

NATIONALØKONOMISK TIDSSKRIFT

FOR

SAMFUNDSSPØRGSMÅAL
ØKONOMI OG HANDEL

1927

UDGIVET AF

NATIONALØKONOMISK FORENING

REDAKTIONSUDVALG

MICHAEL KOEFOED · AXEL NIELSEN · B. GLOERFELT-TARP

REDAKTØR

EINAR COHN

FEM OG TRESINDSTYVENDE BIND

KJØBENHAVN

GYLDENDALSKE BOGHANDEL
NORDISK FORLAG

1927

TREDIE RÆKKES FEM OG TREDIVTE BIND

INDHOLD

Forfatterliste:

	Side
<i>Clan, J.</i> : Den britiske Præferencepolitik 1921—1926.....	241
<i>Cohn, Einar</i> : Mindeord om Gustav Ole Bech.....	73
— — Den økonomiske Verdenskonference.....	79, 230
<i>Enevold Sørensen, K.</i> : Nyprotektionismens økonomiske Baggrund ..	17
<i>Iversen, Carl</i> : Nogle Træk af den teoretiske Økonomis Udvikling i U. S. A.	180
<i>Jensen, Adolph</i> : Den tilfældige Udvalgelses Metode i Statistiken...	143
<i>Jørgensen, J. C.</i> : Frankrigs Handels- og Toldpolitik i Hovedtræk under og efter Verdenskrigen	521
<i>Keilhau, W.</i> : Pengeværdi og Værdi	1
<i>Kristensen, K. J.</i> : Skatterne gennem de sidste 25 Aar og deres Betyd- ning for Ejendomsværdier og Pantesikkerhed.....	353
<i>Lemche, Karsten</i> : Produktions-Komponenternes Sammensætning	409
<i>Nielsen, Svend</i> : Boligbyggeriet under Deflationen	159
<i>Ohlin, Bertil</i> : Den danske kronan efter 1914	121
— — Det nationalekonomiska forskningsarbetets inriktning .	36
— — Kort oversigt över nationalekonomien i Sverige	449
<i>Pedersen, Jørgen</i> : Er der for mange Detailhandlere?	75
<i>Riis-Hansen, K.</i> : En Modbemærkning	448
<i>Skade, H. N.</i> : Danske industrielle Virksomheders Beliggenhed....	509
<i>Sveistrup, P. P.</i> : Den naturvidenskabelige Metodes Betydning for Sam- fundsøkonomien	266
<i>Vedel-Petersen, K.</i> : Arbejdsløn og Arbejdsløshed	489
<i>Warming, Jens</i> : Verdenspriser og Verdensproduktion	46

Bog anmeldelser:

Bankinspektørens Beretning for 1925 (<i>G. O. Bech</i>).....	89
Bankkommittés (Den svenske) Betænkning (<i>Holger Koed</i>)	465
<i>Boldsen, F. C.</i> : Aabenhjærtige Breve om Bygge- og Boligforhold (<i>C. V. Bramsnæs</i>).....	540

650018

	Side
Bowley, A. L. og Sir J. Stamp: The national income 1924 (<i>C. Fl. Steenstrup</i>).....	213
Bucharin, N.: Die politische Ökonomie des Rentners (<i>Henry Stjernqvist</i>)	216
Christensen, N. K.: Socialismens og Klassekampens Historie (<i>Henry Stjernqvist</i>)	542
Ely, Richard T.: Nationaløkonomien i Grundtræk, ved Carl Iversen (<i>Harald Westergaard</i>).....	456
Foreningen af jydsk Landboforeninger 1872—1922	109
Gregory, T. E.: The first year of the Gold Standard (<i>E. C.</i>)	110
Hawtrey, R. G.: The economic problem (<i>E. C.</i>).....	116
Honegger, H.: Volkswirtschaftliche Systeme der Gegenwart (<i>Henry Stjernqvist</i>)	350
Iceland. A Handbook (<i>E. C.</i>)	116
Jæger, Oskar: Finanslære.....	223
Keynes, J. M.: The end of laissez-faire (<i>Jørgen Pedersen</i>)	105
— The economic consequences of Mr. Churchill (<i>E. C.</i>)	110
Kjær Hansen, M. og N. Norvil: Haandbog i Reklame (<i>E. C.</i>)	116
Kyoto University Economic Review (<i>Aage Fjellerup</i>)	113
Korst, K.: Samfundsøkonomien (<i>F. v. Bülow</i>)	461
Lantbruget i Norden 1875—1925 (<i>Mads Iversen</i>)	101
Det landøkonomiske Driftsbureaus Beretning (<i>Jørgen Pedersen</i>)	90
Lindahl, E.: Industriens beskættning i Sverige och i utlandet (<i>O. B. Kofod</i>)	81
Muhs, Karl: Anti-Marx (<i>Henry Stjernqvist</i>).....	545
Myrdal, Gunnar: Prisbildningsproblemet och föränderligheten (<i>F. Zeuthen</i>).....	344
Det nordiske nationaløkonomiske Møde 1926: Forhandlinger	116
Notzke, E.: Die säkulare Entwicklung der Kaufkraft des Geldes (<i>Vögg R. Lunn</i>).....	549
Oppenheimer, F.: Der Arbeitslohn (<i>Henry Stjernqvist</i>).....	486
Pigou, A. C.: Industrial fluctuations (<i>Jørgen Pedersen</i>)	328
Rees, I. Morgan: Unemployment (<i>F. Zeuthen</i>)	484
Röpke, W.: Die internationale Handelspolitik nach dem Kriege (<i>Aa. V. Strøm Tejsen</i>).....	543
Silverstolpe, G. W.: Svenskt näringsliv (<i>Henry Stjernqvist</i>)	460
Sinding, Th.: Forbrukssamvirket (<i>Henry Stjernqvist</i>)	481
Ungarische Wirtschafts-Jahrbuch (<i>H. W.</i>).....	487
Ussing, C.: Nationalbanken 1914—1924 (<i>E. C.</i>)	82
Weinberger, O.: Die Grenznutzschule (<i>Henry Stjernqvist</i>)	349
Wilcke, J.: Kurantmønten 1726—1788 (<i>Axel Nielsen</i>).....	459
Wolontis, G.: Människans hushållning genom tiderna (<i>Henry Stjernqvist</i>)	351
International Bogliste	118, 224, 551
Modtagne Bøger	117

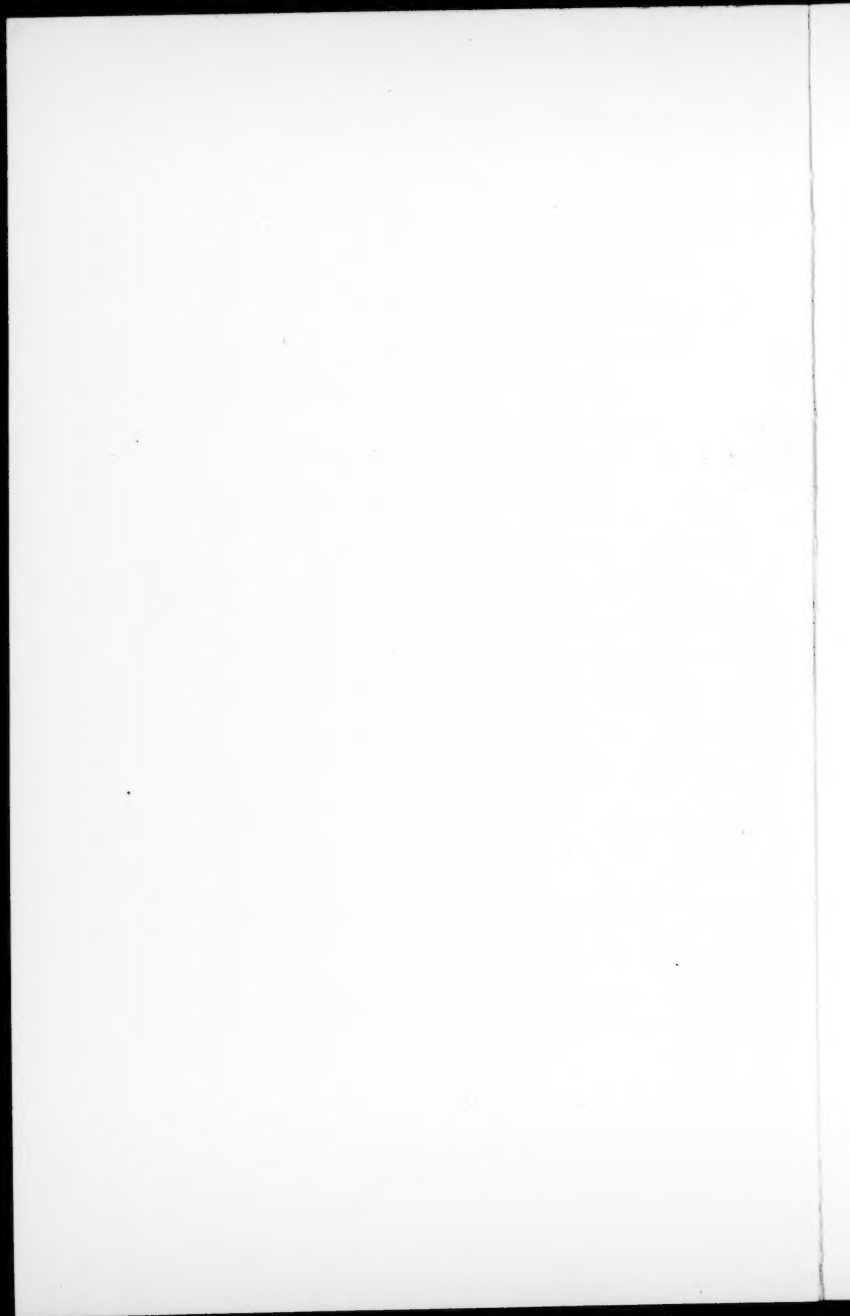
	Side
Mindre Meddelelser og Notitser:	
Mindeord om Gustav Ole Bech (<i>E. C.</i>).....	73
Nationalekonomiska Föreningens 50 Aars Stiftelsestest (<i>E. C.</i>)	74
Er der for mange Detailhandlere? (<i>Jørgen Pedersen</i>)	75
Den økonomiske Verdenskonference i Maj 1927 (<i>E. C.</i>)	79, 230
The Statist's Pristal for 1926	239
Diskontoen i 1926	240
Prisopgave om Reklamens nationalekonomiske Betydning	352
En Modbemærkning (<i>K. Riis-Hansen</i>)	448
Kort översikt över nationalekonomien i Sverige (<i>Bertil Ohlin</i>)	449

Nationalekonomisk Forening:

Foredrag om Nyprotektionismens økonomiske Baggrund	17
Foredrag om den danske Krone efter 1914.....	121
Foredrag om Boligbyggeriet under Deflationen	159
Foredrag om den britiske Præferencepolitik 1921—1926	241
Foredrag om Arbejdsløsheden og Arbejdsledighed.....	489
 Generalforsamling November 1927	 557
Medlemsliste December 1927	559

PENGEVÆRDI OG VÆRDI

Foredrag¹⁾ i Socialøkonomisk Samfund fredag d. 19. november 1926

Av Wilhelm Keilhau

I.

Det som fremfor noget andet særpræger den teoretiske økonomik i perioden fra først i 1870-aarene fremover mot utbruddet av verdenskrigen, er den brede plass ordskifterne om værdibegrepet indtar. Det er værditeoretikernes gyldne tid. Alle de socialøkonomer som var i pakt med det nye og friske i tiden, var værditeoretikere paa sin hals. Alle som én følte de sig ogsaa overbeviste om at det var lykket for dem aa gi den endelige løsning av værdiproblemet; de ironiserte aapenlyst over *John Stuart Mill* fordi han hadde ment at alt klassikerne hadde bragt grundbegreperne i havn; men naar det gjaldt dem selv og deres egne teorier, tænkte de paa nøiagtig samme maate som *Stuart Mill* om den klassiske lære.

Tiden er blit en anden. I de senere aar er det først og fremst begivenheterne som har ført ordet. Men naar begivenheterne docerer, pleier det sjelden aa gaa systematisk for sig. Derfor har dagens spørsmål været av skiftende art, og de teoretikere som vil være i pakt med vor tid, har maattet ta skiftende indstillinger. De har maattet være med sin tanke der hvor tampen brænder. Som *Ohlin* nylig med rette har fremhævet i festskriftet for *Lujo Brentano*, lever socialøkonomerne nu i enkeltproblemernes tid.

Men mellem disse enkeltproblemer fra vor egen tid er der ett som fremfor noget andet har staatt i midtpunktet av in-

¹⁾ Naar jeg efter opfordring lar foredraget trykke i „Nationaløkonomisk Tidsskrift“ i den form det blev holdt er det i haabet om at læserne vil forstaa vanskelighetene ved aa presse dette vældige emne ind i en ramme som svarer til en knap times taletid, og at de vil være saa elskverdige aa skrive flest mulig av manglerne ved fremstillingen paa konto av disse vanskeligheter.

W. K.

teresserne. Det er problemet om pengeværdien. Alle social-økonomer i vor tid er blit tvunget til aa bli pengeteoretikere og til aa kaste sig over undersøkelserne av pengeværdien. Vor tid har altsaa ogsaa sit værdiproblem aa tumle med. Forskjellen er bare den at mens teoretikerne fra 1870 av og fremover beskæftiget sig med det generelle værdiproblem, vier teoretikerne av idag sig til studiet av at specielt værdiproblem.

Der er imidlertid noget visst paradoksalt ved den ting at en slik motsætning lar sig stille op. Mellem det generelle og det specielle skal der jo ingen motsætning være. Apriori skulde en derfor ha tænkt at de generelle værditeoretikere fra forrige periode i utpræget grad hadde beskæftiget sig med pengeværdien fordi den jo unegtelig er en av de hyppigst forekommende av alle værdier og derfor maa være en av de mest iøinespringende prøvestener paa riktigheten av en generel værditeori, og paa tilsvarende vis skulde en ha tænkt at pengeværditeoretikerne av idag maatte være særlig ivrige efter aa nyttiggjøre sine specialresultater for den generelle værdilære. Saa meget mere paradoksalt er den opstilte motsætning fordi ogsaa teoretikerne fra 1870-aarene og fremover var stillet overfor et vanskelig pengeproblem, nemlig spørgsmaalet om bimetallismen, og fordi teoretikerne av idag gennemgaaende kjender sig utilfredse med de generelle værdiløsninger fra forrige periode og derfor skulde ha en naturlig trang til aa konstruere sine egne værditeorier.

Imidlertid er det en kjendsgjerning at værditeoriene fra 1870-aarene betød litet for diskussionen om bimetallismen. Skulde nogen tvile paa riktigheten av denne paastand, vil jeg tillate mig aa henvise ham til de dogmehistoriske utredninger hos *Correa Walsh* i „The Fundamental Problem in Monetary Science“, som paa dette punkt synes helt overbevisende. Og hvad angaar pengeteoretikerne av idag, da turde det være tilstrækkelig aa minde om den stilling de to favorittforfattere indtar til det generelle værdiproblem. *Cassel* roser sig av at han i sin „Theoretische Sozialökonomie“ har bragt i anvendelse et beskrivelsessystem, „in dem die alte sogenannte Wertlehre mit ihren unendlichen Wortstreitereien und ihrer unfruchtbaren Scholastik ausgemustert ist“. *Keynes* gaar i „Monetary Reform“ like løs paa teorien om inflationen uten aa vie den generelle værdilære nogen omtale.

Det gjælder dog om flere av de mere dyptgaaende pengeforfattere at de ialfald rent definitionsmessig tar stilling til det generelle værdiproblem. Dette er saaledes tilfældet med *Knapp*.

Likeledes med *Irving Fisher*. Men gjennomgaaende savner pengeteoretikernes værdidefinitioner filosofisk underbygning. Typisk er begrepsbestemmelsen hos *Fisher*. Han skriver: „The value of any item of wealth is its price multiplied by its quantity“.

Ikke faa av disse definitioner gaar tilbake paa *Walras*. Det er naturlig nok. Pengeteoretikerne er jo gjerne tilbøielige til aa uttrykke sig i matematisk symbolsprog, og fremfor nogen er det *Walras* som har skaffet det matematiske symbolsprog borgerret i økonomikken. Men for utdypelsen av værdiproblemet hos de moderne pengeteoretikere er det mindre heldig. Av gjennombruddsøkonomerne fra 1870-aarene var nemlig *Walras* utvilsomt den mindst filosofisk anlagte. Hans opfatning av værdibegrepet lider da ogsaa i selve utgangspunktet av mangel paa filosofisk gjennomtænkning. Efter *Walras* er det værdibestemmende moment sjeldenheten, „la rareté“, som hos *Cassel* er blit til „Prinzip der Knappheit“. Om denne sjeldenhet skriver *Walras*, — det staar i anden utgave av hans elementer paa side 124: „La valeur d'échange est un fait relatif; la rareté est un fait absolu.“ Ja det skriver han, og dog kan der neppe tænkes et økonomisk begrep som gir et tydeligere uttryk for relativitet end netop sjeldenheten. I ethvert git øieblik har sjeldenheten av et gode én relation til det objektive behov for det og andre til de subjektive begjær efter det, og i ethvert git øieblik er vurderingen av sjeldenheten avhengig av de kalkulerter chanser for reproduktibilitet og substitution.

Det mest karakteristiske ved pengeteoretikernes værdidefinitioner er dette at de alle har for øie det vi kunde kalde varernes prismsværdi paa et marked; de beskriver enten varernes værdi ved stedfunden omsætning eller deres værdi kalkulert paa grundlag av en notert fast pris. Det er nemlig disse værdier som spiller den viktigste rolle i de fleste pengeteoretiske resonnementer, og pengeteoretikerne har naturligvis først og fremst aa ta hensyn til at deres værdidefinitioner passer ved de undersøkelser av pengeforholdene som de selv foretar.

Nu lar der sig dog trække visse konklusioner for den almindelige værdilære allerede av disse definitioner. De er nemlig opstillet, og det er nødvendig aa opstille dem, uten noget hensyn til de momenter som i øieblikket har været prismsbestemmende og ifølge definitionerne altsaa ogsaa værdibestemmende. Pengeteoretikernes værdidefinitioner utelukker derfor enhver opfatning av værdibegrepet som støtter dette til et bestemt psykologisk aarsakskompleks, saaledes alle de definitioner vi kunde kalde de sentimentale. Videre alle de forklaringer som søker

værdibestemmelsen i produksjonsomkostninger, i arbeidsopfofrelser eller i „krystallisering“ av menneskelige anstrengelser. Forklaringer som identifiserer værdi med nytteevne, vil i penge-læren kunne passe overalt hvor det gjælder værdien av penge som kan anvendes for ett eller andet formaal, altsaa av disponible penge. Men denne forklaring er helt uanvendelig overfor anvendelsen av pengeværdierne i bokholderiet, hvor aktiverne maa opføres med sine pengeekvivalenter fra investeringsøieblikket indtil en statusvurdering er foretat, uten hensyn til om den saaledes principmæssig krævede værdiekvivalens gir uttrykk for nogen aktuel ekvivalens i nytteevne.

En undersøkelse av læren om pengeværdien viser altsaa nødvendigheten av at det generelle værdibegreb formuleres meget generelt.

Den av pengeteoretikerne som har været længst paa vei mot et rent generelt værdibegrep, er *Knapp*. Ogsaa dette hører til paradokserne ved det emne vi drøfter. Mellem de toneangivende pengeteoretikere er nemlig *Knapp* utvilsomt den som har hat den ringeste innsikt i den overordentlige betydning pengeværdien har.

Knapp skriver i „Staatliche Theorie des Geldes“: „Metallisterne sier: om værdien av et gode kan man bare tale, naar man sammenligner det med et andet gode.“ *Knapp* gjør imidlertid opmerksom paa at der kan tales om et godes værdi ogsaa naar det sammenlignes med en historisk-retslig definert værdimaaler, altsaa ikke med et andet gode, men med en ren fiktion. Dette er hovedpunktet i den pengeteori det blit almindelig aa kalde for den nominalistiske.

Nu skal jeg ikke her drøfte riktigheten eller ikke-riktigheten av den nominalistiske lære. Jeg vil bare fæste opmerksomheten ved at *Knapp* efter mit skjøn er paa riktig vei naar han omtaler sammenligningen som det værdiforaarsakende, og at han, naar han reiser spørsmålet om en fiktiv værdimaaler, er inde paa formuleringen av et hovedproblem i den rent generelle værdilære.

Skal en nu gaa videre ind paa den vei *Knapp* her har pekt paa, vil det være nødvendig aa foreta en psykologisk undersøkelse av det som foregaar ved sammenligninger. En slik undersøkelse har jeg git i min avhandling „Die Wertungslehre“, som utkom i 1923 hos Gustav Fischer. Jeg skal faa lov til med nogen faa ord aa sammenfatte de resultater jeg der kom til.

Formålet for en sammenligning er alltid aa utvide erkjen-

delsen. Den typiske sammenligning foreligger naar det ukjendte blir sammenlignet med noget kjendt. En positiv utvidelse vil erkjendelsen faa dersom resultatet av sammenligningen blir dette at noget som allerede har været utsagt om det kjendte sammenligningsledd, ogsaa har gyldighet for det ukjendte. Drevet av ønsket om aa indføre ensartethet og system i sammenligningerne, slik at de sammenligninger ett individ utfører ogsaa har nytteevne for andre individer, har menneskene under kulturutviklingen søkt aa opstille faste, saavidt mulig bestemt definerte sammenligningsledd, altsaa fikse standarder, som de andre elementer blev sammenlignet med. Meter, liter og kilogram er slike standarder fra virkelighetens verden. Alle bestemt definerte begreper er slike standarder i tankernes verden.

Det hænder at naar der utføres en sammenligning med en standard, er resultatet paa forhaand git. Den menneskelige virksomhet gaar bare ut paa aa avdække det. Avstanden mellem to fjeld foreligger. Sammenligningen mellem avstanden og meterstandarden har bare konsterende betydning. Landmaaleren staar altsaa ikke i nogen henseende frit. Kommer han til et resultat som ikke stemmer med den foreliggende avstand, har han utført maalingen galt. Mer er der ikke aa si om den ting. I tænkningen foreligger tilsvarende forhold ved de elementære logiske operationer.

Men i de fleste tilfælde ligger saken anderledes an. Resultatet er ikke git paa forhaand. Der er et visst spillerum tilbake. Eller iagttagelsen av det ukjendte element har været saavidt unøiagtig at der indgaar et usikkerhetsmoment i selve grundlaget for sammenligningen. Eller standarden er saa subjektiv at sammenligningen ikke kan utføres ved hjelp av nogen rent logisk metode. I alle slike tilfælde maa resultatet fastslaaes ved en mer eller mindre begrundet menneskelig beslutning. Vi taler isaafald om en vurdering. Vi kan altsaa opstille følgende definition: En vurdering er en menneskelig beslutning som fastsætter et mer eller mindre velbegrunnet resultat av en sammenligning.

De fleste utsagn vi kommer med i vor daglige tale, er resultater av slike vurderinger. Vor hjerne har imidlertid vænnet sig til aa utføre sammenligningerne saa raskt at vi ikke gjør os klart hvor kompliseret tankeprosessen egentlig er. La mig belyse dette ved et par eksempler.

Naar De ser ut av vinduet og sier til en kammerat som sitter længer inde i værelset: „Der kjører en bil forbi“, har De i virkeligheten foretat en sammenligning mellem et iagttat syns-

objekt og standardbegrepet en bil. Utsagnet er en vurdering av synsobjektet i relation til standarden. Men dette er De Dem ikke bevisst. De tror at De foretar „en umiddelbar beskrivelse“. Forholdene kan imidlertid stille sig slik at iagttageren av en bil blir sig sammenhængen bevisst. Jeg skal ta et eksempel fra min erindring; jeg ber Dem tilgi om nogen av detaljerne skulde være sat til av erindringens farlige tvilling-søster fantasien. En deilig junimorgen i 1922 stod en mekaniker paa et gatehjørne i Westend av Berlin. Han hørte skudd og saa op. I det samme suste der en bil forbi. Han blir kaldt ind for domstolen som vidne, for de skudd han hadde hørt, hadde drept Det tyske Rikes første mand, utenriksministeren Walther Rathenau. Mekanikeren blir spurt om det var en Daimlervogn som hadde kjørt forbi. Han betænker sig. Han sammenligner erindringsbilledet av den forbisusende bil med erindringsbilledet av en Daimler. Han ber om aa faa forelagt sig et fotografi av en Daimler-model før han kan svare. I et slikt tilfælde er alle ledd i sammenligningen bevisste.

De ser paa en dames spaserdragt og sier: „Den er blaa.“ Ogsaa da tror De kanskje at De beskriver umiddelbart. I virkeligheten sammenligner De synsbilledet av spaserdragten med Deres erindringsbillede af standardbegrepet blaa. I visse tilfælde kan De ogsaa bli Dem kaldt i en slik sammenligning bevisst. De gaar ind til en skrædder for aa kjøpe en blaa dress. De kommer i tvil om farven. Er den virkelig blaa? De legger dressen ved siden av en standardprøve som De tidligere har bestemt som blaa, og De ser Dem nøie og prøvende for før De uttaler Dem om resultatet.

Den vurdering, som De foretar i et tilfælde som det sidste, gir et temmelig ubestemt resultat. Vi kan kalde den for en grænsevurdering. De fastslaar om farven paa dressen ligger indenfor eller utenfor de grænser av farvenuancer som efter Deres opfatning omfatter farvebegrepet blaa.

Oprindelig har alle sammenligninger git like ubestemte resultater. En løytnant og 20 mand avla for endel aar siden et besøk hos en primitiv stamme i det indre av Afrika. Stammeøvdingen kunde i sit begreppssprog ikke beskrive hændelsen mer eksakt end i den vending at han hadde faat besøk av „mange hvite mænd“.

Tilbake i de graa tider lærte menneskene sig til aa strække fingre i veiret naar slike hændelser skulde beskrives. Rækker De alle fingre i veiret, har De grundlaget for ti-tal-standard. Naar vi er trøtte og skal tælle, falder vi alle

tilbake paa bruken av fingrene som tællestandard. Naar folk blir gamle og sløve, tæller de bestandig paa fingrene. Det tyder paa at fingrene er de oprindelige standarder ved beskrivelsen av alle de relationer som er talmæssige, og som vi kan kalde de kvantitabile relationer.

Det er fortrinsvis hvor det gjelder disse kvantitabile relationer at der er blit behov for eksaktere sammenligningsresultater.

For aa opnaa slike eksakte resultater har menneskene gjort bruk av en egenartet fremgangsmaate. De har tydd til det vi kalder fiktioner. De har betjent sig av dette som *Vaihinger* kalder „das Denken des als Ob“. Opfatter De begrepet identitet strengt, eller eksakt, maa De si at to elementer bare er identiske dersom der ikke lar sig tænke noget ved det ene element som ikke ogsaa lar sig tænke ved det andet. Men da er de to elementer ikke to, men ett. Altsaa: ikke noget element kan være identisk med noget andet element end sig selv. Hvis imidlertid menneskene skulde bli staaende ved denne erkjendelse, vilde de miste enhver eksakt orienteringsevne. Sammenligningen mellem et element og en standard vilde da nemlig bare kunne gi ett resultat: det at elementet var forskjellig fra standarden. Men det er likheten med det kjendte som lærer os noget om det ukjendte.

Der kunne kanske vaages det paradoks at menneskenes vidunderligste orienteringsevne, evnen til aa erkjende likhet, er utviklet av en transformeret mangel, nemlig av mangelen paa evne til aa erkjende forskjel. Naar vi sier at alle gule ligner hverandre, er det utvilsomt ikke noget andet end en mangel ved iagttagelsesevnen hos os hvite. Men av mangelen paa evne til aa se forskjel har menneskene utviklet den vidunderlige tankeoperation som tillater os bevisst aa se bort fra forskjel. Denne logiske operation, som altsaa tillater os erkjendelse ved likhet, kalder jeg identitetsvurderingen. Det erkjennelsesmæssige grundlag for den er følgende: Enhver sammenligning sker med et bestemt formaal for øie. Selvom nu alle elementer er forskjellige, har erfaring lært at i et umaalelig stort antal tilfælde er forskjellen mellem to elementer ganske likegyldig ved realisationen av et bestemt formaal. I relation til dette formaal kan forskjellen derfor vurderes betydningsløs, irrelevant. I disse tilfælde kan vi gaa frem som om elementerne var identiske, men vel aa merke bare saalænge det gjælder dette formaal. I relation til det vurderes altsaa elementerne identiske og forholdet mellem dem betegnes som en ekvivalens. Enhver

kan se og smake forskjellen mellem $\frac{3}{4}$ kg. farin og 1 kg. hvetemel, men hvis prisen paa $\frac{3}{4}$ kg. farin er 50 øre og prisen paa 1 kg. hvetemel likeledes er 50 øre, vil den kjøbmand som i øieblikket har det ene formaal aa skaffe sig en 50-øring, kunne realisere dette saavel ved aa sælge $\frac{3}{4}$ kg. farin som ved aa sælge 1 kg. hvetemel. I relation til dette formaal er enhver forskjel mellem de to varekvantiteter irrelevant: de er prismæssig ekvivalente.

Det er slike iagttagelser som har ført frem til værdibegrepet. Overalt hvor to elementer i relation til et bestemt formaal er vurdert identiske, kan det sies at der er fastsat værdier av dem. Den generelleste, men ogsaa den eksakteste værdidefinition lyder kort og godt slik: værdier er ekvivalente elementer. Forutsat at ekvivalensen gjælder kvantiteter, og at en ekvivalens mellem to kvantiteter av to sammenligningled er fastsatt saaledes at den ikke varierer om kvantiteterne varierer, lar der sig av én git ekvivalens logisk utlede et antal andre ekvivalenser; værdilære og ligningsteori falder under denne forudsætning sammen.

Ekvivalensdefinitionen er baade den generelleste og den eksakteste, fordi den passer paa alle tilfælde av værdi. Men den er netop derfor saa generel at hvert enkelt værditilfælde maa karakteriseres nærmere for aa være tilfredsstillende bestemt. Allerede av selve definitionen lar der sig imidlertid trække visse konklusioner. Jeg skal nævne nogen av de vigtigste.

For det første følger det av ekvivalensdefinitionen at værdier altid optræer parvis. Der kan ikke fastsættes nogen værdi av A i B uten at der samtidig er fastslaat en værdi av B i A. Det kan sies at vi her har aa gjøre med et generelt relativitetsprincip. Muligheten av en absolut værdi er utelukket i og med anerkjendelsen av denne teori. I dansk økonomik har forresten læren om værdiernes ubetingede relativitet været anerkjendt i de senere aar. Denne lære er et hovedmotiv hos *Birck*. De husker sikkert alle det latinske citat han konkluderer med: „nubem pro Junone“.

For det andet følger det at alle værdier er rene beskrivelsesbegreper. Dette gjælder følgelig ogsaa de økonomiske værdier. Tanken om „reale værdier“ er en uvidenskapelig illusion. Værdierne forekommer bare i tankernes verden. De kan hverken produseres, erhverves, utdannes eller konsumeres. De kan heller ikke dannes ved krystallisationer. De kan bare bokføres. De blir opført, og de blir strøket ut. De blir opskrevet, nedskrevet eller avskrevet. De gaar ind i bøgerne og ut

av bøkene. De blir opført paa papirer av enhver art. De blir daglig nyvurdert og omvurdert. En jordeiendom i Norge var for ett aar siden værd 100 000 kr. Idag er den samme eiendom værd 70 000 kr. Men det vilde være misvisende aa si at der er gaat tilspilde en værdi paa 30 000 kr. Forholdet er ganske enkelt det at relationen mellem eiendommen og den norske krone for ett aar siden lot sig beskrive med tallet 100 000, mens denne relation idag maa beskrives med tallet 70 000.

For det tredje følger det at værdier som rene beskrivelsesbegreper ikke kan indvirke umiddelbart paa hverandre. Enhver tale om et kausalforhold mellem værdier — som f. eks. mellem normalværdi og markedsværdi eller mellem produktens værdi og produktionsmidlernes værdi — er fuldstændig ineksakt. Enhver „vekselvirkning“ mellem værdier formidles ved menneskelig erkjendelse, menneskelig vurdering og menneskelig beslutning.

For det fjerde kan som andet ledd i sammenligningen godt brukes en „fiktiv værdimaaler“, netop fordi det er beskrivelsen det kommer an paa, og en „fiktiv“ værdimaaler godt kan beskrives eksakt. Den har endog visse fordeler. Hamburger Banco var en fiktiv værdimaaler; saalænge definitionen blev fastholdt, kunde den ikke skades; den var hverken inflatabel eller deflatabel.

Naar nu værdibegrepet blir anvendt i økonomikken, taes det særlig tilhjælp ved beskrivelsen av en bestemt kausalforegang, nemlig byttet. Naar to gjenstande i et git øieblik har været ombyttet, er dette i den socialøkonomiske værdilære blit beskrevet saaledes at gjenstandene i bytteøieblikket hadde ekvivalente værdier. *Adam Smith* kalder disse værdier for „values-in-exchange“. Det er disse værdier pengeeteorikerne behandler, og paa disse værdier kan deres specialdefinitioner passe.

Men hvordan kan nu et bytte betegne en vinding for den ene av parterne eller i sin almindelighet endog for begge parter dersom det er like værdier byttet gjælder? Det kommer ganske enkelt av den ting at ekvivalensen mellem de ombyttede kvantiteter bare har gyldighet i en enkelt relation. I det moderne samfund, hvor byttene formidles ved penge, er det i den prismæssige relation ekvivalensen foreligger. De ombyttede kvantiteter er prisekvivalente. Det er indholdet og hele indholdet av byttets beskrivelse ved „values-in-exchange“. Samtidig vurderes imidlertid de ombyttede kvantiteter av hver

av de byttende individer i relation til det formaal som har motivert denne parts beslutning om aa indlate sig paa byttet. I disse relationer har de ombyttede kvantiteter andre værdier.

De økonomiske værdier trænger i det hele tat altid tre angivelser for aa være tilstrækkelig karakteriserte, nemlig angivelsen av det vurderende individ, formaalet for vurderingen og tidspunktet for den. Økonomikken har derfor et videre værdibegrep end matematikken, for matematikken kjender bare ett formaal: aa erkjende de kvantitabile relationer, og hvor det gjælder dette formaal maa alle normale mennesker vurdere likt.

Betydningen av tidspunktet er kanske tilstrækkelig illustreret ved den nævnte jordeiendom. Betydningen av det vurderende individ og hans formaal vil jeg faa lov til aa belyse fra et par tilfælde som er noksaa dagligdagse under de daarlige tider vi nu har i Danmark og Norge. En handelsmand er i økonomiske vanskeligheter paa grund av kronestigningen. Hans lager skal vurderes. Der fastsættes ett sæt av værdier under forutsætning av at han kan fortsætte forretningen og et andet — og lavere — de saakaldte likvidationsværdier — under forutsætning av at han maa slutte. Spørsmålet om en meget betydningsfull værdiansættelse refererte til det ene eller det andet av disse to sæt værdier har git os det mest dramatiske moment under de paagaende riksretsforhandlinger i Norge. Det andet tilfælde tar jeg fra beskatningen. Som grundlag for en handelsmands skattepligt skal hans lager vurderes. Der foretaes to vurderinger. Han vurderer det selv før selvangivelsen sættes op. Senere vurderes det av en kontrollerende ligningsassistent. Formaallet for de to vurderinger er det samme: skattepligtens eksakte fastlæggelse. Men vurdererne er forskjellige og motiveres av motsatte interessekomplekser.

II.

Hvilken betydning vil det nu ha for læren om pengeværdien aa fremstille den i lys av den generelle værditeori jeg her har prøvet paa aa utvikle? Aa bringe dette paa det rene er formaallet for det andet avsnit av foredraget.

Det som først springer i øinene naar læren om pengeværdien undersøkes under denne synsvinkel, er mangetydigheten av selve begrepet pengeværdi. I ekvivalensteoriens og vurderingslærens beskrivelsessystem kan der overhovedet ikke tales om pengeværdien; problemene gjælder pengeværdierne. I hvert enkelt tilfælde blir nemlig den aktuelle pengeværdi be-

stemt ved en vurdering som foregaar i relation til en bestemt bruk av den vurderte pengemængde. Læren om pengeverdierne blir paa denne maaten intimt og uadskillelig knyttet til læren om pengefunksjonerne. Ut fra den her trukne konsekvens som utgangspunkt foreligger der fra 1925 en fremstilling av pengeverdierne i vurderingslærens beskrivelsessystem av *Hero Moeller* i hans bok „Die Lehre vom Gelde“. *Moellers* utviklinger forekommer mig aa være helt riktige saa langt de rækker, men de er ikke fuldstændige.

De viktigste funksjoner pengene utfører i et moderne samfund, er nu følgende:

De er kjøpemiddel overfor varer.

De er kjøpemiddel overfor andre penge.

De er betalingsmiddel for menneskelige arbeidsydelser.

De er betalingsmiddel ved oppgjør av gjæld.

De er investeringsmiddel for den frie kapital.

De er værdimaalere ved bokførsel, skatteutmaaling og gjældsfastsættelse.

Naar pengene anvendes i tjeneste av en av disse funksjoner, sies de i det Knappske beskrivelsessystem aa bli brukt til tilfredsstillelse av det sirkulatoriske behov. Hvis pengene, — de chartale betalingstegn for fremdeles aa tale med *Knapp* — er fremstillet av et stof som har nytteevne, kan de desuten brukes til tilfredsstillelsen av det *Knapp* kalder reale behov.

Til disse forskjellige pengefunksjoner svarer der nu forskjellige pengevurderinger og forskjellige pengeverdier.

1) Er pengene fremstillet av et stof med nytteevne, har de en stofværdi. Den behøver ikke ved alle vurderinger av den aa referere til noget realbehov. Eksempelvis maa det sies at naar danske guldpenge brukes til betaling av danske pundforpligtelser i England, mottas de efter sin stofværdi, men anvendes ved tilfredsstillelsen av et sirkulatorisk behov.

2) Vurderes penge i relation til andre indenrikske penge, maa der tales om deres intermonetære værdi. Lovgivningen sørger jo gjerne for at de intermonetære værdier er ekvivalente. Men det lykkes ikke altid aa gjennomføre dette princip. I perioden under Napoleonskrigene sirkulerte i flere land metalmynter sammen med pengesedler, men pengesedlerne var deprecierede i relation til metalpengene. Ved enhver betaling maatte der tas hensyn til de intermonetære værdier.

3) Vurderes pengene i relation til utenlandske penge, har vi aa gjøre med deres intervalutariske værdi. Jeg behøver neppe aa minde om at det er de intervalutariske penge-

værdier som i tiden fra høsten 1914 fremover til vaaren 1927 har frembudt hovedproblemerne baade for politikere, praktikere og teoretikere.

4) Vurderes pengene i relation til de varemængder de kan skaffe ved kjøp, har vi aa gjøre med deres vareværdi. Det er denne pengeværdi vi maaler ved engrosprisindekser og detailprisindekser.

Alle disse relationsværdier fremstilles av *Moeller* i hans nævnte verk under de betegnelser jeg her har tillatt mig aa opta. Uttrykket „intervalutarisk værdi“, som forøvrig nu er blitt gangbart i de internationale fagskrifter, skriver sig vistnok oprindelg fra den Knappske terminologi.

Ved siden av disse fire relationsværdier maa der imidlertid opstilles følgende:

5) Vurderes pengene i relation til arbeidslønningerne, altsaa til den mængde menneskelig arbeide en pengeeier kan skaffe sig raadighet over, kan vi tale om deres arbeidsværdi. Idet lønsnivaet paa ingen maate behøver aa følge prisnivaet, er det helt nødvendig aa holde for øie at vi her har aa gjøre med en særlig relationsværdi. Bedrifternes stilling viser dette. Bedrifterne er jo som sælgere avhængige av vareværdien, mens de som kjøpere er avhængige av arbeidsværdien.

6) Vurderes pengene i relation til de kapitalværdier de kan skaffe ved investering, kan vi tale om deres investeringsværdi. Den gir sig utslag i kursnivaet for aktier og obligationer og i eiendomspriserne. Her er ikke bare vareprisenivaet bestemmende, men ogsaa et noget mer vilkaarlig moment, nemlig den ved en menneskelig beslutning fastsatte diskontosats, som meget ofte kan være helt uriktig valgt.

7) Vurderes pengene i relation til de gjældsbyrder de befrier betaleren for, vurderes de altsaa efter sin evne til aa opfylde den pengefunktion som *Hawtrey* mener er deres eneste specifikke, vil jeg med et uttryk jeg henter fra *Knapp* tale om deres lytriske værdi. Lytron er som oplyst av *Knapp* det græske ord for betalingsmiddel. Foretas gjældsomskrivninger, som f. eks. ved forordningen av 5. januar 1813 for den dansk-norsk-holstenske helstat, vil beregningen av de lytriske værdier fremby store vanskeligheter.

7) Vurderes pengene i relation til en bestemt „proklamatorisk fastsat“ paalydende værdi, maa vi tale om deres nominalværdi. Fra august 1914 fremover til 1. januar 1927 har begrepet „danske kroner“ været en nominalværdi. Da den

lytriske værdi av lovgivningen almindelig opfattes som identisk med nominalværdien, forsaavidt den ikke er anderledes fastsat ved særlig og retsgyldig klausul, blir nominalværdien den juridiske værdimaaler ved alle gjældsoppgjør uten hensyn til de svingninger den undergaar i relation til de andre pengeverdier.

Nu er der den eiendommelighet ved den dogmehistoriske utvikling at saa aa si i hele perioden fra aarhundredskiftet og fremover indtil stabiliseringsproblemet blev reist i de valutadeprecierte land, har pengeteoretikerne omtrent utelukkende beskjæftiget sig med en enkelt av disse pengeverdier, nemlig den jeg med *Moeller* har tillatt mig aa kalde for pengenes vareværdi. De vil sikkert alle gi mig ret i at det er *Irving Fisher* som ved sin logisk glimrende bok „*The Purchasing Power of Money*“ bragte læren om denne særlige pengeværdi i forgrunden. I den første tid da vi paany hadde svingende valutaer, dominerte ogsaa læren om denne form for pengeværdi ordskiftet om de intervalutariske kurser. *Cassels* lære om kjøpekraftspariteten betegner nemlig i virkeligheten, som særlig *Keynes* her fremhævet, et forsøk paa aa dedusere læren om de intervalutariske kurser fra *Fishers* lære om pengenes kjøpeevne.

I et tidligere arbeide, som kanskje enkelte av Dem kjenner, har jeg prøvet paa aa eftervise at *Cassels* teori ikke kan betegnes med det tyske ord „stichhaltig“. *Cassel* gaar ut fra at naar vi efterspør fremmed valuta, saa er det fordi den har kjøpeevne overfor varer og tjenester i det fremmede land. Dette vilde ha almenlydighet dersom det Casselske „vi“ bestod av lutter importører. Isaafald vilde da ogsaa kjøpekraftspariteterne i det væsentligste bli avgjørende. Men mellem efterspørgerne paa valutamarkedet er ogsaa investorerne, som efterspør efter andre hensyn end importørerne, og debitorerne, som oftest maa efterspørge uten noget hensyn. Jeg fremførte min kritikk første gang i et foredrag som jeg holdt i den norske statsøkonomiske forening igaa for to aar siden. Siden den tid har det vist sig at den norske valuta er blitt fuldstændig dominert av den ene av de uasselske efterspørgergrupper, nemlig investorerne, som for aa realisere spekulationsformaal har operert med vældige kapitaler. Jeg skal ikke her trætte Dem med aa gjenta min kritikk av *Cassel*; jeg vil bare faa lov til aa fremhæve at den i ett og alt gaar ut fra de samme grundprincipper om relationerne mellem den generelle værdilære og læren om pengeværdien som jeg har tillatt mig aa gjøre gjældende i dette foredrag.

Derimot vil jeg i lys av disse prinsipper kaste et kort blik paa den teori om pengenes indenlandske værdi som *Cassel* deduserte fra, nemlig *Irving Fisher's* formulering av kvantitets-teorien.

Som De alle vet, har *Irving Fisher* forsøkt aa bevise riktigheten av kvantitetsteorien ved hjelp av et matematisk lignings-system. Han har opstillet en ekvivalens — den saakaldte omsætningsligning — mellem værdierne av bestemte sæt økonomiske transaksjoner som i en git periode har fundet sted i et samfund; han gir altsaa en matematisk beskrivelse i ettertid av disse værditransaksjoner. Ut fra ekvivalensteoriens synspunkt er der selvfølgelig ikke noget aa bemerke til denne fremgangsmaate forutsat at de beskrevne transaksjoner er riktig symbolisert. Det *Fisher'ske* uttrykk er som bekjendt

$$P = \frac{MV + M'V'}{T}$$

hvor *P* er prisnivaat, *M* den gennemsnitlige pengemængde som i perioden har været git ut for omsætningsgjenstander og *V* dens omløbshastighet, *M'* det totale kontobeløp i banker som kan disponeres ved cheks, og *V'* omløbshastigheten paa disse konti.

Nu kommer *Fisher* til det resultat at dersom alle ledd paa høire side av likhetstegnet i denne ligning er konstante med undtagelse av *M*, saa vil prisnivaat variere direkte proportionalt med denne *M*. *Fisher* skriver: „Relationen fortjener aa undertrykkes. Den utgjør kvantitetsteorien.“

Riktigheten av denne *Fisher's* sætning vil jeg tillate mig aa bestride. Kvantitetsteorien, saaledes som den har været opfattet før *Fisher's* tid, og saaledes som den blir anvendt ogsaa nu saa snart der et øieblik blir set bort fra *Fishers* ligning, beskriver nemlig virkningerne av økninger eller minskninger i hele den cirkulerende pengemængde i et land. Det er naar denne totale pengemængde økes ved vilkaarlige beslutninger at vi sier der foreligger inflation. Det er naar den bevisst trækkes sammen at der foreligger deflation. Men denne *M* som optrær i den *Fisherske* ligning, er ikke identisk med hele den cirkulerende pengemængde i landet. *M* symboliserer nemlig bare den del av pengemængden som brukes ved kontantformidling av omsætningen. *Fisher* selv har gjort opmerksom paa dette flere steder i sit verk. Indfører vi nu en betegnelse for den totale cirkulerende pengemængde i landet og kalder den for *C*, blir spørsmålet dette: hvilken relation er der mellem *C* og *M*?

Fisher bruker det uttrykk at endel av omsætningen utføres ved hjelp av „cirkulerende kredit“. Han sigter til det forhold at endel av landets pengemængde ligger i privatbankerne som grundlag for den ved cheks og andre bankpapirer formidlede kommerzielle kredit. Denne pengemængde gaar ikke ind under M og er overhodet ikke uttrykt ved noget av de symboltegn som optræer i *Fisher's* formel; M' symboliserer nemlig totalbeløpet av chekkontierne og ikke det pengemæssige grundlag for dem. Skal der imidlertid opstilles en ligning til nærmere bestemmelse av C , blir der bruk for en størrelse som symboliserer totaliteten av privatbankernes pengereserver. Jeg vælger betegnelsen R . Men heller ikke $(R + M)$ utgjør den totale cirkulerende pengemængde. Endel av denne brukes nemlig til formidling av de ensidige pengetransaksjoner, mens endel er tesaurert, er „hamstret“. Den første av disse mængder kalder jeg E , den sidste H . Indskrænker vi nu den teoretiske iagttagelsestid til en fiktiv periode av den karakter at hvert enkelt pengetegn i løpet av den har været med paa aa formidle én og bare én omsætning, slik at omløpshastigheten kan holdes utenfor iagttagelsen, faar vi det enklest tænkelige uttrykk for C , nemlig

$$C = M + R + E + H.$$

Saa enkelt dette uttrykk end er, turde det dog være tilstrækkelig til aa vise at i de ræsonnementer som bygger paa de seddelutstedende bankers opgaver over seddelcirkulationen og eventuelt andre opgaver over den omløpende pengemængde, kan der ikke direkte indføres slutninger utfundet ved analyse av *Fisher's* M . Uttrykket turde ogsaa vise at den funktionelle pengefordeling indenfor samfundet byr paa enkelte teoretiske problemer som blir forbigaat i de vanlige fremstillinger av kvantitetsteorien.

Fra vurderingslærens synspunkt maa der ogsaa føres en indvending av kausal art mot *Fisher's* formulering. *Fisher's* lære om sammenhængen mellem P og M involverer nemlig den paastand at værdien M umiddelbart paavirker værdien P . Men da værdier bare er beskrivelsesbegreper, er slike direkte paavirkninger umulige. De kvantiteter *Fisher* opererer med, kan bare indvirke paa hverandre naar de erkjendes av levende mennesker og brukes som grundlag for disse levende menneskers vurderinger og beslutninger. Set i lys av denne opfatning viser det sig hvor meningsløst det er naar *Fisher* vil hævde at i omsætningsligningen er P passiv, mens de andre ledd er aktive. Alle kvantiteter er nemlig like aktive og like passive,

og erkjendelsen av prisnivaaets høide vil virke like motive-
rende paa menneskelige beslutninger som erkjendelsen av
nogen av de andre kvantiteter *Fisher* opererer med.

I løpet av denne knappe time som har staat til min raa-
dighet, har det selvsagt ikke været mulig for mig aa gi mer
end konturerne av en teori. Saa meget haaber jeg imidlertid
aa ha godtgjort, at en av de opgaver det er mest paakrævet for
nutidens socialøkonomiske videnskap aa ta fat paa, det er forsøket
paa aa sammensmelte værdilæren og teorierne om pengeværdien
til en ny sluttet helhet.

NYPROTEKTIONISMENS ØKONOMISKE BAGGRUND

Foredrag i Nationalekonomisk Forening den 20. December 1926

Af K. Enevold Sørensen.

Den højprotektionistiske Strømning, som har præget Efterkrigsaaarenes internationale Handelspolitik, betragtes i Almindelighed som et Overgangsfænomen, et beklageligt Interregnum i den sunde Fornufts Udøvelse af Herredømmet, og som et Resultat — ikke af økonomiske Overvejelser over, hvad der tjener Samfundene — men af hensynsløst regerende Magt-interesser. Er dette Synspunkt rigtigt, saa er det ogsaa rigtigt at bekæmpe Systemet, at forsøge at dreje Bevægelsen i den modsatte Retning. Men hvis Synspunktet ikke er rigtigt, hvis der er Fornuft i Beskyttelsen, hvis den er i Pagt med de Ændringer, der i andre Henseender er sket i vor Tid, kort sagt, hvis den er det logiske Resultat af en Udvikling, vi selv har fremmet og ønsket fremmet, saa er Kræfterne spildt paa Modstand derimod, Kræfter, som ellers kunde være benyttet til fra Begyndelsen at lede Bevægelsen ind i det rette Spor. Derfor er det af største Vigtighed at søge at skaffe Klarhed over Protektionismens Aarsager og Virkninger i vor Tid.

Ingen Tid har med større Ret faaet paahæftet Betegnelsen en Brydningstid end den, vi nu oplever. Paa det økonomiske Omraade brydes to Principer: Frikonkurrencens og den autoritative Regulerings Princip. Den Tankegang, at der bestaar en Overensstemmelse mellem den Enkeltes Interesser og Samfundets Interesser, at enhver, som i fuld Frihed forfølger sin Egeninteresse, dermed arbejder i Samfundets Tjeneste, er ganske vist aldrig blevet knæsat af nogen af de store klassiske Nationalekonomer. Men i Epigonernes populariserende Fortolkninger formuleredes Sætningen skarpt, og derfra gik den ind i den almindelige Bevidsthed som en af den unge Videnskabs, Nationalekonomiens, store Resultater og fik afgørende Indfly-

delse paa Eftertidens økonomiske Politik. Denne formede sig paa det Grundlag som et Opger med Resterne af Middelalderens kraftige Regulering af al Erhvervsvirksomhed, en Regulering som den tekniske Udvikling havde forvandlet til snærende Baand paa Fremskridtet, fordi den ikke forstod at tilpasse sig efter de nye Produktionsformer eller ikke kunde tilpasses derefter.

De sidste Rester af Laugstvang, Organisationstvang, ophævedes i alle europæiske Lande. Den ny Teknik — Fabriktekniken — skulde have den mest fuldkomne Frihed til at udvikle sig, om saa hvert Skridt paa dens Vej skulde markeres af Nød og Elendighed blandt dem, som Maskinerne „tog Arbejdet fra“. Det var i de ny Opfindelsers allerførste Tid, at *Marquis d'Argenson* skabte Slagordet „pour mieux gouverner il faudrait gouverner moins“, som blev Rettesnoren for de følgende Aartiers økonomiske Politik. Det blev den økonomiske Frihedslovgivnings Tid, hvor den ene efter den anden af de hidtil gældende Reguleringsbestemmelser blev ophævet. Næringsfriheden og Arbejdskontraktens Frihed indførtes. Lidt senere vandt Frihedslovgivningen ogsaa Indpas paa den ydre Handelspolitikens Omraade efter at Toldlovene i mange Aar var blevet bekæmpet af alle Nationaløkonomer.

Som Modsætning til den Brydning, som den saakaldte industrielle Revolution fremkaldte, kan vi opstille den Tid, vi lever i. Den kendetegnes formelt af den fri Konkurrence. Næringsfriheden eksisterer. Der er ingen eller faa juridiske Baand paa den enkeltes Deltagelse i Erhvervslivet. Det staar enhver frit for at begynde Produktion eller nedsætte sig som Handlende, blot han opfylder nogle faa simple Krav om personlig Hæderlighed. Men der mærkes dog en stigende Tendens hos Statsmagten til at gribe ind. I Modsætning til den fri Konkurrences Gennembrudsperiode gaar Indgrebene imidlertid ikke længer i Retning af at bortrydde bestaaende Skranker for Frikonkurrencens Udfoldelse, men derimod i Retning af at stive Frikonkurrencen af. I Gennembrudsperioden stædte den fri Udfoldelse af de økonomiske Kræfter paa den offentlige Regulerings Skranker, og Statsmagten saa det som sin Opgave at afskaffe dem. Nu støder Frikonkurrencen paa Skranker, som de økonomiske Kræfter selv har skabt, støder paa Monopoler, paa Aftaler og paa andre Forholdsregler, som allesammen kan sammenfattes under det fra engelsk og amerikansk Ret kendte Begreb: *restraint of trade*. Statsmagten ser det nu som sin Opgave at bekæmpe alle de Bestræbelser, som gaar ud paa at

regulere Konkurrencen eller borteliminere den. Den amerikanske Anti-Trustlovgivning er Eksempler herpaa og kan suppleres med andre Eksempler fra andre Lande. Ogsaa herhjemme mærkes Forsøg i den Retning.

Men Opgaven er haabløs, fordi Frikonkurrenceprincippet er truet paa flere Maader, først og fremmest af selve den industrielle Produktionsform. Dennes Udvikling er jo gaaet mere og mere i Retning af Stordrift. Selv om det ikke kan siges helt generelt, gælder dog i alt væsentlig: jo større Produktion des mindre Omkostninger pr. produceret Enhed. Og denne Sætning har især Gyldighed, naar Talen er om Lande, hvor Stordriften endnu ikke er stærkt udviklet. Deri ligger allerede tilstrækkelig Anledning til at vente en stadig Fortsættelse af Koncentrationsbevægelsen. Fordelene ved Koncentrationen ligger i en bedre Udnyttelse af de store faste Anlæg, Bygninger og Maskiner, som den moderne Industri kræver. Dette Forhold er saa vel kendt, at det ikke tiltrænger nogen nærmere Forklaring. Men med de store faste Anlæg følger store faste Omkostninger og dermed uforholdsmæssige Produktionsomkostninger pr. produceret Enhed, hvis Kapaciteten ikke udnyttes ordentligt. Kapacitetsudnyttelsen er den moderne Industris Grundlov.

De faste Omkostningers Betydning er et forholdsvis nyt Træk i Økonomien. Det har ganske vist ofte været behandlet i de senere Aar; men Virkningen af de faste Omkostningers Indflydelse paa den industrielle Udvikling og den industrielle Organisation er endnu kun delvis forstaaet. Hele den amerikanske Lovkampagne imod Trusterne byggede f. Eks. paa den Tankegang, at de var et Middel for Industrien til at tilrive sig Herredømmet over Priserne og forhøje dem til Skade for Konsumenterne. Man havde ikke Blik for, at de kunde have det fuldt legitime Formaal at bringe Produktionen ind i rationelle Former, at de kunde være et Forsøg paa at fastholde den Omsætning, som var Forudsætningen for hver Virksomheds tekniske Indretning og billige Drift. Det er senere af Trusternes Modstandere erkendt, at Sammenslutningerne som Helhed ikke har foraarsaget nogen Forhøjelse af Priserne paa deres Produkter. Den Bebrejdelse, der nu rettes imod dem, er den, at de ikke har ladet de reducerede Produktionsomkostninger komme Forbrugerne til Gode i tilstrækkeligt Omfang. At netop Hensynet til det store Produktionsapparat og den investerede Kapital har været medbestemmende for Trusterne Opstaaen, derpaa tyder den Kendsgerning, at de netop er mest udbredt

paa Omraader, hvor Produktionsapparatet er stort og kostbart i Sammenligning med Produktet. Det var de store Oliekompagniers dyre Anlæg af pipe lines, der blev det første egentlige Skridt i Retning af Fortrustning. Dette ny Syn paa Trustsammenslutningerne er nu i Færd med at blive almindelig anerkendt. Ikke alene har man indset det umulige i at sætte Bom for Sammenslutningstendensen, men man har tillige forstaaet Sammenslutningernes Evne til at rationalisere Produktionen, ja har i nogle Lande ligefrem fremtvunget Sammenslutning i det Øjemed.

I den ydre Handelspolitik fastholdes i Almindelighed endnu den liberale Nationaløkonomis Synspunkt, der med Rette kaldes „Kræfternes frie Spil“. „Under fuld Frihandel vil hvert Lands produktive Kræfter søge derhen, hvor Udbyttet er størst til Samfundets Fordel“. Det er en Læresætning, hvis Rigtighed er almindelig anerkendt. Men den trænger dog til en vis Modifikation. Den indeholder Forudsætninger, som i vor Tid ikke er til Stede i samme Grad, som den Gang den klassiske Nationaløkonomi opstillede den. Det er rigtigt, hvis man siger, at de produktive Kræfter under fuld Frihandel har en Tendens til at søge derhen, hvor de giver det største Udbytte. Men dermed er ikke sagt noget om, i hvilket Omfang denne Tendens kan komme til at virke. Og der er her en meget væsentlig Forskel paa vor Tid og Tiden for 100 Aar siden. Produktionskræfternes Omflyttelighed har forandret sig meget betydeligt. Den af dem, som bedst har bevaret sin Omflyttelighed, er Jorden, vel at mærke, naar Omflytteligheden forstaaes i økonomisk Forstand. Jorden kan med ret kort Varsel og uden større Tab flyttes fra en Produktion til en anden, f. Eks. fra Kornavl til Roeavl til Kvæg. Mindre letbevægelig er Arbejdskraften efterhaanden blevet. Den stærke Fagorganisation holder Arbejderne ihvertfald for en rum Tid indenfor de Fag, som de nu een Gang er kommet i, selv efter at Faget har mistet Evnen til at beskæftige saa mange. Først langsomt, naar det efter en længere Periode har vist sig, at Arbejdsløsheden i det Fag er af permanent Karakter, udskilles en Del af dem og stilles frit, d. v. s. glider efter en Arbejdsløshedsperiode over i et andet Fag. Arbejdet er nu som før omflyttelig. Men i betydelig mindre Grad, end det var for 100 Aar siden. Og endelig den tredje Produktionsfaktor: Kapitalen. Dens Omflyttelighed er ogsaa reduceret meget betydeligt, efterhaanden som den moderne Teknik har krævet mere og mere specielle Maskiner og Apparater, saa specielle, at de, anvendt til det Brug, hvorefter

de er indrettet, har stor Værdi, men som derudover kun har Værdi som det Materiale, de indeholder. Desværre er det meget vanskeligt at belyse dette Forhold historisk ved Tal. Nogle Undersøgelser viser, at der her i Landet i adskillige Virksomheder for hver Arbejder findes saa meget fast Kapital, at dets Værdi udgør baade 2 og 3 Gange en Arbejders normale Aarsløn. Det er vist ugørligt at finde Tal fra tidligere Perioder til Sammenligning hermed, men at Mængden af fast Kapital pr. Arbejder er adskilligt større end tidligere, synes umiddelbart indlysende. Dermed er naturligvis ikke udtalt noget endeligt om Kapitalens Omflyttelighed, fordi denne for en væsentlig Del afhænger af Forholdet mellem aarlig Kapitaldannelse og hele den fast anbragte Kapitalmængde. Ogsaa dette Forhold er imidlertid forrykket paa den Maade, at den aarlige Kapitaldannelse nu udgør en ringere Del af den samlede Kapital end tidligere, d. v. s. at Kapitalanbringelse paa langt Sigt er blevet mere almindeligt end tidligere.

Paastanden om, at Frihandelen vil give Samfundets produktive Kræfter en Tendens til at søge derhen, hvor Udbyttet er størst, er rigtig i Dag som den Dag, den først fremsattes. Ogsaa da regnede man med, at Produktionskræfternes Omfordeling maatte overvinde en Gnidningsmodstand, og den Forandring, der er sket, er ikke nogen principiel, men dog en væsentlig Gradsforskel. Det er Gnidningsmodstanden, der under moderne Produktionsforhold er blevet langt stærkere end tidligere. Men Frihandelens Grundsætning tiltrænger endnu en Modifikation. Det er med Hensyn til Spørgsmaalet: hvor er Udbyttet størst. Kriteriet for, om de produktive Kræfter er rigtig anvendt eller trænger til at ledes ind i andre Baner, er dette, om Produktionen betaler sig. Det vil sige, om der findes Aftagere til det frembragte til en Pris, der dækker Produktionsomkostningerne. Dette afhænger atter af, om Varen dækker et Behov, som ikke dækkes billigere paa anden Maade, enten af en anden Vare eller ved Indførsel fra andre Lande. Det er med andre Ord et Spørgsmaal om Priserne. Men netop med Hensyn til Industriens Prisberegning har Produktionsforholdenes Udvikling bragt en stor Forandring med sig. De faste Omkostningers afgørende Indflydelse paa Kalkulationen har fremkaldt det Fænomen, der hedder Forskelspriser. Før den stærke Maskinanvendelse var Prisen for hver produceret Enhed i alt væsentligt bestemt af de løbende eller variable Omkostninger, som under alle Omstændigheder maa dækkes af den opnaaede Pris for hvert enkelt solgt Stykke. Nu spiller

de variable Omkostninger i adskillige Produktioner en mindre væsentlig Rolle. og de faste Overenskomster faar en afgørende Indflydelse paa Prisberegningen. De faste Omkostninger skal i Almindelighed dækkes, men ikke af hver enkelt produceret Enhed, men af Produktionen som Helhed. Derfor vil den samme Vare kunne findes paa forskellige Markeder til forskellige Priser, nogle Steder til Priser saa lave, at de kun delvis dækker dens Andel af de faste Omkostninger eller endog kun lige dækker de variable Omkostninger. Der er imellem Dækning af samtlige Omkostninger og blot Dækning af de variable alle mulige Overgange. Og der er her et Forhold, som betyder ikke saa lidt, nemlig Fordelingen af Reklameomkostningerne. Naar et Firma ønsker at blive indarbejdet paa et nyt Marked, sker det ofte ved en storstilet Annoncekampagne for et kortere eller længere Tidsrum. Hvis Udgifterne derved ikke tilregnes Priserne paa det Marked, hvor den særlig store Propaganda sættes ind, men fordeles paa hele Produktionen, foreligger der en Art Forskelspris, som er meget vanskelig at konstatere. Ikke desto mindre kan den blive af afgørende Betydning i Konkurrencen med en Virksomhed, som alene arbejder for sit Hjemmemarked og maa lade sine Priser inkludere hele Annonceomkostningen.

Efterhaanden som Prisdifferentieringen bliver mere og mere udbredt, hvad Prodktionsmetodernes Udvikling tyder paa, at den vil, saa bliver det vanskeligere og vanskeligere at afgøre, hvorvidt Udlandets Konkurrence sker i Kraft af billigere Produktion eller blot forskellig Prisberegning. Dermed glipper et af de vigtigste Kriterier for, om en Vare produceres billigst i Indlandet eller i Udlandet, og om Prisdifferencen gør en Omlægning af Hjemlandets Produktion ønskelig. Afgørelsen heraf hænger atter sammen med Spørgsmaalet om Forskelsprisen Varighed. Omend der findes Eksempler paa, at en saadan Forskelsprisberegning har været hævdet i aarevis, er der imidlertid altid Grund til at være paa sin Post overfor den, fordi den som oftest kun vil være et Middel til at blive indarbejdet og maaske slaa Konkurrenter ud for derefter i Priserne at kræve Dækning for baade variable og andre Omkostninger. Den Omstændighed, at man aldrig ved, om det i det givne Tilfælde er en varig eller forbigaaende Dumping, man staar overfor, gør den teoretisk rigtige Anti-Dumpingpolitik praktisk uigennemførlig. Da man først ad Aare kan afgøre, om den var varig eller forbigaaende, og da den qua forbigaaende bør bekæmpes straks, naar den viser sig, er det umuligt at gøre det logisk

rigtige: først erkende dens Karakter og derefter eventuelt bekæmpe den. Før Krigen var Handelspolitikens almindelige Synspunkt, at Dumping i Reglen var af varig Karakter og derfor ikke skulde bekæmpes fra det modtagende Lands Side. Det er et af den nyere Handelspolitikens Kendetegn, at den har taget det modsatte Standpunkt overfor Dumpingsspørgsmaalet; sikkert for en stor Del under Paavirkning af Valutadumpingen betragter den a priori enhver Dumping som et Kampfænomen og bekæmper den straks — for saa vidt naturligvis som den bringer indenlandsk Industri i Fare. Toldforanstaltninger mod Dumping er nu indført i en Række Lande.

I denne forandrede Stilling overfor Dumping ligger en Erkendelse af, at det ikke er øjeblikkelige forbigaaende Fordele, Udenrigshandelen skal hjælpe os til at opnaa, men de mere varige. Da et Lands Indførsel i stort set maa betragtes som et Produktionsudbytte, nemlig de Varer, der ved Handel med Udlandet opnaas i Bytte for egen Produktion, kan dette Standpunkt ogsaa formuleres, saaledes som *Friedrich List* gjorde det, at det, som det kommer an paa, er ikke det øjeblikkelige Produktionsudbytte, men de produktive Kræfters Udnyttelse og Udvikling.

Den Usikkerhed, som Prisberegningens Vilkaarlighed paafører Afgørelsen af, hvor en Vare fremstilles med de mindste Omkostninger, peger hen paa en anden Fejl ved den klassiske Frihandelslære, nemlig den, at den gaar ud fra, at der produceres med konstante Omkostninger. Den klassiske Frihandelslære regnede med konstante Omkostninger uanset Produktionens Størrelse og selvom den tog et vist Forbehold under Hensyntagen til det faldende Udbytte i Landbruget, naaede den aldrig til det næste — i vor Tid meget nødvendige — Skridt, nemlig Modifikationen under Hensyntagen til det stigende Udbytte i Industrien. Det er jo ganske vist omstridt, hvorvidt man generelt kan tale om det stigende Udbyttes Lov i Industrien og det faldende Udbyttes Lov i Landbruget, men der er dog Enighed om, at disse Love i store Træk gælder indenfor den i hvert Øjeblik givne Produktionsform. Indfører man i Udenrigshandelens Teori Hensynet til det stigende Udbytte i Industrien, taber Argumenterne imod Beskyttelsestolden en Del af deres Vægt, især naar man tager i Betragtning, at der i Reglen i hvert Land findes uudnyttede Produktionskræfter. Gør man sig saa samtidigt klart, at den ydre Natur kun spiller en ringe Rolle for den industrielle Produktion i Sammenligning med, hvad den betyder for Landbrugsproduktionen, saa naar

man til det Standpunkt, som *Schüller* indtog i sin Bog „Schutzzoll und Freihandel“ (1905). Han opstillede deri disse to Sætninger: Jo større Udlandets Overlegenhed er, d. v. s. jo lavere Udlandets Priser er i Forhold til Indlandets, saaledes at hele den indenlandske Produktion fortrænges, desto større er Frihandelens Fordele for Forbruget i Forhold til Ulempene for Importlandets Produktion, og jo større Forskel, der er imellem de enkelte Bedrifters Produktionsomkostninger i en Branche, des mindre Skade er Produktionen udsat for at lide ved Konkurrence udefra, uden at Fordelene for Forbruget dermed formindskes. Hans Betragtninger, saaledes som de koncentrerer i disse to Sætninger, er utvivlsomt rigtige. Men anvendt paa Forholdene, som de vil komme til at ligge, naar Produktionsformernes Udvikling fortsætter ad de Baner, den er slaaet ind paa, fører de til en Fornægtelse af Frihandelens Fordele. Den industrielle Udvikling gaar jo nemlig efter alt at dømme i Retning af, at Forskellen i Produktionsomkostninger baade mellem de enkelte Lande og mellem Virksomhederne indenfor hvert Lands Grænser udlignes. Alene den overalt tiltagende Koncentration virker i høj Grad udlignende.

Den Schüllerske Teori betyder en Reaktion mod den klassiske Frihandelslære ved netop at fremhæve de Tendenser, som den industrielle Udvikling har bragt med sig i Retning af at ændre Produktionsomkostningerne ved Ændringer i det producerede Kvantum og understreger den Forskel, der maa indtræde i Synet paa Frihandelens Fordele, efterhaanden som Omkostningsdifferencerne udlignes mellem Landene indbyrdes og mellem Virksomhederne i hvert enkelt Land. I Modsætning til den Betragtning af Produktionsomkostningerne, som bestemt af den omgivende Natur, der var naturligt paa et Tidspunkt, da Landbruget overalt var Hovederhvervet, opstiller *Schüller* sin Betragtning paa Basis af den Erkendelse, at Produktionsomkostningerne er bestemt ved Arbejdskraften, den investerede Kapital og de eksisterende Afsætningsmuligheder.

Den stærke Koncentration og Specialisering, som har ledsaget den voksende Industrialisering, har virket i to Retninger. Den har paa den ene Side gjort hver Virksomhed mere ømtaaelig over for Konkurrencen og paa den anden Side skabt kraftigere Midler til Konkurrencekamp. Det er disse to Omstændigheder, der har fremkaldt Tendensen til Sammenslutnin-

ger, og deres Formaal erkendes nu i de fleste Tilfælde at have været Produktionsrationalisering, selv om de ved Siden deraf har haft Bivirkninger, som i højere Grad har tiltrukket sig Opmærksomheden. Men den samme Konkurrencebegrænsning kan opnaas gennem Handelspolitiken, og den moderne Industris Krav om Toldbeskyttelse har samme Udspring som Sammenslutningstendensen, nemlig i Hensynet til Kapacitetsudnyttelsen, og kan betragtes som et Udslag af Bestræbelser for at rationalisere Udnyttelsen af de produktive Kræfter. Det er dette Hensyn, der karakteriserer den handelspolitiske Tendens, som man kunde kalde Nyprotektionismen.

Denne Betegnelse er blevet anvendt ved forskellige Lejligheder og i forskellige Forbindelser. I en Afhandling af *Halland* blev den brugt til at karakterisere det australske Opdragelses-toldsystem. Desuden er Betegnelsen Nyprotektionisme blevet anvendt om Foranstaltningerne mod Konkurrence fra Lande med deprecieret Valuta. I sit Foredrag paa det nordiske national-økonomiske Møde gjorde Docent *Wedervang* Begrebet endnu mere omfattende, idet han — uden dog at definere det nøjere — brugte Betegnelsen Nyprotektionisme om hele den stærkt protektionistiske Politik i Efterkrigsaaarene, vistnok for en stor Del møntet paa de nyopstaaede Staters Selvforsyningsbestræbelser. Der er virkelig Plads for en ny Betegnelse, idet den protektionistiske Bevægelse, som nu viser sig i alle industrialiserede Lande, har et andet Indhold end det, som har præget tidligere Tiders Beskyttelse. Betegnelsen Nyprotektionisme kan benyttes om de Toldforanstaltninger, hvis Formaal er Reduktion af Produktionsomkostningerne i Modsætning til Protektionismen i sin gamle Form, der tilsigtede Forhøjelse af Salgspriserne.

Den Forklaring, som *Scharling* i sin Handels- og Toldpolitik giver: at Beskyttelsens Øjemed, er at forhøje Priserne paa de beskyttede Industrigrenes Frembringelser, passer ikke paa den moderne industrielle Beskyttelsespolitik. Der er den Lighed, at Protektionismen baade før og nu tilsigter at gøre urentable Virksomheder rentable. Men medens dette med Hensyn til Landbrug og tidligere Tiders haandværksagtige Industri kun kan ske ved en Forhøjelse af Produktpriiserne, kan det under Nutidens industrielle Produktionsform naas ved en bedre Udnyttelse af faste Anlæg, altsaa en Reduktion af Produktionsomkostningerne, og behøver saaledes ikke at paalægge Indlandets Konsumenter en økonomisk Byrde. Det er denne Omstændighed, der vel endnu er en teoretisk Mulighed

mere end et faktisk Resultat, der giver den protektionistiske Politik og Tankegang den stærke Fremgang, den har haft siden Midten af 1870'erne. Deri ligger Nyprotektionismens Styrke, og deri ligger Aarsagen til, at man maa vente, at denne Bevægelse fortsættes og forstærkes i de kommende Aar.

Nyprotektionismen adskiller sig fra den List'ske Opdragel-sestold derved, at den forudsætter, at der findes Anlæg, hvis Produktionsevne det blot gælder at udnytte. Medens Opdragelsestolden vil sætte Priserne op for at lokke de produktive Kræfter til at kaste sig over Fremstillingen af de paagældende Varer, gaar Nyprotektionismen blot ud paa at forbeholde eksisterende Anlæg Markedet og dermed fremme Produktionen uden Prisforhøjelse.

At den teoretiske Mulighed for Omkostningsreduktion og Prisnedsættelse ikke altid — man kan ogsaa sige kun sjældent — er blevet det faktiske Resultat, er en Svaghed ved Nyprotektionismen, men ikke nogen afgørende Svækkelse af selve Tanken. Det viser kun, at Toldpolitikken maa udbygges med andre Foranstaltninger, i Retning af at hindre, at Toldbeskyttelsen skaber en varig Prisforhøjelse paa de Produkter, den rammer. Det betyder blot, at Opmærksomheden maa rettes paa Spørgsmaalet om Beskyttelsen naar sit Maal, at virke omkostningsreducerende eller ej.

Ligesom Maalet er forskelligt for den gamle og den ny Protektionisme, betjener de sig ogsaa af forskellige Midler. Medens Beskyttelsen i forrige Aarhundrede viste sig i varige Toldlove med faste Satser, er det, der er karakteristisk for Nyprotektionismen, den vide Adgang, som en Mængde Toldlove giver, til administrativ Fastsættelse af Satserne. Som et typisk Eksempel paa den Art Regulering kan tages den engelske Safeguarding of Industries Act og Bestemmelsen i den amerikanske Toldlov om American Valuation, som i sin praktiske Anvendelse kommer til at virke paa samme Maade, nemlig som Toldforhøjelse ad administrativ Vej. Som Følge af denne Ændring i Lovene faar Nutidens Toldsatser ogsaa en stærkt varierende Karakter, varierende efter Behovet for Beskyttelse. Som Eksempel herpaa kan tages et dansk eksporterende Firmas Erfaringer fra den allersidste Tid. Det begyndte i 1924 en Eksport til Sydafrika i Konkurrence med de tidligere engelske Leverandører. Sydafrika havde da kun een Fabrik, der fremstillede den paagældende Vare. Efter Toldloven var Varen paalagt en 20% Afgift ad valorem, hvilket var $1\frac{1}{2}$ d. pr. lb. Det lykkedes ret hurtigt Firmaet at udvide denne Eks-

port, men da der samtidig oprettedes endnu en Fabrik af denne Art i Sydafrika, blev Tolden i 1926 uden Varsel fordoblet. Fremgangsmaaden er typisk for den nyprotektionistiske Handelspolitik.

Imellem de to konkurrencebegrænsende Midler: Sammenslutning og Told, bestaar der en indbyrdes Forbindelse. Forholdet er ikke det, at Sammenslutninger begrænser Konkurrencen indenfor et Lands Grænser, som Tolden begrænser Konkurrencen Landene imellem. Sammenslutningerne, Kartellerne, griber nemlig ogsaa uden for Landegrænserne. Der dannes internationale Karteller og Overenskomster, som for den internationale Handel med disse Varer faar langt større Betydning end Toldsatserne.

De indenlandske Sammenslutninger og Koncentrationer muliggør og letter Afslutningen af internationale Overenskomster. Naar de franske Bomuldsvæverier driver Eksporten ved Hjælp af et fælles Eksportsyndikat, saa er Sandsynligheden betydelig større for en Overenskomst med det tilsvarende Centralkontor i et paa Verdensmarkedet konkurrerende Land, end hvis der inden for de to Lande ikke fandtes saadanne Centraler.

De internationale Karteller er for Størstedelen Omraadekarteller, Overenskomster om en Deling af Verdens Markeder. Den haarde Konkurrencekamp mellem det engelske Imperial Tobacco Company og American Tobacco Company endte i 1907 med, at de stridende Parter sluttede en Overenskomst om en Deling af Verden paa den Maade, at „Imperial“ skulde have Eneret paa Storbritannien, Irland og Isle of Man, medens „American“ skulde have U.S.A., Kuba, Puertorico, Hawaji og Filipinerne. I Fællesskab oprettede de to Selskaber dernæst et tredje British-American Tobacco Company, der skulde have den resterende Del af Verden som sit Felt. Denne Ordning eksisterede i en lang Aarrække, men er nu gaaet i Stykker. Et andet Eksempel paa international Markedsdeling var det i 1871 dannede internationale Staalskinnesyndikat, som efterhaanden udvidedes til at omfatte de 6 vigtigste staalskinneproducerende Lande. Dette Syndikat er delvis i Kraft endnu. I 1900 dannedes et Karbidsyndikat omfattende 8 Lande. Og endelig kan der blandt de mere kendte tidligere internationale Markedsdelinger nævnes Overenskomsten mellem de tre Sytraads-

firmaer i English Sewing Cotton Co., American Thread Corp. og I. & P. Coats Ltd.

Saadanne Overenskomster var ingenlunde sjældne før Krigen — omend kun sjældent langvarige. Krigen sønderbrød dette Net af Aftaler; men nu efter Krigen har Bevægelsen taget overordentlig stærk Fart. Der har i de senere Aar været ført en næsten uoverskuelig Række Forhandlinger om internationale Aftaler, hvoraf ihvertfald en Del har ført til Resultat. Udover det meget omtalte betydningsfulde europæiske Staalkartel kan der nævnes en Mængde andre indenfor vidt forskellige Produktioner. Fornylig er der sluttet en Overenskomst mellem amerikanske og tyske Laasefabriker. Der er blevet dannet et europæisk Limsyndikat, hvor Danmark er med. Endvidere et Kobberhandelssyndikat, omfattende 90% af Produktionen, et centraleuropæisk Porcellænskartel, et europæisk Garvestofsyndikat, et tysk-engelsk-hollandsk Glødelampe-syndikat, et europæisk Træskruesyndikat, et engelsk-tysk-skandinavisk (formodentlig svensk) Glødenetssyndikat og et europæisk Rørsyndikat, som for Tiden forhandler med Amerika. For at nævne en Overenskomst fra et noget andet Omraade: det tyske Ufa Filmsselskab har sluttet Overenskomst med tre amerikanske Selskaber: Universal Pictures, Famous Players Lasky Corporation og Metro-Goldwyn Distributing Corporation om et bestemt Forhold imellem tyske og amerikanske Films Fremvisning i Biografteatre, som disse Selskaber driver. Under Dannelse er ogsaa et Kartel mellem tyske, belgiske og hollandske Staaltraadsfabriker og Forhandlerne fortsættes ifølge Kartell-Rundschau med en Række andre Lande. Forhandlinger med Danmark karakteriseres som svævende.

Disse Karteloverenskomsters Konsekvenser for den internationale Handel er vanskelig at overskue. Eet har alle Aftalerne imidlertid tilfælles, nemlig, at de tenderer i Retning af at indskrænke den. Selve denne Kendsgerning kan imidlertid ikke benyttes som nogen Bebrejdelse mod Kartellerne. Den stærke Fremhæven af det ønskelige i at give den internationale Handel det videst mulige Raaderum, har hos adskillige givet Anledning til den Tro, at den udenrigske Omsætning er et Formaål i sig selv og at den kan bruges som Maalestok for et Lands Velstand. Det er naturligvis en Fejltagelse. Som al anden økonomisk Handling er den internationale Handels Maal Fremskaffelse af Midler til Behovenes Tilfredsstillelse, og kun for saa vidt en Udvidelse af Udenrigshandelen fører til Forøgelse af et Samfunds behovstilfredsstillende Midler, er den

ønskelig. Ligeledes maa en Indskrænkning af Udenrigshandelen være af det Gode, for saa vidt den fører til en saadan Forøgelse. En af de samfundsmæssige Fordele ved nationale Omraadekarteller er den Rationalisering af Varetransporten, de kan medføre, saaledes at ikke de Varer, der fremstilles i et Lands nordøstlige Hjørne, sælges i det sydvestlige Hjørne, medens samtidig Varer af akkurat samme Art gaar den modsatte Vej. Paa denne Maade kan ogsaa internationale Omraadekarteller virke — og det kan næppe nægtes, at der i Verdensøkonomien foregaar nogen irrationel Varetransport, bestemt af en rent forbigaaende Prisforskel og ikke af virkelig forskellige Produktionsomkostninger.

Langt vigtigere end de internationale Kartellers Transport-Rationalisering er imidlertid deres Virkning i Retning af at afskaffe Dumping-Konkurrencen. Dette er i de fleste Tilfælde Formaalet med Afslutning af Overenskomster. Og for saa vidt Aftalen indskrænker sig til blot at kræve, at den ene Part ikke maa sælge inden for den anden Parts Omraade til lavere Priser end den opnaar paa sit eget, er Overenskomsten fra alle Synspunkter en Fordel. Men i Betegnelsen Omraadekartel ligger noget mere, nemlig: at de udenlandske Konkurrenter helt og holdent overlader Prisansættelsen til den indenlandske Kontrahent. Og herover er det, Betænkkelighederne rejser sig i Form af en Frygt for, at Eneherredømmet over Markedet skal føre til en Opskrining af Priserne. Den Mulighed foreligger utvivlsomt. Men man har fejlagtig troet, at den Omstændighed, at den kartellerede Virksomhed har tjent ved Ordningen, har været ensbetydende med, at Forbrugerne har tabt derved. Med Kendskab til Kapacitetsudnyttelsens afgørende Betydning for Produktionsomkostningerne er det klart, at et økonomisk langt bedre Resultat for den Bedrift, der er gaaet ind i et internationalt Omraadekartel, ikke behøver at medføre nogen urimelig Fordyrelse af Priserne for Forbrugerne, men kun, at de ikke kan vente at faa dem til Priser, der ligger under de faktiske Omkostninger.

Analogien mellem internationale Omraadekarteller og national Beskyttelsespolitik ligger nær for Haanden. Kartelaftalen kan helt standse Indførselen af den paagældende Vare, eller begrænse den, enten derved, at der i Overenskomsten er Bestemmelser om visse tilladte Indførselskvanta eller derved, at Kartellet ikke omfatter alle Virksomheder i den Branche og at de ikke-kartellerede fortsætter Eksporten. Paa akkurat samme Maade kan Toldsatsen virke; den kan sættes saa højt, at den

bliver prohibitiv eller den kan sættes lavere og tillade Indførsel af et større eller mindre Kvantum, efter hvor man sætter den. Den direkte Virkning af Told og internationalt Omraadekartel er eet: nemlig Importens Begrænsning. Men de har begge Sidevirkninger, som ogsaa maa undersøges. Toldens Virkninger har et helt Aarhundredes Nationaløkonomer undersøgt og beskrevet fra snart sagt ethvert Synspunkt, dog maaske mindst fra det Synspunkt, som i vor Tid er det vigtigste: Kapacitetsudnyttelsen. Derimod har de internationale Sammenslutningers Virkninger paa Handelen mellem Landene kun i ringe Grad beskæftiget Sindene. Hvor Sammenslutninger behandles i den økonomiske Litteratur, gaar man i Reglen let henover deres Virkninger i denne Henseende. Det er imidlertid saare forstaaeligt. Dels er Fænomenet nyt og dels gør den Hemmelighed, der som Regel omgærder Aftalerne, i Modsætning til Tarifernes Aabenhed, en Undersøgelse meget vanskelig gennemførlig. Ad logisk Tæknings Vej kan man imidlertid nok naa til nogle Resultater.

Overenskomster kan afsluttes mellem jævnbyrdige Kontrahenter, men de kan ogsaa sluttes mellem to, som ikke er hinanden jævnbyrdige. I det sidste Tilfælde er „Overenskomst“ en eufemistisk Betegnelse. Diktat havde været et mere ramrende Udtryk. Overenskomster mellem jævnbyrdige er ganske sikkert sjældnere end de andre, og særligt, naar det drejer sig om smaa Lande, vil der i den internationale Kartelpolitik hypigere være Tale om Overenskomster mellem en udenlandsk økonomisk Stormagt eller Stormagtsgruppe og en i Forhold dertil svag indenlandsk Industri. I alle saadanne Tilfælde maa man gøre sig klart, at den Indrømmelse af Eneret paa Hjemmemarkedet, som man opnaar hos den udenlandske Gruppe, ikke faas for intet. Et overmægtigt udenlandsk Firma vil naturligvis kræve sin Fordel ved Salget paa det Marked, det opgiver, afbalanceret ved en anden Fordel. Denne kan antage forskellige Former; enten saaledes, at den mindre Virksomhed til Gengæld for Eneretten paa Hjemmemarkedet opgiver Dele af sit Eksportmarked, eller — hvis det er en Virksomhed, som udelukkende arbejder for sit Hjemmemarked — ligefrem erlægger en Tribut, som oftest i Form af Overdragelse af en Del af dens i den Anledning udvidede Aktiekapital. I begge Tilfælde staar vi overfor noget, der rent umiddelbart tager sig ud som Forøgelse af Produktionsomkostningerne, men som samtidig har en bedre Kapacitetsudnyttelse og dermed Omkostningsreduktion til Maal. Først en nøjere Undersøgelse kan godtgøre, om denne Fordel er købt for dyrt — til en Overpris, som Forbrugerne kommer til at betale.

Ogsaa paa dette Punkt ligger det nær at drage en Sammenligning mellem Kartellernes og Toldens Konsekvenser. Et Toldpaalæg aabner Mulighed for saavel Prisforhøjelse som Omkostningsreduktion. Det samme gør Kartelaftalen. Hvilken af de potentielle Muligheder, der bliver reel, det ved man ikke paa Forhaand. Men netop derfor er der Grund til at have Opmærksomheden henvendt paa Sammenhængen mellem Told- og Kartelpolitik. For en af udenlandsk Konkurrence truet Industri gives der to Muligheder, nemlig: 1) at søge indført højere Toldsatser for sine Varer, eller 2) opnaa Overenskomst med sine Konkurrenter. Forskellen er den, at en splittet indbyrdes konkurrerende Industri kan samles om Toldkravet, medens Overenskomstmuligheden forudsætter en nogenlunde gennemført Koncentration, en Forudsætning, som jo under tilstrækkeligt Pres kan tilvejebringes, hvis den ikke er til Stede. Hvorvidt Toldbeskyttelsen vil bringe Landet økonomisk Fordel, afhænger af, om den vil medføre bedre Kapacitetsudnyttelse. Akkurat den samme Omstændighed bliver afgørende for, om Kartelaftaler bliver til Fordel for Landet eller det modsatte.

Naar Kartelaftaler og Toldpolitik saaledes i nogen Grad sigter mod samme Maal, opstaar det Spørgsmaal, om det er muligt ved toldpolitiske Foranstaltninger at hindre internationale Karteldannelser. Dette Spørgsmaal maa for saa vidt besvares benægtende, som det jo har vist sig, at de stærkest beskyttede Lande har været de mest aktive Deltagere i den internationale Kartellisering. Men et andet Spørgsmaal er dette: kan Toldforanstaltninger for et lille Lands Vedkommende formindske Trangen til Deltagelse i internationale Sammenslutninger? Dette Spørgsmaal maa utvivlsomt besvares med et Ja. Kun set fra et noget andet Synspunkt er det den samme Tanke, som *Robert Liefmann* i en Tidsskriftsartikel for nylig har udtrykt saaledes: Beskyttelsestold gør det muligt for et Lands Industri at skille sig ud fra et internationalt Kartel. Midlerne til at tvinge et Lands Industri ind i et internationalt Forbund er den unfair Konkurrence (Salg under faktiske Omkostninger) eller i al Almindelighed en stærk Paagaahenhed i Konkurrencen, f. Eks. ved stærk Annoncering for en bestemt Vare paa den Maade, at Udgifterne derved ikke paalægges Omsætningen paa det isolerede Marked, men indgaar i Centralvirksomhedens Regnskab som en Art fast Omkostning. En protektionistisk Tarif kan betyde et kraftigt Værn heroverfor, og det bliver da den næste Sag at overveje, om Toldens mulige uheldige Bivirkninger er større end de Virkninger, som den paagældende Industris Til-

slutning som underordnet Led til et internationalt Kartel vilde have. Overfor Muligheden af Toldens Overvæltning paa Priserne staar Muligheden af Overvæltning af den Tribut, som Virksomhederne maa yde sine udenlandske Medkontrahenter.

Hele Spørgsmaalet er her set fra et lille Lands Side. Talen er her om smaa, relativt svage Koncerners Forhold til store udenlandske : det Synspunkt, som set med danske Øjne, er det mest betydningsfulde. At det samme Forhold, set fra den industrielt Overlegnes Side, tager sig anderledes ud, er kun saare naturligt. Naar *George L. Bolen* i sin Bog fra 1902: „Plain Facts as to the trusts and the tariff“ kalder det Argument, at Toldtarifen kan hjælpe den selvstændige Virksomhed til at bevare sin Selvstændighed, for „the emptiness of all serious contentions“, saa begaar han en Fejl, der ganske svarer til den, som begaas herhjemme, naar Toldtilhængere fører de Forenede Staters gode Erfaringer i Marken. Der er Forskel paa, om Markedet inden for Toldmurene er stort eller lille, ligesom der er Forskel paa, om Landet er Dirigent eller Førsteviolin i den internationale økonomiske Koncert, eller det spiller en beskeden Rolle og kun har at følge med dem, der giver Tonen an.

For Danmarks Vedkommende har der allerede foreligget Tilfælde, hvor Afslag paa Anmodning om forøget Toldbeskyttelse har henvist Virksomheder til at gaa ind paa udenlandske Konkurrenters Fredsbetingelser, og der er Mulighed for, at der i Fremtiden vil komme til at foreligge endnu flere Tilfælde af den Art. Som nævnt kan man ikke paa Forhaand sige om Aftale eller Told er at foretrække i det enkelte Tilfælde; alt afhænger af Toldens Konsekvenser og Overenskomstens Indhold. Men meget synes at tale for at foretrække Tolden, fordi dens Konsekvenser er lettere at overse end en Aftale, hvis Indhold dog altid vil være mere eller mindre hemmelig og uberegnelig.

I Forbindelse med Spørgsmaalet om Toldforanstaltninger som Forsvar mod Dumping og mod Forsøg paa Underlægning af et Lands Industrier under internationale Sammenslutninger er der Grund til at overveje, om den Paastand er rigtig, at det er Toldforanstaltninger, der har skabt de industrielle Sammenslutninger, at Beskyttelsen er en nødvendig Forudsætning for Dumping og at Toldforhøjelser derfor kun forøger Mulighederne for Dumping og Sammenslutningers Opstaaen. Dermed er man inde paa Striden mellem Sukkertrustens Præsident, *Havemeyer*, der hævder, at Tolden er Trustens Moder, og *I. A. Hobson*, der

hævder, at den kun er Fostermoder, altsaa vel ikke bringer Trusten til Verden, men fremmer dens Vækst. Det er naturligt, at Hobson indtog det Standpunkt, thi som Englænder havde han Lejlighed til at se Trusters Udfoldelse under fuld Frihandel. Man behøver blot at have set den Redegørelse for Trust Movement in British Industries, som Lederen af det engelske produktions-statistiske Kontor *Macrosty* aflagde i en Forelæsning ved Birmingham Universitetet i 1902 for at se, at Udviklingen allerede da var i fuld Gang. England leverer ogsaa Beviset for, at Dumping ikke forudsætter Told i det eksporterende Land. Scotch Boiler-plate Association solgte i 1901 boiler-plates til Udlandet til en Pris, der laa 1 £ pr. Ton lavere end Prisen i England. Og i vor Tid har Dumping antaget en Form, som gør Beskyttelse unødvendig for dens Gennemførelse.

Fremgangsmaaden er den, at Firmaer med indarbejdede Varemærker opretholder Forskelspriser, motiveret ved en paastaaet Kvalitetsforskel. Et stort engelsk Firma fremstiller en bestemt Slags Radioartikler og eksporterer den over hele Europa, men til forskellige Priser i de enkelte Lande. Varerne fremstilles under eet, men sorteres bagefter i 3 Klasser. Den paastaaede bedste Kvalitet sælges til højeste Pris i England og U. S. A., den næstbedste i Frankrig, Tyskland og Skandinavien og den daarligste i Polen, Østersølandene og paa Balkan. De sælges i 3 forskellige Pakninger til forskellige Priser, og der vaages meget nøje over, at den Pakning og Pris, der er bestemt for en Del af Markedet, ikke vinder Indpas paa en anden Del. Da det for nogen Tid siden skete, at tredje Kvalitet blev udbudt her i Landet, udgik der fra det engelske Firmas Repræsentant Meddelelse til Forhandlerne om, at hvis de inden en vis Frist afleverede disse Varer, vilde Firmaet godtgøre, hvad de havde betalt for dem; men hvis de fortsatte at handle for med de for et andet Marked bestemte Pakninger, vilde det engelske Firma bryde Forbindelsen med den paagældende Forhandler. Paabudet fulgtes vistnok af alle med faa ubetydelige Undtagelser. Under saadanne Omstændigheder kræver Dumpingen naturligvis ingen Toldbeskyttelse. Og da netop de industrielle Sammenslutninger i Reglen staar stærkt overfor Distributionens sidste Led, med udstrakt Anvendelse af Eksklusivkontrakter, er det en Fremgangsmaade, som kan ventes at ville faa stigende Betydning i Fremtiden.

Det er utvivlsomt rigtigt, at den stærke Toldbeskyttelse har fremmet Sammenslutningen indenfor tysk og amerikansk

Industri. Men det er ikke Tolden, der har fremkaldt Tendensen til Sammenslutning. Den bundet dybere, og den forsvinder ikke med Toldskrankernes Afskaffelse. Sammenslutningstendensen har sin Rod i selve den moderne Produktions Metoder og er i Virkeligheden kun et Udslag af en Stræben efter Rationalisering.

Nyprotektionistisk Politik stiller store Krav til det Organ, som skal administrere den bevægelige Toldlov. Der skal lægges høj Told paa Varer, til hvis Produktion Landet har uudnyttede Anlæg, forsaavidt Produktionsomkostningerne og Prisen derved kan falde til eller under Udlandets reelle Produktionsomkostninger. Men Tolden skal ophæves igen, hvis det ikke viser sig, at denne Forudsætning tilvejebringes. Samtidig skal det iagttages, at Beskyttelsen ikke anvendes til at skabe en Basis for en Række Smaabedrifter med høje Omkostninger. Det vil sige, at Toldsatserne skal fastsættes ud fra et nøje Kendskab til Produktionsmidlernes Art og Omfang og deres Produktionsevne. Desuden kræves der Hensyntagen til udenlandske Industriers Politik, særlig de store Sammenslutningers. Og endelig bør nyprotektionistisk Politik drives under Hensyntagen til et tredje Moment, nemlig den eventuelle Udvidelse af Markedet indenfor Toldmuren ved en Traktatpolitik, der tager Sigte herpaa. Indenfor den moderne Industri er der Brancher, hvori Virksomhedernes Optimumstørrelse er meget stor, saa stor, at den ikke kan drives rationelt med sin Afsætning baseret paa et stærkt begrænset Omraade. Særlig for smaa Lande har dette Moment Vægt. Men her staar — ihvertfald teoretisk — den Vej aaben, at flere mindre Markeder kan slutte sig sammen og indrømme hinanden Toldfrihed for disse bestemte Varer.

Om de nyprotektionistiske Toldlove med den vide Adgang til administrative Forandringer af Satserne kan man med største Ret anvende Anatole France's kloge Ord om Love i al Almindelighed: Les lois sont bonnes ou mauvaises, moins par eux mêmes que par la mode dont on les applique. Toldlove af den Art kan misbruges og gøre stor Skade, hvis de anvendes galt. Man maa være klar over, at det er et meget vanskeligt Instrument at spille paa, hvor et klodset Greb resulterer i en skærende Disharmoni. De Frihandelstilhængere har en Gang haft Ret, der — som Professor *Heckscher* — erklærer, at Frihandel vel ikke er det ideale Princip for international Handel, men dog er at foretrække, fordi den Skade, Frihandelen kan gøre, er mindre end den, Beskyttelsen aabner Mulighed for. Dette Synspunkt bliver imidlertid modent til Revision i samme

Grad som paa den ene Side Ulemperne ved den rene Frihandel vokser, ved Dumpingkonkurrence og ved Prisgivelse af indenlandsk Industri overfor kraftige udenlandske Sammenslutninger, og som paa den anden Side Beskyttelsens teoretiske Fordele stiger ved den foregede Koncentration og Stordrift og den Overvægt, dette giver de faste Omkostninger i Prisberegningen.

Toldbeskyttelsen er vel til syvende og sidst et Udslag af den Trang til fast Organisation og Regulering, som er karakteristisk for den moderne Industri og som er den naturlige Konsekvens af den tekniske Udvikling. Dennes Bevægelse i Retning af store varige Anlæg kræver Sikkerhed for, at en Produktion ikke startes blot for i Dag og i Morgen, men derimod paa langt Sigt. Denne tekniske Udvikling har vi fulgt med Begejstring, har glædet os over Menneskeaaendens voksende Herredømme over Stoffet, over de genialt udtænkte Arbejdsmaskiner, over Stordriftens uanede Produktionsmuligheder. Men Medaljen har en Revers: den store Byrde, der lægges paa Samfundet, om Maskinerne ikke anvendes, om Kapitalen ligger død, hvilket jo i sidste Instans vil sige Arbejdskraft, der er anvendt til ingen Nytte. For at forhindre dette rejses Kravene om Toldbeskyttelse — og hvis det er uigennemførligt — om international Samling. Formaalet er det samme i begge Tilfælde: Sikkerhed for sin Afsætning og Beskyttelse mod Konkurrence, ganske simpelt, fordi den moderne Industri ikke egner sig for fri Konkurrence. Frihandel bygger paa Frikonkurrence, og i samme Grad, som denne begrænses, faar ogsaa Frihandelen sin Begrænsning. I den Udvikling, vi befinder os, er det haabløst at forsøge at standse denne Tendens til Konkurrenceregulering eller negligere den som et forbigaaende Fænomen og stadig fremhæve Frihandelens og Frikonkurrencens Fordele. Langt vigtigere er det at give Beskyttelsespolitikken dens rette Begrænsning, at finde de Midler, hvorved Beskyttelsens Ulemper bedst kan begrænses og at finde de Omraader, hvor Tolden kan gøre størst Gavn og mindst Skade.

DET NATIONALEKONOMISKA FORSKNINGS- ARBETETS INRIKTNING

Reflektioner kring Socialökonomisk Samfunds festskrift¹⁾

Af Bertil Ohlin

Det är ett bland de många bevisen på det levande nationalekonomiska intresset i Danmark — åtminstone inom vissa kretsar — att en sådan volym som festskriften vid Socialökonomisk Samfunds 25 års-jubileum kunnat se dagen. När man betänker hur ogynnsamma omständigheterna tack vare bristen på stipendier och docenturer äro för de unga vetenskapligt intresserade nationalekonomer, som avlägga statsvetenskaplig examen och gärna vilja i någon mån fortsätta med vetenskapligt arbete, så är det så mycket mera värt erkännande att en del av dem haft tid, intresse och energi nog att prestera de vägande avhandlingar, som denna volym innehåller.

När jag nu går att knyta några reflektioner till en del av dessa uppsatser, så är jag väl medveten om att min framställning blir starkt subjektivt färgad. Minst av allt vill jag försöka någon sorts betygsättning, som författarna på grund av sin lyckligt avlagda examen kunna ha rätt att vara fria från.

Den första och sista avhandlingen har författats av Fuld-mächtig Grønvold och handlar om „Den statsvidenskabelige Examen“ och om de personer som avlagt denna. Med ovanligt stort intresse har jag läst denna skildring, som för närvarande när en examensreform står för dörren, har en alldeles särskild aktualitet. Någon redogörelse för dess inehåll här kan givetvis lika litet komma ifråga som en kritik därav. Jag nöjer mig med att anbefalla den till alla, som ha ett än så svagt intresse för de statsvetenskapliga studierna.

Den första av de följande avhandlingarna är Cand. Bülow's om „Veksellurser. Et Forsøg paa et grænseværdi-teoretisk Bidrag“. Författaren avser att bringa den marginella analysen i

¹⁾ Festskrift i Anledning af 25-Aars Dagen for Oprettelsen af Social-økonomisk Samfund. Udgivet af S. S. 310 S. Trykt hos J. Jørgensen & Co. (Ivar Jantzen), København. 1925.

användning på växelkursteorien. Detta har han lyckats i sin lilla om teoretisk begävnig vittnande avhandling. Men såvitt jag kan se har det icke lett till några nya resultat. Uppställandet av utbuds- och efterfrågeskalor för bytet mellan länderna kan måhända ge en precisare uppfattning om fenomenen, men tala om något man icke visste förut, kan det näppeligen. Vet icke var människa, som tänkt över växelkursproblemet, att den mängd utländska varor som efterfrågas i Danmark är beroende av deras priser, d. v. s. dels priset i utlandet dels växelkurserna?

För min del kan jag icke se annat än att redan klassikerna, t. ex. Mill, hade allt detta klart för sig. Bülow har alltså gjort samma misstag som så många andra före honom: att icke sätta sig ordentligt in i den tidigare litteraturen. Han har trott, att den s. k. köpkraftspariteorien representerade summan av vetenskapens insikter i denna fråga, medan den i själva verket blott behandlar dess ena sida — låt vara en under åren 1914—1926 viktig sida — och har därigenom åsamkat sig en mängd arbete med att klara upp problem, som redan sedan länge finnas bra behandlade. Att han lyckats ge en i det stora hela riktig bild av växelkursernas bestämningsgrunder med användande av en annan uppläggning än den vanliga vittnar emellertid om en aktningssvärd självständighet.

Naturligtvis har han icke undgått misstag. Köpkraftspariteorien har han missförstått och hans kritik av denna blir därför missvisande. Cassel menar alldeles icke att prisnivåerna i alla länder år 1914 voro lika höga eller tenderade att bli det. Ett indextal på 100 för år 1913 betyder helt olika prisnivåer i olika länder. Köpkraftspari för senare år angives därför av indextalens ställning till varandra, icke av förhållandet mellan de absoluta prisnivåerna. Förutsättningen är att produktions- och efterfråge- samt transportförhållandena icke förändrat sig. I annat fall framkomma avvikelser från köpkraftspari, avvikelser, som icke äro tillfälliga.

Cassel har uttryckligen avvisat alla försök att blott taga hänsyn till de varor som äro föremål för utrikeshandel.

När förf. säger, att växelkurs och prisnivå måste verka ömsesidigt på varandra enligt gränsvärdeläran, medan prisnivån enligt köpkraftspariteorien bestämmer växelkurserna, så är detta icke någon motsättning. Växelkursernas förändringar kunna framkalla prisnivåförändringar blott i den mån inga hinder därför läggas av kreditpolitiken, vilken i sista hand är herre såväl över prisnivåernas som växelkursernas förändringar.

Att tala om köpkraftsparitet för de enskilda varorna förefaller att vara en klumpig och — med hänsyn till ordets andra betydelse — vilseledande terminologi. Mellersta stycket på sida 79 synes mig vara att utmana löjet. Att de varor som gå i byte ha samma priser i båda länderna, fränsett transportkostnader o. d., är en slutsats man kan komma till utan någon „gränsvärditeoretisk Beträktning“.

Distinktionen mellan nödvändighetsvaror och lyxvaror synes i detta som andra fall ofruktbar. Det avgörande är efterfrågans elasticitet, men distinktionen mellan övernormal och undernormal elasticitet sammanfaller alls ej med lyxdistinktionen. Hade förf. utgått från elasticiteten, skulle han ha undgått misstaget överst på sid. 82, där han tycks tro, att högt pris på en exportvara verkar sänkande på landets valuta. Detta är emellertid ej alltid fallet. Englands klexport år 1920 gav mycket mer pengar än vanligt, trots en reducerad kvantitet, ty priset hölls 9—10 ggr. fredsnivån. Detta måste ha höjt pundets notering. Just förf:s metod borde ha skyddat honom från detta misstag, vilket däremot en mera ortodox köpkraftsteoretiker lätt gör sig skyldig till.

Värst av allt synes mig vara, att förf. efter en som sagt i stort sett riktig och klagörande framställning av växelkurserna vid pappersmyntfot, visar sig totalt ur stånd att därpå uppbygga en teori för guldmyntfot. Underlåtenheten att penetrera klassikernas framställning hämnar sig här.

Om utbuds- och efterfrågeförhållandena ändra sig i ett land som har guldmyntfot, så att betalningsbalansen påverkas i negativ riktning, så strömmar guld ut. Detta kan emellertid ej fortgå i längden. Antingen måste man låna i utlandet eller övergå till pappersmyntfot, säger förf. Detta förstår jag ej. Guld- rörelserna framtinga en restriktiv kreditpolitik, som minskar den allmänna köpkraften, varigenom betalningsbalansen åter rättar sig. För framtiden ligger prisnivån i landet lägre i förhållande till utlandets än förr.

Förf. tycks ej ha insett, at man har frihet i två riktningar vid pappersmyntfot. Jämvikt i betalningsbalansen uppehålls vid ett visst förhållande mellan prisnivåer och växelkurser. Läggas nu de senare fast genom guldmyntfoten, så kunna endast de förra variera, och de göra det vid en riktig kreditpolitik.

Förf. gör gällande att man ikke kan taga hänsyn till landets ekonomiska förhållanden lika väl vid guldmyntfot som vid fri myntfot. Detta är riktigt så tillvida som att man är ur stånd

att hålla prisnivåu stabil. Förf. önskar emellertid ej alls en fast prisnivå. Hur han vill ha den säges ej närmare, men i varje fall förefaller argumenteringen icke hållbar.

Ett inlägg sådant som Bülow's skall emellertid icke bedömas efter sina fel utan efter sina förtjänster. Det har otvivelaktiga sådana och visar, att han kan prestera ändå bättre saker i framtiden.

Långt svårare är det att bedöma en avhandling sådan som Kontorchef Gloerfelt-Tarps om „Produktionsprocessen og de Primitive Produktionslove“. Jag har sällan eller aldrig sett en sådan förening att skarpt tänkande och otydligt framställnings-sätt. Ingen läsare kan vara säker på att han förstått förf. rätt. Efter flera genomläsningar och diskussioner med förf. har jag emellertid en liten förhoppning om att hava kommit under fund med, vad saken gäller.

At avhandlingen blivit så svårläst sammanhänger till en del med att förf. icke gör något försök att hålla kontakten med verkligheten. De rena teoriernas höga luft är det han vill andas, helst obesmittad av alla fakta. Därför förfaller han väl ofta till rena tankelekar och analyser av fall, som aldrig kunna existera i verkligheten. Allt för mycket av sådana innebär en stor fara. Man förlorar lätt det korrektiv gentemot oriktiga resonemang, som man äger i sin instinktiva kunskap om verkligheten. Jag vet ingen nationalekonom, som är så höjd över risken att begå fel, att han icke behöver detta stöd.

Det förefaller som om förf. uppehåller sig vid följande problem: hur skola produktionsfaktorerna kombineras, om blott en enda vara framställes här på jorden. (Detta är onekligen en verklighetsfrämmande förutsättning. Det enda som har intresse är ju det fall, då många varor produceras.) Det finns då ett optimum, d. v. s. en kombination som ger maximum av denna vara. Man låter en del av de rikligt förekommande produktionsfaktorerna ligga oanvända och använder hela den tillgängliga kvantiteten av de övriga.

Förf. söker nu analysera grunderne för detta problems lösning utan att ge själva lösningen, d. v. s. angiva optimums läge. Genom att stanna på det förberedande stadiet kan han klara sig utan att införa faktorernas gränsproduktivitet i resonemang, i varje fall ej förrän mot slutet. Detta synes mig vara ett avgörande misstag ur pedagogisk synpunkt. Hur enkelt blir inte det hela, om man redan från början slår fast, att den optimala kombinationen, är den där varje faktors gränsproduktivitet överensstämmer med dess pris!

Förf. använder uttryck sådana som „Maximum af Udbytte“ på ett oklart sätt. I varje fall bli de lätt vilseledande, om läsaren glömmer antagandet, att hela världen blott framställer en vara. Jfr. sida 104 kursiv, 111 rad 5 nedifrån, 113 rad 9.

Vad förf. säger som att man kan få konstant „Udbytteilvækst“ när man ökar en faktor, t. ex. arbetskraft på given mängd jord, är intressant. Men strider det inte mot det för hela avhandlingen grundläggande antagandet, att produktionsskalan ej spelar någon roll, d. v. s. full rörlighet och delbarhet för produktionsfaktorerna?

Det är förgärligt, att förf. gör ett så pass elementärt misstag som att förväxla maximum för en viss faktors genomsnittsproduktivitet och maximum för dess gränsproduktivitet. Toppen på en kurva för genomsnittsproduktiviteten faller ju längre till höger, än toppen för gränsproduktiviteten. Se sid. 105, rad 3, och 123, rad 3. — Ett annat fel, men av mindre betydelse, finnes mitt på sida 108.

På sida 107 börjar den del av framställningen, som intresserat mig mest. Förf. säger sig skola visa, att icke blott genomsnittsutbytet med hänsyn till en viss faktor, t. ex. arbetskraft, avtager när en viss punkt passerats, så att varje ökning av arbetarantalet därutöver giver sjunkande produktion per arbetare, utan också, att arbetets produkttillskott, d. v. s. gränsproduktivitet, befinner sig i avtagande. Vad han faktiskt bevisar är emellertid blott, att om gränsproduktiviteten tillfälligtvis skulle vara stigande, trots att genomsnittsproduktiviteten är fallande, så kan det icke löna sig ekonomiskt att arbeta med en sådan kombination av produktionsfaktorer. Detta bevis är i grunden detsamma som beviset för att man aldrig kan ekonomiskt arbeta med en kombination, där en faktors mängd är så liten, att man befinner sig till vänster om maximum för genomsnittsproduktiviteten.

Slutsatsen: „saa længe Proportionaliteten mellem Produktivfaktorerne og Mængdeudbytte gælder, vil en følgende Forøgelse med en Mængdeenhed af en enkelt Faktor aldrig kunde give større Tilvækst end en forudgaaende“ är således oriktigt. Men det är riktigt, att det aldrig kan löna sig ekonomiskt att stanna på en sådan punkt av kurvan. Måhända är det vad förf. menat, men jag har inte kunnat läsa det ut ur texten.

Om det förefaller vara en brist hos Bülow att han icke tillräckligt läst tidigare författare, så gäller detta i än högre grad om Tarp. Han har nedlagt ett enormt arbete och utvecklat ett skarpsinne, som hade varit värt ett bättre öde. Visser-

ligen har han på ett par punkter presterat nya bevis för saker, som andra bevisat på annat sätt. Men för övrigt har han — vilket är lika beundransvärt som opraktiskt — själv funderat ut, vad man kan läsa i så gott som alla moderna amerikanska „Principles“, och har sedan framställt det på ett nästan oläsbart sätt.

Det är onekligen skada, att läsarens beundran för författarens stora skarpsinne skall grumlas av förtvivlan över den ansträngning läsningen vållar och bekymmer över det slöseri med författarens arbetskraft, som föreligger. Ingen kan bli en framstående nationalekonom, som icke lär sig att ekonomisera med sina läsares och sin egen energi.

Fuldmäktig Koeds avhandling om „Lovgivning om Bankers Likviditet“ är intressant och upplysande. Mina kunskaper i ämnet äro emellertid inte så stora, att jag med fördel kan ingå på en kritik. Detsamma gäller om Frk. Rée's „Vore første Provisbanker“ och om min ställning därtill.

Cand. polit. Stjernqvists avhandling „Nogle metodiske Fejl hos Böhm-Bawerk“ är klar och i och för sig intressant. Mycket av kritiken har man visserligen hört förr, men den blir ju icke mindre motiverad för det. Emellertid vill jag ifrågasätta, om icke en hel del av den diskussion, som stått om Böhm-Bawerk, är ganska ofruktbar. Han har ökat vår förståelse av den kapitalistiska produktionsprocessens väsen, men hans framställning lider av en mängd svagheter. Bl. a. har han en böjelse för skolastik, som är mycket betänklig. Under sådana förhållanden synes det mig vara all anledning att, som t. ex. Fisher, undersöka vilka stora grundtankar hos B. B. som äro riktiga och införliva dem med sin egen teori samt låta det andra vara. I varje fall kan jag icke mobilisera något större intresse för frågan, hur många och svåra fel B.-B. begått; att det är många står väl utom allt tvivel.

Jag vill gå så långt som till ett påstående, att ett intensivt studium av B.-B. kan vara skadligt för unga nationalekonomer. De dragas lätt in i en något överklig värld av bevis, som inte äro några bevis, och observationer, som inte äro några observationer.

Säkert har Cand. Stjernqvist rätt i vad han säger om att nationalekonomerna icke böra försumma de metodiska frågorna. Men en a-prioristisk filosofisk diskussion av vad som är det utmärkande för nationalekonomiens metod blir nog sällan fruktbarande, ifall den inte göres av ett vetenskapligt geni, om ens då. I varje fall synes mig metodfrågorna med större fördel

kunna studeras med utgångspunkt från författare som visat sig behärska metoderna, t. ex. Marshall och Cassel, än från B.-B., som där har sin kanske största svaghet.

Av en helt annan karaktär är Cand. Polit. Enevold Sørensens undersökning om „Forbundne Bestyrelser i Dansk Erhvervsliv“. Här finner man ej mycket spekulerande utan i stället en undersökning, i vilken grad olika affärsföretag i Danmark ha gemensamma styrelseledamöter, samt några därtill knutna funderingar över dettas eventuella betydelse för en reglering av konkurrensen och åstadkommande av annat samarbete. En dylik kombination av induktiv och deduktiv metod, med tyngdpunkten förlagd på den förra, synes naturlig. Att en undersökning över ett faktiskt förhållande skulle kunna hållas kemiskt ren från deduktion, är naturligtvis otänkbart. Man måste alltid i någon mån ha förutfattade meningar, om vad det lönar sig att undersöka och vad som är av väsentlig betydelse. Men tyngdpunkten kan i större eller mindre grad läggas på att genom direkta observationer vinna kunskap om hur det verkligen förhåller sig.

Förf. gör en såvitt jag förstår naturlig uppdelning, när han indelar samarbetet mellan de „förbundna“ företagen i tre klasser. Först bankernas samarbete med eller man kanske hellre skulle säga kontroll över olika slag av affärsföretag. Sedan samarbete mellan företag av samma slag, t. ex. cementfabriker, eller rederier. Detta är ju ett slags horisontell kombination, även om inga som helst kartellavtal finnas. Till sist samarbetet mellan ett företag och dess leverantörer, t. ex. bryggerier och glasbruk, vilket är ett slags vertikal kombination.

De resultat förf. kommer till, äro förmodligen icke ägnade att överaska den, som har en på personlig kontakt fotad kunskap om danskt näringsliv. Genom att ge en viss siffermässig bestämdhet åt relationerna äro de likväl av värde. Särskilt intressant vore det, om en liknande undersökning kunde göras för ett senare år, t. ex. 1928. Man skall väl då finna bevis för bankernas växande makt över näringslivet; under deflationen har ju många företag förlorat hela sitt egna kapital och kanske en del därtill och därför blivit helt ock hållet beroende av bankerna. Likaså torde man väl finna, att samarbete i horisontell riktning tilltagit under inflytande av krisens svårigheter med dess „cut-throat-competition“.

När man har läst igenom en sådan samling avhandlingar som den föreliggande, så är det naturligt att man gör en del reflektioner rörande den lämpligaste inriktningen av det

nationalekonomiska forskningsarbetet. Undantager man Hr. Grønvolds och Frk. Rées historiska avhandlingar, så torde de återstående representera två vitt skilda typer. Å ena sidan stå Bülow's, Tarps och Stjernqvists abstrakta-aprioristiska analyser, å andra sidan Koeds och Sørensens undersökningar av faktiska förhållanden och reflektioner i anslutning därtill.

Som av ovanstående framgår anser jag, att den senare typen för närvarande mera än den förra förtjänar att bli föremål för de produktiva nationalekonomernas arbete. Det kan icke förnekas, att hitintills det mesta av nationalekonomernas ansträngningar inriktats på det rätt abstrakta systembyggandet, varvid observationer av verkligheten tagits till hjälp endast på de mest grundläggande punkterna. Resultatet har blivit, att man i de ekonomiska systemen kommit att tala mycket om en hel del saker, varom man egentligen vet litet eller intet. Men man har diskuterat problemen utifrån vissa obevisade antaganden så länge, att man till slut inbillat sig själv och andra, att dessa antaganden bygga på kunskap om det faktiska läget. I själva verket behöva de emellertid i hög grad kontrolleras och verifieras.

Tänk exempelvis på stordriftens fördelar. När en framstående nationalekonom som Dr. Clapham kan påstå, att detta begrepp är en av nationalekonomiens „tomma lådor“, lådor vilka man icke kunnat fylla genom faktiska observationer, så synes det vara anledning att stanna och tänka efter. Hur mycket vet man egentligen om detta påståendets riktighet, att stora företag upp till en viss gräns producera billigare än de små. För min del har jag sett icke så få fall, där man alls icke kan tala om en sådan tendens, industrier där stora och små företag leva vid sidan om varandra, och där de större alls inte äro i stånd att konkurrera ut de mindre.

Ett annat exempel. Hur mycket vet man egentligen om de olika industriernas prispolitik under konjunkturväxlingarnes inflytande? Spelar fruktan att „spoil the market“ en dominerande eller en relativt liten roll? Är det inte sannolikt att olika industrier därvidlag förhålla sig mycket olika?

Exemplen skulle kunna mångfaldigas, men det sagda får räcka. Mig förefaller det oomtvistligt, att nationalekonomien i allt för hög grad saknar kunskap om verkligheten på områden, som äro av väsentlig betydelse och som skulle kunna utforskas utan större svårigheter, om blott materialet ställes till disposition av affärsföretagen.

Till sådana undersökningar behövas icke vetenskapliga

genier utan folk med god nationalekonomisk utbildning, sunt förnuft och förmåga att komma i kontakt med affärsmännen och deras sätt att se på problemen. Däremot kräva de mera abstrakta undersökningarna, åt vilka en hel del av det sista århundradets bästa hjärnor ägnat sig, för visso verkligt geni, om något av större värde skall kunna presteras.

Det är icke fråga om att blott samla en massa faktiskt material till belysning av läget och utvecklingen i Danmark. Tvärtom, det gäller att studera verkligheten för att komma under fund med principerna, och därigenom vinna kunskap om det ekonomiska sammanhanget, en kunskap, som kan tillämpas på andra länder och tider. M. a. o. man måste försöka skaffa en bättre ekonomisk teori, men icke genom att filosofera över den bestående utan genom att på grundval av dennas allra mest centrala delar göra induktiva undersökningar.

Det behöver alls inte riskeras, att en sådan inriktning av det nationalekonomiska forskningsarbetet skulle leda till ett dött materialsamlade av det slag, som icke var ovanligt i Tyskland före kriget. Tvärtom kommer det säkert att visa sig som ett omedelbart resultat av mera induktivt betonade arbeten, att principerna modifieras och kompletteras.

För de mera „praktiska“ undersökningarna tala också en annan omständighet. Om det än är sant, att man skal studera verkligheten för att vinna kunskap om de på djupet liggande principerna, d. v. s. om den högre verklighet som äger en viss grad av generalitet, så bör man å andra sidan icke förakta det biresultat, som de induktiva undersökningarna medföra: en klarare uppfattning om det nuvarande ekonomiska livet i Danmark. När det blir fråga om de unga nationalekonomernas användning i affärlivet, skall nog en sådan kunskap visa sig vara ganska värdefull.

Utan en tillräckligt intim kännedom om sitt eget lands näringsliv tror jag icke att någon kan få ett fast grepp om de ekonomiska problemen, vinna en verklig förståelse av deras innebörd. Man må veta hur mycket som helst om efterfrågans psykologi, dock helst en annan psykologi än den utilitaristiska som av psykologerna av facket anses för förläggad och ohållbar, så blir man ej därför nationalekonom. Är det inte minst lika viktigt — enligt min mening viktigare — att känna utbudets psykologi, d. v. s. affärlivets prispolitik under inflytande av fasta kostnader, konjunkturväxlingar m. m.? Och den tekniska miljö, i vilken det ekonomiska handlandet utspelar sig, är den icke långt mera än en ram för tavlän, är den icke en viktig del av tavlan själv?

För min del kan jag helt och fullt instämma med J. M. Clarks uttalande i förordet till „Economics of Overhead Costs“, där han tillråder, att den nationalekonomiska analysen föres över på områden och problem, med vilka den praktiske affärs-
mannen känner sig stå i *medveten* kontakt. Därigenom skulle möjligheterna växa för den kombination av nationalekonomiens och affärsverksamhetens erfarenhet, som alla inse är nödvändig, men som hittills visat sig så förvånande svår att åstadkomma.

VERDENSPRISER OG VERDENSPRODUKTION

Af Jens Warming

- I. De forskellige Pristal. S. 46. II. Verdens Produktion af Raastoffer. S. 49.
III. De enkelte Varer S. 52.
IV. Landbrugets relative Stagnation. S. 55. V. Overbefolkning? S. 61.
VI. Er Jordrenten faldende? S. 62. VII. Industrien. S. 68.

I. De forskellige Pristal.

Vort sidste Detailpristal (Januar 1927) var 181, og samtidig var Statistisk Departements Engrospristal kun 157, altsaa 24 Points lavere. En tilsvarende Forskel findes i Udlandet; efter Statistiske Efterretninger Nr. 5 var Forskellen i Sverige 25 Points, England 29 og U. S. A. 28 (men Tyskland kun 8, idet Detailprisen der ligger særlig lavt). Denne betydelige Forskel mellem de to Niveauer maa jo have en Aarsag, og den første Tanke er da, om det skulde være Detailavancen, der er steget; men det er paa Forhaand usandsynligt, at Detailhandlernes Indtægt, Omkostninger eller Antal skulde være steget saa stærkt, at det kunde forklare disse mange Points. Baade Avancen og Antallet var jo i Forvejen store, og det er klart, at hvis de to Niveauer er steget lige meget, saa har man ceteris paribus den samme Avanceprocent som før.

Der gives da ogsaa en bedre Forklaring, nemlig at Raastoffer og Færdigvarer ligger forskelligt, og Detailpriserne skulde jo nærmest svare til Færdigvarerne. De danske Engrospriser i Januar viser 136 for Raavarer og Halvfabrikata, 178 for Forbrugsvarer, altsaa en Forskel paa 42 Points; og det samlede Engrospristal, 157, ligger midt imellem¹⁾. Herved vokser Problemet betydeligt i Interesse, idet Erhvervenes Evne til at give en god Arbejds løn selvfølgelig bliver større, hvis det skulde være den fremtidige Normaltilstand, at Raa-

¹⁾ Finanstidendes Engrospristal er mere præget af Raastoffer end Departementets og ligger derfor godt en halv Snes Points lavere.

stoffer kan købes efter et lavere Prisniveau, end der gælder de Færdigvarer, man sælger.

Imidlertid er den store danske Forskel, 42 Points, delvis et Forsinkelsesfænomen, fordi vor Deflation ikke er ført til Bunds. De Lande, der har haft Guldfoð længere end vi, har kun ca. 20 Points Forskel. Sverige havde saaledes i December 140 for Produktionsfornödenheder, 159 for Konsumtionsvarer, og tilsammen 150 (Kommerskollegiets Engrospriser). Og i U. S. A. havde man i Efteraaret (Bureau of Labors Engrospriser) 153 for raw materials, 129 for producers goods (antagelig Hjelpestoffer), 161 for consumers goods og 150 i alt; hvis de to førstnævnte Tal tilsammen svarer til, hvad vi kalder Raastoffer, faar man vel omtrent som i Sverige 140, 160 og 150. I begge disse Lande ligger Detailpriserne paa godt 170. — Fra andre Lande har jeg ikke set nogen tilsvarende Gruppedeling; nærmest kommer Tyskland, hvor der indenfor Industrien er en Forskel paa 16 Points mellem Raastoffer og Færdigvarer, og tilfældigvis samme Forskel mellem Foderstoffer og Kvægavlsprodukter.

Det gælder altsaa nu at forklare, hvorfor de Lande, der har mest stabile Priser, i runde Tal har 140 for Raastoffernes Engrospriser, 160 for Færdigvarernes og 170 for Leveomkostningerne, alt i Forhold til 1913. Jeg kan tænke mig tre mulige Forklaringer; at den tekniske Udvikling har været forskellig paa de tre Stadier, hvor man producerer Raastoffer, producerer Færdigvarer, og leverer Forbrugerne Varer en detail og Tjenester; at det er et Konjunkturfænomen; og at Raastofferne har Verdensmarkedspris, medens mange Færdigvarer holdes oppe i Pris, fordi Konkurrencen kun er lokal. Denne sidste Forklaring vil først blive nærmere belyst i Slutningen af Artiklen, men iøvrigt mener jeg, at der er nogen Sandhed i alle tre Forklaringer, og mest i den første, idet den støttes af Statistiken over Verdensproduktionen af Raastoffer.

Tanken om den forskellige tekniske Udvikling kan illustreres ved følgende konstruerede Tal. Lad der til en vis Del af vort Forbrug medgaa ialt 30 Timers Arbejde, nemlig 10 til Produktion af Raastof, 10 til Forarbejdning og 10 til „Tjenester“ saasom Forhandling, Reparationer, Udlejning af Huse, Trafik, Skolegang (via Skatterne) osv.; der tænkes ved de 30 Timer ikke blot paa personligt Arbejde, men ogsaa paa „Maskintimer“ og anden Bistand af Kapital og Jord. Lad der saa ske Fremskridt, saa at der paa de tre Stadier i Stedet for $10 + 10 + 10$ Timer bruges $7 + 8 + 9$, altsaa en stærk Ud-

vikling paa Raastof-Stadiet, en lidt svagere ved Forarbejdelsen, og en temmelig svag paa Tjeneste-Stadiet. Butikshandel foregaar jo paa omtrent uforandret Maade, og ved Boligbygning er der heller ikke sket store Fremskridt. Priserne paa Raastoffer skulde da være sunket i Forholdet fra 10 til 7, paa Færdigvarer fra 20 til 15 og paa det hele Forbrug fra 30 til 24, eller som fra 100 til henholdsvis 70, 75 og 80, medens den nominelle Arbejdsløn fremdeles er 100. Multiplicerer vi af Hensyn til Pengeværdien disse Tal med 2, faas 140, 150, 160 og 200, eller saa nær de faktiske Forhold, som et saa simpliceret Eksempel kan ventes at komme. — Inden jeg paaviser, at Statistiken over Verdens Produktion af Raastoffer støtter den Opfattelse, at netop Raastoffet kan leveres billigt, skal jeg omtale den anden ovennævnte Forklaring.

Det er sandsynligt, at Priserne paa Raastoffer varierer noget mere efter Konjunkturerne end paa Færdigvarer, og det er derfor tænkeligt, at de nuværende trykkede Forhold i mange Lande bidrager til den store Prisforskel. Produktion af Raastoffer gennem Plantager og Husdyr kræver ofte flere Aar, saa at man ikke hurtigt kan udvide Produktionen, og ikke uden Tab kan indskrænke den hurtigt; men den Fabrikant, der skal købe Raastofferne til Forarbejdning, staar i mange Tilfælde mere frit, saa at han i trykkede Tider undlader at købe, medmindre han kan faa Raastofferne til en rentabel Pris i Forhold til Færdigvarerne, og Raastofsælgeren kommer da let i Nødpris, medens det i gode Tider er ham, der er den stærkeste. — Der foreligger vistnok ikke en saaledes grupperet Prisstatistik for en længere Periode, men jeg kan dog oplyse, at i Sverige laa Raastoffernes Index under Højkonjunktoren i 1920 endog højere end Færdigvarernes (i Forhold til 1913, der ogsaa var et Højkonjunkturaar); dette laa sikkert overvejende i ganske specielle Forhold, saasom at det straks efter Krigen var sværest at sætte Raastofproduktionen i Gang, samt i fortsat Prisregulering, i Kulsituationen og i Spekulationsforhold, men det kan altsaa ogsaa opfattes som et normalt Konjunkturfænomen.

Det kan da ogsaa antages, at den nuværende Forskel paa 20 Points vil blive noget mindre, naar de mange arbejdsløse Verden over en Gang faar Beskæftigelse¹⁾, men næppe at den helt forsvinder. Navnlig vil Metalpriserne stige, skønt

¹⁾ Slutningerne om Erhvervenes Evne til at give en god Løn ud fra det gunstige Forhold mellem Priserne paa Raastoffer og Færdigvarer bliver da efterhaanden svagere; men samtidig stiger Evnen med den gode Beskæftigelsesgrad m. m.

Bemærkningen om den fleraarige Produktion der ikke gælder mere end i Industrien; thi et økonomisk Opsving betyder Udvidelse af det hele Produktionsapparat (Maskiner, Skibe osv.), og hertil behøves Metaller; Jernpriserne er allerede for 50 Aar siden betegnet som Verdensmarkedets Barometer. Men i den nuværende Depressionsperiode bygges og udvides der meget lidt, og derfor ligger Metalpriserne langt under de øvrige Raastofpriser. — Angaaende Konjunkturernes Betydning for det tredje Stadium, Tjeneste-Stadiet, kan endelig bemærkes, at Detailpriserne er langsommere svingende end Engrospriserne, saa at lidt af Detailindexets Overskud kan være et Konjunkturfænomen, men næppe det hele.

II. Verdens Produktion af Raastoffer.

Angaaende Verdens Produktion af Raastoffer foreligger der et ret fyldigt Materiale, se saaledes vor egen Statistiske Aarbogs internationale Afdeling og den af det internationale landbrugsstatistiske Institut i Rom udgivne Aarbog, der ogsaa omfatter Kolonialvarer, Olieplanter, Spindestoffer m. m. Nylig er der endvidere, som Forberedelse til den internationale økonomiske Conference i Genève i Maj, udgivet et „Memorandum on Production and Trade“ med relative Tal for Verdens Produktion af alle vigtige vegetabiliske og mineralske Raastoffer i 1923—25, maalt med 1913 som 100, eller for Høstvarer med Middeltallet af 1909—13. Herfra er hentet følgende Tabel over den samlede Produktion af de nævnte Raastoffer, omregnet til et fælles Mængdeudtryk, uafhængigt af Prisniveauet, men dog med Hensyntagen til Varnes Værdi i Forhold til hinanden.

	1923	1924	1925	1926
Korn, Kartofler, Sukker.....	103	101	113	ca. 110
Andre veget. og miner. Raastoffer..	112	116	125	—
Tilsammen...	107	107	118	—
Deraf Europa	85	90	105	—

1926 har jeg tilføjet efter de foreløbige Tal for Kornhøsten fra Institutet i Rom. Folketallet i Forhold til 1913 som 100 var i 1925 for Verden 105 og for Europa 101, idet Europa endnu er stærkt tilbage efter Krigens Mandefald m. m. Endnu mere staar Europas Produktion tilbage for hele Verdens, men Forholdene er ved at blive bedre, saaledes at Forskellene mellem Tabellens nederste Linier i de tre Aar var 22, 17 og 13; noget skyldes dette en særlig god Kornhøst i 1925, men

ogsaa de fleste andre Varegrupper viser god Stigning for Europa, saaledes at Index-Tallet for de tre Aar for Brændsel var 82, 92, 91 og for Metaller 67, 82, 90, altsaa god Stigning indenfor Treaaret, men dog langt fra normale Tal. Trods dette lave Niveau for Europas Produktion staar hele Verden med 118 overfor et Folketal paa 105, saaledes at Raastof-Mængden pr. Individ er 12 pCt. større end før Krigen.

Af forskellige Grunde mener jeg dog, at det er forsigtigere at regne med 7 pCt. mere Raastof pr. Individ. Høsten var særlig god i 1925; Memorandumet har en anden Beregningsmaade, hvorefter Totaltallet for 1925 ikke er 118 men 116; for Høstvarer er Basis ikke 1913, men 1909—13, saa at man bør regne med en lidt stærkere Stigning i Folketallet end til 105; og Kinas Kornproduktion, som ikke er medregnet, vilde antagelig have trukket Tallet noget ned. Denne Stigning paa 7 pCt. synes ved første Øjekast ret beskeden, men er af følgende Grunde alligevel ganske opmuntrende; dels kan der normalt ventes mere end 7 pCt., og dels er der overhovedet ikke Trang til saa stor Stigning i Raastofmængden som i Forarbejdelsen. (1) 1913 var et Højkonjunkturaar, medens 1925 havde stor Arbejdsløshed; Verdens Produktion af Kul, Jern og Staal var saaledes i 1913 henholdsvis 11, 15 og 16 pCt. større end i 1909—13. (2) Europa er, som Tallene viser, endnu i fremadskridende Rekonvalescens efter Krigen. (3) Index for Produktionen er 118 til Trods for, at de tre største Artikler, Korn, Kul og Jern, nærmest stagnerer. Stigningen maa altsaa være des stærkere for de øvrige Varer, navnlig de industrielle Raastoffer som Tekstil- og Oliestoffer. De tre stagnerende Artikler skal senere blive nærmere omtalt; Produktionen af Kul og Jern kan let udvides, saasnart der bliver Brug derfor, og Korn synes der ikke at være særlig Trang til mere af. (4) Menneskenes Efterspørgsel retter sig med den nuværende Velstand snarere mod mere Forarbejdelse end mod mere Raastof, saa at der let kommer Overproduktion af Raastof, hvis Fremskridtene muliggør en større Produktion. Man overfører da en Del af de produktive Kræfter til Forarbejdelsen. Det kan derfor antages, at der til den konstaterede stigende Produktion af Raastoffer ikke medgaar den samme Andel af Arbejdskraften m. m. som før, men at der som sædvanlig har været Indvandring fra Land til By; Verdens Fremgang i Velstand bestaar mere i, at man forarbejder Raastofferne mere intensivt (eventuelt ved fortrinsvis at producere de Raastoffer, som kræver megen Forarbejdning), end i at man

bruger mere Raastof, og den er derfor større, end Raastof-Produktionen angiver, se Afsnit VII af denne Artikel. De almindelige Føde-Raastoffer fra Landbruget kræver jo ikke saa megen industriel Bearbejdelse som de mere specielle, industrielle Raastoffer; og det er de egentlige Industrivarer, man bruger mere af med stigende Velstand, altsaa Varer med forholdsvis lille Raastof-Forbrug¹⁾). Memorandumet taler yderligere om at „The science of industrial production is concerned largely with the discovery of means by which equal services may be rendered with a smaller consumption of crude products — hvilket selvfølgelig bidrager til moderate Raastofpriser, selv om Stigningen i Raastofproduktionen egentlig ogsaa er moderat.

Inden de specielle Varer gennemgaas skal omtales, at Memorandumet ogsaa belyser Verdens udenlandske Handel, nemlig de samlede omsatte Værdier, reduceret ned til gammelt Prisniveau. Trods det forøgede Antal selvstændige Stater, hvis Grænsetrafik med de Lande, de tidligere hørte sammen med, nu regnes som udenlandsk Handel, er Index for Handelen i 1924 og 1925 kun 98 og 105; det sidste Tal svarer altsaa til Folketallet, men er mindre end Produktionens 118. Denne relativt svage Stigning i Handelen kan maaske skyldes de forhøjede Toldsatser, men Memorandumet giver en anden Forklaring, nemlig at Lande med Raastoffer i højere Grad forarbejder dem selv, hvilket jo ofte vil være ganske naturligt, navnlig efterhaanden som der ved Udvandring bliver bedre Harmoni mellem hvert Lands Folketal og Raastofproduktion. Handel kan jo være et Surrogat for Vandring, saaledes at man bytter Produkter, saalænge en disharmonisk Fordeling af de produktive Faktorer tvinger hvert Land til særligt at samle sig om saadanne Produktionsgrene, som kan udnytte de Faktorer, det har for meget af.

---

¹⁾ Skematisk kan vi illustrere Sagen saaledes: Lad Tekniken udvikle sig stærkest paa Raastofstadiet, men dog ogsaa paa Forarbejdesstadiet, saa at man ved uforandret Fordeling af de produktive Kræfter vilde producere henholdsvis 20 og 10 pCt. mere pr. Individ, regnet efter Værdiforøgelsen. Men saa meget Raastof kan man jo ikke overkomme at forarbejde, hvorfor der overføres Arbejdskraft til andet Stadium; der er saa Ligevægt med ca. 15 pCt. paa begge Stadier. Men Forbrugerne, der er bleven mere velstillede, ønsker kun 10 pCt. mere Raastof, saa at der kan blive 20 pCt. (19 pCt.) mere Forarbejdelse. Der er altsaa i dette Tilfælde to Grunde til Strømmen fra Land til By, større Fremskridt paa Landet og mere Trang til Byprodukter. Og Raastof-Produktionens tekniske Udvikling er dobbelt saa stærk, som det faktiske Kvantum udviser.

III. De enkelte Varer.

Den ejendommeligste Produktions-Udvikling i disse Aar ser man i Troperne og andre fjerne Lande, der hidtil er regnet for lidet udviklede. I Forhold til 100 i 1913 staar Rørsukker i 1925 med 173 (mod 104 for Roesukker), Kakao 220, Oliefrø 132 (derunder Kopra 178, Palmekærner 168, Soyabønner 235), Spindestoffer 126 (Bomuld 124, Kunstsilke 660, — der var jo i 1913 meget lidt — men Uld kun 93), Gummi (raw rubber) 383. Tre Kolonialvarer, der i Forvejen var store, staar med ret moderate Tal, nemlig Kaffe 111, Te 113 og Tobak 122. Ogsaa Ris og Majs staar moderat med 110 og 111, men det er dog mere end vore fire Kornsorter, der staar med 102, skønt 1925 var et godt Aar i mange Lande. I Forhold til Kornets samlede Areal medgaar der nu et Areal paa 20—25 pCt. til alle de førstnævnte Specialiteter, altsaa navnlig Spindestoffer, Oliestoffer og Kolonialvarer, og disse synes altsaa at have suget Interessen bort fra Kornet; af Arbejdskraft medgaar der antagelig mere, da flere af de nævnte Varer kræver intensiv Drift.

Angaaende den stærke Udvikling i Troperne har jeg konfereret med herværende Geografer, Naturforskere og Missionærer og har fundet tre Synspunkter til Forklaring, stærk Efterspørgsel efter de nævnte Produkter, voksende Effektivitet hos de tropiske Arbejdere og systematisk Arbejde fra Kapitalens Side. Man har jo altid været skeptisk overfor at faa de tropiske Landes Arbejdere til at bestille noget, idet de har saa faa Fornødenheder, men i de senere Aar har jeg dog truffet Udtalelser af Nationaløkonomer og Missionærer, der vidner om mere Effektivitet; de begynder at faa Fornødenheder og maa da arbejde mere for at tjene dertil. Bevidste Bestræbelser fra oven støtter denne Udvikling; man opretter fristende Butiker, der bl. a. har forøget Forbruget af Klæder, og man paalægger de indfødte Skatter for at faa dem til at arbejde til Skattens Betaling. En af mine Hjemmelsmænd siger hertil, at Fremskridtet kun gælder de egentlige Plantager paa europæiske Hænder, medens det selvstændige, indfødte „Bondebrug“ kun udvikler sig svagt; dog er der enkelte Varer, hvor Stigningen skyldes de indfødte selv, saaledes Jordnødder. (En dansk Avis bragte i 1919 en Notits om en Plantageejer, der forgæves søgte at stimulere Arbejdet ved højere Løn; den fornødne Mængde Ris kunde da tværtimod tjenes paa færre Dage; men saa byggede han et Biografteater og nu fik de

en ny Fornødenhed. Fra anden Side hævdes dog, at Biograferne er meget billige derude). I Indien har man ogsaa naaet Resultater ved Akkordarbejde, og Regeringens Hygiejniskere arbejder energisk mod de Indvoldsorme, som hidtil har afkræftet Befolkningen.

Dernæst har man fra kapitalistisk Side gjort et stort Arbejde med Forsøgsstationer for at finde nye Varieteter, Metoder og Midler mod Plantesygdomme, og blot en lille Indsats af europæisk Energi og Intelligens synes her at kunne betyde overordentlig meget; man har saaledes forøget Soya-bønnens Ydedygtighed meget stærkt. Endvidere har man forbedret Trafikmidlerne, indrettet kostbare Anlæg til kunstig Vanding m. m., indført Maskiner osv. — foruden at man i det hele har anlagt et meget stort Antal Plantager af mange Slags.

Fra et europæisk Synspunkt var det naturligvis bedre, om det var vor egen Produktion, der var saa stærkt stigende, men det er dog ogsaa godt at faa en rigelig og billig Forsyning af Kolonialvarer og billige Raastoffer. „Den gule Fare“ er altsaa bleven effektiv paa en overraskende behagelig Maade, ikke som Smudskonkurrence med vore Arbejdere, men som billige Forbrugsvarer og Raastoffer, til Gavn for vore Forbrugere og Arbejdere — men maaske til Skade for vore Jordejere, der faar Rørsukker og Kopra som Konkurrenter til deres Roesukker og Smør. — Om en tilsvarende Opvaagnen af russiske og andre østeuropæiske Bønder, der hidtil har været anset for mindre energiske, men som nu dels har set fremmede Forhold under Krigen, dels begynder at interessere sig for Oplysning, herom er der enkelte Vidnesbyrd, men i Produktionsstatistikken er der endnu ikke meget at spore dertil; Mandefaldet i Krigen betyder sikkert endnu noget, navnlig for Landbruget, samt den udbredte Desorganisation. Og naar en saadan Opvaagnen kommer, vil Virkningen i lang Tid neutraliseres ved større Forbrug af vedkommende Bønder selv. I Længden vil det dog sikkert kunne mærkes paa Verdensmarkedet, og da det ikke blot betyder en bedre Udnyttelse af Arbejdskraften, men ogsaa af Jorden, vil ogsaa dette blive til Konkurrence for vore Jordejere.

Af de tre store Artikler, hvis Produktionen stagnerer, og som har Hovedskylden for Europas Stagnation, skal først omtales Kul. Produktionen var før Krigen meget stærkt stigende, men var i 1925 98 mod 100 i 1913; dette gælder Verdens Stenkul; Brunkul viser 143, men hæver kun det samlede

Kultal til 99. Aarsagen til Stagnationen er Vandkraften, som i mange Lande er blevet taget stærkt i Brug; endvidere Petroleum, hvis Produktionsindex er 277; og endelig den Økonomiseren med Brændselet som Krigen og Tiden derefter tvang til, og som Memorandumet for Tyskland anslaaer til at repræsentere 15 pCt. af Kulforbruget¹⁾. Tallet for Petroleum indgaar i den samlede Produktion, saa at Brændsel ialt staar med 117; men Vandkraften og Økonomien forbedrer altsaa Stillingen udover Tallene. Resultatet er billige Kul, og for et Land, der er saa fattigt paa Brændsel og Vandkraft som Danmark, er dette jo meget heldigt. Om Minerne saa kan gaa med saa lave Priser, er et andet Spørgsmaal; men da det under den engelske Strejke hævdedes, at de engelske Miner havde forældet Teknik, maa det antages, at andre Lande kan producere til lavere Priser, end der svarer til den almindelige Lønstigning.

Blandt Metallerne staar Jern (pig iron) som nævnt lavt med Index 97, men Staal (ingots and castings) dog med 119²⁾. Den ringe Produktion af Jern forklares i Memorandumet som hidrørende fra lidet Forbrug til Rustninger, Jernbaner og Skibe; men der kan sikkert ogsaa i Almindelighed henvises til de trykkede Tider og den ringe Lyst til at bygge og udvide, medens 1913 var et stort Aar. Denne Stilstand har nu varet saa længe, at der efterhaanden maa være en betydelig latent Trang til Udvidelser og Moderniseringer, og naar Verdens Millioner af arbejdsløse faar Beskæftigelse, kan der ventes en meget usund Travlhed med at skaffe dem Produktionsmidler; saa vil Metal-Produktionen stige stærkt, og Priserne, der nu er lave, ligesaa. — For flere af de andre Metaller er der specielle Aarsager til en noget større Produktion, saaledes Elektricitetens Udbredelse; Kobber staar med 140, Bly med 132 og Aluminium med 287.

Inden Kornet omtales, skal indskydes, at Træ og Byggematerialer ikke er medregnet i Memorandumet. Danmarks egen Produktion af Træ steg fra 1907 til 1923 ca. 50 pCt., hvoraf

¹⁾ Ogsaa paa andre Omraader maa det antages, at Krigens Stimulanser til Tekniken særlig har rettet sig mod Raastof-Besparselse, Raastof-Produktion og Raastof-Surrogater.

²⁾ Da Memorandumet kun giver relative Tal, kan det ikke med Sikkerhed ses, om Staalet mest er lavet af det allerede optalte Jern; Forskellen mellem de to Index tal forklares bl. a. ved, at meget Staal laves af Affald, hvilket tyder paa, at det normalt laves af Jern; men andre Udtalelser tyder paa, at de to Varer kan adderes som uafhængige af hinanden.

dog 6 pCt. skyldes Arealets Udvidelse ved Genforeningen; iøvrigt skyldes Stigningen de mangeaarige Bestræbelser for at forbedre Behandlingen og udvide Arealet samt Overgangen til Naaletræ, der vokser hurtigere. Lignende Forhold gør sig gældende i flere andre europæiske Lande, medens der dog ogsaa er Steder i Verden, hvor man fremdeles lider under Følgerne af Rovdrift. — Af andre ikke-medregnede Varer kan foruden Kvægavlsprodukter (hvorom senere) og Fisk nævnes Frugt og Havesager, hvoraf der sikkert er et stærkt stigende Forbrug, samt Vandkraft og Tørv.

IV. Landbrugets relative Stagnation.

Særlig udførlig Omtale kræver det Forhold, at Produktionen af Korn er stagnerende, og Priserne alligevel moderate. Skønt Verdenshøsten var meget god i 1925, stod de fire almindelige Kornsorter med 102, altsaa lidt mindre end Folketallets 105. Efter vore Kapitelstakster var Kornpriserne i Efteraaret 1926 139 mod 100 i 1913 (ens Vægt for hver af de 4 Sorter), og i Amerika laa Korn (inkl. Majs) i Efteraaret paa Pristal ca. 125; i Forhold til det almindelige Prisniveau og navnlig til Lønnen er dette jo meget moderat. Særligt billige er Majs og Oliekager, hvilket giver vore Landmænd god Fortjeneste paa Opfødringen; men Hovedsagen for dem er selvfølgelig, om de absolut set faar en god Pris for de Varer, de producerer ved deres hjemmeavlede Foder (Korn, Hø, Græs, Roer); og da animalske Levnedsmidler i Februar havde et Engrospristal paa 143, medens Lønnen ligger paa ca. 180¹⁾, er Stillingen alligevel tvivlsom (se senere).

Memorandumet opfatter med Rette den ringe Kornproduktion som et Velstandstegn; man kan være saa velforsynet med denne den mest uundværlige af alle Fødevarer, at man vender sig til andre Produktioner. Men alligevel er det et Problem, hvorfor en saa lille Produktion ikke har sat Prisen op, og et andet Problem, om Produktionen ikke vil gaa endnu længere ned, hvis Priserne ikke bliver bedre.

Den naturlige Forklaring paa et Sammentræf af lille Produktion og lave Priser er ringe Efterspørgsel eller stor Surrogat-Produktion, og i begge Henseender er der en Del

¹⁾ Der er her taget ligeligt Hensyn til Karlelønnen og til Daglejerlønnen; hvor der i det følgende tales om Forholdet mellem Byløn og Landløn, er det rigtigst at se mest paa Daglønnen.

at berette. Man kan da først spørge, om Menneskenes direkte Brødforbrug skulde være sunket paa Grund af de vanskelige økonomiske Forhold i mange Lande, eller fordi Krigens Rationeringsvaner delvis skulde have holdt sig; dette er dog usandsynligt; der var ogsaa Soldater, som netop vænnede sig til kraftigere Kost, og ringe Købeevne mærkes snarere overfor animalsk Føde. Derimod er Kornforbruget til stærke Drikke sikkert aftaget; Index for Humle er 73, hvilket navnlig skyldes det amerikanske Forbud, og Byg staar lavest af Kornsorterne.

Hovedforbruget af Korn er imidlertid Kreaturerne, der i Danmark æder over fire Femtedele af alt Korn og Kraftfoder (men vi har jo ogsaa meget store Besætninger og kraftigt Fodring). Her er der et Forhold, der betyder mere, end de fleste er klar over, nemlig at Bilerne har fortrængt mange Heste. Efter Aarbogen fra Rom er Antallet af Heste i Verden sunket fra 107 til 102 Mill., og forskelligt tyder paa, at det i Virkeligheden er sunket mere (i alt Fald nok til at opveje, at Antallet af Muler er steget); alene i U. S. A.s Landdistrikter er det sunket fra 21 til 16 Mill., og i Rusland er det ogsaa sunket stærkt. Men en Hest æder ca. 10 Gange saa meget Korn som et Menneskes direkte Kornforbrug, og Korn til 50 Mill. Mennesker kan selvfølgelig mærkes paa Verdensmarkedet. Vore Landmænd har længe været klar over, at Bilerne skadede Hestepriserne; men at de ogsaa skadede Havrepriserne, har de ikke tænkt paa (Jeg har dog forudsagt det i min i 1915 udgivne Pjece om Krigen og Landbruget, se S. 47. Og svenske Landmænd, der plejede at sælge Havre, har kunnet forstaa det).

Imidlertid viser ogsaa de øvrige Kreaturers Antal en saa svag Stigning, at det Spørgsmaal nærmere maa overvejes, om Verdens Købeevne overfor animalsk Føde skulde være svækket; man kan jo her dels tænke paa den udbredte Arbejdsløshed og dels paa Skatterne, der ganske vist hos os flytter Købeevnen ned til Samfundslag, der derefter vil spise mere, men som i de Lande, der var med i Krigen, snarere flytter den op som Renter og Afdrag til Ejere af Statsobligationer, medens de brede Lags Forbrugsevne snarest svækkes. Som Helhed svarer Stigningen i Antallet af Kreaturer (inkl. Heste) kun til en Stigning i Kraftfoderforbrug paa 2—3 pCt.; bedst staar Hornkvæget, hvis Antal 1913—25 steg fra 510 til 563 Mill., altsaa 10 pCt., medens Svinenes Antal steg fra 183 til 188 Mill., altsaa 2,4 pCt., og Faarene faldt fra 562 til 558 Mill., altsaa 0,6 pCt. Kun for Hornkvæget er Stigningen altsaa stærkere end Folketallet; det ved Hestenes Ned-

gang frigjorte Foder er altsaa kommet dem til gode, saa at man har faaet mere Mælk, Smør og Oksekød m. m. (foruden mere Margarine). Svinenes Antal er sikkert forøget stærkt siden 1925, og var vistnok ogsaa højere nogle Aar før; i U. S. A. var der i 1914, 1919 og 1925 henholdsvis 59, 74 og 54 Mill. Faarenes aftagende Antal stemmer med den foran omtalte Nedgang for Uld og staar antagelig i Forbindelse med Moderne. For Høns m. m. haves ingen samlet Opgørelse; det er muligt, at Forbruget af Æg og Fjerkræ er ret stærkt stigende, men til Gengæld er Produktionen af Fisk aftagende (se Statistisk Aarbogs internationale Afdeling).

Antallet af Hornkvæg er altsaa steget 10 pCt., og da disses Forbrug af Grovfoder er overordentlig betydeligt¹⁾, vejer Produktionen af Mælk og Oksekød m. m. mere til, end man skulde vente efter Kraftfoderforbruget. Hertil kommer for alle Kreaturarter, at man ved bedre Racer og mere rationel Fodring opnaar et større Produkt end i Forhold til Dyrenes Antal og det forbrugte Foder, saa der er alligevel ikke paa dette Omraade noget Tegn paa aftagende Velstand. Dette vilde da ogsaa stride imod den Kendsgerning, at Forholdet mellem Priserne paa Foderstoffer og dyrisk Føde indtil nylig har været meget gunstigt for Landmændene.

Kreaturenes Antal maa altsaa bedømmes forskelligt, eftersom Synspunktet er Forbruget af Kraftfoder eller Produktionen af dyrisk Føde. Fra det sidste Synspunkt kan der snarest konstateres en lille Stigning i det til Raadighed værende Kvantum Kød, Flæsk, Mælk, Smør osv. pr. Individ; men da dette skyldes det grovfoderædende Hornkvæg, medens de kornædende Heste og Svin henholdsvis er gaaet tilbage og steget svagt, er Kraftfoderforbruget alligevel saa lille, at vi her har et godt Bidrag til Forklaring af, at lille Kornproduktion og moderate Kornpriser træffer sammen. — Her kan endvidere nævnes Køletekniken og Konservesindustrien, der baade direkte bevarer megen Føde fra Ødelæggelse, saa at de ved Kornets Opfodring m. m. frembragte Varer rækker længere, og endvidere forebygger det „Grænsenytte-Spild“, at man maa forcere Forbruget, naar der er Overflod; der kommer mere Forslag i Fødevarerne, naar Forraadet fordeles jævnt over en

¹⁾ Efter Landøkonomisk Driftsbureau udgør Grovfoderet (Hø, Halm, Græs, Roer o. l.) ca. 70 pCt. af Hornkvægets Foderenheder, medens Resten er Kraftfoder og Mælk (til Kalvene); men for Svinene udgør Grovfoderet kun 6 pCt. I de fleste Lande spiller Grovfoderet en endnu større Rolle for Hornkvæget.

længere Periode. Endelig kan nævnes Kopraen og andre Stoffer til Fremstilling af Spiseolier, der formindsker Efterspørgselen efter Smør og Fedt og derfor efter Foder.

Hertil kommer saa Produktionen af Kornsurrogater. Index for Produktionen af Kartofler var i 1925 126; ogsaa den store Produktion af Rørsukker erstatter Korn, samt af Oliekager fra Soyabønner og Bomuldsfrø m. m. Hos os selv og i vore Nabolande interesserer Landmændene sig i stigende Grad for gode Græsmarker, og i Amerika er Kvægholdet mere og mere baseret paa Ensilage (af grøn Majs) og paa Lucernehø. Vor egen Totalhøst, omregnet til Afgrødeenheder, der før Krigen steg næsten 2 pCt. aarlig, navnlig p. G. af Roerne, altsaa langt mere end Folketallet, og navnlig langt mere end Landbrugsbefolkningen, er fremdeles i glædelig Udvikling, baade for Kornet selv og for Surrogaterne. Gennemsnittet for 1909—13 var 5,40 Mill. Tons (Korn eller Ækvivalent), hvilket bør forhøjes til 5,90 af Hensyn til Slesvig; i 1922—26 var det tilsvarende Tal henholdsvis 5,94, 6,70, 6,36, 7,29 og 7,28 (efter gammel Beregningsmaade) eller gennemsnitlig 14 pCt. mere. (Det maa dog noteres, at Stigningen er svagere end før Krigen, og at den altsaa navnlig skyldes Roerne, der er noget overvurderet ved Omregningen til Korn).

Vanskeligere er imidlertid Problemet, om de nuværende Kornpriser i Forhold til den nuværende Arbejdsløn er høje nok til at tillade en uforandret og tilstrækkelig Kornproduktion. Ingen kan i Tal udtrykke Betydningen af de almindelige Fremskridt, som Alverdens Landbrugsforsøg, Konsulentvirksomhed og stigende Landbrugsoplysning medfører, f. Eks. Jordbunds bakteriologien, Agrikulturkemien, Gødningsforsøgene, nye Varieteter osv. Hvor meget billigere kan man derefter producere, eller rettere, hvor bliver den Intensitetsgrænse, hvor man derefter faar Balance mellem Produktion, Forbrug og Pris? Og i hvilken Grad er Verdens Landmænd oplyste nok til at udnytte alt dette udviklede, men rationelle, som man stiller til deres Raadighed?

Ingen kan talmæssigt vurdere alt dette, men man vil dog ofte kunne hævde, at dette eller hint maa have gjort en billigere Produktion mulig. Jeg skal nærmere omtale tre saadanne Forhold, Maskinerne, Kunstgødningen og det Forhold, at Arbejdstidsforkortningen ikke har generet Landbruget saa meget som Industrien. Værdien af Besætning og Inventar for solgte Gaarde i Danmark steg pr. Td. Hartkorn fra 2100 Kr. i 1913 til 6700 Kr. i 1925, altsaa en langt stærkere Stigning end

det almindelige Prisniveau; da Priserne paa Heste og Hornkvæg er forholdsvis lave, er der ingen Tvivl om, at dette overvejende maa skyldes en mægtig Anskaffelse af Maskineri, og det maa antages, at man ikke har gjort dette, uden fordi det betød billigere Drift. Eksempelvis kan nævnes elektriske Motorer og alle de af dem drevne Maskiner, samt kostbart Maskineri til Kartoffelavl (Læggemaskiner, Optagemaskiner og Vitriolsprøjter); almindeligt Markmaskineri som Saa- og Mejemaskiner har bredt sig stærkt nedefter til de smaa Ejendomme, og vi ser da ogsaa, at de tilsvarende Tal for Husmandsbrug er steget fra 3700 til 12800 Kr. pr. Td. H., altsaa lidt stærkere. Det har i Virkeligheden krævet meget store Kapital-Udlæg for vore Landmænd at følge med i, hvad Tiden har krævet, og dog er amerikanske Farmere langt forud for dem med meget kostbart Maskineri fra de sidste Aar som Malkemaskiner, Traktorer, kombinerede Meje- og Tærskemaskiner, Transport-Installationer m. m., se min Afhandling i dette Tidsskrift 1923 S. 350. — Det skal endnu bemærkes, at Krige oftere har vist sig at være stærkt stimulerende for Brugen af Landbrugsmaskiner.

For Kunstgødning er Memorandumets Produktions-Index 131 og danske Priser ligger helt nede paa 104, altsaa kun 4 pCt. over 1913; her kan navnlig peges paa de norske og tyske Luftkvælstofgødninger, men ogsaa for Kali og Fosfor er der en gunstig Udvikling med Produktion og Priser. Det danske Forbrug er da ogsaa oppe paa det dobbelte Kvantum, og dette har sikkert bidraget til den fortsatte gode Udvikling af vor Høst¹⁾ og muliggør en forholdsvis lavere Produktionspris for denne. Danmarks Forbrug er altsaa steget langt stærkere end Verdens Produktion, hvilket antagelig skyldes vore gode Søforbindelser og vore Landmænds Oplysning; det er muligt, at det indre af de store Kontinenter ikke kan faa Kunstgødningen tilstrækkeligt billigt (medmindre de selv har Vandkraft til at producere Luftkvælstof el. lign.); og da en økonomisk og rationel Udnyttelse af Kunstgødning kræver megen Sagkundskab og Beregningsevne, er det muligt, at visse Lande endnu ikke magter at udnytte disse Fremskridt

¹⁾ Det er en Slags Dobbeltregning, naar man baade medregner Kunstgødningen og det derved avlede Korn; men hvis det ikke er en stigende Dobbeltregning, er de relative Index tal lige oplysende; og nu opvejes de høje Index tal for Gødning af de lave for Kul og Jern, som vi heller ikke direkte forbruger ret meget af, men hvis Værdi genfindes i andre Varer og Tjenester.

(men maaske nok forskellige andre af Tidens Fremskridt). I saa Fald kan baade danske Forbrugere og danske Landmænd glæde sig over Kunstgødningen, idet Kornet bliver billigere og Landmændenes Omkostninger endnu mere; men i modsat Fald er der en Fare for de danske Landmænd som Jordejere, idet Jordrenten kan ventes at ville falde, se senere; i første Fald kan der tværtimod blive Tale om større lokal Jordrente.

Medens Arbejdstiden i Byerne er forkortet saa stærkt, at det ikke kan antages, at Tabet er helt indvundet ved mere effektivt Arbejde (se senere), er Forkortelsen paa Landet næppe større, end at den er indvundet. Og nu viser dansk Lønstatistik (før Deflationen), at Daglønnens Købeevne er steget omtrent lige stærkt i By og paa Land, nemlig 12—15 pCt. (varierende lidt fra Aar til Aar). Landarbejderne har altsaa ikke faaet nogen særlig Kompensation, fordi de arbejder længere¹⁾; og Byens Arbejdsgivere maa yde den nævnte forhøjede Købeevne for en mindre Præstation, Landets for den samme Præstation. Herved bliver Raastofproduktionen gunstigere stillet end Forædlingen, og da det ligeledes internationalt set gælder, at Raastofproduktionen foregaar i Lande med svagere Organisation af Arbejderne end Industrien, har vi her en af Aarsagerne til, at Produktionen af Korn m. m. indtil videre kan ventes at kunne foregaa relativt billigt. — Som et beslægtet Moment kan nævnes, at Landmændene faar en stor Del af deres Føde til Engrospris, nemlig deres Forbrug af Gaardens Produkter; de er derfor mindre generet af den før nævnte relative Fordyrelse paa Tjenestestadiet og kunde altsaa regne med et lidt lavere Index for Leveomkostningerne. Dette gælder selvfølgelig fuldt ud ogsaa for de Folk, der er paa Husbondens Kost, og delvis dem, der er paa egen Kost, som baade avler lidt selv og køber hos Naboer uden at betale Handelsavance.

Der er saaledes Grunde nok til at tro, at man virkelig kan producere Korn m. m. til en relativt billigere Pris, saa at de nuværende moderate Priser ikke behøver at føre til Indskrænkning af Produktionen; men om de skete Besparelser netop giver Balance med nuværende Priser og nuværende

¹⁾ Da Arbejdet paa Landet er sundere og mere afvekslende, er det sikkert heller ikke nødvendigt at gaa saa langt ned med Arbejdstiden eller at give kontant Kompensation for den længere Tid; Balancen mellem By og Land, saaledes som den opgøres af Landarbejderen, der overvejer at flytte til en By, beror sikkert overvejende paa Daglønnen. Hertil kommer, at meget Arbejde paa Landet foretages af Landmanden selv og hans Børn uden stram Regulering af Arbejdstiden.

Verdensproduktion, kan naturligvis ikke siges paa dette Grundlag. Det kan yderligere nævnes, at Kornavlens Stagnation jo for en stor Del er et europæisk Fænomen og vil afhjælpes noget, naar Rekonvalescensen efter Krigen er afsluttet; Mandsfaldet var jo forholdsvis stort blandt Landmænd, og der er sikkert endnu Bedrifter, der ledes af en Enke og derfor mindre godt; herved har det Betydning, at saa mange Landbedrifter er smaa eller middelstore.

V. Overbefolkning?

Siden Malthus' Dage har mange næret Frygt for Overbefolkning, og det maa jo ogsaa indrømmes, at man ikke har nogensomhelst Garanti for, at de økonomiske Fremskridt i Fremtiden ligesom i Fortiden vil tillade et stærkt voksende Folketal og alligevel en voksende Velstand. Ogsaa de senere Aars økonomiske Krise har man villet udlede af Overbefolkning, men da dette Udtryk jo maa ses i Relation til Mængden af Raastoffer, idet Forarbejdelsen sagtens kan gaa parallelt med Folketallet, og da Verden netop har flere Raastoffer pr. Individ end nogensinde før, kan det ikke være den rigtige Forklaring; snarere maatte man lige omvendt tale om Overproduktion, men for Kornet er dette i hvert Fald ikke ramrende. Ogsaa straks efter Verdenskrigen nærede man Frygt for, at de sejrende Stormagter skulde tiltage sig Monopol paa en Række vigtige industrielle Raastoffer, navnlig fra Troperne, men Krisen i 1920 og den stærke Udvikling af Raastof-Produktionen gjorde disse Planer til intet (om end der stadig er Valorisationsplaner, f. Eks. for Gummi).

I Virkeligheden er den store Raastof-Produktion et udmærket Grundlag for Velstand. De fleste betragter vist Industriens Fremskridt som den egentlige Bærer af Nutidens stigende Velstand, men dybest set er det Landbruget og anden Raastof-Produktion, der er vigtigst. Naar den nødvendige Føde m. m. kan leveres af en aftagende Andel af Befolkningen og derfor billigt, faar vi Raad til at beskæftige flere Mennesker ved Industrien og til at købe flere Industriprodukter. Industrien er forsaavidt ikke Bærer, men baaret, og Industriens egne tekniske Fremskridt, hvormed senere, kan endog delvis føres tilbage til det samme; thi først naar man faar Penge til overs til et stort Forbrug af Industriprodukter, bliver der Mulighed for Stordrift og derved billig Produktion. Meget oplysende er her vor egen Prisudvikling i de sidste

125 Aar før Verdenskrigen, fra Stavnsbaandets Løsning i 1788 til 1913. Kornpriserne steg efter Kapitelstaksterne som fra 100 til 120, Smør- og Flæskepriserne til 300 og Landarbejderlønnen til 440; nu maa man naturligvis for en saa lang Aarrække reservere sig for forskellige Uensartetheder med Hensyn til Kvaliteten af mulige Biydelser, selv om Arbejderen var paa egen Kost, men der er jo ogsaa meget at slaa af paa. Landbruget kan altsaa nu levere Korn til godt en Fjerdedel af, hvad man maatte vente efter Arbejdslønnen, hvad man let forstaar, naar man tænker paa det uhyre Arbejdsspild ved Hjulplovene og paa de ringe Foldudbytter; ved dette gunstige Forhold mellem Løn og Kornpris har man faaet Raad til mere Efterspørgsel dels efter Smør og Flæsk (hvor de produktive Fremskridt har været svagere) og dels efter Industriprodukter, saa at Byerne voksede. Nu synes Kornbehovet at være saa vidt tilfredsstillet, at yderligere Udvikling i samme Retning maa vende sig mod andre Raastoffer, og en Del af disse har indtil nylig været produceret under saa primitive Forhold, at der netop her er Rum for store Fremskridt og derved for nye Impulser til Industrien.

VI. Er Jordrenten faldende?

Spørgsmaalet, hvorledes det under alt dette er gaaet med Jordrenten, har jeg nærmere overvejet; men Problemet er saa indviklet og er saa lidt belyst fra anden Side, at jeg ikke er naaet til nogen endelig Klarhed. De følgende Bemærkninger maa kun betragtes som et Bidrag til at sætte Diskussionen i Gang.

Teorien hævder, at Jordrenten stiger med Folketallet, men falder med Landbrugets Fremskridt. Hvilken Tendens er saa stærkest i Øjeblikkets Udvikling? Faktisk er dansk Landbrug inde i en alvorlig Krise, men dette behøver ikke at betyde lavere Jordrente; det kan være noget rent akut p. Gr. af Deflationen og p. Gr. af specielle Vanskeligheder som Mund- og Klovesygen, Tysklands Told, Englands Strejke og Bilerne Konkurrence med Hestene. Tysklands Told og Bilerne vil jo i Overgangen volde større Tab, end naar man har tilpasset sig til de nye Forhold. Lad os betragte Deflationen noget nærmere; den rammer især Landmændene qua Arbejdsgivere og Debitorer, fordi Lønnen falder langsommere end Priserne, og Gælden slet ikke.

Ifølge Landøkonomisk Driftsbureaus foreløbige Oversigt for 1925—26 var Landbrugets Nettoudbytte knap 1 pCt., efterat der er beregnet Lederløn, men ikke Rente, hverken af laant Kapital eller af egen Kapital; fradrages der Rente af normale Prioriteter, bliver der altsaa Underskud. Dette daarlige Resultat skyldes navnlig, at Omkostninger til Løn m. m. kun var sunket 6 pCt., men Produktionspriserne 27 pCt.; desuden maa det antages, at de regnskabsførende Landbrug er mere intensive end Gennemsnittet, saaledes at de lider mere under Lønnedgangens Forsinkelse. Nu er den samlede Nedgang i Lønsatserne ca. 25 pCt., medens de officielle Engrospriser for animalske Levnedsmidler paa to Aar er sunket fra 242 til 143 eller 41 pCt.; for et Par Maaneder siden var dette Pristal dog en Del bedre, nemlig 152. Arbejdslønnen er altsaa fremdeles ikke sunket saa stærkt som Salgspriserne, men dette er heller ikke nødvendigt, da Nettoudbyttet de to sidste Aar før Deflationen, altsaa 1923—24 og 1924—25 var 8 og 9 pCt. (med Middelhøst). Ganske vist viser 1924—25 paa det nærmeste samme Index for Produktpriser (Salgsvarer) og for Driftsomkostninger, nemlig 233 og 239 i Forhold til 1909—14, saaledes at Besparelsen paa Udgifter til Gødning og Foderstoffer m. m. skulde være opvejet af den daværende Forhøjelse af Reallønnen, og saaledes at der intet Ekstraudbytte skulde fremkomme ud over hint Femaars; men herved er der intet Hensyn taget til Landbrugets tekniske Fremskridt (voksende Høst m. m.), der selvfølgelig med parallelle Prisbevægelser for Indtægter og Udgifter giver et Overskud. Dette Overskud, altsaa Forskellen mellem de 8—9 pCt. og almindelig Rentefod, er saa stort, at der efter foretagne Beregninger efter de 25 pCt. Lønfold ikke behøves nogen tilsvarende Nedskrivning af Ejendomsværdierne (Men man kan naturligvis ikke gøre helt sikre Slutninger af saa faa Aar. Se desuden Efterskrift S. 72).

Dette hænger saa atter sammen med, at Ejendomspriseres Gennemsnit ikke i noget Aar har været paa Højde med Produktpriserne, ikke paa langt nær. Mange enkelte Købere har givet urimelige Priser, men Flertallet har været ret forsigtig; det højeste Gennemsnit var i 1919 med 81 pCt. over 1913, og det næsthøjeste i 1925 med 70 pCt. over, men i 1923 og i første Halvdel af 1926 var det kun 51 og 54 pCt. (for Gaarde uden Besætning og Inventar, hvilket som nævnt er steget meget stærkere). Der er i Virkeligheden kun fem Aargange, der i Gennemsnit har købt dyrere end de sidstnævnte 51 og 54 pCt., nemlig de nævnte 1919 og 1925 og saa 1920,

1921 og 1924 med ca. 60 pCt.; hertil kommer saa dem, der har bygget for dyrt. Det er glædeligt, at saa forholdsvis faa har købt for dyrt (og at mange endnu sidder med Ejendomme til Førkrigspriser), men alligevel er der jo mange Tusinder, der personligt sidder meget trykket, og som har saa store Prioriteter, at de maa være meget forsigtige i deres Dispositioner og undlade noget, som vilde være klogt og rentabelt for en stærkere Mand; naar man ved Deflation flytter Formue fra de aktive til de passive (fra Debitorer til Kreditorer), svækker man naturligvis Aktiviteten, idet de næsten formueløse ikke bør løbe nogen Risiko.

Som Helhed er vi dog ikke langt fra at være i Orden med den akutte Landbrugskrise. Men hvis Ejendomspriserne trods Ejendommenes Forbedring kommer til Ro paa Index 150 (omtrent som de animalske Fødevarer), saa maa Jordrenten være sunket i Købeevne. 150 er ret langt fra Leveomkostningernes 170 à 180 (og end mere fra Arbejdernes Købeevne). Ganske vist er Rentefoden højere og kunde maaske nok hæve Jordejerens Aarsindtægt som saadan op til de 170; og var Rentefoden lavere, kunde man ved en højere Kapitalisationsfaktor komme derop. Men dette angiver jo kun den samlede Indtægt af Jord plus Bygninger; disses Værdi er ikke sunket ved Kapitalisationsfaktoren, men er tværtimod steget ved Byggeomkostningerne, idet vi her staar ved det foran nævnte tredje Stadium, Tjenestestadiet; man kan ikke nu bygge saa gode Bygninger til en Omkostning i Detailprismiveauet, og faktisk har en Del Ejendomme nu bedre Bygninger og flere Grundforbedringer. Selv om derfor Ejerens samlede Aarsindtægt har uforandret Købeevne, maa Jordrenten være faldet, idet man for Bygningerne har en forhøjet Rentefod af en forhøjet Værdi; der bliver altsaa mindre til overs. — Det kan ogsaa mærkes, at ved Ejendomsskyldvurderingen i 1916, 1920 og 1924 var Jordværdien faldende i Procent af den samlede Værdi, nemlig for Gaarde fra 69 til 61 og 60, og for Husmandsbrug fra 52 til 46 og 44. Medens „den øvrige Værdi“ (Bygningerne) for Gaarde fra 1916 til 1924 steg 62 pCt., steg Jordværdien kun 12 pCt. Herved maa dog erindres, at Vurderingen i 1916 var den første almindelige Jordvurdering og derfor mindre sikker paa dette Punkt.

Dette Ræsonnement bygger imidlertid paa den Forudsætning, at Hartkornsprisernes Index kommer til Ro paa ca. 150, hvilket ikke er sikkert. Det er muligt, at Købere for Tiden byder forsigtige Priser under Indtryk af Tidens Usikkerhed;

men det er ogsaa muligt, at vi skal længere ned. Det vil derfor være bedst at klare sig, hvilke Momenter i Verdenssituationen der taler for faldende Jordrente (og det vilde være nyttigt at have Statistik over Ejendomspriser i andre Lande).

Nationaløkonomien lærer os, at naar Mængden af en Produktionsfaktor vokser, vil Grænseproduktiviteten synke for den selv, men stige for samtlige andre Faktorer, medmindre de er saa beslægtede med den første, at der er Solidaritet; voksende Udbud af kvindelig Arbejdskraft vil saaledes især sænke Kvindernes Løn, men antagelig ogsaa Mændenes. En saadan Solidaritet maa antages at findes mellem Agerjord og Kunstgødning, saaledes at stort Udbud af billig Kunstgødning, der principalt gavner de Landmænd, der først udnytter den, i Længden svækker Jordrenten. Dog maa der som før antydtes gøres den Reservation, at visse Lande ved deres Beliggenhed eller ved deres Indbyggers ringe Oplysning kan være afskaaret fra fuld Udnyttelse af Kunstgødningen, saaledes at de mere begunstigede Lande undgaar et Fald i Jordrenten eller endog kan faa Stigning. Denne Reservation behøves næppe overfor Benzinen, hvis stærke Konkurrence med Hestenes Havre utvivlsomt er skadelig for Jordrenten af almindelig Jord, men naturligvis gavnlig for Minerenten. Mere indviklet er Forholdet m. H. t. de arbejdsbesparende Maskiner; nogle af disse kan saaledes være til Gavn alene for visse Arter af Jorder (hvilket for øvrigt ogsaa kan gælde Kunstgødning), saaledes at disses Jordrente stiger, men andres synker. Mere almindeligt kan man som Ydertilfælde (A og B) nævne, at Arbejdsbesparelsen enten er proportional med Arealet (en Saamaskine) eller med Høsten (en Tærskemaskine); mellem disse Grænser vil de fleste Tilfælde ligge. I begge Fald vil der komme Jordrente paa de ringeste Jorder, hvis disse forudsættes i Forvejen ingen at have; thi hvis der indtraadte et saa stort Fald i Kornprisen, at det netop opslugte Arbejdsbesparelsen, vilde den næste Klasse Jord fremdeles være urentabel at dyrke, og hvorfra skulde der saa overhovedet komme en forøget Avl, som kunde sænke Prisen? Ogsaa den sidste Intensitetsdose, der før balancerede, vil nu (i Tilfælde B) give Overskud, saa at den næste Dose (af Arbejde og Kapital) kan blive rentabel og give forøget Produktion; i Tilfælde A er der overhovedet ingen Besparelse paa næste Dose. De bedre Jorder har større Tab af Prisfaldet end Grænsejorden, da det jo virker paa en større Avl, og da de i Tilfælde A kun har samme Arbejdsbe-

sparelse som de ringere, vil de bedste Jorder antagelig have Tab, de mellemste Balance og de ringeste Fordel; i Tilfælde B vil de bedste Jorder baade mærke Prisfaldet og Arbejdsbesparelsen lige saa meget stærkere end de ringeste, som deres Høst er større, og altsaa netto tjene des mere, og vi har saaledes en klar Undtagelse fra Reglen, at Fremskridt skader Jordrenten. I et Mellemtilfælde vil baade de ringeste og de næstringeste Jorder tjene, men de bedste maaske tabe; dog maa det erindres, at Jordejeren som Forbruger selv faar en større Købeevne, naar Kornprisen falder.

Landbrugets øvrige Fremskridt, navnlig de der stammer fra Forsøgsstationerne, vil antagelig mere svare til Kunstgødningen end til Maskinerne; de kan en Overgang gavne vedkommende Lands Jordejere, men vil i Længden komme Forbrugerne til gode og sænke Jordrenten. Endmere gælder dette naturligvis Fremskridt i andre Lande, som ikke passer til vore Forhold, f. Eks. Fremskridt i Tropernes Metoder; disse vil skade vor Jordrente. Kopraen og Rørsukkeret er saaledes direkte Konkurrenter til vor Jordrente.

Alt i alt synes der i disse Aar at være sket mere til Skade for Jordrenten end normalt i en 12aarig Periode, og samtidig har Befolkningens Tilvækst kun været godt Halvdelen af den sædvanlige. Og da den normale Stigning i Jordrenten næppe er saa stærk, at der skal ret meget til at neutralisere den, bestyrkes den Opfattelse, at Jordrenten er faldet¹⁾. Hertil kommer, at den kapitaliseres efter en højere Rentefod, saa at Jordprisen end mere maa ligge lavere end det almindelige Niveau, hvilket har Betydning m. H. t. Gæld. Da Jordejeren imidlertid ogsaa er Bygningsejer, opvejes hans Tab maaske ved, at Byggeomkostningerne ligger højere end det almindelige Niveau, saaledes at ogsaa ældre Bygninger er steget relativt; dette beror dog paa, om de høje Omkostninger er et lokalt Fænomen, i hvilket Fald det er en Servitut paa dansk Jordrente, idet den ikke kan udnyttes uden dyre Bygninger

¹⁾ Jordrenten maa antages at være mere følsom end Renten og Arbejdslønnen, d. v. s. den reagerer stærkere for gunstige og ugunstige Forhold. Hvis Begrebet Produktionsfaktor reserveres for de Produktionsbetingelser, der er knappe og derfor skal betales, er Jorden den yngste Faktor og Jordrenten den yngste Faktorpris. — Endnu for et Par Aarhundreder siden var Folketallet i mange Lande saa lille, at der næsten ingen Jordrente eksisterede; men Renten og Arbejdslønnen har aldrig været 0. Er Jordrenten saaledes i Løbet af faa Aarhundreder vokset op til sin nuværende Størrelse, maa det ogsaa antages, at de jordrenteskadelige Momenter har en forholdsvis stor Indflydelse.

(særlig da danske Landbrugsbygninger synes at være særligt store og solide, og der ikke haves billigt Tømmer); eller om ogsaa Konkurrenterne er generet af høje Bygge-Omkostninger, saa at de i Længden maa indgaa i Landprodukternes Priser. Dette kræver en nærmere Undersøgelse. (Det vilde ogsaa være en Servitut eller et Minus i dansk Jordrente, hvis det er rigtigt, at dansk Jord ikke kan udnyttes uden ved Hjælp af Arbejdere, der har forstaaet at presse Arbejdslønnen særligt højt op).

Hvis der er et egentligt Fald i Jordrenten, maa der ogsaa paa nogle Punkter være en Indskrumpning i Intensiteten; hvis man ved billig Kunstgødning kan forøge Produktionen, er det muligt, at lidt af det Arbejde, hvorved man tidligere forøgede Produktionen, vil blive opgivet (samtidig med at en Del menneskeligt Arbejde bliver erstattet med Maskinarbejde). Her kan erindres om, at da Jordrenten faldt i 80'erne paa Grund af Amerikas Konkurrence m. m., var der i Danmark fem hele Amter, hvis samlede Landbefolkning (inkl. Stationsbyerne) sank fra 1880 til 1890. — Ogsaa Jordforbedringer, der ellers havde været rentable, kan under saadanne Forudsætninger volde Tab.

Et beslægtet, mere specielt Problem, som dog for Danmark har vital Interesse, er dette, om den internationale Arbejdsdeling fremdeles vil forme sig saadan, at Foderstofferne fra de oversøiske Lande for en stor Del skal en Omvej via Danmark, inden de kan leveres som animalsk Føde til England m. fl. Herom sidder vore Landbrugskonsulenter inde med megen Detailviden, og jeg skal derfor nøjes med at fremhæve nogle almindelige Synspunkter. Da Danmark for 50 Aar siden kom ind paa den stærke Opfodring, var der tre Aarsager eller Grupper af Aarsager, en Verdensaarsag, en Europaaarsag, og en Danmarksaarsag. Verdensaarsagen var, at Kornproduktionen var bleven saa stor og billig, at man havde Raad til at give meget Korn til Kreaturerne. Europaaarsagen var, at Europa var meget tættere befolket end de oversøiske Lande og derfor havde lavere Løn; Ombytningen af Industrivarer fra Europa med Fødevarer fra hine Lande skete derfor bedst saadan, at en stor Del af Opfodringsarbejdet foregik i Europa til den lave Løn. Som medvirkende Aarsag kan nævnes, at man endnu ikke havde Kølemaskineri; at Europas høje Priser paa Landbrugsvarer og lave Løn anbefalede intensiv Drift, hvilket passede bedst til Kvægavl med Roer osv.; og at naar man tilførte Europa Foderstoffer, fik man samtidig Gødningen, der havde størst Værdi der. Og Aarsagen til, at Danmark mere

end noget andet Land udnyttede denne europæiske Konjunktur, var vor oplyste Bondestand, vore gode aandelige Betingelser for Andelsbevægelse, vore billige Søforbindelser for Foderstofferne, og vor Frihandel, samt selve det Forhold, at vi havde saa mange smaa og middelstore Landbedrifter med gode Betingelser for Kvægavl.

Hvorledes staar det nu med disse tre Aarsager? Verdensaarsagen er fremdeles til Stede; vi har i endnu højere Grad Raad til at anvende Korn eller snarere Kornsurrogater til Opfodring, og Benzinen har frigjort en Del Hestefoder, saa at det nu kan anvendes til at producere Kød og Smør m. m. Europaaarsagen er som Helhed svækket ikke saa lidt; navnlig er de oversøiske Landes Folketal steget saa stærkt, at de kan have Industri og selv bruger mere af Landbrugsvarerne, og Byttehandelen vil derfor efterhaanden indskrænkes. Europa bliver da mere henvist til sit eget Landbrug, hvad Danmark næppe har Grund til at sørge over. Men der er langt igen, inden Folketætheden i hine Lande bliver som vor, og Landbrugets relative Stagnation i Europa tyder ikke paa nogen særlig Fart i denne Kursændring. Det kan ogsaa nævnes, at Benzintilførslerne delvis erstatter Korntilførslerne, og at Tropernes Leverancer af Oliestoffer og Sukker kan træde i Stedet for en Del af Kornet fra Amerika. Hvad endelig angaar Danmarks-aarsagerne, da er der jo Lande nok, som ønsker at gøre os Kunsten efter; baade Tyskland med sin nye Agrartold, der netop tilsigter at udvikle Kvægavlen; og Randstaterne med deres Udstykningsbestræbelser; og England, der skriver Bog paa Bog om det danske System.

VII. Industrien.

For Industriarbejderen er det Hovedsagen at faa en god Realløn; om det sker ved en høj Pengeløn eller ved billige Leveomkostninger, er mindre væsentligt. Derfor har det i høj Grad forøget Industriens Evne til at give en god Realløn, at Landbruget kan levere Føden saa billigt¹⁾; af de forskellige Udgiftsgrupper, der indgaar i vort sidste Detailpristal, 181, staar Fødevarer afgjort billigst med 156, medens de øvrige Grupper ligger mellem 174 og 253. Og Føde er jo langt den vigtigste Gruppe, over 40 pCt. af hele Normalbudgettet.

¹⁾ Men det har formindsket Landbrugets Evne til at give en god Realløn, at Industriens Varer ikke er saa billige.

Der næst beror Industriens Evne til at give god Løn paa Raastofpriserne, og de er som nævnt lave. Rent skematisk kan man sige, at hvis Raastoffernes Index er 140, Færdigvarernes 160, saa kan et Fag, hvor Raastof og Forarbejdelse hidtil har kostet lige meget, give en Løn paa 180. (Dette giver dog for lyst et Billede, hvis Forarbejdelsen i de fleste Fag spiller en større Rolle).

Fremdeles beror Industriens Evne paa Arbejdernes Effektivitet. Herom foreligger i svensk Ekonomisk Tidskrift for 1926 en Afhandling af Docent G. Åkerman, der paa Grundlag af en Kommissionsbetænkning med Indberetninger fra Arbejdere, Arbejdsgivere, Værkmestere m. fl., mener at kunne fastslaa, at af de 15 pCt., Arbejdstiden forkortedes med ved 8 Timersdagens Indførelse, er i 1919—24 de 5 pCt. opvejet ved mere energisk Arbejde, foruden at der 1913—19 var indvundet 4 pCt. i Effektivitet. I alt skulde Timepræstationen altsaa være steget 9 pCt. (eller godt 10 pCt., hvis vi fortsætter Linien efter 1924).

Yderligere beror Industriens Evne paa dens egen Teknik og Organisation; Slutningerne ud fra Pristallene 140 og 160 forudsætter jo, at Industriens indre Forhold er uforandrede, hvad de selvfølgelig ikke er. Yderligere Lønstigning bliver altsaa mulig ved Industriens egne Fremskridt. Herom har Åkerman ogsaa nogle Beregninger, der dog synes mig at have et svagere Fundament end de førstnævnte. Han regner, at Industriens Produktivitet 1913—24 er steget 19 pCt. udover Arbejdernes Produktivitet, saa at det samlede Produkt pr. Arbejdstime (med Reduktion efter Prisniveauet) er steget 30 pCt. (idet $1,09 \times 1,19 = 1,30$). Det er imidlertid klart, at dette for en stor Del skyldes særlige Omkostninger, f. Eks. Rente af forøget Kapital, saa at kun en mindre Del af de 19 pCt. kan ventes at tilfalde Arbejderne (eller Forbrugerne). Yderligere maa erindres om, at Arbejdstimernes Antal i Industrien er sunket 15 pCt. ved 8 Timers Dagen (og midlertidigt ved Arbejdsløsheden).

De svenske Tal overgaas af nogle amerikanske, hvorefter den absolute Stigning i samlet Produktion (Raastof + Forarbejdelse) i U. S. A. fra 1914 til 1923 (altsaa ikke paa Individ) skulde være 60 pCt. Memorandumet S. 7 siger herom: „It is estimated, that the net value added to manufacture — that is the real service performed by the manufacturing process — in the United States of America, after making all allowances for price changes, was probably not far short of 60 per cent

greater in 1923 than in 1914. During the same period the number of wage earners only increased by 27 per cent". Om nu den amerikanske Statistik helt har undgaaet de Dobbeltregninger, der altid truer en Produktionsstatistik, vides ikke; men da der blandt de tre Mænd, der har Ansvar for Memorandumet, er en meget nøgtern Amerikaner, Prof. A. Young fra Harvard, er der næppe større Fejl.

De svenske og amerikanske Tal vidner saa stærkt om Industriens Fremgang, at det bliver en Skønssag, om man tør fastholde, at Raastof-Udviklingen har været stærkere end Forarbejdelsen, og at dette derfor er en af Aarsagerne til de lave Raastofpriser; af de i Afsnit II nævnte Grunde mener jeg dette¹⁾, men jeg indrømmer, at det er en Skønssag. Skulde det ikke passe, er der altsaa kun to Grunde til Raastofpriserne, Konjunkturerne og den mere effektive Konkurrence paa Verdensmarkedet end paa de mere lokale Markeder for Industrivarer. Skulde det være saadan, maatte den før nævnte Illustration med de 30 Timer rettes; i Stedet for at lade de $10 + 10 + 10$ Timer til Raastof-, Forarbejdelses- og Tjeneste-Stadiet gaa ned til $7 + 8 + 9$, kunde man lade dem gaa ned til $8 + 8 + 9$. I saa Fald skulde Prisindex for Raastoffer være 80 og for Færdigvarer ligeledes 80, men for Leveomkostninger 83 (²⁵/₃₀); og Velstandens Stigning skulde være udtrykt ved, at man med Indtægt 100 kunde faa sit Forbrug tilfredsstillet til Pris 83, og altsaa kunde købe 20 pCt. mere (¹⁷/₈₃). Industriens Fremskridt skulde altsaa netop muliggøre Forarbejdelsen af den forøgede Mængde Raastoffer, og der behøvede ikke af den Grund at være nogen Vandring fra Land til By (men nok af Hensyn til den svagere Udvikling paa Tjeneste-Stadiet, der sikkert overvejende giver Byerne Arbejde; og fordi den voksende Velstand især efterspørger Byprodukter).

Det enkelte Industrifags Evne til at give en god Realløn beror endelig paa, hvilke Priser de andre Industrifag tager for deres Varer, og derfor maa vi nu nærmere betragte den foran nævnte Forklaring, at Raastofpriserne bestemmes paa Verdensmarkedet, Industrivarepriserne paa lokale Markeder med Træghed og Aftaler, noget der jo kun kan gælde som Forklaring, hvis man forudsætter, at denne Forskel nu gør sig stærkere gældende end før Krigen. Til Støtte for denne Forklaring kan anføres, at de danske Engrospriser (Febr.

¹⁾ Åkerman ender trods de 30 pCt. mere pr. Time med kun 4 pCt. mere pr. Arbejder, fordi der er færre Timer pr. Dag og færre Dage pr. Aar.

1927) viser Index 209 for „Andre Forbrugsvarer“ (end Levnedsmidler), medens Levnedsmidler laa paa 157, og de respektive Raastoffer paa 132 og 133; det samlede Engrospristal var 156, og de sidstnævnte tre Grupper laa altsaa nogenlunde i Nærheden, medens andre Forbrugsvarer laa meget højere. Af denne Gruppe kan nævnes Støbegods, Cykler, Dæk, Hestesko, Bolte, Mursten, Tagsten, Cement, Glas og Glasvarer, Pap, Papir, Bygningssnedkervarer, Bjælker, Brædder, Garn, vævede Varer, Konfektion, Sko, Soda, Petroleum, Linolie, Talg, Sæbe, Zinkhvidt og Tændstikker, altsaa overvejende Industrivarer. Time-lønnens Index var samtidig 258, men hvis man forudsætter samme Stigning i Effektivitet og Teknik som efter den svenske Undersøgelse, maa man næsten kunne komme ned paa en Forarbejdsomkostning paa de 209, og saa har Raastoffernes 132 altsaa været ganske forgæves.

Nu er det jo ikke givet, at de Raastoffer, hvis Priser indgaar i Index, netop er de, som disse Industrier bruger; og nogle Fag har en svagere teknisk Udvikling end andre; en nærmere Undersøgelse kan maaske undskylde nogle Fag. Men paa Forhaand maa man have en alvorlig Mistanke om, at Industrien holder sine Priser for højt, og dette bestyrkes af andre Forhold. Statistiske Efterretningers Nytaarsoversigt paapeger, at Industriaktiers Kurs var omtrent som Aaret før, „og Børsen synes saaledes at vente et næsten ligesaa stort Udbytte for 1926 som for 1925“; de senere deklarerede Udbytter har da ogsaa som Helhed været opmuntrende, og Arbejdsgivernes fredelige Holdning under Vinterens Lønforhandlinger tyder jo ogsaa nærmest paa ret gode Forhold.

I første Halvdel af 1926 sank det nævnte Pristal for Industrivarer Maaned for Maaned fra 239 i Januar til 217 i Juli, men siden gik det næsten i Staa, antagelig under Paa-virkning af Kulstriken. Der var altsaa en langsom Tilpasning til Parikronen, og man maa haabe, at denne nu maa blive genoptaget. Industrien maa her holde Justits i sine egne Rækker ved at tvinge de mest langsomme Kolleger til at nedsætte Priserne; Industriens egne Ledere (og Bankerne) ved allerbedst, hvor der tjenes for meget, og de kan ikke forlange Statens Hjælp under Krisen, medmindre de selv bidrager til Pris-niveauets Nedbringelse og dermed til at nedsætte den nominelle Løn uden at nedsætte den reelle. Vort Detailpristal er 181, men Sveriges 171; denne Forskel kan ogsaa have andre Aarsager end Industrivarernes Priser, men den bør ogsaa bekæmpes overfor disse. Kan man ad den Vej nedbringe

Lønnen, vil der ogsaa komme bedre Harmoni mellem By og Land; for et Par Aar siden viste Daglønnen som nævnt omtrent samme Stigning, men fra dette Niveau er den sunket henholdsvis 17 og 25 pCt.

Men hvorpaa beror saa Krisen og Arbejdsløsheden, naar baade Raastofproduktionen og Industrien viser saa store Fremskridt? Hvad hindrer en almindelig Blomstring? Sikkert navnlig den almindelige Desorganisation, hvor saa mange Producenter møder specielle Forstyrrelser paa deres Afsætningsmarkeder og derfor selv er et daarligt Marked; og saa det fortsatte Prisfald paa Verdensmarkedet, der betager Folk Lysten til at sætte noget i Gang. Det maa haabes, at den internationale Konference navnlig maa finde Vej til mere stabile Forhold i disse to Retninger; og navnlig maa det haabes, at det maa lykkes at faa Amerikanerne, der har størst Indflydelse paa Prisniveauet, men som desværre ikke saa fuldstændigt som Europæerne har opgivet Tanken om Priserne fra 1914, til at forstaa, at en fortsat Deflation vil være en Verdensulykke. Kan man faa stabile Priser og Tro paa, at det er saadan, er der intet til Hinder for en snarlig Højkonjunktur.

Efterskrift til S. 63. Jeg er bleven opmærksom paa, at Landøkonomisk Driftsbureau har væsentligt lavere Udbytteprocenter, naar der regnes efter „Handelsværdi“ (af Ejendom og Løsøre) end efter „Bogført Værdi“ (Ejendomsskyld m. m.), saaledes i 1923—24 og 1924—25 kun 6,1 og 6,4 pCt. i Stedet for 8,1 og 9,1. Den nødvendige Nedskrivning af Ejendomsværdierne bliver derfor større end forudsat S. 63, hvis der regnes efter Handelsværdien.

MINDRE MEDDELELSER

Gustav Ole Bech.

Født 29. November 1898, død 15. Marts 1927.

De, der dør, efter at have bygget deres Minde op ved aandeligt Arbejde eller praktisk Virksomhed gennem et langt Liv, har ikke Mindeord behov saa meget som den, der gaar bort, før han endnu ret har begyndt paa Livet. Dette er en af Grundene til, at jeg i nogle Linier her i Nationaløkonomisk Tidsskrift har villet gøre mit til at bevare Mindet om Gustav Ole Bech; thi hvad han ellers har efterladt til Støtte for vor Erindring om ham, er kun et Par Afhandlinger og nogle Anmeldelser her i Tidsskriftet.

Men ogsaa netop her har han fortjent at mindes. Han var den tilforladeligste, mest interesserede Medarbejder, Tidsskriftet har haft i mange Aar. Naar han kom med sine Planer eller Forslag, og vi var blevne enige, saa ventede han ikke paa, at andre skulde gøre Arbejdet, men gjorde det selv. Han samlede sine jævnaldrende og søgte at skabe et Samarbejde omkring Tidsskriftet. Der brændte under hans rolige, lidt tørre Væsen noget af den hellige Ild.

Det, han vilde, var dette: Gennem en Indsats af økonomisk-teoretisk Art i de foreliggende Spørgsmaal at yde et Bidrag til, at der ved disses Behandling blev taget rationelle økonomiske Hensyn. Der var naturligvis en hel Del ungdommeligt Lyssyn i dette, som nok skulde blive skuffet. Men Tankegangen var karakteristisk for ham og udsprang af en dyb Respekt for den økonomiske Videnskab og Tro paa dens Nytte og paa en ikke mindre dyb Interesse for det praktiske Liv. Han var derfor ivrig for, at Økonomerne skulde faa saa megen Tilknytning til Erhvervslivet som muligt og i videst muligt Omfang vinde de praktiske Mænds Tillid.

Han passede derfor godt til Arbejdet og Arbejdet til ham i den Stilling, han havde som Sekretær i Valutacentralen,

hvor hans penge- og bankteoretiske Uddannelse var af stor Værdi. Senere fik han i Handelsministeriet Lejlighed til at gøre god Nytte som Nationaløkonomen mellem Jurister; hans Paalidelighed, hans Flid, hans gode Hovede og fine, elskværdige Adfærd bragte ham — er det mit Indtryk — hans Arbejdsfællers Respekt og Venskab. Han var beskeden og dog ganske sikker paa sig selv og paa hvad han dueede til, lige tiltalende som Arbejder og som Menneske. Han vil blive savnet meget og længe i Kammeraternes Kreds, ikke mindre end af dem blandt de ældre, der var kommet til at holde af ham.

E. C.

Nationalekonomiska Föreningens 50 Aars Stiftelsesfest.

Den 29. Januar 1927 fejrede den svenske Nationaløkonomiske Forening 50 Aars Dagen for sin Stiftelse ved en Formiddags-Højtidelighed i den ny, stockholmske Handelshøjskoles Aula og en Festmiddag. Blandt Gæsterne var Repræsentanter for de skandinaviske nationaløkonomiske Foreninger. Den danske Forening var repræsenteret ved sin Formand og Sekretær.

Formiddags-Højtideligheden, der fandt Sted Kl. 2, overværedes af den svenske Konge og flere af Ministeriets Medlemmer med Statsminister Ekman i Spidsen og en talrig Forsamling. Formanden Prof. Eli F. Heckscher bød Velkommen og holdt derefter et Foredrag om „den aandelige økonomiske Udvikling“ i Sverige i de forløbne 50 Aar, fra den gamle økonomiske Liberalismes Dage over de sociale Problemers Tidehverv til Nutiden. Fremstillingen knyttedes til fremragende Medlemmer af Foreningen, og var saaledes paa een Gang en Personkarakterisering og et Stykke Aandshistorie, foruden at den gav en Beskrivelse af den stedfundne økonomiske Udvikling, var sammentrængt og dog dybtgaaende og vakte med Rette stor Beundring. Naturligvis gav Foredraget mest for dem, der havde et nøjere Kendskab til de Mænd, der omtaltes.

Efter at Prof. Heckscher havde sluttet sin Tale, overbragtes der den jubilerende Forening Lykønskingsadresser. Fra de to finske nationaløkonomiske Foreninger talte Prof. Nevanlinna og Direktør Lavonius, fra Statsøkonomisk Forening i Oslo Professor Jæger og fra Nationaløkonomisk Forening Generaldirektør Koefoed. Desuden talte Generalkonsul Sachs som Repræsentant for de store svenske økonomiske Sammenslutninger.

Ved Middagen talte f. d. Kammerrådsrådet Carleson for den svenske Forening, medens Repræsentanterne for de fremmede Foreninger havde anmodet Generaldirektør Koefoed om at tale paa de udenlandske Gæsters Vegne. Festen, der afholdtes i Spejlsalen paa Grand Hotel, var iøvrigt baade stilfuld og fornøjelig, tjente den svenske Forening til Ære og betød desuden et nyt Blad i det nordiske Samarbejdes Bog.

I Anledning af Jubilæet har Nationalekonomiska Föreningen udsendt et overmaade smukt „Minnesskrift“, i hvilket Foreningens Sekretær Dr. Åmark har skrevet en fortræffelig Oversigt over Foreningens Historie, medens forskellige Forf. har skrevet Biografier af Foreningens ledende Medlemmer i de 50 Aar, forsynet med sjældent smukke Billeder. Det er da baade fra Indholdets og Formens Side et virkeligt Festskrift, der her foreligger til Minde om 50 Aars Dagen.

E. C.

Er der for mange Detailhandlere?

En blot og bar Bemærkning om, at der er for mange Detailhandlere, hører ind under den Kategori af Udtalelser, som den afdøde Filosof Herbert Iversen vilde betegne som gemytlig Tale. „Egentlig talt“ er Afgørelsen af Spørgsmaalet om, hvorvidt der er for mange Detailhandlere betinget af, hvilken Maalestok man opstiller ved Bedømmelsen af, hvormange der bør være.

Det er klart, at en Optælling af Detailforretningerne inden for et givet Omraade, selv om det Antal, man kommer til, er aldrig saa imponerende, i sig selv ikke siger noget om, hvorvidt der er for faa eller for mange af disse Forretninger. En saadan Optælling har selvsagt ingen som helst Værdi til Besvarelse af Spørgsmaalet, før man med nødvendig Tilnærmelse har fundet ud af, hvormange Detailhandlere der bør være. Først da bliver man istand til at sammenligne med det fundne Antal og konstatere, om der er for mange.

Spørgsmaalet om, hvormange Forretninger der bør være, kan man dømme om ud fra i det mindste tre Synspunkter. I Nationalekonomisk Tidsskrift 64. Bind p. 385 angiver Fuldmægtig Holger Koed efter Erhvervstællingen 1925 Antallet af Handelsbedrifter i Relation til forskellige andre Tal og gør der-efter følgende Bemærkning: „Ogsaa den umiddelbare lagttagelse giver til Resultat, at der er langt flere Detailforretninger i de

store Byer og navnlig i visse Kvarterer end nødvendig for Varernes Distribution", hvorefter han fortsætter med Talangivelser.

Det, Opmærksomheden her skal henledes paa, er den af mig i ovenstaaende Citat udhævede Bemærkning. Hvis den ikke var der, vilde alle Fuldmægtig Koeds Talangivelser være fuldkommen meningsløse. Nu derimod ved man, at det Synspunkt, Koed anlægger, er Antallet af Forretninger nødvendigt for Varernes Distribution. Saalænge man kun betragter selve Distributionen af Varerne, altsaa ikke interesserer sig for den Ulejlighed, Forbrugerne har for at faa udvalgt Varerne efter deres Smag eller for det Tidspunkt, hvorpaa de leveres, eller om der gives Kredit m. m., kan man give Hr. Koed Ret i, at de Antal, han anfører, er tilstrækkeligt store til at slutte, at der er for mange Detailforretninger. Man behøver for saa vidt ikke at anstille yderligere Betragtninger over, hvor stærkt Antallet kunde reduceres. Teknisk set vilde det vel være muligt at reducere Bedrifternes Antal til en eneste, eventuelt med Depoter rundt om i Byens Hovedkvarterer. Vi er hidtil gaaet ud fra, at Forbrugerne stadig selv skulde have Lov og Lejlighed til at vælge, hvilke Varer de ønskede. Selv om dette teknisk set nok kunde lade sig gøre med et meget ringe Antal Handelsvirksomheder, vilde en saadan Bedriftskoncentration dog utvivlsomt meget hurtigt føre til et offentligt eller privat Monopol, der vilde lade haant om Forbrugernes Behov og kun føre de Varer, der passede i Monopolets Kram, saaledes at Forbrugernes frie Ret til selv at bestemme Varens Art og Udseende meget hurtigt vilde blive ganske illusorisk. Man vil derfor naa et klarere Resultat, naar man som Maalestok for, hvormange Detailhandelsbedrifter der bør være, anvender det Antal, der er istand til at distribuere et ud fra et mere eller mindre asketisk Synspunkt normeret legitimeret Standardbehov. Under denne Forudsætning vil det være betydeligt lettere at beregne Antallet af Bedrifter, der kan besørge Distributionen.

Et andet Synspunkt, man kan anlægge til Bedømmelse af, hvormange Detailforretninger der bør findes, kunde man kalde det bedriftsøkonomiske Synspunkt. Man vil her gøre det Spørgsmaal, hvilken Bedriftsstørrelse, der kan aflønne de i Virksomheden anvendte Produktionsfaktorer bedst, idet man iøvrigt betragter Forbrugernes Behov som suveræne og Avancen som givet. Det vil dog nok blive nødvendigt at se bort fra den Ulejlighed, Forbrugerne har af at gaa et kortere eller længere Stykke Vej til Udsalget.

Hvorvidt man ud fra dette Synspunkt vil komme til det Resultat, at Forretningernes Antal bør begrænses, skal jeg ikke gøre noget Forsøg paa at afgøre, men kun gøre den Bemærkning, at Stordriften næppe vil vise sig at have væsentlige Fortrin for Smaadriften i Handelsvirksomhed. Sandsynligt er det dog, at man ud fra dette Synspunkt vilde komme til det Resultat, at Bedrifternes Antal burde indskrænkes.

Det tredje Synspunkt man kan anlægge, er det national-økonomiske Synspunkt. Man erklærer herved Forbrugernes Behov for fuldstændig suveræne, inclusive Behovet for Kredit, for stort Udvalg, for fin Indpakning, for at have Forretningen saa nær som muligt, idet man ikke interesserer sig for, om det eventuelt vilde gavne Forbrugernes Helbred at gaa $\frac{1}{2}$ Time til Forretningen, lige saa lidt som man reflekterer over, hvorvidt den paagældende paa anden Maade kunde faa noget fornuftigt ud af sin Tid, hvis den ikke medgik til at gaa til Forretningen.

Man forudsætter endvidere, at Detailavancen ikke bliver højere, naar Antallet af Forretninger forøges. Ganske vist paastaas det af mange, at jo flere Forretninger i en Branche, des højere Avance, men de Grunde der anføres hertil, synes mig ikke holdbare. En Henvisning til, at alle Detailhandlere skal leve, synes lidet overbevisende; dette vilde jo medføre, at der ikke var Grænser for, hvormange der kunde ernære sig ved dette Erhverv, mens Erfaringen viser, at mange maa forlade Erhvervet, fordi de ikke kan leve deraf. Naar det af Koeds foranævnte Talangivelser fremgaar, at der paa Landet er forholdsvis færre Forretninger end i Byerne, er det vel ogsaa en nærliggende Forklaring, at dette skyldes, at flere ikke kan opnaa en tilstrækkelig høj Indkomst ved Detailhandel. Man kan heller ikke samtidigt hævde, at den høje Avance beror paa, at Detailhandleren har et lokalt Monopol og paa Forøgelsen af Antallet af Bedrifter, thi de to Ting modvirker hinanden. Jeg tror heller ikke nogen tør paastaa, at hvis 2 Kolonialforretninger ligger overfor hinanden i en Gade, vil Priserne falde, hvis den ene forsvinder, eller at den Omstændighed, at der ved Siden af nedsætter sig en tredje, vil føre til forhøjet Avance.

Hvorledes dette nu end forholder sig, vil vi i hvert Fald her gaa ud fra, at en Forøgelse af Bedrifternes Antal ikke øver nogen Indflydelse paa Avancens Højde, og med alle disse Forudsætninger in mente vil vi rejse det Spørgsmaal: Hvormange Detailforretninger skal der være, naar Formaalet er den størst mulige samlede Indtægt i hele Nationen. Ved Indtægt forstaar

vi ikke alene Pengeindtægt, men enhver saadan Fordel, der forsaavidt kan regnes i Penge, som den kan faa en Person til at afstaa fra en Pengeindtægt, lige som den ogsaa undertiden kapitaliseres ved Køb af de Genstande, hvortil den paagældende Fordel knytter sig.

Vi gaar dernæst ud fra, at enhver Person inden for de af Retsordenen, sociale eller konventionelle Hensyn eller Forhold fastsatte Grænser søger ind i den Erhvervsvirksomhed, hvor han opnaar den største Indkomst. Da nu den samlede nationale Indkomst maa være lig Summen af Individernes Indkomst, vil det ses, at bortset fra de Personer, der saa at sige er „undervejs“ fra det ene Erhverv til det andet, d. v. s. har opdaget, at de kan opnaa højere Indkomst i anden Virksomhed, men endnu ikke har faaet fuldbyrdet Flytningen, vil der netop i saavel Detailhandelen som i alle andre Erhverv være det Antal Personer, der økonomisk set bør være.

Imod denne simple Betragtning kan der rejses mange Indvendinger. Man vil f. Eks. paapege den uhyre Betydning, Træghedsmomentet har; man vil endvidere ræsonere som saa: Naar det er paavist, at en Bedrift af en given Størrelse betaler de deri beskæftigede Produktionsfaktorer bedre end en mindre Bedrift, saa er alle mindre Bedrifter uøkonomiske. Givet at den store Bedrift er den lille overlegen i Detailhandelen, saa følger deraf, at der vil opnaas en nationaløkonomisk Fordel ved en Formindskelse af Bedrifternes Antal.

Denne Betragtning er imidlertid ikke rigtig, medmindre man kan anvise de Personer, der bliver ledige ved Indskrænkning af Handelsvirksomhedernes Antal, mere lønnende Beskæftigelse andet Sted, men saafremt en saadan fandtes, maa det formodes, at de paagældende allerede havde forladt Detailhandlererhvervet.

Den Indtægt, en Detailhandler har, er Udtryk for, hvad Samfundet vurderer den af ham ydede Tjeneste til; først i det Øjeblik, der er Mulighed for, at han andet Sted i Samfundet kan komme til at yde en Tjeneste, som Samfundet vurderer højere, bliver hans Virksomhed uøkonomisk i samfundsekonomisk Henseende.

Naar der er et uhyre stort Antal Detailhandlere, hvis Indkomst kun yder dem tarveligt Underhold, og hvis Arbejde kunde gøres af de øvrige Detailhandlere med mindre Offer pr. Enhed af ydet Tjeneste, saa er dette ikke et Udtryk for, at Detailhandelen er daarligt organiseret, men for at Lønniveauet i Samfundet har en vis Højde.

Af Rigtigheden af det foregaaende følger ikke, at enhver Indgriben f. Eks. fra Statsmagtens Side til Formindskelse af Detailhandlernes Antal vilde være nationaløkonomisk forkastelig. Det bør nemlig erindres, at hvad jeg har nævnt angaaende den øjeblikkelige Fordeling af Produktivkræfterne kun har Gyldighed under den gældende Retsorden samt under alle de øvrige Skranker af social eller vanemæssig Art. Ved at ændre disse Forhold vil man muligvis faa et højere Lønniveau, og dermed vil Detailhandlernes Antal af sig selv svinde ind. Ved enhver anden Form for Reduktion af Antallet, vil man formentlig faa et ringere nationaløkonomisk Resultat, hvoraf dog naturligvis ikke med Nødvendighed følger, at en saadan Reduktion ikke bør finde Sted.

Jørgen Pedersen.

Den økonomiske Verdenskonference i Maj 1927.

Den internationale økonomiske Konference, som paa Folkenes Forbunds Initiativ aabnes i Genève den kommende 4de Maj, skal ifølge de for Konferencen fastlagte Statuter muliggøre en almindelig Meningsudveksling, under hvilken de forskellige Programmer og Doktriner, ligesom Tilfældet var paa Bruxelles-Konferencen, frit kan fremsættes, uden at Forhandlingerne om dem hindres ved, at de Resultater, Konferencen kommer til, nødvendigvis skal omformes til internationale Overenskomster. I Overensstemmelse hermed skal de Delegerede ganske vist udnævnes af de forskellige Landes Regeringer, men de skal ikke være Talsmænd for nogen officiel Politik.

Konferencens Dagsorden er inddelt i to Hovedgrupper, hvoraf den 1ste er af almindelig Karakter: Den økonomiske Verdenssituation, omfattende Forholdene, saaledes som de stiller sig set fra de enkelte Landes Synspunkter, endvidere en Analyse af de økonomiske Aarsager til de nuværende Forstyrrelser i Handel og Industri samt en Undersøgelse af de økonomiske Tendenser, der er i Stand til at paavirke Verdensfreden. Den 2den Hovedgruppe er delt i 3 Underafdelinger, hvoraf een for Handel, een for Industri og een for Landbrug.

I Handelsgruppen er Emnerne samlet om følgende Hovedspørgsmaal:

1. Handelens Frihed.
2. Toldtariffer og Handelsoverenskomster.
3. Indirekte Metoder til Beskyttelse af den nationale Handel og Skibsfart.
4. Den formindskede Købekrafts Indvirkning paa den internationale Vareudveksling.

Under Punkt 3 kommer f. Eks.: Direkte og indirekte Subsidier, Dumping- og anti-Dumping-Lovgivning m. v.

Under Industrigruppen hører følgende Emner:

1. Forholdene i de vigtigste Industrier.
2. De nuværende Vanskeligheder i Industrien; deres industrielle, afsætnings- og pengemæssige Aarsager.
3. Mulighederne for Indgriben.

Under Punkt 3 nævnes: Organisation af Produktionen, navnlig ved internationale Overenskomster, set fra Producents, Forbrugers og Arbejders Standpunkt og i Forbindelse med Toldtarifferne m. v. Indsamling og hurtig Udveksling af Produktionsstatistik.

Under Landbrugsgruppen er henført følgende Emner:

1. Landbrugets nuværende Tilstand, sammenlignet med Forholdene før Krigen med Hensyn til Produktion, Forbrug, Beholdninger, Priser og den fri Omsætning af Landbrugsprodukter.
2. Aarsagerne til de nuværende Vanskeligheder.
3. Mulighederne for international Indgriben.

Under sidste Punkt nævnes: Udvikling af og internationalt Samarbejde mellem Producent- og Forbrugerorganisationer, herunder den kooperative Virksomhed. Udveksling af alle Oplysninger vedrørende Landbrugets Forhold, videnskabelige og tekniske Erfaringer m. v., Forbedring af Landbrugsprodukternes Købekraft.

Til Grundlag for disse paa Dagsordenen opførte Forhandlingsemner vil der komme til at foreligge en Række Monografier, hvoraf nogle allerede er udkomne, og som synes at skulle blive af overmaade stor Værdi.

BOGANMELDELSER

ERIK LINDAHL: *Jämförande undersökning av Industriens beskattning i Sverige och Utlandet.* Udg. af Sveriges Industriförbund. 57 S. A.-B. Nordiska Bokhandeln. Stockholm 1927. Pris 2 Kr.

Bogen er udkommet som et Led i den snart lange Kæde af Bøger og Skrifter, der udgives af Sveriges Industriförbund. Den tilsigter at belyse, hvor højt den svenske Industri er beskattet i Forhold til Industrien i andre Lande og benytter til dette Forma al Industriaktieselskabernes Beskatning, da Industrien for en stor Del er organiseret under Aktieselskabsform, men regner ved denne Beskatning naturligvis baade med den Skat, der betales af Selskabet, og den, der betales af Aktionærerne i Indkomst- og Formueskat til Stat og Kommune. Den svenske Beskatning sammenlignes med den udenlandske i tre forskellige Henseender, idet det for det første udregnes, hvor stor den samlede Skattebyrde i pCt. af Selskabets Aarsfortjeneste er under Forudsætning af, at alle Aktionærer er indenlandske, for det andet den samlede Skattebyrde, hvis alle Aktionærer er Udlændinge, og for det tredje, hvor meget Skattebyrden ved Dobbeltbeskatning er forøget, fordi Industriselskaberne virker under Aktieselskabsform. Disse Sammenligninger paavises at have Betydning, fordi Kapitalen, der altid søger den gunstigst mulige Anbringelse, er internationalt bevægelig, hvilket ogsaa i enkelte Tilfælde kan antages at gælde Kapitalisterne personlig, og fordi en relativt høj Beskatning forringer den paagældende Industris Konkurrencedygtighed ikke alene paa det indenlandske Marked men ogsaa paa Verdensmarkedet.

Den af Selskaberne betalte Skat er angivet for 8 eksisterende svenske Industriselskaber samt for 4 tænkte Selskaber med en Fortjeneste paa henholdsvis 5, 10, 18 og 36 pCt. af Aktiekapitalen, og Aktionærernes private Indkomst- og Formueskat er beregnet ud fra Forudsætning om, at hele Aktiekapitalen ejes enten af smaa eller af middelstore eller af store Aktionærer. De middelstore antages at have 20 000 Kr. i

Arbejdsindtægt og 10 000 Kr. i Aktionærudbytte. Disse Skatteberegninger er gennemført for Sverige, Norge, Danmark, Holland, England, Belgien og Frankrig.

Resultatet af Beregningen er, at hvis samtlige Aktionærer er middelstore og alle bosatte i Selskabets Hjemland, er Skatte trykket højest i Norge, næsthøjest i Sverige, hvorefter kommer Frankrig og Danmark som Nr. 3 og 4, efterfulgt af Belgien, Holland og England. For et af de behandlede 12 Selskaber ligger Sverige lavere end Danmark, „hvilket hænger sammen med den sammenlignelsesvis høje personlige Beskatning, som belaster Indkomst og Formue i dette Land“. Er alle Aktionærer udenlandske, kommer Norge atter ind som Nr. 1, derefter Frankrig, England, Sverige, Belgien, Danmark og Holland i den nævnte Orden. Hvad endelig angaar Merbeskatningen af Aktieselskabernes Overskud i Forhold til private Firmaers Fortjeneste, ses Sverige ubestrideligt at ligge højest.

Bogen, der har lige Interesse for hvert af de behandlede Lande, løser den stillede, yderst vanskelige Opgave paa fortræffelig og praktisk Vis, uagtet de mange Antagelser og paa enkelte Punkter utopiske Forudsætninger — som med Nødvendighed har maattet oprettes — kaster et Uvirkelighedens Skær hen over mange af Tabellernes Resultater. Yderligere giver den et interessant Overblik over vigtige Principper i de forskellige Landes Skattelovgivning og viser dens praktiske Anvendelse i konkrete Tilfælde, hvilket sidste kan være nok saa vanskeligt som at give en teoretisk finansvidenskabelig Fremstilling. Forfatterens Udgangspunkt — at en forholdsvis høj Beskatning maa nedsætte Industriens Evne til at konkurrere om ledig Kapital og om Ordre — kan man ogsaa være enig i maa gælde ialfald for en Overgangstid, men helt udelukket kan det antagelig ikke være, at en Arbejdskamp sætter eller har sat Arbejdslønnen paa et alt i alt rigtigt Niveau, saaledes at det for en Del bliver Industriarbejderne, der kommer til at bære Skatten.

O. B. Koføed.

C. USSING: *Nationalbanken 1914—24*. 356. Sider. G. E. C. Gads Forlag. København 1926. Pris 10 Kr.

Den Afhandling om den danske Krone siden 1914, som Hr. Riis-Hansen har offentliggjort i den nys udsendte 5te Udgave af Hages Haandbog i Handelsvidenskab, slutter med ikke ringe Pathos saaledes: ... og „iøvrigt forefindes der det fælles

Karaktertræk, at den skete Indgriben kom for sent, var for svag og desuden ikke tilstrækkeligt præget af den foreliggende Opgave. Den førstnævnte Mangel blev vel nok mest afgørende og lader sig desuden vistnok ophøje til det mest typiske Mærketegn for dansk Valutapolitik siden 1914: altid for sent". Denne samme Dom har jeg set Mr. Keynes fælde i en Opsats i „The Nation“ om Pengepolitikken i Almindelighed, og da det vel ikke kan antages, at den udmærkede engelske Økonom er særlig paavirket af Begivenhederne her i Landet, synes det altsaa ikke alene at være en national Underlegenhed, Hr. Riis-Hansen revser. Aarsagerne til det famlende og usikre i Krigsaarenes Pengepolitik ligger aabenbart baade her i Landet og andet Steds dybere, og til Forstaaelsen af disse Aarsager giver den Bog, Dr. Ussing nu har udgivet, et saare værdifuldt Bidrag.

Forf. vil nemlig ikke blot, som en af de overlevende Nationalbankdirektører, der „har gjort Krigen med“, give Samtid og Efterverden sine Erfaringer fra disse 10 Aar; han vil ogsaa gøre det forstaaeligt, at „Seddelbankerne overalt er optraadt med større Varsomhed end Theorien har syntes om, og havde Øjet mere aabent for Betænelighederne ved de kraftige Indgreb, paa de skjulte Farer og Medaljens Revers“. Men navnlig har han villet give „de bredere Samfundslag Forstaaelsen af de samfundsøkonomiske og pengelige Spørgsmaal“, fordi han frygter, at „den demokratiske Udvikling uden selv at gøre sig det klart, nærmer sig et Punkt, hvor en Fortsættelse ad den samme Linie vil blive til Fordærv for Samfundsøkonomien“.

Med denne sidste Del af Opgaven er jeg nu bange for, at det gaar som med Rousseaus „Ode til Efterverdenen“, om hvilken Voltaire skal have sagt, at den aldrig naaede sit Bestemmelsessted. Denne min Tro skyldes i mindre Grad, at Bogen efter min Mening neppe er egentlig Folkelæsning, men mere, at jeg er uenig med Dr. Ussing i det rent faktiske. Naturligvis ikke saadan at forstaa, at jeg ikke meget vel kan se og ogsaa deler Forf.s Frygt for, at den Overvægt, den stigende demokratiske Udvikling giver Forbrugsinteresserne, kan blive en Fare for, at Samfundet saver den Gren over, hvorpaa det sidder, ved ikke at tage tilstrækkeligt Hensyn til den for alle Samfundets Borgere lige nødvendige Kapitalopsparing. Men jeg er uenig i, at dette under normale Forhold, naar der ikke er Krig eller Revolution, kan tvinge Seddelbanken til ikke at opretholde Møntens Værdi. Tværtimod

staar det for mig saaledes, at kun igennem den urokkelige Opretholdelse af Landets Valuta er det muligt at blive klar paa, om Kapitalopsparingen i Samfundet er tilstrækkelig; og just ved at føre en Kreditpolitik, der sikrer denne Værdiernes Uforanderlighed, har Seddelbanken sin store, selvstændige Opgave i Samfundshusholdningen, som kun Banken alene kan løse. Enhver Diskussion om dette Spørgsmaal med politiske eller andre Magtfaktorer anser jeg derfor for at være af det onde. Hvis der føres en Samfundspolitik, der bringer Kapitalopsparingen ned under det fornødne, maa Seddelbanken gennem sin Kredit- og Diskontopolitik uden Vaklen vise, hvorledes Forholdene er. Dette er, forekommer det mig, en langt værdifuldere økonomisk Retledning at give Samfundet, end at deltage i Diskussionen om den sociale Lovgivning eller Arbejdsløspolitikken eller Luxusforbruget. Og jeg tror, at Indtrykket af den store Betydning, som disse Forhold havde under Papirvalutaen og Krigens mangeartede Uro, vilde have virket stærkere, hvis Læseren ikke allerede i Forordet var blevet indstillet paa, at dette skulde have blot tilnærmelsesvis samme Betydning under normale Forhold, d. v. s. under Guldmonnfoden.

Men dette hænger naturligvis sammen med, at Dr. Ussing i det hele ikke anerkender nogen Adskillelse mellem Pengepolitikken og den almindelige økonomiske Politik, eller hvis han anerkender den, betragter den som en lidet lykkelig Opfindelse af de af ham med minimal Agtelse omfattede Nationaløkonomer. Dette kommer meget klart frem paa et andet Punkt, nemlig overfor det Forhold, der kaldes „Produktionsbeskyttelsen“, hvorunder Forf. henfører Bankens tredje Bestemmelse ifølge Oktrojens Punkt 3, hvilken Bestemmelse „er: ved Udlaan og Discontering, at fremme Penge-Omløbet, til Lettelse for Production, Handel og Omsætninger“.

Nu er det jo saadan, at et og andet synes anderledes, naar det ses paa Afstand, end da det var nær inde paa Livet, og at en og anden Foranstaltning gives en anden Begrundelse bagefter, end den, den havde, da den blev truffen. Selv om man ikke vil det, er det vist umuligt at værges sig for slige Bevidsthedsforskydninger, selv for den, der har været med, da Afgørelserne blev truffet, og hvis Hukommelse er fuldkommen; jeg taler naturligvis i denne Sammenhæng ikke om dem, der kommer til bagefter, og hvis Forstaaelse af, hvad der burde have været gjort, er ikke mindre end beundringsværdig. Men saavidt jeg kan se og saa langt mine Forudsætninger for at

dømme gaar, er saadanne Bevidsthedsforskydninger paafaldende sjældne i Dr. Ussings Bog, og overfor Spørgsmaalet om „Produktionsbeskyttelsen“ foreligger de i hvert Fald ikke. Thi allerede i den Indstilling af 24. September 1914, hvori Nationalbanken anmoder Regeringen om en Lettelse i Seddeldækningsreglerne, anføres som Grund hertil ikke blot det Udtræk af Guld, der havde fundet Sted, og „den praktiske Ugørlighed ved at skaffe Guld“, men fornemmelig „at den udenlandske Kredit nu er spærret for det hjemlige Næringsliv, der naturligt søger den erstattet hos indenlandske Banker, det vil sige til sidst Nationalbanken“. Og derefter fortsættes saaledes: „I og for sig har denne Bevægelse, selv om man ufrivilligt er kommet ind paa den, sine meget gode Sider. I Tider som disse er det Nationalbankens Pligt at strække sig saa vidt som muligt, vel ogsaa noget videre, end den ellers vilde gøre, i Ydelse af Kredit imod realisable Sikkerheder — stillede af de paagældende selv eller navnlig af de private Banker — men selv naar Krisetiden er forbi, maa det vedblivende være en hjemlig Opgave at formindske Gældsforholdet til Udlandet, vort Næringslivs Afhængighed af udenlandsk Kredit“ (Rigsdagstidende 1914/15, Tillæg A, Sp. 2609). Nationalbanken stiller saaledes straks fra første Færd „Produktionsbeskyttelsen“ frem i allerførste Række mellem sine Opgaver, og det er da kun naturligt, at Dr. Ussing lægger saa stor en Vægt paa dette Hensyn i sin Bog. Dermed er naturligvis givet en stor Del af Forklaringen til, at det gik med „Seddelsbeskyttelsen“ som det gjorde, men det er vel tvivlsomt, om der herved er bygget Bro over til Tilslutning fra dem, der mente og mener, at Samfundet i Almindelighed og ikke mindst Produktionen havde staaet sig bedre ved, at Bestræbelserne først og fremmest var blevne rettede imod at gøre Svingningerne i Papirkronens Værdi saa smaa som muligt.

Bogen indeholder i øvrigt en saadan Rigdom af faktiske Oplysninger og en saadan Mangfoldighed af Betragtninger, at det her kun vil være muligt at omtale nogle faa af dem. Betydningsfuldest anser nærværende Anmelder Afsnittene om Guldspærringen og om Landmandsbanken. I Afsnittet om den overmaade mærkelige Guldspærring gives helt nye og dyberegaende Oplysninger end hidtil har foreligget, og Afsnittet om Landmandsbanken indeholder et overordentlig interessant Bidrag til Belysning af de Forhandlinger, der førte til Rekonstruktionen af Banken.

Om selve Rekonstruktionen siger Dr. Ussing (S. 278), at

„ligesom Landmandsbankens Stranding i sin Tid var et Spring ud i Mørket, som man ikke turde foretage, saaledes er det ikke bleven lettere nu — i Tanken — at skønne over, hvorledes Landets nuværende Stilling vilde have været, hvis man i sin Tid havde valgt at sejle Landmandsbanken i Sænk. Det vilde være det samme Tankespring ud i Mørket, som den Gang, og det maa overlades til andre med bedre Overblik over alle herhenhørende nationaløkonomiske Kræfter at vove dette Tankespring.“ Dette er utvivlsomt rigtigt, og jeg for min Del skal ikke vove Springet. Men det er vist heller ikke herom, Spørgsmaalet i første Række drejer sig. Hvad der vilde være hændet, hvis Napoleon havde vundet Slaget ved Waterloo vil til alle Tider være et interessant, om end lidet frugtbart Problem at arbejde med. Det, der maa synes ganske anderledes værdifuldt at søge udredet, og som det dog maa være muligt at komme til nogenlunde sikker Klarhed over, er efter min Mening dette: Naar man havde valgt at holde Landmandsbanken oppe ved Laan hos Nationalbanken og senere ved Statsgarantien, hvilken Indflydelse fik dette saa paa Bevægelserne i den danske Krones Værdi? At Dr. Ussing ogsaa har følt dette Problems Tilstedeværelse, derpaa tyder „Slutbemærkning om Bankstøtten“, S. 279. Men der anvendes kun en Snes Linier til paany at hævde „Produktionsbeskyttelsens“ fortrinlige Stilling frem for „Pengepolitikken“.

Imidlertid var det dog den ny Nedgang i den danske Krones Værdi, der satte ind i Efteraaret 1922 samtidig med Landmandsbankens Rekonstruktion, der førte til Nationalbankens Valutakonference i August—November 1923. Der er sagt og kan saavist siges meget om manglende Klarhed i Konferencens Forhandlinger, men jeg tror, at man trods alt dog naaede Problemerne nærmere ind paa Livet under disse Forhandlinger, end man havde været det i de foregaaende Valuta-Raad og -Kommission, der næsten udelukkende diskuterede Importbegrænsning. At Forhandlingerne paa Valutakonferencen blev saa ujævne laa ikke mindst i, at Teoretikerne vilde diskutere Pengepolitikken, medens Konferencens Leder Dr. Ussing ønskede de offentlige Udgifter behandlede som Aarsager til Kroneforringelsen. Men det kan efter min Mening ikke omtvistes, at den Brydning, der fandt Sted under disse Forhandlinger, fik en stor Betydning til at klargøre Nødvendigheden af pengepolitiske Indgreb, hvis ikke Kronen fortsat skulde falde i Værdi. Og naar f. Ex. Hr. Riis-Hansen i de 4 Artikler, han har skrevet i „Berlingske Tidende“ (16. Januar 1927 og følgende

Dage) om Dr. Ussings Bog, i 1ste Artikel taler om, at „alle de Betragtninger, der drager deres Næring fra den herskende Teoris mest typiske Tanke eller det indenlandske Prisniveau som Aarsag eller aktivt Element, maa blive vildledende, i hvert Fald golde — saaledes som det eksempelvis viste sig ved Valutakonferencen 1923, hvor netop denne Art af Overvejelser bredte sig, mundende bl. a. ud i visse snørklede Forestillinger om, at Opgaven maatte bestaa i at finde en Maade, hvorpaa Købekraften kunde tilintetgøres for derigennem at nedpresse Prisniveauet“, saa er dette efter min Mening helt galt. Det var virkelig ikke „snørklede Forestillinger“, der medførte at f. Eks. den, der skriver disse Linier, baade paa Valutakonferencen og tidligere her i Tidsskriftet, hævdede Nødvendigheden af, at Staten bidrog til at formindske Købekraften ved at tilbagebetale Laanet hos Nationalbanken paa Landmandsbankens Præference-Aktier. Tværtimod at skyldes „snørklede Forestillinger“ bundede denne Betragtning meget solidt i Frygten for, at den omfattende „aktive Inflation“, der var foranlediget ved Støtteforanstaltningerne til Landmandsbanken, skulde medføre et uopretteligt Fald i Kronens Værdi. Dr. Ussing oplyser (S. 264), at „da Landmandsbanken meldte Pas den 9. September“, havde Nationalbanken et samlet Tilgodehavende hos den paa 165 Mill. Kr. Selv om nu Nationalbankens Balance efter Rekonstruktionen viser Nedgang for Vexelportefeullen, medførte dette ikke nogen effektiv Indskrænkning i Udlaanene, thi de Midler, der af Staten og Ø. K. stilledes til Landmandsbankens Disposition og muliggjorde den at nedbringe sin Gæld, stammede fra Nationalbanken sammen med de Penge, som denne selv skød ind i Landmandsbanken. Og fra Juli 1923 stiger Nationalbankens Vexelportefeulle paa ny.

Selv om der utvivlsomt var andre Forhold — og blandt dem de offentlige Udgifter m. v., som Dr. Ussing saa stærkt fremhævede paa Valutakonferencen, og ogsaa de ugunstige Forskydninger mellem Ind- og Udførselvarernes Priser, som Hr. Riis-Hansen analyserer i sin førnævnte Afhandling i Hages Haandbog, saa er der efter min Mening ingen Tvivl om, at der paa Valutakonferencens Tid i første Række forelaa et rent pengepolitisk Problem, og at Muligheden for atter at bringe Kronen paa Ret Køl laa i, at dette erkendtes og at der handleddes derefter. Og ikke mindst var dette nødvendigt, fordi først en effektiv Pengepolitik vilde bringe Tilliden tilbage. Thi det kan naturligvis ikke nægtes, at Mistilliden til

Kronens Fremtid forøgede Vanskelighederne, selv om jeg tror, at man i Almindelighed er tilbøjelig til at lægge denne Mistillids Udspring paa urigtige Steder. Et Fald i Møntens Værdi, fremkaldt af Mistillid, stammer, saa vidt jeg kan se, i overvejende Grad fra det paagældende Land selv. Mistilliden viser sig jo i, at man forøger Udbudet af Kroner og formindsker Udbudet af fremmed Valuta, at der altsaa i stigende Grad efterspørges fremmed Valuta, der ikke kommer frem i tilsvarende Omfang, fordi de indenlandske Indehavere lader deres fremmede Tilgodehavender blive staaende i Udlandet, og Udlandet ikke føler Trang til at engagere sig i Kroner. Omvendt vil Stigningen i Kronens Værdi i overvejende Grad skyldes Udlandet, fordi alene dette er i Stand til at bringe saa store Mængder fremmed Valuta paa Markedet, at dens Kurs synker væsentligt.

En Stramning af Kreditpolitiken virker da ikke blot psykologisk paa „Mistilliden“, men hindrer den effektivt i at give sig Udslag ved at forsvage den Efterspørgsel efter fremmed Valuta, der kan sættes ind. Erkendelse heraf gik fra Valutakonferencen over i Forhandlingerne i Valutaraadet i Sommeren 1924, og ved Loven af 20. December 1924 blev Valutaspørgsmaalet af Lovgivningsmagten behandlet som et Pengespørgsmaal. I denne Erkendelse deltog Dr. Ussing fuldt ud, saaledes som det fremgaar af Indledningen til det Udkast til Valutakonferencens Fælles-Udtalelse, som redigeredes af et Udvalg under Dr. Ussings Ledelse (Aftrykt S. 300). Der er ingen Modstrid imellem dette og Forf.s Hævdelse af, at det navnlig var de offentlige Husholdninger, der forvoldte Inflationen, og at Produktionen ikke burde lide herunder ved at blive sat paa Smalkost af Seddelbanken. Men Følgen maatte jo uvægerligt blive det, den blev: Inflation.

Selv om Dr. Ussing især har villet gøre Indtryk paa Samtiden, vinde dens Forstaaelse eller endog Billigelse, retlede Tvivlerne og lamme Kritiken, saa bliver det dog efter min Formening som historisk Dokument, at Bogen faar sit blivende Værd. Det er vanskeligt for dem, der har været med i Begivenheder som disse, og som, mens de stod paa, har søgt at danne sig en Forestilling om, hvad der skete og hvad der burde ske, allerede nu at lade sig overbevise om, at noget andet end det vi mente, og maaske offentlig tog til Orde for, var det rigtige. Jeg tror ikke, vi kan naa videre end til at gøre Rede for Begivenhederne saa vidt vi formaar og af vort Indtryk af dem, og saaledes hjælpe Efterverdenen, om hvem

vi jo ikke ved andet, end at den ikke vil interessere sig for disse Ting i nær samme Omfang som vi, til at samle Billedet og afsige sin Dom. Hertil giver den foreliggende Bog et Bidrag, der er saa meget betydningsfuldere, som ingen anden end dens Forf. vilde have været i Stand til at skrive den. Men de samtidige, hvem det er magtpaaliggende at forstaa det udviklede Spind af Motiver, der gennem disse Aar skabtes af mangeartede Hensyn udadtil og indadtil, vil ogsaa vide Forf. Tak for hans Arbejde.

E. C.

Indberetning fra Bankspektøren til Erhvervsministeriet om de danske Bankers Virksomhed for Aaret 1925. København 1926.

Indberetningen indeholder i Lighed med foregaaende Aar en meget righoldig og interessant statistisk Belysning af de danske Bankers Virksomhed for Aaret 1925 samt forskellige sammenlignende Tabeller for Aarene 1921—25. For første Gang findes nogle Tabeller, i hvilke saavel for Driftsregnskab som for Status vedkommende Hovedstadsbankernes Filialer udenfor København er udskilt fra deres Hovedsæde, saaledes at man faar en Opgørelse for Hovedstadens Banker undtagen udenbys Filialer, for Øernes Banker heri incl. Hovedbankernes Filialer paa Øerne samt for Jyllands Banker heri incl. Hovedstadsbankernes Filialer i Jylland. Ved disse Tabeller bliver det saa ofte diskuterede Spørgsmaal om, hvorvidt Hovedstadsbankerne har trukket Provinsens Midler til sig eller omvendt statistisk belyst. I denne Forbindelse skal straks bemærkes, hvad man nedenfor skal vende tilbage til, at det er ganske umuligt for Hovedstadsbankerne igennem deres Filialer at trække Provinsens Kapitaler til Hovedstaden, hvis det økonomiske Liv ikke i sig selv betinger noget saadant. Tabellerne viser imidlertid, at det saa langt fra er Tilfældet at Provinsens Kapitaler bliver trukket til Hovedstaden, idet Hovedstadsbankerne har 87,8 Mill. Kr. tilgode hos deres Filialer, medens de skylder 68,2 Mill. Kr. til dem. Sammenligner man disse Tal med dem der findes i Tabellerne for Øernes og Jyllands Banker, viser det sig, at Filialer paa Øerne af Hovedstadsbanker har 50,3 Mill. Kr. tilgode hos Hovedsæderne, medens de kun skylder 0,3 Mill. For Jyllands Vedkommende er Forholdet omvendt, idet Filialer i Jylland af Hovedstadsbanker har 17,9 Mill. Kr. tilgode hos Hovedsædet, medens de skylder 87,4 Mill. Kr. Forholdet er med andre Ord, at det forholdsvis kapitalfattige

Jylland gennem Filialer fra Hovedstadsbankerne har modtaget Laan fra det øvrige Land for et Beløb af ca. 70 Mill. Kr. Af disse er ca. 50 Mill. Kr. laant fra Filialer paa Øerne, medens de ca. 20 Mill. Kr. er udlånt fra Bankernes Hovedsæde i København. En meget væsentlig Del af disse 20 Mill. Kr. er formodentlig Laan til Sønderjylland. Det er altsaa Kapitaler fra Øerne og i mindre Grad fra København, der gennem Hovedstadsbankernes Filialer udlånes til Jylland og saa langt fra Provinsen, der gennem Hovedstadsbankernes Filialer yder Laan til København.

Som alt nævnt kan Hovedstadsbankerne heller ikke gennem deres Filialer trække Penge til København, med mindre hele den økonomiske Udvikling betinger dette. De afgørende Forhold for Ydelse af Laan fra en Landsdel til en anden er i Virkeligheden de samme, som betinger Ydelse af Laan til Ulandet. Hvis en Landsdel gennem Vareeksport, Tjenesteydelser og andet yder mere til Landets øvrige Dele under eet, end den modtager fra disse, vil det sige, at der gives Kredit fra denne Landsdels Side, hvilket kun er muligt, hvis der findes en tilsvarende større Opsparing end Landsdelen i sig selv har Brug for, thi hvis dette ikke er Tilfældet, maa man forlange Betaling for alle de Vareydelser m. m., man yder.

Endvidere skal Opmærksomheden særligt henledes paa Tabellen S. 46, hvor der gives en interessant Oversigt over Højden af de forskellige Ind- og Udlånsrenter m. m. inddelt efter Bankernes Størrelsesgrupper. Endelig kan nævnes, at der i Lighed med tidligere Aar i Indberetningen findes en Oversigt for hver enkelt Banks Vedkommende saavel over dens Driftsregnskab som over dens Status.

Gustav Ole Bech.

Det landøkonomiske Driftsbureaus Beretning.

I en Periode, hvor Statsmagten stadig enten griber ind i det økonomiske Liv eller overvejer, hvorledes der paa fornuftig Maade under Hensyn til de forskellige Formaal kan gribes ind, er det af største Vigtighed, at de forskellige Næringsgrenes Forhold foreligger klart belyst.

Et klart Billede af en Næringsgrens økonomiske Forhold faar man formentlig kun gennem rationelt udførte og bearbejdede Driftsregnskaber, der klarlægger de enkelte Driftsgrenes Økonomi inden for den enkelte Virksomhed.

Paa Grund af det samfundsskadelige Hemmelighedskræmmeri, der under Hensyn til Konkurrencehensyn er herskende i den Næringsgren, man sædvanlig betegner som Industrien, foreligger der ikke — og vil næppe uden Lovtvang komme til at foreligge — Regnskabsmateriale, der i alle Enkeltheder redegør for et større Antal Industribedrifters Økonomi.

For Landbrugets Vedkommende stiller Forholdet sig væsentlig anderledes. Trods gentagne Opfordringer — væsentlig fra ikke Landmænds Side — til at hindre Udbredelsen af Kendskab til bedre Arbejdsmetoder inden for Landbruget, har denne molboagtige Tankegang aldrig vundet nogen Tilslutning inden for ledende Kredse i Landbruget. Derfor findes der ogsaa for dette Erhvervs Vedkommende et betydeligt, rationelt udført og bearbejdet Regnskabsmateriale, der paa tilfredsstillende Maade kaster Lys over adskillige Forhold af Interesse inden for de forskellige Bedriftstypers Økonomi.

Den Institution, Det landøkonomiske Driftsbureau, der har samlet og bearbejdet dette Materiale, blev stiftet i Aaret 1916 paa Initiativ af det kgl. Landhusholdningsselskab med Tilslutning af forskellige større Landbrugsinstitutioner, og Udgifterne ved Materialets Indsamling og Bearbejdelse afholdtes af de interesserede Organisationer. Fra og med 1918 er Bureauets Virksomhed imidlertid blevet en Del udvidet, og samtidig blev der paa Finansloven givet en Bevilling til Afholdelse af Udgifterne ved Virksomheden.

Det benyttede Materiale hidrører dels fra bestaaende Regnskabskredse, dels fra enkelte Landmænd, hvis Regnskab føres under Bureauets Vejledning. Udadtil virker Bureauet ved med Mellemrum at udsende Meddelelser om foreløbige Resultater af Driftsundersøgelserne og ved Udsendelse af en aarlig Beretning, hvori det indsamlede Materiale er indgaaende bearbejdet i mange forskellige Retninger.

De aarlige Beretninger indledes med en Oversigt over Landbrugets almindelige Vilkaar i Driftsaaret indeholdende Redegørelse for Vejrforhold, Høstudbytte, Markeds- og Prisforhold samt en almindelig Karakteristik af Aaret. Derefter redegøres for Undersøgelsesmaterialets Omfang og Beskaffenhed. I et tredje Afsnit omhandles Landbrugskapitalens Størrelse og Sammensætning, hvorefter man over en Redegørelse for Bruttoudbytte og Driftsomkostninger føres til det centrale Afsnit om Landbrugets Driftsresultat. Efter en Redegørelse for nogle interessante Forhold vedrørende de forskellige Driftstyper, behandles de enkelte Driftsgrenes Økonomi. Beretningen

indeholder endvidere et Afsnit om Husholdningsudgifterne og afsluttes med, hvad Bureauet kalder, Hovedtabeller, hvori visse Forhold belyses for hver enkelt Ejendom. Endelig har de sidste Par Beretninger indeholdt et i mange Henseender interessant Tillæg vedrørende Pengeomsætningen og Formueforholdene.

I de første Aar arbejdede Bureauet med et saa ringe Antal Landbrug, at Resultaterne — i hvert Fald fra et statistisk Synspunkt — nærmest maatte betegnes som værdiløse, men efterhaanden er man naaet til at behandle det nogenlunde anseelige Antal, 671 Brug, temmelig ligeligt fordelt paa Landsdele og Driftstyper. Af Betydning er det ogsaa, at man er istand til at beregne Gennemsnit for en Aarrække.

Imidlertid er det meget ønskeligt, at Undersøgelsesmaterialet væsentligt forøges; dette gælder samtlige Driftstyper, men mest Husmandsbrug og store Gaarde, der lige indtil de sidste Par Aar har været alt for svagt repræsenteret. Desværre fremgaar det af Professor O. H. Larsens Forord til sidste Beretning, at de herskende Sparebestræbelser har medført, at Bevillingen er saaledes nedsat, at en tiltrængt Udvidelse af Materialet maa opgives, og at det endog kan blive nødvendigt at formindske det Materiale, man i Øjeblikket arbejder med.

Sparsommelighed paa dette vigtige Omraade maa betragtes som ganske malplaceret. En Udvidelse af Materialet er for visse vigtige Forholds Vedkommende nødvendig, for at man kan drage nogenlunde sikre Slutninger deraf og en betydelig Del af det allerede udførte Arbejde maa betragtes nærmest som spildt, naar denne Udvidelse ikke finder Sted.

Skønt Driftsbureauets Arbejde saavel ved Bearbejdelsen af Regnskabsmaterialet som ved den Form. hvorunder det er offentliggjort, i høj Grad fortjener Paaskønnelse, kan der dog være Anledning til, efter at Bureauet i en Aarrække har udsendt disse Beretninger at gøre nogle kritiske Bemærkninger om dem.

Naar man vil kritisere Formuleringen af en saadan Beretning, maa man først gøre sig klart, hvilke Formaal det offentliggjorte Materiale skal tjene. I den først udsendte Beretning hedder det om Formaalet bl. a., at Bureauet tænkes at kunne faa Betydning for Regnskabsføringens Fremme i Almindelighed. Dette Formaal fremmes formentligt bedst gennem Bureauets Samarbejde med de regnskabsførende Organisationer

eller Landmænd, medens den aarlige Beretning formentlig kun kan faa ringe Betydning i saa Henseende. Tilbage bliver i hvert Fald to Formaal af væsentlig Betydning:

1) at fremstille de vundne Regnskabsresultater sasledes, at de kaster Lys over den nationaløkonomiske Betydning af de forskellige Driftstyper, og saaledes at det bliver muligt at overskue de økonomiske Virkninger af eventuel Indgriben fra Statens Side.

2) at klarlægge de paagældende Bedrifters Økonomi paa en saadan Maade, at den enkelte Landmand kan drage Lære deraf og derved eventuelt opnaa et bedre Driftsresultat.

Alt hvad der findes i Beretningen og som ikke har Betydning for et af de nævnte Formaal er i bedste Fald overflødig og bør formentlig allerede af den Grund udelades. Gennemgaar man nu Beretningens forskellige Afsnit, finder man ogsaa i det store og hele, at de Oplysninger, der gives, har en vis Betydning med Hensyn til et af de nævnte Formaal. Dette er vel endnu mere Tilfældet, efter at den sidst-afgivne Beretning af Sparehensyn er en Del forkortet; med Undtagelse af en stedfunden Indskrænkning af Hovedtabellerne er der næppe nogen, der vil savne noget af det udeladte.

Men selv om der ved denne Forkortning er sket en Forbedring, forekommer det mig, at der fremdeles med Fordel kan foretages en Indskrænkning saavel af Tabelmateriale som af Tekst.

For at begynde med en Ting af mindre Betydning vil vi henlede Opmærksomheden paa Side 46, Beretning Nr. IX, hvor det for de forskellige Brugsstørrelser oplyses, hvor mange beregnede Arbejdsdage, der gøres pr. 100 Kr. Nettoproduktion, idet man ved dette Begreb forstaar det samlede Bruttoudbytte ÷ Værdien af indkøbte Foderstoffer, indkøbt Gødning og Udsæd. Paa næste Side kommenteres disse Oplysninger, idet Smaabruget udviser et højere Tal end de øvrige Driftstyper.

Det er imidlertid ikke muligt at se, hvilken Interesse dette Tal har. Det nævnte Forhold siger jo ikke meget om Driftsresultatet, da dette ikke alene beror paa den anvendte Arbejdsmængde. Det giver heller ikke noget væsentligt Bidrag til Karakteristik af de forskellige Driftstyper; ganske vist antyder det høje Tal for Husmandsbruget, at disse anvender forholdsvis mere Arbejdskraft end andre Brugstyper, men dette redegøres der for paa langt mere rationel Maade andre Steder i Beretningen.

En langt vigtigere Kritik kan rettes mod visse Ting i det

Hovedafsnit, der omhandler Landbrugets Driftsresultat. Dette Afsnit indleder med en Redegørelse for „Nettoudbytte“ og „Forrentningsprocent“. Ved Nettoudbytte forstås Bruttoudbytte $\div$ Driftsomkostninger, herunder beregnet Vederlag for udført Arbejde i Bedriften, men ikke Rente af Kapitalen. Forrentningsprocenten fremkommer ved at sætte Nettoudbyttet i Forhold til Kapitalen.

Man kunde nu spørge, om der er nogen Anledning til overhovedet at beskæftige sig med Begrebet Forrentningsprocent. Da det, man plejer at kalde fast Kapital, særlig naar man herunder medregner Jord, tager Værdi efter den arbejdsfri Indkomst, man gennemsnitlig kan faa ved dens Brug, vil Forrentningsprocenten, naar man betragter Gennemsnit for en Række af Aar, vise sig at være praktisk talt den samme for alle Grupper af Landbrug uanset deres Størrelse eller Beliggenhed.

Nogen større nationaløkonomisk Betydning har Forrentningsprocenten saaledes ikke. Vil man dømme om de forskellige Driftstypers nationaløkonomiske Betydning, maa man betragte, hvad Driftsbureauet kalder det samfundsmæssige Udbytte i Forbindelse med Udbyttet pr. beregnet Arbejder, naar Kapitalen er tilregnet normal Rente, sammenlignet med den almindelige Arbejds løn¹⁾. Det er nemlig umiddelbart indlysende, at det fra et nationaløkonomisk Synspunkt ikke kan være ligegyldigt, om den Indkomstmængde, der skabes i den paagældende Bedrift, er stor eller lille, eller om 25—30 Arbejdere finder lønnende Beskæftigelse pr. 100 ha eller kun 10 Arbejdere. Men om disse vigtige Forhold oplyser Forrentningsprocenten intet, den kan nemlig — og vil — i det lange Løb være ganske ens, hvad enten man har en ekstensiv eller en intensiv Drift.

Naar jeg alligevel ikke vil foreslaa, at Driftsbureauet ganske ophører at beregne Forrentningsprocenten, er det af to Grunde: dels fordi dette Tal i det enkelte Aar kan variere stærkt fra Gruppe til Gruppe, hvorfor det kan tjene til en første Orientering med Hensyn til, hvorledes skiftende Prisforhold paavirker de forskellige Driftstyper, dels fordi Tallet for den enkelte Landmand staar som et ganske rationelt Udtryk for Driftsresultatet. I sidstnævnte Henseende faar det imidlertid kun Interesse i Forbindelse med Undersøgelser af

¹⁾ Hvilke Vanskeligheder, der er forbundet med at faa et rationelt Udtryk for den i Bedriften opnaaede Arbejdsfortjeneste, vil senere blive omtalt.

den enkelte Bedrifts Økonomi eller ved Sammenstilling af Grupper af Bedrifter, hvis Økonomi hver for sig er ganske ensartet i alle væsentlige Enkeltheder.

Endnu værre forholder det sig imidlertid med Begrebet Nettooverskud, som Driftsbureauet benytter. Dette Begreb defineres som $\text{Bruttoudbyttet} \div \text{samlige Driftsomkostninger (saaledes som vi ovenfor har defineret dem)} + \text{Rentekravet}$. Hvad man vil opnaa ved Beregningen af dette Tal, er det ikke muligt at se; det fremgaar jo ved Betragtning af Forrentningsprocenten og lider desuden af samme Mangler som denne. Opføres Landbrugskapitalen i Status med sin Handelsværdi, og regner man med den herskende Rentefod, maa Tallet antages snart at blive positivt, snart negativt og maa ventes gennemsnitlig at ligge meget nær Nul.

Konklusionen bliver altsaa, at alt, hvad der handler om Nettooverskud, bør udgaa; af Redegørelsen for Nettoudbytte og Forrentningsprocent bør der ikke bibeholdes andet end en enkelt Tabel, der gruppevis angiver Driftsresultatet gennemsnitlig pr. Ejendom, udtrykt i Forrentningsprocenten.

Som tredje Punkt i Redegørelsen for Driftsresultatet gives nogle Oplysninger dels om „Indtægten af den gældfri Ejendom“ dels angaaende Familiens samlede Arbejdsfortjeneste. Med Indtægten af den gældfri Ejendom menes Nettoudbyttet + det Vederlag, der er tilregnet Brugeren og hans Familie. Hvad Driftsbureauet vil opnaa ved en gruppevis Angivelse af Indtægten af den gældfri Ejendom pr. ha er ikke let at se, og naar man samme Sted opstiller et Bebreb: Udbyttekvotienten $\propto$ Forholdet mellem Rentekrav + Familiens Arbejdsvederlag og Nettoudbyttet + Familiens Arbejdsvederlag, har man endnu vanskeligere ved at fatte Hensigten. Hvorledes disse Tal vil komme til at se ud, kan enhver jo let forudsige: I gode Aar, naar „Nettoudbyttet“ overstiger, hvad der er nødvendigt til Dækning af den fastsatte Rentefod, vil man faa stigende Kvotienter med stigende Brugsstørtelse; i Aar, hvor Nettoudbyttet ligger under det fastsatte Rentebeløb, vil det omvendte være Tilfældet. Den Interesse, der knytter sig til dette Forhold, kunde fremstilles langt mere rationelt paa anden Maade.

Vigtigt er derimod den følgende Redegørelse for det af Brugeren og hans Familie opnaaede Arbejdsvederlag, naar der tilregnes Kapitalen en vis Rente, og dettes Sammenligning med det paa Grundlag af de almindelige Lønninger beregnede Arbejdsvederlag. Denne Beregning er kun foretaget for Brug under 10 ha, i hvilket Tilfælde den af flere Grunde ogsaa har

størst Interesse. Endvidere slutter sig hertil en Tabel, der dels angiver benyttet Areal pr. Person for de forskellige Brugsstørrelser, dels den opnaaede Arbejdsfortjeneste pr. Arbejder (Brugerens og hans Families Arbejdsydelse medregnet). Oplysning om det benyttede Areal pr. Person er naturligvis af stor Interesse. Om Sammenligningen mellem Familiens Arbejdsfortjeneste og det beregnede Arbejdsvederlag samt den opnaaede Fortjeneste pr. Arbejder i de forskellige Størrelsesgrupper gælder det, at de er af den allerstørste Betydning til Afgørelsen af vigtige Spørgsmaal, men at man i Virkeligheden, saaledes som disse Tal er fremkommet, befinder sig i samme circulus vitiosus, som naar man vil tage Forretningsprocenten som Udtryk for Forskellen i det nationaløkonomiske Udbytte af de forskellige Driftstyper.

Opfører man nemlig Landbrugskapitalen (Jorden indbefattet) i Status efter sin Handelsværdi eller efter Ejendomsskyldværdi, der skulde svare til Handelsværdi, maa saavel Arbejdsfortjenesten pr. Arbejdsenhed som Nettoudbyttet pr. Kapitalenhed, beregnet som Gennemsnit af Tallene for en Aarrække, have en Tendens til at blive ens for alle Brugsstørrelser. Hvis nemlig en enkelt Driftstype normalt viste sig at betale Arbejdet bedre end de øvrige, vilde dette jo utvivlsomt føre til en Stigning i Værdien af den i en saadan Brugstype anbragte „Kapital“, i første Række Jorden, men ogsaa i hvert Fald i Overgangsperioden til Dels Bygningerne. De omhandlede Tal har derfor kun Værdi, naar man betragter dem over et meget kort Tidsrum.

Spørgsmaalet om de forskellige Driftstypers Betaling af Produktionsfaktorerne kan imidlertid ikke besvares paa Grundlag af Regnskabsmateriale, medmindre det er muligt at finde et mere rationelt Udtryk for de uden for Mennesket liggende Produktivkræfter end deres Handelsværdi. For den egentlige Realkapitals Vedkommende vil denne Handelsværdi ganske vist have en Tendens til at falde sammen med de paagældende Genstandes samfundsmæssigt nødvendige „Produktionsomkostninger“, og selv om dette sidste Begreb heller ikke er helt paalideligt, naar det gælder en Angivelse af det faktiske Offer ved Produktionen, kunde man dog nogenlunde slaa sig til Taals med Kapitalens Handelsværdi. Hvad derimod angaar Jorden, da er dennes Værdi i det væsentlige kapitaliseret Udbytte og vil derfor netop være bestemt af den Indkomst, der bliver til overs, naar den normale Arbejds løn og Kapitalrente er trukket fra. Ønsker man derfor at konstatere, hvorledes de

forskellige Driftstyper betaler Produktionsfaktorerne, kan man gaa to Veje: Man kan 1) tilskrive den anvendte Arbejdskraft den normale Løn og den anvendte Kapital den normale Rente og saa betragte Variationerne i Jordværdien; 2) lade Jorden indgaa i Landbrugskapitalen med Jordskyldsværdien, der efter Loven skal være upaavirket af den Driftstype, hvorunder den anvendes, og betragte Forandringerne i den opnaaede Arbejdsfortjeneste, naar Landbrugskapitalen forrentes med normal Rente.

Hvorvidt en Opstilling som den nævnte er praktisk muligt og i saa Fald, hvorvidt Driftsbureauet kan faa de nødvendige tilstrækkeligt paalidelige Oplysninger til at foretage den, skal vi ikke komme nærmere ind paa. Paa et Punkt kunde Driftsbureauet dog sikkert foretage en Forbedring af Begrebet Landbrugskapital, nemlig ved Udelukkelse af Beboelsesbygningerne. Disse Bygninger har ikke mere at gøre med Landbrugskapitalen end de Boliger, der beboes af Arbejdere og Funktionærer i en Fabrik har at gøre med, den i denne Fabrik investerede Kapital. Ved den fulgte Fremgangsmaade forskydes Forholdet mellem Kapitalens Størrelse i de smaa og store Landbrug, idet Beboelsesbygningerne udgør en større Andel af den samlede Ejendomsværdi jo mindre Bruget er.

Vender vi imidlertid tilbage til Spørgsmaalet om Muligheden for ved Beregningen af „Landbrugskapitalen“ at udskille den Del af denne, der kun er kapitaliseret Udbytte, saa skal vi herom endnu gøre den Bemærkning, at det Resultat, man vilde naa ved først at udskyde Beboelsesbygningerne og derefter benytte Ejendomsskylden maaske ikke er saa ubrugeligt, som man skulde vente. Hidtil har Ejendomsskyldværdien nemlig ikke svaret til Handelsværdien for Landejendommenes Vedkommende, idet de smaa Ejendomme synes at være favoriseret. Man kan ikke frigøre sig for den Tankegang, at Vurderingsmanden, ledet af et gammelt Billighedsinstinkt ved Vurderingen af de mindre Landejendomme, ikke har taget Hensyn til, at Jorden i Husmandsbruget er dyrere end i det større Landbrug. Følgende Tabel viser Forholdet mellem Vurderingssummen og Købesummen for den faste Ejendom. (Se Stat. Efterretn. S. 201, Aarg. 1926).

Gaarde	Antal Salg	Købesum højere end Vurderingssummen	
		1925 pCt.	1924 pCt.
12 Tdr. Htk. og derover	34	1,6	7,6
4—12 - - - - -	293	20,4	18,0
2—4 - - - - -	367	24,7	23,0
1—2 - - - - -	509	31,0	27,9

Huse	Antal	Salg	Købesum højere end Vurderingssummen	
			1925 pCt.	1924 pCt.
10 ha og derover	393		27,9	22,9
3,3 — 10 -	1120		38,1	33,8
0,55 — 3,3 -	850		40,7	34,4

Den mest rationelle Del af Afsnittet om Driftsresultatet er Beregningen af det samfundsmæssige Udbytte. Dette Begreb definerer Driftsbureauet som bestaaende af:

- 1) Løn til lejet Arbejdskraft,
- 2) Familiens normale Arbejdsvederlag og Driftslederløn,
- 3) Offentlige Skatter til Stat og Kommune,
- 4) Nettoudbytte eller Kapitalrente.

At alle disse Indtægter er skabt i det paagældende Landbrug, er indlysende, men foruden disse burde f. Eks. medregnes Handelens og Transportens Indtægter ved Landmændenes Indkøb af Fodermidler m. v., idet disse Indtægter ogsaa har deres Ophav i vedkommende Landbrugsbedrift. Det er dog muligt, at det ikke i Praksis lader sig gøre at tage disse Indtægter med, og det er vel ogsaa mindre væsentligt.

Ved Beregningen af det samfundsmæssige Udbytte faar man nogen Oplysning om Jordens Evne til at beskæftige Befolkningen under de forskellige Driftstyper. Derimod faar man intet at vide om den Økonomi, hvormed de produktive Kræfter er anvendt i de forskellige Driftstyper. Til Belysning af dette sidste Forhold kræves, som nævnt ovenfor, en Sammenligning paa rationelt Grundlag af Indtægten pr. Arbejder med den almindelige Arbejds løn. Afsnittet om det samfundsmæssige Udbytte slutter med en Udregning af dettes Størrelse pr. Arbejder, en Beregning, der burde udelades, da den, saavidt jeg kan se, ikke har Interesse for nogen.

Mod Resten af Beretningen finder jeg ikke Anledning til at rejse nogen Kritik. De der berørte Forhold er hovedsagelig af Interesse for de Landmænd, der ønsker at lære noget af disse Driftsundersøgelser. Der er dog ogsaa i dette Afsnit adskilligt af nationaløkonomisk Interesse. Dette gælder saaledes det Afsnit, der omhandler Husmandsbrugene, hvori Brugene grupperes efter Arealets Størrelse. Paa Grund af de ovenfor nævnte Mangler ved Beregningen af Nettoudbyttet eller den faktisk opnaaede Arbejdsfortjeneste, vilde man næppe af disse Tal, selv om Materialets Størrelse var tilfredsstillende, kunne drage nogen sikker Slutning med Hensyn til den mest økonomiske Størrelse af et Husmandsbrug.

Vi har i det foregaaende peget paa, at en Del af de Oplysninger, Beretningen bringer, dels er uden Interesse og derfor overflødige, dels vel berører interessante Problemer, men ikke giver meget — om noget — Bidrag til deres Løsning. Vi vil nu gaa over til at se lidt paa den statistiske Behandling af det foreliggende Regnskabsmateriale.

Naar man opstiller en Tabel eller paa anden Maade anfører Talmateriale, sætter Tal i Forhold til hinanden (udregner Procenttal), beregner Gennemsnit, gælder det først og fremmest om at have klart for Øje, hvilket Spørgsmaal de paagældende Data skal besvare.

Af særlig Vigtighed bliver som Regel Materialets Gruppering. Formaålet med denne er i størst mulig Grad at gøre de til Gruppen hørende Enheder ensartede i alle Henseender undtagen for det Forholds Vedkommende, hvis Bevægelser man vil observere. Ønsker man f. Eks. at konstatere, hvorledes Arbejdsforbruget varierer ved forskellige Driftstyper, maa man søge at gruppere saaledes, at de Brug, der indgaar i hver Gruppe, ogsaa virkelig er af samme Type, og man maa da se at finde det Kendetegn, som bedst bestemmer Typen og gruppere derefter. At gruppere uden at have nogen klar Forestilling om, hvad de ved Grupperingen fremkomne Tal kan bruges til, men blot i Haab om at et eller andet interessant vil vise sig, er i Almindelighed forkasteligt, og at gruppere saaledes, at man nødsages til at forklare de Variationer, der fremkommer i det eller de Forhold, man vil betragte, som værende af formel Natur, er meningsløst.

Hvad dette Grupperingsspørgsmaal angaar er Driftsbureauets Beretning næppe værre end saa mange andre statistiske Værker, men derfor bliver det ikke mindre berettiget at paapege Manglerne derved. Driftsbureauet grupperer væsentligt efter 2 Kendemærker: de paagældende Landbrugs Beliggenhed og deres Jordareal. Meningen med at gruppere efter Beliggenhed: Øerne, Jylland o. s. v., er naturligvis klar nok: Jordbund og Klima er forskellig i de forskellige Landsdele, og ved at gruppere de i en nærmere afgrænset Landsdel beliggende Landbrug for sig, vil man kunne vente, at de enkelte Brugs Afvigelser fra et med Hensyn til et bestemt Forhold for Gruppen udregnet Gennemsnit, vil give den sædvanlige typiske Fordeling, saaledes at man altsaa kan betragte Gennemsnittet som typisk for Gruppen.

Forsaavidt er denne Gruppering altsaa fuldkommen i sin Orden. Det kan ogsaa i visse Henseender være af Interesse at

sammenligne Tallene mellem Landsdelene. Interessant er det saaledes at se, at Kvægbesætningens Værdi pr. ha omtrent er den samme for alle Landsdele, selv om dette sandsynligvis i nogen Grad skyldes, at de forskellige Brugsstørrelser er forskelligt repræsenteret inden for Landsdelene og saaledes er af formel Natur. Derimod er der ikke noget interessant ved at faa at vide, at de forskellige Afgrøder giver et mindre Udbytte pr. ha i Midt- og Vestjylland end i de øvrige Landsdele, fordi dette er en Selvfølge. Og saaledes vil det være ved de fleste Forhold, der belyses ved denne Gruppering. Naar man deler efter Omraader med Jord af forskellig Godhed og betragter et eller andet Fænomens Talværdi pr. ha, vil denne Værdi i Almindelighed falde med Jordens Godhed, som det netop er Meningen at udtrykke gennem Omraadegrupperingen. Viser Talværdierne ikke denne Tendens, er der Grund til at antage, at Materialet med Hensyn til de Betingelser, der paavirker det paagældende Forhold, alligevel ikke er homogent. Følgen bliver altsaa, at de Forskelligheder, Tallene udviser for de forskellige Landsdele, naar de ikke er selvfølgelige, og derfor ikke tiltrænger Paavisning, kan forklares som værende af formel Natur, beroende paa manglende Ensartethed inden for Materialet i de enkelte Grupper.

Det vil saaledes vise sig, at de fleste af de Spørgsmaal, hvis Besvarelse er af Interesse, kun i ringe Grad knytter sig til Brugen af Beliggenhed, men derimod til deres Størrelse. Det er ikke saa meget Beliggenheden som Bedriftsstørrelsen, der danner Driftstyper. At Brugsstørrelsen er af Vigtighed, er Driftsbureauet ogsaa fuldt ud paa det rene med, hvorfor det ogsaa foruden efter Omraade grupperer efter dette Kendetegn.

Spørgsmaalet er nu blot, hvad man skal bruge som Maalestok for Brugsstørrelsen. Driftsbureauet benytter Arealet. Dette vilde maaske ogsaa være det bedst mulige Kendetegn, saafremt Materialet var stort nok til at gennemføre Størrelsesgrupperingen for forskellige Omraader med ensartede Jordbunds- og Klimaforhold. Under denne Betingelse vilde en Gruppering efter Beliggenhed være paa sin Plads.

En saadan yderligere Deling er imidlertid ikke mulig med det forhaandenværende Materiale, og Grupperingen efter Areal er derfor lidet rationel. Det rigtigste vilde formentlig være i de fleste Tilfælde ganske at udelade Landsdelsgrupperingen og ved Størrelsesgrupperingen benytte Jordskyldsværdien som Maalestok. Det, man vil opnaa ved en Gruppering efter Størrelse inden for forskellige Landsdele, er ved Samligningen at

eliminere Virkningen af Beliggenhedsforholdene; dette opnaas imidlertid i ikke ringe Grad ved Benyttelse af Jordskyldsværdien, hvori den økonomiske Betydning af saa vel forskellige klimatiske Forhold som Jordbundsforholdene maa give sig Udtryk.

Spørgsmaalet er endvidere, hvorvidt de forskellige Tal bør angives pr. ha, gennemsnitligt pr. Ejendom, eller pr. 1000 Kr. Jordværdi. Hvad her bør gøres, vil bero paa, hvad Formaalet i hvert enkelt Tilfælde kræver. Hvis Gruppernes Ejendomme er ligeligt fordelt over de forskellige Landsdele, vil der ikke ligge saa stor Vægt paa, om man vælger det ene eller det andet.

Overfor Kravet om en Forandring af Størrelsesgrupperingen vil Driftsbureauet muligt gøre gældende, at en saadan i stor Udstrækning vil gøre Sammenligning med tidligere Aar umulig. Naar man imidlertid, som her foreslaaet, udelod Landsdeleksgrupperingen og de dertil knyttede Bemærkninger, vilde man vinde saa megen Plads, at man uden at optage al den derved sparede Plads i en Overgangsperiode vilde kunne anføre Grupperingen efter Areal til Sammenligning med tidligere Aar, hvor en saadan Sammenligning er af Betydning.

Ved at gennemføre de ovenfor omtalte Reformers med Hensyn til Beretningen, vil denne efter min Mening ikke alene bedre tjene sit Formaal, men den deraf følgende Forkortning af Beretningsugen samt det sparede Arbejde ved Beregning af betydningsløse eller dog mindre betydningsfulde Tal, samt unødige Gruppering, vil medføre en ret betydelig Udgiftsbesparelse, der saa kunde benyttes til Bearbejdelse af mere Regnskabsmateriale. Denne Indsamling og Bearbejdelse af Materiale under Driftsbureauets kyndige Ledelse er, som jeg haaber at have paavist, af saa stor Betydning, at Bestræbelserne, trods daarlige Tider, snarere bør gaa ud paa at udvide end at indskrænke Virksomheden.

Jørgen Pedersen.

Lantbruget i Norden 1875—1925. Gøteborg 1926. 624 S.

Det ansete Handelsfirma, Moritz Fraenkel & Co., Gøteborg, har i Anledning af sit 50 Aars Jubilæum udsendt et stateligt Værk paa godt og vel 600 Sider, omhandlende „Lantbruget i Norden, 1875—1925“. Forfattere er i Bogens Rækkefølge Professorerne H. Juhlin Dannfelt for Sverige, E. Lindhard for Danmark, S. Hasund for Norge og Arthur Rindell

(med Bistand af Hannes Nylander og J. O. Sauli) for Finland. Tilsyneladende kun bundne med Hensyn til Omfanget af Fremstillingen, har de enkelte Forfattere frit kunnet give en Oversigt ud fra deres egne Synspunkter og i en vilkaarlig Rækkefølge for de enkelte Led af de paagældende Bidrag til Værket; og dette er vel nok en af Aarsagerne til det friske Pust, der slaar én imøde ved Gennemlæsningen.

I en kort Indledning til Værket søger H. Juhlin Dannfelt for Skandinavien som Helhed at redegøre for Tiden op til og for Landbrugets Standpunkt ved Jubilæumsperiodens Begyndelse. Han kaster et Strejflys over de mangfoldige Faktorer, der skabte Grundlaget for den enorme Udvikling indenfor Landbruget i de sidste 50 Aar, idet han med Rette herved ogsaa fremhæver Videnskabens store Indsats.

Værkets fire Fremstillinger af Udviklingen indenfor de enkelte skandinaviske Landes Jordbrug fra 1875—1925 ledsages af et interessant Billedstof vedrørende Bygningerne, Jordens Dyrkning, Landbrugets Redskaber og Maskiner, Kreaturstammer Forsøgsmarker, Læreanstalter m. m., der saavidt som muligt søger at give Øjet et Begreb om det, der var, og det der er nu ved en maaske foreløbig Kulmination. Endvidere har Forfatterne i rigt Maal udnyttet baade den omfattende officielle som den private Statistiks Publikationer. Der skal her ikke dvæles ved Bidragene fra Sverige, Norge og Finland, som Anmelderen ikke er kompetent til at bedømme. Saameget maa dog siges, at de for enhver „Lægmand“, d. v. s. for hvem der kun overser de hjemlige Forhold for den omhandlede Periode, vil frembyde endda overordentlig meget af Interesse, friskt og tilsyneladende ogsaa fyldigt og paalideligt skrevet som de er. Socialøkonomen vil ganske særlig glæde sig over Afsnittet om „Opdyrkingen“ (S. 346 f.) i det norske Bidrag, hvori bl. a. ogsaa udfra den skarpe Adskillelse af „innmarken“ og „utmarken“ tillige i Korthed redegøres for de to „grunnforskjellige aakerbrukssystemer“: „Reitbruket“ og „Dyrkings-jordbruket“.

Dette bringer Anmelderen til at tænke over, hvad der kunde været blevet ud af det jo allerede i sin nuværende Form pæne Værk, hvis Udgiveren ved Siden af de videnskabelige Agrarer ogsaa havde henvendt sig til en Nationaløkonom, der paa Grundlag af egen Viden og af de fire fremragende Fagmænds Beretninger kunde have skrevet Bogens første Femtedel, der skulde have givet en Fællesoversigt for de fire skandinaviske Lande gennem de omhandlede 50 Aar. Man tænker sig uvilkaarligt Mænd som afdøde Lektor Henrik Pedersen

eller som Bureauchef Ernst Höijer, der bl. a. har skrevet de udmærkede Bidrag til „Tull- och Traktatkommitténs utredningar och betänkanden“, i denne Rolle. Der kunde ud fra rent økonomiske Synspunkter gives en Fremstilling for de enkelte Lande Side om Side vedrørende Retsforholdet til Jorden, Ejendomsforholdene, Driftssystemerne m. m.; der kunde gives en fælles statistisk-beskrivende Del for alle de Forhold, der eventuelt tillod en ensartet Betragtningssaaade eller Sammenligning (Statskonsulent Harald Fabers Forsøg paa en Sammenligning mellem Tilvæksten i Høstudbyttet pr. Arealenhed i England og Danmark og Höijers Artikler i ovennævnte Betænkning afgiver udmærkede Mønstre). Den her fremsatte Anke maa nu ikke forstaas saaledes, som om man ikke kunde finde Forholdene belyst i de enkelte Bidrag; nej det er kun den direkte Sammenligning der burde lettes for Ikke-Fagmanden, som efter Gennemlæsningen af de enkelte Landes Forhold ikke vil have helt let ved at danne sig et Helhedsbillede, saa meget mere, som desværre baade Real- og Personalregister mangler. Og visse Emner kunde maaske bedre være kommet til deres Ret, saaledes „Landbrugsbygningernes Ændring og Tilpasning til den Driftsform, der nu er fremherskende“ (jvf. Anmeldelsen i „Vort Landbrug“ af 9. 12. 1926), som omtales for de øvrige Lande, men helt — undtagen dog Billedstoffet — er glemt i det danske Bidrag. Det er heller ikke nok med at beskrive Landbrugets Redskaber og Maskiner før og nu; Maaden, paa hvilken selve Mennesket arbejdede før og nu, hans Metoder ved at saa, høste og bjerge, ved at fodre og passe Kreaturerne, alt dette kunde udmærket godt berøres og for de enkelte Landes Vedkommende sammenlignes tilligemed selve Levestandarden; og Læseren vilde være særlig tilfreds, om man spækkede Fremstillingen med morsomme karakteristiske Sæder og Skikke.

Et føleligt Savn kan det her foreliggende nye Værk vel næppe siges at afhjælpe, dertil turde de skandinaviske Landes historiske Agrarlitteratur allerede være alt for betydelig. Og særligt gælder dette maaske for det danske Bidrags Vedkommende. Men som Værket i sin Helhed ifølge sin samlende, kortfattede og alligevel fyldige Form maa betegnes som et stateligt, godt og velskrevet Værk, som enhver vil kunne høste rigt Udbytte af, saaledes har ogsaa den Lindhardske Fremstilling af Danmarks Landbrug fra 1875—1925 Bud til vide Krese.

I en behagelig frisk Fortællerstil faar Læseren her paa forholdsvis lille Plads et fyldigt Indtryk af Udviklingen fra det kornudførende til det „forædlende“ moderne Jordbrug. Selvføl-

gelig har Professor Lindhard haft et mægtigt Materiale at bygge paa, baade hvad angaar den rent faglige Litteratur som de mere historiske og statistiske Publikationer. Men han forstaar at udnytte og at sigte, saa det væsentlige jævnlgt træder klart frem. De forskellige Emner faar en ret ensartet Behandling, og kun særligt indviede vil ved en Gennemgang af Bogen kunne bestemme Forfatterens Speciale, der især ligger paa Planteforædlingens Omraade.

Lindhards Beskrivelse falder i en første Del, der omhandler „Landbrugets Vilkaar og Vækst“ og skal omfatte „en Oversigt over Forandringen i Størrelsen af Landbrugets Produktion og Forbrug gennem de sidste halvthundredede Aar“ og en anden Del: „Træk af Landbrugets Udvikling“, der skal omfatte „en Undersøgelse af nogle af de Aarsager, som har øvet Indflydelse paa Udviklingen og da særlig de Foranstaltninger, som er iværksat til dens Fremme.“ Første Del er den almindelige og nærmest statistisk-beskrivende Del, der paa Grundlag af det store officielle og private statistiske Materiale, der har staaet til Forfatterens Disposition, ret udtømmende behandler de forskellige Emner som: Jord, Klima, Ejendomsforhold, Befolkning, Arealets Benyttelse, Sædskifte, Danmarks Høst, Staldgødning og Kunstgødning, Landbrugsmaskiner og Redskaber, Husdyrbestand, Husdyrprodukter, Indførsel og Udførsel. Man savner, som nævnt ovenfor, Beskrivelsen af Bygningerne, men ganske særlig ogsaa af Menneskets Maade at være paa. Det er ikke alene gjort med en Fortælling om Redskaber og Maskiner, ogsaa selve Menneskets Maade at tage fat paa er nu forskellig fra gamle Dages. Man behøver blot at tænke sig den store Forskel paa Sommer- og Vinterarbejdet, hvorledes dette Forhold har ændret sig gennem Tiden, for at være klar over, at her ligger der et Stof, som Forfatteren udmærket godt vilde have kunnet krydre sin mere tørre første Del med. Den speciellere anden Del er usædvanlig livlig og fornøjelig. Her fremdrager Forfatteren for Mejerbrugets, Husdyrbrugets og Plantedyrkningens Vedkommende de Personligheder, der efter hans Formening særlig maa stilles i Forgrunden som banebrydende eller førende; endvidere omtaler han de vigtigste Foranstaltninger, der har fremskyndt Udviklingen. Der kan her dog kun gøres nogle faa spredte Bemærkninger vedrørende dette meget interessante Afsnit: I Indledningen, der beskæftiger sig med Forudsætningerne for den skete Udvikling i dansk Landbrug savner man noget en Henvisning til den Polemik, der i Udgangen af forrige Aarhundrede førtes mellem Beskyttelses- og Frihandelsmænd. At ogsaa Landbrugsvidenskabens Mænd har haft vanskeligt ved at frigøre sig

fra deres Mestres hævdvundne Teorier og at Mænd, der fremsatte gode, men revolutionerende Ideer ligefrem vakte Forfærdelse, det faar man særligt et lærerigt Eksempel paa i den lunefulde Skildring af Opdrætsforsøgene for Kvæget, hvor Dyr-læge V. Stribolt ikke alene angriber den én Gang saa urokkeligt Lære om „Spejlet“ som et direkte Malketegn, men overhovedet underkaster de Principper, „der nu i en Menneskealder har været ledende for Kvægavlen herhjemme, en sønderlemmende ubarmhertig Kritik“. Og Afsnittet vedrørende Plantedyrkningen giver et udmærket Billede af, hvorledes en Lærers eller Praktikers enkelte tilfældige Forsøg bliver Grundstenen til en stor central Institution, idet der saare idyllisk fortælles om Lærer P. Nielsen i Ørlev ved Skelskør, der ud fra sine første Udbytteforsøg paa Skoleladden ved Ørlev og fra Landhusholdningsselskabets første Hjælp paa 600 Kr. gennem utrætteligt nøjsomt og ihærdigt Arbejde har skabt „den Tillid til Markforsøget og rejst den Tradition, hvorpaa Forsøgsvirksomheden bygges.“

Mads Iversen.

J. M. KEYNES: *The End of Laissez-Faire*. Hogarth Press, London 1926, 54 Sider, Pris 2 sh.

Det foreliggende lille Skrift er udarbejdet paa Grundlag af to Forelæsninger holdt henholdsvis i Oxford og Berlin. Skriftet falder naturligt i 3 Afsnit: En Redegørelse for den historiske og filosofiske Baggrund for Laissez-faire-Teorien, en Kritik af denne og endelig en konstruktiv Del, hvor Forfatteren udtaler sin egen Mening om, i hvilken Udstrækning Staten bør gribe ind.

I det første Afsnit paaviser Forf., hvorledes vidt forskellige, ja, tildels diametralt modsatte filosofiske Skoler i det 18. Aarh. alle konkluderede i laissez-faire. Han paaviser endvidere, at Tidens økonomiske Teorier af det brede Publikum fortolkedes i samme Retning, men søger iøvrigt at frigøre Datidens Økonomer fra Medansvar for Laissez-faire-Teorien.

Paa dette Punkt har Mr. Keynes dog vist nok Uret. Det er i saa Henseende af mindre Betydning, at Forf. kan paavise, at selve Udtrykket laissez-faire hverken findes hos Adam Smith, Malthus eller Ricards. Det afgørende er naturligvis, om disse Forfattere nærrede den Anskuelse, at det bedst mulige økonomiske Resultat for Samfundet som Helhed vilde fremkomme, naar Staten overlod til Individderne frit at forfølge deres privat-

økonomiske Interesser. Og dette maa vist nok siges at være Tilfældet.

Mr. Keynes nævner ganske vist den altfor ofte fremdragne Kendsgerning, at Adam Smith priste den engelske Navigations-akt som en af de viseste Handlinger, en Regering nogensinde havde øvet. Men for det første siger Smith udtrykkeligt, at denne saa prisværdige Forordning var til økonomisk Skade for England, men tilføjer at Nationens Sikkerhed maatte gaa forud for det økonomiske. Dernæst er det værd at lægge Mærke til, at i det Kapitel, *Wealth of Nations* IV Bogs 2det Kapitel, hvor Smith siger de berømte Ord om Navigationsakten, fremsætter han saa bestikkende Argumenter mod Statens Indgriben i det økonomiske Liv, at de vilde være istand til at overbevise de fleste den Dag i Dag, om man læste dem.

Det vil saaledes næppe lykkes at redde Adam Smith paa dette Punkt, og dette gælder formentlig ogsaa Ricards. Disse Forfatteres teoretiske System er saaledes opbygget, at *laissez-faire* følgerigtigt frembyder sig som den rigtige Politik, saalænge man kun har Samfundets økonomiske Vel for Øje.

Hvad nu Mr. Keynes Kritik af *Laissez-faire*-Teorien angaar, da kunde man have ønsket denne noget mere dybtgaaende. Forf. karakteriserer denne Teori ved et Eksempel fra Giraffernes Verden. Det hedder saaledes S. 30:

„... if only we leave the giraffes to themselves 1) the maximum quantity of leaves will be cropped because the giraffes with the longest neck will, by dint of starving out the others, get nearest to the trees; 2) each giraffe will make for the leaves which he finds most succulent amongst those in reach; and 3) the giraffes whose relish for a given leaf is greatest will crane most to reach it. In this way more and juicier leaves will be swallowed, and each individual leaf will reach the throat which thinks it deserves most effort.“

Selv om enkelte Led i dette Billede er ret karakteristiske for *Laissez-faire*-Teorien, halter Sammenligningen dog paa afgørende Punkter. For det første vil den Omstændighed, at nogle Giraffer har længere Hals end andre jo ikke føre til, at Resten udsultes, men snarest det modsatte. De langhalsede vil jo kunne tage Blade, som ellers overhovedet ikke vilde blive benyttede, og de korthalsede Giraffer vil da kunne faa mere Føde, end om de alle var korthalsede, men dernæst — og det er det afgørende — er der en meget væsentlig Forskel paa Giraffernes og Menneskenes Samfund: Girafferne lever som Parasitter paa Naturen; de maa nøjes med den Føde, der forefindes,

medens Menneskene ved deres Arbejde kan forøge Eksistensmidlerne. De menneskelige Individder, der er bedre udstyrede fra Naturens Side end andre, kan derfor forbruge mere end de mindre vel udstyrede uden at dette behøver at ske paa andres Bekostning, idet der er Mulighed for, at de producerer saa meget mere end andre, som de forbruger. Mr. Keynes Kritik, som bygger paa dette Giraffebillede, rammer derfor ikke rigtigt i Centrum.

Heller ikke Bogens konstruktive Del udmærker sig ved overbevisende Argumenter. Det kan være rigtigt nok, hvad Mr. Keynes begynder med at sige, nemlig at man ikke kan afgøre Spørgsmaalet om Statens Indgriben paa rent abstrakt Basis, men man maa til enhver Tid tage de konkrete Forhold i Betragtning. Man venter derfor ogsaa med Spænding paa, hvad Forf. har at sige om dette Spørgsmaal under Hensyn til de faktiske Forhold for Tiden.

Man bliver imidlertid her noget skuffet. De Opgaver, Mr. Keynes tildeler Staten, er for det første ikke mange, og for det andet er et Par af dem meget tvivlsomme. Der er særlig 3 Opgaver, Forf. giver Staten: 1) Kontrol over Pengevæsenet for at sikre dets Stabilitet, 2) Regulering af Opsparingen og Investering af Kapital og endelig 3) Regulering af Befolkningens Størrelse.

Hvad det første Punkt angaar, da er sikkert alle enige om, at her foreligger en Statsopgave, men selv her er det et Spørgsmaal, om det ikke er mere hensigtsmæssigt, at Staten tvinger andre til at gøre det, som det har vist sig, at den selv vanskeligt formaar. Om de andre to Punkter vil der næppe kunne opnaas Enighed. Det maa naturligvis indrømmes, at det er af den allerstørste samfundsmæssige Betydning, hvor meget der opspares, og hvad det opsparede bruges til, men tør man antage, at noget Statsorgan, vi kender eller kan forestille os, kan tage nogen fornøftig Beslutning herom, og i bekræftende Fald, hvad vil Følgen blive af, at en saadan Beslutning tvinges igennem?

Endnu mere kildent er vel Befolkningsspørgsmaalet. Er et Raad af vise Mænd kommet til det Resultat, at Befolkningen bør være af en given Størrelse, hvorledes og ved hvilke Midler vil man da føre en Beslutning herom ud i Livet?

I Forbindelse med disse to Forslag kan man ikke lade være at tænke paa følgende Bemærkninger fra det ovennævnte Kapitel i *Wealth of Nations*:

„The statesman, who should attempt to direct private

people in what manner they ought to employ their capitals, would not only load himself with a most unnecessary attention, but assume an authority which could safely be trusted, not only to no single person, but to no council or senate whatever, and which would no where be so dangerous as in the hands of a man who had folly and presumption enough to fancy himself fit to exercise it."

Hvad nu dette Skrift som Helhed angaar, da spørger man sig selv, hvorfor Mr. Keynes egentlig har villet offentliggøre disse to Forelæsninger. Man faar nærmest Indtrykket af, at Forf. har villet ramme en forsvarlig Pæl igennem Laissez-faire-Spøgelset.

Noget saadant er imidlertid ikke stærkt paakrævet, efter som uhyre faa Mennesker i vor Tid bekender sig til laissez-faire — Tendensen gaar og har længe med Stormskridt gaaet i modsat Retning. Langt mere paakrævet synes det at være at undersøge, hvilke Forudsætninger de klassiske Forfattere byggede paa, og i hvilken Udstrækning deres Resultater holder Stik i vore Dage, men til Løsningen af denne Opgave giver den foreliggende Bog kun ringe Bidrag.

Fejlen ved det foreliggende Skrift er vel først og fremmest, at Forf. kritiserer Laissez-faire-Mændene ud fra ganske andre Forudsætninger end disse gjorde. For det første hævdede de, at det bedste rent økonomiske Resultat vilde fremkomme ved at overlade Individderne frit at forfølge deres egen Interesse, og dernæst gik de ud fra, at Velfærd er noget subjektivt, som kun den enkelte kender for sit eget vedkommende. Prof. Keynes og i det hele moderne Tankegang gaar i Tilknytning til ældre Tidens Ideer ud fra, at Velfærd kan autoritativt fastsættes, og i dette Fald bliver der selvsagt Plads for vidtgaaende Statsindgreb for at paatvinge Individderne denne Velfærd.

At denne Betragtning er rigtig ses bl. a. deraf, at Forf. i Bogens 5 Kapitel siger, at det brændende Spørgsmaal for Tiden ikke er af økonomisk, men af moralsk Art og lidt senere, at hvad det kommer an paa er ikke det økonomiske Resultat, men „a satisfactory way of life“.

Alt dette har Mr. Keynes maaske Ret i, men det forekommer ganske vist mig, at det under disse Omstændigheder falder udenfor Økonomernes Fagomraade at udtale sig om Grænserne for Statens Indgreb, og at Mr. Keynes ikke har Ret, naar han et andet Sted i Bogen siger: „Perhaps the chief task of Economists at this hour is to distinguish afresh the Agenda of Government from the Non-Agenda.“

Jørgen Pedersen.

Foreningen af jyske Landboforeninger 1872—1922. Aarhus 1926, 900 S., redigeret af J. K. Haugaard, indbundet i Shirting Kr. 10.

I Forbindelse med et af de Delegeretmøder, der siden 60'erne lidt efter lidt søgte at sammenkalde Repræsentanter for Landsdelenes enkelte Landbrugsselskaber til fælles Drøftelse af Fagspørgsmaal m. m., oprettedes i 1872 i Horsens Landets første Fællesforening, „Foreningen af jyske Landboforeninger“. Fra dens af Offentligheden næsten ubemærkede Start (Medlemsantallet var til at begynde med 15 Foreninger) har denne Forening vokset sig stor og stærk, saa den er blevet en mægtig Faktor i det danske Samfund; den talte „i 1922 91 Lokalforeninger med over 76,000 Medlemmer, hvilket svarer til mere end $\frac{2}{3}$ af Medlemstallet i Landets samtlige Landboforeninger, og dens Indflydelse maa i enhver Henseende siges at staa i Forhold hertil“ (O. H. Larsen, S. 48).

Set paa Baggrund af denne Udvikling, er det ret naturligt, at Jyderne efter det først forløbne halve Aarhundrede i et Jubilæumsskrift har ønsket at give en samlet Fremstilling af Foreningens hittidige Virksomhed. Og denne Oversigt foreligger nu i det foroven citerede Værk, der ganske vist (de mangfoldige Aarsager til Forsinkelsen fremgaar af Forordet) udsendes 4 Aar for sent, men har Krav paa at kaldes et fortræffeligt Værk. Som det saa ofte gaar med Bøger af stort Omfang, er det ogsaa her blevet forsømt — eller man har villet spare Arbejdet og Udgiften — at trykke et fuldstændigt Realregister, der ganske særligt ved dette store Værk, der er skrevet af mange Forfattere, turde være ikke alene nødvendigt, men en Selvtølge, saameget mere, som Skriftet ikke mindst er tænkt som Haandbog for Halvøens og Landets talrige Konsulenter.

Anmeldelsen maa begrænses til at nævne Forfatterne og deres Bidrag: Professor O. H. Larsen, København, skriver om „Landboforeningernes Virksomhed og deres Indflydelse paa Landbrugets Udvikling indtil 1872“, Sekretær J. K. Haugaard, Aarhus, (foruden et Forord og en Afslutning) om „Foreningen af jyske Landboforeningers Delegeretmøder og almindelige Virksomhed 1872—1922“, herunder om „Foreningen og Landbrugslovgivningen“, „Foreningen og Andelsbevægelsen“, Folketingsmand P. P. Pinstrup, Godensgaard, om „Konsulenternes Betydning for Landbruget“, nu afdøde Statskonsulent Axel Appel, Aarhus, om „Oplysningsarbejdet ved Foredrag og Rejser“, „Stambogsførelsen“, „Skuer og Udstillinger“, „Kontrol og Regnskabsførelse“, „Kvægavlen i Jylland 1872—1922“,

„Faarene og Faareavlsarbejdet“ og „Gederne og Gedeavlsarbejdet“, hvilke to sidstnævnte Afsnit efter Appels Død er blevet afsluttet af Forstander H. J. Rasmussen, Næsgaard, Statskonsulent Niels Pedersen, Struer, om „Mejeribruget og Foreningen af jydsk Landboforeningers Mejeriudvalg“, Statskonsulent J. Jensen, København, om „Hesteavlen i Jylland“, Forsøgsleder P. G. Rosting, Randers, om „Svineavlen i Jylland“, Statskonsulent W. A. Kock, København, om „Fjerkræavlen i Jylland“, Husmand Oluf Kristensen, Fuglsig, om „Husmannssagen“, Konsulent M. K. Kristensen, Skanderborg, om „Plantebruget i Jylland 1872—1922“, Konsulent H. K. Olsen, Skanderborg, om „Landbrugsmaskiner“, Konsulent H. Hansen, Aabenraa, om „Landbruget i Sønderjylland og de sønderjydske Landboforeningers Virksomhed“. Efter Fagmændenes Bidrag (efter S. 639) følger, særlig pagineret, en Slags landbrugsstatistisk Haandbog: „Jydsk Landbrug i Tal gennem 50 Aar“ ved Sekretær, Dr. Mads Iversen, omfattende 264 Sider.

Værket er rigt udstyret med Fotografier af de mest fremragende Mænd i Foreningens Historie, med Billeder af Dyr, Bygninger, Maskiner, grafiske Fremstillinger m. m.

J. M. KEYNES: *The economic consequences of Mr. Churchill*. 32 S. The Hogarth Press, London 1925. Pris 1 sh. — T. E. GREGORY: *The first year of the Gold Standard*. 141 S. Ernest Benn, lim. London 1926. Pris 5 sh.

Tilsammen indeholder de to Skrifter vistnok alt, hvad der kan siges for og imod, at England ved Gold Standard Acten 1925 fæstnede £ til sin gamle Guldværdi, tiltrods for, at det engelske Prisniveau laa 10 pCt. højere.

Men medens Mr. Keynes Skrift tildels er Optryk af Avisartikler offentliggjort i The Evening Standard og baade i Form og Indhold bærer Præg af at være beregnet paa et bredt Publikum, er Professor Gregory's Bog en lidenskabsløs Redegørelse for det hele Komplex af økonomiske og sociale Foreteelser, der stod i Forbindelse med Tilbagegangen til Guld-møntfoden. Kun under direkte Polemik med Mr. Keynes Skrift og mod Artikler i The Nation af ligeartet Indhold forlades den lidenskabsløse Tone, og der tales om „Kraftkarlene paa The Nation“ eller „Cromwell'erne i The Nations Redaktion“.

Mr. Keynes Anskuelser synes at have samlet sig deri, at den Nedpresning af det engelske Prisniveau, som maatte være nødvendig for at faa dette til at svare til Guldværdien af Ster-

lingen, burde man ikke foretage, men afvente Stigningen i Verdensprisniveauet og først da gaa tilbage til Guldmøntfoden, først og fremmest fordi den fornødne Nedbringning af Prisniveauet efter Forfatterens Mening kun finder Sted igennem en „tilsigtet Forøgelse“ af Arbejdsløsheden fremkaldt af Kreditrestriktionerne. Dette Argument udnyttes til dets yderste Virkeevne og lidt længere.

Heroverfor argumenterer Mr. Gregory med Nødvendigheden af, at en Bestemmelse blev truffet. Bank of Englands Fritagelse for at indløse sine Sedler med Guld udløb med Aaret 1925, og enten maatte man da forlænge Suspensionen og fortsætte med Sterlingen som en svingende Papirmønt, eller man maatte — saaledes som det blev gjort — genoptage Guldindløsningen nu, da Sterlingen var naaet op i Niveau med Dollaren. Jo længere Tid der gaar, des stærkere bliver naturligvis denne Betragtning overfor Mr. Keynes, for Stigningen i det amerikanske Prisniveau er indtil nu udeblevet, og alt synes at tyde paa en Nedgang. Det var utvivlsomt derfor rigtigt, at der blev valgt og valgt paa det Tidspunkt. Men ethvert Valg indeholder en Fare. Mr. Gregory siger (Side 22) herom, at hvis der i det Øjeblik, man skrider til Stabilisering, findes en Forskel imellem Møntens ydre og indre Værdi, betyder Stabiliseringen, at man vælger imellem en øjeblikkelig og en senere økonomisk Rystelse, en øjeblikkelig, hvis man skal nedpresse det indenlandske Prisniveau for at naa i Højde med Møntens ydre Værdi — saaledes som Forholdet var i England og her i Landet — og en senere, hvor man skal holde imod, at den Stigning i Prisniveauet, der svarer til, at man har valgt den lavere ydre Værdi, løber forbi og skaber ny Ulighed mellem indre og ydre Værdi. De Vanskeligheder og den Forvirring, der heraf vilde fremkomme — rent bortset fra de permanente Følelser af en begaaet Uretfærdighed, som en Nedskæring medfører — vilde naturligvis yderligere blive forøget, hvis man, som det et Øjeblik drøftedes her i Landet, tilstræber en Nedskæringsværdi af Mønten, der hverken svarer til den ydre eller indre Værdi, f. Eks. 72 Øre, da den ydre Værdi svarede til 65 og den indre til 80 Øre; thi det vilde betyde, at det indenlandske Prisniveau skulde stige samtidig med at de fremmede Valutakurser skulde falde. Og selv om man f. Eks. havde valgt 80 Øre som den nye Kroneværdi, saa havde man dog ikke undgaaet Vanskelighederne. Thi det havde betydet, at man fixerede en £-Kurs paa ca. 22.70 Kr. som den fremtidige Pari-Værdi. Men da £-Kursen i største

Delen af Aaret 1924 — det gode Aar! — havde været paa ca. 26 Kr., vilde en saadan Stabilisering have medført, at Priserne paa de indførte Varer sank med ca. 15 pCt., medens Detailprisniveauet paa ca. 220 blev holdt fast. Men det er jo nøjagtigt det samme som naar Priserne paa de indførte Varer falder med ca. 30 pCt. og det indenlandske Prisniveau og Lønningerne med ca. 15 pCt., saaledes som Tilfældet var, da Kronen førtes i Pari. Det er aabenbart i det hele saadan, som Mr. Gregory ogsaa fremhæver, at naar et Lands Prisniveau først er i Drift bort fra Guldlandenes Niveau, er det meget svært atter at lænke det til. Og saa har vi endda her i Landet haft den uhyre Fordel, at Lønnen for baade Arbejdere og Tjenestemænd automatisk er blevet nedsat samtidig med at Kronen steg. Den engelske Kulstrejke vilde sikkert ikke være brudt ud, hvis man i England havde haft en tilsvarende Lønningsmaade. Netop denne Arbejdslønnens Ubevægelighed er det, der faar Mr. Keynes til at anvende Kulindustrien som et Exempel paa, hvor skadeligt det har været at hæve Sterlingens ydre Værdi med 10 pCt. uden samtidig at kunne reducere det indenlandske Prisniveau lige saa meget. Mr. Keynes anfører (S. 20) et Exempel paa, hvorledes engelske Kul med en \$-£-Kurs paa 4.31 var konkurrencedygtige i Brasilien, men ikke kunde konkurrere under en Kurs paa 4.78. Men hele Argumentet maa dog hvile paa, at det indenlandske Prisniveau ikke indstiller sig efter Kursen 4.31, men vedblivende holder sin Afstand fra \$-£-Kursens Niveau. Og ret længe kan dette vel ikke vare.

Det er saaledes vanskeligt at se den økonomiske Berettigelse for det voldsomme Angreb, Keynes fremsætter i sit Skrift mod Baldwin og Churchill, mod Bank of England og de Komitémedlemmer og Økonomer, der tilraadede Genoptagelsen af den gamle Guldparitet. Imidlertid, lige saa megen Interesse som disse Drøftelser om, hvad der vilde være sket, hvis dette eller hint var hændet eller ikke hændet, har det Af-snit i Gregorys Bog, der overfor Keynes Angreb paa Bank of England meddeler en Analyse af Bankens Kreditpolitik. Mr. Gregory siger (S. 83 ff.), at Bank of Englands Politik drejede sig om 1) Embargoen paa Laan til Udlandet, 2) Den saakaldte Open-market Politik og 3) Diskontoen, Guldbevægelserne og Bevægelserne i Gæld og Tilgodehavenderne overfor Udlandet.

Embargoen medførte, at de „begunstigede Laanere fik Laan til en lavere Rente end de ellers vilde have faaet“, og at de ikke-begun-

stigede fik ingen Ting; og endvidere var Embargoen ikke effektiv, forsaavidt den nok kunde hindre, at der officielt udbødes og afsattes fremmede Laan paa det engelske Marked, men ikke, at der af det kapitalanbringende Publikum købtes fremmede Værdipapirer o. l. Embargoen hævedes da ogsaa i December 1925 samtidig med, at Bank of England satte sin Diskonto op fra 4 til 5 pCt.

Open-market Politiken bestaar jo i, at Centralbanken ved at købe eller sælge i Markedet formindsker eller forøger de private Bankers Kasser, og derved bidrager til at forringe eller forøge deres Laaneevne og Markedets disponible Midler. Denne Politik kan altsaa træde i Stedet for eller støtte Diskontopolitiken, og anvendes f. Eks. til Stadighed af Federal Reserve Bankerne. Mr. Gregory viser nu, hvorledes Bank of England ved at anvende denne Politik har tilstræbt stadig for sit Vedkommende at bidrage til, at en saa vidt mulig uforandret Kreditmængde stod til Markedets Raadighed.

Dette faar nu sin særlige Virkning paa Diskontopolitiken. Naar nemlig den af Centralbanken til Raadighed stillede Kreditmængde holdes uforandret, vil for det første Efterspørgslen efter Kapital direkte paavirke Diskontoen; stiger Efterspørgslen, saaledes at Markets Rate nærmer sig Bank Rate, vil Banken blive nødt til at forhøje sin Diskonto, da i modsat Fald dens Indskud vil synke og dens Reserver blive for smaa. Men idet Diskontoen forhøjes, tiltrækkes der desuden Midler fra Udlandet; Markedets disponible Kapitaler forøges, Markeds-Renten falder og Banken kan igen sænke sin Diskonto og kan gøre det desto lettere, jo lavere Renten er i de Pengecentre, fra hvilke der drages Penge. I Virkeligheden opnaaes der altsaa ved denne Konstante-Kreditmængde-Politik, at Diskontoen umiddelbart paavirker Mellemværendet med Udlandet, saaledes at Markedets Kapitaltrang tilfredsstilles gennem udenlandske Penge, naar Diskontoen forhøjes. Afgørende for Centralbankens Diskontopolitik bliver paa den ene Side Marginen mellem Diskonto og Markedsrente, paa den anden Side Forskellen mellem Markedsrente hjemme og ude. Formindskes f. Eks. førstnævnte Forskel ved, at den hjemlige Markedsrente stiger samtidig med, at Forskellen mellem den hjemlige og den fremmede Markedsrate forøges igennem at den sidste synker, er der ikke for Centralbanken Grund til at forhøje Diskontoen; derimod kan der være Grund til at gøre dette, hvis Forskellen mellem Diskontoen og den hjemlige Markedsrente og mellem denne og den fremmede formindskes, selv om Guldet samtidig strøm-

mer ind, saaledes som Tilfældet var, da Banken i December 1925 forhøjede sin Diskonto.

Dels gennem den her skitserede Politik, dels ved Forstaaelse med New York og med Støtte fra Amsterdam — Dr. Vissering giver i den nederlandske Banks Aarsberetning for 19^{35/36} et udmærket Billede af den Politik, Holland førte, og som overgangsvis førte 65 Mill. Fl. til England paa et Tidspunkt, da de betød en stor Hjælp for Englands Bank — er det lykkes Bank of England at iværksætte Guld møntfoden og opretholde den uden at presse paa det engelske Prisniveau igennem en Kreditbegrænsning, der ellers vilde have været nødvendig. Der er altsaa vundet Tid til, at Priser, Lønninger og Indtægter kan tilpasse sig, selv om det maa siges, at denne Tilpasning igennem Generalstrejke og Kulstrejke ikke netop er gaaet let; men Tilpasningen er dog, som Pristallene viser, nu stærkt paa Vej til at være tilendebragt; og dette er i stort Omfang sket ved at indrette Kreditpolitikken saaledes, at man opnaaede Udlandets Bistand i den vanskelige Overgangstid.

E. C.

Kyoto University Economic Review. I Hefte 1926.

Det foreliggende I Hefte af det japanske Kyoto Universitets „Memoirs of the Departments of Economics“ fremtræder som det første Udtryk for et Forsøg paa regelmæssigt paa engelsk eller et andet Verdenssprog at give en almindeligt tilgængelig Publicering af japansk Socialøkonomi. Hensigten er at udsende Kyoto Review 2 Gange aarligt. Udgiverne — Universitetets Professorer — oplyser, at man her for første Gang faar en videre Adgang til den japanske Socialøkonomi, idet det hidtil har været spredte Afhandlinger, der i Oversættelse er kommet frem, særlig i amerikanske og tyske Tidsskrifter, og at det, der giver Heftet Interesse, skulde være, at man nu i Japan ser en særlig japansk socialøkonomisk Skole dukke op af de sidste Aars „Great strides“. Da Japan 1868 gennem Restaurationen traadte ind i Nationernes Samliv, var det kun spredte Forsøg, de lærde i den foregaaende Tokugawa-Æra havde gjort indenfor Socialøkonomien, der heller ikke fremtraadte som nogen speciel videnskabelig Disciplin. Efter 68 blev England og Amerika, siden hen Frankrig og Tyskland, Læremestre, og man kommer ind i en Oversættelsesperiode, der først i det 20. Aarhundrede lader os møde en stærkere kritisk Holdning overfor de importerede Ideer og Forsøg paa at inddrage Japans særlige Forhold og historiske Egenart i de

socialøkonomiske Behandlinger. — Det foreliggende Heftes 10 Afhandlinger, der af Udgiverne nævnes som et repræsentativt Udvalg, er det selvfølgelig ikke muligt fuldtud at bedømme med Hensyntagen til Japans særlige socialøkonomiske Behov.

Som Helhedsindtryk ser man en stærk Tilegnelsesevne, men leder efter hvad der giver den særlige japanske Skole.

Den betydeligste Afhandling synes at være Prof. Tajimas: „*New Theory of Surplus Value and the Harmony of the Various Classes of the Society.*“

Prof. Tajima indrømmer, at det i Grunden er lidt for fordringsfuldt — hvad der er rigtigt — at tale om en ny Teori, da det er Sammenstilling af de Sandheder, man kan naa til ved en Anvendelse af den moderne Nationaløkonomi. Tajima udreder nærmere Opfattelserne hos Fysiokraterne, hvis Lære han efter Gide og Rist giver en god Fremstilling af, med Hovedinteressen om „produit net“. Tajima stiller nu Fysiokraterne som Harmoniøkonomer overfor Marxismen som disharmonisk Økonomi, kritiserer dem begge og finder, at „produit net“ maa lægges ud paa de enkelte Led i det arbejdsdelte Samfund.

Den Modstilling, Forfatteren har foretaget, har ingen historisk men maaske nogen Berettigelse rent begrebsmæssigt i et Land, hvor den doktrinære Marxisme (at dømme ogsaa efter andet af Heftes Indhold) spiller en Rolle.

Heftet indeholder yderligere Artikler om Pengevæsenets Ordning i Japan, om Indexberegninger, en Afhandling af Kawakani: „*Marx's Forms of Social Consciousness*“, et noget subtielt Emne, som Bidrag til Marxforskningen, der vel varer ved de første 200 Aar indtil Profeten maaske faar mere Interesse end Socialøkonomen Marx.

Af Afhandlinger om japanske Problemer findes en Behandling af Tenants Systemer i Japan og Korea. Forfatteren opfatter det japanske Tenantssystem som en Mellemting til Metayage og engelsk Forpagtning og fremhæver den japanske Agerdyrker som reelt frit stillet.

Afhandlinger om Fremtidens Kolonipolitik og om den økonomiske Udvikling i Japan er holdt i saa stor Almindelighed, at man her, hvor man venter at faa lidt at vide om Japans særlige Forhold, bliver skuffet.

Hvis Heftet virkelig er, hvad det ønsker at være: et repræsentativt Udvalg (nogle af Artiklerne har været offentliggjort paa japansk), saa synes den japanske økonomiske Skoles særlige Indsats at bestaa i en noget akademisk Opfattelse og Behandling af Socialøkonomiens Problemer.

Aage Fjellerup.

Iceland. A handbok published on the fortieth anniversary of the Landsbanki Islands. Edited by THORSTEIN THORSTEINSSON. 184 S. Reykjavik 1926.

Bogen, der fremtræder i lignende Form, som f. Eks. den af Udenrigsministeriet og Det statistiske Departement udgivne Aarbog „Denmark“, er baade i Udstyr og Indhold fuldt paa Højde med denne. Islands Landsbank markerer gennem Udsendelsen af denne Bog paa den smukkeste Maade sine 40 Aar, og der er al Grund til at tro, at Udgifveren og hans Medarbejdere gennem deres Arbejde vil formaa at vække Interesse overalt, hvor Bogen kommer frem, for det økonomiske og aandelige Liv i Island, som de saa udmærket gør Rede for.

E. C.

MAX KJÆR HANSEN og N. NORVIL: **Haandbog i Reklame.** Til Brug ved Handelsskoleundervisning. 130 S. G. E. C. Gads Forlag. Kjøbenhavn 1926. Pris 6 Kr.

For første Gang foreligger der her paa Dansk et Skrift om Reklame, der ganske vist i første Række er tænkt som Grundlag for Forelæsninger og Øvelser ved Handelshøjskolen i Kjøbenhavn, men som Forf. haaber, at ogsaa Folk, der praktisk arbejder med Reklame, kan have Nytte af. Forsaavidt den, der hverken er Student ved Handelshøjskolen eller praktisk Reklamemand, kan dømme, synes Bogen, klart opbygget og overdaadigt forsynet med instruktive og morsomme Billeder som den er, fuldt ud at maatte kunne tjene sit Formaal.

E. C.

R. G. HAWTREY: **The economic problem.** 417 S. Longmans, Green & Co. London 1926. Pris 10 sh 6 d.

Bogen indeholder et mærkeligt Forsøg paa at bringe Etiken i nøje Forbindelse med Nationaløkonomien, er paa mange Maader interessant og naturligvis præget af sin Forf.'s store økonomiske Indsigt; men den flytter næppe den økonomiske Videnskabs Grænsepæle, og det maa vel i det hele siges at være tvivlsomt, om man bør drage Motiverne til de økonomiske Handlinger ind som et Led i Studiet af Økonomien.

E. C.

Forhandlingerne ved det nordiske nationaløkonomiske Møde i Kjøbenhavn 1926. 298 S. Kjøbenhavn 1927.

Beretningen om Det nordiske nationaløkonomiske Møde 1926, indeholdende de stenografiske Referater af Foredrag og Forhandlinger m. v., foreligger nu i Trykken. Bogen, der er tilstillet Mødets Deltagere m. fl., kan af Nationaløkonomisk Forenings Medlemmer erhverves til Købs for en Pris af 2¹/₂ Kr. ved Henvendelse til Foreningens Sekretær.

MODTAGNE BØGER

Hages Haandbog i Handelsvidenskab. 5. Udgave ved *K. Riis-Hansen*. 1315 S. G. E. C. Gads Forlag. Kjøbenhavn 1926. Pris 24 Kr.

Den nye Udgave af Hages Haandbog foreligger nu afsluttet. De faktiske Oplysninger er ført op til Dato, og ny Afsnit er komne til, hvoraf Afsnittet om Den danske Krone siden 1914 er omtalt foran S. 83. Ogsaa Afsnittet: Handelens Udviklingstendenser, der giver en almindelig Redegørelse for Handelens Organisation og Opgaver i Erhvervslivet, bør nævnes.

Chr. H. Olesen: Den danske Spiritusordnings praktiske Sider. Foredrag afholdt paa Foranledning af den norske Forening „Norden“ i Oslo. 31 S. Kjøbenhavn 1927,

Den lille Bog giver en overmaade instruktiv Oversigt over Udviklingen og den nuværende Ordning og er forsynet med farveprægtige, grafiske Fremstillinger.

Poul Heiberg: Budgetlægning. 24 Sider. J. Frimodts Forlag. Kjøbenhavn 1927. Pris 75 Øre.

Dette Skrift synes efter sin Form at være Gengivelsen af et Foredrag om Opstilling af Husholdningsbudgetter, med Støtte i de Erfaringer om Udgifterne i forskellige Indtægtsklasser og Dele af Landet, der fremgaar af den af Det statistiske Departement udgivne Undersøgelse over Husholdningsregnskaber for 1922. Forf.'s mangeaarige Beskæftigelse med disse Emner gør Fremstillingen klar og let-læselig, og Emnet hører vist til Tidens mest brændende.

S. D. Wicksell: Sex proportion and parental age. A new investigation into the old problem of the relation between the sex of children and the age of their parents. Lunds Universitets årsskrift. N. F. Avd. 2. Bd. 22. Nr. 6.

Ernest P. P. Benn: Hvis jeg var Arbejderfører. Oversat af Henning Kehler. 158 S. P. Haase & Sønns Forlag. Kjøbenhavn 1926.

Forf., der er en kendt engelsk Forlægger, søger fra sit tænkte Arbejderfører-Stade at vise alle de Omraader, hvor Arbejdernes og Samfundets Vel falder sammen. Bogen er et Agitationsskrift imod den teoretiserende Socialisme og for et bedre Forhold mellem Kapitalen og Arbejdet; den er skrevet ud af et ærligt Hjerte og af et opladt og vidtskuende Sind. Den er i sin Form utænkelig i noget andet Land end England.

Oskar Kristiansen: Penge og Kapital, Næringsveje. Bidrag til Norges økonomiske Historie 1815—30. 399 S. Cammermeyers Boghandels Forlag, Oslo 1925.

Scandinavian Banking Laws. A translation of the acts and regulations governing the Central Banks. 121 S. Published for the School of Business, Columbia University. New York 1926. Pris 10 sh 6 d.

- Bogen indeholder de i Kraft værende Love m. v. for Nationalbanken i Kjøbenhavn, Sverigs Rigsbank og Norges Bank.
- Nationalekonomiska Föreningen 1877—1927. Minnesskrift. 235 S. P. A. Norstedt & Söner. Stockholm 1927.
- Karl Jaspers*: Max Weber. Ein Gedenkrede. 27 S. J. C. B. Mohr. Tübingen 1926. Pris 1 Mk.
- Marianne Weber*: Max Weber. Ein Lebensbild. 719 S. J. C. B. Mohr. Tübingen 1926. Pris 24 Mk.
- Christian Cornélissen*: Traité général de Science économique. III, 1—2. 466 + 662 S. Bibliothèque internationale d'Economie politique. Marcel Giard. Paris 1926. Pris 120 fr.
- G.-H. Bousquet*: Essai sur l'évolution de la pensée économique. 314 S. Bibliothèque internationale d'Economie politique. Marcel Giard. Paris 1927. Pris 45 fr.
- Mentor Bouniatian*: La loi de variation de la valeur et les mouvements généraux des prix. 154 S. Bibliothèque internationale d'Economie politique. Marcel Giard. Paris 1927. Pris 12 fr.
- Elémer Hantos*: La monnaie. Les systèmes et ses phénomènes en Europe centrale. Bibliothèque internationale d'Economie politique. 259 S. Marcel Giard. Paris 1927.
- Alfonso de Pietri-Tonelli*: Traité d'économie rationnelle. Bibliothèque internationale d'Economie politique. 638 S. Marcel Giard. Paris 1927. Pris 90 fr.

INTERNATIONAL BOGLISTE

Udenlandske økonomiske Skrifter, indkøbte i Januar—Februar 1927.

Det kgl. Bibliotek.

- Muhs, K.*: Anti-Marx. Bd. I. Der Produktionsprozess des Kapitals. Jena 1927.
- Taylor, F. M.*: Principle of Economics. 9. ed. N. Y. 1925.
- Damougeot-Perron, G.*: La Standard Oil Company, 1870—1925. Paris 1925.
- Suranyi-Unger, T.*: Die Entwicklung der theoretischen Volkswirtschaftslehre in ersten Viertel des 20. Jahrhunderts. Jena 1927.

- Clapham, J. H.*: An economic history of Modern Britain. The early railway age 1820—1850. Cambr. 1926.
- Die grosse Politik der europäischen Kabinette 1871—1914. Bd. 34, 1—2.
- Histoire économique et sociale de la Guerre Mondiale. Série française. Paris.
- H. Truchy*: Les finances de Guerre de la France. 1926.
- G. Jèze*: Les dépenses de Guerre de la France. 1926.
- B. Nogaro et L. Weil*: La main-d'œuvre étrangère et coloniale pendant la Guerre. 1926.
- M. Lhéritier*: Tours et la Guerre. 1926.
- Economic and social history of the World War. British series. London.
- F. W. Hirst and J. E. Allen*: British war budgets 1926.
- D. T. Jones a. o.*: Rural Scotland during the War. 1926.
- Storia economica e sociale della Guerra mondiale. Serie italiana. Bari.
- R. Bachi*: L'alimentazione e la politica annonaria in Italia. 1926.
- A. de Stefani*: La legislazione economica della Guerra. 1926.
- Economic and social history of the World War. American series. New Haven.
- W. G. Leland and N. D. Mereness*: Introduction to the American official sources for the economic and social history of the World War. 1926.
- Poplavsky, I. A.*: Méthode et pratique de la statistique conjoncturale du transport des Marchandises. Moscou 1926.
- Bureau des publications historiques, Archives du Canada. Ottawa.
- Documents relatifs à la monnaie, au change et aux finances du Canada sous le régime français. A. Shortt. V. 1—2. 1925.
- E. Frankel*: Poor relief in Pennsylvania. Harrisburg 1925.
- McGill*: University economic studies. 1—4. 1925.
- National problems of Canada.
- Pollak, H.*: Die Gewerkschaftsbewegung in den Vereinigten Staaten. Jena 1917.
- Toynbee, A. J.*: The World after the Peace conference. London 1926.
- Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte. Stuttg. Beihefte.
- 10: *L. Klaiber*: Beiträge zur Wirtschaftspolitik oberschwäbischer Reichsstädte im ausgehenden Mittelalter. 1927.
- 11: *F. Furger*: Zum Verlagssystem als Organisationsform des Frühkapitalismus im Textilgewerbe 1927.
- Toynbee, A. J.*: Survey of international affairs 1920—1923. Lond. 1925. — 1924. Lond. 1926.

- Carver, T. N.*: Principles of rural economics. Bost. 1911.
Clark, J. B.: Essentials of economic theory as applied to modern problems of industry and public policy. N.Y. 1924.
Lumm, K. v.: Karl Helfferich als Währungspolitiker u. Gelehrter. Erinnerungen. Leipzig 1926.

Statistisk Departement.

- Die Staatsausgaben von Grossbritannien, Frankreich, Belgien und Italien (Statistisches Reichsamt). Berlin 1927. 574 S.

Statistisk Laboratorium.

- Heckscher, Eli F. m. fl.*: Bidrag til Sveriges ekonomiska historia under och efter världskriget. Stockholm 1926. I. Del 365 S., II. Del 304 S.
Karleby, Nils: Socialismen inför verkligheten. Stockholm 1926. 282 S.
Matheson, Ewing: The depreciation of factories. 4 edition. London 1910. 230 S.
Thorsteinsson, Thorstein: Iceland. A handbook. Reykjavik 1926. 184 S.
Robertson, D. H.: Banking policy and the price level. London 1926. 103 S.
Thyrén, Johan C. W.: Skrifter tillägnade:
   heri bl. a. *Sommarin*: Sockerfrågan.
   Lindaht: Om kapitalförluster och kapitalvinster vid indkomstbeskattning.
   Åkerman: De penningpolitiska normernas utveckling.
 Nordisk Livsförsäkringskongress. Oslo 1926. 433 S.
 Kommittéutlåtande till Statsrådet från Alkoholkommittéen. Helsingfors 1926. 194 S.
Preuss, Hugo: Staat, Recht und Freiheit. Tübingen 1926. 588 S.
Marx & Engels: Det kommunistiske Manifest. København 1926. 64 S.
Mohr, Anton: Hvordan Verden regjeres. Oslo 1925. 115 S.
Bücher m. fl.: Grundriss der Sozialökonomik. IX. Abt. II. Teil. 1927. 526 S.
 Praktiska och hygieniska Bostäder (Betänkande och förslag av frågan om bostadssociala minimifordringar). Stockholm 1921. 323 S.

DEN DANSKA KRONAN EFTER 1914

Foredrag i Nationaløkonomisk Forening den 8. Februar 1927

Af Bertil Ohlin

Det är icke min avsikt att här försöka ge en översikt över vad som inträffat på penningväsendets område i Danmark sedan världskrigets utbrott. Jag skall endast försöka att draga fram, vad jag anser vara det centrala i utvecklingen.

Man har sagt, att vi gjorde bäst i att låta diskussionen av valutafrågan nu vara avslutad. För min del kan jag icke instämma häri. Vi ha ännu icke dragit tillräckliga lärdomar av det skeddade. Att nu ge upp striden om de olika meningarnas berättigande och riktighet vore därför oklokt. —

Låt mig tillfoga — för att undgå missförstånd — att jag minst av allt avser att placera ansvaret för vad som skett på ena eller andra hållet. Att så göra vore nämligen att handla både för sent och för tidigt: för sent därför att nu ingenting står att ändra; för tidigt därför att vi ännu icke kunna se händelserne på tillräckligt avstånd.

Visserligen kan det icke undgås, att man i en undersökning, sådan som min, kommer till den slutsatsen, att Nationalbankens politik varit i flera avseender olycklig. Hur skulle något annat vara tänkbart med hänsyn till de svåra förhållanden, under vilka banken haft att handla. Men häri ligger icke i och för sig någon kritik av Nationalbankens ledning. Den var utsatt för press från många håll, framför allt regeringen, de krigsförande länderna, de privata bankerna och näringslivet. Att fälla en dom om dess handlingssätt *med hänsyn härtill* varit mer eller mindre försvarligt, tillkommer minst av allt mig. Jag står icke här för att med självtagen rätt vara domare i ena eller andra avseendet, utan för att tala om hur jag ser på de djupare liggande orsakerna till den danska kronans skickelsedigra utveckling efter 1914.

Innan jag övergår härtill, torde det vara lämpligt, att jag förutskickar några mera principiella anmärkningar.

Valutaproblemets kärnpunkt.

Låt det vara sagt med detsamma, att man, enligt min mening, har att göra med ett enda centralproblem, om vilket det hela rör sig, och detta är: Varpå berodde över huvud taget inflationen? Eller från en annan sida sett: Låg det i Nationalbankens makt att hindra den genom sin kreditpolitik? Hic Rhodus, hic salta.

Den bland nationalekonomerna så gott som allmänt accepterade teorin går ut på, att vid oförändrad produktion en allmän prisstegring blott kan inträffa, om den totala köpkraften i landet ökas. I allmänhet förutsätter detta, att fler pengar lånas ut än som sparas. Med andra ord, en ökning av den totala köpkraften kan icke inträffa, om jämvikten på kapitalmarknaden uppehålls, d. v. s. de nya krediterna jämnt uppvägas av nya besparingar. Ges däremot mer kredit, så blir resultatet en tendens till såväl prisstegring som höjning av de utländska växelkurserna. Vilkendera av dessa, prinsnivån eller växelkurserna, som stiger först, är oväsentligt och beror på de särskilda omständigheterna i varje fall. Likaså är det oviktigt om sedelstockens ökning kommer först i sista hand eller rent utav föregår prisstegringen.

Denna teori förutsätter alldeles icke, att guldmyntfot är rådande. Om den eljest är riktig, måste den likaväl motsvara förhållandena vid pappersmyntfot. Guldmyntfoten tvingar Nationalbanken att föra en så restriktiv kreditpolitik, att jämvikten på kapitalmarknaden uppehålls, medan något sådant tvång icke föreligger vid pappersmyntfot. Däri ligger hela skillnaden.

Åtskilliga av deltagarna i valutadiskussionen hava bestritt riktigheten av ovannämnda doktrin. Direktör *Riis-Hansen* vill t. o. m. såsom det kraftigaste försvaret för Nationalbankens politik anföra, att denna endast haft en så oriktig teori att bygga på, medan den verkliga förklaringen av sammanhanget för första gången framställts vid utgivandet av Hages Handbok, femte upplagen, år 1926!

Grundläggande för *Riis-Hansens* uppfattning är den skillnad han gör mellan s. k. aktiv och passiv inflation. Inflation av förra slaget framkallas av staten eller Centralbanken, medan den passiva beror på andra orsaker. Låt mig belysa hans uppfattning med ett par citat från en artikel i *Berlingske Tidende* den 16 Januar 1927:

„Den udslaggivende Drivkraft for den danske Krones Bevægelser var altsaa ikke Inflation eller i hvert Fald ikke aktiv

Inflation, som Stat og Seddelbank bærer det umiddelbare Ansvaret for, men højest passiv Inflation henholdsvis passiv Deflation, som bestod deri, at Seddelbanken forsynede Markedet med det Seddelomløb, som de stigende Markedspriser krævede, eller omvendt optog de af et faldende Prisniveau overflødiggjorte Sedler. Og disse Vareprisbevægelser var atter en simpel Følge af Vexselkursernes Stigen eller Fald, betinget af den vekslende udenlandske Balance“.

Och längre fram: „Nej, ikke det indenlandske Prisniveau men Vexselkurserne og den udenlandske Betalingsbalance har for vort Valutaproblem været den Plads, „hvor der skulde dances“, men det skete ikke“.

Denna observation, att växelkursernas stegring i vissa fall kan till tiden komma före prisnivåns, är emellertid icke så ny, som *Riis-Hansen* tycks tro. Den har diskuterats av en mängd andra redan för åtskilliga årtionden sedan. Oberoende härav måste jag emellertid hålla på, att det centrala i inflationen är alldeles oberoende av om prisnivåns och sedelstockens rörelser komma före växelkursernas eller tvärtom. Det är ju icke så, att betalningsbalansen, vilkens stegring omedelbart avspeglar sig i växelkurserna, är en självständig faktor. Den är tvärtom absolut avhängig av köpkraften i landet, d. v. s. Nationalbankens kreditpolitik. Är denna alltför frikostlig, så ökas köpkraften, importen växer, medan exporten avtager och en tendens till brist i betalningsbalansen uppstår. Till följd härav stiga växelkurserna. Å andra sidan åstadkommer den ökade köpkraften också en uppressning av den inre prisnivån. Vilken rörelse som går först, den saken är som sagt oväsentlig. Huvudsaken är, att kreditpolitiken ligger bakom köpkraftens ökning och därför behärskar såväl växelkursernas som prisnivåns variationer.

Dr. *Ussing* gör i sin bok om Nationalbanken en liknande distinktion mellan aktiv och passiv inflation. Han nämner flera exempel på den senare, för vilken Nationalbanken icke kan ha något ansvar, medan däremot aktiv inflation beror på alltför liberal kreditgivning. Det första av dessa exempel på passiv inflation är, att staten och kommunerna taga abnormt stora mängder kapital i anspråk, t. ex. för nya offentliga byggnader, varigenom den totala köpkraften ökas och priserna stiga.

Detta resonemang är oriktigt. Det finnes en viss mängd nytt kapital, nämligen det, som årligen sparas. Tager staten mera härav än vanligt, så måste näringslivets anspråk hållas tillbaka i samma mån. Endast därigenom kan jämvikten på

kapitalmarknaden uppehållas och inflation förhindras. Men på detta sätt är det också möjligt att göra det. Jag återkommer här till längre fram.

Et annat exempel på passiv inflation ser *Ussing* i det fall, då fackföreningarna genomdriva löneförhöjningar, vilka medföra såväl större köpkraft som högre varupriser. Detta resonemang är emellertid lika ohållbart. Erhålla arbetarna större inkomster, så få andra personer mindre, eftersom det blott gäller en överflyttning av köpkraft. En ökning av den totala köpkraften kan visserligen inträda, om arbetsgivarne för att kunna betala lönerna öka sin efterfrågan på kapital. I så fall uppkommer inflation, men felet ligger då däri, att jämvikten paa kapitalmarknaden icke uppehålls. Om däremot kreditgivningen göres tillräckligt restriktiv, så ökas ej köpkraften i landet, priserna kunna ej stiga, produktionen blir oräntabel samt lönerna pressas åter ner.

Nu kan man visserligen häremot invända, att en sådan utveckling vore för näringslivet mycket skadlig. Nationalbanken måste, som *Ussing* framhåller, tänka på att „beskydda“ produktionen. Som jag strax skall visa, torde emellertid detta skydd ges i sämsta tänkbara form, om man tillåter inflation. I vilket fall som helst, så kan fackföreningarnas lönepolitik icke anföras såsom en orsak till inflation under kriget, eftersom reallönerna hela tiden höllo sig väsentligt under förkrignivån.

Ussing anser det också vara för landet farligt, att en diskontoförhöjning skulle leda till inströmning av utländskt kapital. Detta måste ju en gång betalas tillbaka. I varje fall har man att erlægga räntebetalningar. Förslår då ej landets export till att hålla betalningsbalansen i jämvikt, så hotas Nationalbankens guld-kassa av uttömning.

Här till vill jag anmärka, att det naturligtvis är riktigt, att häftiga kastningar i kapitalrörelserna leda till osäkerhet, men sådana kastningar bero nästan alltid på en felaktig kreditpolitik. Så länge denna genomföres rationellt, hålles handelsbalansen automatiskt i ordning. Under tider av upplåning i utlandet, erhåller man en överskottsimport, därför att den totala köpkraften i landet ökats med de upplånade medlen. När kapitalet skall återbetalas, erhåller man däremot en överskotts-export, därför att köpkraften minskas här hemma men ökas i utlandet. Det hela är knappast mera komplicerat, än när Herr Andersson låner 100 kr. av Herr Pettersson och därför blir i stånd att köpa för 100 kr. mera än förr, medan han vid återbetalningen måste inskränka sina inköp med samma belopp.

Enligt min mening äro de internationella kapitalrörelserna icke ett hinder för Nationalbankens kreditpolitik, utan en hjälp. Det skulle emellertid föra för långt att närmare utveckla detta.

Till sist anför *Ussing*, att en centralbank visst icke alltid har makt över penningmarknaden. Riktigheten härav måste medgivas, när det är fråga om vissa fall av lågkonjunktur, men det kan icke vara tal därom, när priserna stiga och rediskonteringen växer. Enda möjligheten för bankerna att då erhålla nya sedlar och därmed tillfredsställa rörelsens ökade behov av sådana är att låna hos Nationalbanken, som på så sätt får kontroll över deras kreditpolitik. För att behålla kontrollen över penningmarknaden fordras blott, att centralbanken aktar sig väl för att på annat sätt än genom rediskontering eller annan kreditgivning till privatbankerna emittera de behövliga sedlarna.

Jag kan således icke se något annat, än att en centralbank har i sin makt att förhindra inflation. Skulle inflation äga rum i utlandet, kan detta emellertid blott ske, om landet i fråga frigjort sig från guldmyntfoten. I annat fall måste en prisstegring i utlandet sprida sig också hit. Varje försök att hålla den danska prisen på låg, skulle nämligen leda till stor export och liten import och s. k. gynnsam betalningsbalans samt till följd därav inströmning av guld från utlandet. Detta guld utbytes i Nationalbanken mot danska sedlar, varigenom den totala köpkraften i Danmark stiger och prisstegringen börjar.

Ett annat spörsmål uppkommer emellertid. Låt vara, att det vid fri myntfot är möjligt för Nationalbanken att förhindra inflation. Är det då också under alla omständigheter önskvärt, att den så gör? Tänk på ett fall, då staten eller utlandet lägger beslag på mycket danskt kapital. Om då näringslivets kapitalanspråk inskränkas genom ett högt diskonto eller på annat sätt, så hindrar man en hel del nyanläggningar och slår ihjäl de svagaste, redan existerande produktionsföretagen. Resultatet kan lätt bli en kris.

Det måste medgivas, att detta ingalunda är angenämt, men vad är alternativet? Jo naturligtvis, att näringslivet erhåller kredit som förr och att därigenom den totala köpkraften växer, vilket framkallar inflation. Härav följer tvångssparande. Det är just detta, som förklarar, att mera kapital än vanligt kan ges åt ett håll, utan att någon inskränkning på annat håll ägt rum. Efter inflation kommer emellertid — om man ej vill tillgripa „nedskäring“ — deflation, och därmed har man krisen, blot sju resor värre. Finns det verkligen någon, som tvivlar på, att näringslivets intresse bäst tillgodoses genom en

relativt stabil prisnivå, även om detta förutsätter en tidvis rätt hårdhänt behandling av ansökningarna om ny kredit? Inflation är i själva verket den sämsta tänkbara „produktionsbeskyttelse“, långt mera ofördelaktig för näringslivet än en restriktiv kreditpolitik och höga skatter.

Jag kan således icke komma till någon annan slutsats, än att uppehållandet av en fast prisnivå är icke blott möjligt, utan också i hög grad önskvärt. Därför kan man med full rätt säga att Centralbankerna i de neutrala länderna under kriget ställdes inför detta såsom sin huvuduppgift, att förhindra den utländska prisstegringen att sprida sig hit. Detta innebar för det första, att de neutrala valutorna icke skulle få sjunka under guldparitet, ty annars skulle ju prisstegringen här bli större än i utlandet. Men icke nog härmed. De utländska valutornas kurser måste sänkas ned långt under pari. Endast därigenom kunde inflation i de neutrala länderna förhindras. Ett prisindex på 300 utomlands skulle ju, *ceteris paribus*, motsvaras av en prisnivå omkring 150 i Danmark, om växelkurserna sjunkit till halva pari. Jämför läget år 1917, då emellertid — av orsaker jag ej här skall ingå på — de skandinaviska kronorna voro „övervärderade¹⁾“.

Som vi veta, lyckades Nationalbanken endast i ringa grad att lösa denna sin huvuduppgift. Danmark passerade genom sex perioder, tre av inflation, tre av deflation, varav den första inflationsperioden — krigstiden — sönderfaller i två delningar: 1) Från krigets början till slutet av 1915. Den danska kronan höll sig då under pari. 2) Återstoden av kriget: kronan över pari. Låt os se litet närmare på orsakerna till denna utveckling. Skulle det ha varit möjligt att bevara mera stabila förhållanden? Börjom med krigsperioden.

Krigsperioden 1914—1918.

Första krigsåret: inflation och depreciering.

Omedelbart efter krigsutbrottet stego de viktigaste utländska valutorna över pari, d. v. s. den danska kronan deprecierades. Dess guldvärde var i okt. år 1914 96 pct. Sedan

¹⁾ Den abnormt starka efterfrågan på dessa länders exportvaror från de krigförandes sida samt fraktkostnadernas stegring tenderade att höja de neutrala prisnivåerna i förhållande till andra ländars. De utländska växelkurserna hade därför måst hållas vid icke halva pari utan 30—40 % av pari.

höll det sig under 1915 omkring 94 pct., för att omkring årskiftet uppnå pari. Varpå berodde denna temporära depreciering?

Låt mig först betona, att en kursstegring på utländsk valuta alltid beror på en tendens hos den danska efterfrågan därpå att överstiga utbudet. Förklaringen beträffande år 1914 —15 torde vara följande: De utländska finanskrediter, som en hel del danska firmor åtnjöto, måste snabbt avvecklas och detta nödvändiggjorde lån i Nationalbanken — direkt eller indirekt via andra banker — sedelutströmning och ökad efterfrågan på valuta. Jämvikt på valutamarknaden kunde först nås vid höga kurser, vilka höllo tillbaka efterfrågan och stimulerade utbudet. En sådan situation brukar emellertid blott vara tillfällig. Varför gingo ej i detta fall kurserna tillbaka? De krigsförändres, särskilt Tysklands varuefterfrågan (hästar, kreatur, konserver, lädervaror) „förbättrade“ ju den danska handelsbalansen med ca. 200 milj. kronor. Dessutom ägde nog en del kapitalflykt från Tyskland rum. Härigenom fick man ett stort utbud av utländska valutor, vilket borde tryckt deras kurser. Att detta ej inträffade, berodde delvis på att de utländska valutorna användes bl. a. till återköp av cirka 100 milj. kronor danska värdepapper, varförutom en del guld importerades. Emellertid hade Danmark likväl ett överskott på valutor.

Varför sjunko då ej dessas kurs? Jo, emedan de danska bankerna uppträdde som köpare av valutor och därigenom höllo deras pris uppe. Privatbankerna ökade sin valutareserv med 30 milj. kronor och Nationalbanken sin med 50 milj. kronor. Här ha vi alltså pudelns kärna. Dessa Nationalbankens valutaköp åstadkommo två saker: de drevo upp de utländska växelkurserna och förhindrade den sedelåterströmning, som annars skulle ägt rum. De verkade alltså inflaterande. En tillfällig ökning av sedelstocken är i regel ofarlig. Hade Nationalbanken ej köpt valutor eller guld, utan bibehållit ett 7 pct. diskonto (upphörde den 11 aug.), så skulle 1) valutakurserna ha gått ner samt 2) allmänna rörelsen och privatbankerna skulle ej, som skedde, ha „simmat i pengar“. Diskontot skulle varit effektivt, vilket måste ha 3) sänkt kurserna på värdepapper i Danmark och minskat värdepappersimporten samt ha verkat återhållande på kreditefterfrågan och begränsat den allmänna köpkraften.

Felet var alltså först och främst valutaköpen och guldköpen. Genom dessa utströmmade så mycket sedlar att Nationalbanken för tillfället förlorade kontrollen över penningmarknaden. Diskontot blev ineffektivt. Man invänder att banken

måste skaffa sig en vasutareserv. Denna invändning är emellertid meningslös. Valutareservens enda uppgift är att reglera växelkurserna, förhindra svängningar o. d. Att i stället framkalla en depreciering av kronan och stegring i växelkurserna för att skaffa en valutareserv är upp och nervända världen. Det är en liknande begreppsförvirring, som när man i en del länder motiverade upphävandet av sedlarnes inlöslighet med att guld-kassan annars kunde minskas, så att sedeltäckningen blev otillräcklig. I själva verket är det ju den senares enda uppgift att garantera sedlarnes inlöslighet. Det är icke genom att en guld-mängd ligger i bankens valv, som sedlarna på ett magiskt sätt erhålla värde.

Av någon större betydelse var emellertid icke den danska kronans depreciering under första krigsåret. Hade man uppehållit guldpäri, så skulle varupriserna under 1915 ha varit ca. 6 pct lägre än de faktiskt voro (132 i st. för 142 enligt Finanstidendes indextal, som här användes, när ej annat påpekas). Så länge man blott upphävt sedlarnas inlöslighet med guld men ej guldets med sedlar, så länge kunde kronan ej stiga över guldpäri och följaktligen kunde man ej bli fri från den utifrån kommande prisstegringen. Guldsändningar från utlandet voro ju omöjliga att avvisa.

Åren 1916—1918: inflation och appreciering.

	Engrosprisnivå	Kronans guldvärde
1914.....	100	100
1915.....	142	94
1916.....	178	104
1917.....	247	108
1918.....	295	112

Helt annorlunda blev läget efter guldspärrningen våren 1916. Utländskt guld kunde ej längre till päri byta sig till danska sedlar. Ingenting hindrade nu Nationalbanken från att låta de utländska valutorna falla under päri. Prisstegringen i utlandet kunde då ej sprida sig till Danmark. En fördubbling av prisnivån i Förenta Staterna samtidigt med en halvering av dollarkursen medför ju ingen prisstegring i Danmark. Måhända invänder man att en sådan sänkning av de utländska växelkurserna icke kunde genomföras i praxis. Svaret är att en nästan lika stor sänkning faktiskt ägde rum i Sverige.

Att prisstegringen i Danmark fortsatte berodde — fränsett varubristen — på den monetära köpkraftens ökning, d. v. s. på Nationalbankens kreditpolitik. Som förklaring till att banken ej begränsade kreditgivningen, anföres nu, speciellt av Dr. *Ussing*, att Nationalbanken av politiska skäl ej kunde undandraga sig att lämna krediter till utlandet. Låt oss antaga, att detta var riktigt, så att icke ens ett hårdare motstånd från Nationalbankens sida hade kunnat minska krediterna. Det var då Nationalbankens uppgift att begränsa krediten till det danska näringslivet lika mycket som den ökade krediterna till utlandet. I så fall skulle man ha undgått ökning av den totala köpkraften och inflation. Framför allt skulle man då ej ha behövt köpa guld, vilket nu verkade ytterligare inflaterande. Visserligen skulle, som redan nämnt, en sådan åtstramning av kreditgivningen ha varit obehaglig för näringslivet, men inflation var mycket värre, ty på densamma följde deflationen som de sju magra åren efter de sju feta.

Det förefaller som om Nationalbanken ej insett detta. Den försökte ej en effektiv guldspärrningspolitik och kreditåtstramning, varigenom inflationen skulle motverkats. Det hinder för en sådan politik, som låg i skyldigheten att köpa guld till en av bankkommissarien fastsatt kurs *under pari*, skulle väl ej varit svårt att avlägsna om banken insisterat därpå. Att den ej gjorde detta är emellertid i och för sig ganska naturligt, ty den ansåg inflationen oundviklig. Denna uppfattning berodde ej blott på nödvändigheten att ge krediter till utlandet, utan vilade på dimmiga föreställningar om att ett litet land icke kunde „ved denne eller hin Bankpolitik i væsentlig Grad unddrage sig Prisforhøjelsen Verden over“. (Nationalbankens Skrivelse av 29 juli 1917). Det är då helt naturligt, att den ej som svenska riksbanken kände något behov av en verklig guldspärrningspolitik. Den ansåg a priori kampen mot inflation hopplös. Det förefaller t. o. m. som om Nationalbanken — trots ansträngningarna att lägga skulden för den förda politiken på kreditgivningen till utlandet — icke skulle följt en guldspärrningspolitik för att undgå inflation, ens om den haft fria händer. Av mera vikt än att hålla prisnivån nere, ansågs det vara att samla guld under krigsårens för de neutrala gynn-samma konjunkturen. Man trodde, att ställningen skulle vara starkare, om man vid krigets slut stod med en visserligen starkt inflaterad prisnivå men till gengäld med en stor guld-kassa, än om prisnivån hållits nere och guld-kassan varit mindre. Nationalbanken, liksom bankkretsarna i övrigt, hade tydligen

ingen föreställning om vad deflation vill säga. Den såg ej sin uppgift vara att hålla prisnivån så vitt möjligt stabil, utan påverkades i hög grad av „guldvidskepelse“. Den senare utvecklingen har visat, att „verklighetsfrämmande teoretiker“, som frigjort sig från övertron på de stora guld-kassorna och understrukit betydelsen av stabil prisnivå, icke hade så galet! Men denna ståndpunkt kallar *Ussing* ännu år 1927 „lutter sedelteori“, och han antyder, att man hade med rätta kunnat kritisera Nationalbanken, om den „for lutter sedelteori undlod at indbyrge det Guld, som Krigsbrændingen skyllende op paa de neutrale Kyster“!

Precis detsamma som nu sagts om de utländska krediternas inverkan gäller om statens anspråk på kapitalmarknaden. En motsvarande minskning av kreditgivningen till näringslivet var nödvändig. En sådan skulle ej ha berett några större svårigheter. Statens kapitalanspråk voro nämligen små ända fram till sommaren 1918. Ikke heller de utländska krediterna voro av stora proportioner. De i sammanhang med handelstraktaterna lämnade lånen uppgingo under hela kriget blott till 300 milj. kronor. Nog kunde landet ha afstått från en så ringa kapital kvantitet utan att genom inflation framtvinga tvångssparande.

Hade man åtstramat kreditgivningen, skulle köpkraften i danska kronor ha varit mindre än den blev. Därigenom skulle naturligtvis efterfrågan på utländsk valuta och varor ha hållits nere. Både de utländska växelkurserna och den danska prisnivån skulle stått lägre. Man skulle också sannolikt ha undgått en stor del av den privata kreditgivningen til utlandet, som faktiskt verkade kraftigt i inflaterande riktning.

Att Nationalbanken utan svårighet kunnat få makt över kapitalmarknaden, har jag förut berört. Det gällde blott at arrangera så, att privatbankerna hade behov av att rediskontera. Nationalbanken skulle fram för allt ej ha släppt ut sedlar i rörelsen genom valutaköp eller lån till staten och utlandet utan dessa skulle i den mån det var möjligt skett via privatbankerna.

Hade man så förfarit, skulle landet ha undgått åtminstone en stor del av inflationen och den därpå följande deflationens ödeläggande verkningar. Näringslivet skulle ha sparat tusentals milj. kronor.

Innan jag går vidare, skall jag säga några ord om Kontorchefen *Cohns* från min avvikande uppfattning. Han skriver: „Nu viser allerede en Sammenligning mellem Pristallene for

Danmark, England og U. S. A. i Tabellen S. 270, at en meget væsentlig Del af Prisstigningen kom til os udefra, i Aaret 1917 er det amerikanske Pristal saaledes 177, det engelske 206 og det danske 247 og der er i Virkeligheden her ikke større Forskel end, hvad der naturligt lader sig forklare ved Fragternes uhyre Stigning. Hvis man ikke vilde have taget denne udefra kommende Prisstigning, maatte man have undladt at købe i Udlandet og nægtet at sælge til Udlandet¹⁾, men da denne Mulighed laa uden for, hvad det daværende politiske og finansielle Styre ansaa for forsvarligt af Hensyn til Landets indre og ydre politiske Forhold, fik vi Prisstigningen ind i Landet; ved Rationering, Maksimalpriser og Statstilskud søgte man at modvirke Stigningen i Priserne paa de vigtigste Varer, det lykkedes kun i nogen Grad, og Kronens indre Værdi sank, medens dens ydre Værdi — bortset fra Krigens første Halvaar — gik op over den gamle Guldparitet". (Nationaløkonomisk Tidsskrift, sid 272, år 1926).

Detta låter fullkomligt obegripligt. *Cohn* tycks förutsätta, att kronan ej kunde stiga nämnvärt över guldpari. Endast under denna förutsättning kan man förklara den danska prisstegringen som påverkan („smitte“) från de krigförande länderna. Faktiskt steg emellertid kronan över pari en hel del och kunde gjort det än mer.

Nej, det som höjde den danska prisnivån och lämnade danska kronan föga över guldpari, i stället för att lämna prisnivån lägre och den danska kronan högre över guldpari, var inflationen i Danmark. Tack vare denna fick man år 1918 en prisnivå på 295 och en dollarkurs på kr. 3.30, medan man kunde haft t. ex. en prisnivå 150 och en dollarkurs på kr. 1.70. Att denna inflation berodde på, att jämvikten på kapitalmarknaden icke uppehölls, har redan påpekats.

I samma uppsats (sid 316) går *Cohn* ett steg vidare och förfäktar en uppfattning, som har vissa beröringspunkter med *Riis-Hansens* och *Ussings*:

„Hermed er Undersøgelsen over Forholdene i de egentlige Krigsjaar tilendebragt, og denne Undersøgelse synes at vise, at Bankernes Udvidelse af deres Kredit i det hele ikke overstiger, hvad Prisstigningen paa Verdensmarkedet og de stærkt stigende Tilførselsomkostninger for de oversøiske Varer betinger, og at den indenlandske Prisstigning derfor ikke

¹⁾ Kurs. av mig. B. O.

skyldes nogen „aktiv Inflation“. Paa den anden Side er Kreditudvidelsen i Danmark og Norge større end i Sverige, fordi disse Lande dels behøver, dels har Mulighed for at forskaffe sig større Tilførsler fra Udlandet end Sverige, og denne større Kreditudvidelse bringer i Forbindelse med et mindre Udbud af fremmed Valuta den danske og norske Kronens ydre Værdi ned under den svenske“.

Här talas återigen om prisstegringen i utlandet som om den behövt medföra en prisstegring i Danmark. Den senare kan därför ej kallas för „aktiv inflation“. För att än ytterligare styrka påståendet att Nationalbankens kreditpolitik icke var orsaken till inflationen, anför *Cohn* att bankens valutaköp och lånen till staten uppgingo till nästan samma belopp som sedelcirkulationens ökning. Tanken är den, att han därigenom skulle ha visat, att Nationalbanken icke kunnat undgå denna stegring av sedelstocken.

Emellertid förefaller mig detta lika ohållbart som talet om smitta från utlandets prisstegring. Lånen till staten betydde relativt litet för den danska kapitalmarknaden och skulle endast kunnat obetydligt driva upp prisnivån, om kapitalmarknaden i övrigt hållits i jämvikt. Om staten lånar t. ex. 100 milj. kr. i Nationalbanken, så strömmar större delen av de därvid emitterade sedlarna tillbaka till denna, såvida icke en inflationistisk kreditpolitik bedrivs av privatbankerna. Detta kan emellertid Nationalbanken förhindra, om den behåller kontrollen över penningmarknaden.

Jag har länge förvånat mig över, att en sådan förvrängd form av en riktig teori kunnat vinna vidsträckt spridning, som att lån i centralbanken öka sedelstocken med samma belopp och höja prisnivån i proportion därtill. Lånar någon 100 milj. kr. i Nationalbanken, medan jämvikt på kapitalmarknaden för övrigt uppehålls, så blir därigenom den totala köpkraften i landet ökad med detta belopp. Då köpkraften uppgår till många tusen miljoner, är denna ökning relativt obetydlig och framkallar endast en mindre prisstegring. Till följd härav strömmar större delen av sedlarna tillbaka till bankerna och därifrån till Nationalbanken. Avgörande blir därför att icke bankerna förledas till en mera liberal kreditpolitik, som stör jämvikten på kapitalmarknaden, ytterligare öker köpkraften och kvarhåller sedlarna i rörelsen.

Siffrorna över statens lån i förhållande till sedelstocken visa därför intet som helst, ett omdöme man mycket ofta blir tvungen att fälla rörande beviskraften hos de mest „intressanta“ siffror, till sorg för herrar statistici.

Cohn är emellertid inte nöjd med att ha anfört två skäl, som var för sig, om de hade varit riktiga, skulle ha visat Nationalbankens maktlöshet gentemot inflationen. I det sist citerade stycket nämner han ännu ett, och det mest originella av dem alla. Den starkare inflationen i Danmark och Norge än i Sverige berodde på dessa länders större import.

Hittintills har man allmänt trot, att en ökad varutillförsel måste verka sänkande på prisnivån. Säkert är i varje fall att den starka varubristen i Sverige höjde priserna. Men *Cohn* anser tvärtom att ju större importen är, desto större blir kreditgivningen och desto högre prisnivån.

Emellertid kan det näppeligen påvisas någon anledning varför importförhållandena skulle ha gjort det omöjligt att uppehålla jämvikten på kapitalmarknaden och därmed bortfaller såvitt jag förstår hela detta argument, som dess upphovsman för övrigt icke närmare utfört.

Efter att kort ha berört de mot min egen stridande meningarne rörande krigsperiodens inflation övergår jag nu till en behandling av efterkrigsperioden.

Efterkrigsperioden.

Prisfallet vid varubristens upphörande 1918—19.

	Engrosprisinivå	Kronans guldvärde
Juli 1918.....	302	116
Jan. 1919.....	292	99
Juli 1919.....	295	85

Man finner här att handelns frisläppande medförde ett visst prisfall, som naturligt är. Det framgår också att kronans övervärdering började försvinna, i det den i början av 1919 sjunkit under guldpari.

I juli 1919 var det tydligen all anledning att tillgripa en kreditåstramning för att förhindra ny inflation. Prisfallet var misstänkt litet, och priserna tycktes åter börja stiga. Framför allt, kronans guldvärde hade på ett år sjunkit från 16 pct. över pari till lika mycket under. Men intet gjordes. Diskontot hade i januari satts till $5\frac{1}{2}$ pct., höjdes i okt. till 6 pct. och först så sent som i april 1920 till 7 pct. En sådan långsam och trevande förhöjning var alldeles otillräcklig, särskilt som Nationalbanken ej själv trodde på dess effektivitet. Erfarenheten har många gånger visat att det sätt, på vilket diskonto

förhöjningar och andra kreditinskränkningar göras, har mycket stor betydelse för deras effektivitet.

Ny inflation 1919—20.

	Engrosprisnivå	Kronans guldvärde
Juli 1919.....	295	85
Jan. 1920.....	340	66
Okt. 1920.....	398	52

Resultatet blev som man kunde vänta en ny inflation av betydande omfång (från 295 till 398) och en depreciering av kronans värde.

Orsaken här till var naturligtvis som alltid att jämvikten på kapitalmarknaden icke upprätthölls. Efterfrågan på kredit blev av olika skäl ovanligt stark i Danmark, varför en mycket hårdhänt kreditpolitik hade varit nödvändig för att inflation skulle ha undgått. Först och främst gjorde sig stora kapitalanspråk gällande från näringslivet dels för omläggning av produktionen till fredsförhållanden, dels för att finansiera den stora importen. Här till kom att Sönder-Jyllands införlivande med Danmark medförde mycket betydande krav på den danska kapitalmarknaden, och att statsbudgeten uppvisade ett tämligen stort deficit.

I en sådan situation skulle det om någonsin gällt för Nationalbanken att hålla igen. Nu efteråt kan det i varje fall icke råda något tvivel om, att detta skulle ha varit för näringslivet det bästa, även om det för tillfället skulle ha känts besvärande. Den nya inflationen skulle ha undgått eller hållits inom snäva gränser och den abnormt stora importen, som visade sig så ödesdigert förlustbringande, när priset på världsmarknaden kom, skulle ha reducerats.

Man bör observera, att denna efterkrigsinflation icke var något speciellt danskt fenomen. Efter det i sammanhang med varubristens upphörande stående priset kom i nästan alla länder en prisuppgång innan den stora deflationen började år 1920. I Sverige kom på så sätt prisnivån sommaren 1920 att ligga lika högt som mot slutet av kriget. Den prissänkande verkan av varubristens försvinnande hade således neutraliserats av ny inflation.

Emellertid var denna inflation under åren 1919—1920 speciellt kraftig i Danmark. Den förde grosshandelsprisnivån upp på en nära 100 poäng högre nivå (398) än den mot slutet av kriget rådande (302).

Kan någon mena annat än att en verklig kreditåtstramning bort ske år 1919? Man hänvisar till att detta omöjliggjordes av hänsyn till Sönder-Jylland! Men se på läget nu. Sönder-Jylland liksom Danmark i övrigt skulle mått bättre av en mindre deflationskris. Detta är inte „efterklokhet“. Både i Sverige och Danmark påyrkades av nationalekonomerna med stor skärpa en kreditåtstramning; särskilt på hösten 1919.

Den stora deflationen 1920—22.

Så kom då det stora internationella prisfallet år 1920. Det gjorde sig gällande över nästan hela världen. I Europa utgjorde Finland och Czekoslovakien de viktigaste undantagen. Utvecklingens likartade karaktär i övriga länder berodde bl. a. därpå, att prisfallet skapade de psykologiska förutsättningarna för deflation, emedan man trodde att priserna måste variera som i utlandet. Detta är vad som är riktigt i *Cohns* „Smitteteori“. Då ingenting gjordes för att uppväcka en annan tro och därmed skapa efterfrågan på kapital och varor, så började köpstrejck etc. Den visade sig redan tidigt i minskad efterfrågan på valutor. Kronan steg i januari 1921 i 67, trots att engrosprisindexet i Danmark var dubbelt så högt som i U. S. A.

	Engrosprisnivå	Kronans guldvärde
Okt. 1920	398	52
Jan. 1921	341	67
Okt. 1921	202	70
Jan. 1922	178	75

Som man ser rusade priserna utför med väldig hastighet och nådde i jan. 1922 178. Men i motsats till i Sverige, Holland m. fl. stannade prisnivån där, i stället för att tillryggalägga den sista lilla biten fram till samma relativa höjd som i Förenta Staterna. Den danska deflationsperioden var avslutad.

Ny dansk inflation 1922—24.

	Engrosprisnivå	Kronans guldvärde
Jan. 1922	178	75
Juli 1922	180	80
Jan. 1923	181	74
Mars 1924	228	58

Utvecklingen gick nu åter i den gamla vanliga inflationsriktningen, efter att prisnivån under 1922 hållit sig vid ca.

180. Därefter började engrospriserna stiga snabbt. Kronans guldvärde, som under sommaren 1922 var ca. 80 pct., hade redan under senare delen av detta år börjat undergå en depreciering. Under 1923 gick sedan denna depreciering och en höjning av prisnivån hand i hand. Denna utveckling hade man ingen motsvarighet till i flertalet andra länder. Sverige och Holland t. ex. fortsatte med deflationen till 1923, då botten nåddes. Vad var orsaken till att det gick på annat sätt i Danmark? Tydligen en ökning av köpkraften genom för frikostig kreditpolitik, som möjligen hade ett vist samband med Landmandsbanken. Man vågade av fruktan att störta denna ej fortsätta med den försiktiga politiken utan skred till kreditexpansion. Härtill kom att låga priser på jordbruksprodukterna försämrade betalningsbalansen och satte fart i växelkursernas stegring.

Kreditexpansionen framträder tydligt ehuru dröjande i siffrorna för sedelcirkulationen. Under åren 1920—24 utgjorde de respektive 541, 482, 432, 447 och 470 miljoner kronor.

Intet tvivel kan råda att en fortsatt kreditåstramning år 1922 skulle ha fört kronan i pari. Möjligen skulle man därigenom ha kommit in i en svår ekonomisk kris, vilket ju t. ex. Sverige gjorde. Nu fick man den emellertid i stället ett par år senare i förvärrad form.

En sak är emellertid att man icke vågade taga den sista delen av deflationen under dåvarande omständigheter. En annan sak är att Nationalbanken intet gjorde mot den nya inflationen under första delen av 1923. Visserligen höjdes diskontot i maj detta år till 6 pct., men detta hjälpte naturligtvis ej. En kraftigare kreditåstramning som led i en målmedveten, offentlig deklarerad politik hade varit nödvändig.

Senare på året tillkom den s. k. valutakonferensen med dess långvariga förhandlingar. Trots klara inlägg från en del nationalekonomers sida lyckades det icke att uppnå enighet om att kreditpolitiken var det centrala, och att statens finansiella politik minst av allt var sådan, att Nationalbanken därför måste låta allting driva. I stället stannade man inför en åtgärd, som kunde varit mycket bra om den utgjort blott en komplettering till en kreditinskränkning, men som isolerad måste betecknas som ett missgrepp, nämligen upptagande av lån i utlandet genom inrättande av den s. k. egaliseringsfonden.

Resultatet blev vad man kunde vänta. Då intet gjorts för att hålla landets monetära köpkraft inom sina naturliga gränser,

kunde de utländska lånen blott för en kort tid „förbättra betalningsbalansen“ och höja den danska kronans värde. Därefter började deprecieringen igen. I mars 1924 var noteringen 58 % av guldpari.

Låt mig nu säga litet om *Riis-Hansens* förklaring av utvecklingen under dessa år: „Denne Udvikling . . . maa typisk set siges at være et Udslag af frie Kræfter, som selve Landets Økonomi og Udlandets Vurdering deraf begrundede“. Detta synes mig föga upplysande. Vad är „frie Kræfter“ og „Udlandets Vurdering“? Förmodligen menas härmed intet annat än att någon aktiv inflation ej förekom. Varken statens kapitalanspråk eller Nationalbankens kreditgivning voro orsaken till prisstegringen. „Inflationen var et Udslag af en fortsat ugunstig udenlandsk Betalingsbalance, ytrende sig i stigende Valutakurser og affødt deraf stigende Varepriser“.

Riis-Hansen har rätt i att stöten utgick från valutamarknaden, d. v. s. att kronfallet gick före prisstegringen. Samma fenomen har man sett förut, t. ex. i Czekoslavien, och en del sydamerikanska stater. Men vare sig det ena eller det andra går före, så är felet alltid, att köpkraften i landet blivit för stor. Den vänder sig delvis till utlandet och ökar importen, delvis till inhemska varor, vilkas priser få en mer eller mindre stark tendens att stiga. Möjligen minskas också exporten. Betalningsbalansen får en tendens att bli negativ och växelkurserna stiga. Detta stimulerar ytterligare den höjning av prisnivån, som direkt framkallas av den för stora köpkraften.

Riis-Hansen tycks ej inse att kreditpolitiken, köpkraften, är det centrala under alla förhållanden. Felet låg ej på kapitalmarknaden, säger han, alltså låg det i betalningsbalansen. Men varför var denna ogynnsam? Jo, emedan kreditpolitiken var sådan att köpkraften uttryckt i pengar växte. Man lånade ut mer köpkraft än som sparades, vilket betydde ett artificiellt tillskapande av ny köpkraft. När *Riis-Hansen* säger, att det vilade „Taage over Valutakonferensens Forhandlinger“ därför att den ställde kreditpolitiken i diskussionens centrum, så förefaller det mig som om dimman snarare svävade omkring hans eget huvud.

Visserligen kommer han också in på att tala om såsom en djupare liggande orsak „ringe Opsparing“. Hade han tagit konsekvenserna härav, nämligen att efterfrågan på kapital måst reduceras genom diskontoförhöjning eller annan kreditrestriktion, så att den överensstämde med utbudet, så hade han kommit till problemets kärnpunkt. Han stannar emellertid annorstädes och hävdar, mirabile dictu, att lösningen låg i utländska lån.

Det är emellertid uppenbart oriktigt att sätta dem som alternativ till kreditåstramning. Lån komplettera en sådan på ett utmärkt sätt dels genom att öka utbudet av kapital dels genom att för tillfället förbättra betalningsbalansen. Men ensamma tjäna de till intet, som just Danmarks erfarenhet visar. Egaliseringsfonden var ju intet annat än ett försök efter *Riis-Hansens* linjer. Resultatet talar sitt tydliga språk. Därtill kan *Riis-Hansen* endast säga, att fonden borde varit dubbelt så stor!

Deflation på nytt 1924—26.

	Engrosprisnivå		Kronans guldvärde
	Finanstid.	Stat. Dep.	
Mars 1924....	228	—	58
Dec. 1924....	234	—	66
Mars 1925....	220	236	67
Juni 1925....	206	223	71
Sept. 1925....	163	186	92
Dec. 1925....	157	176	93
Mars 1926....	141	158	98

Under inflytande av Valutakonferensens förhandlingar höjde Nationalbanken diskontot till 7 pct. i jan. 1924 och beslöt sig i mars 1924 för första gången för en målmedveten kreditåstramning, som så småningom blev effektiv. Resultatet uteblev ej. Kronans guldvärde var i mars 58 pct., på sommaren 60 pct., i december 1924 66 pct. Också denna gång gick ändringen på valutamarknaden före prinsnivåns. Den senare höll sig oförändrad trots höjningen i kronans notering. Kronans „undervärdering“ försvann.

Nu inträffade två omständigheter, som förstärkte verkningarna. Valutaordningen i dec. 1924 stärkte förtroendet och arbetskonflikten i början av 1925 minskade importen. Kronan steg ytterligare och priserna började falla. De höga smörpriserna inverkar också gynnsamt genom att ge betalningsbalansen och därmed kronans notering en stöt i positiv riktning.

För min del tror jag att valutaordningen var av ringa betydelse. Härfor talar bl. a. att kursen höll sig stilla i början av 1925. Det avgörande var att kreditpolitiken ändrats. En sådan förklaring som valutaordningen hade man hört förr och satt föga tiltro till. Vilka medel hade staten att garantera de fastsatta kurserna? Intet annat än Nationalbankens kreditpolitik, som sent omsider bragts till användning. Den begynnande tilltron till denna var avgörande.

När *Riis-Hansen* vill göra troligt, att kreditpolitiken hade ringa betydelse, ehuru allt i utvecklingen talar för en motsatt uppfattning, så har han intet bättre att anföra, än at „forretningslivets omfang“ ej avtog i 1924 och att kreditinskränknigen därför ej kunde varit effektiv. Detta är emellertid intet argument. En kreditinskränkning kan mycket väl avbryta en pågående inflation och depreciering genom att begränsa den monetära köpkraften utan att därför skapa en kris. Denna kommer vanligen först med deflationen.

Sommaren 1925 tog den internationella spekulationen fatt, och kronan drevs upp i närheten av pari. Allt detta är ännu i så friskt minne att jag icke behöver uppehålla mig därvid. Nationalbankens tveksamma försök att hålla kronans kurs nere ledde inte till något annat resultat än att banken samlade upp en hel del utländska valutor till förlustbringande kurser.

Antingen skulle man ha bestämt sig för en viss kurs, som till varje pris skulle hållas — t. ex. maximikursen enligt valutaordningen — eller också kunde man lika gott ha släppt taget med detsamma.

För min del trodde jag aldrig på den långsamma höjningen av kronan upp emot pari under en följd av år. En dylik långsam deflation måste för övrigt verka som en död hand över affärslivet och bliva ännu mera ödeläggande än en snabb prissänkning. Denna uppfattning stödes i varje fall av erfarenheten från utlandet under liknande omständigheter. Det var därför sannolikt bäst att det gick som det gick.

Avslutning.

Jag har nu kommit till slutet. Som sammanfattande resultat skulle jag vilja anföra, att inga hållbara och vägande argument kunnat framföras som tala emot uppfattningen: 1) Att centralbankens kreditpolitik är valutaproblemets kärnpunkt. 2) Att handels- och betalningsbalansen icke mindre än prisnivån i Danmark är beroende av hur stor köpkraft som ställes till förfogande. 3) Och att således såväl den danska kronans yttre som dess inre värde kunnat regleras genom Nationalbankens penningpolitik. Det är denna ståndpunkt, som den nationalekonomiska vetenskapens ledande män hela tiden förfäktat, här i landet kanske främst de båda professorerna i nationalekonomi *Axel Nielsen* och *Birck* samt direktör *Lindberg*.

Den förebräelse man tidigare kunnat med en viss framgång rikta mot denna uppfattning, att alltför stor vikt fästs

vid penningssidan och för litet vid varusidan — vid affärslivets trivsel — den faller i ljuset av de sista årens erfarenhet platt till marken. Affärslivet i Danmark skulle ha varit långt mera betjänt av att tvingas till större återhållsamhet under krigstiden. Visserligen hade man fått avstå från att då skära guld med täljknivar, men till gengäld skulle man undgått deflationstidens ödeläggande verkningar.

Något egentligt bevis för att en annan politik skulle lett till stabilare förhållanden, har naturligtvis ej kunnat föras. Vad som skulle inträffat, om man förfarit på ett annat sätt, därom kan man icke veta något med säkerhet. Danmarks erfarenhet under år 1924 och utlandets vid andra tillfällen talar dock till förmån för den uppfattning jag här förfäktat. Detta är också den ortodoxa inom den ekonomiska vetenskapen, en uppfattning, som man kommit till efter ett ingående studium av många länders och tiders erfarenhet.

Det är icke så att i diskussionen mot varandra stått å ena sidan praxis, å andra sidan teori. Mot varandra ha stått affärs- och bankvärldens erfarenhet och den ekonomiska vetenskapens erfarenhet. Bankmännen ha på grundval av det material de kände till, de sista årtiondena i Europa före kriget, sökt draga sina slutsatser och tillämpa dem på de nya förhållanden som världskriget medförde. Nationalekonomerna ha byggt sina slutsatser på ett studium av förhållandena i länder och tider, då situationen föreföll analog till världskrigets, t. ex. Europas för 100 år sedan och Sydamerikas mot slutet av 1800 talet. Är det underligt då, att den ekonomiska vetenskapens erfarenhet och slutsatser visat sig mera tillämpliga? Är det underligt, att den erfarenhet, som blott omfattade ett par årtionden i Europa visade sig otillräcklig? Är det egendomligt, att exempelvis en sådan erfarenhetssats som att ett litet land ej kan undandraga sig en internationell prisstegring visade sig oriktig under nya förhållanden, hur riktig den än var under den internationella guldmyntfotens lugna dagar före kriget? Ack nej, det är icke underligt. Och det ligger icke här den allra minsta orsak till självförhåvelse och självbelåtenhet från nationalekonomernas sida. De ha i många avseenden skött sig illa. Framför allt hade de icke problemets detaljer så klart för sig, när kriget började, som de borde ha haft, eftersom dessa voro till större delen klarlagda av tidigare nationalekonomer.

Men utvecklingen har likväl betytt en stor triumf för den ekonomiska vetenskapen, vars tidigare resultat världskrigets erfarenheter lämnat i stort sett orörda, även om de avslöjat

många punkter, där en komplettering och närmare utformning är önskvärd. Icke desto mindre hör man emellanåt påstås, att nationalekonomien spelat fallit och måste göras om. Så gott som alltid finner man emellertid, att sådana påstående framkastas just av personer, som icke ha någon kunskap om vad nationalekonomi verkligen är, som kanske aldrig ens tagit i ett vetenskapligt nationalekonomiskt arbete.

Faktiskt är denna ståndpunkt — att den ekonomiska teorien är fullkomligt onyttig — ingenting annat än ett uttryck för principen: „tänk inte, det bara förvillar“. Ty teori är ett försök att få kunskap om verkligheten, genom ett studium av de på djupet liggande sammanhangen. Att slutsatserna icke sällan stå i strid med vad som vid första påseendet kan förefalla naturligt och förnuftigt, hindrar ej att de kunna vara riktiga. Tänk t. ex. på affärsmännens ställning under kriget till talet om att en diskontoförhöjning skulle motverka prisstegringen. „Tvärtom,“ svarades det, „högre räntor betyda högre produktionskostnader och alltså högre priser.“ En ganska plausibel ståndpunkt men icke mindre oriktig för det! För min del brukar jag ta med ett visst lugn de medlidsamma småleenden, som jag icke sällan lyckas uppväcka hos affärsmännen genom att framkasta något, som strider mot deras mening, t. ex. rörande handelsbalansen. Jag tröstar mig med, att ingen mindre än Kopernikus under årtal blev utskrattad för sin „absurda“ ståndpunkt, att jorden var icke platt som en pannkaka utan rund som en klot, något vem som helst med sina egna ögon kunde se var omöjligt.

Vore det icke så, att nationalekonomien bestått det sista decenniets prov, så skulle jag vara den förste att lämna en så överflödigt, onyttig och skadlig vetenskap, eller rättare, ett tankespel, som ej förtjänar vetenskapens namn.

Man talar så mycket om samarbete mellan affärslivets och nationalekonomiens representanter. Ett sådant samarbete är emellertid otänkbart, så länge det på sina håll råder den uppfattning om nationalekonomien, som en framstående dansk industriman införde mig uttryckte på följande sätt: „Nationalekonomerna ha förfäktat minst ett tusen olika meningar i det sista decenniets ekonomiska frågor. Det enda gemensamma för deras ståndpunkter är att de allesamman varit oriktiga.“

Väl är det sant, att den ekonomiska vetenskapen ännu presterat relativt litet. Men man får icke glömma, att den är långt yngre än sina systrar, ja ännu ligger i sin linda, och

man skall därför icke allt för mycket förebrå oss national-ekonomer, att det finns många problem som vi ej löst och att vi ej kunna förutsäga utvecklingens gång.

För Danmarks framtid kan ett på ömsesidig aktning fotat samarbete mellan representanter för praktisk och teoretisk ekonomi betyda mycket. Just på det vetenskapliga området och de tillämpade vetenskapernas område är det de små länderna kunna hävde sig gentemot de stora, och måste göra det, icke blott av kulturella skäl utan också för at skaffa sig den ekonomiska grund utan vilken kulturellt framåtskridande i längden är omöjligt. Tidens lösen är vetenskaplig behandling icke blott av de tekniska utan också av de nationalekonomiska, ervervsekonomiska och bedriftsekonomiska problemen.

DEN TILFÆLDIGE UDVÆLGELSE METODE I STATISTIKKEN.

Af Adolph Jensen.

Ved Anvendelsen af den repræsentative Metode i Statistikken kan man benytte mange forskellige Fremgangsmaader ved Udvælgelsen af den Del af den statistiske Masse, som man vil gøre til Genstand for direkte Undersøgelse. De forskellige Fremgangsmaader vil dog alle kunne indordnes under et af de to Hovedprincipper, der karakteriseres ved Benævnelserne: den „tilfældige“ og den „bevidste“ Udvælgelse af Delmassen. (Undertiden benyttes en Kombination af begge disse Principper).

Ved den tilfældige Udvælgelse sikrer man sig Delmassens repræsentative Karakter ved af Totalmassens Enheder at udtage en Brøkdel efter et eller andet mekanisk Princip, som er uden Sammenhæng med Undersøgelsens Genstand og Formaal, idet det blot iagttages, at Chancen for at blive udtaget er ens for samtlige Enheder i Totalmassen. Hvis denne Forudsætning er tilstede, kan Sikkerheden naturligvis bestemmes ad matematisk Vej.

I den praktiske Statistik, hvor det gælder om i størst muligt Omfang at spare Tid, Arbejde og Penge, vil man i mange Tilfælde med Fordel kunne anvende den tilfældige Udvælgelse paa den Maade, at man i Stedet for enkeltvis at udtage de Enheder, der skal danne Delmassen, udtager Grupper af Enheder. I Stedet for at undersøge hvert 10de Medlem i Landets Sygekasser, tager man samtlige Medlemmer i hver 10de Sygekasse. Herved faar man imidlertid en mindre Spredning af Delmassens Enheder, og Sandsynligheden for at faa en tilstrækkelig repræsentativ Delmasse er derfor ikke den samme som naar Enhederne udtages enkeltvis. Dette spiller nu ikke nogen synderlig Rolle, hvis der kan udtages et stort Antal Grupper, men i Praksis vil man ofte være nødt til at nøjes med at danne Delmassen af saa faa Grupper, at Virk-

ningerne af Forskelligheder i Gruppernes Sammensætning ikke kan ventes at blive udlignede.

Den mindre fuldkomne Spredning, der fremkommer ved gruppevis Udtagning af Delmassen, kan man imidlertid bøde paa ved at forlade den tilfældige Udvælgelses Princip og gaa over til den bevidste Udvælgelse. I Stedet for at udtage hver 10de Sygekasse efter en mekanisk Regel (f. Eks. efter alfabetisk Rækkefølge), udvælger man en Tiendedel af Kasserne med udtrykkeligt Henblik paa at tilvejebringe en Delmasse, der er saa repræsentativ som muligt. De Grupper, man vælger, maa da være saadanne, som med Hensyn til Kvantiteter eller Kvaliteter, der allerede er kendte, tilsammentagne frembyder samme (eller meget nær samme) Gennemsnit eller Forhold som Totalmassen. Og her vil man naturligvis saa vidt muligt vælge saadanne Kriterier, som har Sammenhæng med Under-søgelsens Genstand.

Metoden kan naturligvis varieres i det uendelige, og der findes en Række Eksempler paa, at den har ført til fortrinlige Resultater. Ved Siden heraf er der dog ikke faa Tilfælde, hvor den bevidste Udvælgelses Metode har skuffet Forventningerne, og disse Skuffelser har undertiden avlet en Pessimisme, som er resulteret i en principiel Afstandtagen fra overhovedet at anvende repræsentative Undersøgelser som Erstatning for fuldstændig statistisk Bearbejdelse af Totalmassen. Jeg har imidlertid taget mig for at undersøge en Del af disse Tilfælde, og jeg har altid kunnet konstatere, at det uheldige Udfald ikke skyldes Metoden som saadan, men den fejlagtige Maade, hvorpaa den er blevet anvendt.¹⁾

Men hvis man nu ser bort fra saadanne Tilfælde, hvor der er begaaet Fejl ved Udvælgelsen af de Grupper, der danner Delmassen, bliver det jo et vigtigt Spørgsmaal, hvilken Grad af Nøjagtighed der kan tillægges Resultaterne af en saadan Undersøgelse, og ved hvilke Midler man kan forøge Nøjagtigheden. Dette Spørgsmaal har Professor Arthur Bowley nylig gjort til Genstand for meget indgaaende Behandling, og det Resultat han er naaet til, vil blive refereret i det følgende, men først skal vi gennem et Eksempel vise, hvorledes Problemet stiller sig i Praksis.

¹⁾ Adolph Jensen: The Representative Method in Practice. (Nordisk Statistisk Tidskrift, 1925, Side 504 ff.; se særlig Afsnittet „Criticism“ Side 554—562).

Ved den Landbrugstælling, der foretoges i Danmark i 1923, blev der for hver enkelt Ejendom tilvejebragt en Række Oplysninger ud over de sædvanlige. Da en intensiv Bearbejdelse af dette store Materiale vilde udkræve større Penge-midler, end der stod til Raadighed, og da en rent summarisk Optælling vilde være lidet tilfredsstillende, valgte man at foretage Bearbejdelsen i to Afsnit, idet man først foretog en simpel Optælling af samtlige Kolonner paa Skemaerne og dernæst for en vis Brøkdel af Materialet en dybere gaaende Bearbejdelse, hvorved de enkelte Data kombineredes paa forskellig Maade.¹⁾

De sidste Afsnit af Bearbejdelsen foretoges efter den repræsentative Metode med bevidst Udvælgelse af Delmassen, hvis Omfang paa Forhaand fastsattes til ca. en Femtedel af samtlige Landbrugsejendomme. Ved Udvælgelsen af Delmassen benyttede man Kommunerne som Grupper, og da Landet har omtrent 1300 Landkommuner, kom Delmassen til at bestaa af 260 Grupper. Da man imidlertid ønskede, at Undersøgelsen ogsaa territorielt set skulde være repræsentativ, blev Kommunerne udvalgte amtsvis, saaledes at der i Virkeligheden dannedes 22 Delmasser. Antallet af udvalgte Kommuner varierede naturligvis fra Amt til Amt, men det siger sig selv, at Antallet i intet Tilfælde var betydeligt, og der maatte derfor anvendes den størst mulige Omhu paa Udvælgelsen, saaledes at hver enkelt af de 22 Delmasser — trods det ringe Antal Grupper — kom til at frembyde meget nær samme Gennemsnitsegenskaber som Amtets samtlige Kommuner under eet.

Som det principale Kriterium ved Udvælgelsen valgte man Forholdet mellem Antallet af Malkekøer og Størrelsen af det landbrugsmæssigt benyttede Areal. Indenfor hvert Amt blev der for hver Kommune foretaget en Beregning af Antallet af Køer pr. 100 Tdr. Land Landbrugsareal. Derefter ordnede Kommunerne i Rækkefølge efter de saaledes udregnede Forholdstal, og af disse Rækker udtoges i første Omgang hver femte Kommune. For at kontrollere, at de forskellige Egne af Amtet fik en nogenlunde ligelig Repræsentation, blev de udtagne Kommuner indtegnede paa et Kort, og hvor det skønnedes fornødent, foretoges Ombytning af enkelte Kommuner med andre af saa vidt muligt samme „Ko-Tæthed“.

For at give en Forestilling om, hvor nødvendigt det er at anvende megen Omhu paa Gruppernes Udvælgelse efter det

¹⁾ Statistiske Meddelelser, 4. Række, 78. Bind, 2. Hæfte.

valgte Kriterium, skal anføres, at i et Amt som Præstø, hvor dog Jordboniteten og andre Naturforhold er ret ensartede, varierer Kommunernes Ko-Tæthed saa betydeligt som mellem 8,6 og 35,5 med 28,2 som Amts-Gennemsnit. Spredningens Karakter fremgaar af følgende:

Under 80 % af Gennemsnittet	.....	7	Kommuner
80 — 90 % -	—	.....	7 —
90 — 100 % -	—	.....	20 —
100 — 110 % -	—	.....	22 —
110 — 120 % -	—	.....	15 —
120 % af Gennemsnittet eller derover	..	5	—

Hvor Fordelingen har en saa symmetrisk Form som her, vil Udvalgelse efter den foran beskrevne Fremgangsmaade i Almindelighed give et i Relation til det benyttede Kriterium tilfredsstillende Resultat, selv om Antallet af udtagne Grupper er lille, absolut set. Men selv om en Delmasse giver et ganske nøjagtigt Billede af Totalmassen med Hensyn til en enkelt Egenskab, har man jo ingen Sikkerhed for, at den er tilstrækkeligt repræsentativt med Hensyn til andre Egenskaber. For at vende tilbage til Eksemplet med Præstø Amt, frembyder Rodfrugtdyrkningen her en Ejendommelighed, som kræver særlig Opmærksomhed. For Amtet som Helhed er 13,1 % af Landbrugsarealet anvendt til Rodfrugter; Kommune-Gennemsnittene varierer mellem 4,3 og 19,5, men Fordelingen er usymmetrisk, idet der er to Maksima, det ene omkring 11, det andet omkring 17. Grunden hertil er, at der i visse Egne af Amtet dyrkes Sukkerroer. Hvis man ordner Kommunerne efter aftagende Rodfrugtprocent, faar man derfor en Række, som i væsentlig Grad afviger fra Rækken efter aftagende Ko-Tæthed, og den Delmasse, der alene dannes under Hensyn-tagen til det sidstnævnte Kriterium, vil derfor være mindre tilfredsstillende set i Forhold til det førstnævnte. Endnu mere grelt stiller Forholdet sig med Hensyn til Engarealet, hvis Fordeling jo i det væsentlige er bestemt ved Naturforhold. For Præstø Amts Kommuner viser Eng-Procenten (Engareal i Procent af samlet Landbrugsareal) nedenstaaende Fordeling, som især er ejendommelig, naar den sammenholdes med den ovenfor anførte Fordeling efter Ko-Tæthed.

Under 80 % af Gennemsnittet	.....	38	Kommuner
80 — 90 % -	—	.....	5 —
90 — 100 % -	—	.....	7 —
100 — 110 % -	—	.....	2 —
110 — 120 % -	—	.....	3 —
120 % af Gennemsnittet eller derover	..	21	—

Det er klart, at lagttagerelser som de her nævnte indebærer en Opfordring til at prøve Materialet i forskellige Retninger, før man tager endelig Bestemmelse om de Delmasser, man vil bearbejde. Som Vejledning ved dette Forarbejde anbefaler det sig at undersøge, hvilken Korrelation der bestaar mellem de forskellige Forhold, som der er Mulighed eller Rimelighed for at benytte som Kriterier ved Udvælgelsen af Delmassen.

Ved Siden af det principale Kriterium, der anvendtes ved Landbrugsstatistikken 1923, nemlig Ko-Tætheden, laa det nær at have Opmærksomheden henvendt paa følgende Momenter: den samlede Hornkvægbestand, Hestebestanden, Svinebestanden, Kornarealet, Rodfrugtarealet, Græsarealet i Agermarken og Engarealet — alt i Forhold til Kommunens samlede Landbrugsareal. Den indbyrdes Afhængighed mellem disse forskellige Rækker af Forholdstal kan man danne sig et Billede af ved at beregne Korrelationskoefficienten

$$r = \frac{\sum xy}{n \sqrt{\frac{\sum x^2}{n}} \sqrt{\frac{\sum y^2}{n}}},$$

hvor x og y betegner Afvigelserne fra Gennemsnittene og n betegner Antallet. (De to Rodstørrelser i Nævneren er Middelfejlene paa x og y). For Korrelationskoefficienten (r) mellem Ko-Tætheden og de øvrige ovenfor nævnte Momenter finder man for Præstø Amt følgende Værdier:

Køer og Hornkvæg	0,924
— - Heste	0,703
— - Svin	0,689
— - Kornareal	0,697
— - Rodfrugtareal	0,438
— - Græsareal i Agermarken	0,577
— - Engareal	÷ 0,531

Som det var at vente, er der næsten fuldstændig Korrelation mellem Ko-Bestanden og den samlede Bestand af Hornkvæg. Køer og Engareal varierer i modsat Retning (Korrelationskoefficienten negativ). Mindst god er Korrelationen mellem Køer og Rodfrugtareal, hvor r har den numerisk mindste Værdi.

En Prøve som denne kan naturligvis ikke give andet end et Fingerpeg. Det maa altid bero paa et Skøn, hvor daarlig Korrelationen mellem to Rækker bør være for at begrunde, at man medtager det paagældende Forhold som Kriterium ved

Udvælgelsen af Delmassen. Ved Landbrugsstatistikken 1923 medtog man alle de nævnte Momenter, uagtet det sikkert vilde have været fuldt forsvarligt at bortse i hvert Fald fra den samlede Hornkvægbestand.

Udvælgelsen af Delmassen efter en Flerhed af Kriterier kan naturligvis ske paa mange Maader. Hvis Totalmassen bestaar af et i Forhold til Antallet af Kriterier stort Antal Grupper, kan man gaa ganske mekanisk til Værks. Hvis man f. Eks. havde en Totalmasse bestaaende af 1250 Grupper, hvoraf man med Benyttelse af 3 Kriterier vilde udtage en Delmasse paa 20 %, kunde man gaa frem paa følgende Maade. De 1250 Grupper ordnes efter 1ste Kriterium og deles derefter i 10 lige store Afdelinger. De 250 Grupper indenfor hver af de 10 Afdelinger ordnes efter 2det Kriterium, hvorefter de deles i 5 lige store Underafdelinger. De 25 Grupper indenfor hver Underafdeling ordnes efter 3die Kriterium, og af det saaledes ordnede Materiale udtages sluttelig hver 5te Gruppe, ialt 250 Grupper, som da vil udgøre en Delmasse, som har en ikke ringe Sandsynlighed for med Hensyn til alle tre Kriterier at være repræsentativ i Forhold til Totalmassen.

Den her beskrevne Fremgangsmaade — man kunde kalde den Lagdelingsmetoden — lader sig imidlertid ikke anvende, hvor Antallet af Grupper er lille i Forhold til Antallet af Kriterier. Ved Landbrugsstatistikken 1923 foretoges den Ombytning af Grupper, der var nødvendig for at tilfredsstille de sekundære Kriterier, saa at sige „paa Øjemaal“. For Øerne og Jylland og for hele Landet under eet fremgaar Resultatet af nedenstaaende Tal, der angiver Delmassens Procentandel af Totalmassen.

	Øerne	Jylland	Hele Landet
Antal Landbrugsejendomme.....	20,6	20,9	20,8
Samlet Landbrugsareal.....	20,8	20,7	20,8
Kornareal.....	21,0	20,7	20,8
Rodfrugtareal.....	21,0	20,8	20,9
Grøntfoder- og Græsningareal i Agermarken	21,1	20,8	20,9
Engareal.....	19,5	20,9	20,7
Antal Heste.....	21,0	20,6	20,8
Antal Køer.....	20,8	20,8	20,8
Antal Stkr. Hornkvæg i alt.....	20,8	20,9	20,9
Antal Svin.....	20,8	21,1	21,0

Delmassen omfatter for hele Landet under eet 40 700 af Totalmassens 195 700 Landbrugsejendomme, altsaa paa det nærmeste 21 %, og det ses af ovenstaaende Tal, at i meget

nær samme Forhold var de forskellige Arealanvendelser og Kreaturarter repræsenteret. Ogsaa for de enkelte Amter samlede Forholdstallene sig nær omkring 21 %, om der end her og der, navnlig for Engarealets Vedkommende, var en Del Afvigelser fra Gennemsnittet, som i nogen Grad kan paavirke Sikkerheden af Undersøgelsens Resultater, for saa vidt angaar de enkelte Egne af Landet.

Medens den Nøjagtighed, hvormed Resultaterne beregnes, naar man ved Dannelsen af Delmassen benytter den tilfældige Udvælgelse, er forholdsvis let at maale, gælder det samme ikke, naar Delmassen dannes ved bevidst Udvælgelse. Ja, indtil for ganske nylig har det endog været den almindelige Opfattelse, at man her maatte nøjes med den Tryghedsfølelse, som det giver, at der er anvendt al mulig Omhu paa at tilvejebringe en Delmasse, der ligner Totalmassen paa de Punkter, der har Betydning for den paagældende Undersøgelse; derimod har man ment, at en eksakt Maaling af Nøjagtigheden var udelukket. Denne Opfattelse deltes ogsaa af Professor Bowley, indtil han for et Par Aar siden som Medlem af en af det internationale statistiske Institut nedsat Kommission kom til at beskæftige sig nærmere med nogle Specialspørgsmaal, hvorved han førtes ind paa den Tanke, at Korrelations-Teorien her — som paa saa mange andre Punkter — kunde yde den praktiske Statistik værdifuld Støtte. Resultaterne af Bowleys Arbejde er nedlagt i en Afhandling, der er trykt som Bilag til den før nævnte Kommissions-Betænkning.¹⁾ Uden at komme ind paa Detaillerne i Bowleys Udredning, skal jeg her gengive Hovedresultatet, og ved et Par Eksempler forsøge at paavise den praktiske Værdi af hans Formel for Maaling af Nøjagtigheden.

Det Problem, der foreligger, kan i sin Almindelighed karakteriseres saaledes.

Af en Totalmasse paa N Grupper, der tilsammen indeholder A Enheder, udtages en Delmasse paa n Grupper med tilsammen a Enheder, saaledes at Summen af de n Grupper med Hensyn til et eller flere Kriterier („Kontroller“) frembyder samme Forhold som Summen af de N Grupper. Hvilken Usikkerhed klæber der da ved at slutte, at et eller andet Gen-

¹⁾ A. L. Bowley: Measurement of the Precision attained in Sampling. (Bulletin de l'Institut International de Statistique. Tome XXII. 1. livraison. Roma 1926).

nemsnit eller Forhold, om hvilket man ved, at det for Delmassens a Enheder har Værdien x , for Totalmassens A Enheder har Værdien $X = Ax:a$?

Vi vil først betragte det Tilfælde, at der ved Udvælgelsen af Delmassen kun anvendes en enkelt Kontrol, og derefter vise hvorledes Spillerummet for Usikkerheden paavirkes derved, at der samtidig anvendes flere Kontroller.

For det første er det indlysende, at Usikkerheden maa være des mindre, jo flere Grupper Delmassen bestaar af. Usikkerheden aftager imidlertid ikke i direkte Forhold til n , men — ligesom ved den tilfældige Udvælgelse — med Kvadratroden af n .

Bowley har nu paavist, at foruden Antallet af Grupper i Delmassen er der tre andre Momenter, der paavirker Spillerummet for Usikkerheden, saaledes at Middelfejlen udtrykkes ved et Produkt af fire Faktorer. Den første af disse er, som

ovenfor nævnt, $\frac{1}{\sqrt{n}}$; de tre andre knytter sig henholdsvis til det søgte Gennemsnit (x), til Fordelingen af Delmassens Enheder (a) og til den benyttede Kontrol. Vi skal betragte de tre sidstnævnte Momenter hver for sig.

Til hver af Delmassens n Grupper svarer der en Værdi af x , som for den s 'te Gruppe kan betegnes ved x_s . Jo mere de forskellige Værdier af x_s afviger fra Gennemsnitsværdien $\bar{x}$, des større bliver Spillerummet for Usikkerheden, og Maalet herfor er Middelfejlen paa x , nemlig:

$$\sigma_x = \sqrt{\frac{\sum(x_s - \bar{x})^2}{n}}.$$

Men ogsaa Fordelingen af Delmassens Enheder (a) paavirker Usikkerheden, om end i Almindelighed i mindre Grad end x . Bowley viser, at denne Paavirkning maales ved Værdien af

$$\sqrt{1 + \frac{\sigma_a^2}{a^2}},$$

hvor σ_a er Middelfejlen paa a og $\bar{a}$ er Gennemsnittet $\frac{\sum a_s}{n}$.

Endelig paavirkes Spillerummet for Usikkerheden af Korrelationen mellem x og den benyttede Kontrol. Hvis Størrelsen af Kontrollen for Totalmassen er U , kan dens tilsvarende Værdi for den s 'te Gruppe betegnes ved u_s og

Af Tavlen fremgaar det, hvor vigtigt det er at vælge en Kontrol, som har god Korrelation med x , men det ses tillige, at hvis dette ikke er muligt, vil den samme Sikkerhed kunne opnaas ved at forøge Antallet af Grupper i Delmassen. Med Korrelationskoefficient 0,2 og 5 n Grupper opnaar man samme Sikkerhed som med Korrelationskoefficient 0,9 og n Grupper. Korrelationskoefficient 0,5 og 2 n Grupper giver samme Sikkerhed som Korrelationskoefficient 0,8 og n Grupper. Valget af Antallet af Grupper er imidlertid ofte et vigtigt økonomisk Spørgsmaal, idet Omkostningerne ved Delmassens Bearbejdelse kan regnes at være omtrent proportionale med dens Størrelse, og man vil derfor i Praksis vælge Antallet af Grupper ikke alene under Hensyn til Kontrollens bedre eller mindre gode Korrelation med x , men ogsaa tage i Betragtning den Grad af Sikkerhed, som Formaalet med den paagældende Undersøgelse kræver.

Der er imidlertid en tredje Vej, ad hvilken Spillerummet for Usikkerheden kan formindskes. Det er ved at benytte en Flerhed af Kontroller. I Stedet for at udtage Delmassen alene efter Kontrollen U , søger man altsaa en Delmasse, som baaede med Hensyn til U , V , W . . . o. s. v. frembyder samme Gennemsnit eller Forhold som Totalmassen. De tilsvarende Værdier for den s 'te Gruppe bliver da u_s, v_s, w_s . . . og Korrelationskoefficienterne med x bliver r_u, r_v, r_w . . . . Maalet for Usikkerhedens Spillerum vil imidlertid i saa Fald ikke alene paavirkes af Korrelationen mellem x og Kontrollerne, men ogsaa af Korrelationen mellem disse sidste indbyrdes, q_{uv}, q_{uw}, q_{vw} . . . .

Hvis man nu giver det sidste Led i Formlen for μ Formen $\sqrt{R:R_t}$, hvor t er Antallet af Kontroller, vil R og R_t bestemmes ved Determinanterne

$$R = \begin{vmatrix} 1 & r_u & r_v & r_w & \dots \\ r_u & 1 & q_{uv} & q_{uw} & \dots \\ r_v & q_{uv} & 1 & q_{vw} & \dots \\ r_w & q_{uw} & q_{vw} & 1 & \dots \\ \dots & \dots & \dots & \dots & \dots \\ \dots & \dots & \dots & \dots & \dots \end{vmatrix} \quad R_t = \begin{vmatrix} 1 & q_{uv} & q_{uw} & \dots \\ q_{uv} & 1 & q_{vw} & \dots \\ q_{uw} & q_{vw} & 1 & \dots \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ \dots & \dots & \dots & \dots \end{vmatrix}$$

Hvorledes vil nu Forøgelsen af Kontrollernes Antal paavirke Størrelsen af μ ? Vi saa foran, at hvor der kun er een Kontrol, er $R:R_t = 1 - r_u^2$.

Hvis der er to Kontroller (altsaa $t = 2$), faas af foranstaaende Determinanter

$$R:R_t = \frac{1 + 2 r_u r_v q_{uv} - (r_u^2 + r_v^2 + q_{uv}^2)}{1 - q_{uv}^2},$$

og for højere Værdier af t faar man langt mere indviklede Udtryk for $R:R_t$. Disse Udtryk er imidlertid saa lidet overskuelige, at det vil anbefale sig at simplificere Spørgsmaalet paa den Maade, at man forudsætter samme Korrelation mellem x og samtlige Kontroller og ligeledes samme Korrelation mellem Kontrollerne indbyrdes, altsaa:

$$r_u = r_v = r_w = \dots = r \text{ og } q_u = q_v = q_w = \dots = q.$$

I saa Fald faar man nemlig for $R:R_t$ følgende Udtryk, der er let at overskue og bekvemt at regne med:

$$R:R_t = 1 - \frac{tr^2}{(t-1)q + 1}$$

Ved de Opgaver, der forekommer i Praksis, vil det let kunne tænkes, at Korrelationen mellem x og Kontrollerne ligger omkring $2/3$, og at Korrelationen mellem Kontrollerne indbyrdes grupperer sig nær omkring $1/2$. Hvis man gaar ud fra disse Værdier for r og q , vil Størrelsen af $\sqrt{R:R_t}$ aftage som nedenfor angivet, efterhaanden som Antallet af Kontroller forøges:

$t =$	$\sqrt{R:R_t} =$	$t =$	$\sqrt{R:R_t} =$
1	0,745	6	0,486
2	0,638	7	0,472
3	0,578	8	0,458
4	0,538	9	0,448
5	0,509	10	0,438

Det vil ses, at naar Antallet af Kontroller forøges, aftager $\sqrt{R:R_t}$ i Begyndelsen ret stærkt, men efterhaanden mindre og mindre. Hvis man tænkte sig noget saa urimeligt som at benytte 1000 Kontroller, vilde Værdien af $\sqrt{R:R_t}$ dog ikke gaa længere ned end til 0,334, og for $t = \infty$ bliver $\sqrt{R:R_t} = 0,333$.

Dette vil altsaa sige, at man overfor den Sikkerhedsgrad, hvormed et givet Gennemsnit eller Forhold beregnes, ikke kan vente sig alt for stor Hjælp af at forøge Kontrollerne Antal ud over nogle faa. Ligesom foran ved Vurderingen af

den Indflydelse det øver paa Sikkerheden, om Korrelationen mellem x og Kontrollen er mere eller mindre god, ledes vi her til at tage i Betragtning den foran paaviste Virkning af en Forøgelse eller Formindskelse af det Antal Grupper (n), der indgaar i Delmassen.

Nedenstaaende Tavle angiver en Række af de Faktorer, hvormed μ reduceres ved Kombination af n , $1,5 n$, $2 n \dots \dots 10 n$ og $t = 1, 2, 3 \dots \dots 10$, idet det stadig forudsættes, at r og ρ har de konstante Værdier $2/3$ og $1/2$.

$t =$	n multipliceret med										
	1,0	1,5	2,0	3,0	4,0	5,0	6,0	7,0	8,0	9,0	10,0
1	0,75	0,61	0,52	0,43	0,37	0,33	0,30	0,28	0,25	0,25	0,24
2	0,64	0,52	0,45	0,37	0,32	0,29	0,26	0,24	0,23	0,21	0,20
3	0,58	0,47	0,41	0,33	0,29	0,26	0,24	0,22	0,20	0,19	0,18
4	0,54	0,44	0,38	0,31	0,27	0,24	0,22	0,20	0,19	0,18	0,17
5	0,51	0,42	0,36	0,29	0,26	0,23	0,21	0,19	0,18	0,17	0,16
6	0,49	0,40	0,34	0,28	0,24	0,22	0,20	0,18	0,17	0,16	0,15
7	0,47	0,39	0,33	0,27	0,24	0,21	0,19	0,18	0,17	0,16	0,15
8	0,46	0,38	0,32	0,27	0,23	0,20	0,19	0,17	0,16	0,15	0,15
9	0,45	0,37	0,32	0,26	0,22	0,20	0,18	0,17	0,16	0,15	0,14
10	0,44	0,36	0,31	0,25	0,22	0,20	0,18	0,16	0,16	0,15	0,14

Det vil eksempelvis ses, at man opnaar samme Formindskelse af Spillerummet for Usikkerheden ved at fordoble Antallet af Grupper som ved at forøge Antallet af Kontroller fra 1 til 5, og at en Forøgelse af n til det tredobbelte giver samme Formindskelse af μ som en Forøgelse af t fra 1 til 10.

De foran gengivne Undersøgelser af den Virkning, som Antallet af Grupper i Delmassen, Korrelationen mellem x og Kontrollerne og disse sidstes Antal øver paa Spillerummet for Usikkerheden, har givet det Hovedindtryk, at det førstnævnte Moment spiller en langt større Rolle end de to andre. De praktiske Konklusioner, man kan drage heraf, skal vi komme tilbage til senere. Men først vil vi gennem et Eksempel vise Anvendelsen af Bowleys Formel paa et konkret Materiale. Vi vælger hertil den foran nævnte landbrugsstatistiske Undersøgelse for Præstø Amt, idet vi tænker os, at vi paa Grundlag af de 14 Kommuner, der danner Delmassen, vil bestemme Antallet af Køer under 6 Aar i Amtets 76 Kommuner.

Landbrugsarealet i de 76 Kommuner udgjorde 251964 Tdr. Land, i de 14 Kommuner 52524 Tdr. Land. I de 14

Kommuner fandtes 7632 Køer under 6 Aar, og vi slutter da, at Antallet af Køer under 6 Aar i de 76 Kommuner var $7632 \cdot \frac{251964}{52524} = 36634$. Vi søger nu at bestemme Middelfejlen paa dette Resultat.

Det vil erindres, at Delmassen blev udtaget med Anvendelse af ikke mindre end 8 Kontroller (Køer, Hornkvæg, Heste, Svin, Kornareal, Rodfrugtareal, Græsareal og Engareal). For at undgaa det vidtløftige Arbejde, det er at regne med Determinanter af 7de Orden, vil vi imidlertid gøre den Fiktion, at der kun er anvendt 3 Kontroller, nemlig de tre førstnævnte.

Til Bestemmelse af Formlens 1ste Led har man:

$$n = 14; \frac{1}{\sqrt{n}} = 0,267.$$

For at bestemme 2det Led, Middelfejlen paa x , beregnes først Antallet af Køer under 6 Aar pr. 1000 Tdr. Land i hver af de 14 Kommuner og derefter Gennemsnittet af disse 14 Tal og Summen af de 14 tilsvarende Kvadratafgivelser. Idet Summen af Afgivelsernes Kvadrater er $\sum (x_s - \bar{x})^2 = 6603$, bliver Middelfejlen

$$\sigma_x = \sqrt{\frac{6603}{14}} = 21,73.$$

Til Bestemmelse af 3dje Led har man den Række, der angiver Landbrugsarealets Størrelse i Tdr. Land indenfor hver af de 14 Kommuner. Den gennemsnitlige Størrelse er $\bar{a} = 5752$, Middelfejlen $\sigma_a = 965,5$, hvoraf man finder

$$\sqrt{1 + \frac{\sigma_a^2}{a^2}} = \sqrt{1,06622} = 1,0326.$$

For endelig at kunne bestemme fjerde Led søger vi paa Grundlag af Delmassens 14 Kommuner Korrelationskoefficienterne mellem Køer under 6 Aar og henholdsvis Køer (i alle Aldre), Hornkvæg (af alle Arter) og Heste, medens Korrelationen mellem de nævnte Kontroller indbyrdes forudsættes at være kendt (jfr. foran). De paagældende Korrelationskoefficienter er følgende:

Mellem Køer under 6 Aar og Køer.....	r_u	=	0,948
— — — — — Hornkvæg	r_v	=	0,970
— — — — — Heste	r_w	=	0,924

Mellem Køer og Hornkvæg	$Q_{uv} = 0,924$
— — — Heste	$Q_{uw} = 0,703$
— Hornkvæg og Heste	$Q_{vw} = 0,825$

Med Benyttelse af disse Værdier beregnes $R = 0,003$
og $R_t = 0,129$, hvoraf Værdien af Formlens fjerde Led

$$\sqrt{R:R_t} = 0,152.$$

Produktet af de nu beregnede 4 Led giver Middelfejlen paa Antallet af Køer under 6 Aar pr. 1000 Tdr. Land, og da de 76 Kommuners Landbrugsareal er 251 964 Tdr. Land, faar vi

$$\mu = 0,267 \times 21,73 \times 1,0326 \times 0,152 \times 251\,964 = 231.$$

Vi har altsaa beregnet Antallet af Køer under 6 Aar i de 76 Kommuner til 36 634 med en Nøjagtighed, der er bestemt derved, at Middelfejlen er 231.

Hertil er nu imidlertid at bemærke, at dette overordentlig fine Resultat skyldes to særlige Omstændigheder. For det første vil det erindres, at Delmassen er udtaget med Anvendelse af 8 Kontroller, medens vi har fingeret, at der kun er anvendt 3. Dette har dog sandsynligvis kun lidt at betyde lige overfor den foreliggende Opgave, idet det ikke kan antages, at Medtagelsen af de 5 sidste Kontroller (Svin, Kornareal, Rodfrugtareal, Græsareal og Engareal) i synderlig Grad har forøget den repræsentative Karakter af Delmassen i Henseende til Antallet af Køer over 6 Aar, som allerede er opnaaet ved Anvendelse af de tre Kontroller Køer, Hornkvæg og Heste. Derimod er det naturligvis afgørende for den lille Værdi af μ , at vi har været i det usædvanlig heldige Tilfælde at kunne anvende Kontroller, hvis Korrelationskoefficienter overfor x alle tre ligger over 0,9. Havde vi valgt en anden Opgave, hvor Korrelationen mellem Kontrollerne og x havde været mindre, vilde vi have faaet en større Middel fejl.

Hovedsagen er imidlertid, at medens man hidtil har maattet nøjes med at kunne betegne Resultatet af en Undersøgelse med Benyttelse af bevidst Udvalgelse af Delmassen som „tilnærmelsesvis rigtigt“, har Bowleys Formel givet os Midler i Hænde til at fastslaa de sandsynlige Grænser for den Fejl, vi risikerer at begaa ved at regne med dette tilnærmede Resultat.

Hovedresultaterne kan sammenfattes saaledes. Spillerummet for Usikkerheden vil være des mindre, jo flere Grupper der

indgaar i Delmassen, jo bedre Korrelation der er mellem Kontrollerne og det søgte, og jo flere Kontroller der anvendes. I Almindelighed vil der dog opnaas mere i Henseende til Sikkerhed ved at forøge Antallet af Grupper end ved at forøge Antallet af Kontroller, især naar disse sidste er godt korrelerede indbyrdes. Endelig vil Forøgelsen af Sikkerheden blive mindre og mindre for hver ny Kontrol der tilføjes.

I Forbindelse med disse almindelige Regler bør imidlertid følgende haves i Erindring.

Da en Forøgelse af Antallet af Grupper i Almindelighed vil være ensbetydende med en proportional Forøgelse af Delmassens Enheder, hvorved Bearbejdelsesomkostningerne stiger tilsvarende, bør Valget af Grupper og Kontroller ske under omhyggelig Afvejen af det dobbelte Hensyn til Sikkerhed og Økonomi. Herved bør det tages i Betragtning, at medens det kan være berettiget at bringe store Ofre af Tid, Arbejde og Penge for at opnaa den størst mulige Sikkerhed, naar Sikkerhedsgraden ikke lader sig maale, stiller Sagen sig anderledes, naar man, saaledes som her, er i Stand til at angive Grænserne for Usikkerheden. Den Nøjagtighed, der kræves i de enkelte Tilfælde, afhænger jo af Undersøgelsens Art og Formaal, og det er urimeligt at anvende Omkostninger paa at tilvejebringe en Nøjagtighed, som i det givne Tilfælde er ufnøden.

Spørgsmaalet om Valget af Antallet af Kontroller har imidlertid en Side, som endnu ikke er berørt.

I hele den foregaaende Udvikling er det forudsat, at man staar overfor en saa usammensat Opgave som at finde Værdien af en enkelt Størrelse, et Gennemsnit eller et Forhold i Totalmassen. Herpaa — og ikke paa andet — sigter Bowleys Formel; den angiver Størrelsen af Middelfejlen paa et enkelt Tal, som man søger at bestemme. Naar det foran er paavist, at der opnaas forholdsvis lidt ved at forøge Antallet af Kontroller ud over en ret snæver Grænse, maa dette da ogsaa forstaaes med den nævnte Forudsætning i mente. Men i den praktiske Statistik vil Opgaven som oftest være sammensat. Landbrugsstatistikken af 1923 blev jo ikke iværksat alene for at bestemme Antallet af Køer under 6 Aar, men for at søge en Mangfoldighed af andre Forhold belyst. Der var med andre Ord ikke et enkelt X , men en lang Række af meget forskelligartede Ubekendte. Men heraf følger, at selv om det til Bestemmelse af Antallet af unge Køer vilde være tilstrækkeligt at have 3, 2 eller maaske endog kun 1 Kontrol,

maatte Undersøgelsens videre Formaal kræve, at Delmassen blev udtaget under Hensyntagen til en Række andre Momenter end dem, der har Tilknytning til Kobestanden. Det er klart, at jo flere Kontroller man medtager, des mere nærmer man sig den ideale Delmasse, der giver et i alle Henseender nøjagtigt Billede af Totalmassen. En Art Maalestok for, hvor nær man ved Landbrugstællingen 1923 kom til dette Ideal, haves i de foran anførte Tal, der viser, at med Hensyn til alle de 8 benyttede Kriterier rummede Delmassen meget nær 21 % af Totalmassen.

BOLIGBYGGERIET UNDER DEFLATIONEN

Foredrag i Nationalekonomisk Forening den 8. Marts 1927

Af Svend Nielsen.

Naar man taler om Boligbyggeriets Vilkaar, tænker man — selv om det ikke udtrykkelig fremhæves — fortrinsvis paa Forholdene i Hovedstaden, kun mere periferisk dukker Spørgsmaalet om Byggeriets Stilling i de smaa Provinsbyer og Landdistrikterne frem.

Skønt Boligbyggeriet i Landdistrikterne og de smaa Provinsbyer rent talmæssigt set maa betyde mest, er det dog naturligt, at man fortrinsvis fæster sin Opmærksomhed ved Hovedstaden og de største Provinsbyer, for medens man i de smaa Provinsbyer bygger et Hus til eget Brug, eventuelt med en Lejlighed til Udleje, bygger man i de store Byer fortrinsvis for at leje ud, d. v. s., Boligbyggeriet i de store Byer bliver til Erhverv, og det er derfor her i langt højere Grad end i de smaa Byer paavirket af Konjunktursvingningerne. Tydeligst træder disse Svingninger i Bygningsvirksomhedens Omfang frem i København. Krisen i 1885 lammede Byggeriet i en lang Aarrække, der opførtes i 1890erne gennemsnitlig kun ca. 1500 Lejligheder aarlig her i Byen, dette var selv for Byens daværende Størrelse for lidt, og i 1899 gik Antallet af ledige Lejligheder ned til ca. 500. De stramme Pengeforhold omkring Aarhundredskiftet — Nationalbanken noterer gennem længere Perioder en Diskonto paa 6 à 6½ pCt. — gør, at Byggeriet først tager rigtig Fart fra 1902, men til Gengæld tager det da ogsaa et saadant Omfang, at der i Aarene 1902—04 opføres gennemsnitlig ca. 6000 Lejligheder aarlig i København og Frederiksberg. Antallet af ledige Lejligheder naar i 1904 op paa ca. 9000 men Byggeriet fortsættes i et saadant Omfang, at der i Aarene 1905—1908 bygges gennemsnitlig ca. 4000 Lejligheder aarlig, og Antallet af ledige Lej-

ligheder naar i 1907 op paa ca. 11.000, svarende til en Ledighedsprocent af ca. 8. Jeg skal ikke komme ind paa Begivenhederne i disse Aar, men kun nævne, at Byggekraket i 1907 førte til, at der i flere Aar ikke sattes nyt Byggeri i Gang i et Omfang, der blot tilnærmelsesvis svarede til det forøgede Behov. Resultatet heraf bliver naturligvis en betydelig Nedgang i Antallet af ledige Lejligheder (i 1913 fandtes kun ca. 1600 ledige Lejligheder) og samtidig en stærk Stigning i Lejen, (fra 1911 til 1916 steg Lejen i Hovedstaden med ca 15 pCt.). Denne Udvikling faar efterhaanden Byggeriet i Gang igen, i de sidste Aar før Krigen opførtes i København-Frederiksberg godt 3000 Lejligheder aarlig. Men fra August 1914 bliver Byggevirksomheden mindre, for selv om der ikke straks ved Krigens Udbrud er Tale om nogen væsentlig Forøgelse af de egentlige Byggeudgifter, fordyres Byggeriet alligevel ganske betydeligt ved Udviklingen paa Pengemarkedet; dels steg Diskontoen fra 5 til 6 pCt., og herved fordyredes Byggelaaene, men navnlig fik det Betydning, at Obligationskurserne faldt (eksempelvis kan anføres, at Østifternes Kreditforenings 4 pCt. Obligationer noteredes i 90 i Juli 1914, men i November s. A. var faldet til 83, en Kurs, man den Gang ansaa for ganske ekstraordinær lav). Senere steg ogsaa Materialepriserne stærkt, og i Foraaret 1916 blev Arbejdslønningerne forhøjet.

Vel standsede Byggeriet ikke straks — hvad der var under Opførelse maatte gøres færdigt — og det standsede ikke helt — nogle umiddelbart før 1914 oprettede Byggeforeninger satte enkelte Byggearbejder i Gang — men efterhaanden stagnerede Byggevirksomheden, og da der samtidig begynder en stærk Indvandring til Byerne, saa Antallet af ledige Lejligheder igen gaar ned — ved April Flyttedag 1916 fandtes i København-Frederiksberg kun ca. 400 ledige Lejligheder —, viser der sig saavel i Hovedstaden som i de større Provinsbyer tydelige Tendenser til en stærk Opskrining af Huslejen, og Lovgivningsmagten griber derfor ind i Boligspørgsmaalet dels ved Huslejeregulering, dels ved Støtte til Byggeriet. Jeg skal ikke komme ind paa hele denne Lovgivnings Historie, men kun anføre, at man ved den første Lov om Huslejeregulering af 9. Juni 1916 gav Kommunerne Ret til at indføre Huslejenævn, en Bemyndigelse, der benyttedes i stort Omfang. Ved Aarsskiftet 1921—1922 fandtes der Nævn i de 3 Hovedstadskommuner, i 83 af Landets 85 Provinsbyer og desuden i næsten 500 af Landets ca. 1300 Sognekommuner. I de følgende

Aar afvikles denne Huslejeregulering for Provinsens Vedkommende, og naar man ser bort fra enkelte Overgangsbestemmelser, der falder bort nu i Foraaret, og som man næppe kan tillægge særlig stor praktisk Betydning, kan det siges, at Huslejereguleringen allerede blev ophævet for 4—5 Aar siden i de smaa Provinsbyer, og for godt 1 Aar siden i de største Provinsbyer. For Hovedstadens Vedkommende er Huslejereguleringen med alt hvad dertil hører (Forbud mod Opsigelse, Forbud mod Nedrivning og Sammenlægning af Lejligheder, Forbud mod Tilflytning o. s. v.) opretholdt med Gyldighed til Foraaret 1931.

Jævnside med Huslejeregulering har vi Lovgivningen om offentlig Støtte til Boligbyggeriet: Dels Skattelettelse, dels Tilskud og Laan til Boligbyggeri.

Den første Lov om Skattelettelse er af 9. Juli 1916 og er senere gentagne Gange forlænget, sidst ved Lov af 31. Marts 1926, der har Gyldighed til 1. Oktober 1927. Disse Love indeholdt Bemyndigelse for Kommunerne til at give en ny Beboelsesejendom hel eller delvis Fritagelse for kommunale Skatter i de første 10 Aar efter, at Bygningen er taget i Brug, — en Bemyndigelse der, navnlig i Hovedstaden, er blevet stærkt benyttet. Disse Skattelempelser giver Mulighed for lavere Leje i Nybygninger; for Københavns Kommune kan fuld Fritagelse for Skat paa Bygningen anslaaes til ca. 6 pCt. af Lejen i Nybygningen. Set fra Boligbyggeriets Synspunkt vilde det derfor være særdeles ønskeligt, om disse Skattelempelser kunde blive gjort permanente og udvidet til ogsaa at omfatte Statsskatte, men da man vel i det lange Løb vanskelig kan tænke sig at fritage ny Beboelsesejendomme for Bygningsskyld uden samtidig at fritage ogsaa andre ny Ejendomme for Bygnings-skyld, maa Spørgsmaalet om Skattelettelse først og fremmest anses for et finansielt Spørgsmaal, som jeg derfor ikke skal komme nærmere ind paa her.

Den anden Form for offentlig Støtte til Boligbyggeriet, de direkte Tilskud, har nu kun historisk Interesse, de ydedes kun i Aarene 1918—21, den første Lov er af 5. Februar 1918, den sidste af 1. April 1921. Derimod er den tredje Form for offentlig Støtte, Laanelovgivningen, stadig i Kraft. Lovgivningen om Laan til Boligbyggeri strækker sig egentlig tilbage til længe før Krigen, allerede i 1887 begyndte Staten at yde Laan til Byggeforeninger, men denne Lovgivning tager dog først Fart ved Loven af ³¹/₈ 1917. Fra dette Tidspunkt ydes der Laan ogsaa til private Bygherrer og til kommunalt Byggeri.

Ialt har Staten i Aarene fra 1917 til 1922 ydet Laan til et Beløb af ca. $37\frac{1}{2}$ Mill. Kr. — for de 30 Mill. Kr.s Vedkommende staar Kommunerne som Garanter for Beløbet. Siden 23. December 1922 har Statsboligfondsloven været gældende. Der er i Henhold til denne Lov i Tiden indtil 1. Januar 1926, den Tid i hvilken § 5 fandtes i Loven (jfr. senere), ydet Laan til et samlet Beløb af ca. 95 Mill. Kr., siden er der i Henhold til forskellige Forlængelseslove, der har indført flere Ændringer, ydet Laan til et Beløb af ca. 17 Mill. Kr. og i Tiden fra 1. April til 1. Oktober d. A., da Loven udløber, kan der ydes Laan for yderligere 5 Mill. Kr., saaledes at man ved hele denne Statsboligfondens Laanvirksomhed naar op til et samlet Laanebeløb af ca. 117 Mill. Kr. Rundt regnet kan det siges, at Risikoen for disse Laan fordeler sig med Halvdelen til Staten og Halvdelen til Kommunerne, hvorved dog maa bemærkes, at Kommunerne herudover i meget stort Omfang har ydet Laan og Laanegaranti i Aarene før 1922, for Københavns Kommune drejer det sig om ca. 38 Mill. Kr., for Gentofte drejer det sig om ca. 3 Mill. Kr., men for Frederiksberg er det kun ca. $1\frac{1}{2}$ Mill. Kr. (Københavns Statistiske Aarbog 1925. Tabel 66).

Ved Hjælp af denne stærke Støtte fra det offentliges Side har man opnaaet, at der i de sidste 10 Aar er opført ialt ca. 36.000 Lejligheder i de tre Hovedstadskommuner og ca. 27.000 Lejligheder i Provinsbyerne, og det er naturligt at spørge, om man ikke ved dette Byggeri har opnaaet at bygge et Antal Lejligheder, der svarer til Behovet under de nuværende økonomiske Forhold, eller rettere til det Behov, der maa ventes at ville vise sig under de økonomiske Forhold, der kan ventes i den nærmeste Fremtid. Dette Spørgsmaal, om der er Ligevægt paa Boligmarkedet eller ej, er ikke saa lige til at besvare, fordi Forholdene under de i Hovedstaden endnu gældende Restriktioner ikke er saa let gennemskuelige som under fri og mere stabile økonomiske Forhold.

Paa den ene Side kan man henvise til, at de tre Hovedstadskommuner endnu har ca. 2500 Familier under Boligforsorg, at Antallet af samboende Familier og Lysthusbeboere endnu tælles i Tusinder, og man kan henvise til, at der her i Hovedstaden kun findes nogle faa Hundrede ledige Lejligheder, medens man normalt burde have 2—3 pCt. eller 4—6000 ledige Lejligheder.

Men alt dette kan ikke være afgørende, for paa den anden Side kan man pege paa, at Befolkningen under Huslejerreguleringen er „frosset fast“ i deres Lejligheder. Det er

givet, at en Huslejeregulering holder Befolkningen fast i de Lejligheder, de nu en Gang sidder med — man flytter ikke fra en billig, gammel Lejlighed ind i en ny dyr Lejlighed uden et stærkt Pres, og mange, som under en fri Husleje vilde give Afkald paa at have selvstændig Lejlighed, bevarer under Huslejereguleringen deres selvstændige Lejligheder i gamle Ejendomme, og med Husejernes Støtte har en Del enlige Personer, der jo foretrækkes som Lejere frem for Familier med Børn, følt sig fristet af den lave Leje og lejet selvstændig Lejlighed, hvad de under normale Forhold eventuelt ikke vilde have gjort, mange Familier er blevet boende i Lejligheder, der i 1914 passede efter Familiens Størrelse, men som nu er enten for store eller for smaa, kort sagt: Huslejeloven bevirker en „Fastfrysning“ paa Boligmarkedet, der fører til en uheldig Udnyttelse af de eksisterende Lejligheder, og dette virker naturligvis værre og værre, jo længere Huslejereguleringen opretholdes, og man kan derfor ikke paa Forhaand afvise den Tanke, at det forhaandenværende Antal Lejligheder under frie Lejeforhold efter nogen Omflytning vil vise sig at være tilstrækkeligt. Spørgsmaalet er altsaa i Virkeligheden: Hvorledes vil denne „indefrosne“ Befolknings Boligbehov vise sig at blive under frie Forhold paa Boligmarkedet. Det er naturligvis ikke muligt at give noget præcist Svar herpaa, men en Sammenligning mellem Tilvæksten i Folketallet og Tilvæksten i Antallet af Lejligheder viser, at Befolkningen i Hovedstaden fra sidste Folketælling før Krigen i Februar 1911 til den sidst afholdte almindelige Folketælling i November 1925 er steget med ca. 25 pCt., og samtidig er Antallet af Lejligheder steget med ca. 28 pCt., og for saa vidt synes alt saare godt.

Men Boligbehovet bestemmes ikke alene af Befolkningens Antal, det er tillige afhængigt af, hvorledes denne Befolkning fordeler sig efter Civilstand og Alder. Det er klart, at jo flere voksne Personer en Befolkning rummer, des flere Lejligheder behøves der: Et Ægtepar behøver en Lejlighed uden Hensyn til, om de har Børn eller ej, og selv om paa den anden Side en Familie med f. Eks 4—5 Børn nok behøver en større Lejlighed end en Familie uden Børn, behøver den dog kun én Lejlighed. Familiernes Størrelse maa anses for praktisk set at være uden Betydning, naar Spørgsmaalet er, hvormange Lejligheder Befolkningen behøver. Kun naar Befolkningstilvæksten er procentvis ens for alle Civilstands- og Aldersklasser, stiger Boligbehovet i samme Forhold som Folketallet. Men de enkelte Civilstands- og Aldersgrupper stiger netop ikke propor-

tionalt. Fra 1911 til 1925 er Antallet af Børn under 15 Aar her i Hovedstaden kun steget med 2—3 pCt., medens Antallet af Personer, der enten er gift eller har været gift i Løbet af de samme 15 Aar, er steget med over 40 pCt. Vil man bedømme Tilvæksten i Lejlighedsbehovet, maa man først og fremmest tage Hensyn til Tilvæksten i Antallet af Personer, der er gift, dernæst til de, der lever i Enkestand m. v., og endelig til Antallet af ældre, ugifte Personer, og naar man gør det, kommer man til det Resultat, at Tilvæksten i Antallet af Lejligheder ikke skulde have været paa ca. 28 pCt. (nogenlunde svarende til Tilvæksten i den samlede Befolkning), men ca. 40 pCt. (svarende til Tilvæksten for den Del af Befolkningen, der efterspørger selvstændige Lejligheder). Vurderer man Boligbehovet ud fra denne Betragtning, kommer man til det Resultat, at der for at genoprette Boligstandarden fra 1911 kræves en Tilvækst af 17—18.000 Lejligheder udover de ca. 46.000 Lejligheder, der er opført i Tiden fra 1911 til 1925.

Nu maa man være klar over, at hele denne Betragtning har til Forudsætning, at Befolkningens Købevillje og Købeevne overfor Lejligheder gennemgaaende nu er den samme som tidligere.

Der er imidlertid næppe nogen Grund til at tro, at Købevilljen — Lysten til at efterspørge Lejligheder — skulde være væsentlig ændret i de senere Aar: og Spørgsmaalet er derfor mere om Købeevnen overfor Lejligheder er forandret eller rettere om Købeevnen i Fremtiden, naar Lejeforholdene bliver normale, kan ventes at blive anderledes, end den var før Krigen.

Købeevnen overfor Lejligheder bestemmes paa den ene Side af Befolkningens Velstandsniveau og paa den anden Side af Lejlighedernes Pris. Naar det drejer sig om Efterspørgsel efter Lejligheder, er det navnlig Arbejdernes og Middelstandens Velstandsniveau, der faar Betydning, og naar man ser bort fra de øjeblikkelige Kriseforhold, kan der næppe være nogen Tvivl om, at Velstanden som Helhed er steget, — for Arbejderne kan man regne med, at Ugelønnen nu i Forhold til Ugelønnen i 1914 er steget med reelt ca. 20—25 pCt. Da Byggeomkostningernes Stigning, der angiver den naturlige Stigning i Huslejeniveauet, kan anslaaes til 75—80 pCt., altsaa en Stigning, der meget nær svarer til den almindelige Stigning i Prisniveauet (Pristallet var i Februar 1927 181), kan der næppe være nogen Tvivl om, at den store Befolknings Købeevne overfor Lejligheder snarest er større nu

end i 1914, og naar dette er Tilfældet, ser jeg ikke rettere, end at man ved de anførte Betragtninger over Tilvæksten i Befolkningens Boligbehov er paa den sikre Side, saaledes at man med ret stor Sikkerhed kan fastslaa, at der under fri Huslejeforhold og under stabile økonomiske Forhold vil vise sig at være en meget betydelig Mangel paa Lejligheder. Naturligvis kan man ikke paastaa, at der netop mangler det Antal Lejligheder, jeg nævnede før (17—18.000), men der kan næppe være nogen Tvivl om, at der i Øjeblikket faktisk er Brug for flere Tusinde ny Lejligheder for at genoprette den Boligstandard, Befolkningen havde før Krigen.

Det bliver altsaa Opgaven i den kommende Tid at opføre et Antal Lejligheder, der ikke blot svarer til den fremtidige Befolkningstilvækst, men er saa stort, at det forhaandenværende Underskud efterhaanden kan dækkes. Om der er nogen, der kan og vil paatage sig denne Opgave, beror først og fremmest paa, om det kan forventes, at det Byggeri, der sættes i Gang, vil vise sig at være rentabelt eller ej.

Naar jeg fremhæver, at Byggeriet maa anses for rentabelt, for at man kan sætte Byggeforetagender i Gang, maa jeg indrømme, at det offentlige (Kommunerne) naturligvis kan bygge, selv om Byggevirksomheden ikke er rentabel. Kommunerne kan leje ud til Underpris og dække Driftsunderskuddet gennem Skatterne, — fra et socialt Standpunkt set er dette en fristende Opgave, da en høj Boligstandard er et stort Kulturgode, som det for saa vidt er en naturlig Opgave for det offentlige at bidrage til at løse. Men hvis Kommunerne begynder at leje ud til Underpris, bliver det vanskeligere for de private og kooperative Bygherrer at opnaa rentabelt Byggeri, og Kommunerne maa derfor — hvis en kommunal Byggevirksomhed af denne Art sættes i Gang — formentlig overtage næsten hele Byggeriet; men under de nuværende finansielle Forhold, er det vel lidet sandsynligt, at Kommunerne kan og vil paatage sig denne vidtrækkende økonomiske Byrde, og jeg ser derfor bort fra denne Mulighed. Jeg gaar med andre Ord ud fra, at Boligbyggeriet fortrinsvis skal varetages dels af private Bygherrer, dels af de kooperative Foreninger, og for begge disse to Grupper af Bygherrer gælder det, at de gaar ikke i Gang — de kan ikke gaa i Gang — med Boligbyggeri, med mindre de venter, at dette Byggeri vil vise sig at være rentabelt.

Jeg vil gerne fremhæve, at jeg betragter Spørgsmaalet om Byggeriets Rentabilitet som det centrale i hele Spørgsmaalet om Byggeriets Stilling. Kun hvis man anser det for usandsyn-

ligt, at der fremtidig kan bygges under Pris- og Renteforhold, der gør det muligt at leje ud til en Pris, der ligger under det Lejeniveau, der kan bygges til i Øjeblikket, kan Byggeriet ventes at være rentabelt, og om det er muligt i Fremtiden at leje ud til en billigere Pris end den, man nu kan leje ud til, beror først og fremmest paa, om det øjeblikkelige Byggeprisniveau svarer til det fremtidige Niveau.

Et saadant Skøn over det fremtidige Byggeprisniveau har man igennem mange Aar ikke kunnet foretage. Fra 1914 til 1922 bevægede Prisniveauet sig saa uberegneligt, at alle Betragtninger over det fremtidige Byggeprisniveau svævede i Luften, og efter 1922, da Verdensprisniveauet faldt nogenlunde i fast Leje, har vor Valutapolitik skabt os Prisforhold, der indtil for kort Tid siden ogsaa har umuliggjort alle Beregninger over det fremtidige Prisniveau.

Men saaledes som de økonomiske Forhold har udviklet sig i den seneste Tid, synes Forholdene for Boligbyggeriet for saa vidt al ligge væsentlig bedre end paa noget andet Tidspunkt siden 1914. Efter at den danske Krone atter er blevet en Guldkrone, er man nu sikret imod, at Byggeomkostningerne kan svinge op og ned, eftersom Kronen bevæger sig i Forhold til Guld, og da samtidig Verdensprisniveauet synes at ligge forholdsvis fast, er der al Sandsynlighed for, at det danske Prisniveau ogsaa vil komme til at ligge ret fast. Det skulde altsaa nu være muligt at drøfte Spørgsmaalet, om Byggeprisniveauet nu maa antages at ligge omtrent, hvor det maa antages at skulle ligge i Fremtiden. At et saadant Skøn nødvendigvis maa være behæftet med Usikkerhed er givet, men derfor har det alligevel sin Interesse.

For det Byggeri, der her fortrinsvis tænkes paa, nemlig den høje Bebyggelse i Hovedstaden, foreligger der ikke officielle Oplysninger om Byggeomkostningerne, men nedenstaaende Tal kommer næppe langt fra det faktiske:

Byggeomkostninger pr. m² Etageareal.

	Grund	Haandværkere	Omkostninger	Ialt
1914.....	Kr. ca. 10	ca. 57	ca. 8	ca. 75
1927.....	„ „ 13	„ 96	„ 24	„ 133

Udgifterne for 1914 er anført efter de mig bekendte foreliggende Byggeregnskaber, medens Udgifterne for 1927 er ansat dels paa Grundlag af Oplysninger fra forskellige Bygherrer, dels paa Basis af de Udgifter, der er regnet med i de Laaneandragender, der er indsendt til Statsboligfonden siden Foraaret

1926, idet jeg dog har reduceret Haandværkerudgiften lidt under Hensyn til Augustreguleringen, i Henhold til hvilken Lønudgiften faldt med ca. 5 pCt.

Alt i alt kan det nuværende Byggeprisniveau efter disse Oplysninger anslaaes til at ligge paa 175—180, naar Byggepriserne i 1914 sættes til 100, og det er altsaa for Byggeriets Stilling det afgørende Spørgsmaal, om dette Byggeprisniveau kan anses for stabilt. Man maa her tage de enkelte Udgiftsposter hver for sig.

Grundpriserne i de Distrikter, hvor der bygges, er i det store og hele nu formentlig omtrent som i 1914; naar der dog regnes med en lille Stigning i Udgiften pr. m² Etageareal, skyldes det, at der nu udlægges et forholdsvis større Gaardareal end tidligere. Det offentlige, specielt Københavns Kommune, har til det yderste bestræbt sig for at holde Grundpriserne nede, og det vil man formentlig ogsaa bestræbe sig for i Fremtiden; alt i alt er der næppe Grund til at tro paa nogen Opgang i Grundpriserne i den kommende Tid, men heller næppe nogen Nedgang, idet jeg forudsætter, at man vil vedblive med at udlægge ca. Halvdelen af Grunden til Gaard og Gaardanlæg, medens man tidligere gennemgaaende kun udlagde ca. Tredjedelen af Grunden til Gaard. Grundprisen kan vel saaledes betragtes som ret stabil.

Udgifter til Haandværkerne, de egentlige Byggeudgifter, regnes at fordele sig med 60—65 pCt. til Materialer og 35—40 pCt. til Arbejdsløn (d. v. s. Arbejdsløn paa Byggepladsen). Det er ikke muligt her at omtale Priserne paa alle de enkelte Byggematerialer, jeg skal for Træmaterialernes Vedkommende kun bemærke, at der for deres Vedkommende næppe er Grund til at vente større Forandringer, Træpriserne ligger paa svensk Marked forholdsvis fast, dog med stigende Tendens. Cementprisen er i Øjeblikket ca. 2 $\frac{1}{2}$ Gang saa høj som i 1914, men da Prisen i 1914 paa Grund af Cementringens Krig med Andelsfabrikken laa ret lavt, og da Cement er en Vare, for hvilken der øjensynlig er stærke internationale Aftaler, er det vanskeligt at danne sig noget Skøn over Fremtidens Prisforhold. løvrigt skal jeg kun berøre Murstenspriserne. Prisen for alm. flammede Mursten leveret paa Byggeplads har fra 1922 til Begyndelsen af 1926 været 62 Kr pr. 1000 Sten, men er i det sidste Aarstid faldet stærkt og ligger nu omkring 46 Kr., mod ca. 24 Kr. i 1914. Murstensprisen har jo til Tider været stærkt kritiseret, og saa vidt man efter officielle Oplysninger (Produktions- og Lønstatistik m. v.) kan bedømme Teglværkernes

Produktionsudgifter, synes den i 1922 fastsatte Kartelpris af 62 Kr. ogsaa at have været meget rundelig, men efter det stærke Fald i Murstenspriserne, der har været i det sidste Aar — et Fald, der næppe er uden Forbindelse med, at Teglværkernes Samarbejde øjensynlig er svækket i den seneste Tid — er der vel næppe Grund til i Fremtiden at vente yderligere Prissfald af større Betydning. Man maa erindre, at Lønnen for Teglværksarbejdere, der i 1914 laa meget lavt, er steget forholdsvis stærkt (fra 42 Øre i 1914 til formentlig ca. 116 Øre i 1927), og alene denne Lønforhøjelse motiverer en Stigning i Murstensprisen paa ca. 13 Kr., og der bliver altsaa, da den samlede Prisstigning er 22 Kr., kun ca. 9 Kr. tilbage til Dækning af Merudgifterne til Brændsel, Transport, Forrentning m. v., hvilke Poster i 1914 udgjorde tilsammen ca. 16 Kr. pr. 1000 Sten. — Som Helhed synes der ikke at være Grund til at vente yderligere væsentlige Fald i Priserne paa Byggematerialer.

Den anden store Post i Haandværkerudgifterne er Arbejdslønningerne. Man møder her to tilsyneladende ganske uforenelige Synspunkter: Paa den ene Side siger man, at Lønningerne i Byggefagene er saa høje, at det er umuligt at bygge, paa den anden Side synes man at kunne konstatere, at naar man tager Byggearbejderne som Helhed, ligger deres Leveniveau ikke over andre Arbejderes.

Sammenligner man Byggearbejdernes Timefortjeneste med andre Arbejderes, ligger Fortjenesten for Byggefagene højt, men sammenligner man Aarsfortjenesten, bliver Billedet et andet. Byggearbejdet er Sæsonarbejde, og naar det er Tilfældet, maa Byggearbejderne pr. Time tjene væsentlig mere end andre Arbejdere for at naa samme Aarsindtægt. For Hovedstadens Vedkommende ligger Aarsindtægten for nogle Byggefag i Niveau med eller under Industriarbejdernes (Blikkenslagere, Malere og Bygningssnedkere), Tømernes ligger over Gennemsnittet, og Murernes og Murarbejdsmændenes Aarsindtægter ligger betydelig over Gennemsnittet; Lønningerne i Byggefagene er altsaa ret uensartede i Hovedstaden, men som Helhed ret høje. I Provinsen er Stillingen mere ensartet, idet alle Provinsens Byggearbejdere har en mindre Aarsløn end Industriarbejderne.

Vil man opnaa en Nedskæring i Byggefagenes Lønudgift uden at give Byggearbejderne daarligere Kaar i Forhold til Industriarbejderne, altsaa uden at nedsætte Aarsindtægten, er der derfor ikke anden Udvej end at søge at udvide Byggesæsonen. Dette byder heller ikke paa særlig store tekniske Vanskeligheder, de Forsøg, der i de sidste Par Vintre er foretaget med at bygge Vinteren

igennem, ogsaa i Frostperioder, har vist, at dette teknisk set er muligt. Vanskelighederne ved Vinterbyggeri er sikkert mere af økonomisk Art, da det er dyrere at bygge om Vinteren end om Sommeren. Men fordi Vinterbyggeri giver en Merudgift for den private Bygherre, kan det jo særdeles vel set fra et samfundsøkonomisk Synspunkt være en Besparelse. Og hvis man kan overvinde de økonomiske Vanskeligheder ved Vinterbyggeri, d. v. s. hvis man kan gøre det lige saa billigt som Sommerbyggeriet, — hvad enten dette nu sker ved offentlig Støtte eller ved at Priserne paa Byggematerialer eller Arbejdsløn holdes højere om Sommeren end om Vinteren — er der en Mulighed for at bringe Udgiften til Arbejdsløn ned uden at forringe Byggearbejdernes Aarsindtægt. Men bortset herfra kan man næppe vente et Fald i Arbejdslønningerne i Byggefagene ud over det Fald i Arbejdslønningerne, der eventuelt maatte komme mere generelt. En Drøftelse af, om Arbejdslønnen i det hele taget er saa høj her i Landet, at den ikke kan opretholdes, maa betragtes som liggende i nogen Grad udenfor Emnet, og jeg skal derfor kun bemærke, at man ved fremtidig Pristalsregulering af Arbejdslønningerne formentlig kun kan regne med nogle faa Procents Nedgang.

Hvad endelig angaar den sidste Post i Byggeregnskaberne, Posten „Omkostninger“, er der til denne at bemærke, at det først og fremmest er en Rentekonto, Hovedposterne er Renter af Byggelaan og Kurstab paa Obligationer. Paa denne Konto er der vel nogen Besparelse at vente. Diskontoen er endnu forholdsvis høj, og navnlig staar Obligationskurserne lavt. Men de Besparelser, der maatte kunne indvindes her, vil dog let gaa tabt igen for private Bygherrer, naar de selv skal fremskaffe de sidste Prioriteter. Medens man nu ved Statsboligfondslaan kan faa 3. Prioritetslaan op til 85 pCt. mod en effektiv Prioritetsydelse af ca. 6,7 pCt., maa man utvivlsomt regne med dyrere Laan, naar Statsboligfondsloven ophører.

Alt i alt er der vel nok Grund til at vente en mindre Nedgang i Byggeomkostningerne, men det er vist meget tvivlsomt, om disse Besparelser kan mere end opveje den Forøgelse af de aarlige Driftsudgifter, der vil fremkomme, naar Statsboligfondslaanene ophører, og man i Stedet for maa optage private Laan med stærk Amortisation.

Der er derfor næppe Grund til at tro, at der i Fremtiden kan bygges til en billigere aarlig Leje, end den der kan bygges til nu, og man maa efter de foreliggende Forhold regne med, at Lejen i Nybygninger fremtidig her i Hovedstaden vil komme

til at ligge paa ca. 10 Kr. pr. m² Lejlighedsareal, hvilket er den Leje, der regnes med at kunne give Bygherrene Dækning i de Bygninger, der opføres for Tiden.

Naar man saaledes maa kunne regne med, at den Leje, der kan bygges til, kan opretholdes i hvert Fald indenfor det Tidsrum, for hvilket man nogenlunde kan danne sig et Skøn over de økonomiske Forhold, skulde Byggeriet egentlig kunne gaa i Gang uden offentlig Støtte.

Dette er dog ikke sket hidtil i større Omfang, og der synes i Øjeblikket heller ikke at være Tegn til, at det private Initiativ eller Kooperationen føler sig særlig fristet til at tage fat. At Byggeriet trods det ret stabile Byggeprisniveau stadig holder sig noget tilbage kan man efter mit Skøn søge Forklaringen til paa to Punkter: 1) dels i at Byggeriet i de sidste Aar under Statsboligfondsloven utvivlsomt har budt Boligforeningernes Andelshavere og de private Haandværkere — og Haandværkernes Bankforbindelser — Skuffelser og ført dem ud i en Risiko, der er større end de havde regnet med, 2) dels i at Huslejereguleringen stadig gælder her i Hovedstaden og muligvis over en Indflydelse til Skade for Byggeriet.

Det Storbyggeri, der har fundet Sted i de senere Aar, har saavel her i Hovedstaden som i de større Provinsbyer efter hele sin Organisationsform i det hele været af en lidet betryggende Karakter. Der er i de senere Aar kun opført nogle faa Ejendomme af private, og den Virksomhed, der er udfoldet af virkelig kooperative Foreninger, har ogsaa været minimal. Den største Byggevirksomhed er udfoldet af nogle Organisationer, der er en højst uheldig Sammenblanding af private Bygherrer og Andelsforeninger; man kunde kalde dem maskerede Byggeföreninger. Fremgangsmaaden har været, at en snæver Kreds, hvori kan findes nogle Haandværkere, en Grundsælger, et Sagførerfirma og en Arkitekt, har besluttet at oprette en Boligforening. Disse Interessenter vælger en Bestyrelse, oprindelig ikke saa sjældent bestaaende af de paagældende selv, senere — da Stat og Kommune ikke vil finde sig heri — af Personer, som man maatte antage, det vilde blive let for Stifterne at samarbejde med. Denne Straamandsbestyrelse engagerer det interesserede Sagførerfirma som Foreningens juridiske Konsulent, og den paa Forhaand udpegede Arkitekt tegner et Hus, til hvilket man fra Stat og Kommune opnaar Tilsagn om Laan af Statsboligfonden, hvorefter Bestyrelsen køber Grund af den paagældende Grundsælger og engagerer de ogsaa paa Forhaand udpegede Haandværkere til at

opføre Huset. Under Husets Opførelse paaser Straamandsbestyrelsen, at de Haandværkere, der i sin Tid har valgt dem, nøje overholder Tegninger og Beskrivelser, og støttes heri af den Arkitekt og Sagfører, hvem Bestyrelsen eventuelt ogsaa i Kraft af sin Oprindelse er bundne af. Naar Huset er færdigt, tages Kredit-, Hypotekforenings- og Statsboligfondslaanene hjem, ialt 90 pCt. af Byggeomkostningerne, og det var da Meningen, at der til den Tid skulde være tegnet Andelshavere, og at disse skulde have indbetalt de sidste 10 pCt., saa Haandværkere, Sagførere o. s. v. kunde faa deres Kapital frigjort og tage fat paa en ny Ejendom. Selv om der her er malet med stærke Farver, er det dog indlysende, at hele denne almindelig anvendte Organisationsform er højst uheldig, idet de virkelige Ledere har Interesser, der er modsat de Interesser, de formelle Ledere burde varetage som Repræsentanter for de senere Andelshavere. Stat og Kommune har da ogsaa paa mange Maader søgt at sikre sig mod Gentagelser af de Misbrug, der er konstateret forskellige Steder, men det er klart, at selv en meget vidtgaaende Kontrol fra det offentliges Side ikke kan erstatte den daglige Kontrol, der føres af en Bygherre, der er virkelig økonomisk interesseret i Bygningen.

Denne Organisationsform skulde synes ideel for Haandværkerne, men alligevel er de kommet ind i Forhold, som de som Regel næppe kan magte. Holder man sig til Statsboligfundsbyggeriet, kan man skitsere Udviklingen saaledes: For de Ejendomme, der paabegyndtes i 1923, regnede Haandværkerne ikke med, at de skulde lade Penge staa i Bygningen; men det viste sig, da Byggepriserne steg, og Prioritetslaan og Andelsindskud ikke forøgedes tilsvarende, at Haandværkerne maatte lade en Del af Entreprisebeløbene staa i Ejendommene mod Prioritet efter Statsboligfondslaanet, — i 1924 vidste Haandværkerne, at de maatte regne med, at lade f. Eks. 3—4 pCt. af Byggesummen forblive indstaaende, og der foreligger da en økonomisk Tilskyndelse til at tage denne Risiko i Betragtning, naar der gives Tilbud paa Byggearbejdet, men selv om Haandværkerne maatte have fordyret de i 1924 opførte Bygninger med dette Beløb, fik de alligevel ikke udbetalt det Beløb, de havde regnet med, idet Byggeudgifterne stadig steg, og navnlig gik Obligationskurserne ned, — og da Haandværkerne i 1925 havde lært at regne med, at der maatte blive 7—8 pCt. staaende i Bygningerne og formentlig har taget dette i Betragtning i deres senere Overslag, viste det sig i 1925, at Risikoen for Haandværkerne var meget større, for nu viste det sig umuligt at skaffe Andelskapitalen frem.

Det økonomiske Resultat af disse sidste Aars Byggeri kaster utvivlsomt en Skygge over Fremtiden. Toppen af Prioriteterne vakler jo altid, og naar nu Prisfaldet skærer Toppen af Statsboligfondsbyggeriet helt bort, kommer det Problem frem, hvorledes det under de senere Aars høje Prisniveau fuldførte Byggeri kan afvikles paa en tilfredsstillende Maade. Lejen i disse Ejendomme varierer mellem 11 og 13 Kr. pr. m², medens der som nævnt nu bygges til en Leje af ca. 10 Kr. Under Prisfald kan denne Leje ikke opretholdes, Ejerne kommer i Restance med deres Prioritetsydelse, og disse Restancer er allerede af et betydeligt Omfang. For Statsboligfondens Vedkommende blev Restancerne fra Oktober Termin 1926 ved Terminens Udløb opgjort til godt $\frac{1}{4}$ Mill. Kr., svarende til ca. $\frac{1}{10}$ af de pr. Oktober forfaldende Ydelser, saa det er ikke blot givet, at det offentlige kommer til at tage Stilling til dette Spørgsmaal, men det er givet, at man meget snart maa vælge sit Standpunkt, da alle Statsboligfondsobligationerne jo er garanteret af Staten og Kommunerne. Saafremt det offentlige ikke foretager sig noget, vil en stor Del af Ejendommene komme til Tvangsauktion (2 pCt. af Statsboligfondsejendommene har allerede været til Tvangsauktion), og for saa vidt man ikke vil afskrive hele Statsboligfondslaanet som tabt, maa Statsboligfonden overtage disse Ejendomme.

Hele denne Udvikling kommer jo imidlertid ikke ganske uforudset, allerede da Loven blev vedtaget i 1922, var man klar over, at Forholdene kunde udvikle sig saaledes, som det nu er sket, og man indsatte derfor i Loven den bekendte § 5, der siger:

„Indenrigsministeren bemyndiges til, efter Samraad med Rigsdagens Finansudvalg, at fastsætte, at Renter og eventuelt Afdrag for en forud fastsat Periode kan eftergives eller Henstand med deres Erlæggelse tilstaaes Laantageren for Statskassens Regning, naar det skønnes, at Byggepriserne (Huslejeniveauet) eller andre, særlige Omstændigheder gør dette fornødent. Det saaledes eftergivne Beløb eller det, hvormed der er givet Henstand, kan ikke overstige ialt 10 pCt. af Ejendommens Anskaffelsessum, og Eftergivelsen er ordentligvis betinget af, at der af vedkommende Kommune ydes et lige saa stort Beløb til Ejendommen.“

Nogen juridisk Pligt har Staten altsaa efter Paragrafens Ordlyd ikke paataget sig; at Staten derimod har paataget sig

en moralsk Forpligtelse, kan der næppe være Tvivl om, men lad os ogsaa se bort herfra og holde os til den sociale og økonomiske Side af Sagen. Hvis Staten ikke anvender § 5, vil en Række Andelshavere miste deres Indskud og bliver nødt til at fralytte deres Lejligheder. De Tab, Andelshaverne saaledes vil komme til at lide paa Grund af Prisfaldet, vil i den almindelige Bevidsthed sikkert blive tillagt selve Andelsbevægelsen, og Resultatet maa blive, at Andelsbyggeriet i Fremtiden, ganske vist ufortjent, faar et Usoliditetens Skær over sig, der vil hæmme denne Byggeform. Det vilde være højst uheldigt, om dette skulde blive Resultatet af den øjeblikkelige Krise, for Andelsbyggeriet har saa mange Fortrin frem for det erhvervsmæssige Byggeri, at det maa anses for heldigt at skabe denne Form for Andelsbevægelsen, denne Gren af Byggeriet, gode Eksistensbetingelser. Det har Staten da ogsaa bidraget sit til ved allerede fra 1887 at yde Laan til Andelsbyggeföreninger paa billige Vilkaar, og der er al Grund til at haabe, at denne Lovgivning vil blive fortsat i Fremtiden. I hvert Fald maa man antage, at man ved ikke at anvende § 5 vil skabe Andelsbyggeriet betydelige Vanskeligheder, og det samme vil blive Tilfældet med det erhvervsmæssige Byggeri. Hvis man lader Prisfaldets Tab hvile paa de Haandværkere, der har været engageret i Byggeriet i de senere Aar, vil de komme ud for Tab i et Omfang, de ikke selv kan bære, i sidste Instans maa Størstedelen af Tabene formentlig bæres af Haandværkernes Bankforbindelser, og man kan da let komme ud i samme Situation, som vi havde efter 1908: at de Haandværkere (og Banker), der har følt Smerten ved Byggeri, holder sig tilbage, og det vilde samfundsmæssigt set være meget uheldigt, fordi man netop trænger til deres Indsats til Afhjælpning af Boligmangelen.

Vil man undgaa disse for saavel Andelsbyggeriet som det private Byggeri uheldige Følger af Prisfaldet, — som man dog ikke kan lægge Bygherrerne til Last — maa man anvende § 5.

At man ved at anvende § 5 kommer til at støtte Firmaer, hvis Virksomhed under de særegne Forhold i de senere Aar nok kan opfordre til Kritik, kan ikke begrunde, at man ikke sætter § 5 i Kraft. Den Ubegagelighed, at man for at naa et alment Gode maa støtte Enkeltpersoner, som man maaske egentlig ikke ønsker at støtte, er ikke noget specielt for Boligbyggeriet, og man har i vor øvrige Lovgivning stedse sat det almene Hensyn højest, — saadan maa et Samfund handle, og saadan maa man ogsaa handle i dette Tilfælde.

Hertil kommer den finansielle Side af Sagen. Det vil for det offentlige være en finansielt set god Fremgangsmaade at anvende § 5 paa en saadan Maade, at man derved bringer Lejen i Statsboligfonds-Ejendommene ned i et Niveau, der svarer til det Lejeniveau, der nu kan bygges til; derved har man Udsigt til at faa de nuværende Andelshavere til at blive boende i deres Andelslejligheder, og det er en Fordel, da en for livlig Omflytning kun vil bringe Udgifter for Ejendommene, og altsaa forøge Tabet for Stat og Kommune. Formentlig er der heller ingen, der ønsker, at Statsboligfonden skal overtage disse mange Ejendomme, i hvert Fald udtalte den nuværende Indenrigsminister, der jo var den Minister, der gennemførte Statsboligfondsloven, under Debatten i Landstinget i 1922, at han havde „anset det nødvendigt i Loven at indføje en saadan Bestemmelse — (d. v. s. § 5) — for at sikre Stat og Kommune imod at blive stillet overfor Overtagelse af Ejendomme, til hvilke der er ydet Laan af Statsboligfonden, hvis de kommende Tider skulde forme sig saaledes med Hensyn til Byggepriser og Lejesummer, at de Ejendomme, der nu opføres, ikke, trods forsvarlig Forvaltning, skulde vise sig rentable“.

Endelig kunde man i denne Forbindelse nævne, at Staten paa et andet Omraade har anset det for hensigtsmæssigt at paatage sig § 5 Forpligtelser, nemlig overfor Husmandsbrugene. Her er „§ 5“ juridisk bindende; for saa vidt angaar Afgifterne af Len- og Stamhusjorden, gaar Afgiften jo ned, naar Jordværdien falder, og overfor Bygningerne er denne „§ 5“ sat i Kraft paa Forhaand, allerede før Pristaldet er begyndt, idet en Del af Byggelaanet er rentefrit. Cand. polit. Jørgen Pedersen opgør — i en endnu ikke offentliggjort Afhandling — Statens Tilskud gennem disse delvis rentefri Byggelaan i Henhold til Len- og Stamhuslovene til henimod 10 Mill. Kr. for de i Aarene 1920—24 oprettede Brug, hvortil kommer et Tilskud i Henhold til den almindelige Husmandslovgivning (Loven af 6. Maj 1921 og senere Love) til ca. 8 Mill. Kr. for de i Aarene 1921—24 oprettede Brug. Naar man saaledes anerkender, at det offentlige maa tage Risikoen for de Tab, der lides ved Kapitalinvesteringer, der finder Sted under højt Prisniveau efter Lovgivningsmagtens Opfordring og med det offentliges øjeblikkelige Støtte og et mere eller mindre klart udtalt Løfte om Støtte i vanskelige Perioder, naar man anerkender dette, og man tilmed har en § 5 Lovgivning, der er sat i Kraft for Husmandsbrugene allerede under Højkonjunkturen, synes det ikke urimeligt at vente, at § 5 sættes i Kraft for Beboelsesejendommene paa et Tidspunkt, da Defla-

tionen har forringet Ejendommenes Lejeværdi. Det kan tilføjes, at Udgiften ved at yde en Hjælp i et Omfang, der svarer til 20 pCt. af Byggeudgifterne, maa antages at betyde en aarlig Udgift for Stat og Kommuner paa ca. 3—3½ Mill. Kr. aarlig, hvoraf hver skal bære ca. Halvdelen. Saa store Lempelser behøver man næppe at yde, og Lempelserne behøver naturligvis kun at ydes, indtil de paagældende Ejendomme gennem en Omprioritering kan faa deres Terminsydelser nedsat, og de kan ydes paa Betingelse af, at Beløbene senere tilbagebetales til det offentlige.

Jeg skal saa til Slut omtale det andet Omraade, der kunde tænkes nu at virke hæmmende paa Boligbyggeriet, nemlig den endnu gældende Huslejeregulering.

Man har lige siden 1916 hyppigt set anført, at det er Huslejereguleringen, der er Aarsag til Boligmangelen, idet den har hindret det erhvervsmæssige Byggeri. Der er imidlertid næppe Grund til at tro, at der under de usikre økonomiske Forhold i Aarene fra 1914 til 1922 i større Omfang vilde være blevet sat erhvervsmæssigt Byggeri i Gang, selv om der ingen Huslejeregulering havde været. Der kan formentlig ikke være nogen Tvivl om, at Prisforholdene var af en saadan Natur, at de fik enhver Bygherre, der var i Besiddelse af økonomisk Sans, til at holde sig borte fra Byggeriet, som det kun ved de store offentlige Tilskud i disse Aar var muligt at holde i Gang. I 1922 var der utvivlsomt Udsigt til at faa privat Byggeri i Gang, men disse Muligheder blev tilintetgjort ved den Prisstigning vi — takket være Valutapolitiken af 1922 og 1923 — fik i de følgende Aar, og kun ved Hjælp af Statsboligfondsloven, der gav store Laan og et — ganske vist uforbindende — Løfte om Hjælp under faldende Priser, har man kunnet holde et Byggeri af nogenlunde antageligt Omfang i Gang. Naar Prisforholdene lige fra 1914 til 1926 har været saaledes, at man til enhver Tid har ment, at man kunde bygge billigere, hvis man ventede til næste Aar, synes man her at have Forklaringen til, at private ikke vilde bygge. Jeg er derfor tilbøjelig til at tro, at man kan sætte den Indvirkning, Huslejereguleringen kan have haft paa Byggeriet, til praktisk talt Nul, i hvert Fald for Tiden indtil Foraaret 1926.

Men fordi Huslejereguleringen ikke hidtil har hæmmet Byggeriet, er der naturligvis ikke noget til Hinder for at den kan tænkes i Fremtiden at ville virke hæmmende.

Spørgsmaalet er altsaa, om Huslejereguleringen i en saadan Grad kan vanskeliggøre det at udleje de ny Lejligheder,

at man undlader at paabegynde ny Byggeforetagender af Frygt for, at de ny Lejligheder skal komme til at staa ledige.

For at finde en Løsning paa dette Problem vil jeg spørge, hvem der skal bygges for. Hvem skal bo i de ny Lejligheder, der skal opføres i Fremtiden? Naar man ser bort fra Befolkningstilvæksten (det er utvivlsomt muligt under det forventede ret stabile Prisniveau at bygge til Befolkningstilvæksten, men et Byggeri, der svarer til Befolkningstilvæksten betyder jo kun, at Boligmangelen ikke forøges) er der tre Grupper af Personer, der kan efterspørge disse Lejligheder, nemlig 1) de, der ingen Lejlighed har, 2) de, der nu bor i de ny dyre Lejligheder, og 3) de, der bor i de gamle billige Lejligheder.

Den første af disse Grupper, de Personer, der nu ingen Lejlighed har, altsaa bl. a. alle de Personer, der er under kommunal Boligforsorg, er som Helhed saadan stillede i økonomisk Henseende, at det er Ironi at tilbyde dem en ny 2-Værelses Lejlighed til 50 Kr. om Maaneden. For den anden Gruppe af Personer, de, der nu bor i de dyre Lejligheder, kan der rimeligvis bygges i Øjeblikket; de paagældende betaler nu en Leje af 11—13 Kr. pr. m² og vil formentlig i stor Udstrækning flytte, naar de kan faa en Lejlighed til 10 Kr., — men det betyder en foreløbig Affolkning af Statsboligfondejendommene, og da disses Lejligheder formentlig derefter kun kan lejes ud til 10 Kr. pr. m², bliver det et Byggeri delvis for offentlig Regning, og indirekte et Byggeri for Befolkningstilvæksten, da de ny Lejere i Statsboligfondsejendommene næppe kommer hverken fra Husvildeafdelingerne eller fra de gamle Lejligheder. Endelig har vi den tredje Gruppe af „Efterspørgere“, de, der bor i gamle Lejligheder, men deres Efterspørgsel er bremset derved, at man gennem Huslejereguleringen opretholder den lave Leje i de gamle Lejligheder.

Resultatet af disse Betragtninger er altsaa, at man foruden til Befolkningstilvæksten kun kan vente at leje ud til de nuværende Beboere af de dyre Lejligheder, men dette er ensbetydende med Tab for Stat og Kommune og afhjælper ikke den eksisterende Boligmangel, — de husvilde kan ikke betale, og Lejerne af de gamle Lejligheder vil ikke betale den Leje, der nu bygges til. Det maa derfor anses for en Nødvendighed at slippe ud af det Forhold, at man samtidig med at man bygger til en Leje, som efter det almindelige Prisniveau slet ikke kan betragtes som høj, ved Huslejeregulering drager Omsorg for, at de mere købedygtige Befolkningsklasser ikke melder sig som Efterspørgere til de ny Lejligheder. Paa den Maade skaffer man ikke Boliger

til de husvilde, der kun kan leje de gamle Lejligheder, der altid vil blive udlejet til en Pris, der ligger lavere end den, der svarer til Byggeprisen.

Lejen i de gamle Lejligheder ligger her i Byen i et Niveau paa ca. 155 (Lejen i 1914 = 100) og vil under fri Forhold formentlig gaa op i ca. 170, og jeg tror, at man af Hensyn til Byggevirksohmheden snarest mulig bør lade Lejen stige dertil, og jeg tror, at Tidspunktet er gunstigt; netop i Øjeblikket under Depressionen er der forholdsvis ringe Mulighed for Ejerne for at udnytte en Ophævelse af Huslejereguleringen til ublu Forhøjelser; men det vil dog vist være forsigtigst at tage Klausuler herimod, og dette kan man jo meget let gøre blot ved at skærpe den Aagerlovgivning vedrørende Husleje forhold, der allerede gælder. Den nuværende Aagerbestemmelse kan kun bruges mod urimelige Lejeforhøjelser, nemlig naar der foreligger eller maa antages at foreligge Forsøg paa at opnaa en Leje, der staar i Misforhold til det udlejedes Værdi, men jeg ser ikke, hvorfor den ikke skulde kunne udvides til ogsaa at omfatte andre Forhold, f. Eks. urimelige, chikanøse Opsigelser, urimelige almindelige Kontraktsbestemmelser o. s. v.

Naar der indføres en virkelig streng Aagerlovgivning, samtidig med at Huslejereguleringen ophæves, er der næppe Grund til at vente særlig store Overgangsvanskeligheder.

I Sverige, hvor man ophævede Huslejereguleringen allerede i 1923 (den svenske Krone naaede Pari i Sommeren 1922, og pr. 1. Oktober 1923 var det svenske Engrospristal 160, Detailpristallet 177), var Overgangsvanskelighederne ikke saa forfærdelig store, og her i Landet, hvor vi for de større Provinsbyers Vedkommende i det væsentlige ophævede Huslejereguleringen i Efteraaret 1925, medførte Ophævelsen heller næppe saa store Vanskeligheder som ventet. De gode Virkninger udeblev imidlertid ikke. Byggevirksohmheden har i Sverige i de senere Aar været langt større end før Krigen¹⁾. I vore Provinsbyer blev der ganske vist ikke noget særligt stærkt Byggeri straks efter at det i Foraaret 1925 var vedtaget at Huslejereguleringen i Provinsen skulde bortfalde. Prisniveauet var paa det Tidspunkt faldende, saa i 1925 byggedes kun i sædvanligt Omfang, men i Sommeren 1926, da Byggepriserne var

¹⁾ I Sverige ydes dog stadig Laan af Stat og Kommune til „egna hem“ og til kooperativt Byggeri, og af ikke mindre Betydning er det, at der f. Eks. af Stockholms Kommune stilles Grund til Raadighed uden Udbetaling (Leje).

faldet meget stærkt, blev der i Provinsbyerne opført flere Lejligheder end i noget andet Aar efter 1916.

At en Ophævelse af Huslejereguleringen vil give Ejere af de gamle Lejligheder en Konjunkturgevinst ud over, hvad de allerede har faaet, er givet, men det er naturligvis ikke noget Motiv til at opretholde Reguleringen, hvorimod der kunde være Grund til — ligesom i Sverige — at inddrage en Del heraf i de offentlige Kasser. At det ikke er Smaabeløb, det drejer sig om, vil fremgaa af, at den samlede aarlige Lejeværdi for Hovedstadens Ejendomme i 1916 opgjortes til ca. 112 Mill. Kr.; hvis man regner, at 25 pCts Forhøjelse var nødvendig for at dække Stigningen i Driftsudgifterne, giver den Lejestigning, der dels er kommet, dels kan ventes at komme, Ejere af de gamle Ejendomme en aarlig Nettogevinst paa 45—50 Mill. Kr., svarende til en Formueforøgelse af henimod 600—650 Mill. Kr., eller om man kun vil regne med forventet fremtidig Lejestigning en Formueforøgelse af godt 200 Mill. Kr. — om man har Raad til at lade denne Skattereserve ligge uudnyttet bliver dog først og fremmest et finansielt Spørgsmaal.

De Betragtninger, jeg her har anstillet, og som jo ingenlunde har berørt alle de Forhold, der kunde tages op i denne Forbindelse, resulterer altsaa i, at der for at naa samme Boligstandard som før Krigen maa fremskaffes et meget stort Antal Lejligheder, at Mulighederne for at fremskaffe dem gennem privat og kooperativt Byggeri for saa vidt er gunstige, som det maa antages, at man ikke indenfor en nærmere Fremtid kan bygge til en billigere Leje, end den man kan bygge til nu, for selv om Byggeudgifterne vel nok gaar lidt ned, modvirkes dette af, at de private Laan, der fremtidig maa anbringes i 3—4 Prioritet i Stedet for Statsboligfondslaanene, vil kræve en højere Rente og en hurtigere Amortisation, saaledes at Driften af Ejendommene (Lejen) næppe bliver billigere.

Forudsætningerne er som nævnt, dels at Verdensprisniveauet forbliver nogenlunde konstant, dels at Lønningerne her i Landet — bortset fra Pristalsreguleringer — ogsaa forbliver ret konstante.

Naar Byggeriet trods Boligmangel og trods Sandsynligheden for et ret stabilt Lejeniveau og trods tilstrækkelig Betalingssevne hos Lejerne (Andelshaverne) ikke gaar i Gang, søger jeg Forklaringen paa den ene Side i Skyggen fra Fortiden: i den Risiko, Haandværkerne og deres Bankforbindelser mod Forventning er kommet ud i ved de senere Aars Byggeri, og i

den uberettigede Mistillid Prisfaldet har skabt overfor Boligforeningerne, hvilke Forhold maa afhjælpes ved Anvendelse af § 5, — paa den anden Side søger jeg Forklaringen til, at Byggeriet stadig i nogen Grad holder sig tilbage i Huslejereguleringen. Denne Lovgivning var nødvendig under og umiddelbart efter Krigen, ligesom den ogsaa var nødvendig indtil Kronen og dermed Prisniveauet blev lagt fast. Huslejereguleringen virkede den Gang i social Henseende heldigt ved at hindre urimelige Lejeforhøjelser, og den havde samtidig den heldige økonomiske Virkning, at den forhindrede, at der i større Omfang kunde spekuleres i Beboelsesejendomme. Men under de nuværende økonomiske Forhold mener jeg, at Huslejereguleringen ved at hæmme Byggeriet hindrer en Forbedring af Boligforholdene, og jeg betragter derfor denne Lov som skadelig i social og økonomisk Henseende, den er en Levning fra Krigstiden, som bør fjernes og erstattes med Aagerbestemmelser, der kan hindre Overgreb fra Husejernes Side uden paa nogen Maade at genere Byggeriet.

NOGLE TRÆK AF DEN TEORETISKE ØKONOMIS UDVIKLING I U. S. A.

Foredrag i Socialøkonomisk Samfund den 5. April 1927.

Af Carl Iversen.

Summariske Oversigter over den økonomiske Teoris Udvikling i U. S. A. med mere eller mindre udførlige Literaturhenvisninger er givet bl. a. af Schumpeter i en fortræffelig Artikel i Schmollers Jahrbuch for 1910, af Hollander i den sidste Udgave af Palgrave's Dictionary og af Seligman i Festskriftet til Brentano.¹⁾

Seligman sammenfatter sin Oversigt i en Udtalelse om, at man ingensinde i De forenede Staters Historie er kommet de økonomiske Videnskaber i Møde med saa stor Interesse som i Øjeblikket, og at Udsigterne for deres videre Udvikling paa alle Omraader: den økonomiske Teoris saavel som Historiens og den anvendte Økonomis aldrig har været saa glimrende som for Tiden.²⁾

Paa den anden Side skrev Prof. Dunbar ved Harvard 50 Aar i Forvejen, at „De forenede Stater ikke indtil nu har gjort noget for Udviklingen af den økonomiske Teori, til Trods for deres uhyre og øjeblikkelige Interesse i dens praktiske Anvendelse.“³⁾

¹⁾ Se ogsaa Furber: Geschichte und kritische Studien zur Entwicklung der ökonomischen Theorien in Amerika, 1891, S. Sherwood: Tendencies in American Economic Thought, 1897, og Seligman: Economists i Cambridge History of American Literature, 1921, vol. IV, samt af de talrige amerikanske Tidsskriftartikler om Emnet bl. a. J. H. Hollander: The Present State of the Theory of Distribution; Publications of the American Economic Association 1906 og Economic Theorizing and Scientific Progress i American Economic Review, VI, Suppl. p. 124—39 og The Economist's Spiral, ibid. XII.

²⁾ Festgabe für Lujo Brentano zum 80. Geburtstag; Die Wirtschaftswissenschaft nach dem Kriege, 1925, II p. 77—78.

³⁾ North American Review, Jan. 1876.

De forenede Staters Indsats i Nationaløkonomiens Teori er da af forholdsvis ny Dato, og vi kan i det væsentlige begrænse os til at opridse nogle Hovedlinier i den Udvikling, der i det sidste halve Aarhundrede er foregaaet i den amerikanske Teori. Og skønt netop hos amerikanske Forfattere teoretiske Betragtninger af stor Interesse ofte forekommer i Værker, der falder ind under den anvendte Økonomi, vil vi yderligere her indskrænke os til at betragte de Arbejder, som direkte beskæftiger sig med den rene Teori, og endda tage dette Begreb i snævrere Forstand som i det væsentlige identisk med „value and distribution“, saaledes at navnlig Undersøgelser vedrørende Penge- og Kriseteorier lades ude af Betragtning. De udgør nu heller ikke efter amerikansk Tankegang nogen integrerende Del af den rene Teori, men indtager en mere selvstændig Plads ved Siden af denne.

Naturligvis finder vi dog helt tilbage i Revolutionstiden talrige Skrifter om økonomiske Spørgsmaal. Pengevæsenes Ordning og Uafhængighedskrigens Finansiering var de Problemer, der dengang særlig beskæftigede Sindene.¹⁾

I den følgende Periode er det fortrinsvis i Politikeres og Statsmænds Afhandlinger, man skal søge Tidens økonomiske Forhold behandlede. Blandt disse har navnlig Alexander Hamilton²⁾ og Benjamin Franklin³⁾ haft Betydning ogsaa for senere Tider, men ogsaa George Washington, Thomas Jefferson,

¹⁾ Seligman fremhæver navnlig (anf. St. p. 61) S. Gale (An Essay on the Nature and Principles of Public Credit, 4 Dele, 1784—86), Pelatiah Weber (Political Essays on the Nature and Operation of Money, Public Finances and other Subjects 1791) og William Douglass (Discourse concerning the Currencies of the British Plantations in North America 1751, og Summary of the British Settlements in North America, 1755).

²⁾ Hamiltons talrige Beretninger om Manufakturer, Pengeomløb, Kredit, Banker, Skatter, sinking funds etc. findes nu i Complete Works ed. by H. C. Lodge 1885—86, 9 Bind, ny Udg. i 12 Bd. 1904. Se ogsaa Harrower: Alexander Hamilton als Nationalökonom, 1887.

³⁾ I 1729 hævdede han i Nature and Necessity of Paper Currency under Indflydelse af Petty at „a plentiful currency will make rates of interest low and will promote immigration and home manufactures“, og han omtaler naivt, at hans politiske Venner „who considered I had been of some service thought fit to reward me by employing me in printing the money, a very profitable job and a great help to me“.

Større Betydning havde Franklins Betragtninger over Befolknings-spørgsmaalet i Observations concerning the Increase of Mankind and the Peopling of Countries fra 1751, som i mange Henseender anteciperede Malthus' Lære. Men mest Indflydelse fik han gennem den Livsvisdom, han Aar efter Aar docerede i de af ham udgivne Blade The Pennsylvania Gazette og Poor Richard's Almanack. Se nærmere Werzel: Benjamin Franklin as an Economist, 1895.

James Madison og Robert Morris fortjener at nævnes i denne Forbindelse.¹⁾

Men selvfølgelig var det for dem de politiske Problemer og ikke den teoretiske Analyse, der var Hovedsagen, og skønt den første Lærestol i Økonomi blev oprettet ved Columbia College allerede i 1818, var det som alt antydtes først efter 1870, at den akademiske Literatur i Amerika bragte selvstændige Bidrag til Økonomiens Teori af nævneværdig Betydning. Hvad der fremkom før den Tid, var som oftest kun Gentagelser af den engelske klassiske Skoles Tanker og Argumenter.²⁾

Der er dog tre Navne fra denne Tid, som stadig nævnes med Hæder i Amerika.

Det første af dem er Daniel Raymond, som med sit to Bindes Værk fra 1820 *Elements of Political Economy* søgte frem ad væsentlig andre Veje end Adam Smith og Ricardo, og i Virkeligheden i Tilslutning til Tanker, der allerede var udtalt af Hamilton, lagde Grunden til den Beskyttelsesteori, som siden hen blev udviklet nærmere af Fr. List.³⁾

¹⁾ Washington beskæftiger sig i mangfoldige af sine Breve med land-økonomiske Emner. Det samme gør Jefferson i sine Notes on Virginia. Madison syslede navnlig med Handelsspørgsmaalet og Morris med Finansvæsen.

²⁾ Adam Smiths *Wealth of Nations* udkom allerede i 1781 i amerikansk Udgave og Malthus og Ricardo optrykkes henholdsvis 1809 og 1819.

³⁾ Se Neill: Daniel Raymond, 1897, særlig ch. IV. Selv betegner Raymond i Forordet sit Arbejde som „an humble effort to break loose from the fetters of foreign authority, foreign theories and systems of political economy, which, from dissimilarity in the nature of governments renders them altogether unsuited to our country“.

Da List i 1825 maatte drage til Amerika, kom han i Forbindelse med de ledende Mænd i et i Philadelphia dannet Samfund til Ophjælpning af den nationale Industri. Præsidenten for dette Samfund var Matthew Carey, H. C. Careys Fader; paa Opfordring af Vicepræsidenten, Charles Ingersoll, greb List ind i Foreningens Kampagne med Offentliggørelsen af en Række Breve, som vakte betydelig Opmærksomhed og i Virkeligheden indeholdt alle de Hovedtanker, der siden nærmere udformedes i Das nationale System der politischen Ökonomie. De blev udgivet i et Bind med Titelen: *Outlines of a New System of Political Economy in a Series of Letters addressed by F. List to Charles Ingersoll, Philadelphia 1827*, og findes optrykt i Margaret E. Hirst: *Life of Friedrich List*, London 1909.

Baade Margaret Hirst, Charles Rist (i *Histoire des doctrines économiques*, Paris 1909) og M. Kurt Kohler (i *Problematisches zu Friedrich List*, Leipzig 1909) understreger Paavirkningen fra Raymond og Rambaud (*Histoire des Doctrines*) vil endog helt og holdent føre Lists Inspiration tilbage til denne. Selv citerer List aldrig Raymond, og hans Anskuelse afveg paa væsentlige Punkter fra dennes. Maaske forklares Ligheden imellem dem bedst ved den Gæld, hvori de begge stod til Sismondi, saa at Lists Ophold i Amerika snarere betød en Styrkelse af den Tro, han allerede havde erhvervet end en egentlig Omvendelse (se et Brev fra April 1825 citeret af Margaret Hirst p. 33).

Den næste Forfatter, som maa nævnes, er John Rae, en selvlært Skotte, der med Rette er blevet karakteriseret som en Forløber for Bøhm-Bawerk i Kraft af de interessante, men først i den seneste Tid paaagtede Bidrag til Kapitalteorien, der indeholdes i hans Bog fra 1834 med den karakteristiske Titel: *Statement of some New Principles on the Subject of Political Economy*, exposing the fallacies of the system of free trade and of some other doctrines maintained in the *Wealth of Nations*. Det var herfra J. St. Mill hentede Udtrykket „effective desire of accumulation“, men skønt han gentagne Gange citerer Bogen, fik han næppe Øjet op for de epokegørende nye Tanker, den indeholdt, og det var først længe efter Fremkomsten af Bøhm-Bawerks Teori, at Prof. Mixter gjorde opmærksom paa dens Lighed med Rae's Anskuelser.¹⁾ Ogsaa Rae leverede et Forsvar for Protektionismen ud fra en dyb Overbevisning om „the unsoundness of the system maintained in the *Wealth of Nations*“.

Den tredie Forfatter, som vandt internationalt Ry, var Henry C. Carey. Ligesom de to andre var han som bekendt overbevist Protektionist og paa snart sagt alle Punkter en ivrig Modstander af den klassiske Lære, men der er dog næppe noget af de talrige Argumenter, han i saa Henseende i sit omfattende Forfatterskab førte frem, som nu har andet end rent historisk Interesse.²⁾

Endelig maa man naturligvis heller ikke fra denne Epoke glemme Henry George, hvis almindelige økonomiske Teori,³⁾ hvor svag den end som Helhed var, dog ikke blev ganske uden Betydning for den økonomiske Tæknings Udvikling; saaledes fik f. Ex. hans Teori om Arbejdslønnens Afhængighed af no-rent Jordens Produkt siden hen Betydning for Clark.⁴⁾

Men ellers havde den synkende Interesse for National-økonomien, som man finder i England i den efter-klassiske Periode, ogsaa i Amerika sit Sidesykke i en Stagnationstid i

¹⁾ Se Mixter: A forerunner of Bøhm Bawerk, *Quarterly Journal of Economics*, vol. XI, Jan. 1897 pp. 161—190. I 1905 foranstaltede Mixter under Titelen *The sociological theory of capital* en ny Udgave af Raes Bog. Se nu ogsaa Bøhm-Bawerk: *Geschichte und Kritik der Kapitalzins-Theorien*, Kap. XI, 4. Aufl. pp. 277—317.

²⁾ Blandt Careys Værker maa særlig nævnes *Principles of Political Economy I—III 1837—40*, *The Past, the Present and The Future*, 1848, *Principles of Social Science I—III*, 1858—59 og *Manual of Social Science* 1864. Se ogsaa J. W. Jenks: *Henry C. Carey als Nationalökonom* 1885.

³⁾ Særlig i *Progress and Poverty*, 1879.

⁴⁾ Se J. B. Clark: *Distribution of Wealth*, 1899, Preface p. VIII.

Aarhundredets Midte.¹⁾ Og ligesom det i sin Tid i England var Napoleonskrigenes aktuelle politiske Problemer, der dannede Baggrunden for den klassiske Skoles økonomiske Tænkning, saaledes blev det i U. S. A. Borgerkrigen og de i nærmere eller fjernere Forbindelse med den opstaaende Problemer, der for Alvor satte det teoretiske Tankearbejde i Gang.²⁾

Tillige fik det en vis Betydning, at det Slægtled af unge Nationaløkonomer, som i 70'erne og 80'erne tog dette Tankearbejde op, saa godt som alle gennem kortere eller længere Tid havde studeret i Tyskland. Ved Siden af den klassiske engelske Tradition, der naturligvis stadig levede videre, og som netop nu i dette Tidsrum paa en Maade fornyedes gennem Jevons', Østrigernes og Lausanneskolens Indflydelse, maatte man ganske naturligt som Resultat af Impulserne fra Tyskland vente at se en Omplantning af den historiske Skoles ledende Ideer paa amerikansk Grund.

Noget skete der ogsaa i den Retning. Da man i 1885 stiftede American Economic Association, opstillede man bl. a. følgende Vedtægter:

1) Vi anser Staten for et Middel, hvis positive Medvirking er uomgængeligt nødvendigt for menneskeligt Fremskridt.

2) Vi tror, at Nationaløkonomien som Videnskab endnu befinder sig paa sine første Udviklingsstadier. Med al Anerkendelse af tidligere Nationaløkonomers Arbejde lægger vi ikke saa megen Vægt paa Spekulation som paa det historiske Studium af det økonomiske Livs faktiske Betingelser for tilfredsstillende at kunne fremme den økonomiske Udvikling.

3) Vi mener, at Konflikten mellem Kapital og Arbejde har stillet et stort Antal sociale Problemer i Forgrunden, hvis Løsning kræver Kirkens, Statens og Videnskabens forenede Anstrengelser hver paa sit Omraade.

¹⁾ Nævnes kan dog fra denne og den følgende Tid: F. Bowen: The Principles of Political Economy applied to the conditions, the resources and the institutions of the American people, 1856, Tucker: Political Economy for the People, 1859, A. L. Perry: Elements of Political Economy, 1865, Amasa Walker: The Science of Wealth, 1866, Simon Newcomb: Principles of Political Economy, 1855 og G. Gunton: Wealth and Progress 1888 og Principles of Social Economics 1891.

²⁾ Stor Betydning i Perioden umiddelbart efter Krigen fik David A. Wells oprindelig Professor i Kemi, som bragte Orden i Statsfinansernes Kaos og skrev en Række Rapporter og Afhandlinger særlig vedrørende Skatte-spørgsmaal, men uden egentlig økonomisk Uddannelse, som han var, fik han kun ringe Betydning paa det rent teoretiske Omraade. Af andre praktiske Økonomer fra denne Tid kan nævnes Horace White, Edward Atkinson, W. G. Sumner, Charles F. Dunbar og J. Schoenhof.

Klarere kunde den yngre historiske Skole i Tyskland vel næppe selv have formuleret sit Standpunkt. Og naar man, da det statsvidenskabelige Fakultet ved Columbia University Aaret efter startede det første videnskabelige Tidsskrift paa dette Felt, valgte Titelen: *Political Science Quarterly, A Review devoted to the Historical, Statistical, and Comparative Study of Politics, Economics and Public Law*, finder man selvsagt ogsaa deri en tydelig Efterklang af tyske Toner.

Men inden længe blev der til de nysnævnte Vedtægter føjet en Fodnote om, at denne principielle Erklæring blot blev foreslaaet og vedtaget af Foreningens Grundlæggere som et almindeligt Udtryk for deres Meninger og Hensigter, men ikke skulde anses for bindende for de enkelte Medlemmer. Og Foreningen blev — hvad den forøvrigt havde været straks fra første Begyndelse — et Samlingssted for Økonomer af alle Afskygninger: for Dyrkere af den rene Teori lige saa vel som for Praktikere, Historikere og Statistikere. Paa samme Maade blev det i de følgende Aar i første Række det af Prof. Dunbar ved Harvard i 1886 netop med Henblik paa Faren ved en overhaandtagende tysk Indflydelse¹⁾ grundlagte Tidsskrift *The Quarterly Journal of Economics*, hvis Spalter blev Tumleplads for de yngre Økonomer i deres ivrige Meningskampe.

Selvfølgelig var der blandt dem, der havde deltaget i Valfarten til Tyskland, nogle, for hvem statistiske og historiske Studier kom til at spille Hovedrollen; det gjaldt f. Ex. for H. C. Adams og Richmond Mayo-Smith. Men mangfoldige andre vendte sig paany mod den rene Teori, og for det meste af en Menneskealder endnu stod amerikansk Nationaløkonomi afgjort i Nyklassicismens Tegn.

Men indenfor denne Menneskealder har igen hver Tiaar sit særlige Præg.

I 80'erne var det Francis A. Walker, som var den centrale Skikkelse.

Efter en glimrende Karriere i Borgerkrigen, hvor han hurtigt avancerede til General, blev han Leder af Folketællingerne i 1870 og 1880 og desuden Professor i Nationaløkonomi ved Yale og siden ved Johns Hopkins University for til sidst at ende som Præsident for det ansete Massachusetts Institute of Technology i Boston.

I ham fik Amerika sin første virkelig betydelige Teoretiker. Som Soldat og Statistiker, som College Præsident og

¹⁾ Se Dunbars Indledningsartikel: *The Reaction in Political Economy*.
Nationaløkonomisk Tidsskrift LXV.

økonomisk Forfatter — overalt var han den fødte Leder, og som den ubestridt førende amerikanske Nationaløkonom i Aarhundredets sidste Fjerdedel, blev han da ogsaa ganske naturligt ved Dannelsen af American Economic Association dennes første Præsident. I mangt og meget var han ogsaa selv paa-virket af de Tanker, der laa bag Foreningens Dannelse; overfor den klassiske Teoris abstrakte Ræsonnementer, pegede han bestandig paa Nødvendigheden af induktive Undersøgelser af de konkrete Fakta. Men uden Førstehaands Kendskab til Kontinentets økonomiske Videnskab som han var, naaede han dog aldrig at blive Ophavsmand til nogen egentlig Skole, og ogsaa hans egen Indsats faldt væsentlig indenfor den rene Teori.

Foruden med Pengevæsen — han var en ivrig Forkæmper for Bimetallisme — beskæftigede han sig særlig med Profit og med Arbejdsløn.

Vægtigst var utvivlsomt hans Bidrag paa det første Omraade. Skønt han ikke var den første, der opstillede Analogien mellem Profitten og Jordrenten, var det dog først ham, der for Alvor skaffede denne Tanke Indpas i Fordelingslæren, ligesom han i Forbindelse dermed klart drog Skellet mellem Driftsherre og Kapitalist.¹⁾

Mindre originalt var hans positive Bidrag til Arbejdslønnens Teori. Paa dette Omraade fandt han ved sin Fremtræden endnu Lønningsfondsteorien som den ubestridt herskende. Den Reaktion, der i England var indtraadt som Følge af Longe's, Leslie's og Thornton's Angreb og Mill's berømte Tilbagekald i 1869, havde i Amerika kun givet svage Efterdønninger. Nu rettede imidlertid Walker i et fortræffeligt Essay fra 1875²⁾ og Aaret efter i Bogen *The Wages Question* en sønderlemmende omend ikke helt igennem lydefri Kritik mod Teorien.³⁾ Men ikke tilfreds hermed arbejdede han sig efterhaanden — i sin *Political Economy* fra 1883 og flere følgende Arbejder — frem til en selvstændig, men højst virkelighedsfjern Lønteori ikke ulig Jevons', hvorefter Arbejdslønnen blev Restindkomsten, the residual share in the product of industry.⁴⁾

¹⁾ Se særlig *Political Economy*, Pt. IV ch. IV, 3 ed. pp 232—245 og *Discussions* I pp. 359—380 og 383—413.

²⁾ *The Wages Fund Theory*, *North American Review*, Jan. 1875.

³⁾ Se herom særlig hos Taussig (*Wages and Capital*, 1896 ch. XIV), der sammen med Böhm-Bawerk og Wicksell kan nævnes som Repræsentant for den „nye Lønningsfondsteori“.

⁴⁾ Se herom Walker: *Political Economy* Pt. IV ch. V, særl. p. 250—51 (3. ed.), Hollander: *The Residual Claimant Theory of Distribution*, *Quarterly Journal of Economics*, vol. XVII, Febr. 1903, p. 261 ff.

Var det saaledes langt fra altid, at Walker's egne positive Bidrag til Økonomiens Teori viste sig at være af blivende Betydning, var dog alt, hvad der udgik fra hans Haand, stimulerende og ansporende, og han øvede da ogsaa en Indflydelse paa sin Samtid større end nogen anden amerikansk National-økonom har kunnet glæde sig over, selv om han som nævnt ikke kom til at danne nogen egentlig „Skole“. Det maa ogsaa erkendes, at man Gang paa Gang i hans Arbejder møder Originalitetens Glimt, men letflydende som hans Stil var, flød der ham ogsaa adskilligt i Pennen, som ikke kunde staa for en nærmere Prøvelse. Som saa ofte, naar Geniet forsøger at gaa de nye Veje, gik det ogsaa her i nogen Grad ud over Fremstillingens velafvejede Systematik og Konsekvens.

Fra 90'erne rager ingen enkelt Personlighed frem. Bedst kunde man maaske karakterisere denne Tid som den „østrigske“ Periode i amerikansk Nationaløkonomi. I 1890 udkom den engelske Oversættelse af Böhm-Bawerks Capital and Interest, og snart fulgte andre af den østrigste Skoles Værker efter. Og i Løbet af faa Aar kom der da i de amerikanske Tidsskrifter et Ordskitte til Udbrud, der er uden Sidestykke i amerikansk Nationaløkonomis Historie, og som maaske kun har sin Lige i hin frugtbare Periode i England, mellem 1815 og 1825, da Mænd som Malthus og Ricardo, James Mill og Mc. Culloch, Torrens og Senior vekslede Meninger om økonomiske Spørgsmaal, og da en Mand, der blev opfordret til at indtræde i den berømte Political Economy Club, skal have svaret, at han vilde gøre det, saafremt han kunde finde to Medlemmer af den, der paa noget Punkt var enige. At Opfattelserne stod skarpt overfor hinanden i denne Periode, var derfor heller ikke i sig selv noget Svaghedstegn. Men alligevel maa man i dette Tilfælde med Beklagelse af de skønne spildte Kræfter konstatere at udover at tærske Langhalm paa Grænseværdilærens Grundtanker naaede man i Virkeligheden ikke i dette Tiaar. Det blev for at bruge Hollanders træffende Udtryk om baade dette og det følgende Tiaars økonomiske Spekulation i Amerika „economic theorizing“ snarere end „economic theory“. ¹⁾

Alligevel er der mere Grund til her at dvæle ved det første Tiaar af indeværende Aarhundrede, saa vist som det er det, der betegner Amerikas hidtil største Indsats i den teoretiske Økonomi. Hvor højt man saa vil vurdere den, bliver jo et andet Spørgsmaal.

¹⁾ Se Hollander: Economic Theorizing and Scientific Progress, American Economic Review VI, Suppl. p. 129.

Den Mand, til hvem dette følgende Tiaars Enhedspræg i amerikansk Økonomi kan føres tilbage, er John Bates Clark. Uddannet under Knies sammen med Böhm-Bawerk kom han lidt senere, men som det synes i det væsentlige uafhængig af de andre¹⁾ ind paa lignende Tanker som Jevons, Menger og Walras og opbyggede sit økonomiske System paa Grænseværdilærens Grund.

Bedømmelsen af dette Tiaars teoretiske Forskning i U. S. A. maa derfor i sidste Instans bero paa, hvilken Betydning man vil tillægge Grænsenytte- og Grænseproduktivitetsprincippet for Økonomiens Teori. Og selv uden at komme ind paa en mere almindelig Vurdering af disse Principer, som selvsagt vilde føre langt udover Rammerne for nærværende Oversigt, tør man vel sige, at de, hvor megen Hjælp de end ved Løsningen af en Række Problemer kan yde, dog næppe i Længden vil kunne hævde den Plads som den økonomiske Teoris *deus ex machina*, hvortil netop ikke mindst amerikanske Økonomer fra denne Periode har villet ophøje dem.

Og naar det saa er Clark, der for den almindelige Bevidsthed er kommet til at staa som denne Periodes Bannerfører og vel overhovedet som den berømteste Nationaløkonom, Amerika har frembragt, gør man ham næppe Uret ved at hævde, at dette for en væsentlig Del beror netop paa, at han var den første, der for Alvor slog til Lyd i Amerika for de Tanker, der paa denne Side af Atlanten saa at sige laa i Luften i disse Aar. Alene det er naturligvis ikke nogen ringe Fortjeneste, og i Forhold dertil turde det være af ret underordnet Betydning nøjagtigt at faa konstatere, i hvilken Grad disse Tanker var originale hos Clark, og i hvilken Grad han havde lært af de andre.

Men paa den anden Side maa det indrømmes, at dersom man lader denne dogmehistoriske Interesse i de forskellige Doktriners rent tidslige Prioritet falde, er det ikke usandsynligt at den, der nu tager fat paa Clark efter i Forvejen at have stiftet Bekendskab med Grænseværdilæren i dens europæiske Klædebon, vil fristes til at underskrive den Dom, man jo desværre saa ofte nødes til at fælde, naar man har arbejdet sig igennem et nyt Systemværk: at det indeholder meget, som

¹⁾ Se *Distribution of Wealth*, p. 376 Noten og Preface p. VII—VIII. Uden at kende hverken v. Thürens Tilløb til en Grænseproduktivitetsteori eller Jevons' og Østrigernes Undersøgelse over Grænsenyttens opstillede Clark første Gang Begrebet „effective utility“ i en Artikel i *New Engländer* 1881, og senere i en Artikel i *Yale Review* November 1892.

baade er nyt og godt, men at det gode deri ikke er nyt, og det nye ikke godt.

Thi det lader sig ikke nægte, at Clarks blændende og inspirerende Form ofte dækker over store Svagheder. Som Walker havde han en letløbende Stil, og han holdt af at komettere med sine velformede Analogier og Antiteser. Men filosofisk som han var, lod han sig i sit Hang til Skolastik og Dialektik ofte forlede til at opstille abstrakte og virkelighedsfjerne Konstruktioner. Dertil kom, at da han i 1899 udgav sit Hovedværk „Distribution of Wealth“, var det paa mange Punkter sine talrige Bidrag til Tidsskriftdiskussionen gennem det meste af tyve Aar, han søgte at samle i afrundet Form til en Helhedsopfattelse af den økonomiske Teori.¹⁾ Hvor fristende en saadan Fremgangsmaade end kan være, bekræftede det sig dog ogsaa i dette Tilfælde, hvor vanskeligt det er at undgaa, at Fremstillingens Proportioner og Tankegangens Enhed og Sammenhæng kommer til at lide derunder. Alligevel staar dette Værk efter Seligmans Mening saa højt, at det stiller Clark paa Linie med Ricardo, Senior, St. Mill, Jevons og Marshall som en Hovedrepræsentant for angelsachsisk økonomisk Tænkning i det 19. Aarh.²⁾

Eneherkende blev Clark dog ikke i den amerikanske Nationaløkonomi i denne Periode, selv om han i Modsætning til Walker i høj Grad kom til at danne Skole. Med Udgangspunkt i de tre Universiteter, som sammen med enkelte andre (Johns Hopkins f. Ex.) har været førende paa den økonomiske Forsknings Omraade, kunde man overfor en Columbia-Gruppe bestaaende af Clark og hans nærmeste Tilhængere stille en Harvard-Gruppe og en Wisconsin-Gruppe med henholdsvis Tauszig og Ely som ledende Repræsentanter. Begge disse Økonomer, som er en Smule yngre end Clark, har udmærket sig ved en Klarhed i Tanke og Fremstillingsform, der bl. a. har sat sig Spor i Udgivelsen af „Principles“, som overalt i Verden nyder den største Anseelse som Lærebøger.³⁾ Men om dem begge gælder det, at deres Hovedindsats falder uden for den rene Teori.

Og blandt de noget yngre er der kun faa, der ikke paa mangfoldige Punkter staar i Gæld til Clark. Imidlertid er det

¹⁾ Se Preface p. V—VI.

²⁾ Festgabe für Lujo Brentano p. 69.

³⁾ F. W. Tauszig: Principles of Economics I—II, 3. ed. revised, 1923; Richard T. Ely: Outlines of Economics 4. revised ed. ved Th. S. Adams, Max O. Lorenz og Allyn A. Young, 1923.

naturligvis ikke muligt her at gennemgaa hver enkelt af disse Forfatteres Arbejder eller blot nævne deres væsentlige Indsats i den økonomiske Tænkning. Der skal kun mere almindeligt i korte Træk peges paa nogle af de Punkter, der betegner denne Retnings særlige Bidrag til den økonomiske Teori.

Først kan man da nævne, at Clark mere end de fleste andre økonomiske Forfattere betoner Modsætningen mellem Statik og Dynamik indenfor den økonomiske Teori.¹⁾ I *Distribution of Wealth*, der ligesom Marshalls *Principles* kun var lagt an som første Bind af et omfattende Værk, beskæftiger han sig sig særlig med de statistiske Problemer, medens han senere i *Bogen Essentials of Economic Theory* fra 1907 gjorde et dog mindre paaagtet og ret skitsemæssigt Forsøg paa at give en Økonomiens Dynamik.

Det, der for Clark er det karakteristiske ved den statiske Tilstand, som i det væsentlige svarer til Marshalls „stationary state“, er for det første, at der i den hersker „perfect mobility without motion“,²⁾ saaledes at Arbejde og Kapital her bliver i de Anvendelser, de engang har faaet til Trods for, at der her hersker fuld Bevægelighed og Delelighed for samtlige produktive Faktorer. — Det andet Karaktertræk, som Clark fremhæver ved den statiske Tilstand, er, at der ikke i den eksisterer nogen Driftsherregævinst i snævrere Forstand, men at Prisen for enhver Vare er lig dens Produktionsomkostninger, der igen alene bestaar af Arbejdsløn og Kapitalrente.³⁾

Clark er naturligvis klar over, at en saadan statisk Ligevægtstilstand aldrig forekommer i det virkelige Liv. Det er en Abstraktion — han betegner endog selv dens Forudsætninger som „imaginary“ og „unreal“, som „a heroic, but indispensable use of the isolating method of study“⁴⁾ — men han finder deri ligesom Marshall en Simplificering, der lader væsentlige Faktoreres Indflydelse fremtræde klarere end før, idet der ses bort baade fra de dynamiske Forandringer, der følger med Samfundets Udvikling, og de tilfældige og uregelmæssige Bevægelser, der er et Resultat af Træghed og Gnidningsmodstand.

Blandt Clarks Efterfølgere var der adskillige, der afviste eller kritiserede Sndringen mellem Statik og Dynamik,⁵⁾ men i Realiteten blev den accepteret af det store Flertal.

¹⁾ Se herom særlig *Distribution of Wealth* ch. V—VI og XXV—XXVI.

²⁾ Anf. St. p. 64.

³⁾ Anf. St. p. 70.

⁴⁾ Anf. St. p. 60.

⁵⁾ Se f. Ex. Carver: *The Distribution of Wealth*, Introduction p. XIV.

En anden Ejendommelighed, der i Tilslutning til Clark's egen Opfattelse præger hans Skoles Værker, er dens Opereren med Begrebet „social value“. Denne har atter til Følge, at Prisdannelsesprocessen, der jo for de fleste Teoretikere er Nøglen til Forstaaelsen af Produktions- og Fordelingsproblemet, for denne Retning træder tilbage for en sammenfattende Betragtning af de økonomiske Kræfters Samspil. Det er Produktionsfaktorernes sociale Grænseproduktivitet, bestemt ikke ved de i den enkelte Producent's Besiddelse værende Mængder af dem, men af de i Samfundet som Helhed eksisterende Mængder af dem, som udgør Tankegangens Elementer. Clark's „ultimate unit of value“ bliver derfor ogsaa „a social aggregate of sacrifice — the sacrifice which all society undergoes in the labor of its final hour“. ¹⁾

Utvivlsomt frembyder denne Betragtningssmaaede i Kraft af sin Simpelhed adskillige Fordele, hvor det blot gælder at trække de store Linier op, men den overflødigger ikke derfor det mere detaillerede Studium af den komplicerede Prisdannelsesproces, hvorefter dog i sidste Instans al Produktion og Fordeling i det moderne Byttesamfund resulterer. Helt har man da heller ikke negligeret Pristeorien i moderne amerikansk Nationaløkonomi. Nævnes kan saaledes Irving Fisher's betydelige Ungdomsarbejde *Mathematical investigations into the theory of value and prices*, ²⁾ og som vi straks skal se er der en hel Fløj af Clark's yngre Elever, som netop i Prisen og Markedets Fænomener ser Nationaløkonomiens terminus ad quem.

Som et andet Omraade, hvor amerikanske Forskeres Arbejde i mange Henseender har været banebrydende, kan nævnes Læren om Produktionsfaktorernes Kombination. Flertallet har her i Tilslutning til Clark opstillet Loven om det aftagende Produktionsudbytte i en Slags Parallelstilling til Loven om den faldende Grænsenytte, som man i hvert Fald ikke i samme Grad finder andetsteds i moderne økonomisk Teori. Tilsammen munder begge disse Momenter hos Clark ud i en „law of variation of economic results“, som bliver Grundlaget ogsaa for hans Fordelingslære. ³⁾

¹⁾ Se herom særlig *Distribution of Wealth* ch. XXIV, jfr. ogsaa en Artikel af Schumpeter: *On the Concept of Social Value*, *Quarterly Journal of Economics*, 1909.

²⁾ *Transactions of the Connecticut Academy*, vol. IX, 1892.

³⁾ Se Clark: *Distribution of Wealth*, p. 208—09 og Artiklen *A universal law of economic variation*, *Quarterly Journal of Economics* 1894 p. 251.

Udgangspunktet er naturligvis den klassiske Lære om Jordens aftagende Udbytte, og den særlige Indsats, der for en væsentlig Del kan tilregnes Amerikanerne,¹⁾ bliver derfor Paa-visningen af, at denne Lov ikke, saaledes som Klassikerne mente, alene gjaldt Jorden, men at den under statiske Forudsætninger havde universel Gyldighed.²⁾

Noget andet er, at de forskellige Faktorer ikke i lige Grad er tilgængelige for Variation, og at netop Jorden i denne Henseende har en Særstilling i Kraft af sin naturlige Begrænsning. Dette Moment, som hos de lidt ældre træder noget i Baggrunden, fremhæves stærkt i en mere moderne Formulering som F. M. Taylor's³⁾, der i det hele og store kan betegnes som mønstergyldig.

Konsekvensen af denne Generalisering af det aftagende Udbyttes Lov blev ganske naturligt, at man opgav Sondringen mellem Jord og Kapital og behandlede de materielle Produktionsmidler under eet som en homogen Masse. Ogsaa her var det Clark selv, der gik i Spidsen fulgt af Flertallet af sine Elever. I dette Tilfælde gik dog f. Ex. Carver imod ham i sin ogsaa iøvrigt bemærkelsesværdige Artikel: The concept of an economic quantity.⁴⁾

Clark selv indrømmer ogsaa, at Jorden i den økonomiske Udviklingsproces indtager en Særstilling.⁵⁾ Hvad Sammenfatningen af Jord og Kapital bringer til Udtryk, er derfor kun, at der ikke, naar man begrænser sig til Betragtningen af en statisk Ligevægtstilstand, er nogen afgørende økonomisk Forskel imellem dem. Og heri maa man vel give ham Ret. Det kan derfor heller ikke være afgørende, naar man har indvendt, at en saadan Sammenfatning udviser vigtige sociale Modsætninger. Det turde tværtimod, som Schumpeter bemærker,⁶⁾ netop være deri, at den nye Erkendelse ligger, at man ikke lader Fænomenernes sociale Forskelle skjule deres eventuelle økonomiske Væsenslighed.

¹⁾ Nævnes maa dog ogsaa Philip H. Wicksteed: An Essay on the Coordination of the Laws of Distribution and The Commonsense of Political Economy.

²⁾ Se Clark: Distribution of Wealth ch. XIII og XXII—XXIII og Carver: Distribution of Wealth, 1904, ch. II.

³⁾ Se F. M. Taylor: Principles of Economics, 1921, ch. IX—XI.

⁴⁾ Quarterly Journal of Economics, 1907. Se ogsaa om dette Spørgsmaal Taussigs Artikel i Quarterly Journal of Economics, XXXIX.

⁵⁾ Se særlig Essentials of Economic Theory, p. 188.

⁶⁾ Jahrbuch für Gesetzgebung, Verwaltung und Volkswirtschaft Bd. 34, 1910 p. 22.

Disse materielle Produktionsmidler kalder Clark imidlertid ikke slet og ret Kapital, men capital goods til Forskel fra hvad han betegner som true capital.¹⁾ Dermed er vi naaet til en Distinktion, hvorom der har staaet betydelig Strid, og som ikke i samme Grad som saa mange andre af Clark's Ideer er bieviet „a go“ eller „a hit“ iblandt hans Efterfølgere.

Ved true capital forstaar Clark da den i et Samfund tilstedeværende varige og bevægelige „fund of productive wealth“ investeret i materielle Ting, som bestandig skifter. Medens capital goods er forgængelige og maa gaa til Grunde, for at Produktionen kan være vellykket, er true capital permanent, og det er af vital Betydning for Produktionens fortsatte Gang, at den bevares intakt.²⁾ Som en yderligere Modsætning mellem true capital og capital goods nævner Clark, at den første er mobil, de sidste ikke.³⁾ Det er muligt at tage „Kapital“ ud af en Industri og anbringe den i en anden, men det er ganske umuligt rent haandgribeligt at tage Redskaberne fra en Industri og benytte dem i en anden.

Med disse Betragtninger mener Clark at have fundet Forklaringen paa, at Forretningsmanden udtrykker sin Kapital i Penge. Naar han taler om de 100.000 Dollars, han har investeret i sin Forretning, er det, fordi han med Udtrykket „100.000 Dollars“ tænker paa noget blivende „an abiding thing“, som han havde, da han startede sin Forretning, og endnu har hvis Forretningen ikke er mislykket. Han nærer sædvanligvis ikke derfor nogen Vrangforestilling om Karakteren af de Ting, hvori hans Kapital er inkarneret, og ved navnlig, at den ikke bestaar i Mønt eller andre Omsætningsmidler. Alligevel tænker han sig instinktivt og ubevidst Kapitalen som en Pengesum, „a value, an abstract quantum of productive wealth, a permanent fund“; det er dette, de 100.000 Dollars i Virkeligheden betegner. Forestiller man sig dette uafhængigt af de konkrete Ting, hvori denne Pengesum er legemliggjort, betegner det en tom Abstraktion, men hvis man tænker derpaa som „actually embodied in concrete things“, er det efter Clark's Mening ikke en Abstraktion, men „a material entity“. Efter saaledes at have garderet sig mod den Opfattelse, at Kapitalen nogensinde lever

¹⁾ Se Distribution of Wealth, p. 122, hvor dette Udtryk har erstattet de i Clark's tidligere Tidsskriftartikler benyttede Betegnelser abstract eller pure capital (se Capital and its earnings, Publ. of the Am. Ec. Ass. 1. Ser. III p. 89, 1888 og The Genesis of Capital, Yale Review Nov. 1893).

²⁾ Distribution of Wealth, p. 117.

³⁾ Anf. St., p. 118.

„in a disembodied state“, i Æterform, mener han trygt ogsaa for videnskabelige Formaal at kunne anvende Forretningsmandens Sprogbrug og betegnelse Kapitalen som „a sum of productive wealth invested in materiel things which are perpetually shifting.“¹⁾

Hvoraf denne Fond egentlig bestod, var nu ikke ganske klart efter Clark's egen Beskrivelse af den, og de Udtryk, han til forskellige Tider brugte om den, lader sig ikke alle forene. Oprindelig hed det, at „true capital resides in many unlike things, but consists of a single entity that is common to them all. That entity is „effective social utility“.²⁾ Senere bestaar Kapitalen ikke mere i den abstrakte „social utility“, men af de konkrete Kapitalgoder³⁾ og til sidst betegner han i en tysk Tidsskriftsartikel Kapitalen som eine Masse von Dingen von der Art wie etwa Maschinen, Werkzeuge, Gebaute u. s. w. og indrømmer, at der für einen mathematischen Augenblick ikke er nogen Forskel mellem Kapital og Kapitalgoder.⁴⁾

Idet Clark selv saa stærkt betoner sin Tilslutning til Forretningsmandens Opfattelse af Kapitalen som en Pengesum, er det i og for sig kun naturligt, at Böhm-Bawerk, som er den, der frem for nogen anden har kritiseret det Clark'ske Kapitalbegreb, opstillede Spørgsmaalet saaledes, at det i sidste Instans kom til at dreje sig om, hvorvidt „Produktionsfaktoren Kapital“, ud fra hvis reelle Virken vi forklarer saa mange faktiske Foreteelser indenfor Produktion og Fordeling, har Værdi eller er Værdi.⁵⁾ Ogsaa Fetter saa i Clark's Kapitalbegreb kun en Værdisum, men medens Böhm-Bawerk fandt størst Klarhed i hans oprindelige Standpunkt, foretrak Fetter de senere Udtalelser, om at Kapitalen „bestaar“ i Kapitalgoderne, idet Betegnelsen af Kapitalen som en Entitet, der er embodied in instruments of production forekom ham at have „the unpleasant flavor of Marx's labor jelly“.⁶⁾

Alligevel er det et Spørgsmaal, om man ikke — hvad enten man nu ynder denne Smag eller ej — kommer Sandheden nærmest ved at opfatte true capital som en Energifond, en permanent eksisterende Mængde af Energienheder, til enhver Tid kombineret i capital goods af en bestemt teknisk Form, eller

¹⁾ Anf. St. p. 119.

²⁾ Publ. of the Am. Ec. Ass., 1 Ser. III p. 91.

³⁾ Distribution of Wealth, p. 116.

⁴⁾ Das Wesen des Kapitals i Zeitschrift für Volkswirtschaft, Sozialpolitik und Verwaltung XVI p. 428.

⁵⁾ Positive Theorie des Kapitals 4. Ausg. p. 83.

⁶⁾ Recent Discussion of the Capital Concept i Quarterly Journal of Economics XV p. 15.

for at udtrykke det paa god gammel Ricardo'sk Maner netop som labour embodied in instruments of production.¹⁾

Og det lader sig vel heller ikke nægte, at denne Tanke, naar den anvendes med behørig Forsigtighed, for adskillige Øjemed kan have sin Berettigelse. Men paa den anden Side maa det indrømmes, at Clark's egen Anvendelse deraf sikkert har gjort mere Skade end Gavn ved at tilsløre det rette Forhold mellem Pengekapital og Realkapital. Det var Sondringen mellem capital goods og true capital, der førte ham ind paa Ideen om, at true capital paa mystisk Vis synchronizes labor and its fruits,²⁾ og i Forbindelse dermed paa Tanken om, at kun Ny-skabelsen, men ikke Vedligeholdelsen af true capital kræver abstinence eller waiting.³⁾ Men da disse Teorier forlængst er forladt af baade Guder og Mennesker, er der ingen Grund til her at gaa nærmere ind paa dem.⁴⁾

Som en yderligere Konsekvens af den ovenfor omtalte Generalisering af det aftagende Udbyttes Lov er der hos Amerikanerne en Tendens til at opbygge Fordelingslæren i sin Helhed paa det samme Princip, der efter Klassikernes Opfattelse laa til Grund for Jordrentens Opstaaen, en Tankegang, som jo imidlertid kan føres helt tilbage til v. Thünen. Og en videre Følge heraf bliver det atter, at Jordrenten hos disse Forfattere hverken mere eller mindre end de øvrige Indkomstarter øver Indflydelse paa Prisen.

Grundlaget for Clark's Fordelingslære er Grænseproduktivtetsprincippet. Under fri Konkurrence og i et statisk Samfund vil enhver Produktionsfaktors Andel i Totalproduktets Værdi være bestemt ved dens Grænsebidrag, dens specific productivity, som Clark foretrækker at kalde det.⁵⁾ Det er altsaa en Tilregningsteori, en imputation theory, hvis bærende Tanke er den, at enhver Produktionsfaktor netop faar sit Produkt, og at disse Andele tilsammen lægger Beslag paa hele Produktionsresultatet.

I Forbindelse med denne Tankegang staar ogsaa den Tilbøjelighed, man finder ikke blot hos Clark, men ogsaa hos

¹⁾ Jfr. særlig Essentials of Economic Theory, p. 31: „Instruments of production compose the fund, but the dollars serve to describe it“ og p. 135: „This is only a provisional mode of measuring it. The money spent really represents sacrifice incurred“.

²⁾ Distribution of Wealth, p. 128, jfr. 303 ff.

³⁾ Anf. St. p. 133.

⁴⁾ Se f. Ex. Taussigs Kritik i Capital, Interest and Diminishing Returns Quarterly Journal of Economics XXII p. 333—363.

⁵⁾ Distribution of Wealth, ch. IV, særlig p. 49, Noten.

Flertallet af hans Efterfølgere, til i Fordelingsteorien at søge en Retfærdiggørelse af den nuværende Samfundsordning.¹⁾

Heroverfor er det naturligvis let med Hobson at citere den den berømte Tautologi, at

„..... the value of a thing
Is just as much as it will bring“

og ironisere over, hvor fortræffeligt hele denne Tankegang egner sig til at afløse den ældre klassiske Skoles Lønningsfondsteori og Malthusianisme som et bekvemt Argument imod alle, der af Ondskab eller Taabelighed vækker Utilfredshed og Misundelse f. Eks. indenfor Arbejdernes Rækker.²⁾ Men tvinges vi ikke til at gribe i vor egen Barm og indrømme, at ogsaa meget af den europæiske Nationaløkonomi selv fra den allernyeste Tid uvilkaarligt munder ud i et direkte udtrykt eller tydeligt underforstaaet Forsvar for denne den bedste af alle økonomiske Verdener?

Da nu Clark regner Jorden med under Kapitalen, bliver der i det statiske Samfund kun to forskellige Indkomstarter, Arbejdsløn og Kapitalrente, som han begge forklarer paa nøjagtig samme Vis.

For Lønnens Vedkommende fik den Clark'ske Forklaring — at den bestemmes ved det Merprodukt, der skyldes den sidst tilkommende Arbejder eller Arbejdergruppe³⁾ — saa godt som enstemmig Tilslutning hos det yngre Slægtled (Seligman, Carver, Fetter, Seager, Johnson etc.) undertiden i Forbindelse med Tanken om standards of life som bestemmende for den udbudte Arbejdsmængde.

Anderledes med Renteteorien. Her stillede Clark sig paa det Standpunkt, at Lønteoriens Argumentation Ord til andet lod sig gentage,⁴⁾ men heri var der kun faa selv blandt hans egne Elever, som fulgte ham, og i U. S. A. som andetsteds er Kapitalrenteteorien stadig Økonomiens mest kontroversielle Afsnit.

Den Clark'ske Anskuelse, der jo i Grunden ikke er andet end en ny Formulering af den gamle Produktivitetsteori, støder paa samme Vanskelighed, som altid har været fældende for

¹⁾ Anf. St. p. 3 og 9.

²⁾ Se J. A. Hobson: Neo-Classical Economics in Britain, Pol. Sc. Qu. vol. XL p. 354 (Sept. 1925). Allerede i sin Anmeldelse af Clark's Distribution of Wealth (Quarterly Journal of Economics XV, 1901 p. 578) angreb Carver disse etiske Følgeslutninger, som utvivlsomt ogsaa bidrog til at gøre Clark upopulær i vide Kredse.

³⁾ Distribution of Wealth, Ch. VII.

⁴⁾ Anf. St. Ch. XII.

denne Teori som eneste Forklaring paa Rentens Opstaaen: at det Udbytte, som faas ved Kapitalens Medvirkning i Produktionen — i Modsætning til Lønnen — rent umiddelbart fremtræder som et Brutto- og ikke straks som et Nettoudbytte. Thi det er jo kun, hvis der opnaas noget udover, hvad der medgaar til Kapitalgenstandens Fornyelse, at der opstaar Rente.

At Clark kunde overse dette, beror, som det klart kom frem i hans interessante Diskussion om dette Spørgmaal med Bøhm-Bawerk,¹⁾ atter paa hans ulykkelige Brug af Begrebet true capital, der som Kilde til Renten betragtes som en permanent Fond, der saa at sige automatisk fornyes, saaledes at det bliver ham en Selvfølgelighed, at der udover, hvad der er nødvendigt til Kapitalgodernes Fornyelse fremkommer et Overskud. Hvorfor dette sker, forklarer han kun med en Henvisning til Erfaringen.

Og dog er det, som Bøhm-Bawerk Gang paa Gang fremhævede i den nævnte Diskussion, netop dette Spørgsmaal, man maa søge at besvare, naar man vil give en Forklaring af Rentens Opstaaen i Modsætning til en blot og bar Beskrivelse og Anerkendelse af dens Eksistens som „Erfarungstatsache“.

Det Svar, som Bøhm-Bawerk selv gav paa dette Spørgsmaal, fik den største Betydning ogsaa i Amerika. Ganske vist stillede man sig i Almindelighed der som andetsteds afvisende overfor han „tredie Grund“, Nutidsgodernes rent tekniske Overlegenhed, men til Gengæld er de to første, Misforholdet mellem Behov og Dækning og Undervurderingen af de fremtidige Behov, vel nok dem, man ogsaa i den amerikanske Literatur hyppigst støder paa ved Forklaringen af Renten og dens Højde. Især fremhæves de hos Frank A. Fetter²⁾ og Irving Fisher,³⁾ der former Udtrykkene time preference og impatience theory of interest.

Vender vi os efter denne Betragtning af de statiske Indkomstarter Løn og Rente mod Dynamiken, møder vi endelig

¹⁾ Se Bøhm-Bawerks Artikel „Zur neuesten Literatur über Kapital und Kapitalzins“, Zeitschrift für Volkswirtschaft, Sozialpolitik und Verwaltung XV p. 443 ff og XVI p. 1 ff, Clark's Svar „Das Wesen des Kapitaless ibid. XVI p. 426 ff og Bøhm-Bawerks Replik ibid. p. 441. Med uvæsentlige Forkortelser er disse Artikler i engelsk Oversættelse optaget i Quarterly Journal of Economics XXI, 1907, p. 1 ff, 247 ff og 351 og XXII, 1908 p. 28.

²⁾ Interest theories, old and new, American Economic Review, IV, 1914 p. 68 ff.

³⁾ Se Rate of Interest, 1907, særlig p. 88 og Artiklen The „impatience-theory“ of interest, Aftryk af Tidsskriftet Scientia, IX, 1911 p. 386.

i Driftsherregevinsten et Problem, som i ganske særlig Grad har haft de amerikanske Teoretikeres Interesse.

Den første selvstændige amerikanske Indsats paa dette Omraade betegner vel Walker's Betragtning af Driftsherreindtægten som rent of natural ability. Denne Teori, der siden hen hos Taussig søges kombineret med Marshalls Opfattelse,¹⁾ betragter altsaa Driftsherreindtægten som en særlig Art af Arbejdsløn, en Tankegang, som ogsaa delvis finder Genklang hos Forfattere som Seligman og Fetter.

Med Clark's Sondring mellem Statik og Dynamik og hans Henvisning af Driftsherreindtægten alene til det dynamiske Samfund kom en ny Opfattelse frem. Driftsherreindtægten blev da Betalingen for at lede den økonomiske Virksomhed ind i nye Baner, at træffe nye Afgørelser, organisere og kombinere de produktive Kræfter paa nye Maader, altsaa i hvert Fald et Arbejde og en Løn af en ganske særlig Karakter.²⁾

Men ogsaa Risikoteorien har hos amerikanske Forfattere fundet en nærmere Udformning og Uddybning. Navnlig F. B. Hawley,³⁾ J. John Haynes⁴⁾ og A. T. Hadley,⁵⁾ men ogsaa Carver,⁶⁾ Emery⁷⁾ og Davenport⁸⁾ fortjener at nævnes i denne Forbindelse, og fra de allerseneste Aar er der Grund til at omtale en Bog af F. H. Knight: Risk, Uncertainty and Profit, der almindeligt betegnes som et af de betydeligste Værker, den yngre Generation af nulevende amerikanske Økonomer har frembragt.

Er man end ikke ved disse Arbejder naaet til nogen endelig Forklaring af Driftsherreindtægten, er der dog gennem dem kastet nyt Lys over de forskellige Arter af Risiko og deres relative Betydning, over hvilke Risikoelementer, der kan betragtes som Omkostning, hvilke ikke etc.

¹⁾ Principles of Economics Ch. 50.

²⁾ Se Distribution of Wealth Ch. XXV særlig p. 411.

³⁾ Enterprise and Profits, Quarterly Journal of Economics XV p. 75, Risk Theory of Profit, ibid. VII p. 459 og Bogen Economics, 1896.

⁴⁾ Risk as an Economic Factor, ibid. IX

⁵⁾ The Relation between Interest and Profits, American Economic Association, Report on the 5th Annual Meeting 1894.

⁶⁾ Distribution of Wealth og Artiklerne The Place of Abstinence in the theory of interest, Quarterly Journal of Economics VII 1893 p. 40—61 og The Risk Theory of Profits, ibid. XV, 1901, p. 456.

⁷⁾ The Place of the Speculator in the Theory of Distribution, Publications of the American Economic Association, Ser. III, vol. I Nr. 1.

⁸⁾ Economics of Enterprise Ch. XX.

Efter denne Gennemgang af de vigtigste Omraader indenfor den rene Teori, hvorpaa den Clark'ske Retning har søgt at sætte sit Særpræg, skal der til Karakteristik af denne Retning endnu blot tilføjes et Par Ord om dens Forhold til Psykologien.

Ogsaa i denne Henseende gaar Clark i Klassikernes Fodspor. Hans Standpunkt adskiller sig i Virkeligheden ikke fra det, som har haft Borgerret i engelsk Nationaløkonomi fra Bentham og James Mill til Jevons og Marshall. Det er Lyst og Ulyst, der er de fundamentale Størrelser i hans økonomiske Analyse. Overfor Loven om den faldende Grænsenytte stiller han som en Parallel Loven om den tiltagende Arbejdsulyst, saaledes at denne „disutility“ som allerede nævnt bliver et egnet Værdimaal.¹⁾ Betoningen af dette Disutility-Moment adskiller i det hele taget den amerikanske Nationaløkonomi fra Grænsenytte-teoretikerne i snævre Forstand.

Blandt Clark's Efterfølgere er der imidlertid efterhaanden opstaaet en Deling i to ret skarpt adskilte Grupper. Den ene, der gaar under Betegnelsen the American psychological school, repræsenteres fornemmelig af Fetter, som med sin Principles of Economics fra 1904 tilsigtede at give „en helt ny Begrundelse for Værditeorien, som staar i Samklang med den moderne voluntaristiske Psykologi og saaledes endeligt gør det af med den gamle Utilitarisme og Hedonisme, som lige siden Bentham's Dage har farvet alle Værdibetegnelser og Værdibegreber“. Værdiens Grundlag søges her i et simpelt Valg og ikke i en Utilitetskalkulation. Selv Betegnelsen „Grænsenytte“ undgaas ganske. Og det tilsigtes at give en Helhedsopfattelse af Fordeelingen, hvorefter Værdi, Jordrente, Arbejdsløn og Kapitalrente behandles blot som forskellige Udtryksformer for en almindelig Værdilov. Det viser sig imidlertid, at den Lære om Prisen og de forskellige Indkomstarter, som følger efter den „ganske nye“ Værditeori ikke paa noget afgørende Punkt afviger fra den traditionelle omend den indeholder adskilligt nyt og værdifuldt, ikke mindst f. Eks. det elegante Begreb „psychic income“, Indkomst, i Form af Behovstilfredsstillelse som det, der i sidste Instans ligger bag baade Indkomsten i Penge og Indkomsten i Varer.²⁾ Den anden Retning, som man kunde kalde price eller business economics, repræsenteres navnlig af Davenport, som

¹⁾ Distribution of Wealth, p. 388—89

²⁾ Se Fetter: Economic Principles 1915 p. 28—29. Se om Fetter's Stilling overfor den moderne Psykologi ogsaa Udtalelser af ham og af W. C. Mitchell i Am. Ec. Rev. vol. VIII Nr. 1. Suppl. March 1918; p. 234—36.

først i Value and Distribution fra 1908 underkastede hele Grænse-nyttelæren en indgaaende Kritik og dernæst i sit konstruktive Arbejde fra 1913 Economics of enterprise søger at gøre Økonomien til „den Videnskab, der behandler Fænomenerne fra Prisens Standpunkt“. ¹⁾ En lignende Opfattelse forfægtes ogsaa f. Eks. af Irving Fisher særlig i det tidligere nævnte Ungdomsarbejde og af F. M. Taylor. Som erklærede Modstandere af den hedonistiske Tankegang valgte disse Forfattere helt at undlade at bygge Økonomien op paa et psykologisk Grundlag. De tog de enkelte Individuers Rækker af subjektive Priser som givne og overlod det til Psykologer af Faget eventuelt at undersøge, hvorledes disse Efterspørgselsrækkers Opstaaen nærmere kan forklares.

Men hvad enten man nu gaar til den ene eller den anden Yderlighed i sin Stilling overfor Psykologien, bliver det dog „exercises in the grand old style“, hvormed denne Art af økonomisk Teori beskæftiger sig. Det er, hvor moderne en Klædedragt den end ifører sig, en Nyklassicisme, og der gaar trods alt moderne Islæt af østrigsk eller anden Oprindelse en ubrudt Linie fra den tilbage til St. Mill og Ricardo.

Overfor denne Retnings Metode og Resultater, dens hele Maade at tage Tingene paa, har der imidlertid hos mange indenfor det yngre Slægtled af amerikanske Økonomer rejst sig en vidtgaaende Kritik. Overhovedet tør man sikkert sige, at amerikansk økonomisk Teori væsentligste Indsats i de sidste 10—15 Aar har været af negativ, kritisk Art. Skulde man forsøge at gruppere, hvad der ved Siden deraf er ydet af positiv, konstruktiv Tænkning under mere almindelige Synspunkter, kunde man sondre mellem to Arter eller Typer af økonomisk Teori, mellem hvad man har kaldt factual og institutional economics.

Det Problem, der for factual economics i Modsætning til den hidtidige conceptual economics er det vigtigste, er Spørgsmaalet om, hvorledes Teoriens almindelige abstrakte Principer i ethvert givet Tilfælde lader sig bringe i Anvendelse eller efterprøve paa det praktiske Livs konkrete og specielle Hændelser. Den søger facts fremfor concepts. Dens første Krav til Teoriens Resultater er, at de skal være realistiske. Den Op-gave, der stilles i Højsædet, bliver derfor, hvad man træffende har kaldt „the filling of the empty economic boxes“. Og det metodologiske Spørgsmaal, som derved rejser sig, bliver

¹⁾ Se f. Ex. Economics of Enterprise p. 126: „What is the economist that he should go behind the market fact and set up a social philosophy of ultimate appraisals?“

selvsagt Spørgsmaalet om Statistikens Betydning for Økonomiens Teori.¹⁾

Allerede i 1890 betegnede Englænderen J. N. Keynes det som Statistikens Funktion indenfor den teoretiske Økonomi for det første at supplere det deduktive Ræsonnement ved at eftergaa dets Resultater og søge Erfaringens Bekræftelse derpaa, og for det andet at antyde empiriske Love, som saa maaske siden hen kan finde deduktiv Forklaring.²⁾

Det er disse to statistiske Opgaver, hvis Løsning for factual economics bliver Hovedsagen.

H. L. Moore tog særlig det første Synspunkt op. Han betonedede allerede i 1908 Nødvendigheden af at skabe „a statistical complement of pure economics“,³⁾ og han er utvivlsomt selv den, der har ydet mere bemærkelsesværdige Bidrag til et saadant statistisk Komplement end nogen anden amerikansk Forfatter.⁴⁾ Hans Standpunkt er det, at den deduktive Teori udgør en saare værdifuld første Tilnærmelse til Forstaaelsen af Virkeligheden, men at nye frugtbare videnskabelige Ideer og blivende praktiske Resultater nu maa søges i en statistisk Udbygning af den rene Teori.

Det andet Synspunkt, at Statistiken ogsaa kan antyde nye empiriske Love, er i Amerika særlig blevet understreget af W. C. Mitchell,⁵⁾ som ikke blot stiller sig skeptisk overfor, hvad der hidtil er gjort i Retning af at skabe et statistisk Komplement til den rene Teori, men overhovedet tvivler om, at dette nogensinde vil lykkes, saafremt den økonomiske Teori, der derved tænkes paa, er af den Type, som Jevons eller Marshall dyrkede. Hvad Mitchell venter, er en Omstøbning af de gamle Problemer i nye Former tilgængelige for statistisk Angreb. Og

¹⁾ Se om hele dette Spørgsmaal navnlig Warren M. Persons: *Statistics and Economic Theory*, *Review of Economic Statistics*, July 1925, p. 179—97. Nævnes maa ogsaa F. C. Mills: *On Measurement in Economics* og F. H. Knight: *The Limitations of Scientific Methods in Economics* i *The Trend of Economics*, 1924, p. 37 ff og 229 ff.

²⁾ J. N. Keynes: *Scope and Method of Political Economy*, Ch. X „On Political Economy and statistics“, p. 325.

³⁾ Se hans Artikel med denne Titel i *Quarterly Journal of Political Economy* XXIII, 1909, p. 1—33.

⁴⁾ Hans vigtigste Arbejder i saa Henseende er *Laws of Wages*, 1911, *Economic Cycles: Their Law and Cause*, 1914, *Forecasting the Yield and the Price of Cotton*, 1917, *Generating Economic Cycles*, 1923.

⁵⁾ Se særlig Artiklen *Quantitative Analysis in Economic Theory* i *American Economic Review* XV, 1925, p. 1—12 og *The Prospects of Economics* i *The Trend of Economics*, 1924 p. 3—34.

ved denne Omformulering vil Økonomiens Teori ændres ikke blot i Form, men ogsaa i Indhold.

Han minder om, at Jevons' deduktive Teori var bygget op paa den berømte calculus of pleasure and pain, og at Marshall, skønt han formelt stillede sig i Opposition til Hedonismen, dog forestillede sig Menneskets økonomiske Handlinger behersket af to modstaaende Rækker af Motiver, og han lægger ikke Skjul paa sin Tvivl om, at vi snarere skulde faa et statistisk Maal for disse Motivets Styrke end for selve pleasures and pains.

Thi Økonomiens kvantitative Data er begrænset til objekt-Fænomener. Naturligvis kan Teoretikeren, om han ønsker det, fortolke disse Data i subjektive Udtryk, men saa er denne Fortolkning noget, som Teoretikeren føjer til sine Data, ikke noget, han uddrager af dem. Og saadanne Ekskursioner ind paa det subjektive Omraade, der smager Mitchell mere af Metafysik end af Videnskab, forekommer ham ingenlunde nødvendige nu i samme Grad som tidligere. Det teoretiske Formaal med Jevons' calculus of pleasure and pain og Marshalls modstridende Motiver var selvsagt i Enkeltindividernes Opførsel at finde et Grundlag, hvorpaa der kunde bygges en Forklaring af det daglige Livs Masseiagttagelser. Det var naturligvis ikke Teoretikernes Mening, at noget enkelt Individ virkelig skulde kunde sige nøjagtig, hvor mange Enheder af en Vare han vilde give for successive Enheder af en anden — man var jo overhovedet ikke interesseret i Individerne som saadanne — deres Formaal var ved dette Tankeeksperiment at faa Indsigt i, hvad der sker paa de virkelige Markeder, hvor Menneskers Pengeindkomst og Leveomkostninger fastsættes.

Den kvantitative Økonomi faar jo imidlertid sine Data direkte fra disse virkelige Markeder. Den gaar netop ud fra de Masseiagttagelser, som den kvalitative Analyse kun indirekte kunde nærme sig til gennem sine hypotetiske Individuer. Den studerer, hvorledes Priserne virkelig paavirkes af Ændringer i Udbudets Mængde, den udarbejder Efterspørgselsrækker, som er empirisk rigtige indenfor de Omraader og Perioder, Erfaringerne gælder etc.

Med disse og utallige andre tiltrækkende Problemer foran sig i haandterlig Form er det, at Mitchell finder det usandsynligt, at den kvantitative Økonomi vil bevare nogen synnerlig Interesse for hypotetiske Individuer, der kommer til imaginære Markeder med færdigsyede Efterspørgsels- og Udbuds-rækker.

Mitchells Standpunkt er da det, at den kvantitative Teoretiker i Almindelighed vil finde det nødvendigt at stille Problemerne paa en anden Maade end de kvalitative Teoretikere gjorde, og at denne tekniske Nødvendighed for en Omformulering af Problemerne lover radikale Forandringer i den økonomiske Teori.¹⁾

Saaledes staar der altsaa indenfor factual economics to Synspunkter overfor hinanden. Moore hævder, at det er muligt med Udgangspunkt i den økonomiske Teori i alt væsentligt, saaledes som vi finder den i Dag, at udvikle „a statistical complement of pure economics“, medens Mitchell mener, at den statistiske Metodes Anvendelse kræver en radikal Omdannelse af den hidtidige økonomiske Teori.

Hidtil maa Erfaringerne fra økonomisk statistiske Undersøgelser vistnok nærmest siges at have givet Moore Ret,²⁾ men i hvilken Grad man i Fremtiden som Resultat af saadanne Undersøgelser kan vente sig helt nye Generalisationer eller blot Verifikation eller Modifikation af allerede eksisterende Teorier, er naturligvis vanskeligt at sige.

Som et Par enkelte Eksempler paa, hvad der i Amerika er udrettet i Retning af ved induktive statistiske Undersøgelser at bekræfte den eksisterende deduktive Teoris Læresætninger, altsaa netop i Retning af „filling of the empty economic boxes,“ kan nævnes John H. Williams,³⁾ Jacob Viners⁴⁾ og Frank D. Grams⁵⁾ fortræffelige Studier over forskellige Sider af den internationale Handelsteori. Ogsaa Moores egne Studier f. Ex. over Korrelationen mellem Arbejds løn og Leveomkostninger, mellem Løn og Grænseproduktivitet, mellem Kapitalens og Arbejds lønnens Stigning og mellem Arbejdernes Stilling og Industriens Koncentration⁶⁾ frembyder udmærkede Exempler paa denne Type af Undersøgelser. Men som Mitchell gør opmærksom paa⁷⁾ har Moore tillige i mange Tilfælde ved sine Studier formet nye „konkrete Love“. ⁸⁾ Paa samme Maade var Resultatet af Mitchells

¹⁾ Anf. St. p. 9—10.

²⁾ Dette mener f. Ex. ogsaa Persons, anf. St. p. 195.

³⁾ Argentine International Trade Under Inconvertible Paper Money, 1880—1900, Harvard Economic Studies 1920.

⁴⁾ Canada's Balance of International Indebtedness, 1900—1913, Harvard Economic Studies 1924.

⁵⁾ International Trade under Depreciated Paper. The United States, 1862—70, Quarterly Journal of Economics, 1922 p. 200—273.

⁶⁾ Se Laws of Wages, 1911.

⁷⁾ American Economic Review, XV, 1925, p. 3—4.

⁸⁾ Se særlig Economic Cycles Ch. IV og Generating Economic Cycles Ch. II.

egne omfattende Studier over Kriserne og de økonomiske Perioder, at ingen af de tidligere eksisterende Teorier „seems to be demonstrably wrong, but neither does any one seem to be wholly adequate“. ¹⁾ Som andre Eksempler paa amerikanske statistiske Undersøgelser, der har givet Anledning til Opstilling af nye Love eller til Ændring af alt eksisterende Læresætninger kan nævnes Irving Fishers induktive Studium af Pris Index'er ²⁾ og John H. Williams Forsøg paa at verificere Eksistensen af de a priori usynlige Elementer i Betalingsbalancen. ³⁾

Vender vi os derefter mod den anden Type af økonomisk Teori, som i den sidste Snes Aar er kommet frem i Amerika, den saakaldte „institutional economics“, vil man allerede af Navnet kunne ane, at denne Retning har sin Rod i de Ideer, der var bærende for den historiske Skole i Tyskland. Hvad man nu i Amerika betegner med Slagordene contractualism og institutionalism, er i Virkeligheden den gamle Modsætning mellem den klassiske og den historiske Skole.

At den klassiske Skole med dens Analyse af Kontraktfrihedens og Privatejendomsrettens Samfund fremfor nogen anden Retning kan betegnes som contractualism, er let forstaaeligt. Og naar den historiske Skole overfor Klassikernes snævert afgrænsede Værdi- og Fordelingslære med dens Fremdragelse af den økonomiske Aarsagssammenhæng i sin Renhed sætter sin vidtspændende Beskrivelse af, hvorledes den økonomiske Samfundshandling faktisk former sig i alle de enkelte konkrete Tilfælde under Indflydelse ikke blot af økonomiske Motiver, men ogsaa af mangfoldige andre Tendenser af ikke økonomisk Natur, saa er disse ikke-økonomiske Faktorer i Problemet netop, hvad der i denne Forbindelse forstaas ved Institutionerne. „Social habits“ har man kaldt dem med et træffende Udtryk. De opstaar, saa snart Mennesker kommer hinanden saa nær ind paa Livet, at gensidig Hensyntagen bliver nødvendig — Skik følge eller Land fly, siger jo et gammelt Ord — og de findes paa alle Omraader i Samfundslivet. Men netop fordi de er saa algtgennemtrængende, er det vanskeligt at finde et Staaet udenfor dem og betragte dem paa videnskabelig Maade.

Nu er det naturligvis ikke saadan at forstaa, at contractualism betyder en fuldstændig Fornægtelse af Institutionerne

¹⁾ Business Cycles, 1913, p. 579.

²⁾ The Making of Index Numbers p. XII.

³⁾ Review of Economic Statistics, July 1919, July 1922, Oktober 1923 og Supplements April 1920 og June 1921.

som Baggrund for de økonomiske Handlinger. Den betragter dem snarere som noget selvfølgeligt, til hvis Forstaaelse kun almindelig common sense er nødvendig. Naar man lægger Hovedvægten paa at analysere det kapitalistiske Samfund, saaledes som man til daglig ser det for sine Øjne, er det i og for sig ogsaa kun naturligt, at man ikke føler Nødvendigheden af hver Gang udtrykkeligt at formulere sine Resultaters Betingethed af Frikonkurrence, Privatejendomsret, økonomisk Ulighed etc. Disse Forudsætninger tages stiltiende som selvfølgelige Kendsgerninger.

Men for institutionalism bliver det netop Studiet af dem, der bliver Hovedsagen. Og paa dem anlægger den først og fremmest et genetisk, funktionelt Synspunkt. „How did we get that way?“ — det er for at bruge et rammende amerikansk Slang-Udtryk Hovedspørgsmaalet for institutional economics. Den eftersporer Oprindelse og Formaål, hvor contractualism i sin mekaniske Analyse kun søger Aarsag og Virkning.¹⁾

Forskellen mellem de to Retninger er elegant blevet udtrykt paa den Maade,²⁾ at medens det altsaa nu er gennem Institutionernes Omdannelse og Udvikling, at man ser Mulighed for Forandring og Fremskridt, saa søgte man omvendt i den victorianske Periode, da man i Hovedsagen betragtede de menneskelige Institutioner som givne og uforanderlige, sin Trøst i en vidtgaende „perfectibility of the human race“. Nu derimod synes de mendelske Teorier at spærre enhver Udsigt til nogen Ændring for saa vidt angaar selve den menneskelige Faktor. Nu bliver Valgsproget for institutional economics: Tempora mutantur, sed nos non mutamur in illis!

Tillige er det institutionalism's Indvending mod den hidtidige økonomiske Teori, at den er baseret paa nogle faa og alt for simple Forudsætninger med Hensyn til selve den menneskelige Natur, paa en Hedonisme og Utilitarisme, der forlængst er et tilbagelagt Stadium indenfor Psykologi og Moralfilosofi. Den betragter — siger man — Menneskenaturen med dens nuværende Idealer, Sædvaner og Traditioner paa samme Maade som Privatejendomsretten, Frikonkurrencen og den økonomiske Ulighed som noget selvfølgeligt, man uden videre kan gaa ud fra som givet, medens den i Virkeligheden er en

¹⁾ Se herom A. B. Wolfe: Functional Economics i The Trend of Economics, 1924, p. 445—82.

²⁾ Se Veblen: Economic Theory in the Calculable Future i American Economic Review, XV, 1925 p. 49.

Mikrokosme, der ikke er mindre kompliceret end Makrokosmen. Det er den Retning indenfor moderne amerikansk Psykologi, som man med et vanskeligt oversætteligt Ord kalder „behaviorism“, hvis Tanker her afspejler sig. Økonomien skal gøres til „a study of economic behavior“, som henter sine Data fra Erfaringen og ikke fra psykologiske Postulater.

Men selv om den nyklassiske eller klassiske Teori som Udgangspunkt for sine deduktive Ræsonnementer regner med en simplificeret eller skematiseret Menneskenatur, behøver dette ikke at være Udtryk for Antagelsen af et helt igennem atomistisk Samfund bestaaende af fuldblods Egoister, der altid handler rationelt. Dens Tanke var vel blot, at der gives en særlig Klasse af menneskelige Forhold, hvor det er communis opinio, at Mennesker bærer sig ad paa en ganske bestemt Maade, og at denne Kreds af Fænomener stort set er den, der grupperer sig om Markedet og — som Marshall udtrykte det — i Penge har et Fællesmaal for de virkende Motiver.¹⁾

---

¹⁾ Dette hævder f. Eks. J. N. Keynes: *The Scope and Method of Political Economy*, 1. ed., p. 118—19. Se ogsaa Carver: *The Behavioristic Man*, *Quarterly Journal of Economics*, XXXIII, p. 195 og Allyn A. Youngs Bemærkninger om Fiktionen „the economic man“ sammesteds, XXXIX, p. 181—82.

Blandt amerikanske Psykologer er det først og fremmest William James, som har bidraget til at fremkalde en Ændring i Økonomernes Oplattelse af den menneskelige Natur og af Forholdet mellem Økonomi og Psykologi i det hele taget. Nævnes maa navnlig hans berømte Kapitel om Instinkterne (*Principles of Psychology*, vol. II, ch. XXIV), men ogsaa hans epokegørende Værk *Varieties of Religious Experience* har været baade inspirerende og vejledende for moderne amerikanske Økonomer i deres Undersøgelse af „The reality of non commercial incentives in economic life (se f. Eks. Paul H. Douglass' Artikel med denne Titel i *The Trend of Economics*, 1924, p. 153—88 samt Veblens nedenfor nævnte Værk, *The Instinct of Workmanship*, 1914, og Taussigs bemærkelsesværdige lille Bog, *Inventors and Money-Makers*, 1915).

Paa Højde med James' Værker staar ogsaa baade i Form og Indhold W. McDougall: *Social Psychology*, 1910. Nævnes kan tillige bl. a. Maurice Parmelee: *The Science of Human Behavior*, *Biological and Physiological Foundations*, 1913, Edward L. Thorndike: *The Original Nature of Man*, 1913, Graham Wallas: *Human Nature in Politics and The Great Society*, 1913, Z. C. Dickinson: *Economic Motives*, *Harvard Economic Studies*, vol. XXIV og Samleværket *Creative Intelligence*, udgivet af John Dewey og andre.

De fleste af disse Værker omtales nærmere af Mitchell i Artiklerne *The Rationality of Economic Activity*, *Journal of Political Economy*, XVIII p. 97 og 197 og *Human Behavior and Economics*, *Quarterly Journal of Economics*, XXIX p. 1. Se ogsaa en Artikel af J. M. Clark: *Economics and Modern Psychology*, *Journal of Political Economy*, XXVI. p. 1 og 136.

Som Hovedrepræsentant for institutional economics møder vi en Mand af nordisk Afstamning, Thorstein Veblen.¹⁾

Han begyndte sin Løbebane som Biolog, og dette forklarer ikke blot hans ofte søgte Udtryksmaade og Gløseforraad, som kan give selv de indfødte haarde Nødder at knække, men ogsaa i mangt og meget selve hans Opfattelse af Videnskabens Væsen og Forudsætninger.²⁾ Som økonomisk Teoretiker staar han i sit Grundsyn Karl Marx nær, omend man maaske snarere bør betegne ham som en Slags moderne Revisionist end som egentlig Marxist. Han antyder selv, at Marx vilde have formet sine Ideer anderledes, om han havde skrevet, efter at Darwins Tanker havde vundet mere almindelig Udbredelse; i saa Fald vilde det antagelig være blevet Tilpasning og Udvælgelse, hvorpaa han havde baseret sin økonomiske Udviklingsteori. En saadan Omformulering af den marxistiske Teori er det da, at Veblen, som den Biolog han er, vil forsøge paa at give,³⁾ men ogsaa han staar i Gæld baade til Feuerbach og Hegel. Naar han skildrer Institutionernes Udvikling, bliver det de materielle Forhold og ganske særlig Produktionens tekniske Vilkaar — the industrial technique — der fremtræder som det fundamentale, og efter god dialektisk Metode ser han bestandig to Sæt af Kræfter staa overfor hinanden som Tese og Antitese: Institutionerne, de nedarvede Ideer og Fordomme som Produkter af Fortiden og de nye revolutionerende Kræfter, som vil bryde dem ned overalt, hvor de er blevet forældede.

Utvivlsomt er Veblen hvad Amerikanerne kalder „a man of genius“, men man kunde fristes til om ham — som for Resten om adskillige af de yngre amerikanske Økonomer — ogsaa at anvende et Udtryk, som Professor Bircck engang har brugt: „ein feiner, wilder Mann“. Thi der er altid noget ram-

¹⁾ Hans Hovedværk er *The Theory of Business Enterprise*, der udkom i 1904 og fulgtes af *The Theory of the Leisure Class* (Huebsch, 1918), *The Instinct of Workmanship and the State of Industrial Arts* (Huebsch, 1918), *The Vested Interests and the State of the Industrial Arts* (Huebsch, 1920), *The Engineers and the Price System* (Huebsch, 1921) og *Absentee Ownership* (Huebsch, 1923). En Række af hans Tidsskriftartikler er samlet i *The Place of Science in Modern Civilisation* (Huebsch, 1919). De fleste af disse Bøger udkom oprindeligt paa andre Forlag, hvortil det oprindelige Udgivelsesaar er vanskeligt at fastslaa. Her citeres de nu tilgængelige Udgaver.

²⁾ Se særlig Artiklerne *The Place of Science in Modern Civilisation*, *The Evolution of the Scientific Point of View*, *Why is Economics not an Evolutionary Science*, og *The Preconceptions of Economic Science*, der alle er optrykt i det nævnte Bind *Essays*.

³⁾ Se hans Skildring af *The Socialist Economics of Karl Marx* i *The Place of Science* p. 409--56.

mende i hans Sammenligninger og Generalisationer, men man føler sig paa den anden Side sjældent helt overbevist af dem. De Billeder, han opruller, aabner nye Perspektiver, sætter nye Tanker i Bevægelse, men at betegne hans Værker som Videnskab, ja som han selv synes at mene endog som den eneste Art af økonomisk Teori, der fortjener Navn af Videnskab, forekommer misvisende, og man kan næppe engang være sikker paa, at Veblen selv for Alvor mener noget saadant. Thi han er i Besiddelse af megen Humor og Ironi, og det er ofte vanskeligt at blive klar over, hvornaar man skal tage ham helt alvorligt.

Ikke blot har han nemlig Uret, naar han hævder,¹⁾ at den klassiske Økonomis Opereren med Tendenser nødvendigvis betyder Animisme, Antropomorfisme, Optimisme, Laissez-faire Politik og en hel Del andre Ting, som af en rettroende Institutionalist maa betragtes med ophøjet Foragt — Ricardo kan vel i hvert Fald ikke beskyldes for at vise nogen synderlig Glæde eller Tilfredshed ved de Tendenser, han skildrer — men det er vel tværtimod saaledes, at den samme Indvending med mindst lige saa stor Ret kan fremføres imod den Form for økonomisk Teori, som Veblen repræsenterer. Heller ikke Biologerne er tilfreds med rent kumulative Forandringer, og ogsaa den historiske Skole gav mere end blot og bar Beskrivelse — tænk blot f. Ex. paa de forskellige Trinrækker, man opstillede for det økonomiske Samfunds Udvikling. Naar det kommer til Stykket, turde det være lige saa animistisk at tale om Aarsager og Virkninger som om Tendenser; hvad vi ser, er „sequences and coexistences“, Tanken om Kræfter eller Modstand er noget af vor egen Natur, som vi lægger deri; det har Hume een Gang for alle lært os.

Hvad Veblen giver, er i Virkeligheden en Historiens Filosofi. Men dette er Kunst, mere end det er Videnskab. Den hviler paa Intuition og Syntese mere end paa rationel Analyse. Det er noget, hvor det sete afhænger af Øjnene, der ser. Det er noget, hvorpaa man kan tro eller tvivle, det er noget, man kan glædes ved eller beklage, men det er ikke noget, der kan bevises eller modbevises.

Skulde man iøvrigt karakterisere den særlige amerikanske Indsats i institutional economics til Forskel fra den tyske, kunde man maaske sige, at Amerikanerne har givet denne

¹⁾ Se The Preconceptions of Economic Science I—III i The Place of Science p. 82—179.

Retning en videre Horisont. Medens Tyskerne i alt væsentligt holdt sig til Historien, har Amerikanerne vendt Blikket ogsaa mod Antropologi, Etnologi og lignende Videnskaber. Meget har utvivlsomt Veblens eget Udgangspunkt i Biologien i saa Henseende betydet. Og at amerikanske Institutionalister med Iver studerer den moderne Psykologi, er allerede tilstrækkelig omtalt.

Fremdeles kan det nævnes, at medens den ældre historiske Skole i Hovedsagen indskrænkede sig til at anvende Historien, saaledes som man forefandt den, og medens den yngre historiske Skole i sine selvstændige Undersøgelser lagde Hovedvægten paa Institutionernes Historie og i Virkeligheden beskæftigede sig med de politiske og juridiske Institutioner nok saa meget som med de økonomiske, saa har man i Amerika lagt mere Vægt paa selve den økonomiske Historie.

Endelig kunde man fremhæve, at de amerikanske Forfattere sikkert i Almindelighed har haft en bedre Ballast end de tyske af almindelig teoretisk Viden, og at dette utvivlsomt, enten de nu vil være ved det eller ej, har givet dem et fastere Fodfæste, end man finder hos mange af de Tyskere, der helt kastede den deduktive Teori over Bord.

Spørger man endelig, hvorledes Udsigterne for selve den økonomiske Teori tegner sig under den videre Synsvinkel, som institutional economics anlægger, finder Veblen¹⁾ tro mod sit Udgangspunkt fra Biologien de afgørende Træk til Bedømmelse heraf i Milieuet. Thi de nedarvede Anlæg, der kommer i Betragtning, naar det unge Slægtled nu ligesom alle tidligere skal til at danne sig en økonomisk Teori i sit eget Billede, er for ham de samme, som uforandret har eksisteret gennem Aartusinder. I Milieuet er det atter to Ting, det kommer an paa: dels det særlige Tankesæt, der gennem Opdragelse og Erfaring er blevet indpodet i de Unge, og som nu bliver bestemmende for deres Indstilling, deres Interesser, deres Vurderingsprinciper, dels selve de økonomiske Begivenheder i Tiden, hvormed denne unge Slægt kommer til at arbejde. Og i begge disse Henseender finder Veblen adskillige nye Faktorer, som maa tages i Betragtning.

I Modsætning til det 19. Aarhundrede karakteriseres de sidste Tiaars materielle Livsbetingelser af en stadig stigende Mekanisering, en Betragtning, som i det hele taget gennem-

¹⁾ Economic Theory in the Calculable Future i American Economic Review XV, 1925 Suppl. p. 48 ff.

trænger Veblens Forfatterskab. Særlig Bylivet er i Kraft af Befolkningens Ophobning og de tekniske Fremskridt blevet mere og mere standardiseret. Allerede nu har denne Mekanisering givet sig Udslag i Befolkningens Tænkemaade i Form af en voksende Sans for konkrete Realiteter, og i denne Nutidens „matter-of-fact spirit“ finder Veblen Forklaringen paa Tidens videnskabelige Præg. I Forbindelse hermed staar det ogsaa, at de videnskabelige Undersøgelser mere og mere rettes mod alt, hvad der paa nøjagtig og objektiv Vis lader sig maale og sammenligne, og at man med stigende Skepsis betragter alle Postulater og Værdier, der ikke lader sig behandle paa denne Maade.

Maaske gør denne Strømning sig mindre gældende i Nationaløkonomien end andetsteds, men selv her — siger Veblen — er det ikke de velafvejede og overskuelige afsluttede teoretiske Systemer, der betød saa meget for den ældre Generation af Økonomer, som nu er Tidens Løsen; de synes ham mere og mere at blive Rudimenter, der vil forældes og visne hen ved Mangel paa Benyttelse. Nu er det den detaljerede Beskrivelse, Analyse og Vurdering af alle de enkelte Processer, der foregaar i Samfundslivet paa det tekniske saavel som paa det økonomiske Omraade, der tager Økonomernes Interesse fangen.

Det er imidlertid ikke blot den Mentalitet, hvoraf den unge Slægt af Økonomer er præget, men ogsaa selve de økonomiske Data og Begivenheder, der bliver Genstand for dens Undersøgelser, som er andre nu end tidligere. I saa Henseende fremhæver Veblen først og sidst den Spaltning, der i den sidste Menneskealder er foregaaet indenfor det økonomiske Samfund mellem „industry“ og business“. Paa hvert af disse to Felter udfolder Mennesker deres Initiativ og deres Anstregelser løsrevet fra enhver Forbindelse med de Maal og Midler, der behersker det andet Omraade. Mere og mere bliver det imidlertid Erhvervsvirksomheden, som kommer til at dominere. „Business enterprise“ og „absentee ownership“ bliver for Veblen de vigtigste „institutional factors“ i det moderne økonomiske Liv. Tekniske Fremskridt vil derfor ogsaa alene vinde Gehør og blive realiserede i det Omfang, de fremtræder som „business propositions“ og lover en erhvervsmæssig Virksomhed en passende Rentabilitet.

Og paa samme Maade maa det da for den økonomiske Teori mere og mere blive Hovedopgaven at belyse Mulighederne for Opnaaelse af de Differentialgevinster, som er

Erhvervsvirksomhedens Alfa og Omega, og skal Nationaløkonomen forsøge paa at finde Plads for teknologiske Kendsgerninger indenfor Rammen af sit teoretiske System, maa ogsaa han behandle dem som „money-making propositions“, som Midler for det enkelte Foretagende til at opnaa Særfordele fremfor de andre.

Som det vil ses, er der mange Berøringspunkter, mellem hvad der her er kaldt „factual“ og „institutional economics“. Veblen fremhæver Betydningen af at samle Opmærksomheden om det, der kan underkastes eksakte objektive Maalinger og Sammenligninger, og han ønsker detailleret monografisk Behandling af specielle Udsnit af det økonomiske Liv,¹⁾ og paa den anden Side er det Mitchells Opfattelse, at den kvantitative Metodes Anvendelse vil føre til en Understregning af Institutionernes Betydning og til en mere objektiv — behavioristic — Behandling af den menneskelige Natur.²⁾ Forskellen er væsentlig den, at factual economics i sit Ønske om en Fornyelse af den økonomiske Teori navnlig ser hen til Statistiken, medens institutional economics mere vender Blikket mod Historie, Biologi og Psykologi.

Nogen endelig Vurdering af de forskellige Retninger, der for Tiden brydes i amerikansk økonomisk Teori, skal ikke her foretages. At fælde Dom over Samtidens andelige Rørelser er jo altid svært. Netop fra vor egen Videnskabs Historie har vi tilstrækkelig mange Eksempler paa, hvorledes selv de største i saa Henseende er kommet til kort. Det er tilstrækkeligt at minde om St. Mills klassiske Udbrud i 1848, at „happily there is nothing in the laws of value which remains for the present or any future writer to clear up; the theory of the subject is complete“. ³⁾

Og endnu vanskeligere er det naturligvis at prøve paa at stille et Horoskop for Udviklingen blot i den nærmeste Fremtid. Saa meget kunde man dog maaske nok blive enig om — for nu til sidst ligesom at samle Traadene fra det foregaaende — at det er factual og institutional economics, der i den nærmeste Tid lover den rigeste Høst. Det er, som om den abstrakte deduktive Analyse saa at sige er kommet ind under det aftagende Udbyttes Lov — adskillige af den Clark'ske Skoles fantasifulde Refinementer i Retning af at

¹⁾ Anf. St. p. 51.

²⁾ Quantitative Analysis in Economic Theory, American Economic Review XV 1925 p. 9—10.

³⁾ Principles of Political Economy Bk. III Ch. I.

uddybe og forfine Grænseværdilærens Tankegang dækkede næppe i videnskabelig Nytte den intellektuelle Anstrengelse, hvormed de var frembragt. Naturligvis kan ingen vide, hvornaar et nyt genialt Fremstød igen kan bringe „exercises in the grand old style“ til Hæder og Værdighed, thi ogsaa paa dette Omraade gælder det, at Fremskridt kan suspendere Virkningen af det aftagende Udbyttes Lov. Men for alle os, som nu ikke er Genier, er der Haab og Trøst i den Tanke, at vi ogsaa ved fra Statistikens eller Historiens, Biologiens og Psykologiens vidtstrakte Marker at samle Sten til Opbygning af en empirisk-realistisk økonomisk Teori hver for sig i al Beskedenhed kan yde vort Bidrag til den Videnskab, vi alle ønsker at tjene.

BOGANMELDELSER

ARTHUR L. BOWLEY og Sir JOSIAH STAMP: *The national income* 1924. 59 S. Oxford. The Clarendon Press. 1927. Pris 3 sh. 60.

Da Statistikken over Ansættelserne til den engelske „income tax“ kun omfatter Personer med Indtægt over Skattegrænsen, og da denne ligger ret højt (135—150 £), er det en meget betydelig Del af Englands Nationalindtægt, der ikke kommer med i den nævnte Statistik. For at faa Oplysning om Indtægterne under Skattegrænsen har de to Forfattere af foreliggende Skrift maattet ty dels til Arbejdslønstatistikken og dels til, for de øvrige Befolkningsklassers Vedkommende, at foretage særlige Opgørelser paa Grundlag af udsendte Spørgeskemaer m. v. Om Fremgangsmaaden ved Undersøgelsen og om Resultaterne heraf skal meddeles følgende.

Hvad først Oplysningerne fra Indkomstskattestatistikken angaar, maa der foretages Korrektion af de Indtægter, der er beregnet som et Gennemsnit af tre eller fem foregaaende Aars Beløb. Der maa dernæst tages Hensyn til, at forskellige Tab ikke er fradraget i Indtægtsbeløbene, medens disse paa den anden Side er for smaa paa Grund af Skatteunddragelser. Endvidere maa Beløbet for Statistikkens „actual income“ forøges med Indtægtsbeløb tilfaldende Stiftelser, Hospitaller, Skoler o. s. v., samt med Renterne af Krigsloan og visse udenlandske Laan, der er fritaget for Indkomstskat. Naar saa Indtægter tilfaldende Lønarbejdere holdes udenfor og der i det hele bortses fra alle Indtægter under 150 £, findes der for de øvrige Indtægter et samlet Beløb paa 2218 Mill. £ for Aaret 1924.

Ved Beregningen af den samlede Arbejdsløns Beløb har det været nødvendigt at gaa helt tilbage til en af Board of Trade vedrørende Arbejdsløn og -tid i de vigtigste Industrier for 1906 foretaget Undersøgelse, der er suppleret op til 1911 og som regnes at være relativt nøjagtig. Til Bestemmelse af Antallet af Personer i de forskellige Industrigrene haves de to Folketællinger 1911 og 1921 og siden 1921 Oplysninger om Antallet af forsikrede Personer. Oplysning om Forskydningerne i Arbejdslønnen faas særlig fra de i „Ministry of

Labour Gazette" offentliggjorte i forskelligt Øjemed foretagne Undersøgelser. Skønt Materialet er uensartet og paa flere Omraader særdeles mangelfuldt, har det dog været de to Forfattere muligt gennem detaljerede Beregninger for hver enkelt Industris Vedkommende med ret stor Sikkerhed at udregne et Beløb for Arbejderklassens samlede Indtægt i 1924. Beløbet andrager ca. 1600 Mill. £ med en Fejlgrænse paa højst ± 80 £ og sandsynligvis kun ± 40 £.

Vanskeligst at faa Oplysning om, er den samlede Indtægt for de Personer, som tjener mindre end 150 £ aarligt og som ikke tilhører Lønarbejderklassen. For Funktionærernes (salaried persons) Vedkommende har Forfatterne udsendt Spørgeskemaer til de vigtigste offentlige Institutioner og et Antal private Firmaer. For en vis Procentdel (der varierer fra 32 for Transportgruppen til kun $2\frac{1}{2}$ i Industrien) af det i de forskellige Erhvervsgrene beskæftigede Antal Funktionærer er der paa denne Maade skaffet Oplysning om det antalsmæssige Forhold mellem dem, der har Løn over og under 150 £, og om de sidstes Gennemsnitsløn. Disse Gennemsnitstal anvendes saa paa Folketællingens Antal Funktionærer i de paagældende Erhverv.

Allervanskeligst stiller Forholdene sig for de selvstændige Erhvervsdrivendes Vedkommende, idet Forfatterne her i Hovedsagen har været henviste til skønsmæssige Ansættelser med Støtte kun i Folketællingens Inddeling af de paagældende i Fag.

Med yderligere Tillæg af visse Beløb for Dividender etc., Krigspensioner, Aldersrenter m. v. naar Forfatterne et samlet Indtægtsbeløb for Great Britain og Nord Irland i 1924 paa 4213 Mill. £.

Naar herfra trækkes den Del af Indtægten, som tilfalder Udlændinge, samt et Beløb for Betalingerne til U. S. A. ÷ Reparationsydelseerne faas den i Gr. B. og N. I. disponible Indtægt, ialt 4164 Mill. £, og dette Beløb kan igen opløses i sine Bestanddele, nemlig efter om det stammer fra Ind- eller Udlandet, om det tilfalder Enkeltpersoner eller Korporationer eller om det karakteriseres som „earned“ eller „unearned income“. For at faa den egentlige „social income“ maa der fratrækkes Beløb, som er medregnet dobbelt, nemlig de af Skattheyderne betalte Renter af den indenlandske Gæld, samt Krigs- og Alderspensioner. Man naar derved ned paa 3803 Mill. £. Endelig beregnes „the taxable income“ til 4230 Mill. £.

Ved Undersøgelser vedrørende et Lands Indtægtsforhold er det utvivlsomt ikke saa meget til Beregningen af et enkelt samlet Beløb for Nationalindtægten, der kan sammenlignes

med tilsvarende Beløb for andre Lande eller andre Aar, at Interessen er knyttet. Thi saadanne Sammenligninger vil oftest grundet paa Uensartethed i Kildemateriale og Fremgangsmaade blive meget usikre. En indgaaende Analyse af Nationalindtægts forskellige Bestanddele i deres indbyrdes Forhold har i ganske anderledes Grad Værdi, idet herigennem vigtige Sider af Fordelingsspørgsmaalet kan belyses, ligesom interessante og ret sikre Sammenligninger kan drages for mange af Enkeltposternes Vedkommende fra Land til Land og fra Aar til Aar.

Netop i saa Henseende har det her foreliggende Arbejde gjort sig fortjent til stor Anerkendelse. Forfatterne har, saa vidt det har været muligt, gennemgaaet de forskellige Indtægtsgrupper og gjort Rede for indtraadte Forskydninger. De har, som det synes, gjort Brug af alle foreliggende Oplysninger og for at kunne sammenarbejde det stærkt uensartede Materiale maattet foretage meget omstændige Beregninger. Men det er da ogsaa lykkedes dem at naa en Række interessante Talresultater, der paa meget overskuelig Maade opstilles i et Skema. For andre tilsvarende Beregninger foreligger der her et Forbillede og et Grundlag, der utvivlsomt vil kunne være til megen Nytte.

Jævnside med at angive de fundne Resultater for 1924 har Forfatterne anført tilsvarende Tal for 1911, og de slutter deres Arbejde med at foretage en Vurdering af de mellem de to Aar indtrufne reelle Forskydninger i Indtægtsforholdene. Naturligvis medfører Omregningen af Tallene efter et Prisindeks (der ovenikøbet konstrueres særligt til dette Brug) en forøget Usikkerhed ved de dragne Slutninger. De vigtigste af disse skal dog anføres her. Flere af dem har antagelig ogsaa Gyldighed udenfor England.

Den reelle „social income“ er omtrent den samme i de to Aar, men da Befolkningen er vokset med ca. 7 pCt., er Indtægten pr. Indbygger formindsket med 5—10 pCt. Dette skyldes Nedgang i den fra Udlandet stammede Indtægt, da „the home-produced income“ reelt var meget nær det samme til Trods for forøget Arbejdsløshed og Arbejdstidens Forkortelse.

Fordelingen mellem „earned“ og „unearned income“ er forskudt noget til Gunst for den første Indtægtsart, hvilket staar i Forbindelse med en reel Formindskelse af Indtægt hidrørende fra fast Ejendom og fast forrentede Kapitalanbringelser. Alt i alt synes „profits“, regnet før Skatten er betalt, at udgøre næsten den samme Procentdel af Indtægten i de to Aar,

men naar den fulde Virkning af Beskatningen tages i Betragtning, er der ingen Tvivl om, at det reelle Indtægtsbeløb, de velhavende Klasser raader over til Opsparing og Forbrug, er mindre end før Krigen.

C. Fl. Steenstrup.

N. BUCHARIN: *Die politische Ökonomie des Rentners*. (Die Wert- und Profittheorie der österreichischen Schule). Marxistische Bibliothek Band 2. Oversat fra Russisk af Dr. Anna Lifschitz. Verlag für Literatur und Politik, Berlin S. W. 48 1926. 194 Sider.

Tiden har været haard ved den østrigske Skoles Teorier og Metoder. Fra alle Sider er den angrebet og med det Resultat, at nu kun faa Nationaløkonomer vil staa op og bevidne deres Tilslutning til de Teorier, som Wieser og Bøhm-Bawerk i sin Tid under saa stærk Tilslutning fremsatte. Kritiken er kommet saavel fra borgerlig som fra socialistisk Hold, og paa mange Punkter er den gaaet ud paa det samme. I ovennævnte Værk af de russiske Kommunisters dygtigste Teoretiker, N. Bucharin, er denne da ogsaa i Stand til at underbygge sin Kritik med mangfoldige Citater fra ellers vidt forskellige Kredse. I Slutningen af Bogen nævner Bucharin dette som noget, der har den største Betydning for Kommunisterne: at de ligesom i den praktiske Kamp ogsaa i den ideologiske Kamp er i Stand til at paavise og udnytte alle Modsætningerne mellem Fjenden.

Af Forordet til den russiske Udgave fremgaar det, at Bogens Manuskript allerede var færdig i 1914, men paa Grund af de følgende urolige Tider blev den først udgivet i 1919. Ved Krigens Udbrud opholdt Bucharin sig i Wien, hvor han hørte Forelæsninger af Bøhm-Bawerk. I de følgende Aar blev han efterhaanden nødt til at flytte fra Land til Land: fra Østrig til Svejs, derfra til Stockholm; udvist fra Sverige rejste han til Norge, derfra igen til Amerika, hvorfra han endelig efter Revolutionen vendte tilbage til Rusland. Overalt benyttede han Lejligheden til at foretage nationaløkonomiske Studier. — Det skal straks siges, at man i dette Værk har en af de bedste kritiske Fremstillinger af Grænsenyttelværdilæren og den Bøhm-Bawerkske Kapitalrenteteori. Argumentationen hviler helt igennem paa solid Grund og bæres af en omfattende Belæsthed, som dog ikke tynger, idet Citaterne altid træffer det centrale. Selvfølgelig lægger Bucharin ikke Skjul paa, at han er marxistisk Kommunist, men han har paa lykkelig Maade forstaaet at holde Fremstilling og Kritik af andres Opfattelse i een Baas, og sine egne Teorier i en anden Baas.

I Indledningen gives en Fremstilling af den borgerlige Nationaløkonomi efter Marx. Derefter behandles Grænsenytte-teoriens metodiske Grundlag og Marxismen, Værditeorien samt Profitteorien (den Bøhm-Bawerske Kapitalrenteteori). Endelig gives som en Slags Tillæg en kort Kritik af Tugan-Baranowskys Forsoningspolitik.

Indledningen anvender den materialistiske Historieopfattelse ved Forklaringen af de forskellige Teoriers Fremkomst. Den klassiske Nationaløkonomi med dens Lære om Frihandel var trods sin „Kosmopolitisme“ overordenlig national, idet den var det nødvendige teoretiske Produkt af den engelske Industri. Den historiske Skole fremkom som Reaktion herimod og var Udtryk for den tyske, tilbagestaaende Industris Ønsker om Toldbeskyttelse. Paaegningen af det nationalt og historisk særegne var derfor ganske naturlig. Den østrigske Skole endelig opstaar som Udtryk for „der Bourgeoisie der letzten Formation“ (Side 19). Det kapitalistiske Samfunds opadstigende Linie er nu standset og Nedgangen begynder. Heraf følger en Ændring i Kapitalistklassens Stilling, som kan udtrykkes ved de herhjemme kendte Slagord: fra at være aktiv er den blevet passiv. Kapitalisterne er blevet til „die Rentner“. Bucharin undersøger nu „die Rentners“ Psykologi, som har væsentlige Træk fælles med Grænsenytteværdilæren. 1) Interessen samler sig om Forbruget — i Modsætning til tidligere om Produktionen. 2) Den sociale Følelse er forsvundet — Individualismen er mere udpræget end nogensinde. 3) „Die Rentners“ Angst for sociale Omvæltninger giver sig Udtryk i Lærens Afsky for al Historie og dens Fremhæven af det til alle Tider bestaaende (bl. a. i Bøhm-Bawerks Forklaring af Renten).

Det vilde have været en Styrke for Bucharin, om Grænsenytteteorien havde staaet som den herskende den Dag i Dag. Han vilde da især have kunnet pege paa den voksende Betydning, som Staternes øgede Gæld har givet „die Rentner“. Imidlertid kan Bucharin jo ikke komme udenom, at den „anglo-amerikanske“ Skole vinder mere og mere Terræn (Clark nævnes som Skolens første Repræsentant), men dette forklares ved, at den nuværende kapitalistiske Udvikling „bildet eine Epoche der letzten Anstrengung aller Kräfte der kapitalistischen Welt“ (Side 27). Kapitalens Forvandling til „Finanskapital“ drager paa ny en Del af Bourgeoisiet ind i Produktionssfæren og kræver til Ledere af Truster i høj Grad en aktiv Type, som er betydeligt mindre individualistisk end de tidligere Kapitalister. Paastanden om, at den nuværende Udvikling skyldes

en sidste Anstrengelse af Bourgeoisiet vilde det være interessant at faa uddybet nærmere, men Bucharin kommer ikke ind herpaa, sikkert af den gode Grund, at den Bevægelse, Bucharin er Talsmand for, som Støtte for Paastanden kun kan anføre en — ganske vist stærk — Tro.

Under Afsnittet om Teoriens metodiske Grundlag hævdes, at enhver Teori maa bygge paa en sociologisk Opfattelse af Samfundets Udvikling. Marx har som Grundlag den materialistiske Historieopfattelse med Anerkendelse af Samfundets stærke Indflydelse paa Individet, med Anerkendelse af enhver Samfundsforms historiske, forbigaaende Karakter og endelig Anerkendelse af Produktionens dominerende Rolle. Den østrigske Skole har ikke nogen direkte udtalt sociologisk Opfattelse, men paa alle disse 3 Punkter er den modsat Marxismens.

Marx bygger sin Lære paa Objektivismen, Østrigerne paa Subjektivismen. Denne Modsætning belyses fortræffeligt fra alle Sider. Med Sombart siges, at hos Marx er der ikke Tale om Individernes Motiver, men „um Limitation der individuellen Willkür der Wirtschaftssubjekte“. Og omvendt hos Østrigerne. Denne Begrænsning i Individernes Handlefrihed udøves af de sociale Forhold, Samfundet, som af Marx opfattes som noget selvstændigt og mere end den aritmetiske Sum af de enkelte Individier. Heroverfor staar de andre Nationalekonomer med Paastanden om, at hvad der er rigtigt for den enkelte Person, gælder ogsaa for hele Samfundet. En subjektiv Skole, som ikke tager Hensyn til andet end de enkelte Individier, kan derfor aldrig naa til en rigtig Opfattelse af de konkrete Samfundsformer. — Selv naar man indrømmer Rigtigheden af al Kritiken imod den subjektive Skole, forekommer det mig dog at være farligt overhovedet ikke at tage Hensyn til Individernes Betydning.

Forstaaelse af den historiske Udvikling er ligeledes en Betingelse for at forstaa Samfundet. Ved Historie maa dog ikke alene forstaaes en Beskrivelse af Udviklingen. Man maa kunne paavise Forbindelsen mellem forskellige Fænomener for at kunne drage sine Slutninger om Fremtiden. Man finder f. Eks. den rent logiske Lov, at naar A, B, C er til Stede, maa ogsaa D indtræde. Dette bliver til den historiske Lov, naar man undersøger, hvornaar A, B, C faktisk er forekommet og paaviser at D da er fulgt efter. Det var denne Metode, de russiske Marxister anvendte, da de forudsagde „das Schicksal des Kapitalismus in Russland“. — Østrigernes manglende historiske Forstaaelse paavises særligt ved Böhm-Bawerks Kapitalbegreb.

Medens Marx ved Kapital forstaaer en bestemt, historisk Samfundsdannelse knyttet til Produktionsforholdene, og ikke nogen Sum af materielle, producerede Produktionsmidler, definerer Bøhm-Bawerk netop Kapital som Indbegrebet af Produkter, tjenlige til at erhverve Goder. Det synes dog, som om man her kun strides om Ord. Det Marx kalder Produktionsmidler, kalder Bøhm-Bawerk for Kapital. Den berettigede Kritik fra Marxister kan da indskrænkes til, at B. B. ikke ogsaa behandler den historiske Samfundsdannelse, som Marx benævner Kapital. (At denne Terminologi stadig føles som væsentlig, fremgaar af en Anmeldelse i „Socialisten“ af Knud Korst's Samfundøkonomi, hvor Marxisten Hans Palbo netop bebrejder Korst, at han ikke benytter Ordet Kapital i samme Betydning som Marx).

Hvad endelig Forholdet mellem Produktion og Konsumtion angaar, da bestrider Marx naturligvis ikke, at Behovene altid danner Bevæggrunden til enhver økonomisk Virksomhed. Derimod hævder han, at Produktionen paa afgørende Maade indvirker paa Konsumtionen, for det første ved at Produktionen skaber Materialet for Konsumtionen, for det andet ved at den bestemmer Konsumtionens kvalitative Karakter og for det tredje ved at skabe nye Behov. (Denne Fremstilling findes ikke i „Das Kapital“, men i Indledningen til „Zur Kritik der politischen Ökonomie“). Foruden disse almindelige Regler, som gælder under alle Samfundsforhold, gælder særlige Regler for det kapitalistiske Samfund, nemlig de der er bestemt af Forholdet mellem Klasserne (dels Forholdet mellem den samlede Værdi og Arbejdslønnen og dels de forskellige Dele, hvori Merværdien spalter sig i Profit, Rente, Grundrente, Skatter o. s. v.). Af alt dette sluttes, at Dynamiken i Behovene bliver bestemt af Dynamiken i Produktionen.

Efter denne Undersøgelse af det metodiske Grundlag hos Marx og Grænsenyttelæren gaar Bucharin over til at give en kritisk Fremstilling af Grænsenyttelærens indre Opbygning og paavise de formelle Fejl ved Læren, idet han som Eksempel navnlig tager Bøhm-Bawerk. (Maa jeg i denne Forbindelse sige, at naar Professor Ohlin i en Anmeldelse her i Tidsskriftet af min Afhandling i Socialøkonomisk Samfunds Festskrift om Bøhm-Bawerk hævder, at et nærmere Studium af denne Forfatters Fejl ikke har synderlig Betydning, da kan hertil siges, at kun forsaa vidt man ikke tillægger Dogmehistorie nogen Betydning, har Ohlin Ret. Hertil kommer at Bøhm-Bawerk endnu ingenlunde er udelukkende „historisk“. Jeg skal blot henvise til, at Bøhm-Bawerk i den nylig udkomne Bog af Karleby om

„Socialismen inför verkligheten“ behandles indgaaende som Repræsentant for den moderne Nationaløkonomi).

Bucharins Fremstilling af Grænsenyttelæren er, saavidt jeg kan se, en af de bedste kritiske Fremstillinger, som er skrevet. Teoriens (Bøhm-Bawerks) Grundfejl er den at lade den subjektive Værdi — i et sammensat Samfund — blive bestemt af den objektive Værdi, som selv er afledet af den subjektive Værdi — altsaa en Cirkelslutning. Dette fremtræder særlig klart i Læren om Substitutionsnytten, men kommer igen atter og atter ved Løsningen af forskellige Enkeltproblemer. Om Bøhm-Bawerks kendte Opstilling af Køber- og Sælgerrækken overfor hinanden siges, at de ikke — hvad det formelle angaar — er andet end en udførlig Formulering af den forlængst bekendte Lov om Tilbud og Efterspørgsel. Hvad det reelle Indhold i Prisloven angaar, saa opstiller B. B. seks Faktorer som bestemmende for Prisens Højde. 1) Antal Efterspørgere efter Varen. Ifølge B. B. indgaar i dette Tal kun de „købelystne“, men ikke de, som i og for sig nok ønsker at faa Varen, men paa Grund af Prisens Højde „frivilligt“ holder sig borte fra Markedet. Altsaa — slutter Bucharin — „Antal Efterspørgere“ bestemmes som det samlede Antal Efterspørgere ÷ det Antal, som selv udelukker sig fra Køb. Det sidste Antal afhænger imidlertid af Markedsprisen, som paa sin Side igen bliver bestemt af „Antal Efterspørgere“. B. B. skulde herefter drage en Cirkelslutning. — Saa vidt jeg kan se begaar Bucharin en Fejl i sin Fremstilling. B. B. tænker nemlig kun paa Antal Efterspørgere i Forbindelse med deres subjektive Priser. Markedspriserne paavirkes ganske rigtigt af Antal Efterspørgere med subjektive Priser, der ligger højere end denne, men ikke af Efterspørgere, som har en lavere subjektiv Pris. Følgelig er det — teoretisk — ligegyldigt, om disse sidste melder sig paa Markedet, eller om de bliver hjemme. 2) Værdiens Højde bestemmes i Almindelighed efter, hvor stor Købernes Grænsenytte er. Her støder man efter Bucharin paa den uoverstigelige Vanskelighed, at Valget af Enhed er af ganske overordentlig Betydning. Skal en Landmand f. Eks. bruge 10 hl Vand, og han har 20 hl, er Vandets Grænsenytte lig 0. Dette dog kun under den Forudsætning, at man ikke som Maaleenhed vælger mere end 20 hl, thi i saa Fald vil Vandets Værdi blive meget stor. — For at tage et andet Eksempel: Lad 6 Godeenheder have følgende subjektive Værdier for A: 6, 5, 4, 3, 2, 1. Har A nu Raadighed over disse 6 Enheder, er hans Grænsenytte 1 og den samlede Pris $6 \cdot 1 = 6$.

Forandrer vi nu Enhedens Størrelse til at være dobbelt saa stor som tidligere, bliver den subjektive Værdi af de nye Enheder 1) $6 + 5 = 11$. 2) $4 + 3 = 7$. 3) $2 + 1 = 3$. Grænsenyttens er 3 og den samlede Pris bliver 3 (nye) Enheder gange 3 = 9, d.v.s. større end ved den mindre Enhed. Slaat vi 3 af de gamle Enheder sammen til en ny Enhed, bliver Grænsenyttens 6 og den samlede Pris 12. — I Forbindelse hermed benægter Bucharin, at en Køber med Efterspørgselsrækken 6, 5, 4, 3, 2, 1 faar en subjektiv Nytte paa $6 + 5 + 4 + 3 + 2 + 1$. Købernes Nytte bliver kun $6 \cdot 1 = 6$. Som man ser berøres herved Spørgsmaalet om Eksistensen af en „Konsumtrente“, men beklageligvis gaar Bucharin ikke nærmere ind paa Problemet.

Om Enhedens Betydning kan man iøvrigt anstille følgende Betragtninger. Teoretisk maa man opstille Efterspørgselsrækken som en kontinuerlig Kurve, saaledes at Enheden bliver uendelig lille. I Praksis maa den dog dannes med den mindste Forbrugsenhed som Enhed. Kurven bliver derved diskontinuerlig og faar Form som en Trappe. Imidlertid er det ikke sikkert, at Sælgeren i sin Udbudsække har samme Enhed som Efterspørgeren. Der kan da opstaa Problemer for Køberen om, hvorvidt han skal købe en Salgsenhed, som indeholder flere af hans Efterspørgselsenheder. For at afgøre dette maa han være klar over den samlede Nytte, som Salgsenheden giver ham, og det er givet, at han ved at sammenligne sin Grænsenytte med den gennemsnitlige Nytte af Salgsenhedens Antal Efterspørgselsenheder kommer til et lavere Tal for Grænsenyttens. Man maa altsaa formulere Sætningen saaledes, at det ikke er selve Grænsenyttens, men den samlede Nytte af den sidstkøbte Enhed, der er prisbestemmende. Der rejser sig her ved det interessante Spørgsmaal, om man faktisk har Eksempler paa, at Sælgerne ved at gøre Enheden større, har tvunget Prisen i Vejret. Man kan maaske sige, at dette Forhold finder Sted ved Arbejdslønnens Bestemmelse, idet Fagforeningerne ved at lade Arbejderne optræde som een Enhed i Stedet for hver for sig faktisk ophæver Betydningen af den enkelte Arbejders Grænsenytte for Arbejdsgiverne. 3) Pengenes subjektive Værdi for Køberne. Denne bestemmes imidlertid af de faktiske Priser paa Varerne, saaledes at „die Bestimmungsgrund der Preise“ bliver forklaret ved Priserne selv. 4) Tallet paa udbudte Enheder. Som bestemmende herfor nævner B.B. a) rent naturlige Forhold. b) Sociale og retlige Forhold (Monopoler etc.). c) i vidt Omfang Produktionsomkostningernes Højde.

Om det sidste Punkt findes der iøvrigt intet i de Bøhm-Bawerkske Teorier, som udelukkende bygger paa de subjektive Værdier. Dette turde efter min Mening være den største Fejl hos Østrigeren, en Fejl som dog ikke begaas af alle Grænsenytteoretikere. (Saaledes ikke Birck). 5) Sælgernes subjektive Værdi. Bøhm-Bawerk giver heraf en dobbelt Formulering. a) den umiddelbare Grænsenytte er overordentlig lav (efter Bucharins Mening lig Nul). b) Markedsprisernes Højde er bestemmende for Sælgerens subjektive Værdi. Dette sidste er igen een af B. B.'s mange Cirkelslutninger. 6) Pengenes subjektive Værdi for Sælgerne. Saavel B. B.'s Fremstilling som Bucharins Kritik svarer til det under Punkt 3 anførte.

Bucharin gaar derefter over til en kritisk Fremstilling af Bøhm-Bawerks Kapitalrenteteori. Af denne Kritik skal her blot anføres enkelte Punkter, idet Læren jo i Tidens Løb er angrebet af de fleste Nationaløkonomer. Bucharin benægter — i Overensstemmelse med Marx — at der overhovedet kan være Tale om nogen „Waiting“ for Kapitalisterne og navnlig ikke i Forholdet til Arbejderne. Dette begrundes med, at den samfundsmæssige Produktion samtidig er fordelt paa de forskellige Produktionsstrin og ikke foregaar saaledes, at Goder „af højere Orden“ først produceres og derefter Goder af stadig „lavere Orden“, indtil man tilsidst frembringer de færdige Konsumgoder. Det hævdes endvidere, at Arbejderne ikke for noget Forskud af Kapitalisterne, men tværtimod først (navnlig ved Stykarbejde) maa præstere Arbejde før de faar Lønnen. Disse 2 Paastande forekommer mig at være svagt underbyggede. Der henvises nok til, at Kapitalistklassen har monopoliseret Produktionsmidlerne, men hvorledes dette kan tjene som Bevis for Paastanden, kan jeg ikke indse. At Marx blev drevet til at benægte Eksistensen af „the Waiting“ kan forklares ved den Klang af noget etisk fortjenstfuldt af den enkelte Borger, som den klassiske Økonomi lagde i Ordet (abstinence). At Marxister i vore Dage, hvor Ordet ganske har tabt denne Klang, stadig opretholder Paastandene, synes mig at give Udtryk for en meget streng Ortodoksi.

De berømte 3 Grunde for, at Nutidens Goder er mere værd end Fremtidens, skildres med den sædvanlige Paapegen af de indre Modsigelser i B. B.'s Lære. Bucharin har dog overset en meget alvorlig Blottelse hos B. B. Jeg tænker paa det Sted, hvor den 3. Grund: den tekniske Overlegenhed hos Nutidens Goder, skal paavises. Bøhm-Bawerk har her opstillet en af sine sædvanlige Tabeller, der ganske rigtigt viser større Værdi for Nutidens Goder. Dette skyldes imidlertid, at han

har indarbejdet sine 2 første Grunde i Tallene (1) det forskellige Forhold mellem Behovene og Goderne til forskellig Tid. 2) den systematiske Undervurdering af fremtidige Goder). Dette er B. B. selv klar over og siger derfor, at han nu vil til at abstrahere fra disse 2 Grunde. Først laver han en ny Tabel, hvor han har abstraheret fra den ene Grund, og den viser selvfølgelig stadig — omend i mindre Grad — en teknisk Overlegenhed for Nutidsgoderne. Efter B. B.'s Løfte venter man nu, at der skal komme een Tabel til, hvor der ogsaa abstraheres fra den anden Grund. Da Overlegenheden imidlertid derved vilde forsvinde, bryder Bøhm-Bawerk pludselig af og siger, at man ved en saadan Abstraktion vilde komme ud i det ganske usandsynlige. Det er saadanne Hokus-pokus som gør, at Professor Bircks Karakteristik af Bøhm-Bawerk som Skolastiker maa betegnes som meget mild.

Som et „Anhang“ er tilføjet en kort Kritik af Tugan Baranowskys Forsoningspolitik.

Bucharin nævner i Forordet, at hans Bog er det eneste marxistiske Skrift, som giver en systematisk Kritik af den borgerlige teoretiske, økonomiske Tænkning. Man kan tilføje, at det overhovedet er et af de bedste teoretiske Arbejder i nyere Nationalekonomi.

Henry Stjernqvist.

OSKAR JÆGER: **Finanslære.** En videnskabelig fremstilling av de offentlige samfunds, statens og kommunernes, økonomiske husholdning. Pris ca. 24 Kr. H. Aschehoug & Co. Oslo 1927.

Siden Falbe Hansens Finansvidenskab udkom, er der forløbet mere end 30 Aar, i hvilke der ikke i den skandinaviske Literatur er fremkommet en fuldstændig og omfattende Fremstilling af de offentlige Finanser. Det maa derfor fra alle Sider hilses med Tilfredshed, at Professor Jæger har paabegyndt Udgivelsen af en Finanslære, og de foreliggende 3 første Hefter af dette Værk, hvori der først til almindelig Indledning gives en Fremstilling dels af Finanslærens Indhold og Opgave og af dens Udvikling og Literatur m. v., dels af Læren om Budgettet, og dernæst gives en Række interessante Kapitler om Statsudgifterne, har allerede hos Læseren underbygget Forventningen om, at Bogen vil bringe en paa een Gang lødige og livfuld Behandling af det omfattende Stof. Bogen, der vil udkomme i ca. 12 Hefter à 3 Ark, antages at ville foreligge afsluttet inden Aarets Udgang, og den vil da blive gjort til Genstand for nærmere Omtale her i Tidsskriftet.

INTERNATIONAL BOGLISTE.

Udenlandske økonomiske Skrifter, indgaaede i Marts—Maj 1927.

Det kgl. Bibliotek.

Nettlau, N.: Der Vorfrühling der Anarchie. Berlin 1925.

Ihre historische Entwicklung von den Anfängen bis zum Jahre 1864.

Tönnies, F.: Fortschritt und soziale Entwicklung. Karlsruhe 1925.

Gumplowicz, L.: Ausgewählte Werke. B. I. Geschichte der Staatstheorien. Innsbruck 1926.

Lampe, A.: Zur Theorie des Sparprozesses und der Kredit-schöpfung. Jena 1926.

Branting, H.: Tal och skrifter. II. Socialistisk samhällssyn. II. Stockh. 1927.

Heckscher, E. F.: Nationalekonomien. Stockh. 1926.

Svenska Handelsbanken 1871—1921. Stockh. 1921.

Histoire économique et sociale de la Guerre Mondiale. Série française. Paris.

H. Sellier o. a.: Paris pendant la Guerre. 1926.

M. Frois: La santé et le travail des femmes pendant la Guerre. 1926.

M. Peschaud: Politique et fonctionnement des transports par chemin de fer pendant la Guerre. 1926.

C. J. Gignoux: Bourges pendant la Guerre. 1926.

P. Masson: Marseille pendant la Guerre. 1926.

Daimler, P.: Die Einnahmebeschaffung im Staatshaushalte des Fürstenthums Liechtenstein. Stuttg. [1926].

Meyer, W.: Die gemischten Gesellschaftsverträge. Stuttg. 1926.

International problems and relations, ed. by J. T. Shotwell o. a. N. Y. 1926.

Redford, A.: Labour migration in England. Manchester 1926.

Dimitriu, C. D.: Le problème administratif Roumanie. Bucarest 1926.

Basye, A. H.: The Lords commissioners of trade and plantations, commonly known as the Board of Trade, 1748—1782. New Haven 1925.

Galpin, W. F.: The grain supply of England during the Napoleonic period. N. Y. 1925.

League of Nations: The financial reconstruction of Austria 1926.

- Wang-Yu-San, Vincent*: L'économie agricole de la Chine. Louvain 1925.
- Chamberlain, Au.*: The League of Nations. Address. Glasgow 1926.
- Wiedenfeld, K.*: Cartels and combines. Genève 1926.
- Bidrag till Sveriges ekonomiska och sociala historie under och efter världskriget.* Utg. av E. F. Heckscher. New Haven—Stockh. 1926.
- Milhaud, E.*: La journée de huit heures et ses résultats d'après l'Enquête sur la production. Genève 1927.
- Board of Economic inquiry. Punjab.
Stewart, H. R.: Some aspects of Batai cultivation in the Lyollpur district of the Punjab. 1926.
Brij Narain, Eighty years of Punjab food prices 1841—1920. 1926.
- Griffith, E. S.*: The modern development of city government in the United Kingdom and the United States. Lond. 1927.
- Wilbrandt, R.*: Die moderne Industriarbeiterschaft. Stuttg. 1926.
- Földes, B.*: Volkswirtschaftliche und sozialpolitische Untersuchungen. Jena 1927.
- Mencken, H. L.*: Notes on democracy. Lond. 1927.
- Myrdal, G.*: Pröfbildningsproblemet och föränderligheten. Upps. o. Stockh. 1927.
- Mac Iver, R. M.*: The modern state. Oxf. 1926.
- Churchill, W. S.*: The world crisis 1916—1918. I.—II. Lond. 1927.
- The valuation of Norwich, ed. by W. E. Lunt. Oxf. 1926.
- Pigou, A. C.*: Industrial fluctuations. Lond. 1927.
- Kjellén, R.*: Världspolitikerna 1911—1919 i periodiska översikter. Upps. 1920.
- Coleridge, E. H.*: The life of Thomas Coutts, banker. I.—II. Lond.—N. Y. 1920.
- Spann, O.*: Der wahre Staat. 2. Aufl. Lpz. 1923.
- Moustafa Khan Fateh*: The economic position of Persia. Lond. 1926.
- Spender, J. A.*: The public life. I.—II. Lond. 1925.
- Farbman, M.*: After Lenin. The new phase in Russia. Lond. 1924.
- Diehl, K.*: Theoretische Nationalökonomie. III. Jena 1927.
- Oppenheimer, F.*: Soziologische Streifzüge. II. München 1927.
- Sombart, W.*: Das Wirtschaftsleben im Zeitalter des Hochkapitalismus. II. Münch.—Lpz. 1927.
- Magee, J. D.*: Materials for the study of banking. N. Y. 1924.

Willis, H. P. and W. H. Steiner: Federal reserve banking practise. N. Y.—Lond. 1926.

Cross, Ira B.: Domestic and foreign exchange. N. Y. 1924.

Whitaker, A. C.: Foreign exchange. N. Y.—Lond. 1922.
689.

Statistisk Departement.

Skrifter, udgivne af Folkeforbundet i Anledning af Den internationale økonomiske Konferenc 1927.

Udarbejdede af Sekretariatet:

1. Mémorandum sur les Monnaies et les Banques centrales (1913—1925).
2. Mémorandum sur les balances des paiements et sur les balances du commerce extérieur (1911—1925).
3. Mémorandum sur la production et le commerce.
- 4(1). Mouvements naturels des populations pendant le premier quart du xxe siècle.
- 5(1). Rapport final de la Commission des entraves au commerce de la Chambre de Commerce international.
6. Ordre du jour de la Conférence et rapport du Comité préparatoire au Conseil.
7. Législation étrangère concernant la protection contre le „dumping“, notamment le dumping des changes.
8. Constructions navales.
9. Coton.
10. Industrie chimique.
11. Résultats de quelques-unes des enquêtes établissant la comparaison entre les prix de détail du commerce privé et ceux des sociétés coopératives de consommation.
12. Rapport sur les législations relatives aux mouvements de la main-d'œuvre et aux migrations en général.
13. Mémorandum sur la rationalisation et la standardisation de l'industrie, sur les recherches et les progrès techniques et scientifiques.
14. Rôle des organisations coopératives dans le commerce international du blé, des produits laitiers et de quelques autres produits agricoles.
15. Constructions mécaniques (2 vol.).
16. Industrie électrotechnique.
17. Fer et acier.
18. Charbon.

19. Mémoire sommaire sur diverses industries.
20. Marques d'origine.
21. Potasse.
22. Commentaire et avant-projet d'accord pour la suppression des prohibitions et restrictions à l'importation et à l'exportation, établis par le Comité économique pour servir de base à une conférence diplomatique internationale.
23. Droits à l'exportation.
24. Soie naturelle.
25. L'émigration dans ses différentes formes.
26. Niveau de vie des ouvriers dans divers pays.
27. Rapport entre le coût du travail et le coût total de la production agricole.
28. a) Régime des prix à l'exportation; b) Echanges subordonnés au contrôle des devises; c) Méthodes d'évaluation pour l'application des droits *ad valorem*; d) Variations de tarifs en fonction de l'origine, de la provenance, de la destination des marchandises ou des frontières et lieux d'importation et d'exportation; e) Droits consulaires.
29. Exposés des divers membres de la Conférence sur la situation économique mondiale, de leur point de vue national.
30. Soie artificielle.
31. Traités de commerce. — Systèmes tarifaires et méthodes contractuelles (par *D. Serruys*).
32. Nomenclature et classification tarifaires (Transmis par le *Dr E. Trendelenburg*).
33. 1. Immunités des entreprises de commerce ou de transport dirigées par l'Etat; 2. Rôle économique des tarifs de chemins de fer et des péages; 3. Discrimination entre nationalités ou pavillons dans le domaine des communications et du transit; 4. Pratiques commerciales déloyales.
34. Mémoire sur les Finances publiques.
35. Résumé de la législation nationale se rapportant aux ententes industrielles et commerciales.
36. Les questions agricoles au point de vue international.
37. Mémoire sur le taux des tarifs avec observations y relatives.
38. Instruction technique et recrutement de personnel technique.

39. Densité de la population par rapport aux terres cultivées et aux richesses naturelles du sol et du sous-sol.
40. Guide pour les documents de la Conférence.
41. Mémoire sur l'œuvre économique de la Société des Nations.
42. 1. Note sur certains types de subsides directs ou indirects; 2. Taxes différentielles sur la circulation, la consommation ou la manutention des marchandises étrangères importées; 3. Mémoire sur la réglementation des quantités exportables ou importables.
43. L'agriculture et la crise économique mondiale (Rapport présenté par MM. Gautier, Hermès et Lindsay).

Udarbejdede af navngivne Forfattere:

- 20(1). Mémoire sur l'organisation rationnelle de l'industrie aux Etats-Unis (*D. Houston*).
- 24(1). Méthodes de rapprochement économique (*E. Grossmann*).
- 36(1). Mémoire sur le „dumping“ (*J. Viner*).
- 57(1). Les cartels et les trusts (*Kurt Wiedenfeld*).
- 59(1). Estimation, pour certains pays, de la population en état de travailler en 1931 et en 1941 (*A. L. Bowley*).
- 71(1). Stabilité des tarifs douaniers (*J. Brunet*).
93. Les cartels internationaux (*D. H. Mac Gregor*).
94. Les ententes industrielles internationales et leurs conséquences sociales (*W. Oualid*).
95. Les cartels et les trusts et leur évolution (*P. de Roussiers*).
96. Classifications tarifaires discriminantes (*W. T. Page*).
97. Tarifs européens de négociation (*W. T. Page*).
98. Les tendances à la monopolisation dans le commerce et l'industrie (*Gustav Cassel*).
99. Monopoles nationaux et internationaux au point de vue du travailleur, du consommateur et de la rationalisation (*Julius Hirsch*).

Statistisk Laboratorium.

Handel och Industri, udg. af Kurt Belfrage och Harald Hörlin
m. fl. Vol. I 1926. 512 S.

Kristiansen, Oskar: Penge og Kapital. Næringsveje. Bidrag til Norges økonomiske Historie 1815—30. Oslo 1925. 399 S.

Nilsson, J. E.: Representationsproblemet genom tiderna. Stockholm 1927. 176 S.

Silverstolpe, G. Westin: Nationaløkonomi for alle (oversat af Kr. Lambek). Kbhvn. 1927. 176 S.

Sköld, Per Edvin: Nya Vägar (Studier och reflexioner rörande jordbrukspolitik och social jordpolitik samt deres gränsomraden mot varandra). Stockholm 1927. 70 S.

Söderberg, Tom: Tullarnes forntid och framtid. Stockholm 1927. 76 S.

Harvard economic service (Weekly letter). 1926.

NOTITSER.

Den internationale økonomiske Konference 1927.

Det var kun med stor Forsigtighed, at Konferencen nærmede sig de to store Hovedaarsager til Europas nuværende økonomiske Depression: Betalingerne af Krigsgælden og Versailles-Traktatens Oprettelse af de mange Nationalstater. Det hedder i den til Konferencens „Rapport définitif“ knyttede „Indledning“ (Side 31—32; her og senere citeres den i „Beretning til Rigsdagen om den internationale økonomiske Konference“ optagne Oversættelse af Konferencens endelige Beretning): „— — Saaledes lider Europas krigsførende Stater stadig under finansielle Vanskeligheder, som har bredt sig til andre Lande, og der vil hengaa flere Aartier, før disse Vanskeligheder er overvundne. Ikke alene betyder Betalingen af Krigsgælden for mange Stater en tung Byrde . . . Desuden har de Forpligtelser overfor Udlandet, Krigen har medført, international økonomisk Betydning. Sammen med det Tab af Kapitalanbringelser i Udlandet, som visse Nationer har lidt, og med de nye Laan, som flere af Landene har stiftet i Udlandet, er den offentlige og private Betalingsbalance mellem Nationerne betydeligt forandret i Forhold til Førkrigstiden. Det er en af Aarsagerne, som har medført en Ændring i Afsætningen og i den internationale Handels Retning . . .“ Og om de nye Landegrænser hedder det i Handelsresolutionen (S. 47—48): „I Europa er Spørgsmaalet [om Toldskrankernes Højde] blevet yderligere vanskeliggjort ved de politiske Omskiftelser, der har ændret mange Grænser og forøget Antallet af særlige Toldenheder fra 20 til 27, der alle stræber efter en selvstændig økonomisk Tilværelse, som de forsvarer ved Hjælp af Toldmure.“

Disse overmaade forsigtige Sætninger skyldes naturligvis ikke, at der hos nogen var Tvivl om, at den protek-

tionistiske Farsot, der har hærget Efterkrigsaaarenes Verdens-økonomi, i første Linie stammer fra de mellemstatlige Gældsbetalinger, som Kreditorlandene ikke vil eftergive samtidig med, at de gennem høje Toldskrænker værger sig mod at modtage dem. Men en Forsamling som denne Konference kunde ikke med nogen som helst Nytte gaa ind i dette rent politiske Spørgsmaal, der vel ogsaa maa have Ro til at modnes, indtil det Øjeblik kommer, hvor Amerika af egen fri Vilje træffer saadanne Foranstaltninger, at det muliggøres de tidligere Allierede at slaa en Streg over deres Krav paa Tyskland. Men det kan — vel nok med nogen Føje — antages, at den Trang til at standse Toldkrigen, der som en Ildblomst skød op af Konferencens Jord, ikke vil blive uden Indflydelse paa Overvejelserne over den endelige Ordning af Krigsgældsbetalingerne.

Ligesaa lidt kunde naturligvis Versailles-Fredsiktatet diskuteres. Men heller ikke derom kan der jo være Tvivl, at Krigsgældsbetalingernes protektionismeskabende Virkninger og den Stagnation, dette har medført i Europas Økonomi, er blevet forøget ved, at den Tilfredsstillelse af de nationalpolitiske Ønsker, som Versailles-Traktaten bragte, er i den mest flagrante Strid med de sidste Hundrede Aars økonomiske Udvikling, fordi den samtidig foranledigede eller undlod at forhindre, at disse nyoprettede nationale Enhedsstater ogsaa til største Skade for sig selv blev økonomiske Enheder efter i mange Tilfælde at have været Dele af større økonomiske Helheder. Disse nye Stater har anset det som deres fornemste Opgave at forsøge paa — gennem en Toldafspærring — at forsyne sig selv med en Mængde af de Varer, som den naturlige økonomiske Arbejdsdeling tidligere gjorde det muligt for dem at købe billigere udefra. Toldpolitikken har medført et Kapitalspild ved, at der er opført nye Fabrikker bag Toldgrænserne, som naturligvis ikke kan udnytte deres Kapacitet, medens de tidligere opførte Fabrikker heller ikke kan det. Det var denne Tingenes Tilstand som *Walter Layton*, „The Economist“s Redaktør, saa at sige fik Forsamlingen til at stejle over ved at nævne Tallet: 11 000 km nye Toldgrænser i Efterkrigstidens Europa.

Men man kan naturligvis ogsaa — som *von Siemens* gjorde det — sige, at naar man vil have Europa delt i mange selvstændige Stater og ogsaa vil, at disse Stater skal have økonomisk Autonomi, saa er det en Ting, der ikke faas gratis, og hvis Betaling man derfor maa være indstillet paa; saa er

det altid en Smagssag, hvormeget dette kan være værd; men der kan vel ikke være Tvivl om, at der overalt er knyttet store og indflydelsesrige Interesser til Opretholdelsen af disse økonomiske Enheder, og at det, Bestræbelserne derfor foreløbig maa gaa ud paa, er at forhindre de uheldige Virkninger heraf mest muligt. Begrebet Europas forenede Stater ligger utvivlsomt ude i en fjern Taage mellem andre gyldne Utopier.

Det Konferencen beskæftigede sig med, blev da heller ikke saadanne Fjernsyn, men derimod Mulighederne for at nedbringe Omkostningerne ved den nuværende Tilstand — for at bruge *von Siemens* Tankegang og Udtryksmaade. Dette vil altsaa sige, at man gjorde den mellemstatlige Vareudveksling til det alt overskyggende Spørgsmaal under Konferencens Forhandlinger, vistnok til Forbavselse for de fleste af Deltagerne i Forhandlingerne. Thi saaledes som Konferencen var blevet til under stærk Interesse fra fransk Side, og da navnlig fra *Loucheur*, som baade i Taler og Artikler før Konferencens Aabning havde stillet Kartelspørgsmaalet og Industriens Rationalisering frem i første Række, maatte man vente, at det var her Slaget skulde staa. Det blev imidlertid hurtigt klart baade af de Exposéer, som de enkelte Lande fremlagde paa Konferencen, og ogsaa fra de Talere, der tog Ordet i Plenarforsamlingen, at dette Spørgsmaal om at forbedre Industriens Udbytte igennem en Begrænsning af Produktionen og en Fordeling af Markederne fra mange Sider mødtes med megen Uvilje. Og det var da ogsaa klart af den oratorisk set glimrende Tale, som *Loucheur* holdt, at han var paa det rene hermed. Men forinden havde *Layton* i Virkeligheden drejet Stemningen i en Tale, der naturligvis ikke kunde maale sig med Franskmandens i ydre Prunk og Pragt, men som var baaret af den trænede Økonoms skarpsindige Nøgternhed og af de bedste engelske liberale Traditioner. I denne Tale trak han Linierne op for de økonomiske Tilstande, som efter hans Mening var de for det nuværende Europa karakteristiske, og som man maatte gøre sig klar, hvis man overhovedet vilde haabe paa at naa til Resultater, der kunde komme til at betyde noget for en varig Forbedring.

Det *Layton* foreholdt Konferencens Deltagere var, at Europa af i Dag er et andet end Førkrigens Europa; det vilde derfor ikke være tilstrækkeligt blot at tilstræbe en Tilbagevenden til Tilstandene før Krigen; den stedfundne Udvikling var ganske vist blevet forstærket af Krigen, men havde dog

allerede været paa Vej før dennes Udbrud og var i mangt og meget en Følge af, at de oversøiske Lande i stigende Grad var i Stand til at forsyne sig selv med de Industrivarer, som Europa tidligere i stort Omfang havde forsynet dem med. Hertil kom, at U. S. A. nu var blevet et kapitaludførende Land i Modsætning til tidligere, og ogsaa denne Konkurrence maatte føles haardt i Europa. Endelig var Rusland, hvis Omsætning før Krigen havde været større end Indiens, nu til den Grad gaaet ud af den internationale Samhandel, at dets Udenrigshandel i 1925 udgjorde en mindre Del af den samlede Verdenshandel end Danmarks før Krigen. Men sidst og ikke mindst: Centraleuropa var blevet delt op i et Antal smaa økonomiske Enheder, saaledes at der nu fandtes 11 000 km Toldgrænser mere end før Krigen. Alt dette maatte efter Mr. *Laytons* Mening føre til, at Konferencen burde indstille sine Overvejelser paa følgende tre Hovedlinier: For det første, at de europæiske Staters Afhængighed af hinanden er saa stor, at deres økonomiske Velfærd maa stige eller synke samtidigt; for det andet, at økonomisk Fremgang kun kan opnaas ved en forbedret Produktion, og at varig Velstand ikke kan opnaas hverken i Industrier eller Samfund, der fører en Politik, som gaar ud paa at skaffe sig Fortjeneste ved at indskrænke Produktionen. For det tredje kan Europa kun haabe at følge med i det industrielle Fremskridt, hvis dets økonomiske Organisation tillader en Specialisering ikke blot imellem de enkelte Forretninger, men imellem Nationerne; med dette betyder ikke alene et forøget internationalt Vareudbytte, men en stigende økonomisk Samhørighed, der ikke kan naas ved forholdsvis smaa Ændringer i Toldpolitikken, men kræver følelige Nedsættelser i de nuværende Toldtariffer.

Det var allerede paafaldende at mærke det stærke Bifald, som hilste *Laytons* Tale, og man fik Indtryk af, hvorledes de bundne Ønsker om at slippe ud af Protektionismen følte sig hjulpede af, hvad der blev sagt. Klarest kom dette maaske frem i den Stilling, som den franske Delegation indtog under Forhandlingerne i Handelskommissionen, og som „*The Economist*“ i sit Nummer for 28. Maj 1927 beskriver saaledes: „... Det kan maaske være vanskeligt at forstaa, hvorledes de franske Delegerede kunde deltage i en anbefaling af, at man burde paabegynde en Nedsættelse af Toldsatserne, naar Hensyn tages til, at deres Regering netop er i Færd med at søge højere Satser indført. Deres

Holdning er imidlertid ikke saa selvmodsigende, som det kunde synes. Fransk Handelspolitik har siden Krigen været forholdsvis liberal, skønt der ofte er ført Klage over, at „Koefficient“-Systemet og senere de administrative Ændringer har været vilkaarlige og medført en Følelse af Usikkerhed. Folkeforbundets Redegørelse for Toldtarifferne viser, at Frankrig er et af de Lande, hvis Toldsatser i 1925 var betydeligt lavere end før Krigen, naar Hensyn tages til Forandringerne i Pengenes Værdi. De franske Delegeredes Anskuelse var denne, at naar alle andre Lande var inde i en Tarifikamp, kunde Frankrig ikke lade være at tage Del heri, selv om det troede paa en moderat Toldtarif og en liberal Handelspolitik. Men hvis andre vilde holde op med et taabeligt og økonomisk ødelæggende Kapløb, var Frankrig villig til at gaa ind i, ja endog til at tage Ledelsen af en mere liberal Politik. Det var paa Forslag fra fransk Side, efter at det havde vist sig, at Konferencen ikke vilde gaa med til at fastsætte bestemte Grænser for Beskyttelsens Højde, at Folkeforbundets økonomiske Organisation af Konferencen blev anmodet om at fungere som Mægler og søge at tilvejebringe en fælles Nedsættelse af Toldsatserne. Det franske Toldforslag øvede utvivlsomt en meget stor Indflydelse paa Konferencen ved at gøre denne klar paa, at hvis man ikke naaede til en Overenskomst, maatte man forudse en lang Række af Toldkrige“.

Klarest og skarpest synes Konferencens handelspolitiske Anskuelser mig at være formet i følgende to Udtalelser (S. 50):

„Man overser for ofte, at de Bestræbelser, som gøres for kunstig at opmuntre Industrier, der ellers ikke vilde kunne udvikle sig, kan hindre Udviklingen af de Virksomheder, for hvilke det paagældende Land naturligt er mest egnet. De forskellige Stater kan af politiske eller andre Grunde nære den Overbevisning, at det er nødvendigt for deres Sikkerhed at udvikle sig til i stedse større Omfang at kunne være sig selv nok, men det paahviler Konferencen at paavise, at saadan Politik i de fleste Tilfælde har medført et Offer i økonomisk Henseende. I saadanne Tilfælde bæres Tabet af Forbrugerne, som maa betale mere for den beskyttede Industris Varer, og af dem, der er knyttet til andre Industrier, som uden den paagældende Beskyttelsespolitik vilde have haft større Mulighed for Eksport.

Undersøger man Europas Handelspolitik, vil man lægge Mærke til, at Tilhængerne af urimelig høj Beskyttelse ofte begaar den Fejl at mene, at det altid er mere fordelagtigt at

hindre Importen end at forøge Eksporten. Det bør bemærkes, at naar Udførselen stiger, stiger Produktionen og Nationalindkomsten i tilsvarende Omfang; hvis derimod Indførselen gaar ned paa Grund af en Forhøjelse af Toldafgifterne, formindsker Prisstigningen for de paagældende Varer ikke blot Muligheden for Eksport, men ogsaa Landets Købeevne. Kun en Del af den Indførsel, der spærres ude ved Forhøjelse af Tolden, erstattes ved indenlandsk Produktion. Den overdrevne Beskyttelse, der formindsker den hjemlige Produktion og Købeevne, virker i Virkeligheden mod sit eget Formaal" (og S. 56):

"I de Aar, der fulgte efter Krigen, fandt der en Forøgelse af Toldskrankerne Sted i de forskellige Lande, samtidig med, at der i stigende Omfang indførtes Statstilskud. Dette skete væsentligst paa indirekte Maade derved, at der blev ydet Krediter eller Garantier til Hjemmeindustrierne og Eksporthandelen for derved at give dem en midlertidig Hjælp, som hævdedes at være nødvendig paa Grund af de unormale økonomiske Forhold i Verden.

Den Omstændighed, at Tilskud i visse Henseender kan siges at være mindre skadelig for Handelens Frihed end Toldtarifer, gør det ikke mindre nødvendigt at understrege de skjulte Farer, som ligger i denne Form for Begunstigelse af Produktion og Udførsel. Jo større Antallet bliver af de Lande, der anvender Tilskudssystemet, desto vanskeligere vil det blive for de andre Lande at afholde sig fra at følge det givne Eksempel. Genindførelse af sunde Arbejdsbetingelser for den internationale Handel støder altsaa paa en virkelig Hindring i denne Foranstaltning.

Konferencen henleder de enkelte Regeringers Opmærksomhed paa, at de direkte og indirekte Tilskud i Virkeligheden er rene Skinmidler, og udtaler Forhaabning om, at Regeringerne saa vidt muligt vil undlade at anvende dem."

Medens Konferencens handelspolitiske Udtalelser, saaledes som de foreligger i Resolutionerne fra Handels- og Landbrugskommissionerne, betyder en epokegørende Vending — de praktiske Følger heraf skal jeg senere komme tilbage til — kan man neppe sige, at Ruslands Stilling paa Konferencen, der var imødeset med saa stor Spænding, var af tilsvarende opsigtsvækkende Karakter. De russiske Delegerede fremlagde en Række Oplysninger om de hjemlige økonomiske Tilstande, der blev mødt med ikke ringe Skepsis, og Ønskerne om Laan hos de „kapitalistiske“ Lande gav Anledning til et ret heftigt Ordskifte med den franske Arbejderfører

Jouhaux, men derudover paavirkedes Konferencens Forhandlinger ikke meget af Russernes Tilstedeværelse. Bag Kulisserne førtes utvivlsomt mange og besværlige Forhandlinger vedrørende den russiske Delegations Stilling til Konferencens Resolutioner, men dette maatte dog væsentligt blive et formelt Spørgsmaal, saa længe der ikke foreligger noget, der kan tydes som Varsel om en forøget Samhandel mellem Rusland og den øvrige Verden.

Det vil fremgaa af, hvad der allerede er anført og ligger jo forøvrigt i Sagens Natur, at det er de store Lande og deres Delegerede, der kommer til at præge en saadan Konference. De smaa Landes Indsats er af mere tilfældig Art, og afhænger i fremtrædende Grad af de Delegeredes personlige Kvalifikationer. Men et Land som Danmark har dog altid igennem sit Landbrug et naturligt Fremtrin fremfor andre Lande af lignende politisk Betydning. Hver Gang man kommer ud, forbavses og glædes man over, hvor kendt og hvor beundret dansk Landbrug er. Det var dog ikke alene derfor, at den danske landbrugsdelegerede, Forpagter *Sonne*, øvede en ikke ringe Indflydelse paa Landbrugskommissionens Forhandlinger. Der blev fra dansk Side stillet Forslag, og de blev gennemført, en Skæbne, som man uden Overdrivelse kan sige ikke i samme Omfang overgik samtlige de af de danske Delegerede stillede Forslag. Dette skyldtes ogsaa, at Forpagter *Sonne*, forsigtigt søgende hvor langt han kunde gaa, ikke prøvede at presse sig derudover. Det lykkedes derved at bidrage til, at ogsaa Landbrugskommissionens handelspolitiske Meningstilkendegivelse blev stærkt frihandlerisk præget. Hermed være ikke sagt, at de øvrige danske Erhvervsrepræsentanter ikke blev hørt i deres respektive Kommissioner, tværtimod. Men de var i langt højere Grad handicappede af at være et lille Lands Repræsentanter.

Men baade de og Delegationen som Helhed fik en meget stærk Støtte ved, at fhv. Udenrigsminister, Grev *Moltke* var Medlem af den. Kendt af og kendende mange af de ledende Mænd, kom Grev *Moltke* allerede fra Konferencens Begyndelse til at deltage i Inner-circelns Forhandlinger, og fik alene derved Lejlighed til at understrege Danmarks Eksistens mellem de 50 Nationer, der deltog i Konferencen. Men dertil kom, at det Kendskab, man fra Konference-Ledelsens Side derigennem fik til Grev *Moltke*, yderligere styrkede hans personlige Autoritet; i en snæver Vending — den af Sverige foreslaaede rationelle og liberale Fortolkning af Mestbegunsti-

gelsesklausulen, som man ogsaa fra de andre nordiske Landes Side var overmaade stærkt interesseret i, stod i Fare for at blive udvandet — benyttede han denne Autoritet i Forbindelse med den trænedes Diplomats Forhandlingsevne, og det lykkedes derved at give et afgørende Bidrag til, at det svenske Forslag førtes igennem. Hvilket Svenskerne paa sædvanlig storstilet Maade i anerkendende Ord erkendte.

Nu kunde man naturligvis sige: Hvad betyder alt dette? Hvad Vægt kan der lægges paa disse Resolutioner, disse Anbefalinger og Henstillinger? Hvad er Konferencens Resultat? For at naa til en forstandig Bedømmelse heraf, maa man gøre sig klart, hvad der var Konferencens Hensigt. Og Forholdet var da dette, at Forsamlingen i Folkenes Forbund paa Forslag af den franske Delegation den 24. September 1925 vedtog følgende Resolution:

Forsamlingen, der er fast besluttet paa at undersøge alle de Veje, der kan føre til Tilvejebringelse af Fred i Verden, og som er overbevist om, at økonomisk Fred i høj Grad vil bidrage til Sikkerheden imellem Nationerne,

og som er fuldkommen klar over, at det er nødvendigt at undersøge de økonomiske Vanskeligheder, der hindrer Genskabelsen af almindelig økonomisk Trivsel, og at klarlægge de bedste Maader til at komme ud over disse Vanskeligheder paa og forhindre Konflikter,

henstiller til Raadet snarest at undersøge Mulighederne for at nedsætte en omfattende, forberedende Komité, som med Bistand fra Forbundets tekniske Organisationer og Det internationale Arbejdsbureau kan forberede Arbejdet for en international økonomisk Conference.

Raadet vedtog dette Forslag; 35 Personer fra 21 forskellige Nationer, repræsenterende de vigtigste økonomiske Grupper, blev af Raadet udpeget til Medlemmer af den forberedende Komité, hvis Opgave blev fastsat saaledes: „At paatage sig Forberedelsen og Indsamlingen af alle de Oplysninger af økonomisk Art, som kan hjælpe Konferencen og dens Arbejde, og at undersøge og fremlægge til Raadets Approbation: Program for, Sammensætning af, Forretningsorden og Mødested for Konferencen.“

I Henhold hertil blev der dels af Folkeforbundets Sekretariat, af Det internationale Arbejdsbureau og af Det internationale Landbrugsinstitut i Rom tilvejebragt en Række Monografier til Belysning af de økonomiske Forhold paa de forskellige Omraader, ligesom der af det internationale Handels-

kammer blev fremlagt Forslag til Resolutioner om de internationale Vareudvekslingsforhold. Desuden tilvejebragtes der ved Henvendelse til forskellige fremtrædende Økonomer Verden over Fremstillinger af mere almindelig beskrivende Karakter (om Dumping, om Karteller, om Toldnomenklatur, om økonomisk Samvirke, om monopolistiske Tendenser i Industri og Handel m. m.). Hele dette store Materiale har jeg samlet og overgivet til Statistisk Departements Bibliotek¹).

Konferencen kom derefter til at omfatte Repræsentanter for 50 Lande, i alt 200 Delegerede, ledsaget af paa det nærmeste ligesaa mange „Eksperter“. Vedrørende de Delegeredes Stilling var det af Folkeforbundet fastsat:

„At Konferencen ikke skulde bestaa af ansvarlige Delegerede, der var forsynet med Fuldmagt til at indgaa Overenskomster. Hensigten er mere den at have Mulighed for en almindelig Meningsudveksling, under hvilken, ligesom Tilfældet var paa Finanskonferencen i Bruxelles, de forskellige Anskuelser og Doktriner uhindret kan fremsættes, uden at Diskussionsfriheden blev forringet ved, at det skulde anses nødvendigt umiddelbart at omsætte de Resultater, Konferencen maatte komme til, i internationale Aftaler.“ I Overensstemmelse hermed fastsatte Den forberedende Komité, at „Medlemmerne af Konferencen skulde udpeges af de paagældende Regeringer, men de skulde vælges efter deres personlige Kvalifikationer og skulde ikke være Talsmænd for nogen officiel Politik.“

Det ligger altsaa i Konferencens Sammensætning og Program, at nogen Konvention skulde og kunde der ikke afsluttes, end mindre naturligvis træffes nogen Bestemmelse, der kunde have direkte Virkning paa de enkelte Landes økonomiske Lovgivning eller andre Forhold. Men hvad der er tilvejebragt er en Samling Beskrivelser af Verdensøkonomiens nuværende Tilstand, af nogle Hovedaarsager hertil, og hertil knyttet Vejledning og Raad til Tilvejebringelse af bedre Tilstande. Og disse Aktstykker er fremkommet som Resultat af et 3 Ugers intensivt Arbejde, udført af 400 Mænd, der i økonomisk Praxis og Teori maa anses for at være mellem de kyndigste, der i Øjeblikket findes. Det er dog noget. Hvad det endeligt kommer til at betyde, afhænger af, i hvilket Omfang Folkene og Parlamenterne efterkommer Konferencens kraftige Henstilling om at bringe den nuværende økonomiske

¹) Jfr.: International Bogliste S. 226.

alles Krig mod alle til Ophør. Konferencens Deltagere vil føle det som en Pligt hver efter Evne at arbejde med herpaa, at skaffe sig Meningsfæller til Støtte og at imødegaa alle Anslag mod en Forringelse af de opstillede Maal. I det Omfang disse naas, i samme Omfang vokser Resultatet og Nyttens af Konferencens Arbejde.

E. C.

The Statist's Engros-Pristal for 1926.

Ifølge The Statist's Pristal var Prisniveauet for 1926: 126 mod 136 for 1925 og 85 i 1913, jfr. iøvrigt nedenstaaende Oversigt, hvis Tal angiver Niveauet i Forhold til Gennemsnittet af Aarene 1866—77:

The Statist's (Sansbecks) Pristal:

1913.....	85	1920.....	251
1914.....	85	1921.....	155
1915.....	108	1922.....	131
1916.....	136	1923.....	129
1917.....	175	1924.....	139
1918.....	192	1925.....	136
1919.....	206	1926.....	126

I de enkelte Maaneder af 1926 var Tallene følgende:

Januar 1926.....	129.3	Juli 1926....	126.0
Februar —	127.9	August —	127.0
Marts —	126.1	Septbr. —	128.0
April —	125.5	Oktober —	131.0
Maj —	125.7	Novbr. —	130.8
Juni —	124.9	Decbr. —	123.8

Gennemsnittet for 1926 ligger herefter 48 pCt. over 1913 og December Maaned 1926: 46 pCt. herover.

Diskontoen i 1926.

Den danske Nationalbanks Diskonto var ved Begyndelsen af Aaret 1926: $5\frac{1}{2}$ pCt. og holdtes uforandret paa denne Sats til 24. Juni, da den nedsattes til 5 pCt.

Stockholm: Sveriges Riksbank har gennem hele Aaret uforandret holdt en Diskonto paa $4\frac{1}{2}$ pCt.

Oslo: Ved Aarets Begyndelse var Diskontoen 5 pCt., forhøjedes fra 12. Januar til 6 og nedsattes derefter, nemlig den 20. April til $5\frac{1}{2}$, den 13. September til 5 og den 27. Oktober til $4\frac{1}{2}$ pCt.

Helsingfors: Finlands Banks Diskonto har gennem hele Aaret været $7\frac{1}{2}$ pCt.

London: Bank of Englands Diskonto har gennem hele Aaret været 5 pCt.

Paris: Banque de France noterede ved Aarets Begyndelse en Diskonto af 6 pCt., forhøjede den 31. Juli Satsen til $7\frac{1}{2}$ og nedsatte den til $6\frac{1}{2}$ pCt. den 16. December.

Berlin: Deutsche Reichsbanks Diskonto var ved Aarets Begyndelse 9 pCt., nedsattes den 13. Januar til 8, den 27. Marts til 7, den 7. Juni til $6\frac{1}{2}$ og den 6. Juli til 6 pCt.

New York: New York Federal Reserve Bank noterede ved Aarets Begyndelse en $3\frac{1}{2}$ pCt.s Diskonto. Den 7. Januar forhøjedes Satsen til 4, nedsattes den 23. April til $3\frac{1}{2}$, men forhøjedes atter den 13. August til 4 pCt.

DEN BRITISKE PRÆFERENCEPOLITIK 1921—1926

Foredrag i Nationalekonomisk Forening den 12. April 1927

Af Gesandt, Kammerherre J. C. C. C.

I et Foredrag, jeg holdt her i Nationalekonomisk Forening i December 1922, gjorde jeg ret udførligt Rede for Udviklingen af den for Danmarks økonomiske Interesser i Storbritannien vigtige handelspolitiske Bevægelse, kaldet Den Britiske Præferencepolitik, indtil Slutningen af Aaret 1921. Jeg skal tillade mig iaften at føre denne Fremstilling op til Dato, saaledes at ogsaa den for ganske nylig afsluttede Rigskonference gøres til Genstand for Omtale.

Men inden jeg gaar over til Begivenhederne i denne Femaarsperiode, maa jeg bringe enkelte Punkter i den tidligere Fremstilling i Erindring.

Jeg skal da først minde om, hvorledes den imperialistiske Bevægelse i England under Indtryk af Taknemmelighed overfor Kolonierne, der under den vanskelige Boerkrig frivillig var illet Moderlandet til Hjælp, kulminerer i den engelske Statsmand Chamberlains Forslag om Overgang til en protektionistisk Politik i England med Told paa Industrivarer og Levnedsmidler, med en rigelig Præference eller fuldstændig Toldfrihed overfor Koloniernes Varer.

Dette Forslag blev — som De sikkert alle vil erindre — forkastet med en overvældende Majoritet af det engelske Folk, og Tanken hviler saa, indtil den under en anden for Storbritannien skæbnesvanger Periode igen sættes paa Dagsordenen. Det var paa Rigskonferencen i 1917, som ogsaa skulde overveje de handelspolitiske Spørgsmaal, der maatte forventes at ville rejse sig efter Krigens Ophør. Paa denne Konference vedtog man nemlig en meget betydningsfuld Resolution, at hver enkelt Del af Imperiet skal udstrække en særlig

gunstig Behandling og Lempelser til Produkter og Fabrikata fra andre Dele af Imperiet, dog med tilbørlig Hensyntagen til de allieredes Interesser.

Den sidste Tilføjelse, der angiver med dobbelt Tydelighed det Tidspunkt, paa hvilket Resolutionen blev vedtaget, viser tilbage til den paa Pariser-Konferencen i 1916 fremsatte Plan om en interallieret Økonomi efter Krigen, en Tanke som jo aldrig blev til noget.

Ved denne Resolution knæsatte den britiske Regering for første Gang Præferenceprincippet, og Resolutionen faar da ogsaa i den kommende Tid vidtrækkende Betydning ikke blot i Forholdet mellem Moderland og Dominions men ogsaa i Storbritanniens indre Politik.

Men da Resolutionen skulde bringes til Udførelse, fik den et andet Indhold end dens vide Udtryk skulde lade formode. Det vil sikkert saaledes erindres, at den Komité, der var blevet nedsat i Storbritannien før 1917-Konferencen til at gøre Forslag om Imperiets Handels- og Industripolitik efter Krigen, først havde foreslaaet Industritold og givet Tilsagn om Forhandling om Told paa Levnedsmidler alt med Præference til til Kolonierne, senere afgav en mere moderat Betænkning, hvorefter Industritold kun burde indføres for særlige Industrier og efter forudgaaende Undersøgelse, medens Levnedsmiddeltold positivt fraraadedes.

Det var vel denne sidste Betænkning, der blev lagt til Grund for den siddende Koalitionsregerings Budget, da den britiske Regering i 1919 indfriede sit i 1917 givne Tilsagn, men Begyndelsen blev gjort med Toldsatser, som væsentlig var af fiskal Natur. En Præference paa $\frac{1}{6}$ af Toldsatserne blev ydet paa alle de Varer, som man i daglig Tale kalder Kolonialvarer, Motorsprit, Tobak, Vin og Spirituosa. Dernæst indrømmes der en Præference paa $\frac{1}{3}$ af Satsen paa de allerede i 1915 indførte saakaldte Mc Kenna Toldsatser, der omfattede Varer som Automobile og Films, der var af Betydning for Canadas Udførsel, og kun paa nogle faa for Imperiets Eksport betydningsløse Varer — ganske vist bortset fra Levnedsmidler — blev der ikke givet Præference.

Paa de efterfølgende Aars Budgetter fortsættes denne Politik med en betydningsfuld Udvidelse derved, at den $33\frac{1}{3}\%$'s Toldsats til Beskyttelse af de saakaldte Nøgleindustrier, der fastsattes ved I Del af „Safeguarding of Industries Act“ af 1921 og i Lovens II Del mod Valutadumping, ikke skulde erlægges af Varer fra Kolonierne.

Ved Slutningen af Aaret 1922 var Udviklingen af Toldpræferencepolitikken indenfor Imperiet altsaa den, at Storbritannien giver hele Resten af Imperiet en Præference paa de eksisterende Toldsatser, der, som det vil fremgaa af ovenstaaende, omfatter ret mange Varer, men af hvilke kun et mindre Antal har Betydning for disse Landes Udførsel til Storbritannien. Englands Præference til Kolonierne er derfor snarere at opfatte som en Demonstration af venskabelige Følelser end en reel handelspolitisk Indrømmelse, endsige en handelspolitisk Nyorientering.

De fire store Dominions: Canada, Sydafrika, Australien og New Zealand fortsætter med den allerede længe eksisterende Politik at yde Moderlandet en betydelig Præference, som ikke forhindrer de overfor Moderlandet hævdede Toldsatser fra at være høje, til Tider meget høje; de to andre Dominions, New Foundland og Irland og Kejserriget Indien yder ingen Præference. Størstedelen af de ikke-selvstyrende britiske Kolonier yder Moderlandet en Præference, ligesom der mellem Imperiets enkelte Dele indbyrdes bestaar forskellige Præferenceaftaler.

Disse Indrømmelser glædede vel Dominions men tilfredsstillede dem ikke. I Canada og Sydafrika forholdt Regeringerne sig tavse, da det ikke er i Overensstemmelse med det af disse Dominions med stor Iver hævdede Suverænitetsprincip at blande sig i de indre Forhold i et andet af Imperiets Lande, navnlig paa saa vigtigt et Omraade som Toldpolitikens. Men fra de canadiske Landmænds Side lagde man dog ikke Skjul paa, at man var utilfreds med, at Fødemidler var undtagne fra Præferencen, og Industrien foreslog endog Indførelse af en højere Toldbeskyttelse i Canada for at sætte Regeringen i Stand til at købslaa med England om Toldlettelser, ligesom der heller ikke i Sydafrika blev lagt Skjul paa, at man særdeles gerne saa, at den britiske Præference blev udvidet. I Australien tog derimod Regeringens Fører aktiv Del i Kampagnen og udtalte uden Omsvøb, at paa den nuværende Maade, hvor Australien gav England Præference uden at faa noget til Gengæld paa de Varer, der interesserede Australien, nemlig Fødemidler, kunde man ikke fortsætte i det uendelige, og samme Holdning, omend i mere moderat Form, indtog man i New Zealand.

Da disse Stemninger efterhaanden gav sig ret kraftigt Udslag i Dominions, fremsatte den australske Regering en Opfordring

til Moderlandets Regering om Indkaldelse af en Konference, hvor hele det økonomiske Spørgsmaal kunde blive drøftet.

Denne Opfordring kom sikkert ikke den britiske Regering ubelejligt, thi bortset fra, at der forelaa flere storpolitiske Spørgsmaal til Drøftelse, var der al Anledning for den engelske Regering til under den i Storbritannien herskende økonomiske Depression og store Arbejdsløshed at drøfte med de store Dominions Maal og Midler til en Udvikling af Imperiets indbyrdes Handel.

Den britiske Regering indbød da i Begyndelsen af 1923 til en „Imperial Conference“ og en „Imperial Economic Conference“. De to Konferencer, som blev afholdt fra 1. Oktober til 8. November 1923, løb Side om Side. Saavel paa den første, som bl. a. beskæftigede sig med Spørgsmaalet om Dominions' Ret til at slutte Traktater, som paa den anden, der udelukkende beskæftigede sig med de økonomiske Problemer, var Landene repræsenteret ved deres Premierministre, som tog livligt Del i Forhandlingerne.

Da nærværende Undersøgelse væsentlig skal beskæftige sig med den økonomiske Side af Forholdet mellem Moderland og Dominions, skal jeg ikke komme ind paa en Omtale af „The Imperial Conference“, men kun henlede Opmærksomheden paa den af Konferencen vedtagne Resolution med Hensyn til Forhandling, Underskrift og Ratifikation af Traktater. Ved denne godkendtes nemlig den siden Krigen gældende Praksis, at den enkelte Dominion har Ret til at forhandle om og undertegne Traktater med fremmede Stater, dog saaledes at den traktatsluttende Part bør tage behørigt Hensyn til Traktatens mulige Virkninger for andre Dele af Imperiet eller for Imperiet som Helhed.

Jeg gaar dernæst over til en Omtale af

Den økonomiske Rigskonference.

Af de paa Konferencen diskuterede Spørgsmaal har følgende Emner Præference for Øje:

- I) Fortrinsbehandling af og Hjælp til britisk Emigration indenfor Riget.
- II) Finansiell Bistand fra Moderlandet til Udvikling af de oversøiske Dominions og Besiddelser.
- III) Rigspræference, som igen deler sig i
  - a) Rigstoldpræference,
  - b) Rigspræference med Hensyn til offentlige Kontrakter.
- IV) Rigspolitik med Hensyn til Ind- og Udførsel af levende Dyr

og endelig er der Spørgsmaalet om Nedsættelse af en „Imperial Economic Committee“, som skulde være Mellemed mellem Moderland og Dominions.

Af disse Spørgsmaal skal jeg af Hensyn til Tiden indskrænke mig til hovedsagelig at omtale Toldpræferencespørgsmaalet.

Rigstoldpræference.

Den økonomiske Konferences Program, særlig Spørgsmaalet om en Toldpræference, var ikke blot blevet levende diskuteret i Dominions, men ogsaa hjemme. Det var derfor naturligt, at Moderlandets Regering inden Konferencens Sammentræden ønskede saa vidt muligt at sondere Stemningen indenfor de forskellige Erhvervskredse, men de Besvarelser, Regeringen fik fra de tre store Erhverv, til hvilke man henvendte sig — Skibsfart, Handel og Industri — var ikke særlig vejledende, og nogen Opfordring til Regeringen om at skifte Handelspolitik, ifald den havde søgt en saadan, indeholdt Besvarelserne i hvert Fald ikke.

Handel og Industri udtaler saaledes, at Handelsforbindelserne imellem Moderland og Datternationer maa reguleres efter samme Lov som al anden Handel, nemlig efter Loven om Tilbud og Efterspørgsel, og man advarer udtrykkelig mod en kunstig Udvikling af Handelen med Dominions, som kun vil skabe England Vanskeligheder med dets andre Aftagere.

Medens Handelen og Skibsfarten i England som forøvrigt i de fleste andre Lande er Frihandelens fødte Vaabenbrugere, og det indtagne Standpunkt derfor var til at vente, kom Svaret fra Industrien, som nyder godt af en Præference i Dominions, som noget af en Overraskelse. Industrien underkender ogsaa den Teori, at Englands Vanskeligheder kan bortfjernes ved en ensidig Udvikling af den interimperiske Handel og paapeger tværtimod denne Handels Afhængighed af Moderlandets internationale Handel. Industrien undslaa sig dernæst for at udtale sig om Ønskeligheden af en Toldpræference med den Motivering, at der er saa vidt forskellige Meninger indenfor dens Medlemmer, men denne Usikkerhed tør sikkert ogsaa tages som et Tegn paa, at Industrien ikke tror paa Dominions gode Vilje til at nedsætte Toldsatserne for engelske Varer, hvor store Indrømmelser England end maatte gøre Kolonierne. Og heri har Industrien maaske Ret.

Denne Forsigtighed fra Erhvervsorganisationernes Side er dog ikke ensbetydende med, at der ikke ogsaa indenfor disse

eller andre betydende Kredse i Storbritannien skulde være Interesse for og Ønske om en yderligere Toldpræference. Dette vilde ikke være rigtigt. Siden Chamberlains Dage er der en stadig voksende Kreds af overbeviste Protektionister, og selv udenfor denne Kreds er der adskillige, som kunde ønske at gøre et Forsøg i den Retning.

Konferencen aabnedes den 2. Oktober af den britiske Handelsminister. Fra britisk Side blev det fremhævet, at det alt overskyggende Spørgsmaal for Storbritannien var Spørgsmaalet om Afsætningsmarkeder. Det var af vital Betydning for britisk Handel saavel at generobre de gamle Markeder, der delvis var gaaet tabt, som at erhverve nye. I første Henseende vilde de Markeder, man havde haft paa Fastlandet, kun langsomt kunne genvinde deres Købeevne, og dertil kom at Konkurrencen fra andre Industrilande var vokset betydeligt. Storbritannien maatte derfor søge at erhverve sig nye Markeder andre Steder og Moderlandet vendte sig da i første Række til Dominions og Kolonierne. Da Dominions imidlertid som Følge af deres forøgede Produktion ogsaa søgte nye Markeder, maatte der være Mulighed for et Samarbejde til Udvikling af den interbritiske Handel. I saa Henseende henviste Handelsministeren til den britiske Regerings Initiativ i „The Trade Facilities Act“, hvorefter Staten garanterede for Laan, der skulde anvendes til store Arbejder, paa Betingelse af, at Leverancerne tilfaldt Storbritannien.

Han berørte dernæst det andet vigtige Spørgsmaal, Nødvendigheden af at skaffe den britiske Industri de fornødne Raastoffer til en rimelig Pris, og paa pegede særlig Betydningen af Fremskaffelse af Raabomuld, til hvis Dyrkning der indenfor Riget fandtes store velegnede og uopdyrkede Strækninger. Hertil krævedes ikke alene et vist Samarbejde mellem Moderlandet og vedkommende Moderland eller Koloni, men til lige betydelige Kapitaler til Vandingsanlæg, Transportmidler o. s. v., og han erkendte, at Storbritannien maatte hjælpe med til at skaffe disse Midler.

Med Hensyn til en Præferencetold udtalte Handelsministeren, at man i Storbritannien var klar over den store Fordel, man havde af Dominions-Præferencen, og man havde jo ogsaa for sit eget Vedkommende, indenfor de snævre Rammer som Toldpolitikken tillod, sluttet sig til det samme System, ligesom man ønskede at anvende det i saa stort Omfang som muligt for derved yderligere at bidrage til Imperiets økonomiske Udvikling.

Medens Repræsentanterne fra Canada, Sydafrika og New Zealand holdt sig forsigtigt tilbage, i Overensstemmelse med deres tidligere Standpunkt, tog Australiens Repræsentant, Premierminister Bruce, Bladet fra Munden og holdt sin berømte „Men, money and markets“ Tale, i hvilken han, om end han formelt stadig fralagde sig at ville øve Pres, reelt lagde alle Dominions Indflydelse i Vægtskaalen, for at Storbritannien skulde gaa over til et protektionistisk Toldsystem med Toldsatser, ogsaa for Fødemidler, med Præference til Kolonierne.

Mr. Bruce indledede sin Tale med at meddele, at Australien i de senere Aar Gang paa Gang havde modtaget Opfordring fra fremmede Magter om at slutte gensidige Tariffaftaler, hvilke Anmodninger den australske Regering imidlertid havde afslaaet i det Øjemed, saa vidt muligt, at sikre de britiske Producenter det australske Marked. At man virkelig hidtil havde arbejdet efter disse Principper, søgte han at godtgøre ved et omfattende statistisk Materiale. Han paaviste først den store Betydning, som den australske Præference havde for den britiske Industri, idet Storbritanniens Udførsel til Australien, der fra 1880 til 1906 havde holdt sig stationær paa ca. 20 Mill. £, skønt Australiens Indførsel fra andre Lande stadig tiltog, fra sidstnævnte Aar, da Præferencen blev indført, var stadig stigende til 60 Mill. £ i 1922. Det samme var Tilfældet med andre Dominions, og den britiske Udførsel til Dominions var i det hele taget blevet saa betydelig forøget, at disse nu aftog 40 % af Englands samlede Udførsel. Pengeværdien af den Storbritannien ydede Præference anslog han for Australiens Vedkommende til at beløbe sig til 7,6 Mill. £, for de samlede Dominions til omtrent 11 Mill. £. Medens Kolonierne saaledes efter bedste Evne bestræbte sig for at aftage deres Varer fra England, var det omvendte ikke Tilfældet, idet der var et Misforhold mellem Storbritanniens Vareudveksling med Dominions sammenlignet med dets Vareudveksling med fremmede Lande som Argentina, Danmark og De forenede Stater, som jo netop leverede de Varer, der interesserede Australien og flere af de andre Dominions. Medens nemlig Dominions aftog ligesaa meget fra Storbritannien som Storbritannien købte af dem, nemlig ca. 230 Mill. £ aarlig, indførte Storbritannien fra de tre nævnte Lande for ca. 318 Mill. £ om Aaret, men solgte dem kun for ca. 113 Mill. £; og medens hvert Menneske i Australien aftog for ca. 11 £ engelske Varer og i New Zealand for 13 £, købte hvert Menneske i Argentina kun for £ 2.15.0, i Danmark kun for £ 4.3.0 og i U. S. A. kun for £ 0.10.6.

Han henviste dernæst til den stigende Konkurrence, England mødte fra Tysklands og U. S. A.'s Side, og erklærede, at England kun kunde sikre sig Erstatning i Dominions ved at give disses Varer lettere Adgang til det engelske Marked. Han erindrede om 1917 Resolutionen, som jo ogsaa var blevet underskrevet af Storbritannien, fastholdt denne Resolutions store politiske Betydning, og skønt han erkendte, at Storbritannien var slaaet ind paa samme Vej, for hvilket man ogsaa i Dominions var taknemlig, gav han dog Udtryk for sit Ønske om en effektiv Præferencepolitik fra Englands Side, hvad der formentlig vilde være i Storbritanniens egen Interesse.

Han underkendte paa den anden Side ikke den Betydning, som det britiske Marked havde for Dominions, men han kunde ikke erkende, at den fri Adgang, som man nu havde, var en rigelig Erstatning for den Præference, Dominions gav; man burde tværtimod sikre det britiske Marked for Dominions' Raastoffer og Fødemidler, ogsaa i det Øjemed at gøre Imperiet uafhængigt af Tilførsler andre Steder fra.

Skulde det lykkes at opretholde den forøgede Produktion i Dominions og derved skaffe Plads til flere Udvandrere, maatte det ske med Støtte fra Storbritanniens Side, saaledes at Rigets Produkter blev foretrukket for fremmede gennem en Fortrinsbehandling. Ordningen burde være den, at den britiske Producent fik Førsteret paa det britiske Marked, Resten blev overladt til Producenterne i det oversøiske Imperium, medens de udenlandske Producenter kun skulde kunne levere det, som Imperiet ikke kunde frembringe.

For at opnaa dette, foreslog Taleren, at man gik en af følgende Veje:

1. Indførte Beskyttelsestold til Gunst for det britiske Landbrug (Fødemidler og Raastoffer) med Præference for Dominions;
  2. eventuelt efter glidende Skala, saaledes at Tarifen kun skulde træde i Kraft, naar Varepriserne faldt saa stærkt, at Produktionen blev urentabel.
- Hvis man ikke vilde gaa ind herpaa, maatte man enten
3. give Subsidier til Producenter i Storbritannien og i Dominions,
  4. begrænse Indførslen gennem et Licenssystem eller
  5. oprette et Statsindkøbs- og Prisreguleringssystem.

Allerede samme Eftermiddag benyttede Handelsministeren Lejligheden til at fremsætte de Forslag, som den britiske Re-

gering under Indtrykket af den voksende Utilfredshed i Dominions havde ment at burde fremsætte i det britiske Parlament. Disse Forlag gik ud paa følgende Tilføjelser og Ændringer til den eksisterende Toldlovgivning, hvorpaa der gaves Dominions og Kolonier Fortrinsbehandling.

Tørrede Frugter, som hidtil havde nydt $\frac{1}{6}$ Præference, skulde være toldfri; anden tørret og præserveret Frugt, som hidtil var toldfri, skulde belægges med Told naar indført fra Udlandet; Præferencen paa Sukker stabiliseres til et bestemt Beløb for et Tidsrum af 10 Aar, hvad der ogsaa skulde være Tilfældet med Raatobak.

I sin Forelæggelsestale anerkendte Handelsministeren paany, at Rigspræferenceprincippet var endelig akcepteret ogsaa fra britisk Side, at Dominions-Præferencen befordrede Moderlandets Udførsel, at en Udvidelse af den vilde virke yderligere i samme Retning samt endelig, at Storbritanien, som i sin Tid Dominions havde gjort det, fremsatte sine Forslag i en Frivillighedens Aand og ikke i Kompensations Øjemed. Han gik derpaa over til paa sin Side at paavise, hvorledes den engelske Præference havde virket til Fordel for Dominions og Kolonier. I de sidste tre Aar før Krigen kom saaledes kun 48 % af den Kakao, der forbrugtes i Storbritannien, fra Imperiet, medens dennes Andel i 1922—23 var steget til 93 $\frac{1}{2}$ %; for Kaffe var Tallene henholdsvis 21 % og 35 $\frac{1}{2}$ %; for Sukker 6,9 % og 22 %; for Korender henholdsvis 0,4 og 6,5 %; for Rosiner 2,5 og 16,8 %; for Raatobak 1,4 og 6,2 % og for Motorvogne, da Præferencen lige var begyndt, 1,3 %, medens den i 1922—23 var steget til 32 $\frac{1}{2}$ %; Forholdet var tilsvarende for de Varer, der falder ind under første Del af „The Safeguarding of Industries Act“, bl. a. Kameraer og optiske Linser fra Canada.

De af den britiske Regering foreslaaede Lettelser i Frugt-toldsatserne interesserede i særlig Grad Australien og New Zealand men ogsaa Canada — omend i mindre Grad — da alle disse Dominions har en betydelig Udførsel af Frugt til Storbritannien, og de forskellige Premierministre udtalte ogsaa deres Erkendtlighed; men det var klart, at Meddelelsen kun vakte betinget Glæde, og fra New Zealands Side efterlystes en Told paa kondenseret Mælk, ligesom Landets Repræsentant indtrængende anbefalede Overvejelser med Hensyn til Kød, medens Sydafrika, som kun har ringere Interesse for Frugtavlen, efterlyste en Beskyttelse af sydafrikansk Vin og Majs. For Mauritius og Vestindien var Sukker jo en kærkommen Indrømmelse.

Efter disse Udtalelser erklærede den britiske Finansminister, at de fremsatte Forslag ikke var Regeringens sidste Ord i Sagen. Forslagene blev fremlagt til Diskussion som værende Storbritanniens Bidrag til Løsningen af den foreliggende Opgave: at forøge der interimperiske Handel, og hvis derfor disse Forslag i nogen Henseende ikke mentes at være formaalstjenlige hertil, anmodede han Dominions' Repræsentanter om at fremsætte Ændringsforslag. Saadant bandt selvfølgelig ikke Regeringen til at antage eventuelle nye Forslag, men det vilde dog være af stor Betydning for den at erfare, i hvilken Retning Ønskerne gik.

Diskussionen om Toldpræferencen blev derpaa udsat, indtil Spørgsmaalet efter indgaaende Undersøgelse paany kunde blive drøftet i et Plenarmøde. Ligeledes enedes man om samtidig at optage den australske Premierministers subsidiære Forslag til Diskussion, idet man dog med Hensyn til disse bestemte, at de forinden skulde behandles af en særlig af Konferencens Midte udset sagkyndig Komité.

Paa Konferencens 20ende Møde den 7. November genoptoges begge Spørgsmaal til Diskussion og Afgørelse.

Spørgsmaalet om de subsidiære Fremgangsmaader 1) Subsidiar, 2) Importlicenser og 3) Statsinkøb og Prisstabilisering blev vel hurtigt afgjort, da Undersøgelseskomiteen ikke havde fundet nogen af disse gennemførlig eller formaalstjenlig. Komiteen anbefalede dog et nært Samarbejde mellem Regeringerne og Producenten til Fremme af Afsætning af Imperiets Landbrugsproduktion.

Den britiske Forhandlingsleder gik derpaa over til det næste Spørgsmaal paa Dagsordenen: Toldpræferencen.

Som jeg snart skal omtale, var dette Spørgsmaal allerede af den britiske Regering blevet forelagt det britiske Folk, og da Premierministeren udtrykkelig havde undtaget „wheat“ og „meat“ fra sit Toldprogram, vakte dette kun betinget Bifald hos Dominions' Repræsentanter. Maaske for at afbøde denne Misstemning indledede den britiske Handelsminister Mødet med at gøre følgende yderligere Tilføjelser til Præferencelisten:

Præferencen paa Vin af en vis Styrke fordobledes fra $\frac{1}{3}$ til $\frac{2}{3}$. Raaæbler, konserveret Laks, Hummer, Krebs og Krabber samt Honning af udenlandsk Oprindelse skulde belægges med Told, medens Koloniernes Produkter skulde indgaa toldfrit.

Til Forklaring skal jeg anføre, at Indførslen af raa Frugt i England beløber sig til 33 Mill. £ om Aaret, heraf Æbler

10 Mill. £ og af Laks og Skaldyr til ca. 5 Mill. £ om Aaret.

Men heller ikke disse yderligere Indrømmelser — omend et Skridt i den rigtige Retning — kunde bortvejre Skuffelsen, og Slutningen paa Diskussionen om Toldpræferencen faldt i det hele noget mat ud.

Dominions' Premierministre benyttede sig af Finansministerens Opfordring til at fremkomme med deres Ønskeseddel, og denne viste sig at være lang.

Canadas Repræsentant nævnede saaledes: Hvede, Byg, Hvedemel, frisk Frugt, Fiskekonserves og Automobiler. Australiens og New Zealands Kød og Mejeriprodukter. Sydafrika var tavs, det havde jo faaet Vin og havde alt nævnt Majs. Saavel den new zealandske, den afrikanske men særlig den australske Repræsentant gentog, at efter deres Mening var Toldvejen den eneste farbare, idet den australske Repræsentant tilføjede, at naar man hverken vilde have hans principale eller subsidiære Forslag, satte man efter hans Mening en Bom for Udviklingen af den imperiske Handel.

Man enedes sluttelig om en Resolution af noget platonisk Indhold, idet man gentager, at alt bør gøres for at udvikle den interimperiske Handel og bekræfter 1917-Resolutionen.

Med Hensyn til de andre Punkter nødsages jeg til at fatte mig i største Korthed.

Man vedtog at fortsætte med i størst mulig Udstrækning at give hverandre Præference i Kontrakter, at udvikle den statsunderstøttede Emigration, som hidtil ikke havde vist sig at være nogen Succes. Vilkaarene er højst forskellige i de forskellige Dominions, og Spørgsmaalet er endelig fra Koloniernes Side bleven knyttet nøje sammen med Spørgsmaalet om et Marked for deres Produkter. Endelig vedtog man at antage et Tilbud fra den britiske Regering om Tilskud til Foretagender af offentlig Betydning (Jernbaner, Lys-, Vand- og Dræningsanlæg), mod at Bestillingerne skulde gøres i England.

Ligeledes skal jeg nævne, at Forhandlingerne om Indførslen af Kvæg fra Canada, som væsenlig var et canadisk-britisk Anliggende viste, at man hverken i Canada eller England var tilfreds med den betingede Indførselsfrihed, som Moderlandet under Protest fra det engelske Landbrug havde givet.

Endelig vedtog man at nedsætte en særlig Imperial

Economic Committee, som skulde opretholde Kontinuiteten i Arbejdet og medvirke til de vedtagne Resolutions Udførelse. Komiteen skulde være en ren teknisk Komité uden politisk Formaal.

Fra November 1923 til Konferencen af 1926.

Den økonomiske Konferencens Forhandling om en udvidet Toldpræference, saaledes som stærkt urgeret fra Dominions' Side, gav Stødet til, at Spørgsmaalet: Beskyttelse contra Frihandel atter blev rejst i England som et Middel mod de Onder, hvoraf Staten led: synkende Statsindtægter og stigende Arbejdsløshed; og fra den 25. Oktober 1923, da Premierminister Baldwin for første Gang tager Ordet, og til Udfaldene af Valgene den 7. December føres Striden med største Heftighed. I denne Strid, som truede med at spalte ikke blot det konservative Parti, men selve Ministeriet i to stridende Grupper, søgte Premierminister Baldwin i Virkeligheden at gaa en Mellemvej, idet han Gang paa Gang under Valgkampagnen erklærer, at han ikke er doktrinær og ikke vil vælge mellem Frihandel og Beskyttelse som handelspolitisk Princip, men kun at han under de forhaandenværende økonomiske Forhold mener at burde — i hvert Fald midlertidig — prøve en ny Metode, selv om denne har Indførelse af Toldsatser til Resultat. Hans Forslag er en „business proposition“, et opportunistisk, ikke noget principielt, Forslag.

Hans Program gik ud paa Indførelsen af en Række nye Toldsatser i det Øjemed at forhøje Statsindtægterne og derved skaffe tilstrækkelig Kapital til at forny og udvide Landets Produktion, at opbølge og beskytte de Industrier, der led under unfair fremmed Konkurrence, at skaffe sig et Vaaben i Hænde ved Forhandlinger om Nedsættelse i fremmede Toldtarifer, der afskar britiske Varer Adgang til fremmede Markeder og at kunne give en effektiv Præference til Dominions og Kolonierne. Undtages fra Toldpaalæg skulde Hvede, Mel, Havre, Kød, derunder Faarekød og Bacon, Ost, Smør og Æg. Staten skulde give en Bonus til Landbruget i Form af et Tilskud af £ 1 pr. opdyrket acre Land. Endelig skulde der ske en Nedsættelse af The- og Sukkertolden.

Det vil af dette Program fremgaa, at der var en Væsensforskel imellem den Chamberlainske Aktion i 1906 og den Baldwinske i 1923. Medens Chamberlain nemlig satte Rigspræferencetanken i Spidsen og indrettede sit Tarifforslag derefter ved at medtage Levnedsmidler, kommer Rigspræferencen

kun i Betragtning ved Mr. Baldwins Overvejelser som et Moment, der ikke vejer mere i Vægtskaalen end de hjemlige Momenter 3: den økonomiske Depression og den enorme Arbejdsløshed, og hans Toldforslag udelader netop Told paa de Levnedsmidler, hvis Eksport er en afgørende Faktor i Koloniernes Økonomi. Disses Forbigaaelse kunde daarlige afbalanceres ved den ovenfor omtalte for Dominions Eksport iøvrtgt ikke uvæsentlige Udvidelse af Præferencen og heller ikke ved den tilbudte Præference paa Industrivarer, og som allerede sagt fremkaldte Forslagene betydelig Skuffelse hos de i London endnu forsamlede Premierministre fra Dominions. Det ligeledes skuffede engelske Landbrug søgte man at berolige ved en Bonus.

I en Tale i Reading den 23. November 1923 erklærede Baldwin paa Forespørgsel, at hans Grund til ikke at lægge en Told paa de vigtigste Levnedsmidler for det første var den, at England havde valgt at være et Industriland og som saadant var ude af Stand til at brødføde sin egen Befolkning, og han vilde derfor anse det som særlig unfair — med en saa enorm Arbejdsløshed for Haanden — at lægge en Skat paa Fødemidler. Dernæst virkede Chamberlains Forsøg afskrækkende, og endelig var der ikke fremkommet noget Tilbud fra Dominions' Side om Præference, der var gjort afhængig af Levnedsmiddeltold. Hvis der var sket et Tilbud til vor Industri, der efter vor Mening var saa gunstigt, at det vilde have haft en enorm Udførsel fra England til de oversøiske Lande til Følge, kunde man have overvejet Spørgsmaalet, men et saadant Tilbud var ikke fremsat, og uden dette vilde det ikke for Tiden have været gørligt at foreslaa Levnedsmiddeltold og slaa ind paa en hel ny Vej. Baldwin tænker her aabenbart paa en Toldunion som de Forenede Staters med Frihandel indadtil og Toldmure udadtil, en Tanke han flere Gange kommer ind paa under sin Kampagne, men som slet ikke passer ind i Dominions toldpolitiske Opfattelse.

Indenfor Unionistpartiet fandt det Baldwinske Program ikke fuld Tilslutning. Hos Partiets interimperialiske Fløj med Austen Chamberlain i Spidsen, ansaa man hans Planer for utilstrækkelige til at tjene som et virkeligt Grundlag for en Præferencepolitik, medens den frihandelsvenlige Del af Partiet paa den anden Side var ængstelig for, at Baldwins Planer kun var Indledningen til en konsekvent Beskyttelsespolitik, og det lykkedes kun nogenlunde at holde Partiet sammen. Lloyd George udtalte sig for Frihandel samt for Ophævelse af „Mc Kenna

Tolden" og „Safeguarding of Industries Act“, og de af ham og Asquith ledede Fraktioner af det liberale Parti gik til Valget sammen imod de konservative.

Paa det absolute Frihandelsstandpunkt stod ogsaa Arbejderpartiet.

Uoverenstemmelserne inden for det konservative Parti bevirkede selvsagt, at dets Valgkampagne mistede meget af sin Kraft, medens Arbejderpartiet og det liberale Parti stod fast paa Frihandel, hvor meget de iøvrigt divergerede.

Baldwin led da ogsaa ved Valget den 7. December et stort Nederlag. De konservative, som før Valget stod med 346 Medlemmer mod 145 af Arbejderpartiet og 115 Liberale, maatte ved Valget afgive 90 Mandater, hvoraf Arbejderpartiet tog de 44 og de Liberale Resten. Arbejderpartiet dannede, som det største af Oppositionspartierne saa under Førerskab af sin Chef, Mc Donald, Regering med tilsagt Støtte fra den liberale frihandelsvenlige Opposition.

Det Baldwinske Beskyttelsesprogram var følgelig faldet væk af sig selv, men derimod kunde man ikke paa Forhaand vide, hvorledes Arbejderregeringen vilde stille sig til Præferencespørgsmaalet, som ogsaa — skønt som et Bimoment — havde spillet en Rolle under Valgkampagnen. Regeringen benyttede imidlertid den første Lejlighed til at erklære, at den ikke vilde røre ved den Præference, som alt var gældende Lov, om end den i Henhold til Valgets Udfald maatte forbeholde sig sin Stilling til selve de Toldsatser, paa hvilke Præferencen var givet. I saa Henseende fremsattes og vedtoges hurtigt Forslag om at halvere Tolden paa Sukker, The, Kakao, Kaffe og Cikorie, medens Tillægsafgiften paa tørret Frugt helt ophævedes; og saavel McKenna Toldsatserne som Valutadumping Toldsatserne i „Safeguarding of Industries Act“, der skulde fornyes fra Aar til Aar, skulde bortfalde henholdsvis fra 1. August og 18. August 1924. De paa disse Toldsatser grundede Præferencer, som for de sidstnævnte Grupper Vedkommende jo dog kun var af ringe Betydning, formindskedes eller bortfaldt saaledes helt.

Den af den afgaaende Regering paa Rigskonferencen tilbødte og af Dominions akcepterede Udvidelse af Præferencen kom i Overensstemmelse med Premierministerens Løfte til Behandling i Parlamentet den 17. Juni og blev i to lange Møder, der spændte over to Dage, Genstand for en indgaaende Drøftelse. I Betragtning af den Betydning, de enkelte Partiers Stilling har til Bedømmelse af Spørgsmalets Fremtid i engelsk

Politik, skal deres Standpunkter gengives — selvsagt i stærkt sammentrængt Form.

Resolutionerne deler sig naturligt i 3 Grupper. Første Gruppe omfatter de Resolutioner, som enten foreslaar Afskaffelsen eller Nedsættelsen af den eksisterende Told paa Varer, der indløses fra Imperiets forskellige Dele. Hertil hører: Tørret Frugt, Vin og Tobak. Til anden Gruppe hører Fixeringen af en bestaaende Præference til et bestemt Beløb. Denne Foranstaltning var alene foreslaaet for Sukker. Til tredje Gruppe hører Forslagene om Indførelse af Toldafgifter paa ny Artikler med fuldstændig Toldfrihed for Varer af Rigsoprindelse, alt tørret og præservede Frugt, friske Æbler, præservede Fisk og Skaldyr.

De to førstnævnte Grupper blev først sat under Debat.

Fra Modstandernes, de Asquithske liberale og Arbejderpartiets Side, blev det fremført, at Forslagene hvilede paa et falsk Grundlag, idet Præference i Kolonierne var væsentlig forskellig fra Præference i England. Der bestod den i at udtage nogle Sten af en Toldmur, her skulde man først opbygge en saadan for at tage Stenene ud. Forslagene var dernæst i enhver Henseende utilstrækkelige til at naa det Maal, de havde i Sigte, og skulde der i det hele taget være nogen Mening i deres Fremsættelse, maatte det nødvendigvis være Hensigten at indføre Protektionisme, som vilde ende med Told paa Levnedsmidler og Raastoffer. At henvise til, at dette kun var en Fortsættelse af 1917-Resolutionen, var ikke fyldestgørende, thi ét var at love Nedsættelse paa gældende Toldsatser, et andet at opstille Præferencen som Ideal, thi da var man nødt til at forandre sit System. Oppositionspartierne, der søgte at negligere Betydningen af Forslagene for at lette dem deres Angreb mod den formodede Protektionisme, der laa bagved, angreb stærkt den afgaaede Regering, fordi den ved at rejse Forhaabninger hos Dominions og give disse Indtryk af, at de havde det engelske Folk bagved sig, bragte Modparten i den Stilling at blive udskreget som Anti-Imperialister, fordi de stemte mod Forslagene. De stod ikke tilbage for nogen i deres Interesse for Imperiet og dets Udvikling, men mente ikke, at disse Interesser fremmedes ad den foreslaaede Vej. Endelig blev det fremhævet fra Modstandernes Side, at dette var et Forsøg paa at binde Parlamentet, som var i Modstrid med engelsk konstitutionel Praksis.

Hele Arbejderpartiet var dog ikke indforstaaet med denne Holdning, og der kom fra indflydelsesrig Side indenfor dette vægtige Udtalelser til Gunst for en protektionistisk-imperialistisk

Politik, ud fra den Betragtning, at de frihandelsvenlige ikke sad inde med al Visdom paa det handelspoliske Omraade.

De Lloyd Georgeske liberale, der af Røgshensyn talte til Fordel for Resolutionerne, tilraabte Oppositionen, at den nok allerede havde glemt Verdenskrigen.

Fra de konservatives Side fremførtes de tidligere anførte Argumenter, som jeg ikke skal gentage, og Baldwin benægtede paa det bestemteste at her forelaa noget Forsøg paa at binde Parlamentet. Det vilde heller ikke være et Tillidsbrud at forkaste Resolutionerne men en Dumhed, ligesom det vilde være en Dumhed at tro, at hvad Dominions derefter foretog sig vilde være Udtryk for Fornærmelse. Han var enig med de andre Partiers Førere i, at en Gentagelse af en Situation som den foreliggende, hvor én Regering foreslog og en anden forkastede Forslag, paa hvilke Dominions satte Pris, maatte undgaas. Han ønskede endelig nedsat en særlig Kommission til at studere Spørgsmaalet og kom paany ind paa sin Toldunionstanke.

Efter at Chamberlain som Protektionist og Imperialist varmt havde anbefalet Resolutionerne og latterliggjort Henvisningen til det frie Market som et Ekvivalent for Koloniernes Præference, gik man til Afstemning.

For Resolutionerne stemte Unionisterne, de Lloyd Georgeske liberale, imod de Asquithske liberale og Arbejderpartiet, men en lille Del af Arbejderpartiet gik dog med til Resolutionerne.

Resultatet gav Udtryk for Debatten, idet Forslagene kun forkastedes med mellem 6 og 20 Stemmers Majoritet. Efter dette Resultat blev de mere udprægede beskyttelsesvenlige Resolutioner i tredje Gruppe ikke bragt frem til Afstemning.

Arbejderpartiets Stilling til Toldspørgsmaalet, men navnlig dets Modstand mod og Forkastelsen af den økonomiske Konferencens Resolutioner, gjorde et meget uheldigt Indtryk i Dominions; disses Premierministre betonedes særligt de uheldige Virkninger, Forkastelsen maatte have for fremtidige Konferencer, idet man nu ikke mere kunde stole paa, at de dér vedtagne enstemmige Beslutninger nogensinde vilde føre til positive Resultater. Den australske Premierminister udtalte, at Australien herefter muligvis var nødt til at søge sine Forbindelser andre Steder, og i Canada blev der endog fremsat Forslag om at tilbagekalde den Præference, der blev ydet britiske Varer, eller subsidiært at suspendere den, indtil der var opnaaet en Toldoverenskomst med Storbritannien.

Efterhaanden som Arbejderpartiets venstre Fløj gjorde sig mere og mere gældende, og et Samarbejde med de liberale viste sig umuligt, bestemte disse sig til at unddrage Ministeriet sin Støtte, og Regeringen lod da udskrive Nyvalg.

Skønt Baldwins noget hovedkulds Forsøg i Efteraaret 1923 havde ført til et stort Nederlag for det konservative Parti, varede det Mac Donaldske Intermezzo kun i 8 Maaneder, og det konservative Parti, der trods Nederlaget var det største og det førende Parti, kunde genoptage Traaden, hvor det havde sluppet den og med Lethed opstille et Program, som kunde føre det til Sejr. Stemningen i Parlamentet og hos det britiske Folk viste med Tydelighed, at man var fuldt villig til at „safeguard the industries“, forudsat at saadanne Beskyttelsesforanstaltninger ikke antog Karakteren af en Overgang til Protektionismen, og at der var Vilje til at strække sig overordenlig langt ad Præferencepolitikens Vej, saa længe dette ikke medførte Told paa Livsfornødenheder.

Paa disse to Punkter førtes Valgkampagnen, og Valget, der tildels foregik i Forstaaelse med det liberale Parti, førte til en kolossal Sejr for de konservative, der kom ind med en absolut Majoritet paa næsten 200. Dette Resultat skyldtes som bekendt tildels andre Momenter (Zinoieffbrevet), men Baldwins kloge Mellemsvej mellem Skylla og Karybdis paa den økonomiske Politik Omraade vandt utvivlsomt Sejren for det konservative Parti.

I det første Møde i Parlamentet udviklede han sit Program. En britisk Præferencepolitik uden Told paa Fødemidler var vel ikke det den skulde være; men da saadan Told ikke for Tiden var praktisk Politik, skulde paa den anden Side enhver Anstrengelse gøres for paa anden Maade at bevirke, at man i England foretrak Imperiets Produkter for Udlandets. Til at løse denne Opgave var den af den sidste Rigskonference skitserede „Imperial Economic Committee“, som havde til Formaal at overveje Metoder, hvorefter Produkterne kunde forbedres og blive bragt paa de britiske Markeder, et særdeles velegnet Organ. Midlerne til denne Opgaves Løsning vilde han sætte til 1 Mill. £ om Aaret, til hvilket Beløb han anslog Pengeværdien af de af ham til Konferencen foreslaaede Toldsatser paa forskellige Levnedsmidler, som Parlamentet ikke havde godkendt, og som han, i Henhold til sit Løfte til det engelske Folk, heller ikke nu vilde søge at faa Parlamentet til at bevilge.

Hvad Industribeskyttelsen angik skulde de Toldsatser, der

eventuelt indførtes under det af Regeringen paatænkte System, blive bragt til Anvendelse overfor alle Lande og Grunden hertil var i første Linie den ikke at rokke ved Mestbegunstigelsesklausulen, som var det fundamentale Princip i engelsk Traktatpolitik. Det vil erindres, at England allerede paa det Tidspunkt laa i Forhandlinger med Tyskland om en Handels-traktat efter dette Princip. Paa alle saadanne Toldsatser skulde der gives Dominions og Kolonier Præference, ligesom Regeringen saavidt muligt vilde etablere status quo ante Valget i 1923 paa dette Omraade.

I den følgende Tid gennemføres dette Program med stor Konsekvens. Saaledes udvidedes i 1925 Toldpræferencens Omraade ved de nye Toldsatser paa Silke, Silkevarer og Kunstsilke ved Genindførelsen af Mc Kenna-Satserne samt Told paa Humle, ligesom man gennemfører den Toldpræference, hvorom der var givet Løfte paa Konferencen i 1923, forsaavidt den ikke indebærer nogen Told paa Levnedsmidler. Endelig kom de Toldsatser, der efterhaanden blev indført i Henhold til den nye „Safeguarding of Industries“ Ordning.

Under Debatten i Underhuset den 12. Juni 1925 angaaende Finance Act 1925 gik 10 Medlemmer af Arbejderpartiet sammen med Regeringen, og en enkelt af dem angreb endog Regeringen, fordi den ikke gik tilstrækkelig langt, men kun holdt sig til en Del af Resolutionen fra den økonomiske Konferencen i 1923; og selv indenfor Arbejderpartiets mest yderlig-gaaende Fløj, Clyde Partiet, udtalte man sig til Gunst for Præferencetanken.

Ved Finansloven af 1926 blev 1. Del af „Safeguarding of Industries Act“ 1921 forlænget til at gælde for 10 Aar, den vilde være udløbet i 1926; samtidig forhøjede man forskellige Toldsatser, og gennemførte Tolden paa Indpakkingspapir ($16\frac{2}{3}\%$ ad valorem), som var blevet opgivet nogle Maaneder forud; alle Slags Automobiles, samt Dele heraf kom ind under Mc. Kenna Tolden ($33\frac{1}{3}\%$ ad valorem), og blev derved i toldmæssig Henseende ligestillede. Endelig blev der tilsikret Dominions og Kolonierne deres Toldpræference for et Tidsrum af 10 Aar.

Med Hensyn endelig til Regeringens Løfte om at arbejde for frivillig Købspræference for de oversøiske Landes Levnedsmiddelseksport blev det overdraget til Imperial Economic Committee, om hvis Nedsættelse man enedes med Dominions og i hvilken disse havde Repræsentanter, at udarbejde en Plan for Arbejdet. Dette skete i 1926, efter at Komiteen

havde foretaget indgaaende Undersøgelser angaaende Afsætningsmarkedet for Korn og Flæsk, Kødkonserver, Fisk, Frugt og Mejeriprodukter.

Planen gaar ud paa at skabe en Organisation af de oversøiske Producenter, en Forbedring af Varenes Kvalitet og deres Transport, Regelmæssighed i Forsyningerne samt et System af Oprindelsesbetegnelser. Dernæst skal der udføres et Oplysningsarbejde, der foruden en egentlig Reklamevirksomhed skal gøre Befolkningen fortrolig med 1) at Køb af Imperiets Varer skaber større Efterspørgsel fra Kolonierne og derigennem mere Arbejde i Moderlandet, 2) at Imperiets Varer i mange Tilfælde er af bedre Kvalitet end de fremmede og er tilstede i tilstrækkelige Mængder, og 3) at Forbrugeren har en Garanti for deres Nationalitet i den lovlige foreskrevne Oprindelsesbetegnelse. Til at udføre dette Agitationsarbejde, hvortil det foreslaas at anvende 66% af det aarlige Tilskud, nedsattes der en særlig Arbejdskomité.

Den egentlige Reklamevirksomhed vil omfatte Avertering, Fremstilling af Plakater til Ophængning, Fremvisning af Films, Rundkastning af Taler og Foredrag, Indretning af særlige Afdelinger paa Udstillinger samt Oplysning til Skolebørnene om Kolonirigets økonomiske Betydning.

Planen laa saaledes fuldt udarbejdet ved Sammentræden af Konferencen i 1926.

Konferencen af 1926.

I et Verdensrige som det britiske Imperium, i hvilket de enkelte Stater, skønt angivne ved en fælles Betegnelse „Dominions“, er vidt forskellige i historisk Oprindelse, Racesammensætning, økonomisk Struktur og Naboforhold, i hvilket Befolkningerne i stadig stigende Grad bliver nationalt særprægede, og hvis uskrevne Grundlov endelig er en stadig fremadskridende Udvikling og Forandring undergivet, kan det ikke forbavse, at der til alle Tider er store og betydningsfulde Spørgsmaal, der trænger til Drøftelse mellem Rigets ansvarlige Statsmænd. Alt som Statslivets Mangfoldighed giver sig Udtryk, vil disse Spørgsmaal snart være „politiske“ snart „økonomiske“ for at bruge almindelig anvendte Udtryk, thi i Forholdet mellem Moderland og Dominions er selvsagt alle Momenter, hvad enten de grunder sig i Staternes indbyrdes Forhold eller er af militærpolitisk eller udenrigspolitisk, økonomisk eller religiøs Oprindelse, i egentlig Forstand politiske, idet de kan faa afgørende

Indflydelse paa det statslige Forhold mellem Storbritannien og dets Datternationer og derved paa hele Rigets Skæbne.

Medens saaledes paa Konferencen i 1923 de økonomiske Spørgsmaal var langt de mest fremtrædende, ja saa betydningsfulde, at man holdt en særlig økonomisk Konference, var det de politiske Spørgsmaal, der gav det umiddelbare Stød til Afholdelsen af Konferencen i 1926 og indeholdt det største Sprængstof. Under disse Forhold var det naturligt, at den britiske Regering ved Indbydelserne til en ny Konference foreslog Dominions at behandle alle Spørgsmaal paa een Konference, og derved komme væk fra en Udskillelse af de økonomiske Spørgsmaal, som om disse var af den største Vægt, medens fra Moderlandets Side alle de forskellige Momenter, der er afgørende for Forholdet imellem Imperiets forskellige Dele, er lige betydningsfulde og maa afvejes i Forhold til hverandre.

Konferencen aabnedes den 19. Oktober og sluttede den 23. November 1926. I Modsætning til 1923-Konferencen blev Forhandlingerne paa Grund af deres overvejende politiske Karakter i alt væsentlig hemmeligholdt.

Som ved Omtalen af de andre Rigskonferencer skal ogsaa her kortelig gøres Rede for de Spørgsmaal paa det politiske Omraade, der danner Baggrund for de handelspolitiske Forhold. Emnerne kan kortelig angives saaledes: De enkelte Staters Stilling indenfor det britiske Statssamfund („The British Commonwealth of Nations“) navnlig i Forholdet til fremmede Stater; Dominions' Indflydelse paa Rigets Udenrigspolitik; de engelske Generalguvernørers uheldige Dobbeltstilling som baade Kongens og den britiske Regerings Repræsentant; Dominions, Ret til at afslutte Traktater og endelig Dominions' Gesandtskabsret.

Med Hensyn til det første Spørgsmaal, hvis Løsning jo er afgørende for de andres Løsning, kan Dominions deles i 3 Grupper. Til første Gruppe hører New Foundland, der sætter mere Pris paa at blive kaldt Storbritanniens ældste Koloni end den yngste Dominion, som ikke ønsker at spille nogen storpolitisk Rolle, men erklærer sig fuldt tilfreds med det Flag, hvorunder den lever, og den Status Landet indtager i det britiske Statssamfund, og som endelig ikke ønsker at have noget Ord med i Laget ved Afgørelse af udenrigspolitiske Spørgsmaal. New Foundlands Repræsentant erklærer, at hans Lands Interesser væsentlig er økonomiske, at han er tilfreds med disses Udvikling, men at man nu i New Foundland vil vedtage en Toldtarif, hvorefter man kan give Storbritannien Præference

alene af den Grund, at man ikke ønsker at være den eneste, som ikke gør dette overfor Moderlandet.

Til den anden Gruppe hører New Zealand og Australien, der tillægger det politiske Spørgsmaal større Betydning, men som dog lægger ligesaa stor Vægt paa den økonomiske Side af Forholdet til Moderlandet, og som ikke for nogen Pris vil ud af det britiske Statssamfund, afhængige som de er af den britiske Flaades Evne til at forsvare dem mod Overfald og til at holde Handelsvejene til deres Lande aabne.

Til den tredje Gruppe hører endelig Canada, der dog staar paa Skillevejen mellem anden og tredje Gruppe, Irland og Sydafrika, som bidrager holder paa deres politiske Selvstændighed og alle Suverænitets Attributer og for hvilke Selvstændighedsforholdet indadtil og udadtil er en Betingelse for Dominions' Forbliven indenfor Imperiet og det Spørgsmaal, for hvilket alle andre Spørgsmaal maa vige.

Om hvorledes Forhandlingerne har været om dette og de andre Spørgsmaal vides intet autentisk, men de resulterede som bekendt i en Resolution, som kunde tilfredsstille endog den mest fordringsfulde af alle Dominions, Sydafrika. Konferencen maa saaledes betragtes som en stor Sejr for Sammenholdet i Imperiet. Jeg skal kortelig gengive Indholdet af Resolutionen, om hvilken det ledende amerikanske Blad „Washington Post“ udtaler, at saafremt Georg den 3dies Raadgivere havde ejet den Klogskab, af hvilken Georg den 5tes Raadgivere viste sig at være i Besiddelse, vilde de Forenede Stater stadig være Medlem af det britiske Imperium.

Resolutionen er ikke at betragte som en Grundlov for Imperiet, men er kun en højtidelig Fastslaen af Forholdet, saaledes som det har udviklet sig til Dato. Den bekræfter, at Dominions er autonome Samfund indenfor det britiske Rige, der indtager samme Stilling som Moderlandet og ikke i nogen Henseende — hverken hvad angaar de indre eller ydre Forhold — staar i Underordningsforhold til Moderlandet eller hverandre. Denne fri Sammenslutning af Nationer, som danner „The British Commonwealth of Nations“ er forenet ved fælles Troskab til Kronen. Det grundlæggende Princip for Forholdet mellem Storbritannien og Dominions er saaledes absolut Ligestillethed.

Imperiets fælles Udenrigspolitik skal fortsat ligge i Hænderne paa Storbritanniens Regering, men Dominions' Regeringer vil altid blive holdt underrettet og taget med paa Raad, førend der træffes Beslutninger. Med Hensyn til Anliggender, der

særlig eller udelukkende vedrører en enkelt Dominion, navnlig Forholdet til Grænsestaterne, kan der kræves en anden Behandlingsmaade, et Forhold som navnlig har ført til Udnævnelse af en særlig canadisk Gesandt i Washington. Medens hele Imperiet befinder sig i Krigstilstand med en Magt, med hvilken en enkelt af dets Dele er i Krig, kan hverken Storbritannien eller Dominions tvinges til at paatage sig aktive Forpligtelser undtagen ved et bestemt Tilsagn fra deres egen Regering. Ved Udførelsen af den fælles Udenrigspolitik vil man søge den størst mulige Forhandling mellem Imperiets Dele, før nogen udenrigspolitisk Beslutning af Betydning tages. Ogsaa af Hensyn til andre Forhandlinger maa man formode, at Dominions efterhaanden vil komme ind paa at holde politiske Agenter i London, hvilket sikkert vil befordre Samarbejdet mellem Moderland og Kolonier.

Generalguvernørerne skal for Fremtiden kun repræsentere Kongen, medens Henvendelse fra Moderlandet til Dominions vil ske direkte fra Regering til Regering og vice versa. Generalguvernøren vil nu blive valgt af Kongen efter Samraad ikke med den hjemlige, men ved den paagældende Dominions' Regering, et Forhold som ogsaa kan føre til at foreslaa indfødte Kandidater til Værdigheden. Generalguvernøren vil i Dominions i alt væsentligt faa samme konstitutionelle Stilling som Kongen i Storbritannien.

Bestemmelserne om Dominions' Ret til at afslutte selvstændige Traktater med andre Lande er paany blevet fastslaaet med nogle mindre væsentlige men til Dominions' Selvstændighed paa dette Omraade svarende Forandringer i de ved Traktatafslutningen anvendte Formler.

Ligeledes fastholdes Dominions' Gesandtskabsret og denne Ret vil formentlig i Fremtiden blive benyttet i ikke ringe Omfang.

I Sandhed en klog og vidtskuende Politik.—

Naar det betænkes, hvilken Skæbne den økonomiske Konferencens Forslag fik i det britiske Parlament, er det ikke til at undres over, at man i Dominions i den første Tid efter 1923-Konferencen saa med Skepsis paa fremtidige Konferencers Nytte paa det økonomiske Omraade.

Men efter at den konservative Regering ikke blot i den følgende Tid i videst muligt Omfang havde gennemført de i 1923 tilbudte Toldpræferenceforslag men endog skabt Sikkerhed for en Udvidelse af Præferencen ved de nye Toldsatser, samt endelig og navnlig havde sikret alle Præferencesatser for et Tidsrum af 10 Aar, blev Stemningen i Dominions betydelig

beroliget. Man maatte jo ogsaa i Dominions være klar over, at Muligheden for en Levnedsmiddeltold i Storbritannien ikke laa umiddelbart for Haanden, hvortil mulig ogsaa kom en anden Betragtning, hentet ud fra rent almindelige politiske Synspunkter, nemlig den, at det var særlig uheldigt for de ledende Statsmænd i de yderst demokratiske Dominions at faa Udseende af at have foreslaaet eller søgt at befordre en Politik i Hjemlandet, som af deres nærmeste politiske Meningsfæller dér, nemlig Arbejderpartiet, var blevet opfattet som Forsøg paa at fordyre den arbejdende Befolknings Livsfornødenheder. Alt dette opfordrede til Forsigtighed, og ligesom Protektionister og Imperialister i Hjemlandet erkendte, at de havde taget fejl, hvad enten dette skyldtes mangelfuld Forberedelse eller en dybere liggende Overbevisning hos det engelske Folk, og at de derfor foreløbig maatte søge ad anden Vej at arbejde paa Rigets økonomiske Sammenitning, saaledes blev man ogsaa i Dominions klar paa, at man foreløbig maatte forandre Signaler. Under disse Omstændigheder var det til at forudse, at Forhandlingerne om de økonomiske Spørgsmaal vilde forløbe uden større Vanskelighed. Den Form, hvorunder Spørgsmaalet om den interimperiske Handel var opstillet som Diskussionsemne, nemlig „En almindelig Oversigt over interimperisk Handel nu og i Fremtiden, den økonomiske Komités Arbejde og „Empire Marketing Board“s Stilling“, viser ogsaa, at det vigtige Diskussionsemne fra sidste Konference, „Rigstoldpræference“, som havde haft saa store Virkninger, i hvert Fald officielt var gaaet ud af Diskussionen.

Som jeg tidligere har sagt er Meddelelserne om Forhandlingerne — ogsaa om de økonomiske Spørgsmaal — ret sparsomme, idet kun de indledende Taler gengives, medens Diskussionen udelades, men selv af det foreliggende Materiale faar man bekræftet den ovenfor gengivne Opfattelse af Moderlandets saavel som af Dominions' Stilling: Fra Hjemmeregeringens Side en Erklæring om at staa paa 1917-Resolutionens Grund, et „non possumus“ med Hensyn til Levnedsmiddeltold, samt en indtrængende Opfordring til Samarbejde paa den frivillige Købspræference, paa hvis Gennemførelse Hjemmeregeringen vil sætte al Kraft ind. Fra Dominions' Side: Tilsagn om at ville fortsætte sin Præferencepolitik overfor Moderlandet, en maaske mere oprigtig Erklæring om Ikke-Indblanden i Hjemlandets Handels- eller Toldpolitik — en Stilling som var yderst paakrævet netop paa denne Konference, hvor Dominions havde sat det absolute Suverænitetsprincip under Debat; Taknemme-

lighed overfor Regeringen for dens utvivlsomt gode Vilje til Præference indenfor det muliges Grænser samt endelig et Til-sagn om virksomt Samarbejde om den Baldwinske „Køb-Britisk“ Tanke, idet de ganske godkendte det foreslaede Program.

De andre Resolutioner er ogsaa i denne Forstaelses Aand.

Dominions erklærede sig fuldtud villige til at deltage i et Samarbejde til Fremme af Videnskabelig Forskning i Erhvervenes Tjeneste, at virke for en hurtigere Skibsforbindelse og navnlig for en storstilet Luftfartsplan, der kunde bringe Moderland og oversøiske Lande i langt intimere Forbindelse med hverandre. Ligeledes fremhævede Konferencen den store Betydning af en fyldestgørende imperisk Produktions- og Handelsstatistik og af en imperisk Standardisering. Endelig understregede man paany den overordentlige Betydning af en Omfordeling af Imperiets hvide Befolkning ved en statsunderstøttet Udvandring til de Dele af Riget, hvor de mest tiltrænges, og hvor der findes de største Muligheder for deres Trivsel og tilsagde sin Støtte til deres Gennemførelse. Til denne Emigrationsplan nærer man nu i imperialistiske Kredse den største Tillid, og man haaber paa denne Maade at gennemsyre Imperiet med britisk Blod, med britiske sociale og politiske Idealer.

Australiens Premierminister angav Resultatet af Konferencens Arbejde paa det økonomiske Omraade ved følgende 3 Ord „Migration, Transport, Sanitation“ (Sanering), og man kan maaske omskrive dette med, at man tiltrods for de forskellige handelspolitiske Systemer vil bestræbe sig for ad Frivillighedens Vej at anlægge og udvikle en imperisk Økonomi.

Hvad særlig det Baldwinske Program g: om en frivillig Præference angaar, ser det vel beskedent ud, men det vilde være letsindigt at underkende dets Betydning. Naar Moderland, Dominions og Kolonier i Forening, med andre Ord hele det britiske Imperium med dets uhyre Ressourcer og dets Race-energi, samler sig om et saadant Program, tør man gaa ud fra, at man mener at kunne naa Resultater ad denne Vej og i hvert Fald, at man vil sætte hele sin vældige organisatoriske Kraft ind paa Opgavens Løsning. Det pengelige Indskud fra Moderlandet — 1 Mill. £ om Aaret, af hvilke $\frac{2}{3}$ skal benyttes til direkte Propaganda — er i sig selv et betydeligt Beløb, men en samlet Vilje om at købe „britisk“ kan overhovedet ikke omsættes i Penge.

Om Hjemlandets Toldpræference overhovedet er blevet diskuteret paa Konferencen vides ikke, men at Spørgsmaalet

ikke er gaaet ud af interimperisk Politik vil bl. a. fremgaa af Udtalelser, som er fremsat af den engelske Minister for Dominions, Mr. Amery. En rigseconomisk Politik, der helt udelod Told, var, udtalte han, som Shakespeares „Hamlet“ uden Prinsen af Danmarks Rolle, og skønt dette ikke var Tilfældet nu, var Prinsens Rolle blevet stærkt beskaaret. Han vilde dog sige til Dominions' Repræsentanter, at selv om man i Dag var forhindret fra at gøre mange Ting, som man ellers havde ønsket og haabet at kunne gøre til Fremme af Handelen indenfor Imperiet, vilde man formentlig ikke altid være udelukket derfra, thi der var en stærk Bevægelse i den offentlige Mening, og megen gammel Fordom forsvinder for Oplysning.

Ved et af de samme Møder gentog Australiens Premierminister, Mr. Bruce, at det økonomiske Spørgsmaal efter hans Formening var det største af alle de Problemer, der var forelagt Konferencen, og hvis man kunde ordne det paa tilfredsstillende Maade, vil alle andre Vanskeligheder forsvinde. Han var stadig af den Mening, at Toldpræferencens Vej var det bedste Middel, men da denne Tanke ikke fandt tilstrækkelig Tilslutning i Øjeblikket, maatte man foreløbig opgive den, thi det, det nu fremfor alt gjaldt om, var at opdrage Folket og faa det til at forstaa de uhyre Fordele ved Samhandelen indenfor Imperiets Lande.

Det Resultat Imperiets Mejeridrift og Landbrug nu vil søge at naa ad den videnskabelige Undersøgelses og den teknisk-kommercielle Organisations Vej, nemlig at fremstille en standardiseret Vare af høj Kvalitet, der i nøje Samklang med Markedets Behov i fyldestgørende og rigelige Kvaliteter naar til det engelske Marked, har det danske Landbrug alt med overlegen Dygtighed naaet og ført til den højeste Udvikling. Dette er et stort Forspring, som vel ved Ihærdighed og Paapasselighed kan opretholdes, og dertil har endelig det danske Landbrug yderligere den store Fordel, som aldrig kan tages fra det, nemlig at ligge kun godt 24 Timer fra det britiske Marked; men derfor bør man selvsagt ikke paa nogen Maade underkende Betydningen af den Propagandabevægelse, som snart vil være i fuldt Sving.

Selv om en Toldpræference til Gunst for Dominions' Produkter vel ikke vilde faa det danske Landbrug til at falde overende, maa den Omstændighed, at denne Politik for Øjeblikket er traadt i Baggrunden og ikke betragtes som det eneste saliggørende, dog anses for en for os tilfredsstillende Udvikling.

DEN NATURVIDENSKABELIGE METODES BETYDNING FOR SAMFUNDSØKONOMIEN

Af P. P. Svelstrup

INDHOLDSFORTEGNELSE

Første Del: Indledning S. 266. — Forudsætninger S. 270. — Samfunds-
faktoren S. 276. — Naturfaktoren S. 281. — Arbejdskraften S. 285 —
Maal og Vægt S. 291.
Anden Del: Omkostningerne S. 297. — Variation af Naturfaktoren S. 299. —
Variation af Arbejdskraften S. 301. — Variation af Samfunds-faktoren S. 303.
— Udelelighed S. 309. — De tekniske Anlægs Udelelighed S. 311. —
Menneskearbejdets Tidsbestemthed S. 318. — Ejendomsret S. 320. —
Klassemagt S. 324.
Slutning S. 325.

I.

Indledning.

Medens der af Formalvidenskaberne kun kan kræves, at Resultaterne maa kunne afledes logisk af de valgte Forudsætninger, maa man af Realvidenskaberne kræve, at Resultaterne yderligere viser sig at stemme med Erfaringerne.

Igennem Aarhundreder har Videnskaben overvejende været formalvidenskabeligt præget, og der er ydet et kæmpe-mæssigt Arbejde i at udspikulere vældige Systemer bygget paa ret tilfældigt valgte Forudsætninger, men den praktiske Betydning har været saare ringe, dels fordi nye Forfattere ofte har valgt nye Forudsætninger, og dels fordi man kun i ringe Omfang beskæftigede sig med Spørgsmaalet om, i hvilken Grad Forudsætningerne stemmer med Erfaringen.

Forskellige Videnskabsgrenes systematiske Fremskridt begynder med, at Forudsætningerne¹⁾ underkastes en stedse mere

¹⁾ Den moderne Naturerkendelse bygger paa en tilsvarende Betragtning af Naturvidenskabens Metode. Saaledes siger E. Mach (Erkenntnis und Irrtum) S. 403 om Euklids Geometri: „Bei dieser künstlichen Aufreihung der Sätze an einem willkürlich gewählten Faden der Ableitung würden aber nicht nur die Wege der Forschung absichtlich verdeckt sondern auch der vielfache organische Zusammenhang der geometrischen Lehren blieb unsichtbar. Das System war eher geeignet ängstliche sterile Pedanten als fruchtbare produktive Forscher zu erziehen“ og videre S. 449: „Ihrem Ursprünge nach sind die Naturgesetze Einschränkungen, die wir unter Leitung der Erfahrung unserer Erwartung vorschreiben“.

indgaaende Kritik, idet man rejser Spørgsmaalet om, hvorvidt de Konsekvenser, man kan drage af dem, er i Overensstemmelse med Erfaringen.

Det karakteristiske for denne Udvikling ses eksempelvis ved en Undersøgelse af den kemiske Videnskabs Historie. Kemien, eller som den oprindelig hed Alkemia, gaar helt tilbage til Aristoteles, men alle Alkymisternes Forsøg paa at lave Guld eller finde de Vises Sten er forblevet uden praktisk Betydning, fordi Forudsætningerne var altfor tilfældigt valgt.

Det var egentlig først, da Lavoisier grundlagde den kvantitative kemiske Analyse, hvis Hovedsætning er den, at intet Stof opstaar eller forgaar, og at følgelig Summen af de i en kemisk Proces indgaaende Stoffers Vægtmængder er konstant, ligegyldigt hvilke kemiske Forbindelser, Stoffet danner, at der begyndte en mægtig Udvikling af denne Videnskab.

Fra de første Vægtforsøg, der benyttedes til at vise, at Forbrænding er en Iltningsproces, til Nutidens højt udviklede Kemi — altsaa en Periode paa kun 150 Aar — har Udviklingen været uendelig meget stærkere end i nogen tidligere Periode, og en mulig Forklaring paa denne Udvikling er, at medens Metoden tidligere var kvalitativ, er den nu blevet kvantitativ; derved er vort Erfaringsmateriale bedret, og det er muligt at vælge Forudsætninger for Tænkningen, der er i nøjere Overensstemmelse med Naturen.

Ligesom den kemiske Videnskab kan de andre Naturvidenskaber datere Begyndelsen af Nutidens raske Udvikling fra den Dag, man begyndte at maale og veje og derved blev i Stand til at vælge stedse bedre Udgangspunkter for Tænkningen. Som et interessant Eksempel paa Naturvidenskabens Arbejde kan nævnes, at den moderne Lysteori hviler paa, at man ved Maaling har fastslaaet, at saavel Lyset som de elektromagnetiske Svingninger breder sig med en Hastighed af 300 000 km i Sekundet.

Ved en stadig Uddyben af de valgte Forudsætninger gennem en stadig mere indgaaende Anvendelse af Maal og Vægt arbejder Naturvidenskaberne sig Skridt for Skridt frem. Lige saa lidt som Galilei og Newton kan siges at have givet os et objectivt Billede af Naturen og dens Processer, lige saa lidt har Bohr og Einstein gjort det. Men vi arbejder os formentlig stadig nærmere mod de objectivt rigtige Forudsætninger for videnskabelig Naturerkendelse, og gennem saadanne successive Approximationer vil vi formentlig nærme os objectiv Erkendelse uden nogensinde at naa den.

Denne Fremhævelse af Metoden som værende af afgørende Betydning for en Videnskabs Udvikling bestyrkes i de seneste Aar af Udviklingen indenfor Biologien, idet denne Videnskab hidtil har været væsentlig kvalitativ uden at føre til større praktiske brugbare Resultater, men gennem Gregor Mendels, Hugo de Vries', W. Johannsens og andres Undersøgelser har man fundet visse simple kvantitative Lovmæssigheder for Arvelighedsforholdene, hvorved man er i Stand til at udforme klare og nøjagtige Hypoteser, som kan prøves i Erfaringen, og herved er der skabt et Grundlag, som der vil blive arbejdet videre paa.

Vor Naturerkendelse faar imidlertid først praktisk Betydning¹⁾ for os Mennesker, naar vi derigennem kan skaffe vore Behov tilfredsstillede med mindre Anstrængelse end tidligere. Naturerkendelsen og Samfundserkendelsen er derfor to Sider af samme Sag — Tilfredsstillelsen af Menneskers Behov — og der synes paa Forhaand Anledning til at tænke sig Muligheden af, at disse Videnskaber vil kunne have gensidig Betydning for hinanden, saaledes at Samfundsøkonomien pegede paa hvad er ønskeligt, Tekniken derimod paa, hvad der er muligt, og man kunde derfor undersøge i hvilken Udstrækning teknisk Metode kan anvendes i Økonomien.

Det har allerede her Interesse at gøre opmærksom paa, at Professor Cassel, Stockholm, ved sine Forelæsninger paa Universitetet i London i 1925 gør opmærksom paa, at de væsentlige Fremskridt i Samfundsøkonomien skyldes Anvendelsen af den kvantitative Metode. Det vil imidlertid være af særlig Betydning, hvis man samtidig fastholdt, at det er den kvantitative Metode, der har ført Naturvidenskaberne saa langt frem, og at Samfundsøkonomien sandsynligvis har modtaget Metoden som Laan fra disse Grene af Videnskaben.

Lige saa lidt som de tekniske Videnskaber og Naturerkendelsen i det hele udelukkende bygger paa en Sammenhobning af Erfaringer, lige saa lidt kan man forny Samfundsøkonomien ved at dygne Erfaring til Erfaring. Det har da ogsaa vist sig, at den Metode indenfor Samfundsøkonomien, der overvejende interesserer sig for at indsamle Materiale — særlig den historiske Retning — ikke har opnaaet af føre Videnskaben særlig langt frem, og utvivlsomt paa mange Punkter ikke er i Stand til at skaffe saa værdifulde Resultater,

¹⁾ d. v. s. Betydning udover Tilfredsstillelse af Erkendelsestrangen.

som den liberale Økonomi kan opnaa ved sin forholdsvis begrænsede Anvendelse af kvantitativ Metode.

Samfundsøkonomien kan i hvert Fald kun meget vanskeligt arbejde med det Væld af Forudsætninger, som Nutidens kæmpemæssige Lager af historisk og statistisk Materiale synes at give. Man kan derfor opstille det ogsaa i andre Videnskabs-grene kendte Krav, at naar to Teorier forklarer det samme, maa man vælge den, der kræver de færreste Forudsætninger. Dette Krav om Simpeltid i Videnskaben har været en mægtig Støtte for at bearbejde og belyse indviklede Problemer.

Naar man saaledes vil indskrænke Antallet af valgte Forudsætninger til det mindst mulige, maa man ikke glemme, at de Resultater, man kommer til ved logisk Deduktion af de faa Forudsætninger, skal vise sig at være i Overensstemmelse med det indsamlede store Erfaringsmateriale. Kan dette ikke paavises eller i hvert Fald, hvis det viser sig, at den logiske Deduktion fører til Resultater, der er i Strid med Erfaringerne, maa Forudsætningerne forkastes og man maa — paa samme Maade som i Naturvidenskaberne — ved successive Approximationer nærme sig de rigtige Forudsætninger, der kan føre os stedse nærmere til en uangribelig Samfundserkendelse.

For Samfundsøkonomien er en Udveksling paa samme Maade som de egentlige Naturvidenskaber ved Hjælp af kvantitativ Metode og successive Approximationer overordentlig vanskelig, fordi Samfundsøkonomien ikke, eller saa godt som ikke, er i Stand til at eksperimentere, d. v. s. undersøge nøjagtige Variationer af en enkelt Forudsætning. Vore Erfaringer er altid blandede, og der er overordentlig mange Fejlkilder i dette Arbejde. Hertil kommer, at da Samfundsøkonomien omhandler den økonomiske Side af Forholdet mellem Natur og Mennesker, har den meget stærke Berøringspunkter med saa godt som alle andre Videnskabsgrene.

Naar Samfundsøkonomen interesserer sig for Naturen, interesserer han sig vel lige som Teknikeren for en bestemt Maskine, men hans Interesse, der er dikteret af Behovtilfredsstillelse, omfatter ikke de tekniske Enkeltheder, men Spørgsmaal som Antallet af producerede Genstande pr. Tidsenhed, Maskinens Arbejdsomkostninger, Levetid, Genfremstillingspris, Udelelighed o. s. v.

Paa den anden Side bygger Samfundsøkonomien paa Videnskaberne om Mennesket, og selv om det er Mennesket i hans økonomiske Funktioner, der direkte interesserer, saa er Mennesket en Enhed, og Forandringer i helt andre Sider af

Menneskelivet kan have den største Indflydelse paa Samfundet ved at fremme eller hemme direkte økonomiske Handlinger. Man kan i saa Henseende henvise til de omfattende Undersøgelser, der er foretaget af Økonomer som Sombart, Max Weber og andre (Honigsheim m. fl.).

Det overordentlig store Materiale vil derfor tvinge Samfundsøkonomen til at vise den aller største Forsigtighed ved Valget af sine Forudsætninger, og til efter Deduktionen at prøve Resultaterne omhyggeligt i det store og yderst brogede Materiale. Selv i saa Fald vil det være yderst vanskeligt at bygge et uangribeligt System.

Forudsætninger.

Naar man i Tilslutning til, hvad der er omtalt i Indledningen om Videnskaben i Almindelighed vil opstille det færrest mulige Antal Forudsætninger for her ud fra at skabe et økonomisk System, vilde det naturligste maaske være at gennemgaa de Forudsætninger, som tidligere Samfundsøkonomer har arbejdet med, og vise, dels hvilken Betydning de har haft, dels paa hvilke Punkter de har vist sig mindre anvendelige.

En saadan Fremgangsmaade vil imidlertid virke trættende paa adskillige Læsere, der maa forudsættes at være bekendt med Hovedtankerne hos de forskellige Skoler eller Retninger. Der skal derfor her kun nævnes, hvilke Forudsætninger der i det følgende arbejdes med, idet enkelte Punkter, hvor de her nævnte Forudsætninger strider imod hvad der fra anden Side er fremsat, skal blive gjort til Genstand for en kort Omtale.

1. Da Samfundsøkonomien handler om, hvorledes Naturens Goder og Kræfter anvendes af Mennesker, saaledes at den største Tilfredsstillelse opnaas med den mindste Anstrængelse, er det Menneskene, der altid maa være det primære. Man kan ikke tænke sig Samfundsøkonomi uden Natur, men Interessen for Naturen er i Økonomien udelukkende bestemt af Interessen for Menneskene. Et Vandfald kan godt have 1000 H. K., Atomet kan rumme store Mængder af Kraft, Økonomien begynder først at interessere sig for disse Kræfter fra det Øjeblik, hvor de kan skaffe Menneskene en større Tilfredsstillelse med en mindre Anstrængelse.

Ved Valget af denne Forudsætning kommer man i Mod-sætning til en Retning indenfor Økonomien, der lige fra Begyndelsen ligestiller Naturindsatsen og Arbejdsindsatsen. En saadan Ligestilling er ganske vist forstaaelig, naar man direkte

overfører Privatøkonomiens Begreber paa Samfundsøkonomien, men den er i høj Grad skæbnesvanger, fordi den i nogen Grad gør Samfundsøkonomien til udvidet Driftsherøkonomi, hvorved Økonomiens System faar en hel anden Karakter. Det skal senere ved Omtalen af decreasing returns Lov blive nærmere omtalt, hvorledes Uklarheden i Forudsætningen fører til uklare Resultater. Der vil derfor i det følgende ske en principiel Afvisning af alle Forsøg paa en umiddelbar Ligestilling af Menneske og Natur, idet vi principielt forudsætter, at Samfundsøkonomien handler om Mennesker.

2. Det er nævnt, at Samfundsøkonomien handler om Menneskenes Behov og deres Tilfredsstillelse, og man har som Rettesnor for, hvorledes disse Behov blev tilfredsstillet, opstillet Forudsætningen om „den økonomiske Mand“, der er saa klog, at han altid forstaar at handle, saa at han faar den største Tilfredsstillelse med den mindste Anstrængelse. Denne Forudsætning om den menneskelige Forstand maa imidlertid forkastes, dels fordi dens Konsekvenser ikke synes at stemme med Erfaringen, dels fordi Menneskets Bevidsthedsliv kun omfatter en begrænset Del af Organismens Funktioner, og dels fordi man indenfor Psykologien kritiserer Teorien om den kloge Mand, og Psykologien derfor bedre vil kunne anvendes som Støttevidenskab for Økonomien, hvis denne begrænser Anvendelsen af Teorien om den økonomiske, altid kloge Mand og vælger en Forudsætning, der ikke kan gøres til Genstand for den samme Kritik.

Man maa i Stedet for denne Forudsætning opfatte Mennesket som en Organisme, der har en uendelig Række saavel materielle som ideelle Behov, som det er mere eller mindre paakrævet at faa tilfredsstillet. Økonomien handler om, hvorledes der tilfredsstilles de flest mulige Behov med den mindst mulige Anstrængelse (Sparsommelighedsforudsætningen). Man kan derfor enten opfatte Behovmængden som en Konstant og undersøge Anstrængelsens Variationer eller omvendt opfatte Anstrængelsen som en Konstant og undersøge Variationer af Tilfredsstillelse.

Det skal her indskydes, at det i Praksis i mange Undersøgelser vil være formaalistjænligt at nøjes med visse Grupper af Anstrængelse og Tilfredsstillelse, f. Eks. saadanne, som vil kunne maales med den økonomiske Maaleenhed, der senere vil blive nærmere omtalt.

I hvert Fald vil det ud fra denne Forudsætning være umuligt at arbejde udelukkende med det snævrere Begreb den økonomiske Mand, idet Menneskers Handlinger ikke udeluk-

kende er bestemt af Hensynet til individuel økonomisk Fordel. Der bliver derfor i Økonomien Plads til Klassehandlinger, og dette synes ikke alene at være heldigt fra et begrebsmæssigt Synspunkt, men det vil ogsaa vise sig at stemme med utallige Erfaringer, at økonomiske Klassehandlinger bør indordnes i Samfundsøkonomien.

Endvidere maa vor Forudsætning give Plads for Handlinger, der nok har økonomiske Følger, men ikke økonomiske Motiver. Der er allerede peget paa Max Webers, Sombarts og Honigheims Undersøgelser af hvilken Betydning Samfundsborgerens etiske og religiøse Opfattelse har for Samfundsudviklingen, og der er vel herefter neppe Tvivl om, at de økonomiske Følger af Handlinger med ikke økonomiske Motiver er et Omraade indenfor Økonomien, der er altfor lidt belyst, og som trænger til mange Specialundersøgelser inden denne Gruppe Problemer fuldt ud vil kunne indordnes i den almindelige Teori. Hvilken Sammenhæng er der f. Eks. mellem Landbrugsudviklingen i Danmark i de sidste 50 Aar og den idealistiske Bondebevægelse? Og hvilken Betydning har Verdenskrigens Omflytning af Soldaterungdommen haft for at lære Europas Bønder nye Landbrugsmetoder? Og der kunde stilles mange lignende Spørgsmaal, der maa vente paa en fyldestgørende Besvarelse.

3. Samfundsøkonomien omfatter en Helhed af Mennesker og deres Økonomi og omfatter ikke det enkelte Menneskes Privatøkonomi.

Spørgsmaalet bliver derefter, hvor omfattende denne Helhed skal gøres. Der kan ikke blive Tvivl om alt, hvad der har Forbindelse med Verdensøkonomien og om de enkelte Landes Nationaløkonomi; endvidere maa de enkelte Landsdele og Erhvervs Økonomi utvivlsomt medtages, idet disse langt snarere er Led i Helheden end noget privat og individuelt.

Derimod er det noget sværere at sige, om den enkelte Bedrift kan betragtes som en Helhed i samfundsøkonomisk Betydning. Mange Økonomer er tilbøjelige til at mene, at Problemer der kun vedrører en enkelt Virksomhed falder helt udenfor Samfundsøkonomien, og denne Opfattelse er dels historisk og dels saglig begrundet; historisk fordi de enkelte Bedrifter igennem Aarhundreder har været saa smaa, at den enkelte Bedrifts Skæbne ingen samfundsøkonomisk Betydning havde, og sagligt, fordi Privatøkonomiens Forudsætninger er andre end Samfundsøkonomiens, og det er videnskabeligt set farligt at blande saadanne to Sæt Forudsætninger sammen.

I vor Tid findes der imidlertid saa store økonomiske Enheder — f. Eks. det europæiske Staalkartel og den tyske Farvetrust — at disse Enheder har større Betydning for Europas Økonomi end hele Nationaløkonomien i enkelte Smaalande. Hertil kommer at Udviklingen med stigende Hast gaar i Retning af større og større Enheder, f. Eks. gennem internationale Karteldannelser, og et af Nutidens største økonomiske Problemer er netop Undersøgelsen af disse Enheders Økonomi i Sammenligning med Økonomien under den frie Konkurrence, og det forekommer mig derfor urigtigt ved Valg af Forudsætninger at afskære Samfundsøkonomien fra at foretage saadanne Sammenligninger. Det vil derfor være fordelagtigt at opgive den hidtil gældende Skillelinie, der sætter en formel Grænse ved Enkeltbedriften og i Stedet anlægge en reel Maalestok og sige, at Samfundsøkonomien omfatter alle de Enkeltbedrifter, hvis Økonomi er af væsentlig Betydning for Helheden.

Fordelen ved den her foretagne Deling ses maaske bedst, naar man erindrer, at Nutidens Stater, f. Eks. ved den brasilianske Kaffevalorisation eller den engelske Stevenson Ordning m. H. t. Gummi, foretager Dispositioner, hvis Betydning efter de tidligere Synspunkter laa paa Grænsen mellem Privatøkonomi og Samfundsøkonomi.

Man vil herved ikke kunne undgaa at faa et Moment af Driftsøkonomi ind i Samfundsøkonomien, men det vil, da Driftsøkonomien er en kvantitativ Videnskab, kun kunne medføre, at Samfundsøkonomiens Udvikling i Retning af kvantitative Bestemmelser vil ske hurtigere end ellers, og det vil efter det i Indledningen fremhævede neppe kunne betragtes som noget uheldigt¹⁾.

4. Hverken Menneskene eller den Natur, som Økonomien beskæftiger sig med, er uendelig delbare. Naar saaledes Tekniken kan levere en Maskine til Pris 100, der kan yde 100 Stk. og en Maskine til Pris 200, der kan levere 300 Stk., bliver det Økonomiens Opgave at bestemme, hvilken af de to Maskiner det i et givet Tilfælde er fordelagtigst at anvende.

Denne Udelelighed er imidlertid ikke konstant, men varierende væsentlig efter det Stade, som vor tekniske Erkendelse er naaet. Konsekvensen af, at Naturfaktorens Udelbar-

¹⁾ Man vil neppe heroverfor kunne indvende, at Samfundsøkonomi og Driftsøkonomi i saa Fald mangler en rationel Grænselinie, idet Adskillelsen mellem de to Fag maa søges i det valgte Synspunkt.

hed varierer, er, at man ikke tør slutte uden videre, at de økonomiske Love, der gælder i et primitivt, lidet sammensat Samfund, ogsaa gælder i Nutiden. Dette maa man udtrykkelig gøre opmærksom paa, fordi en Del af Samfundsøkonomernes Fejlslutninger kan henføres til, at man ikke har været opmærksom paa, at Delbarheden varierer.

Selv om den tekniske Erfaring i lange Tider har vist, at Delbarheden bliver mindre og mindre, maa Økonomien dog fastholde, at der er Mulighed for saavel en tiltagende som en aftagende Delbarhed samt for en Kombination af begge. Navnlig det sidste, f. Eks. en Kombination af kæmpemæssige Elektricitetscentraler og smaa Motorer ligger i høj Grad indenfor de Problemer, der har den største praktiske Interesse.

I hvert Fald fremgaar det af Udelbarhedsforudsætningen, at Samfundsøkonomen for at kunne forklare de økonomiske Erfaringer rigtigt maa besidde en vis teknisk Indsigt.

5. Foruden de allerede nævnte Forudsætninger om Mennesker, Sparsommelighed, Helhed og Udelbarhed maa vi som Nr. 5 forudsætte, at Samfundet finder det formaalstjenligt at erstatte Summen af en Gruppe Enkeltøkonomier med Samfundsøkonomi i det Omfang, hvor der gennem Samfundsøkonomien skabes en større Tilfredsstillelse med samme Anstrængelse eller samme Tilfredsstillelse med en mindre Anstrængelse.

Efter denne Forudsætning gaar Helheden forud for Enkeltheden og det enkelte Menneskes Økonomi. Men det udelukker selvfølgelig ikke, at man vil kunne komme til det Resultat, at Helheden udvikles bedst ved at give de enkelte den størst mulige Selvstændighed.

6. Endelig maa for Fuldstændighedens Skyld nævnes, at Videnskaben maa betragtes som en Enhed, saaledes at de Forudsætninger, som andre Videnskaber regner med, ogsaa maa gælde for Økonomien; saaledes kan der ikke fortsat regnes med Begrebet den økonomiske Mand, naar dette er forkastet af Psykologien. Fra denne Videnskab maa ogsaa forudsættes kendt, at Mennesker kan overføre deres Viden til hinanden, et Faktum, der har den allerstørste samfundsmæssige Betydning, men alligevel ikke behøver at opstilles som en af denne Videnskabs Forudsætninger. Heller ikke Knapheden af Naturgoder er nævnt som Forudsætning, idet denne er hentet fra Naturerkendelsen og rent fysisk maa ses i Forbindelse med Sætningen om Energiens Konstans, og derfor i Økonomien opfattes alt for snævert.

Af Forudsætning Nr. 2 — Sparsommeligheden — og Nr. 3 fremgaar, at naar Mennesker i økonomisk Henseende slutter sig sammen og danner Samfund, kan det være, fordi de har Fordel af det. Det vil med andre Ord sige, at en Gruppe økonomiske Handlinger foretaget i et saadant dannet Samfund ofte koster mindre Anstrængelse, end naar de samme Mennesker fremskaffede sig de samme Goder hver for sig. For at tage et Eksempel maa vi hævde, at Danmarks 3—4 Millioner Mennesker ikke paa samme Areal og med samme Anstrængelser kunde skaffe sig samme Tilfredsstillelse, hvis de arbejdede uafhængigt af hinanden, som nu, hvor de arbejder i Samfund.

Man kan forsøge at udtrykke dette ved Hjælp af Bogstaver og kan da kalde Arbejdsindsatsen pr. Enhed for a , Naturindsatsen pr. Enhed for n og Antallet af de fremstillede Stykker for p . Vi faar da, at den samfundsløse Produktion koster p (a og n); medens Samfundsproduktionen koster ($p_1 a_1$ og $p_1 n_1$).

Ifølge det ovenfor sagte om Samfundsøkonomien i Mod-sætning til Privatøkonomien faar vi følgende Ulighed for Omkostningerne.

$$p_1 a_1 \text{ og } p_1 n_1 < p (a \text{ og } n).$$

Denne Ulighed viser, at Størrelserne a og a_1 , n og n_1 og p og p_1 ikke er de samme paa begge Sider af Ulighedstegnet. Fordelen ved de økonomiske Samfundshandlinger hidrører nemlig fra, at mange Handlinger, der i Privatøkonomien skal gentages, i Samfundsøkonomien ikke behøver at gentages. Et Samfund behøver kun en Gang at have Omkostningerne ved at finde paa, hvorledes en mekanisk Væv skal fremstilles, eller hvorledes der skal fremstilles Olie af Kul, medens de økonomisk enkeltstaaende hver for sig maa gøre den tilsvarende Opfindelse. Man kan kalde den Del af Arbejdet, der i Samfundsøkonomien ikke behøver at gentages for Samfundsfaktoren (s) og faar da, idet vi senere skal gøre nærmere Rede for denne Faktors enkelte Bestanddele, følgende Ulighed.

$$pa \text{ og } pn \text{ og } s < p (a \text{ og } n \text{ og } s).$$

De to her nævnte Uligheder kan kaste et interessant Lys over et Moment ved en Undersøgelse af Udbytteloven, som K. Schönheyder har foretaget i Nationaløkonomisk Tidsskrift 1926, og hvor han S. 401 hævder, at Forudsætningen for Udbytteloven i dens oprindelige matematiske Skikkelse er, at

en forholdsvis Forøgelse af samtlige Produktionsfaktorer giver den forholdsvis samme Forøgelse af Udbyttet.

Denne Forudsætning, der kan synes saa bestikkende, er kun rigtig i en Sum af Enkeltøkonomier, men urigtig saa snart det, vi har kaldt Samfundsfaktoren, begynder at gøre sig gældende. Det er derfor ikke underligt, at det Forsøg som Schønheyder gør paa at faa sin Forudsætning til at passe i moderne Samfund, hvor Samfundsfaktoren er en meget betydelig Størrelse, gør et alt andet end overbevisende Indtryk, og det vil derfor være ønskeligt, om Schønheyder fremtidig vilde indføre endnu en Forudsætning, der karakteriserer Samfundselementet i Produktionen.

Ud fra den i sidstnævnte Ulighed nævnte Karakteristik kan vi danne et nyt Begreb, det samfundsmæssige Fremskridt, som Stigning i Forholdet mellem Faktoren s og Faktoren a . Naar de to Faktorer er klart bestemt, vil vi ogsaa kvantitativt kunne bestemme Fremskridtet gennem en Beregning af Tilvæksten af s og Formindskelsen af a . At der er Grund til at tro, at en saadan kvantitativ Bestemmelse maa være et videnskabeligt Fremskridt, fremgaar af det i Indledningen fremhævede.

Samfundsfaktoren.

Ved en Sammenligning mellem en Sum af Enkeltøkonomier og den tilsvarende Samfundøkonomi faar man en Anelse om, hvor meget Samfundsfaktoren s betyder for Nutidens Mennesker. Man ved nemlig meget lidt om, hvorvidt det enkelte Menneske nu er klogere og derigennem bedre forstaar enkeltvis at skaffe sig en større Tilfredsstillelse med samme eller mindre Anstrængelse end Forfædrene i Stenalderen; hvad vi derimod ved er, at Samfundsannelsen nu er saa langt intensere end den nogensinde har været, og derigennem tilføres der de enkelte en ganske anden økonomisk Kraft, end nogen tidligere Tid har kendt. Det er derfor en Hovedopgave for Økonomien at undersøge, hvilke enkelte Bestanddele Samfundsfaktoren bestaar af. Medens der her i Almindelighed benyttes en Deling i Arbejdsdeling og Samarbejde, skal der i det følgende benyttes en Tredeling: mekanisk Arbejdsdeling, aandelig Arbejdsdeling og Samarbejde,

a. Mekanisk Arbejdsdeling. Man er indenfor Økonomien kendt med et Utal af Fremstillinger af den mekaniske Arbejdsdeling og dens Betydning, og her skal derfor foreløbig blot gøres et Forsøg paa at vise, hvorledes Betydningen af

Arbejdsdelingen kan maales. Man tænker sig to Mænd, hvoraf den ene kan udføre et Arbejde med Anstrængelsen m , et andet Arbejde med Anstrængelsen $n + a$, den anden behøver for de to samme Arbejder henholdsvis $m + b$ og n . Hvis de slaar sig sammen og deler Arbejdet bliver den samlede Anstrængelse $m + n$. Arbejder de hver for sig, bliver Anstrængelsen

$$\frac{m}{2} + \frac{n + a}{2} + \frac{n}{2} + \frac{m + b}{2}$$

Det er øjensynligt, at den sidste Anstrængelse er større end den første, og altsaa er Arbejdsdelingen en Fordel, men Forskellen mellem de to Anstrængelser er bestemt af Forskellen mellem de paagældendes Evner, og da der, som Økonomien ved fra fysiologiske Undersøgelser, ikke er nogen særlig stor Forskel paa de mekaniske Evner hos Gennemsnitsmennesker, har Arbejdsdelingen som saadan ikke nogen overvældende Betydning for Samfundsdannelsen.

Der kan dog i denne Forbindelse henvises til to Momenter, der i denne Sammenhæng har nogen Betydning, nemlig for det første den Tidsspilde, der kan konstateres ved Overgangen fra det ene Arbejde til det andet, og for det andet, den forøgede Arbejdsevne som Vanen giver. Selv om disse Momenter kan have stor Betydning, maa det ikke overses, at de kun er Led i en større Sammenhæng.

Ud fra disse Betragtninger maa man derfor kritisere Adam Smiths og hans Elevers overvejende Fremhæven af den mekaniske Arbejdsdelings Betydning. Smiths berømte Knappenaalekseksempel har haft en stor og uheldig Indflydelse paa det nittende Aarhundredes Økonomer, fordi det har tilsløret de betydningsfuldere Faktorer i Samfundsdannelsen, og det er derfor heldigt, at de senere Aars Samarbejde mellem Økonomer og Teknikere har kunnet vise, at dette Eksempel ingen Betydning har for Nutiden. Det vil imidlertid være af Betydning for den fremtidige Samfundshusholdning at fastholde, at mekanisk Arbejdsdeling som saadan kun har en begrænset Betydning for Samfundsfaktoren.

b. Aandelig Arbejdsdeling. Langt større Betydning for Samfundsfaktoren har den Kendsgerning, at det ene Menneske kan meddele sin Viden og Erfaring videre til andre. Dette gælder ikke ubetinget, idet Øvelse som saadan ikke kan meddeles videre, men derimod kan al Forstaaelse af Aarsagssammenhængen overføres fra den ene til den anden, uden

at Modtageren af denne Forstaaelse behøver at udrette et Arbejde, der er blot tilnærmelsesvis saa stort som det Arbejde, det var første Gang at fastslaa Aarsagssammenhængen¹⁾.

Vil man have et Udtryk for denne Samfundsvidens Betydning for den økonomiske Produktion, kan man kalde Anstrængelsen for at opnaa denne Viden for v , det direkte Arbejde for a , Overførelse af Viden for $\frac{v}{n}$ og Antallet af Stykker (producerende Individ) for p . Vi faar da følgende Ulighed

$$v \text{ og } p \left(a \text{ og } \frac{v}{n} \right) < p \left(v \text{ og } a \right).$$

Denne Interesse for Aarsagssammenhængen er et Omraade, hvor Økonomien og Tekniken mødes. Naar Gottl-Othlienfeld i *Wirtschaft und Technik* S. 258 vil forklare det centrale i Nutidens Teknik i Modsætning til (f. Eks.) Fortidens, er det Forstaaelsen af og den deraf følgende Udnyttelse af Aarsagssammenhængen, der bliver det centrale. For Økonomen ligger Hovedinteressen i Spørgsmaalet om Overførelse af dette Kendskab til Aarsagssammenhængen fra Individ til Samfund.

Af ovennævnte Ulighed fremgaar saaledes Betydningen af at gøre Kendskabet til Aarsagssammenhængen til stedse større Grupper Eje med stor Tydelighed. Vi ser og er i Stand til at beregne Fordelen, som den enkelte Fabrik har af at lade den enkelte Arbejdsproces en enkelt Gang gennemstudere og saa nyde Fordelen ved de Arbejdslettelser, som der bliver, de p Gange, Arbejdet bliver udført. Vi ser endvidere og kan beregne den Fordel, som beslægtede Industrivirksomheder kan have ved at indrette fælles Undersøgelseslaboratorier, og vi aner de produktive Fordele, som et Samfund kan have ved fuldt ud at udnytte de Muligheder, som denne Ulighed indeholder²⁾.

Hvad der yderligere kan forøge de produktive Fordele, som denne Ulighed giver Anvisning paa, er den Kendsgerning, at en afgørende Faktor for en Forøgelse af vor Naturerkendelse er den anvendte Metode. Det er nævnt tidligere, at den

¹⁾ Det dybest gaaende Eksempel paa denne Faktors Betydning er utvivlsomt Talsystemet, der engang skabt yder os store Lettelser i vort Arbejdet fra Dannelsen af simple Størrelsesbegreber over Rentetavler, Dødelighedstavler o. s. v. til Grundlaget for al kvantitativ Videnskab.

²⁾ Japan før og efter dette Lands Indtrædelse i Verdensøkonomien kan nævnes som Eksempel paa, hvilken Rolle en lille og stor Samfunds-faktor kan have for et Lands Økonomi.

kemiske Videnskabs voldsomme Fremstød skyldes Anvendelsen af den kvantitative Metode, og der er vel neppe Tvivl om, at hvis Menneskene i Øjeblikket skulde begynde paa bar Bund, vilde de hurtigt naa vor nuværende Rigdom, hvis de blot var i Besiddelse af vor Viden, men det er yderligere sandsynligt, at hvis de glemte vor Viden, men blot erindrede vor Metode, vilde den nuværende Teknik ret hurtigt kunde genopbygges.

I hvert Fald kan der neppe være Tvivl om, at moderne Samfund ved at sætte noget ind paa en stadig Bedring af Metoden, vil kunne bevirke, at Fremskridtene sker i et stadigt hurtigere Tempo — i hvert Fald, hvis man kan forudsætte, at Menneskene bliver ved med at have de samme Evner og Kræfter, som de nu har.

c. Samarbejde. Vor Samfundsviden skaber tekniske Muligheder for Maskiner, som den enkelte ikke kan udnytte, og som derfor, hvis vor Viden skal udnyttes paa økonomisk Maade, kræver et Samarbejde. Man kan i denne Forbindelse henvise til Tusinder af Eksempler paa Raastofomraadet, til det store Arbejde ved Udgravningen af Miner, paa Kraftomraadet ved Kraftcentraler, der forsyner Millionbefolkninger med elektrisk Lys og Kraft, ved Transportomraadet, f. Eks. ved de store Dampere, der snarere er svømmende Byer o. s. v.

Efterhaanden som vor Viden øges, bliver der stedse flere Muligheder for at udnytte vor Viden ved Samarbejde, og selv om den enkelte maaske ser sin Interesse i at beholde en individuel Ordning, maa vi som Følge af Forudsætning Nr. 5 hævde, at det er berettiget i Samfundsfaktoren at tage Hensyn til de Muligheder, der er for en Udnyttelse af vort Kendskab til Aarsagssammenhængen gennem Samarbejde. Paa et givet Trin af Samfundsudviklingen er der en Forskel mellem den faktiske Produktion og den Produktion, der var mulig, hvis vor Samfundsviden udnyttes fuldt ud.

Der er endvidere et Element i Samarbejdet, der er afhængig af den menneskelige Villie. Dette Element kan være baade positivt og negativt, idet den produktive Kraft af en Sum af enkeltvis arbejdende kan være baade større eller mindre, end hvis de paagældende underordnes en fælles Samfundsvillie. Vil vi finde en bogstavmæssig Form for dette Elements Betydning, kan vi kalde den frie Mands Arbejdsanstrængelse eller Arbejdsomkostning for at naa et bestemt Resultat for a , den samfundsbundne vil derimod yde mindre eller kræve mere og derfor have en Omkostning paa $a + m$, Antallet af Stykker kalder vi p og den samfundsmæssige Fordel

af Samarbejdet r, og vi faar da følgende Betingelse for Samfundsøkonomi

$$p(a + m) \div r < ap.$$

Vi har her en Ulighed, der kan bruges som Arbejdshypothese ved Undersøgelse af Spørgsmaalet om Samfundsorganisationen, idet alle Samfundsindgreb overfor den enkelte, der ikke stemmer hermed, er i Strid med de valgte Forudsætninger og derfor forkastelige.

Det er i denne Sammenhæng særlig Faktoren m, der er af Interesse, og man kan straks sige, at Betingelsen for, at vidtgaende Stats- og Samfundsindgreb overfor den enkelte bør finde Sted, er, at m er forholdsvis lille. Det er den, naar den enkelte i en Samfundsorganisation har samme Mulighed for at høste Resultatet af sine Anstrængelser, som hvis han arbejder privat. For at formindske m kræves derfor en Ordning af Godtgørelsen for Arbejdsindsatsen, der giver en nærmere Kontakt mellem den enkeltes Arbejdsindsats og Lønnen, og den letteste Maade, paa hvilken dette kan ske, er, at den paagældende Arbejder eller Funktionær faar Adgang til at kende og mærke Værdien af sin Arbejdsindsats. Denne Betragtning kan føres videre ved en Overvejelse angaaende Mulighederne for en Udvidelse af Statsadministrationen og Betydningen heraf i positiv og negativ Retning.

Man ser imidlertid ogsaa, at der er en Mulighed for at formindske m ved at give den arbejdende en Del af Fordelen ved Faktoren r. Denne Mulighed eller rettere de forskellige Former, hvorunder Muligheden søges virkeliggjort, kaldes i Almindelighed for Udbyttedeling, og vi ser af vor Ulighed, at der er en teoretisk Mulighed for en Samfundsorganisation, hvor den enkelte yder en større og ivrigere Indsats, end hvis han arbejdede selvstændigt og privat.

Ved Siden af de her nævnte Former for Samfundsvillie og Samfundskraft maa nævnes den økonomiske Betydning, som den Livsanskuelse, der præger Befolkningens Tankegang, faktisk har.

Livsanskuelsen kan vise sin samfundsmæssige Betydning paa to Maader, dels gennem de Vaner (eller Hjørnebaner), som det religiøse Liv skaber, og som det økonomiske Liv faktisk udnytter, og dels ved den positive Værdi, som Religionen tillægger det værdiskabende Arbejde. At disse Faktorer har meget stor Betydning ses alene af den Kendsgerning, at en væsentlig Del af den moderne Kapitalisme er bygget af

Tilhængere enten af Jødedommen eller af Calvinismen. Om nogen Maaling af disse Størrelser er der dog paa Videnskabens foreløbige Trin neppe Tale.

Naturfaktoren.

Den anden Faktor i Samfundsøkonomien er Naturfaktoren. Vi kender dens Betydning fra utallige umiddelbare lagttagelser af Jorden der dyrkes, og Raastofferne der omdannes i Fabrikkerne. Den umiddelbare lagttagelse synes at vise, at de værdifulde Stoffer hentes fra Naturen, omdannes og bliver forbrugt af Mennesker, og fra denne lagttagelse forstaar man, at adskillige slutter sig til en successiv Forbruget af Stofferne, saaledes at Jorden udpines og Raastoflejerne udtømmes.

Paa denne umiddelbare lagttagelse bygger adskillige Nationaløkonomer deres Postulat om Knapheden af Goderne, og ofte fremhæves dette Knaphedsmoment saa stærkt, at det maa virke ejendommeligt selv paa almindelige Læsere. I Gads danske Magasin, Februar 1927, S. 71, nævner Professor Wieth Knudsen, at det landøkonomiske Driftsbureaus Regnskaber for 1925—26 har oplyst, at Faldet i Produktpriser i Beretningsaaret er 27 %, medens Faldet i Omkostninger rundt regnet 19 %, og at denne Forskel er nok til at forvandle et straalende Overskud til et utvetydigt Underskud. Professor Wieth Knudsen siger herom: „at dette kun er et Bevis for, at vi har arbejdet os helt hen til Grænsen for, hvad det synkende Udbyttes Naturlov levner os i dette bærende Erhverv“. Uden at komme ind paa Enkeltheder kunde man spørge W. K., om den faldende Kroneværdi, der betyder, at Produktpriserne i det første Aar stiger mere end Omkostningerne, da maa kunne opfattes som Tegn paa det „stigende Udbyttes Naturlov“.

Iagttagelsen af, at Naturstofferne forbruges, er imidlertid ikke rigtig, for saa vidt som Stofferne ikke forbruges, men kun cirkulerer, og da man i Fysikken har fastslaaet Sætningen, at Stofmængden i Verden er konstant, kan man tænke sig en fortsat Cirkulation, og denne Cirkulation kan i stigende Grad gaa gennem Mennesket, eventuelt via Planter og Dyr.

Man kan dog ikke frakende Knaphedsmomentet enhver Betydning, idet det af det allerede sagte fremgaar, at der kan være Tale om en absolut og en relativ Knaphed. Den absolutte Knaphed er bestemt af Sætningen om Energiens Konstans, den relative Knaphed af Tidens tekniske Viden.

Det, der har Betydning for Mennesket, er Spørgsmaalet

om Størrelsen af den Del af Naturen, der cirkulerer via Menneskets Forbrug, og denne Cirkulations Hastighed. Vi ser da straks, at paa begge disse Omraader har Naturfaktoren meget store Udvidelsesmuligheder. Naar saaledes Udviklingen i det nittende Aarhundrede har gjort alle maltusianske Spaadomme til Skamme, skyldes det, at Mennesket er blevet i Stand til at forøge baade Cirkulationsmængden og -hastigheden i nogen Grad.

Ser vi imidlertid Naturfaktoren fra dette Synspunkt, er det klart, hvor store teoretiske Muligheder der er, særlig for at drage en Mangedobling af Naturens Stoffer ind i den Cirkulationsproces, der har Betydning for Mennesket, og dermed er der en teoretisk Mulighed for en Mangedobling af Produktionen. Da dette Spørgsmaal imidlertid har stor aktuel Interesse, skal der her gøres opmærksom paa forskellige Momenter i vor tekniske Viden, som har samfundsøkonomisk Betydning.

For ca. 150 Aar siden var engelske Samfundsøkonomer i høj Grad trykket af, at det Raastof, som England havde i sine Skove, svandt og i hvert Fald ikke kunde strække til for at forsyne den voksende Befolkning med Brændsel. Bekymringerne viste sig at være unødvendige, da man snart efter begyndte at udnytte de utrolige Rigdomme i Retning af Brændsel, som England ejer i sine Kul.

I de senere Aar har Klagen over Raastofmangel særlig koncentreret sig om Olien, og man har forudset den nærliggende Dag, da den naturlige Olie slap op, og da den Teknik, der hvilede paa Udnyttelsen af billig Olie, maatte standse. Ogsaa paa dette Omraade har Nutidens tekniske Viden sejret over Bekymringerne, idet man f. Eks. ved den af Bergius anviste Fremgangsmaade kan fremstille Olie af Kul, og at der foreløbig ingen Udsigt er til Kulmangel i Verden fremgaar af, at Handbuch der Kohlenwirtschaft S. 797 anslaaer Summen af Verdens Kulforraad til 7 384 965 Millioner Tons, heraf 771 408 Millioner Tons i Europa og 5 073 436 Millioner Tons i Nordamerika.

Det Problem der med Hensyn til Naturfaktorens Cirkulation maa have størst Interesse for Økonomien i denne Sammenhæng, er Forholdet mellem organisk og uorganisk Kemi. Saa længe man nemlig maa have den Opfattelse, at der er en Væsenforskel mellem de to Grupper af Forbindelser, er den uorganiske Kemis storslaaede Muligheder kun af begrænset Betydning, fordi Menneskene først og fremmest behøver Føde og andre organiske Stoffer. Hvad vilde det nemlig hjælpe,

om Fremtidens Mennesker kunde fremtrylle de herligste Bygninger og Fabrikker, hvis de manglede de nødvendige organiske Stoffer.

Nu har man imidlertid kunnet fastslaa, at der ingen principiel Skillelinie er mellem naturlige og syntetiske Produktionsformer, idet det er muligt af syntetiske Forbindelser at danne kemiske Forbindelser, der tidligere kun kunde fremstilles ad naturlig Vej. Da Antallet af Processer, hvorved man syntetisk kan fremstille Stoffer, der tidligere kun fremstilledes ad naturlig Vej, stadigt er stigende (f. Eks. Kunstsilke, kunstigt Læder, Lak, Celluloid, syntetiske Gødningstoffer o. s. v.), har man Grund til at antage, at denne Udvikling vil fortsættes, saaledes at flere og flere af de Stoffer, til hvis Fremstilling der nu kræves Dyrkning paa store Strækninger af Jordens Overflade, vil kunne fremstilles fabrikmæssigt¹⁾.

Som et Eksempel herpaa skal nævnes Kultjærefarverne og da særlig Indigo. I sin Tid dyrkedes Indigoplanten i Tyskland, og man fremstillede Farvestoffet — ganske vist kun i begrænsede Kvanteter. — Senere lærte man at udnytte Tropernes frugtbare Jord og store Solenergi, og dermed gik Fremstillingen af Indigo stærkt frem. Nu er man imidlertid naaet til at fremstille Indigo ad kemisk Vej, og de Mængder der i vor Tid fremstilles ad denne Vej vilde, hvis de skulde fremstilles ad organisk Vej, lægge Beslag paa meget store Dyrkningsarealer.

Et andet, om end noget mere indirekte, Eksempel paa hvilken Betydning Nutidens Viden har for Fremstillingen af organiske Stoffer, har man i den moderne Kvælstoffremstilling, f. Eks. ad elektrokemisk Vej. Det er ikke længe siden, at man med Betænkelighed imødesaa den Dag, hvor den naturlige Kvælstofgødning — Chilisalpeteren — vilde være opbrugt. Nu er Chilisalpeterens Betydning, paa Grund af de sidste Aars mange Forbedringer i Fremstillingen af kunstigt Kvælstof, i stærk Aftagen. Saaledes var efter Magazin der Wirtschaft Hefte 8, 1927, Verdensproduktionen af bundet Kvælstof fordelt med 47 % paa syntetiske Kvælstofforbindelser, 27 % paa bundet Kvælstof ved Kuludnyttelsen og 26 % paa Chilisalpeteren, og endda er Fremstillingen af kunstigt Kvælstof i stadig Udvikling. Der behøves ikke mange Ord for, at Opmærksomheden kan henledes paa, hvad billig Fremstilling af

¹⁾ Det er tilnærmelsesvis regnet ud, at Forholdet mellem de Parfumer, der er lavede helt af naturlige Essenser og Olier, og dem, der er fabrikerede af syntetiske Materialer, er som 1 til 100.

kunstigt Kvælstof vil kunne betyde for Udviklingen af Landbruget, idet kun en ringe Del af Jorden selv i fremskredne Lande faar den Kvælstoigødning, der er økonomisk rigtig. (Fr. Baade: Die neuen agrarischen Ideen seit 1914 i Die Wirtschaftswissenschaft nach dem Kriege 1925).

Der synes altsaa ikke foreløbig at være nogen Grund for Økonomerne til at fremsætte Teorier om Mangel hverken paa fysisk Kraft eller paa organiske Stoffer, og det maa derfor formentlig være berettiget at hævde, at Grænsen for Tilfredsstillelsen af vore Fornødenheder ikke ligger i Stoffernes Natur, men i vor Erkendelse af dem.

Den samme Tanke genfinder vi hos van Deventer i en Artikel: „Nye Ideers uimodstaaelige Magt“ i Industrial Management i September 1925, hvori det blandt andet hedder: „Vore Raastoffer og vort Forraad af menneskelig Arbejdskraft er begrænsede. Vore Kraftkilder har deres Grænse, og kun Tankernes uendelige Hav, hvorfra de nye Ideer kommer, er i alle Henseender ubegrænset. Det er noget skabende, der særlig karakteriserer Industriens, Videnskabens og Opfindelsernes Mænd. Hvilke sælsomme og mægtige Ideer hviler uopdagede i dette hemmelighedsfulde Havs Dybder og venter kun paa den Tænker, der vil befri dem. I dette Hav hviler sandsynligvis et Stof stærkere end Jærn, lettere end Aluminium, et Stof, der en skønne Dag vil forandre Tekniken i vore Bygninger, Flyvemaskiner og Automobileer fuldstændigt. I dette Hav hviler ukendte Fabrikationsprocesser saa vidunderlige, at vore stolteste og mest moderne Fabrikker kun kan karakteriseres som Legetøj. I dette Hav hviler uanede kemiske Processer, der er i Stand til at milliondoble den menneskelige Kraft. I dette Ideernes hemmelighedsfulde Hav hviler hele det tekniske og industrielle Fremskridts Fremtid.“

Netop de allersidste Aars Fremskridt indenfor Naturerkendelsen giver os en Anelse om, hvilke Kræfter der endnu findes uårte i Naturen. Der kan i saa Henseende henvises til den moderne Atomteori, hvorefter de Kræfter, der findes i de enkelte Atomere er umaadelig store i Forhold til den Brug, Mennesker kan have af dem, og selvom Udnyttelsen af Atomenergien endnu ligger udenfor den menneskelige Videns Grænser, er selve denne Energis Tilstedeværelse et Reservefond af Muligheder, der gør selve Naturfaktoren i Økonomien fra at være et Problem om aftagende Raastoffer til at være et Problem om tiltagende teknisk Indsigt og Forstaaelse af Natur-sammenhængen.

Det vil saaledes være ganske taabeligt at tænke, at Naturerkendelsens Stade i Øjeblikket skulde betegne Højdepunktet af Muligheder. Det er tværtimod sandsynligt, at Nutidens Udbygning af Metoden antyder en ganske uoverskuelig Mængde af Fremskridt.

Der er imidlertid Grænser for en Udvikling, idet for det første Sætningen om Energiens Konstans viser, at der aldrig bliver Tale om Nyskabelse af Energi, men kun om Omdannelse og Udnyttelse af allerede bestaaende Energi. Og ogsaa denne Omdannelse har sine Grænser, fordi Energiomdannelsen ikke sker lige villigt i enhver Retning, men efter Entropisætningen helst i den Retning, hvor der sker en Udjævning af Varmeenergien. Hvis man saaledes tænkte al Energi i Verden omsat til Varme, vil denne Varme tendere mod Udjævning, saaledes at Tendensen vilde være i Retning af samme Temperatur overalt. Men Mennesker kan kun udnytte Energien, naar der er eller kan skabes Spændingsforskel, og vi maa være klar over Muligheden for en Formindskelse af den Energi, der har Betydning for Menneskeheden, men denne Formindskelse vil dog neppe kunne mærkes af Mennesker i en Periode af en saa begrændset Længde, at den har Interesse for Økonomien.

Det er endvidere ikke udelukket, at der viser sig at være visse Grænser for en fabriksmæssig Fremstilling af organiske Stoffer, og at f. Eks. Vitaminspørgsmaalet vil nødvendiggøre, at en Del Stoffer fremstilles igennem Planter, men der er foreløbig Plads nok til en mægtig Forøgelse af alle saadanne Planter. Man maa jo i saa Henseende erindre, at kun en mindre Del af den til Dyrkning anvendelige Tropejord endnu udnyttes, og der er neppe Tvivl om, at baade Sydamerika og Afrika rummer uhyre store Muligheder for Planteproduktion, saa at selv en Begrænsning af de kemiske Fremskridt vil skaffe organiske Muligheder nok. Naturfaktoren i Samfundøkonomien maa i hvert Fald indtil videre betragtes mindre fra et Knaphedssynspunkt og mere fra et Cirkulations- og Erkendelsessynspunkt.

Arbejdsfaktoren.

Naar vi i den Ulighed, som blev opstillet som Grundlag for Samfundøkonomien, har sidestillet Naturfaktoren og Arbejdsfaktoren, saa siges dermed blot, at begge disse Faktorer er nødvendige, ja uundværlige i enhver Samfundøkonomi.

Man maa dog allerede paa dette Sted gøre opmærksom paa, at de to Faktorer har en samfundseconomisk grundforskellig Karakter, idet det som berørt i forrige Afsnit er ønskeligt, at Naturfaktorens Cirkulationshastighed og -mængde stadig forøges, medens det, som berørt i Afsnittet om Forudsætningerne, er Formaalet med Samfundseconomien, at gøre Menneskets Indsats af Arbejde for at naa en bestemt Mængde Samfundsgoder saa lille som mulig.

Denne principielle Modsætning mellem Naturfaktoren og Arbejdsfaktoren fremhæves ikke altid tilstrækkeligt tydeligt i Økonomien; dette har sin naturlige Forklaring i, at Økonomien ofte arbejder med Værdital hentet fra Samfundslivet uden at bemærke, at disse Værdital kun har en afledet og ikke nogen oprindelig Værdi.

Det uheldige i, at Værditalene for Arbejde og Naturgode sammenlignes allerede paa Økonomiens første Trin, kommer frem mange Steder, f. Eks. i Diskussionen om det aftagende Udbyttes Lov, hvor Tarp i Socialøconomisk Samfunds Festskrift S. 104 giver følgende Udtryk for Loven: „I en given Kombination af produktive Faktorer, der under givne tekniske Forudsætninger samvirker, saaledes at de giver Maksimum af Udbytte, vil hver Enhed, hvormed Mængden af en af de produktive Faktorer øges, give en stadig aftagende Tilvækst i Udbyttet eller i Grænsetilfældet højst samme Tilvækst som den nærmest foregaaende Enhed“. En saadan Ligestilling af Arbejds- og Naturfaktoren virker ikke til at klare det, der i den foreliggende Undersøgelse er Problemets Realitet, fordi Samfundet som nævnt i vore Forudsætninger bestaar af Mennesker, der er interesseret i en aftagende Arbejdsindsats og en tiltagende Naturindsats. Selv om Tarps Undersøgelse ikke skal kritiseres her, fordi Resultaterne er i Overensstemmelse med de valgte Forudsætninger, vil man, som vi senere skal se, naar man klargør sig denne Modsætning, med Fordel kunne opstille de økonomiske Udbyttelove paa en noget andet Maade.

Ved Samfundets Arbejdsfaktor forstaar vi Summen af Samfundsborgernes Arbejdsindsats. Da det er Formaalet at gøre denne Arbejdsfaktor for et bestemt Resultat — en bestemt Sum af Tilfredsstillelse — saa lille som mulig, og da det er en Erfaringssag, at Arbejdsanstrængelsen stiger hurtigere end Arbejdstiden, vil man under Forudsætning af, at alle har samme Arbejdsanstrængelse, fra et samfundsmæssigt Synspunkt komme til det Resultat, at det bedste vilde være, at alle arbejdede lige længe.

Denne Forudsætning er imidlertid ikke ganske rigtig, og der maa derfor tages et vist Forbehold, idet Arbejdsanstrængelsen for alle gamle og Invalider er større end for unge og normale. Minimum af Samfundsanstrængelse naas derfor ved at lade de unge og raske arbejde lidt mere og de gamle og invalide lidt mindre end Gennemsnittet — eller eventuelt helt fritage disse for at arbejde. Det kan tænkes, at man ved en rationel Maaling og Sammenligning af Anstrængelsen hos de forskellige Grupper og Arbejdsformer kan naa til at opstille Regler for Samfundets Krav til disse med Hensyn til Arbejdsanstrængelsen, alt ud fra Synspunktet den minimale Samfundsanstrængelse. Ret langt er man i saa Henseende endnu ikke naaet, men de foretagne Undersøgelser af Aandedrættet ved og uden Arbejde, af Blodtrykket o. s. v. viser, at naturvidenskabelig rigtige Maalinger kan foretages, og der skal her blot fremhæves den Betydning, de bør have for Samfundsøkonomien.

Det Synspunkt, der her er anlagt i Forholdet mellem sunde og invalide Borgere, kan udvides, saaledes at Minimum af Samfundsanstrængelse naas ved en Vurdering af Anstrængelsen i de forskellige Fag og en Bestemmelse af Arbejdstitidens Længde derefter. Der er ikke Tvivl, om at det ud fra vort Synspunkt er umuligt at forlange samme Arbejdstid af den, der blot skal være til Stede og den, der f. Eks. skal arbejde i et Valseværk eller et Glasværk.

Man kunde imidlertid ud fra denne Betragtning komme til det Resultat, at man ved Hjælp af den allermest fremskredne tekniske Erkendelse kunde naa saa rationelle Produktionsformer, at en forholdsvis kort Arbejdstid var tilstrækkelig til Fremstillingen af den ønskede Mængde Samfundsgoder — men i saa Fald vil det ikke være udelukket, at den eksisterende Samfundskapital ikke vilde være tilstrækkelig til Fremskaffelse af de tekniske Hjælpemidler, der er nødvendige til en saadan Produktion, de tekniske Fremskridt vil derimod lette Dannelsen af ny Samfundskapital.

Det er i saa Fald muligt, at den mindste Samfundsanstrængelse kunde naas ved at undlade Udnyttelsen af den tekniske Viden og nøjes med ringere Anlæg og en tilsvarende større Normalanstrængelse. Det er imidlertid ikke udelukket, at det vilde være en Fordel, at man udnyttede den tekniske Viden fuldt ud og dermed nøjedes med at skaffe Beskæftigelse til et begrænset Antal, som saa maatte fremstille saa meget, at de arbejdsløse kunde blive underholdt.

Hvorvidt man i givet Fald burde vælge lavere Teknik og fuld Beskæftigelse eller højere Teknik og delvis Beskæftigelse, er i første Omgang et driftøkonomisk Regnestykke, der i det givne Tilfælde kan besvares gennem kvantitative Beregninger, men man maa ud af Kravet om Minimum af Samfundsanstrængelse for et bestemt Resultat have Opmærksomheden henledt paa, at den enkeltes Anstrængelse forøges mere end proportionalt med den forlængede Arbejdstid. For at en Koncentration af Arbejdet paa en Gruppe Borgere skal siges at være forsvarelig, maa der ske en Produktionsforøgelse ud over, hvad samtlige Borgere ellers med deres mere beskedne Hjælpe-midler kunde fremstille, men det vil selvfølgelig ikke være let at opstille Maal for Størrelsen af en saadan Merproduktion. I mange konkrete Tilfælde vil den rationelleste Ordning vise sig at være, at det bedste tekniske Apparat anvendes særlig intensivt gennem Flerholdsdrift.

Tænker man sig nu et Samfund med en bestemt Gruppe Samfundsborgere og en fastslaaet Arbejdsmaade, vil Ønsket om at gøre Samfundsanstrængelsen til Minimum føre til Frem-sættelsen af to Krav.

a. Hver enkelt Samfundsborger skal være anbragt paa den Plads, hvor han kan udføre Arbejdet med den forholdsvis mindste Anstrængelse.

b. Hver enkelt Arbejdsproces skal tilrettelægges saaledes, at den fordrer den mindst mulige Arbejdsindsats af den arbejdende.

Hvad det første Krav angaar, vil der utvivlsomt altid være Mulighed for Konflikttilfælde, og Kravet maa derfor for-staaes med den Begrænsning, som Forholdenes Natur nødven-diggør. Men har man taget dette Forbehold, saa indser man straks, at Nutidens Samfund meget langt fra har opfyldt Kravet, idet en ganske væsentlig Aarsag til en Mængde Borgeres Plads i Samfundet kan karakteriseres med Ordet Til-fældighed. En saadan Tilfældighed har paa Udviklingens tid-ligere Stadium været en Nødvendighed, fordi man ikke har haft Midler til at paavise om en Dreng eller en Pige har Evner i den ene eller den anden Retning, det har man maattet lade Livet afgøre. En saadan Afgørelse kan synes god for de stærke og sunde, men for alle dem, der engang er kommet paa en forkert Plads og derefter er brudt sammen paa den ene eller den anden Maade, er denne Tilfældighed meget kostbar.

Fra Samfundskravet om Minimum af Anstrængelse er det

derfor af meget stor Betydning, at man nu efterhaanden kan analysere, hvilke forskellige Egenskaber de forskellige Samfundsopgaver kræver af deres Udøvere, og derefter eksperimentelt kan fastslaa, hvilke Prøver der skal bestaa, for at den enkelte senere skal vise sig dygtig i sit Fag.

Disse Prøver staar endnu i den eksperimentelle Undersøgelses Tegn, men der arbejdes ihærdigt og gøres stadig Fremskridt, og de indvundne Erfaringer fra foretagne psyko-tekniske Undersøgelser viser, at der ad denne Vej kan foretages meget betydelige Besparelser af Samfundsanstængelse, men det volder dog stadig Vanskeligheder at føre disse Undersøgelser over fra blot Konstateren af kvalitativ Forskelighed til en eksakt kvantitativ Maaling.

Med Hensyn til det andet Krav er dette noget beslægtet med det saakaldte Taylorsystem, men dette er usamfundsmæssigt, fordi dets Tidsstudier kun tog Sigte paa Arbejdsgiverens Bogholderi, der kun har meget ringe Forbindelse med egentlige samfundsmæssige Maalinger og Sammenligninger. Men nogen Samfundsbetydning maa man dog tillægge Taylorsystemet, fordi en sparet overflødig Arbejdsbevægelse lige saa vel betragtes som en Fordel for Samfundet som for Arbejdsgiveren.

Da Arbejderne overalt har modsat sig et Taylorsystem, der ikke tog Hensyn til de samfundsmæssige Synspunkter, er dette efterhaanden forladt overalt, og den Udvikling, der har fundet Sted saavel indenfor Taylors Discipelkreds som blandt de amerikanske Arbejdere, og som foreløbig resulterede i det Foredrag, som William Green, Formanden for Arbejdersammenslutningen i U. S. A., holdt i Taylorselskabet den 3. December 1925 (omtalt i International labour review 1926), vil sikkert betegne Indledningen til en Tid, hvor Effektivitetsingeniørerne vil tage langt stærkere Samfundshensyn i deres Undersøgelser og derfor formentlig faa langt større Betydning for Udviklingen af Produktionen, saaledes at Samfundsanstængelsen holdes nede paa Minimum.

Den rationelle Vej i saa Henseende er at lade de Arbejdsprocesser, der i det moderne Samfund gentages indtil det uendelige, undersøge af Videnskabsmænd, saaledes at den for det udførende Menneske absolut mindste Anstængelse er fastlagt. Dette er selvfølgelig et ganske overordentligt omfattende Arbejde, ikke mindst i Betragtning af, at de tekniske Hjælpemidler, der er til Disposition, endnu ikke er fyldestgørende, men det er utvivlsomt en Vej, ad hvilken der vil

kunne naas store Resultater (jfr. m. H. t. Maskinskrivning Werkstattstechnik 1922 S. 563).

En af de værdifuldeste Hjælpemidler for Mennesket til Formindskelse af Arbejdsanstrængelsen er Anvendelsen af Maskiner, hvorved Naturkraften ofte vil erstatte Menneskekraften.

En fuldstændig fyldestgørende økonomisk Sammenligning mellem Menneske og Maskine har man først, naar man kender og kan maale et Menneskes tekniske Nyttevirkning paa samme Maade som en Maskines. En saadan Undersøgelse er foretaget af Dr. E. Hansen (Untersuchungen über den mechanischen Wirkungsgrad der Muskelarbeit 1927), idet denne Forfatter definerer den tekniske Brutto-Nyttevirkning af Menneskearbejdet som Forholdet mellem det paa Arbejdsmaskinen direkte maalte tekniske Arbejde og det totale Energiforbrug, og kommer til det Resultat, at den tekniske Nyttevirkning i den foretagne Undersøgelse har et Maksimum paa ca. 20 %. Hermed er der skabt et foreløbigt Arbejdsgrundlag, paa hvilket Fremtiden vil kunne bygge videre med det Formaal at foretage direkte Sammenligninger mellem Maskiner og Mennesket som Arbejdsmaskiner i Produktionen.

Det vilde utvivlsomt vise sig, at det vilde være umuligt med menneskelig Kraft at udføre en væsentlig Del af det Arbejde, der nu udføres i Samfundet. Dette maa derfor udføres af andre Naturkræfter end Menneskehaanden, d. v. s. ved Hjælp af Maskiner, og Menneskets Opgave bliver derfor mere og mere at lede Naturkræfterne, saaledes at disse i deres Cirkulationsproces tjener Mennesket og dets Ønsker om den største Tilfredsstillelse med den mindste Anstrængelse.

Ingeniør Halfdan Steen Hansen, Oslo, har foretaget en interessant, ganske vist driftøkonomisk indstillet, men ogsaa samfundsøkonomisk, betydningsfuld Sammenligning mellem Omkostningerne ved det Arbejde, som den rent mekanisk arbejdende Mand udfører, og det Arbejde, Elektriciteten udfører og faar da (i Teknisk Ukeblad Nr. 23, 1926) følgende Sammenstilling: Naar man paa Grundlag af visse videnskabelige Maalinger regner Menneskets gennemsnitlige Ydelse i Arbejdstiden til $\frac{1}{21}$ H. K. og den betalte Arbejdsløn til 1,80 Kr. pr. Time vil den af Manden ydede H. K. Time koste $21 \times 1,80 = 37,80$ Kr. pr. H. K. Time eller 51,40 Kr. pr. k. W. h. Naar dette direkte sammenlignes med, at Energi til elektriske Motorer i Oslo faas for 24 Øre pr. k. W. h., er

Mandens rent mekaniske Arbejde 214 Gange saa kostbart som den elektriske Motors.

Selv om der kan være mange andre Maader at sammenligne paa, viser dog dette Tal, at den elektriske Kraft er meget billigere end Haandkraften. Man kan i mange Tilfælde ikke bruge det mekanisk arbejdende Menneske, hvor det er muligt at anvende en Maskine, og Konsekvensen heraf og af det mekaniske og tekniske Fremskridt er, at man i vor Tid og endnu mindre i Fremtiden betaler Arbejderen for det mekaniske Arbejde han udfører, men for det Aandsarbejde, der paa en eller anden Maade er knyttet f. Eks. til Pasningen af Maskinen.

Medens Samfundene maaske tidligere har kunnet sætte en Kløft mellem de saakaldte Aandens og Haandens Arbejdere, er en saadan Kløft nu og i Fremtiden i stigende Grad uden reelt Grundlag og højest Udtryk for en Klassekamp, der snart burde være overvundet. Jo før det moderne Samfund erkender, at der efterhaanden som den tekniske Udvikling skrider mere og mere frem, vil være Anledning til at udføre og lønne aandeligt Arbejde, jo bedre. En saadan Erkendelse vil have en vidtrækkende Betydning for en sund Udvikling af alle Samfundsforhold.

Maal og Vægt.

En Sammenligning mellem Fremskridtet i vor tekniske Erkendelse (Naturerkendelse) og vor Samfundserkendelse falder ubetinget ud til Fordel for den første. Tænk vi f. Eks. paa det sidste Aarhundredes Udvikling af Elektricitetserkendelsen, fra da Ørsted konstaterede Elektromagnetismen til f. Eks. Nutidens Atomteori, kan der neppe være Tvivl om, at intet Omraade indenfor Samfundsøkonomien kan pege paa blot delvis tilsvarende Fremskridt i Forstaaelse.

Det skyldes som tidligere berørt neppe, at Samfundsøkonomerne tænker daarligere end Naturforskerne — derom er i hvert Fald hidtil intet bevist — og man har derfor Lov til indtil videre at antage, at Naturerkendelsens hastige Fremskridt skyldes deres bedre Metoder, der kan karakteriseres ved de stadige Maalinger og de successive Approximationer, og dette maa igen ses i Forbindelse med de paagældende Videnskabers særlige Karakter.

For at naa til en Metode i Økonomien, der betinger hastige Fremskridt, er det først og fremmest nødvendigt at Økonomien anerkender, at den er en Realvidenskab, og at man

derfor har Ret til at forkaste enhver Tankebygning — den være saa logisk gennemtænkt den vil — der fører til Slutninger, der ikke stemmer med Erfaringerne. Derved vil den økonomiske Tænkning blive ført ind paa en Kritik af sine Forudsætninger, der kan føre successivt nærmere og nærmere det rigtige.

Man har ganske vist i Økonomien to Erkendelsesformer, der minder om den tekniske, nemlig de statistiske Undersøgelser og den historiske Metode. Begge disse Former har haft og har stadig deres store Betydning til Opklaring og Forstaaelse af Samfundsforhold. Dog har Resultaterne ikke altid været tilfredsstillende, fordi man mere erkender Tids-sammenhængen end Aarsagssammenhængen, og fordi man ved Undersøgelsen af et Fænomen ikke kan foretage den nødvendige Isoleringen og derefter maale og veje¹).

Betingelsen for, at man kan forsøge at anvende Maal og Vægt paa samfundsøkonomiske Problemer, er at man har en uforanderlig Maalenhed. En saadan søger man i Økonomien at skabe gennem Indførelse af en konstant Pengeenhed. En saadan er imidlertid behæftet med to store Fejlkilder, nemlig at Pengeenheden ikke er lige stor til forskellige Tider, og at Pengeenheden ikke er den samme Maaleenhed for forskellige Mennesker. Ingen af disse to Fejlkilder har man hidtil kunnet bortskaffe i det økonomiske Liv. Der er ganske vist fra Teoriens Side opstillet Krav om, at Maalenheden skal gøres konstant i Forhold til Værdierne, og man har ogsaa vist, hvorledes det formentlig kan gøres. Alligevel har intet Samfund vovet Springet til den formentlig konstante Pengeenhed fuldt ud. Den anden Fejlkilde — at Pengeenheden har forskellig Betydning for de forskellige Mennesker — kan man endnu vanskeligere komme helt bort fra.

Den økonomiske Teori maa derfor stadig have i Erindring, at Maalenheden ikke er helt paalidelig, og at eventuelle interessante Resultater maaske i visse Tilfælde vil kunne føres tilbage til, at Maaleenheden ikke har været konstant.

Holder man imidlertid mulige Fejlkilder i Erindring vil Maaleenheden kunne anvendes i Økonomien gennem Kalkulation og Efterregning. Det har i mange Tilfælde vist sig at være en skæbnesvanger Fejl, at der altfor ofte opereres med

¹) Jfr. dog: This study of specific facts has been accompanied by an increased use of quantitative methods. The modern economist enumerates, measures, weights. (Frederich Cecil Mills i *The Trend of economics* S. 37).

tilfældigt valgte Eksempler i Stedet for med Tal, som Erfaringen vil kunne give betydeligt bedre.

Saafernt man imidlertid vil arbejde med Tal fra Erfaringernes Verden og foretage Sammenligninger paa dette Grundlag, maa man kræve, at de indhentede Tal fremkommer ved Anvendelse af ensartede Regnskabsmetoder. Den økonomiske Videnskab maa derfor for at kunne udnytte Erfaringen fuldt ud kræve, at der for det første fastslaaes visse regnskabsmæssige Grundprinciper, der skal gælde for alle Grene af Økonomien, og dernæst, at der fastslaaes visse Specialprincipper, der er nødvendige for de enkelte Fag og Erhverv. Selv om saadanne Principer ikke straks kan blive fuldt ud rationelle, kan Rationalitet opnaas tilnærmelsesvis under det praktiske Arbejdes Udvikling. Det er derfor absolut den rigtige Vej, som Reichskuratorium für Wirtschaftlichkeit i Berlin er slaaet ind paa som Grundlag for sine Rationaliseringsbestræbelser.

Man har allerede længe haft mange dygtigt ledede Virksomheder, som f. Eks. Ludwig Loewe & Co. i Berlin og adskillige Fabrikker i de Forenede Stater, der indenfor deres Omraade har fastslaaet rationelle Kalkulations- og Efterregningsregler, saaledes at Produktionen ved Hjælp af Maaling og Sammenligning er sammensvejet til en organisatorisk Enhed, der af mange ledende Industrimænd opfattes som værende af større Værdi end Værdien af Anlægene som saadanne. Den heri udbyggede Metode er opfattet som en Hemmelighed, som Konkurrenten først har maattet arbejde sig frem til ved tilsvarende Anstrængelser.

Det har den allerstørste praktiske Værdi, at den heri liggende Erkendelse — paa samme Maade som i hvert Fald det meste af den rent tekniske Erkendelse — overføres til det, vi et tidligere Afsnit har kaldt Samfunds faktoren — d. v. s. at det grundlæggende Arbejde ikke i hvert enkelt Tilfælde skal gentages. I samme Retning har Professor Sillén, Stockholm, udtalt sig (Fabrikorganisation og Driftskalkuler, Oslo 1925), og det maa siges at være et stort økonomisk Fremskridt, at man i ledende Industrilande, og da særlig i de Forenede Stater og Tyskland er ved at gøre Principerne for rationel Kalkulation og Efterregning til en Videnskab, som Samfundsøkonomien i Fremtiden vil have Fordel af at støtte sig til.

Et saadant rationelt Kalkulations- og Efterregningsgrundlag vil faa den allerstørste Betydning for de Sammenligninger og Vurderinger, som Økonomien nu delvis foretager i Blinde; det skal f. Eks. senere blive omtalt, at Magt- og Interessemomentet

fremkalder Forskydninger selv i Skøn, der giver sig ud for og ogsaa virkelig ønsker at være rationelle, og det er derfor værdifuldt at et brugbart Maalesystem er under Opbygning.

Det maa nemlig i denne Forbindelse fastholdes, at det altid er og maa være økonomiske Overvejelser, der maa være Grundlaget for teknisk Handling. Der kan nemlig ikke være Tvivl om, at Teknik og teknisk Viden i sig selv er betydningsløse og først faar deres Betydning for Mennesket i det Øjeblik, de indtræder som Led i en økonomisk Vurdering foretaget af Mennesker.

Men fastholder vi dette, bliver det uforstaaeligt, at Menneskene som Teknikere uddanner stedse finere Maaleinstrumenter, medens de samme Mennesker som Økonomer bevarer det grove menneskelige Skøn, som Teknikere baade i Videnskab og Praksis har forladt for Aarhundreder siden.

I og for sig burde den tekniske og økonomiske Maalen og Udviklen af Maalemetoder gaa Haand i Haand, fordi de gensidigt betinger hinandens Nytte for Mennesker.

Den økonomiske Maalen, der hidtil har været omtalt, bestemmer imidlertid kun den ene Side af en Genstands Værdi for Mennesker, nemlig den man i Økonomien i Almindelighed kalder Tilbudskurven. For imidlertid at kunne foretage nødvendige Maalinger i Økonomien maa man ogsaa have en Maalestok for Efterspørgselskurver, idet man behøver Efterspørgselskurver, der udtrykker Summen af samtlige Borgeres Efterspørgsel.

Saadanne Kurver kan Samfundsøkonomien ikke selv skabe, men der vil ikke være noget i Vejen for, at disse Kurver skabes ved Samarbejde mellem flere Videnskabsgrene. Efterspørgselen er som nævnt i Forudsætning Nr. 2 bestemt af, at Mennesket er en Organisme, der har visse bestemte Behov, der er mere eller mindre nødvendige. Størrelsen af disse Behov kan delvis fastslaaes af Fysiologien, idet man dog for at faa saadanne Efterspørgselskurver fuldt anvendelige maa tage visse Hensyn til Indkomstfordelingen.

Herved naar man at faa Maalemetoderne ind i Bestemmelsen af Efterspørgselskurverne, og selv om man ikke straks kan naa til fuldt tilfredsstillende Resultater, er det dog bedre end at sige i al Almindelighed, at Efterspørgselskurverne er faldende og forskelligt faldende for forskellige Varer. Ved Hjælp af de her nævnte Maalemetoder opnaar man, at de Kurver, som Økonomien opstiller, bliver bedre og bedre. Man vil alt-saa her som paa andre Omraader af Naturerfaringen gennem

successive Approximationer kunne naa stedse nærmere til de absolutte Sandheder — selv om Afstanden fra det absolutte vel maa antages at blive større i Økonomien end i de egentlige Naturvidenskaber.

Det har altsaa Betydning baade for Forstaaelse af Funktionerne for Tilbuds- og Efterspørgselskurverne at bygge paa de naturvidenskabelige Maalinger. Skønt dette meget sjældent erkendes fra de økonomiske Teoretikers Side, ser vi dog, at de Størrelsesbestemmelser, som der i Almindelighed regnes med og som ikke hviler paa det rene Skøn, er overført temmelig direkte fra Tekniken.

Kun faa Samfundsøkonomer har indset, at det er af Betydning at indføre Maalemetoder, som man vel neppe har noget teknisk tilsvarende til. Dette hænger sammen med, at der i Samfundsøkonomien er et Ufuldkommenhedsmoment, som det paa sin Side ogsaa har Betydning at fastslaa lige saa nøjagtigt som de Størrelser, vi kan overføre temmelig direkte fra Teknik og Regnskabslære.

Dette Ufuldkommenhedsmoment — Tomgangen kaldes det i Almindelighed — maales som Forskellen mellem, hvad der kunde opnaas ved en fuld Udnyttelse af alle til Raadighed staaende Kræfter, og hvad der faktisk opnaas. Det Arbejde, som en Mand udfører pr. Arbejdsdag, og det han ikke udfører i en Arbejdsløshedperiode, er teknisk set yderst forskellige, men økonomisk lige betydningsfulde. For Økonomien er det ikke alene af Betydning at vide, at der i en Fabrik i en bestemt Periode faktisk er fremstillet 2000 Par Støvler, det har ogsaa Betydning at vide, at der kunde fremstilles 10,000 Par, samt at Aarsagen til at der kun er produceret 20 % af det mulige — Kapaciteten — har været Konkurrence fra Ulandet, Depression, Arbejdskampe eller andet.

For imidlertid at kunne udnytte Tomgangsbegrebet praktisk maa man enten gøre det mindre omfattende eller dele det, saa at vi faar Underbegrebet med visse ensartede Træk, der kan muliggøre en Sammenligning. Vi mener, at det sidste er mest anvendeligt og vil derfor indføre Størrelserne Arbejdstomgang, Anlægstomgang og Samfundstomgang.

Ved Arbejdstomgang forstaar vi Forskellen mellem hvad en Mand kunde udføre, naar han sætter den i Afsnittet om Arbejdskraften omtalte nødvendige samfundsmæssige Indsats ind paa den i alle Henseender rationelle og bedste Maade, og det Arbejde, som han faktisk udfører. Det er af Betydning ved Definitionen af Arbejdstomgangen at fastholde, hvad der

tidligere er nævnt, at det ikke gælder om Maksimum af Indsats, men derimod om med en given Indsats at opnaa Maksimum af Resultat.

Ved Anlægstomgangen forstaar vi Forskellem mellem hvad et Anlæg, f. Eks. en Fabrik, faktisk kunde yde, hvis dets Anlæg, Maskiner, Driftskapital o. s. v. udnyttes paa den rationelleste Maade, og hvad Anlægget faktisk yder. Denne Form for Tomgang har forskellige Teknikere interesseret sig for, saaledes har Ingeniør Jantzen givet denne Størrelse et matematisk Udtryk, medens Olaf Kärnekull (Om Sparsomhet inom industriel Drift, Stockholm 1922) og Herbert Hoover har været medvirkende ved Tomgangens Beregning i konkrete Tilfælde.

Ved Samfundstomgangen forstaar vi Forskellen mellem, hvad Samfundet med den givne Arbejdsindsats og den givne Naturerkendelse kunde yde, og hvad der faktisk ydes. Et værdifuldt Forsøg paa at beregne Samfundstomgangen i et konkret Tilfælde (de Forenede Stater i Øjeblikket) er foretaget af Stuart Chase (The tragedy of waste, New York 1926). Efter denne skulde Samfundstomgangen rundt regnet være 50 %. Sandsynligvis er den lige saa stor i Europa; under Forudsætning af, at St. Chase Beregning er rigtig, er der derved og forøvrigt ogsaa ved en Mængde andre Undersøgelser kastet et interessant Lys over den almindelige Diskussion om Lønforhøjelse eller Lønnedsættelse paa faa Procent.

Det vil i hvert Fald have den allerstørste Betydning at faa disse Tomgangsbegreber rationelt fastlagt, idet man først derigennem er i Besiddelse af Maal, der kan anvendes til Bedømmelse af en foreliggende økonomisk Situation. Det har f. Eks. ikke megen praktisk Betydning at tale om Fremskridt i Produktionen i Forhold til tidligere Tider, man maa tværtimod have Maal, der er brugbare i Øjeblikket.

Disse Tomgangsmaal har imidlertid den Fejl, at de forandrer sig stadigt, efterhaanden som Erkendelsen øges. En Fabrik, der arbejder moderne i 1910, arbejder maaske forældet i 1927.

I nogen Grad vil denne Fejl kunne modvirkes gennem Fastlæggelse af rationelle Standards, i Forhold til hvilke det blev muligt at foretage Maalinger. Det vil f. Eks. ikke være hensigtsmæssigt ved Undersøgelse af industrielle Problemer at regne med en 100 % Beskæftigelse og 0 % Tomgang, heldigere vilde det være at regne med 75 % Beskæftigelse, men ogsaa dette Tal fører ikke til saa gode Resultater som

ønskeligt, fordi de forskellige Erhverv helst bør regne med forskellig Normalbeskæftigelse. Fag med Udearbejde, som f. Eks. Byggefagene, kan ikke regne med samme Normalbeskæftigelse som Fag, hvis Arbejde foregaar i lukkede Rum uafhængigt af Vejrliget o. s. v. (der kan bl. a. henvises til Afsnittet Die Standardtheorie i A. Schilling: Die Lehre vom Wirtschaften).

II.

Omkostningerne.

I det daglige Liv arbejder Samfundsborgeren med et Omkostningsbegreb, der udtrykkes i Penge og deles i Arbejdslønnen, Materialepriser og en passende Andel i Generalomkostningerne. Dette Begreb er uundværligt ikke alene i Borgerens privatøkonomiske Overvejelser, men ogsaa i alle rationelle driftsøkonomiske Undersøgelser, og det er af den allerstørste Betydning baade for Praxis og Videnskab, at dette Begreb efterhaanden vil kunne bestemmes entydigt ved alle privat- og driftsøkonomiske Omkostninger.

Dette Omkostningsbegreb er imidlertid overført til Samfundsøkonomien paa to Maader, dels som Støtte og Hjælp for de samfundsøkonomiske Betragtninger og dels som et mere eller mindre direkte Led af disse.

Med Hensyn til den førstnævnte Maade — at anvende driftsøkonomiske Undersøgelser som Hjælpevidenskab i Samfundsøkonomien — saa er dette som omtalt paa et tidligere Sted heldigt, fordi Samfundsøkonomien, hvis den i en konkret Undersøgelse vil opstille sine Tilbudskurver i den nøjeste Overensstemmelse med Erfaringerne, ubetinget maa bygge videre paa driftsøkonomiske Omkostningsberegninger. Og det er tidligere nævnt, at uden saadanne rigtige Kurver vil Samfundsøkonomien vedblive at være en kvalitativt præget Videnskab, medens vor Naturerkendelse har vist os, at der er Grund til at antage, at Videnskabens systematiske Fremgang er afhængig af den kvantitative Metodes Udvikling.

Med Hensyn til den sidstnævnte Mulighed: at føre det driftsøkonomiske Omkostningsbegreb mere eller mindre direkte ind i Samfundsøkonomien uden en kritisk Vurdering af Forskelighederne, fører dette let til forskellige falske Analogier, saaledes at Betragtninger, der har deres fulde Berettigelse for den enkelte Borger, overføres paa Samfundene, hvor de med et mildt Ord virker uheldigt og vildledende.

I Privatøkonomien er Arbejdsomkostningerne og Naturomkostningerne nemlig ligestillede, for saa vidt som det er Driftsherren ganske ligegyldigt, om han f. Eks. skal betale 1000 Kr. for en vis Arbejdsmængde eller for en bestemt Naturkraft, medens i Samfundsøkonomien — hvor Forudsætningen er den størst mulige Tilfredsstillelse af menneskelige Behov med den mindst mulige menneskelige Anstrængelse — den forøgede Naturindsats kun kan betragtes som Udgift i den Udstrækning, der kræves forøget Arbejde. (Der ses paa Undersøgelsens nuværende Stadium bort fra de Samfundsudgifter, der hidrører fra Ejendomsret og Monopol, og som skal blive behandlede senere).

Det er omtalt i et tidligere Afsnit, at det karakteristiske for samfundsøkonomisk Produktion er, at der til Produktion i Samfund af p Stykker kræves en Indsats af

pa og pn og s,

og vi faar heraf, at den samfundsøkonomiske Omkostningsbestemmelse, som vi kalder o, faar følgende Sammensætning

$$o \text{ er bestemt af } a \text{ og } n \text{ og } \frac{s}{p}.$$

Man maa imidlertid i den følgende Undersøgelse af Variationen af o for Variationer af de enkelte Led fastholde, at det, der har Interesse for Faktoren o kun er Variationer, der har Betydning for den menneskelige Anstrængelse pr. Produktenhed. Det var en af Forudsætningerne for hele Undersøgelsen og den maa paa intet Punkt fraviges.

Hvis man bedømmer de tre Faktorer i Samfundsproduktionen omkostningsmæssigt beholder a og $\frac{s}{p}$ sin fulde positive

Betydning som Arbejdsanstrængelse, medens Faktoren n — i hvert Fald naar man renser den for ethvert Moment af Menneskearbejde — formelt maa betragtes lig Nul. Til dette Udtryk maa man dog straks føje, at den reelt kan være en negativ Værdi, for saa vidt som man kan lade Naturkraften erstatte Menneskehaanden.

Hvis man lader et Vandfald frembringe Kraft gennem et Turbineanlæg, er der selvfølgelig Omkostninger forbundet med Anlægget, men selve Vandet der falder er ingen Omkostning — i Betydning Anstrængelse for Mennesker — ja, eventuelt et negativt Beløb i den Udstrækning menneskelig Anstrængelse overflødiggøres.

Dette synes maaske at stride mod den Erfaring, at et saadant Vandfald i moderne Samfund har en Pris og f. Eks. at Udnyttelsesretten kan sælges for et bestemt Beløb eller eventuelt en aarlig Afgift. Men det maa i Samfundsøkonomien atter og atter fastholdes, at det, der kan sælges eller bortforpagtes, ikke er Naturen som saadan, men derimod et af Statsmagten skabt Retslement.

Ganske den samme Betragtning maa anlægges overfor Jorden, idet det ikke kan være Naturen som saadan, der kan have en Værdi, men derimod den af Staten beskyttede og anerkendte Udnyttelsesret.

Der er altsaa en principiel Modsætning mellem det driftsøkonomiske Naturbegreb, der udtrykker en positiv Værdi, og det samfundsøkonomiske Naturbegreb, der ingen positiv Værdi kan have og højst faa en negativ Betydning for Beregningen af Samfundets Omkostninger.

Der maa i det følgende tages Hensyn til dette, naar man skal undersøge de forskellige Muligheder, der er for en Vekselvirkning mellem Arbejdsfaktoren, Naturfaktoren og Samfunds faktoren. Disse tre Faktorer kan nemlig vekselvirke paa et Utal af Maader, og der kan være uhyre stor Forskel paa Resultatet udtrykt i Goder, der tilfredsstiller menneskelig Efter-spørgsel. Saaledes er Arbejdsresultatet eller Omkostningerne i Landbruget i høj Grad afhængigt af Jordens Bonitet, Valget af Dyrkningsmetoder, Valget af dyrkede Planter, Muligheden for Kunstgødning, Adgangen til Sol, Vand o. s. v.

Variationer af Naturfaktoren.

Af det i forrige Afsnit fremførte fremgaar, at der er en Uendelighed af Maader, paa hvilken en Arbejdsenhed kan kombineres med Naturfaktoren. Vi kender i ethvert Samfund en praktisk talt uendelig Række, lige fra det simple mekaniske Haandarbejde til det allermest indviklede teknisk-matematiske Hjørnearbejde, hvis Kombination med Naturen ganske vist er noget indirekte, men alligevel lige betydningsfuldt i Samfundsøkonomien.

Vil man foretage en Sammenligning af de forskellige Kombinationsformer, maa man have en Maalestok for Naturfaktoren; dette vil vel nok volde Vanskeligheder i Praksis, men man kan dog til den Anvendelse, der ønskes i denne Under-søgelse, regne med, at al Natur kan udtrykkes som Energi, og

i saa Fald har man et i hvert Fald brugbart Sammenligningsgrundlag¹⁾).

Man maa dernæst kunne tænke sig en Række dannet, begyndende med en Arbejdsenhed, kombineret med den ringeste Mængde Naturkraft, fortsættende med samme Arbejdsenhed, kombineret med mere og mere Naturkraft, og sluttende med Arbejdsenheden kombineret med den indenfor den givne Samfunds faktor største Mængde Naturkraft.

Af denne Række kan vi i denne Sammenhæng udskyde alle de Led, der ingen praktisk Anvendelse og dermed heller ingen samfundsøkonomisk Betydning har. Resten danner en Række med samme Arbejdsenhed og mere og mere Natur — og alle Led har praktisk Betydning.

Da Mennesket, som nævnt i de opstillede Forudsætninger, er en Organisme med visse Krav om Tilfredsstillelse gennem Naturcirkulation paa bestemte Maader, vil de Led i Rækken, der indeholder mere Naturkraft, ogsaa have Formodningen for at yde større Tilfredsstillelse af Fornødenhederne. Omregner vi derfor den opstillede Række i Forhold til Mængden af Tilfredsstillelse, vil vi finde at Omkostningerne for Tilfredsstillelseshed er faldende.

Man kan da tegne en Kurve, der udtrykker Omkostningerne pr. Tilfredsstillelseshed for samme Arbejdsindsats og stigende Naturindsats. Denne Kurve har den Fordel at være i Overensstemmelse med vore umiddelbare lagttagelser fra Samfundslivet.

Et ganske interessant Eksempel paa, at en saadan Kurve er i Overensstemmelse med Erfaringerne, har vi fra Kraftfremstillingen. Vi kan følge en Udviklingslinie, der historisk viser større og større Naturindsats pr. Arbejdsenhed, og som blandt andet har følgende store Holdepunkter: Haandkraft (Slavearbejde), Hestekraft, Vind- og Vandmøller, Dampmaskiner, Turbiner og alle Nutidens forskellige Motorer. Hvis vi opstillede en saadan Række som en Kurve, vilde den begynde som en endelig Størrelse paa y Aksen, og blive mindre for

¹⁾ Berettigelsen af denne Betragtning støttes af Erkendelsesteoretikere. Saaledes Cassirer (Substanzbegriff und Funktionsbegriff S. 255). Die Energie als Einzelding gefasst, wäre ein Etwas, das zugleich Bewegung und Wärme, Magnetismus und Elektrizität und doch auch nichts von dem, allen wäre, während sie als Prinzip nichts anderes als einen gedanklichen Gesichtspunkt bezeichnet, nach welchem alle diese Phänomene messbar werden und sich somit bei aller sinnlichen Verschiedenheit ein und demselben Verknüpfungszusammenhang einfügen.

stadig at nærme sig x Aksen, men dog altid blivende i endelig Afstand fra denne. Helt 0 kan Omkostningerne aldrig blive, idet det vilde kræve et perpetuum mobile, og dette er en naturvidenskabelig Umulighed.

Allerede paa dette Stadium af Undersøgelserne kan man se, at det vilde have været en Fordel at have driftøkonomiske Undersøgelser til Støtte, idet man i saa Fald vilde kunne have givet konkrete Tal for f. Eks. Kraftkurven.

Ganske den samme Kurve faar vi for Udnyttelsen af et bestemt Jordareal. Hvad enten vi begynder med det primitive Landbrug eller gaar tilbage til Samleren, vil alene Erhvervelse af de simpleste Nødvendighedsgenstande kræve Mandens hele Kraft. Erstatte man Træploven med Jærnploven og denne med stadig bedre tekniske Hjælpemidler, kan den samme Mand med den samme Anstrængelse og samme fornuftig valgte Arealenhed fremstille stadig flere Varer. Anvender han Kunstgødning, Planteforædling o. s. v., bliver samme Mand med samme Anstrængelse og paa samme Arealenhed i Stand til at yde en stedse større Sum af Tilfredsstillelse. Man faar derfor ogsaa i dette Tilfælde en Kurve, der begynder som en endelig Størrelse paa y Aksen, men aldrig kan naa x Aksen, fordi den samlede Sum af Goder, der kan fremstilles paa et givet Areal, altid maa blive en endelig Størrelse, bestemt af at det givne Areals Overflade er endeligt.

I denne Sammenhæng maa der lige gøres opmærksom paa, at Loven, der kaldes Loven om Jordens aftagende Udbytte, egentlig har et unøjagtigt Udtryk, fordi denne Lov i Realiteten handler om Udbyttet af en forøget Arbejdsindsats.

Variation af Arbejdskraften.

Hvis man tænker sig Naturfaktoren og Samfundsfaktoren konstante og lader Arbejdskraften variere, f. Eks. ved stadig at anvende mere Arbejde pr. Naturenhed, vil man finde, at Omkostningerne pr. Tilfredsstillelsesenhed bevæger sig efter en Kurve, der til at begynde med kan være faldende, men efter at et vist Punkt er naaet er stigende. Der er nogen Forskel paa Kurvens Form i de konkrete Arbejdstilfælde, men der er ikke nogen principiel Forskel, om Naturenheden er hentet fra Landbrug eller Industri. Naar Samfundsfaktoren ofte har taget fejl paa dette Omraade skyldes det, at man ikke i de undersøgte Tilfælde har draget Omsorg for at holde Naturfaktoren og Samfundsfaktoren konstante, samt at man altfor sjældent

har søgt at verificere de opstillede Teorier. Da Industrien i mange Tilfælde har vist sig mere modtagelig for en forøget Indsats af Natur- og Samfunds faktoren, er denne betragtet som arbejdende efter det tiltagende Udbyttes Lov, medens det omvendte har været Tilfældet med Landbruget, men der er intet der berettiger til en principiel Modsætning mellem Industri og Landbrug.

For imidlertid fuldt ud at kunne klargøre os Rækkevidden af den Lov om det aftagende Udbytte, som mange økonomiske Teoretikere afleder af Befolkningstilvæksten, maa man fastholde, at ikke alene Naturfaktoren men ogsaa Samfunds faktoren skal være konstant. Da imidlertid den Befolkning, som Samfundsøkonomien omhandler, er i Besiddelse af et vist Element Samfunds faktor, vil Betingelsen for at denne Samfunds faktor kan forblive konstant, naar Befolkningen vokser, være, at Samfunds faktoren pr. Individ forringes.¹⁾ Da de Aandsevner, som indeholdes i Samfunds faktoren, efter den almindelige Betragtning er nogle af Menneskets højeste, vil en Forudsætning for en konstant Samfunds faktor med en voksende Befolkning være, at Befolkningens Aandsevner pr. Individ bliver stedse ringere.

En saadan Forringelse kan efter de af Biologien hidtil gjorte Erfaringer ikke siges at være til Stede, og Forudsætningen: konstant Samfunds- og Naturfaktor og tiltagende Arbejdsfaktor kan derfor formentlig ikke indtræde.

Selv om Kurven i sin Renhed neppe kan tænkes at forekomme i Praksis, er der selvfølgelig ikke noget i Vejen for, at der ved en Kombination af Omkostningskurven for forøget Naturindsats og Omkostningskurven for forøget Arbejdsindsats kan vise sig saavel stigende som faldende Tendens.

Det maa dog allerede her fastholdes, at den moderne Erkendelsesmetode med Eksperimentering og Sammenligning giver Mulighed for at man, saa langt Videnskaben kan øjne ud i Fremtiden, vil se Omkostningskurven for forøget Natur-

¹⁾ Hvis 1 % af de to selvstændige Befolkninger, der begynder paa samme Stade, arbejder paa Forøgelse af Samfunds faktoren, er det 10 Mennesker i en Befolkning paa 1000, men derimod 100 i en Befolkning paa 10 000.

Under Forudsætning af, at de 100 enkeltvis skaber samme Fremskridt som de 10 enkeltvis, vil de opnaaede Fremskridt blive 10 Gange saa store. Da den enkeltes Fremskridt udnyttes lige saa meget af hver af de 10 000 som af hver af de 1000, bliver den samlede Produktforøgelse forårsaget af Fremskridtet ti Gange tidobbelt eller 100-doblet, naar Befolkningen er 10-doblet, til Trods for at det større Samfund relativt ikke har ydet mere Arbejde end det mindre.

indsats fremherskende. Denne Tendens bliver yderligere bestyrket ved, hvad der i næste Afsnit bliver fremhævet vedrørende Variation af Samfundsfaktoren.

Det nittende Aarhundrede har som Malthus troede haft en Befolkning, der er vokset efter en geometrisk Progression, men Levevilkaarene for den enkelte er alligevel blevet betydeligt forbedrede.

Den første Halvdel af det tyvende Aarhundrede vil maaske vise en Befolkning, der vokser noget mindre hurtigt, medens Tekniken og Naturerkendelsen er inde i en meget hastig Udvikling. Monthly labor review for Juli 1926 hævder saaledes, at man for Tiden er inde i en industriel Revolution i de Forenede Stater, hvis økonomiske Betydning er langt større end den industrielle Revolution, som forskellige mekaniske Opfindelser fremkaldte i England i Slutningen af det attende Aarhundrede, og som dog omdannede Englands politiske, sociale og industrielle Liv.

Naar man erindrer den aftagende Befolkningstilvækst og den store Forøgelse af Naturerkendelsen, bliver det neppe Tilvæksten af Arbejdskraften, der vil faa praktisk Betydning for Økonomien i kommende Aar.

Variation af Samfundsfaktoren.

Det er allerede tidligere omtalt, at den saakaldte Samfundsfaktor bestaar af tre Elementer, nemlig den mekaniske Arbejdsdeling, den aandelige Arbejdsdeling og Samarbejdet. Alle disse tre Elementer betegner i og for sig en Besparelse fra ikke samfundsmæssig Produktion. Det er derfor i sig selv klart, at en Forøgelse af den Vekselvirkning mellem Mennesker, som Faktoren er Udtryk for — og saafremt Vekselvirkningen holder sig indenfor samfundsmæssige Rammer — betyder en Formindskelse af Omkostningerne.

Gaar vi ud fra det i et tidligere Afsnit omtalte Omkostningsbegreb a og n og $\frac{s}{p}$, vil en Forøgelse af Samfundsfaktoren i og for sig betyde, at en Del af a , f. Eks. $\frac{a}{x}$, erstattes med en Forøgelse af s , der kan bestemmes ved Udtrykket $\frac{a}{xp}$ og som, da p er et helt Tal, aldrig kan blive større end $\frac{a}{x}$. En Forøgelse af Samfundsfaktoren — altsaa en forøget Intensitet af

Samfundslivet — maa derfor altid betyde en Formindskelse af Omkostningerne.

Vi faar da en stadig faldende Kurve for Omkostningerne ved øget Samfundsintensitet, og vi skal, da Samfundsfaktoren ikke har været tilstrækkeligt undersøgt og studeret tidligere, nærmere behandle Variationerne af de forskellige Former, hvorigennem Samfundsfaktoren kan øges.

Med Hensyn til den mekaniske Arbejdsdeling (omtalt S. 285) kan Samfundsfaktorens Størrelse øges dels ved en Udvildelse af Arbejdsdelingen, dels ved en gennemført Kontinuitet af Arbejdsdelingen, og dels ved at der i stigende Grad drages Omsorg for, at de enkelte Personers individuelle Anlæg kommer til Udfoldelse gennem denne Arbejdsdeling.

Det første Moment overvurderes ofte, idet man gennem en mangelfuld Afgrænsning af Begreberne overfører Fordelen ved den aandelige Arbejdsdeling (Samfundsviden) til det mekaniske Arbejde. Derimod er man i de senere Aar kommet ind paa en rigtig Forstaaelse af, at en Hovedfordel ved den mekaniske Arbejdsdeling maa søges i Muligheden for større Kontinuitet i Arbejdet. Det bekendte Fordske Arbejdsbaand og de Resultater dette viser er i saa Henseende talende. Endelig vil det formentlig kunne faa stor Betydning i Fremtiden, hvis man gennem en stigende Udvikling og Udnyttelse af psyko-tekniske Metoder mere og mere blev i Stand til at sørge for en bedre Placering af Samfundsborgerne. Der er derfor ikke Tvivl om, at en rationel Samfundsekonomi vil begunstige Psykotekniken og dennes Bestræbelser.

Med Hensyn til den aandelige Arbejdsdeling er denne Faktor af den allerstørste praktiske Betydning, idet den Fordel som det enkelte aandelige Fremskridt medfører kan være lille og ubetydelig for den enkelte Mand, men det vil i overordentlig mange Tilfælde, ved at blive multipliceret med Antallet af producerede Stykker, hvori Besparelsen opnaas, som Regel betyde overordentlig meget for Samfundet som Helhed. Samfundsekonomien vil derfor have den allerstørste Fordel af, at eventuel opnaaet Individualviden hurtigst muligt gøres til Samfundseje. Vi skal derfor drøfte nogle af de betydningsfuldste Omraader, hvor en saadan Overførelse vil kunne fremskyndes uden at den enkeltes Interesse i at forøge sin Individualviden bliver mindre, nemlig: Arbejderens Specialviden, Fabriksbesiddelsens Fagviden og den almindelige Naturerkendelse.

I det moderne Samfund hviler Arbejdsordningen paa den

Opfattelse, at der er en meget stor Forskel paa Evnerne i den saakaldte Overklasse og Underklasse. Denne Tro paa den store Forskel har ikke nogen stærkt underbygget videnskabelig Basis, og man har indtil videre Lov til at antage, at der er langt rigere Muligheder i den saakaldte Underklasse, end de faktiske Forhold lader komme til Udfoldelse.

Selv om altsaa Tænkningen paa dette Omraade befinder sig paa yderst gyngende Grund, har man paa Grundlag af de foreliggende Erfaringer Ret til at antage, at der overalt i Samfundet findes Intelligens og Dumhed i en vis Blanding. Konsekvensen af denne Antagelse maa være, at mange Arbejdere, der har et begrænset Erfaringsomraade, som de til Gengæld har et meget indgaaende Kendskab til, i Virkeligheden kan betragtes som Specialister og kunde yde en Indsats, hvis de følte sig interesseret i at lade deres Viden blive tilgængelig for Fabrikkens Indehaver. Summen af en Mængde Arbejderes Individualkendskab til mange Enkeltheder vilde, hvis den blev til Samfundsviden, være i Stand til at føre Produktionen langt frem. Det er formentlig dette Synspunkt, der faar den amerikanske Effektivitetsingeniør Morris L. Cooke til at udtale: „Man har Grund til at tro, at vi i nær Fremtid staar ved et Vendepunkt i Industriens Historie. Thi Arbejdernes Deltagelse i Ledelsen og Administrationen af Produktionen og af den industrielle Teknik vil utvivlsomt, hvis den vinder almindelig Forstaaelse, medføre en større Forøgelse af det individuelle Arbejdsresultat, end hvad der er sket ved Indførelsen af Maskintekniken eller gennem Udviklingen af den videnskabelige Arbejdsledelse.“

Selv om en Række Forsøg paa Indførelse af industrielt Demokrati ikke har ført til noget tilfredsstillende Resultat, fordi den efter denne Teori nødvendige Tillid ikke har været til Stede, saa findes der ogsaa Eksempler paa det modsatte. I de af National Industrial Conference Board i 1922 offentliggjorte Udtalelser siger en Fabrik, der er gaaet over fra Præmie-systemet til Repræsentationssystemet, følgende: „Resultatet af førstnævnte var altid uheldigt. Den individuelle Interesse døde ud efter nogle faa Dage. Nu er det modsatte Tilfældet. I Stedet for at dø bort vokser Interessen. Nylig gav en Arbejder Meddelelse om en Opfindelse, som han havde holdt skjult i flere Aar. Selv om vi altid har behandlet vore Folk saa godt vi kunde, havde vi ikke deres fulde Tillid, før det industrielle Demokrati førte os nærmere sammen . . . De bruger baade Hoveder og Hænder, hvor de tidligere blot brugte Hænderne.

Da de kender Detaillerne med Hensyn til Fabrikkens Arbejde meget bedre end vi nogensinde kan haabe at gøre det, er det naturligt, at de baade kan finde og faktisk ogsaa finder flere Udveje til at forbedre den end vi. De kendte til disse Ting før det industrielle Demokrati, men de gjorde ingenting ved det. Nu gør de alt, hvad de kan for at hjælpe til."

De Erfaringer, der i de sidste Aar er indvundet ved Baltimore & Ohio Railroad Co.¹⁾ synes at vise, at man nu, ikke mindst gennem et fuldstændigt loyalt Samarbejde med Arbejdernes Organisationer, har fundet de Former, hvorunder det industrielle Demokrati kan indføres, saa det faar den omtalte meget store Betydning for Samfundsøkonomien.

Der er heller ikke Tvivl om, at Fabrikkerne Verden over ligger inde med en Mængde Viden, der nu betragtes som Fabrikshemmeligheder, men som vilde kunne føre til en betydelig Nedsættelse af Omkostningerne, hvis den blev gjort til Samfundseje. Det er i saa Henseende af samfundsøkonomisk Betydning, at der i Nutiden er en voksende Forstaaelse af, at det indenfor en Industriegren — i hvert Fald i det enkelte Land — kan være en Fordel at udveksle indhøstede Erfaringer, saaledes at Industrien derigennem naar op paa et højere Stade i Almindelighed og ud fra dette kan søge at erhverve sig forskellig Individualviden, saaledes at den enkelte Fabrik ogsaa paa dette højere Grundlag kan være forud i Konkurrencen. Denne samfundsmæssige Forstaaelse maa imidlertid endnu i høj Grad kæmpe med den individualistiske Uvillie mod at udlevere noget som helst, der kan antages at have eller faa økonomisk Værdi.

I Kampen mellem de to Synspunkter er det samfundsmæssige Synspunkt stærkest i Lande som de Forenede Stater og Tyskland, og det vil derfor være en delvis Bekræftelse paa vor Teori, hvis man gennem objective Maalinger kunde paa-vise, at disse har det højeste Stade og er inde i den stærkeste industrielle Udvikling²⁾.

¹⁾ Jfv. Paul Devinats Artikel i International labour review 1926 og flere Artikler i Industrial management 1927.

²⁾ Et Varsel om, at det samfundsmæssige Synspunkt ogsaa er ved at arbejde sig frem i Skandinavien, er følgende Udtalelse af Direktør Axel Enström (en af Sverigs ledende Industrimænd) i Svensk Teknisk Tidskrift 1927: „Den omhyggelige Udelukkelse af Kolleger fra ens egen Fabrik er ogsaa en dum, upraktisk og lidet tidsmæssig Fordom, som man snart maa komme forbi. De, som har praktiseret den aabne Dørs Politik, udtaler enstemmigt, at de ikke har haft Grund til at angre det, men tværtimod har haft Fordel af det“.

Professor Sillén fra Stockholm viser et Eksempel fra de Forenede Stater, paa hvorledes et saadant Samarbejde kan iværksættes, uden at den individuelle Hemmelighedsværdi behøver at krænktes. I adskillige Fag har man saaledes indført at lade alle Fabrikkerne give Oplysning om de maanedlige Omkostninger til et fælles Centralkontor, der bearbejder Oplysningerne og opstiller dem skematisk. De enkelte Fabrikker betegnes da kun ved et Nummer, og der bevares den strængeste Diskretion med Hensyn til, hvilke Fabrikker de respektive Numre repræsenterer. Centralkontoret udsender saa en Gang om Maaneden en samlet Oversigt for samtlige Fabrikker, og hver enkelt Fabrik kan af denne Oversigt se, hvor store deres egne Omkostninger er i Forhold til de andre Fabrikkers. Viser det sig saa, at Konkurrenterne paa et bestemt Punkt har væsentlig mindre Omkostninger, har Virksomheden Anledning til at undersøge Aarsagen til, at dens Produktion paa dette Punkt er saa meget dyrere end Konkurrenternes, og denne Koncentration af Undersøgelserne paa det rigtige Punkt vil i alle Tilfælde føre til nye Fremskridt. Et Samarbejde under denne Form er selvfølgelig kun et Overgangsstadium til endnu intensere Former for Samarbejde.

Langt mere samfundsøkonomisk betydningsfuldt er Samarbejdet mellem de forskellige mere eller mindre videnskabelige Laboratorier, der foretager Undersøgelser paa en Række Omraader, der har produktionsøkonomisk Interesse. I denne Henseende træder atter U. S. A. stærkt frem, idet dettes Laboratorier som Regel modtager ret store Pengemidler og derved kan gennemføre en rationel aandelig Arbejdsdeling. Det vil muliggøre endnu større Fremskridt, naar et saadant Samarbejde engang i Fremtiden kan iværksættes mellem alle interesserede Parter.

Indenfor Landbruget er Kravet om Samfundsviden og aandelig Arbejdsdeling — i hvert Fald her i Danmark — langt bedre anerkendt. Det danske Landbrugs Forsøgssystem med Samarbejde mellem Statens Forsøgsgaarde og de forskellige Foreningers Forsøgsfelter er i Virkeligheden et udmærket Eksempel paa, at Individualviden og Specialviden hurtigt gøres til Samfundsviden og derved kan udnyttes alment. Paa den anden Side er Landbruget mange Steder, særlig i de Lande hvor der arbejdes mere gammeldags, et Eksempel paa, at den Viden, Samfundet har, vanskeligt — paa Grund af et stærkt udviklet Træghedsmoment — trænger igennem i de enkelte Produktionsenheder. Selv om man saaledes videnskabeligt er

kommet til Erkendelse af, hvor meget Kunstgødning de forskellige Jordarter kræver, er denne Erkendelse vistnok kun udnyttet ved Dyrrkingen af faa Procent af Europas Jord.

Der er i vor Tid en betydelig Forskel paa den Viden, der antagelig var mulig ved en fuldstændig gennemført Deduktion fra vor Naturerkendelse, og saa den Viden, der faktisk og praktisk er til Stede. Det er derfor samfundsmæssigt ønskeligt, efterhaanden som Naturerkendelsen udvikles hastigere og hastigere, at man viser Interesse for og yder Støtte til alle Bestræbelser for blandt andet ved matematisk Deduktion fra Naturerkendelsen at finde nye Produktionsformer, der kan betyde en Nedsættelse af Omkostningerne. Maaske vil man kunne naa til at finde den matematiske Tænkning som allerhøjeste Form for Samfundsproduktion.

Med Hensyn til Variation af Samfundskraften skal bemærkes, at den grundlæggende Betragtning eksempelvis maa kunne udtrykkes ved, at to Mand ved Samarbejde kan løfte en Sten, som den enkelte maa lade ligge, selv om han anvender den dobbelte Tid, og et helt Folk kan af saadanne Sten bygge en Pyramide, der kan staa gennem Aartusinder.

Det, det gælder om, naar man vil øge Samarbejde og Samfundskraft er, at der skabes et Kræfternes Samvirken, saaledes at de enkelte Kræfter indser Fordelen ved at være Led i Helheden. Naar Samfundets enkelte Led trækker i modsatte Retninger, bevirkes der en Formindskelse i Samfundsfaktoren og en Stigning i Omkostningerne, jfr. det fysiske Billede af Kræfternes Parallelogram.

Et af de Omraader i Samfundslivet, hvor Betydningen af disse principielle Betragtninger bedst ses, er Forholdet mellem Arbejdsgivere og Arbejdere, idet man ikke kan være i Tvivl om, at Omkostningerne maa være en Funktion af Spændingen mellem Parterne. Det dyreste for Samfundet som Helhed er den direkte Kamp, hvor der intet produceres men alligevel forbruges, men det fremgaar ogsaa heraf, at den bedste Ordning af Produktionsforholdene — samfundsmæssigt set — maa være en Ordning, hvor Produktionsdeltagerne med Interesse arbejder sammen.

Det er ligeledes klart, at Omkostningerne stiger — ofte ad utallige ukontrollbare Veje — naar de politiske Modsætninger i et Samfund stiger; har et Samfund en bestemt Mængde Samfundskraft, vil Omkostningerne direkte paavirkes af, hvor stor en Del af denne, der spildes i Strid under en eller anden Form. Omvendt vil den samfundsmæssige Be-

gejstring som skabes under en Krigstilstand kunne føre til en betydelig Forøgelse af Samfundsfaktoren og dermed af Produktionen.

Endelig vil etiske og religiøse Momenter kunne spille en ikke ubetydelig Rolle, og man forstaar derfor, at politiske Ledere søger at fremme Anskuelser, der efter deres Mening kan have Betydning for Samfundsøkonomien. Ofte vil dog Forandringer i Økonomien være at aflede af aandelige Strømninger.

Udelelighed.

Blandt de i Indledningen til denne Undersøgelse opstillede Forudsætninger for Samfundsøkonomi var nævnt, at de Enheder, der behandles i denne Videnskab, ikke vilkaarligt kan deles.

Denne Forudsætning stemmer med vore Erfaringer indenfor alle Hovederhverv. Indenfor Industrien er der neppe nogen Tvivl om, at en engang anlagt Fabrik, en engang bygget Maskine ikke uden videre kan deles i sine oprindelige Arbejds- og Naturelementer og derefter forenes paa en Maade, der stemmer med Øjeblikkets Ønsker og Forstaaelse af, hvad der giver de mindste Omkostninger. Alle de Udgifter, der er knyttet til de faste Anlæg som saadanne, er derfor spildte, naar enten Fabrikken eller den enkelte Maskine staar stille.

Det samme gælder indenfor Handelen, idet heller ikke dette Erhverv kan arbejde uden en vis Udelelighed. En Del af denne Udelelighed findes i de til Handelen nødvendige Bygninger, Transportindretninger o. s. v., medens en anden Del er udtrykt gennem den goodwill, som er nødvendig eller i hvert Fald ønskelig i enhver Handelsorganisation, og som bestaar af mange ret forskelligartede Elementer.

Ogsaa i Landbruget er Udelelighedsmomentet af den største Betydning. Fordelingen af et givet Distrikts Jord, f. Eks. i Godser, Gaarde og Huse af en vis Størrelse, kan meget vanskeligt ændres. Det samme gælder Landbrugsbygninger og Anlæg, der er knyttet til Landbruget, som f. Eks. Mejerier eller Slagterier. Alle disse Produktionselementer er ikke uden videre delelige og vilde blive staaende og være ret værdiløse, hvis Forholdene medførte, at Landbrugsproduktion blev omlagt, saa der ingen Brug blev for dem.

Hertil kommer, at Udelelighedsmomentet faar stedse større Betydning, fordi vor Naturerkendelse muliggør, at stedse flere

Naturkræfter drages ind i den Cirkulationsproces, der har Betydning for Samfundslivet.

Konsekvensen af dette Udelelighedsmoment er, at Udgifterne i enhver Produktion kan deles i faste, der er bestemt af Anlægets Størrelse, og løbende, der er bestemt af Antallet af producerede Stykker. Denne Deling har det sin principielle Betydning at fastholde, selv om en Del Produktionselementer ikke uden videre kan henføres som faste eller løbende Udgifter. En Maskine taber sin Værdi baade ved at staa urørt og ved at blive benyttet. Det vil imidlertid være praktisk muligt at foretage en Deling af Kontoen for Afskrivning af Maskiner og Anlæg i det paagældende Bogholderi med en for alle praktiske Formaal tilstrækkelig Nøjagtighed.

Den praktiske Betydning af Delingen mellem faste og løbende Omkostninger er yderst forskellig, eftersom det paagældende Erhverv arbejder efter det ene eller det andet af følgende Produktionsprincipper:

a) Der produceres, hvad der kan sælges til en i Forvejen fastsat eller kalkuleret Pris.

b) De faste Anlæg udnyttes fuldt ud, og de saaledes producerede Varer sælges til den opnaelige Pris.

Der er ingen Tvivl om, at Delingen mellem faste og løbende Omkostninger har størst Betydning i det første Tilfælde, og da dette særlig anvendes i Industrien vil det ved Behandlingen af Udeleligheden være rimeligt særligt at have Industriens Forhold for Øje uden derfor at glemme, at Modsætningen mellem faste og løbende Udgifter ogsaa kan have praktisk Betydning for Landbruget, der anvender det andet Princip.

De hidtil nævnte Former for Udelelighed kan særlig karakteriseres ved, at det er Anlæggenes Udelelighed, der er Tale om, og staar i Modsætning til de Former af Udelelighed, der hidrører fra, at Menneskets Arbejdsindsats maa være knyttet til en ganske bestemt Tidsperiode. En Arbejdsdag, der ikke udnyttes med Arbejde, er for stedse tabt saavel for den enkelte som for Samfundet.

Kan der i en Kriseperiode kun skaffes 100 000 færre Arbejdspladser end under gode Konjunkturer, skal de paagældende Mennesker dog ogsaa leve i den Tidsperiode, og Udgiften til deres nødvendige Underhold bliver i saadanne Tider en fast Omkostning, som Samfundet skal bære. Det vil med andre Ord sige, at Samfundsborgernes Underhold paa Eksistensminimum er fra Samfundets Side at betragte som en

fast Udgift, og dette Moment faar aktuel Interesse i Arbejdsløshedsperioder.

Da Udelelighedsprincippet saaledes har to Sider af væsentlig forskellig Karakter, men begge af stor praktisk Betydning, er det naturligt at behandle de tekniske Anlægs Udelelighed og Konsekvenserne heraf i et Afsnit for sig, og Menneskearbejdets Tidsbestemthed og Konsekvensen, at Samfundsborgernes Leveomkostninger er en fast Udgift, i et følgende Afsnit.

De tekniske Anlægs Udelelighed.

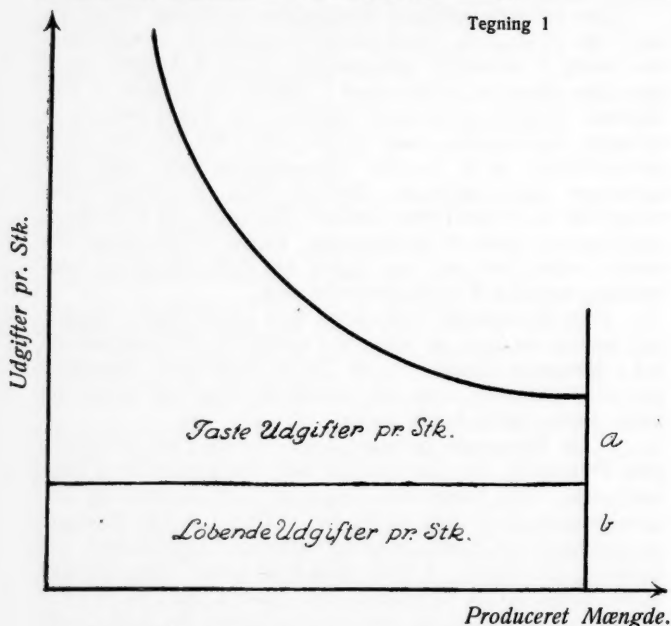
Den bekendte østrigske Nationaløkonom Rudolf Hilferding har i sin Bog „Das Finanzkapital“ fremhævet, at de tekniske Anlæg i Industrien efterhaanden som Udviklingen skred frem blev større og større ogsaa i Forhold til Antallet af producerede Stykker, og at denne Kendsgerning maatte føre til, at Bankerne efterhaanden maatte indrette deres Kreditpolitik paa at gennemtvunge, at de enkelte Virksomheders store faste Omkostninger blev dækkede. Derved vilde Industrien blive tvunget til at arbejde i visse bestemte Retninger, og Økonomien vilde være i Stand til at forudsige, hvilke Retningslinier der kunde ventes, selv om man endnu paa dette Tidspunkt fuldstændigt savnede Kvantitetsbestemmelser.

Alligevel betegner Hilferdings Bog ved at tage Adskillelsen mellem de faste og løbende Udgifter fra Driftsøkonomien ind i Nationaløkonomien for sin Tid et meget stort Fremskridt paa dette Omraade, men det varede en rum Tid, inden det næste større Skridt kunde gøres.

I saa Henseende betegner John Maurice Clark et yderligere Fremskridt, idet han med sin Bog *The economics of overhead costs* 1923 berører den Betydning, som en forskellig Udnyttelsesgrad af de faste Anlæg har. I Bogen S. 185 foretages en Deling af en Fabriks regnskabsmæssige Omkostninger ved forskellig Udnyttelse. I dette Eksempel koster Fremstillingen af en Bil ved 60 % Udnyttelse 1547 Dollars, ved 100 % 1134 Dollars. Dette Eksempel benyttes som Udtryk for, hvad „overhead costs“ betyder for Omkostningerne, og hvad de kan tænkes at betyde for rationel Økonomi, og Clark støtter sine forskellige Betragtninger med en Mængde Eksempler, hentet fra de forskellige Grene af det amerikanske Erhvervsliv; nogen systematisk Fremstilling af Problemets Kærne endsiges en matematisk Kvantitetsbestemmelse naar denne Forfatter dog ikke.

Et Stykke videre naar Generaldirektør Herbert Peiser (*Der Einfluss des Beschäftigungsgrades auf die industrielle Kostenent-*

wicklung 1924), Professor A. Schilling (Die Lehre vom Wert-schaften 1925) og Ingeniør R. Hildebrandt (Mathematisch-graphische Untersuchungen über die Rentabilitätsverhältnisse des Fabriksbetriebes 1925). Alle disse Forfattere bygger paa Erfaringer fra Erhvervslivet, opstiller disse Erfaringer i Kurver og naar til forskellige interessante Resultater vedrørende Omkostningerne ved forskellig Udnyttelsesgrad. Disse Forfattere er dog ikke naaet til at udskille alle de Momenter af Kurverne, der kun har Interesse for de paagældende Virksomheder og til at finde de matematiske Kvantitetsbestemmelser.

Saavidt jeg kan se, er Ingeniør Ivar Jantzen den, der først¹⁾ har skabt den teoretiske Redegørelse for Betydningen af Delingen i faste og løbende Udgifter, og han har hermed skabt et System, som er anvendelig i den kvantitative Analyse, og som falder sammen med de Betragtninger, man kan

¹⁾ Voxende Udbytte i Industrien. To Foredrag i Marts 1923. National-økonomisk Tidsskrift 1924, S. 1.

komme til ad deduktiv Vej fra de i denne Afhandling opstillede Forudsætninger. Jeg forudsætter Jantzens Afhandling bekendt og skal blot dvæle ved nogle Hovedpunkter, som har Betydning i Deduktionen.

a. Enkelt Konstant og enkelt Variabel (Jantzens Kapacitetslov): Den givne Anlægsenhed er uforanderlig og alle løbende Udgifter er proportionale med Antallet af producerede Stykker. Hvis man med Jantzen kalder de faste Udgifters mindst mulige Andel i Stykprisen for a , Beskæftigelsesgraden for α og den løbende Udgift pr. Enhed for b , faar vi Fremstillingsprisen pr. Enhed (y) af følgende Ligning:

$$y = \frac{a}{\alpha} + b.$$

eller udtrykt ved Hjælp af en Tegning (se Tegning 1).

D. v. s. Omkostningerne aftager, efterhaanden som Beskæftigelsen vokser, og Formelen er en ligesidet Hyperbel. Denne Formel er den grundlæggende, og den er det Element, paa hvilket det senere udviklede er bygget op. Formelen kan direkte bruges ved Kalkulation for en given enkelt Maskines (eller Anlægs) Omkostninger under Hensyn til Beskæftigelsesgraden.

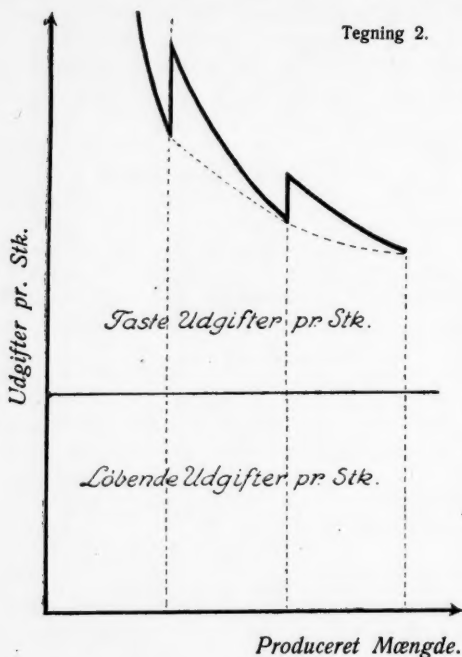
b. Flere Konstanter og flere Variable. Det givne Anlæg betragtes som uforanderligt og dets enkelte Elementer som udelelige. Kalder man det enkelte Elements mindst mulige Andel i de faste Udgifter (ved Elementets fulde Udnyttelse) for $a_1, a_2, \dots$, den øjeblikkelige Beskæftigelsesgrad for de samme Elementer for $\alpha_1, \alpha_2, \dots$ samt de løbende Udgifter for Elementer pr. produceret Stk. for $b_1, b_2, \dots$ har man Fremstillingsprisen pr. Stk. $y = \frac{a_1}{\alpha_1} + \frac{a_2}{\alpha_2} + \dots + b_1 + b_2 \dots$

Naar Anlægget er uforanderligt, vil i Almindelighed kun et enkelt Element kunne naa fuld Udnyttelse, idet de andre ikke kan have nøjagtig samme Kapacitet som dette. Tværtimod vil det almindelige være, at Elementernes Kapacitet er højst forskellig, og dette gør det betragtede Anlæg mindre økonomisk end et tænkt Anlæg, hvor alle Elementer samtidig kan naa fuld Udnyttelse.

c. Kontinuerlig og diskontinuerlig Variation (Jantzens Harmonilov¹⁾). Det givne Anlægs enkelte Elementer

¹⁾ Om Jantzen staar sig ved at vælge et Udtryk, der som „Harmoni“ har Borgerret i Sproget som Udtryk for noget langt mere omfattende, anser jeg for meget tvivlsomt.

betragtes som uforanderlige og udelelige, men deres Antal er indbyrdes variabelt. Loven gælder saaledes partielle Udvidelser i samme Teknik for Helheden ved Indsættelse af nye Elementer, hver Gang et Element har naaet fuld Udnyttelse uden at dette er Tilfældet med andre Elementer. Man kan udtrykke det skarpere ved at indføre følgende Betegnelser: n Antal

Enheder af Elementet, z det producerede Antal, $z_{\max}$ højeste Ydelse, A faste Udgifter, $a = \frac{A}{z_{\max}}$, $\alpha = \frac{z}{z_{\max}}$, b løbende Udgifter pr. Stk. Størrelserne a , b og $z_{\max}$ kaldes Anlægskonstanterne, idet de karakteriserer Anlægget økonomisk.

Helhedens Anlægskonstater er $a_1 + a_2 + \dots + b_1 + b_2 + \dots$ samt $z_{\max}$ for det Element, der først melder Pas. Lad dette Element være Nr. 3 og lad efter Indskydelsen af et nyt Element 3, Nr. 4 være det næste, som melder Pas. Alle de

øvrigte Dele faar da ved dette Indskud forøget deres Beskæftigelsesgrad i Forhold $z_4 : z_3$ (begge Max).

Formlen $y = \frac{a_1}{\alpha_1} + \frac{a_2}{a_2} + \dots + b_1 + b_2 + \dots$ giver i

hvert Tilfælde Fremstillingsprisen, naar man lader α variere som ovenfor beskrevet med de varierende Størrelser for n . Hver Gang et Element er „hældt paa“ kan Anlægget betragtes som uforanderligt til „Paahældning“ af Variabler i det Interval, der fremkommer, inden næste partielle Udvidelse maa finde Sted, og Fremstillingsprisen varierer i Intervallet efter en Hyperbel. Indhyllingskurven for alle disse Hyperbelstumper danner den Kurve, Jantzen kalder Harmoniloven, og som naar sit nederste Punkt (mindst mulige Fremstillingspris), naar Anlægget er fuldt harmonisk, d. v. s. naar alle Elementerne samtidig er fuldt beskæftigede, og det sker ved mindste fælles Mængde af Størrelserne $z_1 z_2 \dots$ (alle Max) (se Tegning 2).

d. Variablerne varierer forskelligt (Jantzens Serie-lov). Foruden Anlæggets faste Udgifter (som løber med Tiden) findes der i Produktionen ofte et forberedende Arbejde, som skal fordeles paa en Serie z_s . Er dette Arbejde A_s bliver Formlen for Enhedsprisen

$$y = \frac{A_s}{z_s} + \frac{A}{z} + b.$$

Størrelserne z og A maales da i samme Tid, og Størrelsen $\frac{A_s}{z_s}$ kunde paa en Maade betragtes som løbende Udgift, hvis Serien blev fuldbyrdet, men det er vigtigt at holde sig for Øje, at den falder efter en Hyperbel ved voksende z_s d. v. s. virkelig udførte Stykker (modsat potentielle).

e. Sammenligning mellem Funktioner, der hver har sine Konstanter og Variabler (Jantzens Tekniklov)¹⁾. Anlægget og hvert af dets Elementer forudsættes foranderligt. Anlægs-konstanterne i hvert Element $a, b, z_{\max}$ kan ændres, dog ikke vilkaarligt, men efter de tekniske Muligheder.

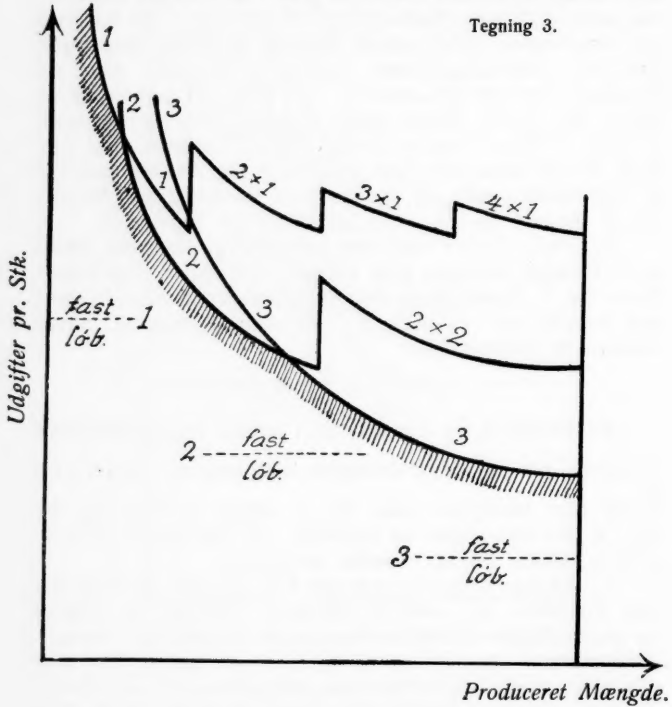
Ofte vil et kompliceret og kostbart Anlæg trods den betydende Generalomkostning være i den Grad kapacitets-givende, at Omkostningen pr. Enhed ved tilstrækkelig Udnyttelse gaar saa langt ned, at den sammenlagt med det samtidig

¹⁾ Udtrykket Tekniklov virker forvirrende paa mange, der mangler matematisk Skoling. I Realiteten er det ikke nogen Sammenligning mellem flere tekniske Anlæg, men mellem flere Talkomplekser, og en saadan Sammenligning vil ingen bestride Berettigelsen af.

faldende b bliver det billigere Anlæg overlegent (billigere producerende pr. Enhed).

For hver given Produktionsart kan man tage Sagen empirisk og tænke sig Anlæggenes Art og Størrelse varieret i det uendelige, saaledes som det sker i Praksis. Hvis man i et

Udgiftskurver for mindre og større Anlægsenheder i forskellig Teknik.

Koordinatsystem med Mængden som Abscisse og Stykprisen som Ordinat optegner de økonomiske Muligheder for ethvert tænkt Anlæg, vil man for hver mulig Anlægsenhed fastholde den et Øjeblik som uforanderlig og optegne dens „Kapacitetslov“ ved tænkt Paahældning af Variabler. — Samtidig kan man parallelt tegne Kurverne for Gentagelse af samme Enhed. Naar alle disse Kurver er tegnede, vil man se, at deres sam-

lede Grændse ind mod Aksene er ret skarp, idet der dannes en Slags Indhyllingskurve, som Jantzen kalder Teknikloven for vedk. Produktionsart. Kurven viser for hver Produktionsmængde den Mindstepris, man ved Teknikens nuværende Standpunkt kan naa; den er bestemt af Fagets Forhold i Øjeblikket og forandres ved nye Opfindelser. Man ser af omstaaende Kurve (Tegning 3), at smaa Mængder i Almindelighed bør udføres paa billige Anlæg, og store Mængder paa et Anlæg med relativt større faste og mindre løbende Udgifter pr. Stk. Den gunstigste Teknik for en given Mængde er den, som Røringspunktet med „Teknikloven“ tilhører.

Som et interessant Eksempel paa, hvorledes en Udregning paa Grund af de givne Formler foregaar i Praksis, kan nævnes Ingeniør Otto Rostrop (Om industriel Kalkulation 1923), idet han sammenligner Produktionen af en Enkeltdel ved Drejebænk, Revolverbænk og Specialmaskine, og viser gennem Benyttelse af Tal, der ligger faktiske Erfaringer meget nær, at naar Aarsproduktionen af det paagældende Stykke er mindre end 10 000 arbejder Drejebænken billigst, fra 10—30 000 arbejder Revolverbænken billigst, og ved en Produktion af over 30 000 Stk. er Arbejdet ved Specialmaskinen det økonomisk fordelagtigste.

Betydningen af de matematiske Formler for Delingen mellem faste og løbende Udgifter ved Omkostningsberegningen er dobbelt, dels driftsøkonomisk og dels samfundsoekonomisk.

Indenfor Driftsøkonomien kan Betydningen maaske bedst karakteriseres ved at fremhæve, at medens Regnskabsafdelingens Opgaver uden dette Kendskab først og fremmest peger bagud mod Fortiden, saa vil den med dette Kendskab pege mod Fremtiden, idet Regnskabsafdelingen vil kunne blive en ganske anden Støtte for Ledelsens Dispositioner, naar den bliver i Stand til at beregne Produktionsprisen paa Grundlag af Materialeprisen, Arbejdslønnen og Antallet af fremstillede Stykker.

Udover en saadan Betydning for de enkelte Virksomheder har de matematiske Formler for Omkostningernes Størrelse stor samfundsmæssig Betydning bl. a. i Kreditpolitikken, idet det bliver muligt i langt højere Grad end tidligere at anvende den kvantitative Metode i Økonomien og saaledes at kunne bestemme, hvorledes de mindste Omkostninger naas¹⁾.

Det er saaledes i Afsnittet om Maal og Vægt nævnt, at

¹⁾ Man maa her fastholde, at et Anlæg, der ingen fremtidig Brug er for, ikke kan danne samfundsmæssigt berettigede Konstanter.

for rent økonomiske Undersøgelser har Tomgangen den allerstørste Betydning. Det er imidlertid muligt af de ovenfor nævnte Formler direkte at aflede Formler for Tomgangen og herigenem gøre denne kvantitativbestemmelig.

Med saadanne kvantitative Bestemmelser bliver det muligt at afløse egentlige Kvalitetsbestemmelser, der er afledet af Teorien om den økonomiske Mand, med Kvantitetsbestemmelser paa samme Maade som indenfor Naturvidenskaberne¹⁾.

Hvor stor Brug, der er for en saadan Økonomi, fremgaar andet blandt af, at der baade i Amerika og Tyskland udføres et stort Arbejde for at bestemme Tomgangen kvantitativt — og det skønt det teoretiske Arbejde hermed endnu kun er i sin Vorden.

Menneskearbejdets Tidsbestemthed.

I den privatøkonomiske Kalkulation kan man regne Arbejdslønnen som en løbende Udgift, idet den private Arbejdsgiver altid er i Stand til at afskedige en Arbejder, som der ikke er Brug for. En saadan Kalkulation kan bruges ved samfundsøkonomiske Undersøgelser, saafremt man kan være sikker paa, at den paagældende Arbejder andetsteds kan finde Beskæftigelse, fordi de samfundsøkonomiske Omkostninger, der er nødvendige til Livets Opretholdelse og Fortsættelse, bestaar ganske uafhængigt af, om den paagældende arbejder eller gaar arbejdsløs.

Denne Forskel bevirker, at Arbejdsløsheden for Privatøkonomien er ligegyldig set som Omkostning, medens den for Samfundsøkonomien betyder en ekstra Omkostning lagt paa den samlede Produktion. Medens Svingningerne i Konjunkturerne kun har Indflydelse paa Generalomkostningerne for den enkelte Arbejdsgiver, har Samfundet yderligere Pligt til at tage et nødvendigt og rimeligt Hensyn til hele Samfundets Leveomkostninger.

Da en væsentlig Del af Arbejdslønnen omfattes af Begrebet Samfundets Leveomkostninger, og da denne Andel vokser i samme Forhold, som Arbejderklassens Kulturbevidsthed vokser i Forhold til Arbejdslønnen, bliver en væsentlig Del af Arbejdslønnen plus Generalomkostningerne at betragte som fast Udgift,

¹⁾ Engang i Fremtiden naar man forhaabentlig et fuldt afklaret deduktivt System, der kan benytte Matematikens Love som Hjelperedskab paa samme Maade som i Fysikken.

og det betaler sig derfor samfundsmæssigt at holde konstant Beskæftigelse, naar blot Materialeudgiften plus en mindre Del af Arbejdslønnen er dækkede. Det vil som oftest være Tilfældet, og rationel Samfundspolitik, der tilsigter de mindst mulige Omkostninger, maa derfor have til Opgave at vise, hvorledes disse mindste Omkostninger naas gennem konstant Beskæftigelse.

Det er foreslaaet, at en saadan konstant Beskæftigelse søges opnaaet ved en Toldbeskyttelse af de Erhverv, der lider under Beskæftigelsestab som Følge af Konkurrence. Hertil er at bemærke, at det i Praksis har vist sig vanskeligt at komme bort fra en engang indført Beskyttelse, selv om Forudsætningerne ændres. Endvidere vil Toldbeskyttelse kunne bevirke, at en Rationalisering eller Modernisering af det paagældende Erhverv udskydes — og det er et samfundsmæssigt Tab — og i værste Fald, at der vokser nye Virksomheder op i Læ af den paagældende Beskyttelse. Saafernt det sker, betyder Beskyttelsen, at Erhverv, der i Forvejen var rigeligt store udvikles yderligere, saa at de Virksomheder, der under fri Konkurrence har megen Tomgang, faar endnu mere Konkurrence. Den hermed følgende irrationelle Fordeling af de produktive Kræfter maa i hvert Fald undgaas ved, at Toldbeskyttelsen kombineres med en statslig Regulering af Antal og Størrelse af Anlægene i den paagældende Industri.

Løvrigt falder Diskussionen om Beskyttelse ctr. Frihandel udenfor denne Undersøgelses Rammer.

En anden Fremgangsmaade, der kan være Mulighed for at anvende til Opnaaelse af en i hvert Fald nogenlunde konstant Beskæftigelse, er at henlægge en Del af det Samfundsarbejde, der ikke nødvendigvis skal udføres i direkte Tilknytning til Forbruget, til Perioder, hvor der i Forvejen er Arbejdsløshed som Følge af Krise. Der kan i denne Forbindelse nævnes Vejanlæg, Baneanlæg, Havne o. s. v. Paa alle disse Omraader kan man nogenlunde beregne selve Dispositionernes dybeste Grundlag — Forandringerne i den voksne Befolknings Antal — en Aarrække ud i Fremtiden og har derfor Basis for at kunne skønne over det fremtidige Behov af saadanne Anlæg. Naar man kender visse Kurver for Forholdet mellem Indtægtsgrupper, Automobilpriser og Befolkningstætheden samt Vejenes Bæreevne og Modstand mod Slid, til Dels fra Udlandet, vil man kunne forudsige en Del om den fremtidige Udvikling her i Landet, og paa Grundlag heraf forbedre Vejene, inden Kravet herom i en paafølgende Konjunkturperiode bliver saa stærkt

underbygget af Erfaringerne fra Vejforringelserne, at Arbejdet bliver paabegyndt netop paa en Tid, hvor der er Mangel paa Arbejdskraft.

Ingen af disse Metoder til at sikre konstant Beskæftigelse er dog rationelle, for saa vidt som de ikke modvirker Kriseaarsagen: Fejl i Kreditpolitiken, og de bliver overflødige i den Udstrækning, det er muligt gennem Kreditpolitiken at sikre konstant Beskæftigelse.

Til at føre en rationel Kreditpolitik hører imidlertid dels et fuldstændigt Kendskab til det paagældende Lands Erhvervsliv og dels et fuldstændigt Herredømme over dette Erhvervslivs Forbindelse med Omverdenen. Det første kan man tænke sig, at det ledende Kreditinstitut i nogen Grad kan opnaa gennem et Konjunkturforskningsinstitut i Lighed med det ved Harvard Universitetet oprettede. Det andet maa forudsætte, at det paagældende Kreditinstitut er meget indflydelsesrigt udover det paagældende Lands Grænser.

Dette er imidlertid ikke Tilfældet i smaa Lande, og selv for de store og internationalt førende Kreditinstitutioner vil det blive vanskeligt at opnaa en saadan Indsigt og Magt, at Konjunktursvingningerne kan modvirkes paa rationel Maade. Det vil derfor ud fra vore samfundsøkonomiske Betragtninger være rigtigt — give de mindste Omkostninger — at have et internationalt Konjunkturforskningsinstitut og en international Kreditanstalt, der i Forbindelse med de tilsvarende nationale Institutioner vil kunne føre en Kreditpolitik, der kan være medvirkende til gennem en konstantere Beskæftigelse at opnaa en Nedbringelse af Omkostningerne.

Ejendomsret.

Det er Samfundsøkonomiens vigtigste Opgave at vise, hvorledes de mindste Omkostninger naas. Det er allerede omtalt, at de første Betingelser herfor er en fuld Udnyttelse af den Naturerkendelse og den Menneskeerkendelse, der findes. Dette er imidlertid ikke tilstrækkelig, idet den Retsorden, hvorunder der arbejdes i Samfundet, er af væsentlig Betydning for Omkostningernes Størrelse.

Det er fremhævet af mange Forfattere, at de laveste Omkostninger vil kunne naas gennem den skarpeste Form for den private Ejendomsret. Denne Opfattelse styrkes noget af Erfaringerne fra det nittende Aarhundrede, idet det for de fleste syntes øjensynligt, at det var „Ejendomsrettens Trylleri“, der

forvandlede Sand til Guld, og der kan jo ikke være Tvivl om, at den mægtige økonomiske Udvikling har Tidssammenhæng med en Skærpelse af Ejendomsretten.

Det maa imidlertid fremhæves, at teoretisk er den skarpe Fremhævelse af den private Ejendomsret en Afledning af Teorien om den økonomiske Mand, og da denne her er opgivet som Forudsætning for Samfundsøkonomien, maa Teorien om den ubetingede Privatejendomsret ogsaa opgives.

Ejendomsretten vil derfor ikke længere kunne betragtes som noget absolut, men eventuelt som en Hensigtsmæssighedsforanstaltning, og det bliver derfor Samfundsøkonomiens Opgave at undersøge, i hvilken Grad og under hvilke Former Ejendomsretslovgivningen bevirker de mindste Omkostninger, idet man vil kunne paavise, at visse Former for Ejendomsret fører til en Forøgelse, andre til en Formindskelse af de samfundsmæssige Omkostninger.

Ved Overvejelsen af de økonomisk rigtige Grænser for Ejendomsretten maa man undersøge de enkelte Sider af Ejendomsretten, og der rejser sig da Spørgsmaal om, hvorledes saadanne Grænser skal fastsættes i Tvivlsspørgsmaal. Herooverfor maa man hævde, at Bevisbyrden paahviler Paastanden om den udvidede Ejendomsrets Gavnlighed, idet denne medfører den mest ulige Fordeling af Samfundsgoderne, og en saadan vil betyde, at den Tilfredsstillelse for Helheden, som Goderne kan yde, bliver mindre, og man maa efter vore Forudsætninger kun vælge en saadan Udvej, naar man paa anden Maade kan bevise, at den er fordelagtig for Helheden.

Det første Omraade, hvor Spørgsmaalet om en Begrænsning af Ejendomsretten naturligst opstaar, er med Hensyn til Ejendomsretten til Jorden og de Naturgoder, der hentes direkte frem fra Jorden. Selv om det ikke mindst i Nutidens Samfund er umuligt at skelne nøjagtigt mellem de egentlige Naturgoder og det dermed forbundne Arbejde, vil det dog i Praksis være gør ligt at foretage en Adskillelse, der kan have praktisk Betydning. Det maa da siges, at den privatøkonomiske Jordværdi fremkommer gennem Knapheden, og denne privatøkonomiske Knaphed skabes af det eksisterende Samfund, hvorfor det er ubetinget rigtigt at overføre denne Knaphedsværdi gennem Grundskyld til Samfundet. Herved vil der ikke blive gjort noget Indgreb i den økonomiske Fordel, som Ejendomsretten er, ved at skabe den intenseste Forbindelse mellem et Menneskes Arbejde og dets Arbejdsudbytte. — Maaske vil det i denne Sammenhæng være rigtigt

at bemærke, at saaledes som Samfundene nu er, bør man ved Indførelse af Grundskyld yde en Erstatning, der tilvejebringes gennem en Kapitalskat, fordi man maa indrømme, at Ejendomsretten til Jordrenten ved utallige Køb og Salg er overført til samtlige Landets Kapitalbesiddere, og at det derfor vil være den mindste Uretfærdighed, at Jordrenten afstaas gennem en Kapitalskat fremfor gennem en pludselig paalagt Jordskyld.

Et andet Omraade, hvor Ejendomsretten af Hensyn til Opnåelsen af de mindste Omkostninger bør indskrænkes, er med Hensyn til de Handels- og Industriselskaber, der er saa store og mægtige, at de kan danne Stater i Staten, d. v. s. lede Samfundets Produktionsøkonomi paa en Maade, der er i Overensstemmelse med privatøkonomiske, men i Strid med samfundsøkonomiske Interesser. Dermed tiltager disse Virksomheder sig nemlig andre Samfundsfunktioner, end der tilkom dem, da Virksomhederne var smaa og samfundsmæssigt betydningsløse, og dermed er Ændringer i den paagældende Lovgivning begrundet. Hermed være ikke sagt, at de store Selskaber og den industrielle Koncentration ikke har sin Berettigelse, og denne ligger da i den Formindskelse af Produktionsomkostningerne, som derved kan muliggøres, men Stat og Samfund maa, naar den giver Adgang til Dannelsen af saadanne Kæmpeorganismer, samtidig fastholde — saaledes som det ogsaa er omtalt i Forudsætningerne — at disse Selskabers Forhold ikke udelukkende er Privatanliggender.

Helt uheldigt bliver det, naar Ledelsen af mægtige Selskaber oftest ad mere eller mindre skjulte Veje over en betydende Indflydelse paa de politiske Myndigheder. Heroverfor maa Samfundøkonomien ubetinget og direkte støtte den offentlige Mening, fordi en saadan Indflydelse som Regel ikke er dikteret af Ønsket om Samfundsgavn, men af privatøkonomiske Interesser, og det kan under ingen Omstændighed være Statsmagtens Opgave at tillade, at de stærke gennem deres koncentrerede Magtstilling bliver endnu stærkere.

Dog maa man ikke her bortse fra, at Ejendomsretten i sig selv rummer en stor Fordel for Samfundsproduktionen, fordi den giver den besiddende den størst mulige Kontakt med sit Arbejde, idet hans Arbejdsudbytte er ganske overordentlig følsomt selv overfor den mindste Forandring i Arbejdsindsatsen — en Følsomhed, som man kan stræbe imod, men vanskeligt naa for Funktionsnæren og Arbejderen.

Den private Ejendomsret forhindrer dog ikke, at Besiddelsen kan virke som en Sovepude, saa at Fremskridt, der maa anses for

nødvendige f. Eks. af Hensyn til Befolkningstilvæksten, udebliver. I saa Fald maa Samfundet — ud fra de mindste Omkostningers Synspunkt — skride ind. Da Samfundet er interesseret i, at Produktionsomkostningerne bliver de lavest mulige, maa alle Indskrænkninger i Ejendomsretten, der muliggør en Formindskelse af Omkostningerne, være berettigede. Det maa saaledes være berettiget at gennemføre Normalisering og Standardisering og at kræve, at de saaledes fastslaaede Regler gennemføres af hele den private Industri.

Endvidere er det nævnt, at det tekniske Fremskridts Hastighedstempo delvis er bestemt af, at der foretages Sammenligninger mellem de forskellige mulige Metoder. Forudsætningen for, at dette kan gøres, er, at Omkostningerne ved de forskellige Metoder er beregnet efter ensartede Regnskabssystemer, og Statsmagten maa derfor have Ret til at kræve, at Ejendomsretten begrænses ved, at der indføres ensartede Regnskabs-systemer, og at de enkelte Fabrikkers Fremstillingsmetoder direkte sammenlignes.

Den meget store positive Værdi, som den ved Ejendomsretten fremkaldte Følsomhed har for Mulighed for Omkostningernes Nedbringelse, vil kunne tænkes at blive mindre og mindre, efterhaanden som der skabes Midler til regnskabsmæssigt at bedømme en Arbejdsindsats af en Funktionær eller Arbejder og belønne den derefter, og man kan i hvert Fald tænke sig Muligheden af et Lønssystem saa rationelt, at det i nogen Grad vil kunne skabe samme Følsomhed overfor Muligheder for Nedsættelse af Omkostningerne, som Ejendomsretten giver. I samme Omfang, det sker, bliver et socialistisk ordnet Samfund samfundsøkonomisk forsvarligt.

Endelig er det muligt og berettiget at begrænse Ejendomsretten gennem Skattesystemet. Da Værdierne som nævnt for en ganske væsentlig Del skabes gennem Samfunds faktorens Indsats, er det berettiget, at Samfundets Magtudtryk — Statsmagten — træffer Bestemmelse om Udbyttets Fordeling, og hvis denne Fordeling efter den gældende Retsorden ikke giver en Gruppering af Samfundsindtægterne, som anses for rigtig, kan denne Retsorden ændres gennem Skatter og sociale Udgiftslove. En saadan ændret Retsorden kan dog muligvis virke tilbage paa Produktionen og ad forskellige Veje føre til en Forøgelse af de samfunds mæssige Omkostninger.

Klassemagt.

Da man ikke i Samfundsekonomien tør regne med, at de enkelte Mennesker forstaar og handler efter deres egen Fordel, men maa bygge paa Fysiologi og Psykologi som Forudsætninger, maa man i Økonomien gaa ud fra, at der i ethvert Menneske er et Moment af Inerti; denne Inerti er yderst forskellig hos de forskellige Mennesker, og der gives derfor de særlig handlekraftige og initiativrige en Mulighed for at udnytte de øvrige Borgeres Inerti og derved skaffe sig en Indtægt, som der ingen samfundsmæssig Nødvendighed er for, og som derved bevirker en Forøgelse af Omkostningerne.

Denne Mulighed for en Forøgelse af Omkostningerne bliver meget større, naar Villien til Udnyttelse af foreliggende Betingelser ikke alene findes hos enkelte Mennesker, men hos en hel Klasse og skærpes yderligere, naar denne Klasse paa en eller anden Maade er i Besiddelse af et monopolistisk Magtelement.

Saaledes citerer Professor Gebhard paa det nordiske nationaløkonomiske Møde i København 1926, en Undersøgelse af Professor J. Fr. Schär (Kalkulation und Statistik in genossenschaftlichen Grossbetriebe), hvorefter Køberen for 100 Pengeenheder faar Varer for 85 i Konsumtionsforeningen i Basel, men blot for 73 i det samfundsmæssigt nogenlunde tilsvarende Varehus L. Thietz i Köln. Forskellen viser, at den samfundsmæssig bedste Fordeling langt fra var naaet i Köln, men rent privatøkonomisk er der selvfølgelig i denne By Enkeltpersoner, der har opnaaet en betydelig Fordel.

Som Eksempel paa, hvor stort dette Inertimoment i Befolkning, der begrunder en saadan Forhøjelse af Samfundsomkostninger, kan være, nævner Generaldirektør Örne paa samme Møde, at to Bageributikker i Nærheden af hinanden i Stockholm kunde have en Pris der var 25 % forskellig. Endvidere kan nævnes, at Antallet af Grosserere i København efter Oplysninger fra Børsen blev omtrent fordoblet 1913—21, men derefter kun er gaaet ubetydeligt tilbage.

Endnu betydningsfuldere for Omkostningernes Størrelse kan det blive, hvis Producenter eller Forhandlere af en bestemt Vare enes om at forlange en bestemt Pris. Derved bliver det muligt, at forhøje Priserne saa meget, at man naar til den Grænse, hvor andre forsøger at udnytte de foreliggende Produktionsmuligheder og derved at sprænge Aftalen.

De Grænser, der saaledes økonomisk maa blive, er yderst

forskellige i de forskellige Produktionsgrene, men er sikkert betydeligere end det antages i Almindelighed, fordi en erfaringsmæssigt opnaaet Overpris kan kapitaliseres og sælges, og det er saaledes ikke længere den faktiske Opkræver af Overprisen, der i Virkeligheden modtager den. Igennem denne Tankegang kommer vi ind paa Muligheden af, at den besiddende Klasse som Helhed igennem Retsordenen (Ejendomsretslovgivningen) kan tilegne sig en Del af Samfundsgoderne ud over, hvad der svarer til deres Indsats og dermed bevirke en Forøgelse af Omkostningerne¹⁾. Overfor denne Mulighed staar Muligheden for, at Arbejderklassen gennem en Udnyttelse af deres Organisationers Monopolstilling kan skabe en tilsvarende Forøgelse af Omkostningerne.

Man maa da først indrømme, at begge disse Muligheder for Udnyttelsen af en Klassemagt faktisk er til Stede, men da Magtforholdene i Erhvervslivet under den nuværende Retsorden er saaledes, at Arbejderen skal leve af Dagens Arbejdsindtægt, medens den besiddende Borger har en Magtstilling ved, at han i lange Tider kan leve uden Indtægter, maa Formodningen paa Forhaand være for, at det er Overklassen, der gennem Klassemagten tilegner sig en ekstra arbejdsløs Indkomst og derved skaber Forhøjelsen af Omkostningerne.

Spørgsmaalet om, i hvilken Grad Klassemagten benyttes til at forhøje Samfundets Omkostninger, er i høj Grad diskuteret, men meget sjældent paa en saadan Maade, at det bliver lettere at danne sig et sagligt uangribeligt Billede. Man har i saa Henseende i altfor høj Grad savnet Kvantitetsbestemmelser, og dette bliver først muligt efterhaanden, som de samfundsmæssige Maalemetoder udvikles.

Det vil imidlertid være en meget stor og betydningsfuld Opgave at belyse Klassemagts Indflydelse paa Omkostningerne eksakt, og da den enkelte ikke har Midler til at gennemføre en saadan Belysning, maa Statsmagten eventuelt tage Initiativet.

Slutning.

Det bliver dernæst Samfundøkonomiens Opgave, paa Grundlag af vor Naturerkendelse og dennes Betydning for Samfundet

¹⁾ Et klart Eksempel paa Retsordenens Betydning fremkommer i et Samfund, hvor Ejendomsretten er koncentreret i en enkelt Privatpersons Haand. Arbejdsløn og Arbejdsløshed vil i høj Grad være afhængige af denne Enkeltpersons Dygtighed og Energi.

og vort Kendskab til Omkostningslovene, at vise, hvorledes et Samfund maa bygges, naar det skal tilfredsstille Formlen den størst mulige Tilfredshed med den mindst mulige Anstrængelse. Vi har da som givne og eventuelt variable Størrelser følgende:

- a) Menneskematerialet.
- b) Vor Naturerkendelse.
- c) Vort Kendskab til Omkostningerne.

Disse tre Størrelser maa først betragtes som statiske, og derefter maa vi undersøge de Muligheder, der kan indtræde ved Variationer. Betragter vi først Problemet statisk, vil der f. Eks. rejse sig følgende fire Hovedproblemer:

1) Hvilken Maalestok skal man vælge og hvorledes skal man gøre denne saa konstant, at to Maal, foretaget til forskellige Tider og paa forskellige Steder, saa vidt muligt er entydige?

2) Ved hvilken Produktionsordning kan vor Erkendelse af Naturen og Omkostningslovene udnyttes, saa Omkostningerne bliver Minimum? Det bliver her i hvert Fald nødvendigt at gaa meget i Detailler, og det maa gøres muligt at fortsætte Undersøgelsen lige til den enkelte Bedriftscelle.

3) Det tredje Hovedspørgsmaal bliver Produktionens Fordeling; herunder maa, som et vigtigt Underspørgsmaal, behandles Vekselvirkningen mellem Produktion og Fordeling.

4) Hvilken Retsorden bør Statsmagten skabe, og hvorledes fastsættes rationelle Grænser og Opgaver, dels for Social-, dels for Skattelovgivningen?

Man maa derefter betragte Opgaven dynamisk og klargøre sig, hvilken Betydning en Tilvækst i Menneskematerialet har, og undersøge, hvorledes Tilvæksten bedst indordnes i Samfundet.

Endelig maa man klargøre sig de Muligheder, der er for en Udvidelse af vor Naturerkendelse og vor Erkendelse af Omkostningerne og de Bestræbelser, der i saa Henseende bør gøres, og hvilke rationelle Grænser, der samfundsmæssigt bør sættes.

— — —

Selv om det er umuligt paa Forhaand at sige nærmere, hvad Samfundøkonomien kan lære af den naturvidenskabelige Metode, idet denne Afhandling kun kan betragtes som en Antydning, er jeg tilbøjelig til at anlægge en Betragtning, der er beslægtet med Filosofen Bertrand Russells, naar denne i *Our knowledge of the external world* S. 242 siger: „The one and only condition, I believe, which is necessary in order

to secure for philosophy in the near future an achievement surpassing all, that has hitherto been accomplished by philosophers, is the creation of a school of men with scientific training and philosophical interests, unhampered by the traditions of the past, and not misled by the literary methods of those, who copy the ancients in all except their merits“.

I saa Fald maa man sikkert kunne vente, at danske Økonomer, der af Professor Birck er opdraget i Kritik af og Tvivl overfor de overleverede Synspunkter i Fællesskab, vil kunne gøre en Indsats.

BOGANMELDELSER

A. C. PIGOU: *Industrial fluctuations*. 397 Sider. Macmillan & Co. London 1927. Pris 25 sh.

Til Trods for den meget fyldige, men ikke altfor morsomme Literatur der findes om Konjunkturbevægelserne, er det stadig muligt at finde en tilstrækkelig god Undskyldning for en yderligere Forøgelse. Ingen vil nemlig kunne benægte, at der er flere Forhold, vedrørende dette Emne, der ikke hidtil har fundet en tilfredsstillende Forklaring. Ikke engang Beskrivelsen af den almindelige Konjunkturperiode kan siges at være tilfredsstillende. Det er saaledes et omdiskuteret Spørgsmaal, hvorvidt Prisniveauet ændrer sig før Produktionsvolumen, ligesom man kun ved lidt om, hvorledes Forskydning i Priser og Produktionsvolumen forholder sig for de enkelte Varers Vedkommende. Endvidere er f. Eks. saa vigtig en Faktor som den reelle Arbejdsløns Bevægelser under Perioden næsten ganske uoplyst.

Til Afhjælpning af dette Savn har Professor Mitchel ydet en betydelig Indsats med at samle de foreliggende statistiske Data, men disse er endnu saa mangelfulde, at de for enhver dyberegaaende Analyse er næsten værdiløse, og der er saaledes en vid, men besværlig Arbejdsmark aaben blot med at supplere det foreliggende mangelfulde Erfaringsmateriale og fortolke dette rigtigt.

Mere vigtigt end en mere indgaaende Beskrivelse af Konjunkturperioden er imidlertid Forklaringen af de Fænomener, man faktisk har fundet. Ogsaa her er der imidlertid Mulighed for udstrakt ny Landvinding. Hvad er i det hele det eller de afgørende Momenter i Konjunkturbevægelserne? Er de moderne Kredit- og Pengeforhold — om ikke den yderste Aarsag til Konjunkturbevægelserne — saa dog en Vej, ad hvilken de nødvendigtvis maa passere, saaledes at man ved at ændre disse Forhold mulig ganske kunde borteliminere Bevægelserne?

Hvorledes kommer man overhovedet fra en Tilstand af Depression til økonomisk Opsving?

Dette er nogle af de Spørgsmaal, der endnu ikke har fundet et tilfredsstillende Svar, og som Professor Pigou sammen med flere andre Emner vedrørende Konjunkturbevægelserne optager til Drøftelse i sin nye Bog. Værket er paa ca. 400 Sider, bestaar af en Indledning og 38 Kapitler delt i to Dele, hvoraf 1. Del handler om „Causation“, 2. Del om „Remedies“. Endvidere er Bogen ind imellem Teksten forsynet med 20 smukt udførte grafiske Fremstillinger af forskellige statistiske Forhold vedrørende Konjunkturbevægelserne, medens de paagældende Forhold findes i Tabelform i en Appendix.

Hvad Bogens Ideindhold angaar, da maa man vist nok betegne Pigou som hørende til de moderate inden for Konjunkturteoretikernes Række. De to Yderfløje er dem, der hævder, at Konjunkturbevægelserne er et rent monetært Fænomen (Hawtrey og Irving Fisher), og dem, der hævder — vel ikke at psykologiske eller klimatiske Forhold ene afgørende, men dog meget væsentlige Faktorer ved Frembringelsen af Konjunkturbevægelserne. Til denne Gruppe maa Jevous og vel ogsaa nærmest Marshall henregnes. I moderne Tid har denne Gruppe faaet nogle amerikanske Tilhængere, f. Eks. H. L. Moore og Hexter. Sidstnævnte har udregnet, at der er en betydelig Korrelation mellem Aartallet af Fødsler og Engrospriserne, saaledes at Bevægelserne i de sidste viser sig ca. en Maaned før Bevægelsen i Antallet af Fødsler. Dette fortolkes paa den Maade, at Undfangelserne paavirker Folk psykisk, saaledes at de bliver mere optimistiske, og dette fører saa til en forøget Aktivitet i det økonomiske Liv.

Pigou bemærker til Dr. Hexter, der mener at kunne opklare Sammenhængen mellem forskellige Fænomener ved at beregne deres Korrelationskoefficient, at Korrelation, selv om den er nok saa stærk, ikke i sig selv siger noget om, hvorvidt de paagældende Fænomener staar i Aarsagsforbindelse, og han nævner her som Eksempel, at selv om man skulde finde en meget høj Korrelationskoefficient mellem Antallet af Dødsfald i Syd-Afrika og det daglige Antal Ord udtalt af Erkebiskoppen af Canterbury, vilde ingen finde paa, at de to Ting havde nogen Forbindelse med hinanden.

Idet Pigou fastslaar, at de Variationer i den økonomiske Aktivitet, der kendetegner Konjunkturbevægelserne, kun kan

opstaa som Følge af Forandringer i Driftsherrernes Forventning om Fortjeneste ved Produktionen, stiller han sig paa det Standpunkt, at der er en Række af Momenter, der paavirker Driftsherrernes Forventninger og saaledes foraarsager Konjunkturbevægelserne. Han inddeler disse Momenter i 3 Grupper: real causes, psychological causes og autonomous monetary causes.

I den første Gruppe synes Variationer i Høstudbyttet at være det eneste Moment, han tillægger større Betydning. I Overensstemmelse med sit Syn paa Korrelationen som Tegn paa Aarsagssammenhæng slaar han sig naturligvis ikke til taals med den — forøvrigt meget ufuldkomne — Korrelation mellem Høstudbyttet og Konjunkturbevægelserne, som visse Forfattere (sidst H. L. Moore) har fundet, men spørger sig selv, om det nu ogsaa er muligt, at en saadan Sammenhæng kan være tilstede.

Drøftelsen af dette Spørgsmaal er særdeles interessant, men Forfatterens Ræsonnementer er ikke helt uangribelige. Han kommer nemlig til det Resultat, at Høstudbyttets Størrelse kan blive Aarsag til Konjunkturbevægelser. Om de bliver det, beror paa Elasticiteten i Efterspørgselen efter Landbrugsprodukter. Hvis Elasticiteten er > 1 , d. v. s. hvis Prisen varierer mindre end omvendt proportionalt med Udbuddets Mængde, vil et forøget Høstudbytte give Anledning til forøget økonomisk Virksomhed, medens det modsatte vil være Tilfældet, hvis Elasticiteten er < 1 . Det er mig imidlertid ikke muligt at se, hvorledes dette Ræsonnement kan være rigtigt. Tænker man sig et isoleret Land, saa vil den Omstændighed, at Efterspørgsels Elasticitet er > 1 i Tilfælde af en stor Høst, føre til, at Landmændene faar flere Penge for deres Høst, end de vilde faa for en mindre Afgrøde. De kan da købe mere af andre Erhverv, og de Virksomheder, der tilvirker de særlige Varer, som efterspørges af Landmænd, vil faa forøget Virksomhed. Men da den øvrige Del af Befolkningen har givet netop saa mange færre Penge ud til Landbrugsprodukter, som Landmændene har faaet større Købeevne, maa den ikke landbrugende Befolkning have en tilsvarende mindre Købeevne. Noget Nettoopsving i det økonomiske Liv synes ikke at kunne opstaa heraf. Tænker man sig en overvejende landbrugende Nation, der handler med andre Lande, er der en Mulighed for, at Landmændene i et saadant Land, naar de har en stor Høst, kan opnaa en højere Indtægt, uden at den øvrige Befolkning i Landet faar et tilsvarende mindre Beløb at købe andre Varer for, og i dette Tilfælde kan det tænkes, at den samlede Efter-

spørgsel i Landet efter Industriprodukter kan forøges, men her overfor staar Muligheden af en mindre Eksport af disse Varer som Følge af, at Udlandet har givet mere end sædvanligt ud til Kornvarer.

Pigou ynder at tale i Tuskhandelens Sprog og forklarer Sagen ved at sige, at Landmændene med en god Høst „will offer a larger demand in terms of agricultural produce — will raise the real demand schedule — for the products of industry“. Dette er et noget dunkelt Sprog. Hvad disse Landmænd vil gøre, er formentlig dette, at de vil kaste deres Korn paa Markedet og se hvilket Pengebeløb, de faar for det; først da vil den gode Høst faa Indflydelse paa deres Efterspørgsel efter andre Varer. Men som nævnt vil det større eller mindre Pengebeløb dog ikke, saalænge dette afbalanceres af Forskydninger i modsat Retning hos den øvrige Befolkning, kunne bevirke et almindeligt økonomisk Omslag.

Pigou forklarer yderligere, at den Omstændighed, at der er en stor Høst, vil faa Industriens Driftsherrer til at vente en større Efterspørgsel og derigennem bevirke, at de forøger Produktionen, men dette kan ikke ske uden at trække paa Bankerne, og hvis disse regulerer deres Kreditgiven under Hensyn til Reservernes Forhold til Forpligtelserne, vil Situationen meget vel kunne være saadan, at et stærkere Kapitalforbrug i nogle Virksomheder vil føre til et formindsket Kapitalforbrug i andre, og en Højkonjunktur lader sig da ikke skabe. Man kommer i det hele taget ikke uden om Bankerne som Mellemed, saafremt en forøget Høst skal betyde Ændringer i det økonomiske Livs Tempo, og det er da saa som saa at tale om Høstudbyttet som en selvstændig Faktor til at skabe skiftende Konjunkturer. Hvis Bankerne ikke vil skabe nye Betalingsmidler, vil det forøgede Høstudbytte ikke føre til andet end, at Befolkningen som Helhed bliver rigeligere forsynet med Korn, medens den øvrige Del af Produktionen vil blive den samme; nogen øget Aktivitet i det økonomiske Liv som Helhed vil ikke finde Sted.

Pigou's Tilbøjelighed til at argumentere ud fra natural-økonomiske Forudsætninger faar ham til at hævde, at den Omstændighed, at Korn er tilstede i større Mængde end sædvanligt, vil føre til, at den ikke landbrugende Befolkning for at kunne købe mere af det relativt billige Korn i det hele vil yde en større Arbejdsindsats og derved forøge ogsaa Produktionen af andre Varer. At noget saadant skulde ske selv i et pengeløst Samfund, er lidet sandsynligt; der vil jo nemlig være

Mulighed for at reducere Forbruget af andre Varer og endda opnaa større samlet Behovstilfredsstillelse, hvorfor skulde man saa yderligere forøge sin Virksomhed. I det moderne Samfund er Sandsynligheden for en saadan Produktionsforøgelse endnu mindre, fordi det, som Pigou selv saa stærkt fremhæver, er Driftsherrerne der bestemmer, hvormeget der skal produceres, og det er ikke muligt at se, hvorfor disse, taget under et, skulde øge Produktionen.

Medens det altsaa synes umuligt, at en usædvanlig stor Høst uden Bankernes Mellemkomst kan føre til et økonomisk Opsving, er dermed naturligvis ikke sagt, at Høstudbyttets Størrelse ikke kan give Anledning til et saadant Opsving. Pigou's Forklaring, at Høstudbyttet skulde paavirke Driftsherrerne psykologisk, saa de straks (ved Hjælp af øget Bankkredit) forøger Produktionen, er kun lidet sandsynlig. Derimod vil et Bankvæsen, der ser sin Opgave i at holde Prisniveauet stabilt, finde Anledning til at nedsætte Renten, naar en stor Høst fører til et Fald i Prisen paa Levnedsmidler, men derved vil Industriens Driftsherrer, naar Nominallønnen forbliver uforandret, faa en større Fortjeneste, hvorefter man vil forcere Produktionen. Paa samme Maade vil et stort Høstudbytte, der falder under en Opgangsperiode, kunne føre til, at den Renteforhøjelse, der afslutter Højkonjunkturen, udskydes.

Man kan altsaa konkludere, at saafremt Prisniveauet holdes konstant til Trods for de med en stor Høst følgende lave Kornpriser, vil denne føre til en almindelig opad gaaende Konjunkturbevægelse i de øvrige Erhverv. I andre Tilfælde derimod vil Høstens Størrelse i det væsentlige være uden Indflydelse paa Konjunkturerne.

Hvad nu angaar de andre to Grupper af Aarsager, da forekommer det mig, at Pigou lægger en større Vægt paa det rent psykologiske Moment, end det kan tilkomme. I en vis Forstand kan man naturligvis med Rette sige, at der ikke findes andre end psykologiske Aarsager til Konjunkturbevægelserne, idet Forandringerne i de økonomiske Dispositioner i det store og hele med Nødvendighed maa ske med Driftsherrernes Hjerter som Mellemed. Med psykologiske Aarsager mener Pigou imidlertid, at der ikke er sket Forandring af nogen Art i de økonomiske Forhold, men kun i den Maade, hvorpaa Driftsherrerne opfatter disse.

Pigou paaviser dog selv ved et Eksempel, at en optimi-

stisk Stemning hos Driftsherrerne ikke i sig selv er i Stand til at fremkalde en „boom“. Deri har han ganske utvivlsomt Ret, men dette udelukker jo ikke, at en anden Faktor kan komme til Hjælp. Hvis der saaledes opstaar en almindelig optimistisk Stemning, og denne fører til en Udvidelse af Krediten, er der jo Mulighed for, at de reelle Forhold (Rentabilitetsforholdene) kan ændre sig saaledes, at der bliver Basis for en „boom“. Men ogsaa her støder man altsaa paa Kreditudvidelsen som den nødvendige Betingelse for, at saadanne Impulser skal kunne slaa igennem.

Det er ikke helt berettiget, naar Pigou om de Bevægelser, der fremkaldes paa denne Maade, siger, at de skyldes „errors of optimism“ og „errors of pessimism“, thi man kan dog ikke kalde det en Fejltagelse, naar det, man venter, virkelig finder Sted.

En anden Sag er, at der i Virkeligheden næppe sker nogen almindelig Udvidelse af den økonomiske Virksomhed paa Grundlag af saadanne Stemninger. Driftsherrer, der i deres Dispositioner lod sig lede af blotte Stemninger, vilde næppe faa noget langt Liv som Forretningsmænd. For min Part vil jeg foretrække at gaa ud fra, at Driftsherrerne kalkulerer nøje om Forholdet mellem Priserne paa Produktionsfaktorerne og den færdige Vare er, eller i Salgsøjeblikket kan antages at blive saaledes, at det betaler sig at fortsætte, eventuelt udvide Produktionen. At disse Forhold kan bedømmes forskelligt fra Dag til Dag, er rigtigt nok, men en hel Del af de afgørende Momenter kan gøres til Genstand for nøjagtig Beregning, og her vil Fejltagelse ikke være mulig. En Ændring af Arbejdslønnen, Renten, den herskende Teknik o. lign. vil ændre Driftsherrernes Dispositioner, medens en god eller daarlig Middag, behageligt eller ubehageligt Vejr, lykkelige eller ulykkelige Familieforhold vil spille ringe eller ingen Rolle for deres Dispositioner som Forretningsmænd.

Det er en Ejendommelighed hos Pigou, at han overhovedet ikke synes at regne Kreditfaciliteterne i det moderne Samfund med blandt Aarsagerne til Konjunkturbevægelserne, men kun som „a condition upon which non-monetary causes act“ (p. 237). Forf. har jo nok en Gruppe Aarsager, „monetary causes“, men disse bestaar i det væsentlige kun af en Forandring af Guldsmængden ud over, hvad svarer til den sekulære Bevægelse, samt Udstedelse af uindløselige Papirpenge i va-

rierende Mængder, omfatter i hvert Fald ikke Bankernes Evne til at udvide eller indskrænke Krediten uden tilsvarende Bevægelser i Pengemængden. Han stiller sig saaledes nærmest paa samme Standpunkt som Bankmændene her i Landet under Valutakrisen, nemlig at Bankvæsenet ikke er Herre over Kreditens Omfang, men at dette bestemmes af ydre Forhold f. Eks. Statens større eller mindre Ødselhed, den sociale Lovgivning eller Arbejdernes Lønkrav.

Man kan nu strængt taget reducere dette Spørgsmaal til en Strid om Ord; man kan saaledes hævde, at det afgørende Moment ved Fremkaldelse af Konjunkturbevægelser er Driftsherrerne Profitforventninger, men indrømmer man — hvad man nødvendigvis maa — at det gennem Rentens Højde er muligt at fremkalde Forandringer i disse Forventninger, er det dog mere rimeligt at tale om Kreditpolitikken som en Aarsag af væsentlig Betydning end at tildele dette Forhold en rent passiv Rolle.

Om den Rolle, Kreditmaskineriet spiller som Vehikel for de Aarsager, der fremkalder Konjunkturbevægelserne, har Pigou forøvrigt en Række meget interessante Kapitler. Han benægter nu ligefrem, at Konjunkturbevægelser ikke skulde kunne finde Sted, uden at disse viser sig i Bankernes Balancer. Hans Argumenter er imidlertid ikke alle lige holdbare. Han indrømmer, at forøget Foretagsomhed ikke kan finde Sted, uden at Driftsherrerne kan komme i Besiddelse af mere „floating capital“, men, siger han, saadan Kapital kan bl. a. faas ved Udstedelse af Obligationer, der købes direkte af Publikum uden Bankernes Mellemkomst. Pigou synes her at glemme, at saafremt de paagældende Obligationsskøbere for at kunne foretage Købet trækker paa deres Banktilgodehavender, vil Banken enten inddrage et lignende Beløb af sine udestaaende Fordringer, og i saa Fald bliver der ingen forøget Foretagsomhed, eller ogsaa vil der ske en Udvidelse af den samlede Bankkredit med det paagældende Beløb. Kun i det Tilfælde, at Obligationsskøberne skaffer sig Midlerne til Købet ved at indskrænke deres Forbrug, vil der blive en Nettoforøgelse af Produktionen, uden at der er skabt ny Kredit.

Et andet Eks. paa, hvorledes Driftsherrerne efter Pigou kan komme i Besiddelse af den nødvendige „floating capital“ uden en Forøgelse af Krediten, er følgende: Under Depressionsperioden lever de ledige Arbejdere dels af Kredit hos de handlende, dels Understøttelse af deres Kammerater eller fra det offentlige. Idet de faar Arbejde ophører deres Understøt-

telse, og de holder op med at gøre Gæld hos Købmanden. Hele denne Sum kan blive en Forøgelse af Mængden af „floating capital“, uden at Bankkrediten udvides: Købmanden forøger sine Indsættelser i Banken med det Beløb, han faar af Arbejderne, Arbejdsløshedskassernes Fonds svulmer op og indgaar ligeledes i Bankerne, og det offentlige afbetaler paa sin Gæld med de Beløb, der spares i Understøttelse. Hvis det gik saaledes, som her nævnt, vilde der virkelig være sket en til de tidligere ledige Arbejderes Forbrug svarende Forøgelse af den disponible Kapital, der uden Udvidelse af Krediten kunde stilles til Raadighed. Men saaledes gaar det jo ikke, idet Forbruget udvides i nogen Grad hos dem, der tidligere har forsynet de Arbejdsløse, men Pigou har forsaavidt Ret, som der formentlig altid bliver et Overskud.

Under Fremstillingen af, hvorledes Kapital skaffes til Veje til Gennemførelse af Opsvingsperioden, kommer Pigou ind paa Spørgsmaalet om Bankernes Evne til at skabe Kredit. Han polemiserer med Professor Cassel, der har villet sondre mellem „real savings“ og den ved Bankernes Kreditudvidelse skabte „kunstige“ Købekraft. Pigou finder denne Sondring forvirrende, idet han hævder, at den „Kapital“, der gennem Bankerne stilles til Driftsherrernes Raadighed, naar man betragter den i dens konkrete Form, lige saa fuldt er „real savings“, hvad enten der til den udlaaente Sum svarer et Bankindskud eller ej. Hele Forskellen er, at i første Tilfælde har nogle Personer frivilligt givet Afkald paa at forbruge en Del af deres Indtægt mod at faa et Banktilgodehavende; i sidste Tilfælde er en Del af de paagældendes Indkomst berøvet dem gennem den Prisstigning, der er foraarsaget af Kreditudvidelsen.

Det forekommer dog mig, at Cassels Sondring ikke er saa irrationel, som Pigou antyder. Naar man vil tage et Ord fra det daglige Sprog og anvende det til videnskabeligt Brug, er der dog nogen Anledning til ogsaa at sørge for, at det betyder omtrent det samme som i daglig Sprogbrug. Men at spare betyder nu at undlade at forbruge sin Indkomst. Ingen vil kalde det Opsparing — uanset hvad det paagældende Beløb anvendes til — om jeg bliver narret en Del af min Indkomst fra, saaledes som Tilfældet er, naar Kontrakternes reelle Indhold forskydes paa Grund af Kreditinflation. Noget andet er, at fastholdes Cassels Definition paa Opsparing, saa bliver Opsparing ikke nogen Betingelse for Kapitaldannelse, men dette

er jo ikke nogen Ulykke, saa meget mindre som man alligevel maa indrømme, at Nettoopsparing i ovennævnte Betydning kan finde Sted i Samfundet, uden at den fører til Kapitaldannelse. Derimod vil det altid være saaledes, at naar Kapitalmarkedet holdes i Ligevægt, vil der til en stedfindende Kapitaldannelse svare en ligesaa stor Nettoopsparing.

Dette sidste Forhold faar Cassel til at fremsætte en Ytring, som Pigou citerer under det Afsnit, der handler om Muligheden af at stabilisere Prisniveauet. Cassel siger her: „The banks should lend to the public over and above their own means only what they can borrow from the public“ og føjer til lidt senere: „The bank rate, therefore, must be kept so high that the general level of prices remains practically constant“.

Pigou indvender straks herimod, at man ikke, som disse Citater af Cassel synes at forudsætte, kan opnaa et stabilt Prisniveau, ved at Bankerne undlader at yde Laan udover Publikums Indlaan, idet i hvert Fald Betalingsmidlernes Cirkulationshastighed kan forøges og bevirke en Prisstigning og omvendt ved en Formindskelse af Cirkulationshastigheden. Heri har Pigou utvivlsomt Ret. Men deraf følger, at Indlaanene i Bankerne ikke kan og ikke bør være nogen Maalestok for deres Kreditgiver, saafremt man tilstræber et stabilt Prisniveau; her maa søges andre Kendemærker.

Men selv om man ser bort fra den Indflydelse Cirkulationshastigheden øver paa Prisniveauet, vilde det ikke være muligt at opnaa et stabilt Prisniveau ved at holde Udlaanene lig med Indlaanene. Grunden hertil er den, at Bankerne ved deres Udlaan selv skaber Indlaanene, og at man ikke kan skelne imellem denne Art af Indlaan og de Indlaan, der repræsenterer Opsparing. Man kan derfor ligesaa godt ved Udlaanspolitiken se ganske bort fra Indlaanenes Størrelse eller Forholdet mellem Reserve og Forpligtelser og udelukkende tage Sigte paa at holde Renten paa en saadan Højde, at Kapitalmarkedet holdes i Ligevægt.

For en Bankpolitik af denne Art bliver ogsaa Spørgsmaalet om Cirkulationshastigheden ganske irrelevant. Paa dette Spørgsmaal ofrer Pigou — man kan godt sige megen spildt Skarpsindighed. Den Omstændighed, at Kassebeholdningerne gennemgaende formindskes eller forøges, er jo nemlig ganske identisk med en Udvidelse eller Indskrænkning af Krediten; at denne tildels foregaar uden Bankerne som Mellemed er prin-

cipielt uden Betydning; det afgørende er, at Bankerne altid har i deres Magt at begrænse Betalingsmidlernes Mængde, saaledes at Prisniveauet ikke ændrer sig væsentligt.

Jeg skal imidlertid vende tilbage til Spørgsmaalet om Kreditinstitutionernes Betydning for Konjunkturbevægelserne, fordi dette utvivlsomt er Kærnepunktet i hele Konjunkturspørgsmaalet. I 1. Del, 21. Kap., vender Pigou sig med megen Skarphed mod den saakaldte „Monetary school“, hvis fornemste Repræsentanter er Hawtrey og Irving Fisher. Hvad denne Skole hævder er jo, at Konjunkturbevægelserne med Nødvendighed maa vise sig i Forandringer i det almindelige Prisniveau, og hvis man hindrer saadanne Prisvariationer, har man dermed sat Bom for disse Bevægelser.

Pigou benægter Rigtigheden af denne Tankegang. Han vender sig haanligt mod, hvad han kalder „the more innocent“, at denne Teoris Tilhængere, der hævder, at „business-optimism“ eller „pessimism“ ikke er andet end Forventning om, at Priserne skal gaa op eller ned. Naar saadanne Forventninger ikke længere har nogen fornuftig Baggrund, vil de ikke kunne paavirke Driftsherrernes Dispositioner. Pigou mener ganske at have gjort det af med denne Tankegang ved at sige, at den beror paa en Forveksling af alle Priser og de enkelte Priser. Fordi man ved, at Priserne som Helhed vil blive uforandret, er der jo intet til Hinder for, at man kan vente, at den bestemte Pris, hvori man selv er interesseret, kan bevæge sig; venter man, at den vil gaa opad, vil man forcere Produktionen, mens det modsatte vil ske, hvis man venter faldende Pris, men dermed har man Bevægelserne.

Til denne Kritik er imidlertid at sige for det første, at skuffede Forventninger, som Pigou andet Sted har vist, ikke kan medføre almindelige Konjunkturbevægelser, og for det andet, at med et stabilt Prisniveau vil Prisstigning paa nogle Varer nødvendigvis føre til Prisfald paa andre. Udvidelse og Indskrænkning vil da afbalancere hinanden. Det ovennævnte Argument falder da ikke saa let til Jorden, som Pigou synes at mene.

Pigou vender sig derefter mod et andet Argument, som han tillægger større Betydning, nemlig følgende: Indrømmet at Driftsherrernes mere eller mindre tilfældige Luner er det nødvendige Gennemgangsled for enhver Udvidelse eller Indskrænkning af Produktionen, saa vil disse Luner dog ikke kunne give

sig materielt Udslag uden „by way of the banking and currency mechanism“, det vil altsaa sige, at man gennem disse Instrumenter kan hindre Bevægelserne i at indtræffe.

Pigou indvender herimod, at Driftsherrerne har den Udvej at laane direkte fra Publikum. Det er imidlertid foran paavist, at man ikke altid paa denne Maade undgaar at paavirke Bankernes Balancer, og at prisstigende Virkning vil indtræffe, saafremt en Kredit af samme Størrelse ikke inddrages andet Steds fra. Kun i det Omfang, Publikum yder Driftsherrerne Laan af deres Indkomst ud over deres sædvanemæssige Opsparing, vil der paa denne Maade uden prisstigende Virkning kunne skabes en Nettoforøgelse af Produktionen.

Som et tredje Argument imod „Kreditskolen“ gør Pigou opmærksom paa, at visse statistiske Data viser, at Produktionsudvidelsen kommer før Prisbevægelserne, og vil altsaa ikke kunne hindres ved at bortskaffe disse. Det Talmateriale, hvorpaa Pigou bygger dette Argument, nemlig den engelske Arbejdsløshedsstatistik som Udtryk for Produktionsvolumen, er saa mangelfuldt, at der ikke kan drages Slutninger deraf. Det vil i det hele taget næppe være muligt i Øjeblikket at fremskaffe statistiske Data, der kan afgøre dette Spørgsmaal. Det viser sig da ogsaa, at Irving Fisher har skaffet og bearbejdet et Materiale, der ganske vist næppe er bedre, men heller ikke ringere, og som viser noget helt andet end Pigou's. Under Drøftelsen af Irving Fishers Resultater synes Pigou ogsaa tilbøjelig til at opgive sin Position, men han slaar dog „back“ ved at sige: „It is necessary, however, to bear in mind the fundamental distinction between causes and channels along which causes act“, men hvis „Kreditskolen“ har Ret i, at der ikke findes andre Kanaler, end dem der kontrolleres af Kreditpolitiken, saa er denne Distinction mellem „causes and channels“ jo uden praktisk Betydning.

Pigou slutter Drøftelsen med at anføre et Eksempel, der ikke har megen Beviskraft. Han siger: Vil nogen tro, at ingen Produktionsudvidelse vilde være fundet Sted i Storbritanien under Krigen, saafremt man havde ført en saadan Kreditpolitik, at Prisniveauet var forblevet stabilt.

Nej, det vil ingen tro; thi Staten vilde have fremtvunget en forceret Produktion ad anden Vej, men Eksemplet er irrelevant, for „Kreditskolen“ regner med et Samfund, hvor Retsordenen er saadan, at Driftsherrerne af egen fri Vilje udvider eller indskrænker Produktionen, naar de finder det fordelagtigt.

Teoretisk har Pigou Ret i sin Kritik af dem, der hævder,

at aggregate Bølgebevægelser i Produktionsvolumen nødvendigvis maa ledsages af Forandringer i Prisniveauet. Han fremfører imidlertid kun et holdbart Argument for sin Opfattelse, nemlig ekstra Opsparing (i almindelig Betydning) eller ekstra Forbrug som Følge af Driftsherrernes skiftende Forventninger om Profit. Han kunde have nævnt et andet. En tilstrækkelig stærk Arbejderorganisation vil kunne gennemføre en monopolistisk Lønpolitik, der fører til en betydelig Indskrænkning af Produktionen. Variationer i Hævdelsen af et saadant Monopol vilde føre til Bølgebevægelser i det økonomiske Liv selv under et stabilt Prisniveau. Hverken dette sidste Forhold eller de store Variationer i Opsparing og Forbrug er meget sandsynlig under et stabilt Prisniveau. Naar Pigou sluttelig mener, at en Stabilisering af Prisniveauet vilde føre til, at Konjunktursvingningerne begrænsedes til ca. Halvdelen af deres nuværende Størrelse, er hans Skøn ganske sikkert for lavt; han kunde godt have akcepteret Irving Fishers beskedne Udtryk, at „the trade cycle is largely a dance of the dollar“.

Bogens 2. Del beskæftiger sig som nævnt med „Remedies“. Disse deles i 2 Grupper, nemlig 1) Midler til at hindre selve Konjunkturbevægelserne og 2) Midler til at lindre deres skadelige Følger. Hvad den første Gruppe angaar, har vi allerede omtalt Pigou's Anskuelser med Hensyn til Kreditpolitikens Betydning som Middel mod Konjunkturbevægelserne.

Der gives imidlertid andre Midler, der i hvert Fald teoretisk kan tjene dette Formaal. Prisbevægelserne paavirker jo Tempoet i det økonomiske Liv ved at foraarsage en Forskydning i de eksisterende i Penge indgaaede Kontrakter.

Vigtigst i denne Henseende er de kollektive Aftaler om Arbejds løn. Det maa jo betragtes som ganske utvivlsomt, at Lønnen under opadgaaende Konjunkturer kan sættes saa højt, at den særlige Udvidelseslyst fra Driftsherrernes Side ganske forsvinder og paa den anden Side, at Lønnen under begyndende Depression kan sættes saa lavt, at Depressionen kvæles i Fødselen. Man vilde ved en saadan bevægelig Arbejds løn i Virkeligheden have elimineret Konjunkturbevægelserne, idet der altid vilde være fuld Beskæftigelse. Man vilde antagelig samtidig have opnaaet i det væsentlige at begrænse Prisniveauets Bevægelser til saadanne sekulære Bevægelser, der foraarsages af Ændringerne i Guldproduktionen.

Jeg tænker naturligvis her paa Erhvervslivet som Helhed.

I det enkelte Fag vilde selv en Nedsættelse af Lønnen til Nul undertiden ikke kunne skaffe samtlige Fagets Folk Arbejde. Tænker man sig imidlertid fuld Bevægelighed fra Fag til Fag eller fra Erhvervsgren til Erhvervsgren, er det indlysende, at Lønnen altid vil kunne reduceres saaledes, at alle Hænder er beskæftigede.

Naar Hawtrey derfor i sin Bog fra 1913: „Good and bad trade“ hævder, at den almindelige Produktionsudvidelse og -Indskrænkning, som kendetegner Konjunkturbevægelserne, vilde kunne ophæves, hvis Arbejdskraften var tilstrækkelig mobil, og Lønnen tilstrækkelig plastisk, har han utvivlsomt Ret. Dette benægter Pigou heller ikke. Hvad Pigou hævder — og deri er han næppe meget uenig med Hawtrey — er, at de nævnte Forudsætninger ikke er tilstede.

Spørgsmaalet er imidlertid, hvorfor Arbejderne ikke, naar ekstra høj Fortjeneste hos Driftsherrerne faar disse til at øge Efterspørgselen efter Arbejdskraft, kræver og faar gennemført en Lønforhøjelse, der bringer Driftsherrernes Fortjeneste ned til det normale, og hvorfor Arbejderne ikke, naar Beskæftigelsesgraden begynder at synke, enten sænker Lønnen saa meget i det Erhverv, hvori de er beskæftigede, at de kan beholde deres Beskæftigelse, eller gaar over i et andet Erhverv, der eventuelt kan betale en højere Løn.

Pigou's Drøftelse af dette Spørgsmaal er særdeles indgaaende og interessant. Han konkluderer imidlertid, at en Bevægelighed i Arbejdsforholdene af et saadant Omfang, at den bidrager væsentlig til at begrænse Konjunkturbevægelserne, ikke kan gennemføres, uden at Lønnen af og til synker ned til et Lavmaal, der er uforeneligt med Tidens Følelser om Ret og Billighed, og som passer daarligt ind i hele det nuværende Samfunds Opbygning. Saadanne Lønnedsættelser f. Eks., som fører til, at Lønnen kommer under den Understøttelse, der normalt ydes til Arbejdsløse, betegner han som anti-social i videste Forstand.

Hvilke Synspunkter, der ligger til Grund for denne ejendommelige Tankegang, fremgaar ikke af den foreliggende Bog. Derimod findes der i Pigou's omfangsrige Værk „The Economics of welfare“ Synspunkter, der kaster Lys over den lige nævnte Tankegang. I dette Værk udvikler Pigou nemlig, hvorledes en Overflytning af Indkomst fra de mere velstillede til de fattige, saaledes at disse sidste faar en vis Minimumsindtægt, fører til en større samlet „economic welfare“ i det paa-gældende Samfund. Gaar man derefter ud fra, at den Under-

støttelse, som i Storbritanien ydes af „the Unemployment Insurance Fund“ er et saaledes rationelt fastsat Minimum, saa bliver Betragtningen, at en Lønreduktion ned under dette Minimum er anti-social, forstaaelig.

Efter min Mening gør Pigou sig imidlertid under Drøftelsen af dette Spørgsmaal om Arbejdskraftens og Lønnens Bevægelighed skyldig i en fundamental Misforstaaelse, der fører til det urimelige Resultat, at det at arbejde, naar man ikke kan opnaa saa stor en Løn derved, som man kan modtage i Understøttelse, kan betegnes som anti-socialt.

Tænker man sig en Tilstand, hvorunder der er fuld Beskæftigelse, og at en Inddragelse af Betalingsmidler eller et nedsat Tempo for deres Forøgelse fører til en aftagende samlet Efterspørgsel i Penge, saa vil den Omstændighed, at Pengelønnen reduceres, saaledes at det fremdeles betaler sig for Driftsherrerne at beholde deres Folk, aldrig kunne føre til en Nedsættelse af Reallønnen, og der vil derfor ikke blive Tale om paa denne Maade at komme ned under det „nationale Minimum“, udtrykt i reelle Genstande. Pigou ynder at betragte det økonomiske Liv fra et naturaløkonomisk Synspunkt. Hvis han med Henblik paa dette Spørgsmaal lod Pengenes tilslørende Klædebon falde, vilde han se, at nogen Nedgang i „aggregate real demand“ bliver der først Tale om i det Øjeblik en Del af Produktivkræfterne træder ud af Virksomhed, og at en Fortsættelse af Virksomheden med faldende Pengeindtægt for Produktionsfaktorerne i det store og hele fører til Bevarelsen af Realindkomsten. Endvidere maa man huske, at Konjunkturbevægelserne ved en saadan plastisk Lønpolitik vilde svinde meget stærkt ind, og derved vilde man komme bort fra den Ulempe, som det er, at Produktionen af ny fast Kapital foregaar stødvis og derfor fører enten til absolut Fortjenstløshed eller en kostbar og besværlig Overgang til andet Erhverv for en Del af den i de kapitalproducerende Erhverv beskæftigede Arbejdskraft.

En saadan Tilpasningspolitik bør man derfor ikke affeje med en Bemærkning om, at den er anti-social. Derimod er det Overvejelse værd, om ikke Statens kluntede Indblanding i Arbejdsforholdene og i Arbejdernes Livsforhold i mange Tilfælde er anti-social i den Forstand, at den vel sikrer Arbejderne et vist Minimum af Livsgoder, men muligvis samtidig hindrer dem i at komme væsentlig over dette Minimum.

Principielt vil en absolut Bevægelighed i Arbejdsforholdene efter min Mening med Nødvendighed føre til en For-

øgelse af den gennemsnitlige aarlige Nationalindkomst. En Bevægelighed, der er væsentligt større end den herskende, vil imidlertid af praktiske Grunde næppe kunne gennemføres, før Arbejderne enten faar bedre Lejlighed til at gøre sig bekendt med Virksomhedernes Økonomi eller selv overtager og driver disse Virksomheder.

Et andet interessant Spørgsmaal, som Pigou drøfter, er, hvorvidt Konjunkturbevægelserne kan udjævnnes ved, at det offentlige „sætter Arbejde i Gang“ under Depressionen. Mr. Hawtrey har hævdet, at dette ikke er muligt, idet den Kapital, Staten derved beslaglægger, nødvendigvis maa unddrages det frie Erhvervsliv og derved føre til, at et Antal Arbejdere, svarende til det, Staten har sat i Virksomhed, vil blive ledige.

Pigou indvender herimod, at de ledige Arbejdere dog i Form af Understøttelse har en vis Indkomst. Den Del af Statens Kapitaludlæg, som svarer dertil, behøver ikke at unddrages andre Virksomheder, og der er derfor en Mulighed for en vis Nettoforøgelse af Beskæftigelsesgraden. At der her er en Mulighed, er tidligere paavist. Hvis f. Eks. Staten har betalt hele Arbejdsløshedsunderstøttelsen, vil denne Mulighed blive effektiv i fuld Udstrækning; det samme gælder formentlig den Del af Understøttelsen, der tages af Arbejdernes normale Indskydelser i et eventuelt Arbejdsløshedsfond. Hvis nogen Del af Understøttelsen hidrører fra ekstra Kontingenter til Arbejdsløshedsfonden fra de arbejdende Kammeraters Side, vil denne Del kun i ringe Udstrækning blive anvendt til Kapitaldannelsen, idet Arbejderne vil udvide deres Forbrug, naar disse Kontingenter ophører.

De øvrige Argumenter, Pigou fremfører i denne Forbindelse, er næppe af større Værdi. Naar det saaledes hævdes, at den forhøjede Diskonto, som Statens Kapitalforbrug vilde foraarsage, maatte fremkalde forøget Opsparing paa forskellig Maade, beror dette paa en Overvurdering af Rentens Betydning for Opsparingen. Kun hvis Staten financierer de nye Foretagender ved at opkræve Skatter paa en saadan Maade, at Skatteydernes Forbrug formindskes, vilde en Forøgelse af Opsparingen være sandsynlig.

Der er imidlertid et Par Forhold, Pigou ikke har taget Hensyn til. Han indrømmer, at en Del af Statens Kapitalforbrug til Afhjælpning af Arbejdsløsheden tages fra private Virksomheder. Da nu Staten vanskelig kan give sig til at produ-

cere almindelige Forbrugsartikler, men i det store og hele vil anvende Arbejdskraften til Anlæg af Veje, Broer o, lign. eller til Bygning af Skoler, Krigsskibe eller til andre „uproduktive“ Formaaler, og da det private Erhverv, fra hvilket en Del af den af Staten anvendte Arbejdskraft er taget, muligvis har været beskæftiget med Fremstilling af almindelige Forbrugsartikler (floating capital, wage goods), vil Statens Virksomhed føre til en større Renteforhøjelse, end man ellers skulde vente. Og her staar vi ved det andet Punkt, som Pigou synes at have overset, nemlig at den høje Kapitalrente, der opretholdes paa Grund af Statens uproduktive Kapitalforbrug samt den Opretholdelse af Lønniveauet, som ligeledes bliver Følgen af Statens Virksomhed, vil vanskeliggøre den Tilpasning, der er nødvendig for at Produktionen i de private Erhverv paany skal blive rentabel, og saaledes bidrage til at forlænge Depressionen.

Det foregaaende er sagt under den Forudsætning, at Bankerne ikke paany vil lade Prisniveauet stige. Vil man dette, vil Statens Optagelse af Laan til Iværksættelsen af Arbejde kunne indlede en ny Opgangsperiode, og saa gælder de anførte Betragtninger ikke. Men Statens Indgriben vilde da heller ikke have været nødvendig, idet Banken vilde have haft den Mulighed at nedsætte Renten, saaledes at private vilde have fundet det fordelagtigt at begynde ny Produktion.

Man maa derfor vistnok i det store og hele give Hawtrey Ret i, at Statens Igangsættelse af Arbejder næppe bidrager væsentlig til at formindske Konjunkturbevægelserne. Hvis det er rigtigt, at Depressionen kommer, fordi der er Mangel paa likvid Kapital, vilde det jo ogsaa være ret ejendommeligt, om Midlet herimod skulde være yderligere at forøge Produktionen af faste Anlæg paa Bekostningen af den likvide Kapital.

Jeg har i det foregaaende rørt ved de vigtigste af de Problemer, Pigou behandler i dette Værk. Der er naturligvis en Række andre Spørgsmaal af stor Interesse, som han tager op.

Af det foregaaende vil det formentlig være fremgaaet, at vi her har at gøre med et overordentlig betydningsfuldt Arbejde i Spørgsmaalet om Konjunkturbevægelserne. De Punkter, jeg her har taget op til Diskussion, er væsentligst saadanne, hvor der kan være Tvivl om Holdbarheden af For-

fatterens Argumenter. Paa de fleste Omraader er Bogens Ræsonnementer imidlertid af en saadan Art, at man ikke fristes til at angribe dem; i Stedet derfor glæder man sig over Forfatterens Skarpsindighed og Fremstillingsevne og over det store Udbytte, man i det hele taget har af at gøre sig bekendt med dette Værk.

Jørgen Pedersen.

GUNNAR MYRDAL: *Prisbildningsproblemet och föränderligheten.* Ekonomisk Skriftserie I. Almquist & Wiksell. Uppsala & Stockholm. 1927. 253 S. Pris 5 Kr.

Det er en meget betydelig og interessant Bog, hvormed den svenske økonomiske Skriftserie aabnes. Forfatteren, der er Elev af Cassel og Bagge, har stillet sig den Opgave at „indarbejde Foranderlighedsfaktoren i Læren om Prisdannelsen, d. v. s. frigøre denne for den statiske Forudsætning“. Og det lykkes ham ogsaa at gennemføre en Metode, der giver faste og rationelle Linier indenfor vigtige Omraader af den gerne saa taagede og ubestemte Dynamik. Nøglen er — svarende til den statiske Økonomis Ligevægt mellem Omkostninger og de producerede Varers Priser — at se paa Betingelserne for Ligevægt i Virksomhedernes „Investeringskalkyler“. Der regnes da ikke med faste Priser og Mængder, men med sandsynlige Værdier, og ikke blot med de „objektive“ Sandsynligheder, men med de subjektive Sandsynligheder og Risikoelementer, som indgaar i de enkelte Driftslederes Overvejelser.

I et Samfund, hvor de økonomiske Forhold stadig forandrer sig, vil en Sammenligning mellem Omkostningerne og Bruttoudbyttet snart vise Gevinst og snart Tab i alle mulige skiftende og uanede Forhold. I det Øjeblik, hvor Dispositionerne træffes, vil der imidlertid foregaa en Afvejelse af Plus og Minus, hvori ogsaa Mulighederne for Forandringer indgaar, saaledes som disse da tegner sig for Virksomhedens Indehaver. Undersøgelsen af denne Afvejelse er et vigtigt Mellemlid, som indskydes mellem den statiske Nationaløkonomis Ligevægt og Undersøgelsen af det faktiske, i Reglen uligevægtige Forhold mellem Omkostninger og Udbytte i de enkelte Virksomheder.

Forandringer i de økonomiske og tekniske Forhold har dels Virkninger tilbage i Tiden, idet de paavirker Forestillingerne om den fremtidige Værdi og dermed den øjeblikkelige Prisdannelse (ændrede Prisrelationer), og dels Virkninger frem

i Tiden med Hensyn til Forandring i de økonomiske Dispositioner (ændret teknisk Optimal). Myrdal behandler de to Spørgsmaal hver for sig. Han begynder med det første, en „Prislære, hvori Fremtidsanticipationerne indarbejdes som medbestemmende“ — „den statiske Teoris yderste Udbygning mod den dynamiske Empire“.

Den økonomiske Udvikling giver nu Anledning til Prisændringer og dermed følgende Gevinst og Tab. Dette gælder dog ikke, hvor Primæraarsagerne til Bevægelse: Befolkningens og Kapitalens Vækst, Teknikens Udvikling osv. opvejer hinanden og skaber en „likformigt“ fremadskridende Økonomi, hvor Antallene vokser, men Prisforholdene bliver uforandret. Den begrænsede Adgang til Jord maa dog udelukke, at man faar „likformikhet“ paa alle Omraader. Heller ikke paa Forhaand forudsete Forandringer bringer Uoverensstemmelse mellem Bruttoindtægt og Omkostninger.

Ændringer i Priserne paa en Virksomheds Produkter og dens Produktionsmidler samt Ændringer i Rentefoden giver Anledning til Gevinst og Tab, fordi Produktionsmidlerne, naar Forandringen sker, er bundne i en bestemt Form og en bestemt Virksomhed, saaledes at Tilstrømning og Bortstrømning ikke kan ske straks uden en vis Omkostning. Ved at der er for mange og for store Virksomheder i Fag, som efter Forandringen betaler sig daarligere, og der ikke er ubegrænset Adgang til at forsvinde fra Faget, opstaar „Bortstrømningstab“. Paa lignende Maade opstaar der „Tilstrømningsgevinster“ i Fag, hvor Fortjenesten stiger, fordi der er Vanskelighed ved hurtig Udvidelse og Tilgang af nye Konkurrenter. Uforudsete Forandringer medfører desuden „Inoptimaltab“, fordi Virksomheder, der forud havde den bedst mulige Sammensætning under Hensyn til Priserne paa de forskellige Produktionsmidler, nu ikke mere har dette. Tilsvarende Tab („Obsolettab“, d. v. s. Forældelsestab) opstaar som Følge af nye Opfindelser, som ogsaa gør, at de bestaaende Virksomheder bliver inoptimalt sammensatte.

Forandringerne behøver imidlertid ikke at komme pludseligt og være fuldt sikre. Det kan ogsaa dreje sig om en Risiko eller Chance for Gevinst, som indgaar i Driftsherrens Overvejelser. Nogen præcis Vurdering foregaar maaske ikke i saa Fald, men Tabet maa dog skønnes at være mindre end Gevinsten, d. v. s. have en kvantitativ Natur, som kommer skarpt frem i Grænsetilfældene. Risikoen medfører nu, at følgende 3 Faktorer kommer til at virke med ved Afgørelserne:

1) den objektive Risiko — det som efter de store Tals Lov svarer til en rigtig Bedømmelse af Forholdene — 2) den subjektive Opfattelse heraf og 3) Vurderingen af Fordel eller Ulempe ved selve Usikkerheden. Allerede den objektive Risiko er individuel, idet de enkeltes forskellige Evner og Midler giver ulige Chancer. I Opfattelsen af Risikoen medvirker andre individuelle Egenskaber: Optimisme og Pessimisme, specielt Tilbøjeligheden til at overvurdere sine egne Evner. Det kan altsaa ikke blot siges, at Menneskenes Ønsker til Tider er ufornuftige (hvad mange Nationaløkonomer ikke interesserer sig for), men selve Tankeprocessen er i mange Tilfælde skæv, saaledes at Folk godt kan handle mod deres egen Interesse (jfr. Diskussionen her i Tidsskriftet om Detailhandlen; Fornøjelsen ved at købe forkert kan være større end Fornøjelsen ved at købe rigtigt; — men der kan samtidig være en større Forskel, som virker i modsat Retning, paa Fornøjelsen ved at konsumere rigtigt og Fornøjelsen ved at konsumere forkert). Som Irving Fisher har gjort opmærksom paa, kan det irrationelle Moment f. Ex. føre til, at en almindelig Optimisme vil medføre en højere Rentefod, end Forholdene berettiger.

I Bogens 2. Del, som hedder Driftsherregævens Problem, undersøger Forf. nærmere Forbindelsen mellem Omkostninger og Pris, Forventninger og Resultat, under dynamiske Forhold. Forbindelsen mellem Priserne paa forskellige Tidspunkter er Forventningerne om Fremtiden. De uventede Forandringer medfører imidlertid, at der opstaar Gevinst og Tab i de enkelte Tilfælde.

Var alle Virksomheder ens, og havde de en objektiv rigtig og neutral (matematisk) Bedømmelse af Risikoen, vilde Gevinst og Tab udligne hinanden bortset fra Anlægsgevinsten ved Nyinvesteringer. Denne kan dog til en vis Grad ogsaa siges at have en Tendens til Udligning, naar man regner med den Chance for senere fordelagtige Anbringelser, som Kapitalen som Helhed allerede havde, og som derfor indgaar i Kapitalens Værdi.

Den større Evne, nogle Folk har til at anlægge og drive Virksomheder, kan udnyttes gennem Krediten, der dog medfører en særlig „personlig Risiko“, bl. a. p. Gr. af Debtors Interesse i at fremstille Sikkerheden større, end den er, for at opnaa billigt Laan. Der er desuden en Tilbøjelighed til, at det bliver de mest optimistiske, som laaner Penge og anlægger deres egne Midler i direkte Produktion. Nogle Folk vil blive mere dristige, naar de arbejder med laante Midler, fordi

de selv faar hele Gevinsten, men kun en Andel af Tabet. Andre vil omvendt blive særlig forsigtige, bl. a. for ikke at ødelægge deres fremtidige Kredit. Det vil let gaa saaledes, at de mere end gennemsnitligt forsigtige og samvittighedsfulde Laantagere belastes med en ekstra Kreditrisiko. Den alm. personlige Kreditrisiko, som indgaar i Laanerenten, medfører desuden, at Folk med egen Kapital kan arbejde med mindre Omkostninger end andre, hvorved de eventuelt opnaar en Fordel, idet Tilgangen til Faget begrænses.

Forholdet mellem Præmier og Skader f. Ex. for Brandforsikring (i Sverige 57 % Skader i Perioden 1891—1924) viser tydeligt, hvor stor Ulyst Folk i nogle Tilfælde føler ved at bære en Risiko, dels fordi den subjektive Værdi af Tabet vejer saa tungt og dels paa Grund af de indirekte Tab, som følger af en Standsning eller Forstyrrelse. Ved Lotteri undervurderer man omvendt Risikoen. I Virkeligheden véd man intet om, hvorledes Forretningsrisiko vurderes, og i hvilken Udstrækning selve Risikovurderingen derfor som Helhed medfører Gevinst eller Tab. Forf. anser det dog for langt fra usandsynligt, at laangivende Kapitalister kræver Risikoen betalt, hvad der skulde give Gevinst til Driftsherrerne i Almindelighed og en lavere Rente i det lange Løb paa Obligationer end paa direkte Kapitalanbringelse.

Medens meget iøvrigt kunde tale for, at Risiko og Chancer medfører en overvejende positiv Driftsherregevinst, virker Optimisternes større Iver for at komme til og deres lave Forestillinger om Risikoens objektive Størrelse i modsat Retning. Det er her, at den rationelle Forbindelse mellem Forventninger og Resultat brister. I det mindste virker den Omstændighed, at de største Nyanlæg foretages af de mest optimistiske i de Konjunkturperioder, hvor deres Optimisme er størst, til at sætte Tabene i Vejret.

Forfatterens Resultat med Hensyn til Driftsherregevinsten er meget forsigtigt. Den kan i det givne Tilfælde være overvejende positiv eller negativ. Den bestaar iøvrigt af adskillige uensartede Elementer, som delvis kan ophæve hinanden, og hvoraf de fleste svarer til Risikoer, som indgaar i Prisdannelsen. Risiko, Gevinst eller Tab vil i alle Tilfælde variere stærkt for de enkelte Individider.

3. Del behandler Foranderlighedens Indvirken paa „det optimale Konstruktionssæt“ (d. v. s. den bedst mulige Produktionsmaade). Efter i et indledende Kapitel at have behandlet Konstruktionsspørgsmaalet, — hvorunder hører Valg af den

bedst mulige Virksomheds-Størrelse, det faste Anlægs Varighed og det Forhold, hvori Driftsomkostningerne indgaar i Prisen — under statiske Forudsætninger, behandler Forf. det samme Spøgsmaal først under Forudsætning af, at man regner med bestemte sikre Forandringer i Priser paa Produktionsmidler o. s. v. og i sidste Kapitel under fuldt dynamiske Forhold, hvor de enkeltes Anskuelse og Vurdering af Risikoen for Forandringer gør sig gældende. Risikoerne for Forandring bidrager i det hele til at gøre mindre langvarige Anlæg fordelagtige. Endvidere er det en Fordel, naar en Virksomhed er saaledes indrettet, at der kan ske Variation mellem Mængderne af de forskellige Produktionsmidler efter skiftende Prisforhold. Der er her en Fare for, at Teknikerne, ikke mindst de offentlige Virksomheders Teknikere, skal se ensidigt paa Soliditet og mekanisk Fuldkommenhed og ikke se tilstrækkeligt paa de Muligheder for økonomisk Forskydning, som de øvrige Elementer i Ledelsen maaske kun har en saa vag Forestilling om, at de vanskeligt kan give Teknikerne de fornødne Instruktioner.

De økonomiske Omskiftelser, Dynamikken, har hidtil været et Omraade, hvor Praxis og Detailviden havde mest at sige. Myrdals Undersøgelse er et meget væsentligt Bidrag til teoretisk Behandling af disse Spørgsmaal. Den giver et teoretisk Skema, d. v. s. peger paa, hvilke Synspunkter der er væsentlige, og hvorledes Sammenhængen er mellem de forskellige Størrelser og Forhold. Herved gives der Erfaringsvidenskaben Lejlighed til at gaa i Gang igen, men paa de rigtige Punkter og paa rette Maade — og uden Fristelse til at drage alle mulige mærkværdige Konsekvenser af det iagttagne.

Forfatteren holder sig ganske overvejende til de forventede Forandringer, Risikoer og Chancer, som i det Øjeblik, Nyanlæg foretages, eller nye Produktionsmidler sættes ind, indgaar i Driftsherrens Kalkyler. („Driftsherre“ og „Nyanlæg“ kan dog tages saa omfattende, at ethvert Individ's Handeln eller Undladen paa ethvert Tidspunkt kommer med, ogsaa en Arbejders Valg af Beskæftigelse og en Driftsherres Beslutning i hvert enkelt Øjeblik om at fortsætte fremfor at anvende sine Midler paa anden Maade). Der kunde dog muligvis være Grund til ved Behandling af Prisspørgsmaalet under dynamiske Forhold mere direkte og udførligt at komme ind paa Flytningsomkostningerne for et bundet Produktionsmiddel — som Bagge har behandlet saa udmærket i sin Bog om Arbejds lønnen — som bestemmende for Prisen i hvert Øjeblik, efter at de, muligvis ganske uforudsete, Forandringer er sket.

Kombinationen af de mange Forhold, der gør sig gældende, medfører, at Bogen nødvendigvis maa blive noget skematisk. Man kan dog somme Tider synes, at Forf. i lidt for høj Grad broderer, naar han omhyggeligt udfylder alle Schemats Felter i Stedet for — foruden Rammer og Hovedsynspunkter — at foretage en endnu mere vidtgaaende Underøgelse paa enkelte Punkter.

Bogen præges iøvrigt af Samvittighedsfuldhed, Forsigtighed og Klarhed. Gaar man i Reglen frem med smaa Skridt, har man samtidig Indtryk af, at hele Vejen er omhyggeligt planlagt fra først til sidst.

Navnlig i de første indledende Kapitler vil man finde mange rammende Udtryk for den moderne økonomiske Teori, der for Tiden blomstrer i Sverige, og denne Teoris Modsætning til klassiske og ny-klassiske Doktriner, som endnu er de herskende blandt danske Nationaløkonomer. Myrdals Arbejde har vist, at denne Teori let og naturligt lader sig føre videre: ind paa Dynamikkens Omraader.

Det er en Bog, der fortjener at oversættes og tages med i Betragtning ogsaa udenfor de nordiske Lande.

F. Zeuthen.

OTTO WEINBERGER: *Die Grenznutzenschule*. A. Meyer, Halberstadt 1926. 123 Sider. Pris 2,75 Mk.

Der gives en — ikke kritisk — Fremstilling af de forskellige økonomiske Teorier, som har været inde paa Tanken om den subjektive Værdi. Der begyndes med forskellige Italianere i det 16. Aarhundrede og fortsættes med Galiani og Beccaria. Turgot betegnes som en af de mest fremragende Økonomer og hans „Valeurs et Monnaies“ citeres udførligt. Som Forgængere for den egentlige Grænsenytteskole omtales Walras den ældre og Gossen meget indgaaende. Hermed er man kommet til Side 75. Paa de næste 20 Sider gives en Fremstilling af Jevons' og Leon Walras' Teorier, hvorefter Østrigerne behandles paa 15 Sider. De sidste 3½ Side anvendes til en Antikritik af Cassels og Liefmanns Kritik af Grænsenyttelæren. Forfatteren slutter med at udtrykke sin Tro paa, at de af Grænsenytteskolen opstillede, paa eksakte Forskningsmetoder hvilende Grundsætninger sejrrig vil gaa ud af Meningskampen.

Henry Stjernqvist.

HANS HONEGGER: *Volkswirtschaftliche Systeme der Gegenwart*. Verlag G. Braun, Karlsruhe. 1925. 139 Sider. Pris 3 Mark.

Det foreliggende Arbejde er en Forløber til Forfatterens store Arbejde „Theorie der Volkswirtschaft auf Grund der kreditfinanziellen Betrachtungsweise“, hvori Forfatterens Anskuelser nærmere er uddybede. Hovedformaalet er at give et kort kritisk Overblik over de samfundsøkonomiske Tankestrømninger, Systemer og Teorier i den nyere Tid, d. v. s. fra omkring Aar 1910, idet Hovedvægten lægges paa den tyske Literatur. De forskellige Teorier bedømmes ud fra deres Evne til bedst at forklare det praktiske Livs Foreteelser, eller for at sige det paa en anden Maade: ud fra deres Forhold til Honeggers egne Teorier, som lægger Hovedvægten paa Undersøgelsen af det dynamiske Samfund og de politiske Magtforhold.

I seks Kapitler behandles 1) Den rene økonomiske Skole (især Grænsenyttelæren). 2) Nyliberalismen. 3) Nymerkantilismen. 4) Nysocialismen. 5) Nyromantikken. 5) Udblik med Henviſning til Schumpeters og Max Webers Teorier. I Forbindelse med Behandlingen af de forskellige Teorier er de vigtigste aktuelle nationaløkonomiske Spørgsmaal belyst i Almindelighed.

Som Grænsenyttelærens afgørende Svaghed anføres dens Abstraheren fra alle de politiske Indflydelser paa Samfundet. I Virkeligheden fortjente den ikke Navn af Teori, og Verdenskrigen har gjort det gode at befri os for den Slags videnskabelig Tankegymnastik.

Nyliberalismens sejrige Fremtrængen i de senere Aar forklares som en Reaktion mod Krigstidens Statssocialisme og Nymerkantilisme. Som Nyliberalismens bedst lykkede, i hvert Fald mest indflydelsesrige, Tankebygning behandles Cassels „Theoretische Socialökonomie“. Honegger er temmelig haard i sin Kritik af denne. Den betegnes som uklar og langt fra eentydig. Den er meget ujævn, saaledes har Cassel overhovedet ikke nogen Kriseteori. Hertil kommer, at den fuldstændigt mangler „geistigen Schwunges“ og at Forfattere, som paa væsentlige Punkter har andre Meninger end Cassel, ikke imødegaaes. Alt dette gør, at Cassel som Teoretiker vurderes meget lavt. — Som Nyliberalismens vigtigste Teori betegnes Spareteorien, men denne er fuldstændig overvunden ved Schumpeters Teori om Konjunkturgevinsterne, hvorefter langt den største Del af Kapitalen dannes ved Storkapitalisternes heldige Spekulationer. Schumpeters Renteteori, som hænger sammen hermed, gaar ud paa, at Renten udelukkende er et dynamisk

Fænomen (samme Opfattelse som Lindbergs herhjemme), og denne Teori slutter Honegger sig ogsaa til, kun med en Understregen af Magtforholdenes Betydning, idet de sociale Magtforhold i Hovedsagen er bestemmende for, om og hvorvidt et Samfund bliver dynamisk.

Som Nymerkantilismens, Nysocialismens og Nyromantikens Repræsentanter behandles — foruden en Række andre Forfattere — henholdsvis Liefmann, Oppenheimer og Spann. Endelig behandles paa de sidste Sider ganske kort Schumpeter og Weber. Førstnævntes store Værk fra 1912 betegnes som det vigtigste teoretiske Grundlag i nyere Teori og Udgangspunktet for al fremtidig teoretisk Forskning, medens Webers stærke Understregen af den nære Sammenhæng mellem Økonomi og Politik faar varm Tilslutning.

Bogens lille Format umuliggør selvfølgelig paa de fleste Punkter en udførligere Argumentation, hvilket efter Planen heller ikke har været Hensigten. Men netop derved og iøvrigt paa Grund af Forfatterens interesserede Fremstillingsmaade ægges den enkelte Læser til selv at tænke Problemerne igennem.

Henry Stjernqvist.

JOSEF WOLONTIS: *Människans hushållning genom tiderna*. Kooperativa förbundets bokförlag. Stockholm 1927. 472 Sider. Pris Kr. 6,75.

Det svenske kooperative Bogforlag fortsætter med denne Bog Udgivelsen af de populær-videnskabelige Værker, som har vundet saa stor Anerkendelse fra alle Sider. I Ordet populær ligger i og for sig ikke andet, end at Læserne søges blandt de brede Lag. Derimod er Fremstillingen aldrig populær i den Forstand, at der slaas af paa de Fordringer, som man maa stille til en videnskabelig Fremstilling. I nærværende Værk gives en Skildring af Menneskenes økonomiske Historie, med Udgangspunkt blandt de første Mennesker, hvorom vi har de svageste Spor, og derefter lige til vore Dage med alle de aktuelle økonomiske Problemer. Fremstillingen er klar og letflydende, og mange af Kapitlerne læser man med Spænding, da man her stilles overfor andre Sider af Historien end de, som i Almindelighed læres under dette Fag. Forfatterens personlige Sympatier træder sjældent frem, idet der kun er lagt Vægt paa at skildre Forholdene saaledes som de faktisk har været. Bogen bør ogsaa herhjemme finde Læsere. Som Grundbog ved Studiekredse vil den være fortrinligt egnet, ligesom den ogsaa vil kunne gøre god Fyldest ved højere Undervisning i økonomisk Historie.

Henry Stjernqvist.

NOTITSER

PRISOPGAVE

Dansk Reklame-Forening og Socialøkonomisk Samfund har vedtaget i Forening at udskrive følgende Prisopgave:

Reklamens nationaløkonomiske Betydning.

Det ønskes, at der ved Emnets Behandling tages særligt Hensyn til danske Forhold og derunder blandt andet til, hvor store Beløb, der aarligt anvendes til Reklame i Danmark.

Besvarelsen vil blive bedømt af en Komité bestaaende af Belysningsdirektør *Johs. E. Børresen*, Departementschef *Johs. Dalhoff*, Kontorchef *B. Gloerfeldt-Tarp*, Sekretær *Svend A. Holbæk* og Professor *Bertil Ohlin*.

Som Præmie for den Løsning, der af Komitéen dertil maatte findes værdig, udbetales til Forfatteren Kr. 2 000.00. Saafremt ingen af de indsendte Besvarelser opfylder Betingelserne for at faa tildelt denne Præmie, forbeholder Komitéen sig Ret til eventuelt at anvende Beløbet til Uddeling af Præmier af mindre Størrelse.

Hvis en Besvarelse belønnes med hele Præmien, tilfalder Ejendomsretten til denne Besvarelse de to Foreninger. Besvarelsenerne, der maa være maskinskrevne, maa i Omfang være mellem 75—150 Kvartsider og indsendes i 3 Eksemplarer inden 1. Juli 1928 til *Dansk Reklame-Forening's* Sekretariat, St. Kongensgade 132. Besvarelsenerne forsynes med et Mærke og ledsages af en lukket Konvolut, i hvilken Forfatterens Navn og Adresse angives. Kun for de eventuelt prisbelønnede Arbejder vil Navnekonvolutterne blive aabnet. Besvarelsenerne bedes mærket „Prisopgave“.

København, den 12. August 1927.

SKATTERNE GENNEM DE SIDSTE 25 AAR OG DERES BETYDNING FOR EJENDOMSVÆRDIER OG PANTESIKKERHED

Af K. J. Kristensen.

INDHOLDSFORTEGNELSE.

Indledning S. 353. — Skattebyrdens Vækst i de sidste 25 Aar S. 358. — Skatternes Fordeling mellem direkte og indirekte Skatter S. 363. — Grundlaget for Paaligningen af de direkte Skatter S. 366. — De direkte Skatters Fordeling mellem Ejendomsskat og Personskat S. 373. — Skattebyrdens Fordeling mellem By og Land og mellem Landbruget og andre Erhverv S. 375. — De direkte Skatter gennem Aarene for en almindelig Bondegaard og et Husmandsbrug S. 382. — Kommuneskatterne i de forskellige Egne af Landet og i de forskellige Kommuner S. 387. — Skatternes Indflydelse paa Erhvervsvirksomheden og Ejendomspriserne S. 390. — Skatterne og Pantesikkerheden S. 399.

Indledning.

De nødvendige Midler til Dækning af Statens og Kommunens Udgifter kan i det lange Løb kun tilvejebringes fra tre forskellige Kilder:

Det offentlige kan eje Ejendom eller Ejendomsrettigheder og kræve Vederlag for at overlade Udnyttelsen til private.

Stat og Kommune kan selv drive Virksomhed — under det frie Markeds Vilkaar eller med Eneret — og tage Betaling for, hvad Virksomheden yder.

Og endelig kan Stat og Kommune opkræve Skatter, hvis Hovedkendetegn er, at de ikke er Vederlag for nogen speciel Ydelse fra det offentliges Side og af den Grund maa have Karakter af Tvangsbidrag til Samfundshusholdningen.

Grænsen mellem disse forskellige Former for Tilvejebringelse af det offentliges Indtægter kan i Praxis være vanskelig nok at drage. Som Mellemform mellem Erhvervsindtægter og Skatter finder man en Række Gebyrer og Afgifter som Vederlag for specielle Ydelser fra det offentliges Side. Monopoliserede offentlige Virksomheder kan under Erhvervsvirksomhedens Former benyttes til Forbrugsbeskatning, og Udnyttelsen af en saadan Skattekilde kan være overladt private mod aarlige Afgifter. Omvendt kan der under forskellige saakaldte Skatter

skjule sig Vederlag for det offentlige Virksomhed eller for Ejendomsrettigheder, som Samfundet har Raadighed over, eller selve Skatten kan være af den Art, at den betyder en faktisk Tilegnelse af Ejendomsrettigheder for det offentlige.

Men det er af Vigtighed at holde denne Deling fast, fordi den giver Nøglen til Forstaaelse af adskillige af de Spørgsmaal, der staar i Forbindelse med Skattetrykket og det offentlige Virksomhed, og navnlig da de i Øjeblikket saa betydningsfulde Spørgsmaal om Forholdet mellem Samfundet og den enkelte.

Paa dette Punkt vil modstridende Interesser naturligvis gøre sig gældende, hvad enten Samfundsindtægterne tilvejebringes under den ene eller den anden Form, men Konflikten vil opstaa paa afgørende forskellige Omraader og faa en væsentlig forskellig Karakter, eftersom det drejer sig om Skatterne eller de andre Former for Tilvejebringelse af det offentlige Indtægter.

Det offentliges Ret til at kræve Vederlag for Brug af Ejendom eller for Ejendomsrettigheder, der tilhører Samfundet, er saa selvfølgelig, at den næppe nogen Sinde er blevet bestridt, og Konflikten mellem Samfundet og den enkelte kan her tænkes rejst, ved at Stat og Kommune udvider sine Rettigheder paa Bekostning af privat Ejendom eller privat Virksomhed, medens det maa anses for de offentlige Myndigheders Pligt at hævde Samfundets Rettigheder ubeskaaret overfor alle Angreb fra de private Interesser. Historien viser desværre lige op til den nyeste Tid en fortsat Række af Eksempler paa, at denne Pligt er blevet forsømt, og dette har været en medvirkende Aarsag til, at Stat og Kommune i Nutiden maa skaffe Hovedparten af deres Indtægter gennem Skatterne.

Ogsaa Samfundets Ret til at kræve Betaling for Virksomhed, der udfoldes til særlig Tjeneste for enkelte Medlemmer af Samfundet, er i det hele anerkendt som en Selvfølge, selv om der her hyppigt kan være Tale om Grænsetilfælde mellem Virksomhed af almennyttig Karakter, der oftest bør drives vederlagsfrit, og Ydelser af speciel Karakter, som der bør kræves Vederlag for. Noget ganske andet er Spørgsmaalet om det offentliges Ret til at drive Erhvervsvirksomhed, et Spørgsmaal, der sædvanlig vil blive besvaret derhen, at Samfundets Ret hertil kun kan anerkendes, hvor en betydelig almen Interesse kræver Samfundets Indgriben.

Det offentliges Beskatningsret har derimod paa ingen Maade altid været anset for en Selvfølgelighed. Tværtimod har det

fra Begyndelsen været en almindelig Anskuelse, at Skattebyrder ikke kunde paalægges uden de skatteydendes Samtykke, hvad der medførte, at denne Udvej i hvert Fald i større Omfang kun kunde benyttes, naar den haarde Nød kaldte paa Offerviljen og gennem de skatteydendes frivillige Beslutning gav Skatteydelsen den Karakter af frivillig Gave, som alene kunde bringe Skatten i Samklang med almindelig Retsfølelse.

Det moderne Flertalsstyre er i sin Oprindelse født af Forsøget paa saaledes at forene Beskatningen med den almindelige Retsfølelse. Man tager næppe Fejl, naar man siger, at Flertalsstyrets og Parlamentarismens for Tiden noget vaklende Stilling for en væsentlig Del skyldes, at Forsøget ikke for Tiden synes at være lykkedes, og at store Dele af Befolkningen mere og mere er tilbøjelige til at mene, at de trykkende Skattebyrder hverken kan være nødvendige eller berettigede.

Den Modvilje mod Skatterne, der saaledes nu kommer til Orde, og som har sin stærkeste Rod i Følelsen af, at Skatterne ikke lader sig forene med Ret og Billighed, forstærkes yderligere ved Erkendelsen af, at baade Skatterne og den Maade, hvorpaa det offentlige Indtægter anvendes, griber stærkt ind i Erhvervslivet og gør det saaledes, at Borgerne ikke sjældent føler Erhverv og Ejendom truet med Usikkerhed.

Skattetrykket gør sig paa en særlig Maade gældende for Ejendomsbesidderne og derved ogsaa for dem, der har ydet Laan i fast Ejendom. Ældre Tidens Skattepaalæg synes at have haft en ejendommelig Tendens til efterhaanden at glide over til at blive Grundbyrder, noget, der vistnok har en naturlig Sammenhæng med, at enhver varig Beskatning ikke blot øver sine Virkninger paa Erhverv og Opsparing, men samtidigt har en Tendens til at paavirke Ejendomsværdierne, og denne Tendens gør sig gældende, selv om den moderne Skatteteknik forhindrer de forskellige Skatteformer i, saaledes som tidligere, efterhaanden at omformes til lovformelige Grundbyrder. Derigennem kommer Ejendomsbesidderne da til at bære ikke blot de Byrder, der direkte paalægges dem, lige med alle andre Borgere, men samtidig indirekte en Del af de øvrige Skattebyrder, ved at Ejendommenes Værdi synker. Ejendomsbesidderne og de Interesser, der knytter sig til de faste Ejendomme, er da aabenbart paa en ganske særlig Maade interesseret i Skattebyrdens Størrelse og Vækst saavel som i Skatternes Art og Skattebyrdens Fordeling.

Imidlertid maa det herved ikke glemmes, at det offentlige Virksomhed ogsaa paa mangfoldige Maader tjener til at forøge

og bevare de faste Ejendommes Værdi og indtægtsgivende Evne. Det gælder selvsagt ikke blot Jernbane- og Havneanlæg, Vejanlæg og lignende Foranstaltninger, hvis Virkninger til Forøgelse af Ejendomsværdierne er lokale og let paavise- lige, men hele det offentlige Virksomhed for almindelige, nød- vendige Samfundsformaal over sin Indflydelse paa Ejendoms- værdierne rent bortset fra, at Ejendomsbesidderne lige med alle andre Borgere i Samfundet nyder Gavn af det offentlige Virksomhed. For saa vidt er altsaa Ejendomsbesiddelsen paa ganske tilsvarende og særlig Maade interesseret i, at det offent- lige sættes i Stand til at udføre sine Opgaver, og en Særbeskat- ning, der svarer til de Værdier, der ved det offentlige Virksom- hed tilføres de faste Ejendomme, maa altid findes rimelig; selv om Ejendomsbesidderne kan have en menneskelig Tilbøje- lighed til at ønske disse Goder stillet til Raadighed uden at paa- tage sig særlige Byrder, kommer den egentlige Konflikt mel- lem Ejendomsbesiddelsen og det offentlige Beskatningsmyn- dighed dog sikkert først frem, hvor denne Myndighed enten benyttes til Formaal, der ikke kan betegnes som egentlige Fællesopgaver, for Eksempel til at ændre Indkomstfordelingen og Formuefordelingen i Samfundet eller til Unytte, f. Eks. til overflødig og kostbar Administration, eller naar Skatterne paa- lægges under Former, der medfører en ensidig og uheldig Fordeling af Byrderne eller paa uheldig Maade paavirker Er- hvervslivet.

Saadanne Konflikter mellem Ejendomsbesiddelsens beret- tigeede Interesser og Samfundets Beskatning og Virksomhed kan gøre sig gældende lige saa fuldt for Staten som for Kommu- nerne, men for disse sidste kommer der det særlige Forhold til, at Kommunernes Udgifter og Virksomhedsomraade til en vis Grad er vilkaarligt fastsatte og afgrænsede uden Hensyn til, hvad der bør være Fællesopgaver for hele Statsomraadet, og hvad der naturligt maa være lokale Opgaver. Derfor her- sker der i den kommunale Beskatning den største Ulighed, og samtidig bevirker Ligningsomraadets Lidenhed i den kommu- nale Beskatning, at Skatteforholdene fra Aar til Aar er under- kastet en Usikkerhed, der ikke kan have andet end uheldige Virkninger, og for den enkelte Ejendom eller Ejendomsbesid- der kommer hertil den Usikkerhed, som i alt for høj Grad præger de offentlige Ansættelser til Skat, hvad enten det gæl- der Ejendomsskat eller Personskat.

Den store Ulighed, der saaledes findes i Beskatningen, lader Skatternes Betydning for Erhvervslivet og for de faste

Ejendommens Rentabilitet og Værdi træde klart for Dagen, og i Handel og Vandel, ved Køb og Salg af fast Ejendom, ved Udlaan med Pant i fast Ejendom er det en selvfølgelig Nødvendighed at tage Hensyn til Skattebyrderne, at undersøge deres Betydning for Ejendommens Værdi og for Pantesikkerheden, og at gøre sig klart, hvilke Ændringer i Skatteforholdene der i givet Fald maa regnes med som mulige eller sandsynlige i de enkelte Tilfælde.

Men for den, der ud fra mere almene Synspunkter beskæftiger sig med Skatteforholdene og deres Betydning for Erhvervslivet, for Ejendomsbesiddelsen og for Samfundet, gælder det om at naa til Klarhed over den almindelige Betydning, som de mere omfattende Bevægelser i Skatteforholdene har haft, der har fundet Sted i de senere Aar, den almindelige Skattestigning, de stedfundne Omlægninger og Ændringer i Beskatningen, og i Lyset heraf at naa til Klarhed over, hvorledes man ud fra de forskellige Synspunkter maa bedømme de Udviklingstendenser og de skattepolitiske Tanker, der i Øjeblikket er afgørende for den nærmeste Fremtids Udvikling af Beskatningsforholdene. Selv om Forholdene nu i mange Henseender kan være forskellige fra dem, der har været bestemmende for de Skattereformer, der har fundet Sted i de forløbne 25 Aar, og selv om de skattepolitiske Spørgsmaal derfor iklæder sig nye Former, vil det vise sig, at det virkelige Indhold er i det væsentlige det samme, at de samme Interesser stadig staar overfor hinanden, og at Striden i Virkeligheden staar om de samme Grundspørgsmaal nu som tidligere.

I saa Henseende indtager den i 1922 og 1926 indledede Omlægning af Skatterne til Grundskyld ikke nogen Særstilling. Grundskylden er, saa længe der kun er Tale om en Omlægning af bestaaende Skattebyrder, ikke principielt forskellig fra de gamle Hartkorns- og Grundskatter, men kun en rationel og tidssvarende Form for Grundbeskatningen, og hidtil er Grundskyldsreformerne selv om nogle af deres Talsmænd har haft et videre Sigte, i det væsentlige kun blevet gennemført med det Formaal at tilvejebringe en bedre og retfærdigere Fordeling af Skattebyrderne.

Derimod ligger Forslagene om Gennemførelse af fuld Grundskyld til Inddragelse af hele Grundrenten udenfor det skattepolitiske Plan og maa begrundes økonomisk og socialt ved Nødvendigheden af en dybtgaaende Jordreform og etisk ud fra den Grundsætning, at de samfundsskabte Grundværdier bør være Fælleseje.

Skattebyrdens Vækst i de sidste 25 Aar.

I de sidste 25 Aar har Skatteforholdene været behersket af Statens og Kommunernes stadigt og stærkt voksende Skattebehov, der steg til hidtil ukendte Højder under Krigsaarene og i Aarene siden kun langsomt og usikkert har bevæget sig nedad, uden dog blot tilnærmelsesvis at naa ned paa et Niveau, der efter Prisforholdene kan siges at svare til Skatteforholdene før Krigen.

Det samlede Beløb af Skatter og Afgifter til Stat og Kommune var i Aaret 1901 knap 100 Mill. Kr. I 1913 var Beløbet vokset til 177 Mill. Kr. Derefter steg det til 875 Mill. Kr. i 1920, før derefter igen at falde til omkring 700 Mill. Kr., om hvilket Tal det samlede Skattebeløb har bevæget sig i Aarene siden 1922, og først nu i 1927 synes en ny Nedgang under Udvikling.

Samlet Beløb af Skatter og Afgifter til Stat og Kommune.

Aar	Ialt Mill. Kr.	pr. Individ Kr.	Aar	Ialt Mill. Kr.	pr. Individ Kr.
1901.....	101	41	1913.....	177	63
1902.....	106	43	1914.....	178	62
1903.....	—	—	1915.....	210	73
1904.....	115	45	1916.....	344	118
1905.....	119	47	1917.....	537	182
1906.....	125	48	1918.....	605	202
1907.....	132	50	1919.....	837	277
1908.....	136	51	1920.....	875	286
1909.....	127	47	1921.....	796	244
1910.....	140	52	1922.....	701	212
1911.....	152	55	1923.....	684	205
1912.....	165	59	1924.....	704	209
			1925.....	707	210

Vil man imidlertid bedømme denne Stigning rigtigt, maa der tages Hensyn til den almindelige Befolkningstilvækst og Forøgelsen af Landomraadet ved Genforeningen, der maa have medført en omtrent tilsvarende Forøgelse i Udgifterne. Udregner vi Skattebeløbet pr. Individ, finder vi en Stigning fra c. 41 Kr. i 1901 til c. 210 Kr. i 1924 og 25 eller en Stigning til godt det femdobbelte, medens det samlede Beløb var steget til det syvdobbelte.

Men endelig maa der tages Hensyn til den almindelige Prisstigning, hvis man vil belyse den reelle Stigning i Skattebyrden. De 41 Kr. pr. Individ i 1901 vilde i 1925 alene

paa Grund af Prisstigningen svare til c. 115 Kr., saaledes at den reelle Stigning kun svarer til ca. 83 %.

Til nærmere Belysning af Bevægelsen i Skattebyrden, naar Hensyn tages til Pristallet, angiver nedenstaaende Oversigt for hvert Aar Pristallet i Forhold til Aaret 1901 og den reelle Skattebyrde pr. Individ, naar Pristallet Gange Skattebeløbet 1901—02 sættes = 100.

Aar	Pristal ¹⁾	Skattebeløb Pristallet Gange Skatten 1901—02 = 100	Aar	Pristal	Skattebeløb Pristallet Gange Skatten 1901—02 = 100
1901.....	100	100	1913.....	123	123
1902.....	101	104	1914.....	127	119
1903.....	—	—	1915.....	152	117
1904.....	102	107	1916.....	178	161
1905.....	102	111	1917.....	204	215
1906.....	104	113	1918.....	235	207
1907.....	108	113	1919.....	287	234
1908.....	110	112	1920.....	333	208
1909.....	111	103	1921.....	285	208
1910.....	113	110	1922.....	252	204
1911.....	114	116	1923.....	262	190
1912.....	119	121	1924.....	277	183
			1925.....	262	(191)

Stigningen i Skatterne, udover hvad Folketallets Vækst og Prisstigningen kunde motivere, var indtil 1910 ret beskeden, kun 10—15 %. I Aaret 1909 var Skattebyrden endda reelt ikke nævneværdig større end i Aarene umiddelbart efter Aarhundredskiftet, men dette skyldtes dog udelukkende Toldreformen i 1908, der efterfulgtes af nye forøgede Statsskatter allerede 1910 og derefter i 1911 og 1912. Indtil 1913 var der en reel Stigning paa 23 %, derefter fulgte en Nedgang i 1914 og 1915, og først derefter kommer Krigsperiodens voldsomme Stigning, der kulminerede i 1919 med en reel Stigning i Skattebyrden paa 134 %. Siden da har der været en ret betydelig Nedgang i Skatterne i Forhold til Prisniveauet, saaledes at Skattebeløbet i 1924—25 laa c. 83 % over, hvad Befolkningstilvækst og Prisstigning kunde motivere, et Niveau, der efter de foreliggende Tal maa antages at være steget ret betydeligt siden. I det følgende vil Udviklingen kun blive belyst indtil 1924—25, det sidste Aar før Kronestigningen. De nærmest følgende Aar vil ligesom de første Krigsaar have Ka-

¹⁾ Efter Knud Dalgaard. Se Nat. Tidsskrift 1926 Side 158.

rakter af Overgangsaar, og ikke give noget rigtigt Udtryk for den almindelige Udvikling af Skatteforholdene, der har fundet Sted.

Trods Stigningen har Skatterne imidlertid hverken i Tiden før 1913 eller senere kunnet strække til til Dækning af Udgifterne. Et meget betydeligt Deficit er stadig blevet dækket ved Laan, der ikke paa langt nær modsvares af de indtægtsgivende Aktiver, der samtidig er erhvervet, og hvoraf iøvrigt adskillige har vist sig i de senere Aar at svare mindre godt til Navnet.

Statens og Kommunernes Gæld udgjorde i 1901 kun c. 359 Mill. Kr. og var i 1913 vokset til 734 Mill. Kr., men ved Udgangen af 1924—25 var den offentlige Gæld steget til 2162 Mill. Kr.

Statens og Kommunernes Gæld.

Aar	Mill. Kr.	Aar	Mill. Kr.
1901.....	359	1913.....	734
1902.....	411	1914.....	747
1903.....	435	1915.....	789
1904.....	435	1916.....	896
1905.....	437	1917.....	1067
1906.....	440	1918.....	1153
1907.....	470	1919.....	1451
1908.....	515	1920.....	1698
1909.....	526	1921.....	1961
1910.....	639	1922.....	2139
1911.....	701	1923.....	2151
1912.....	720	1924.....	2165
		1925.....	2162

Dette har medført en Stigning i den aarlige Rentebyrde fra 12 til 119 Mill. Kr., medens Indtægten af udbyttegivende Aktiver samtidig kun er steget fra 10 til 97 Mill. Kr., i hvilket Beløb der imidlertid indgaar en ikke ringe Indtægt, der er en faktisk Forbrugsbeskatning, nemlig Indtægten ud over normal Forrentning af de kommunale Værker.

Men medens Indtægten af de udbyttegivende Aktiver er steget en Del sammen med Prisniveauet og maa ventes i den kommende Tid at gaa ned sammen med dette om end ikke i samme Forhold, vil Gældbyrden kræve omtrent samme Beløb til Forrentning og Afdrag.

En Betragtning af Skatterne alene giver derfor et for lyst Billede baade af den Udvikling, der er sket, og navnlig af de Konsekvenser, som denne Udvikling maa indebære for den nærmeste Fremtid.

Det er givet, at hvis Skatterne skal gaa ned blot i samme Forhold som det almindelige Prisniveau, maa de almindelige

Udgifter bringes betydeligt stærkere ned, og dette vil ganske sikkert være forbundet med næsten uoverstigelige Vanskeligheder, saaledes at Sandsynligheden taler for, at Skattetrykket vil vokse i den kommende Tid, selv om de nominelle Skattebeløb gaar ned.

I den Udvikling, der er sket, har Staten siden 1909 været den førende, men Kommunerne er fulgt ret godt med. Af de 703 Mill. Kr., der ialt udredes i Skat, andrager Statsskatterne de 410 Mill. Kr., Kommuneskatterne 293 Mill. Kr. mod henholdsvis 71 og 56 Mill. Kr. i 1909—10. I den forudgaaende Periode var Stigningen derimod en Del stærkere for Kommuneskatterne end for Statsskatterne, og ser man hele Perioden 1900 til 1925 under eet, er det Kommuneskatterne, der er steget stærkest.

Ansaret herfor falder sikkert ikke saa meget paa det kommunale Selvstyre som paa Lovgivningsmagten, der har paalagt Kommunerne Afholdelse af stadig flere lovbestemte Udgifter, navnlig til sociale Formaal.

Den stærkeste Stigning finder man i Byerne, hvor det samlede Skattebeløb i de 25 Aar er steget til omkring det 10-dobbelte, medens Landkommunernes Skatteindtægter er steget til det 8-dobbelte og Statsbeskatningen til knap det 7-dobbelte.

Skatternes Fordeling paa Stat og Kommunerne.

	1901—02 Mill. Kr.	1904—05 Mill. Kr.	1909—10 Mill. Kr.	1924—25 Mill. Kr.
Staten.....	62	70 ¹⁾	83 ²⁾	410
Hovedstaden	11	13	16	88
Provinsbyerne	8	10	13	70
Landkommunerne ³⁾ :				
Amtet	5	5	6	38
Sognekommunen	15	17	21	97
Ialt	20	22	27	135
Samtlige Kommuner	39	45	56	293
Tilsammen	101	115	139	703

¹⁾ De direkte Skatter til Staten 1905—06, idet Skattereformen af 1903 endnu i Finansaaret 1904—05 ikke var fuldt gennemført.

²⁾ For Staten er Beløbet for Forbrugsskatter m. m. taget fra 1908, idet Skattereformen af 1908 medførte en betydelig og for en væsentlig Del uforudset Nedgang i Skatteindtægten, som i de følgende Aar maatte dækkes først ved Laan og derefter ved nye Skattepaalæg.

³⁾ Det maa her og i det følgende erindres, at Bevægelserne i Amtsskat og Sognekommuneskat ikke helt svarer til Bevægelsen i Udgifterne, fordi Amtene delvis dækker deres Behov ved Ligning paa Sognekommunerne efter Landkommunallovens § 50.

Men i Byerne har der ogsaa været den betydeligste Tilvækst i Folketallet, og betragter man Skattebyrden pr. Individ, bliver Resultatet væsentlig gunstigere, og der bliver ikke nogen stor Forskel mellem By og Land med Hensyn til Skatternes Vækst, hvis man ser hele Perioden under eet. I Landkommunerne er Skatterne da steget til godt det femdobbelte, i Bykommunerne til op imod det sekسدobbelte, medens Statsskatterne kun er steget til omtrent det femdobbelte.

Skatterne pr. Individ.

	1901—02	1904—05	1909—10	1924—25
	Kr.	Kr.	Kr.	Kr.
Staten	25.3	27.6	30.7	121.8
Hovedstadskommunerne	23.0	26.1	30.4	129.5
Provinsbyerne	16.5	19.0	24.2	94.8
Landkommunerne :				
Amtet	3.6	3.5	4.0	19.6
Sognekommunen	10.0	10.9	12.7	49.9
Ialt ...	13.6	14.4	16.7	69.5
Tilsammen	41.4	45.2	51.6	209.0

Men den meget betydelige Forskel i Skatteniveauet mellem Bykommuner og Landkommuner, der i Forvejen var til Stede, er altsaa dog blevet forøget en Del til Trods for, at der i dette Tidsrum har været en ret stærk Udvikling af de bymæssige Bebyggelser i Landkommunerne, hvilket man skulde antage maatte føre i Retning af en Udligning af denne Forskel.

Stigningen i Skattebeløbet pr. Individ siden 1901 har for Staten været 74 % ud over Pristallet. Den samlede Beskatning for Staten og Kommunerne viser en Stigning paa c. 83 % ud over, hvad Prisstigningen kan motivere.

Staten har altsaa haft noget mindre reel Skattestigning end Kommunerne. Den reelle Stigning ligger i Landkommunerne

Den reelle Stigning i Skattebyrden pr. Individ.

Pristallet gange Skattebeløbet 1901—02 = 100.

	1901—02	1904—05	1909—10	1924—25
Staten	100	107	109	174
Hovedstadskommunerne	100	111	119	204
Provinsbyerne	100	112	132	207
Landkommunerne :				
Amtet	100	95	100	197
Sognekommunen	100	106	114	181
Ialt ...	100	103	111	185
Tilsammen	100	107	112	183

omkring 85 %, i Byerne noget over 100 %. Før 1909 var Stigningen stærkest i Provinsbyerne, efter 1909 har den været stærkest i Hovedstaden, et Forhold, der vel staar i en vis Forbindelse med den nye Indkomstskattelov af 1910 for Københavns Kommune.

Skatternes Fordeling mellem de direkte Skatter og andre Skatter og Afgifter.

Man plejer i daglig Tale at sondre mellem de direkte Skatter, hvorved man kun tænker paa Ejendomsskat, Indkomst- og Formueskat, i Modsætning til de andre Skatter og Afgifter, der ikke sjældent slaas i eet under Betegnelsen indirekte Skatter og Afgifter efter den Gruppe, der betyder mest. Denne Sprogbrug har ikke nogen videnskabelig Hjemmel, men den giver en rent praktisk Delingslinje mellem de Skatter, der efter nogenlunde ensartede Regler og sædvanlig tillige med en vis Regelmæssighed maa betales af alle Landets Skatteydere, og hvor man derfor nogenlunde kan skaffe sig Overblik over Byrdens Fordeling, og den Mangfoldighed af Forbrugsskatter, Afgifter af Arv og Omsætning og andre Afgifter, der enten kun betales af snævre Kredse, der i Almindelighed forudsættes at faa Skatten ind igen fra andre gennem Omsætningen, eller kun betales ved tilfældigt indtrædende Begivenheder eller Handlinger, i det hele under saadanne Betingelser, at det er vanskeligt at skaffe sig Overblik over, hvem der indbetaler Skatten, og endnu vanskeligere, hvem der faktisk bærer Skatten.

For enkelte af disse Skatter og Afgifter vilde det utvivlsomt til en vis Grad være muligt at undersøge Skattens Overvæltning, Virkningen paa Erhvervslivet og den sluttelige Fordeling af Skattebyrden, og det er givet, at adskillige af disse Afgifter, netop fordi de saa ofte rammer ensidigt, har dybt indgribende Virkninger i Erhvervslivet og rammer næringsdrivende Borgere paa Erhverv og Ejendom paa en særlig følelig Maade. Man behøver blot at nævne Automobilbeskatningen, Restaurationsskatten og Forlystelsesskatten. Men saadanne Undersøgelser er kun foretaget i meget ringe Omfang, og at undersøge, hvorledes disse forskellige Skatter fordeler sig og virker taget som Helhed i deres Sammenspil indbyrdes og sammen med de direkte Skatter, tør betegnes som en uløselig Opgave.

I det følgende skal kun de direkte Skatter behandles, men forinden skal der gives en Oversigt over, hvor stor en Del af den samlede Skattebyrde, der falder paa disse Skatter, og hvor-

ledes Udviklingen har formet sig med Hensyn til Forholdet mellem de direkte Skatter og de andre Skatter.

I Kommunalbeskatningen er de direkte Skatter paa fast Ejendom og paa Indkomst absolut dominerende; de har været det i endnu højere Grad tidligere, men endnu i 1924—25 udgjorde de mere end 90 % af den samlede Beskatning.

I Statsbeskatningen var før 1903 i det væsentlige kun de indirekte Skatter i Stand til at følge Udviklingen og de stigende Krav til Staten, som denne medførte. Disse Skatter kom derfor til at udgøre en stadig voksende Del af Statens Indtægter og indbragte næsten $\frac{5}{6}$ af Statens Skatteindtægt før Reformen af 1903.

Dette Forhold ændredes vel kun lidt ved den Forøgelse af den direkte Beskatning, som denne Reform medførte, men i de kommende Aar fulgte den direkte Beskatning i hvert Fald Skridt med den indirekte.

Ved Skattereformen i 1908 skete der nu en delvis uforudset Nedgang i de indirekte Skatter, der imidlertid i de kommende Aar atter opvejedes ved Indførelse af nye og Forhøjelse af ældre indirekte Skatter og Afgifter. Samtidig bevirkede en Række Udgiftslove, blandt andet Jærnbanelove og Lønningslove vedtaget i 1908 endnu under Indtrykket af den forudgaaende Højkonjunktur, endvidere Bankkraket i Slutningen af 1908 og nye Militærlove i 1909, at Indtægten af de gældende Skattelove ikke slog til, og efter at man en Overgang havde maattet tage sin Tilflugt til store Laan, maatte der vedtages nye Skattelove til Forøgelse af Indtægterne, og i denne Forbindelse blev der der da ogsaa gennemført en Forhøjelse af Indkomst- og Formueskattens Satser, først i 1909 og dernæst i 1912, med den Virkning, at de direkte Skatters Andel i den samlede Beskatning steg til 20—25 %.

Under Krigen toges Indkomstbeskatningen og Formuebeskatningen efterhaanden i Brug i et hidtil ukendt Omfang, navnlig gennem Særbeskatning af Konjunkturindtægterne, og da de indirekte Skatter samtidig delvis svigtede, traadte de direkte Skatter fra 1916 og indtil 1921 saa stærkt i Forgrunden, at de udgjorde fra 50 til 67 % af Statsbeskatningen.

Derefter ændredes Forholdet imidlertid paany, dels fordi Krigstidens store Indtægter svandt bort samtidig med at Vareomsætningen igen fik frit Løb, dels fordi nye indirekte Skatter blev gennemført, medens Indkomstkatten blev lempet noget.

For Statens Vedkommende er Forholdet da stadig det, at kun en mindre Del af Skatteindtægten hidrører fra de direkte Skat-

ter, men Udviklingen er dog gaaet i Retning af at give den direkte Beskatning større Raaderum, saaledes at Resultatet har været, at en stigende Andel af de samlede Skattebeløb til Stat og Kommune hidrører fra de direkte Skatter.

	Samlet Beskatning			Heraf Staten		
	Ialt Mill. Kr.	Heraf direkte Mill. Kr.	Skatter %	Ialt Mill. Kr.	Heraf direkte Mill. Kr.	Skatter %
1924	703	412	59	410	139	34
1923	684	401	59	401	136	34
1922	701	463	66	398	170	43
1921	796	582	73	459	255	55
1920	875	638	73	543	315	58
1919	837	592	71	576	337	59
1918	605	439	73	402	240	60
1917	537	414	77	366	247	67
1916	344	227	66	227	114	50
1915	210	122	58	121	37	30
1914	178	101	57	100	26	26
1913	177	96	54	102	24	24
1912	165	88	54	93	20	21
1911	152	84	55	85	20	23
1910	140	78	56	78	18	23
1909	127	70	55	71	16	22
1908	136	66	49	83	16	19
1907	132	63	48	82	15	18
1906	125	59	47	78	14	18
1905	119	57	48	73	14	19
1904	115	56	48	70	13	19
1903	—	—	—	—	—	—
1902	106	49	46	66	11	17
1901	101	48	48	62	11	18
1900	99	46	46	62	11	18

Medens Staten ved Periodens Begyndelse fik 82 % af sin Skatteindtægt fra de indirekte Skatter, var disses Andel i 1924—25 gaaet ned til 66 %, og de direkte Skatter, der i 1900 kun udgjorde 46 % af den samlede Beskatning til Stat og Kommune, indbragte i 1924—25 godt 58 % af det samlede Skattebeløb.

Under Krigsperioden var de direkte Skatters Andel imidlertid langt større, i nogle Aar omkring 75 % af den samlede Beskatning. De senere Aar har i Forhold hertil betegnet en fortsat Udvikling i Retning af at give de indirekte Skatter større Raaderum, og denne Udvikling kan sikkert ikke ventes afsluttet, før Priser og Indkomster har indstillet sig efter det nye lavere Prisniveau, med mindre Skattereformer imødegaar denne Udvikling.

Grundlaget for Paaligningen af de direkte Skatter.

Den Periode, der omhandles her, indlededes i 1903 ved en gennemgribende Reform af hele den direkte Beskatning til Staten saavel som til Kommunen. Indtil 1903 bestod den direkte Beskatning til Staten udelukkende af Ejendomsskat: Hartkornskat for Landbruget, Bygningsafgift for de øvrige Erhverv. Begge opkrævedes Aar for Aar efter samme faste Satser saaledes, at Hartkornsskatten stadig indbragte samme aarlige Beløb, og Bygningsskatten kun steg ved Tilkomst af nye Bygninger og til Dels ved Forøgelse af Assurancesummen. Disse Skatter blev nu ophævede og erstattede af Ejendoms-skyld for noget under Halvdelen af Beløbet og iøvrigt af en Indkomst- og Formueskat. Man opnaaede derved en Beskatning, som uden Ændring i Satserne i hvert Fald i et vist Omfang vilde være i Stand til at følge den almindelige Stigning i Prisniveauet og i Statens Skattebehov, men samtidig skete der ved denne Reform en stærk Forskydning i Skattebyrden bort fra fast Ejendom, navnlig til Gunst for det større Landbrug og til Skade for Byerne, Byerhvervene og det mindre Landbrug, — en Forskydning, der senere nærmere skal blive belyst; endnu stærkere i samme Retning virkede det, at man samtidig vedtog Afløsning af Tienden og ydede et Statstilskud paa 1.650.000 Kr. aarligt i 50 Aar, et Beløb, der svarede til mellem $\frac{1}{6}$ og $\frac{1}{7}$ af de direkte Statsskatters hidtidige Beløb, og som ogsaa skulde bæres af den nye Indkomst- og Formueskat. Hertil kom yderligere, at der samtidig blev vedtaget et Statstilskud til Kommunerne paa $1\frac{1}{2}$ Mill. Kr. aarlig, som maatte betyde nogen Aflastning af den kommunale Ejendomsbeskatning. Det var altsaa en ret stærk Forøgelse af den samlede Beskatning, der blev gennemført samtidig med, at Ejendomsbeskatningen blev nedsat til mindre end det halve. Den nye Indkomst- og Formueskat kom saaledes straks til at indtage den mest fremtrædende Plads i Skattesystemet. Men først ved den Udbygning af den stærkt stigende Skala, der indledes i 1909 og 1912 og fuldførtes under Krigsaarene, fik Personbeskatningen et saadant Omfang, at Ejendomsbeskatningen traadte fuldstændig i Skygge. Da der endelig i 1922 blev gennemført en Revision af Indkomst- og Formuebeskatningen med en noget længere Varighed for Øje end den, man gennem en Aarrække havde kunnet regne med, fastholdt man en væsentlig Del af den Forhøjelse, der i Krigsaarene var sket i den almindelige Indkomst- og Formuebeskatnings Satser.

Den Udvikling, Personbeskatningen saaledes undergik, illustreres ved nedenstaaende Oversigt over Skattesatser efter Lovene, 1922, 1912 og 1903.

Indkomstkatten: Skattepligtig Indkomst Kr.	15. Maj 1903	8. Juni 1912	1. April 1922
	%	%	%
1.000	0.52	0.60	0.0
2.000	0.98	1.12	0.25
5.000	1.40	2.11	1.84
10.000	1.79	2.91	4.12
20.000	2.04	3.49	6.31
50.000	2.37	4.45	9.82
100.000	2.49	4.87	13.16
200.000	2.49	4.99	16.58
1.000.000	2.49	4.99	21.92
over 1.000.000	2.49	4.99	25.00 ¹⁾

Formueskatten: Skattepligtig Formue Kr.	Promille	Promille	Promille
under 15.000	0.6	0.65	0.65
20.000	0.6	0.90	0.75
100.000	0.6	1.20	3.45
200.000	0.6	1.25	5.225
500.000	0.6	1.25	8.09
1.000.000	0.6	1.25	10.545
over 1.000.000	0.6	1.25	16.00 ²⁾

Oversigten, der angiver paa hvilket Trin af Skalaen Stigningen i Skattesatsen efter de forskellige Love standsede, viser, hvor voldsom en Forhøjelse baade Indkomst- og Formueskatten har været Genstand for, særlig ogsaa under Hensyn til Kronens formidskede Købeevne.

Under hele denne Udvikling og Forøgelse af Personbeskatningen blev Ejendomsbeskatningens Satser staaende uforandret med 1.1 ‰ af Ejendomsskyldværdien, og Skattegrundlaget blev endog i 1915 indskrænket ved, at det skattefri Fradrag blev forøget og udvidet til alle Ejendomme med Beboelse, medens det tidligere kun gjaldt Smaaejendomme. Kun en Overgang i 1918—19 og 1919—20 forøgedes Satserne midlertidigt under Hensyn til Stigningen i Ejendomspriserne, der først kunde give sig Udslag i forøget Indtægt af Ejendoms-skylden, naar en ny Vurdering fandt Sted, hvilket skete i 1920, hvorefter Satserne igen blev nedsat til det gamle.

¹⁾ Af Indkomster udover 1.000.000 Kr.

²⁾ Af Formuer udover 1.000.000 Kr.

Ved Loven af 7. August 1922, der dog først traadte i Kraft i 1924, blev Ligningsgrundlaget ændret, idet der blev indført en Grundskyld paa 1.5 Promille, medens Ejendoms-skylden med 1.1 Promille fremtidig kun skulde betales af Byg-ningsværdien med et Fradrag af 10.000 Kr. for hver Ejendom. Men nogen Forøgelse af Skattens Totalbeløb fandt ikke Sted ved denne Reform. Resultatet har da været, at Statens Ejen-domsskatter ikke er steget tilnærmelsesvis i Forhold til den almindelige Prisstigning, medens Personbeskatningen er steget betydelig stærkere end Priserne, og ser man hele Perioden siden Aarhundredskiftet under eet, er Ejendomsskatterne kom-met til at udgøre en stadig ringere og ringere Del baade af Statens samlede Skatteindtægt og af de direkte Skatters Be-løb. Omkring 1900, da Ejendomsskatterne var de eneste di-rette Statsskatter, udgjorde disse c. 18 % af den samlede Skatteindtægt, men i 1924—25 knap 3 %, medens Indkomst-og Formueskatten nu indbragte godt 31 % af den samlede Skatteindtægt.

Til en vis Grad gik Udviklingen i Kommunerne i samme Retning, men dette skyldtes dog hverken Reformer i Lovgiv-ningen vedrørende Kommunalbeskatningen eller nogen udpræ-get Tendens hos Kommunerne til indenfor Lovens Rammer at gaa bort fra Ejendomsbeskatning og over til Personbe-skatning eller andre Skatteformer. Den forholdsvis begrænsede Forskydning, der skete, var i det væsentlige en nødvendig Følge af, at de Former for Ejendomsbeskatning, som Kommu-nerne havde at benytte, gjorde det umuligt især i Byerne, men til Dels ogsaa i Landkommuner med bymæssig Bebyggelse at lade Ejendomsbeskatningen følge det voksende Skattebehov, som Udviklingen medførte.

For Byernes Vedkommende skete der overhovedet ikke dybt indgribende Reformer i Ejendomsbeskatningen før i 1926; kun fik Byerne i 1903, i Forbindelse med Omlægningen af Statsbeskatningen, en stærkt begrænset Ret til foruden de al-mindelige kommunale Ejendomsskatter at opkræve en Ejen-domsskyld, svarende til den Forskel, der var mellem den gamle og den nye Ejendomsbeskatning til Staten. Denne Ret benyt-tedes af Hovedstaden og 42 Provinsbyer. I København blev Ejendomsskatterne iøvrigt udskrevet efter faste Satser og for en væsentlig Del paa et Grundlag, der var upaavirket af den almindelige Prisstigning, idet en Hovedpart af Skatten lignedes paa Etagearealet, ligesom en væsentlig Del af Grundskatten var af samme ubevægelige Karakter, og kun den Del, der lig-

nedes efter Assuranceværdien, kunde i nogen Grad følge med i Prisstigningen. Dette medførte med Nødvendighed, at man under den stærke almindelige Prisstigning, der tog sin Begyndelse i 1906, maatte udnytte Indkomstbeskatningen saa stærkt som muligt, og da den gældende Lov af 1861 fastsatte, at der i København ikke kunde udskrives mere end 3 % i Indkomstskat, maatte man, efter midlertidigt at have taget sin Tilflugt til Laan, søge Lovgivningen ændret.

Man valgte den Udvej at gaa til en Forhøjelse af Indkomstbeskatningen, hvilket skete ved Loven af 1910, uden at der skete nogen Ændring i Ejendomsbeskatningen.

Paa Frederiksberg blev Ejendomsskatterne i 1913 omlagt fra Grundskat til Ejendomsskyld og fikseret til en bestemt Promille, saaledes at der heller ikke her var tilstrækkelig Bevægelighed i Ejendomsbeskatningen mere.

Resultatet maatte da under den voldsomme Konjunkturstigning i Krigsperioden blive det, at Ejendomsbeskatningen kom til at spille en mindre og mindre Rolle i Forhold til Indkomstskatten. Fra noget over Halvdelen af Skatteindtægten sank Ejendomsskatten i Hovedstaden til kun c. en Sjattedel i 1924—25.

I de fleste Provinsbyer har Ejendomsbeskatningen siden 1863 været langt mere begrænset end i Hovedstaden, idet Ejendomsskatten ikke kunde forhøjes til mere end en Sjattedel af Gennemsnittet af det sidste Tiaars Skatteudskrivning, og Revision og Forhøjelse kunde kun finde Sted med 20 Aars Mellemrum, hvilket havde til Følge, at det de fleste Steder i Tidens Løb gik ganske i Glemme, at der kunde forhøjes. Da saaledes Grundskatten stadig lignedes paa samme faste Grundlag og med uforandrede Satser, og kun Husskatten, der lignedes paa Assurancen, var nogen Forandring undergivet, selv om Satserne ogsaa her var uforandrede, kom Ejendomsskatterne i Byerne til at spille en stadigt mindre Rolle. Den begrænsede Adgang til at udskrive Ejendomsskyld, som blev givet i 1903 og benyttet af Flertallet af Byerne, ændrede kun i ringe Grad dette Forhold. Medens Ejendomsskatterne i Provinsbyerne i 1905 og 1909 udgjorde 14—15 % af den samlede Skatteindtægt, udgjorde de kun det halve i 1924—25.

I Landkommunerne var Forholdet det, at Amtskatten udelukkende var Ejendomsskat, og heri skete der ingen Forandring for Motorskatten blev indført. I Sognekommunerne var det overladt Sogneraadet med Amtsraadets Sanktion at bestemme for tre Aar ad Gangen, hvor stor Del af den samlede Skatteudskrivning, der skulde lignedes paa fast Ejendom.

Denne Regel er fremdeles i det væsentlige gældende; kun kræves der siden Loven af 1903 til Godkendelse af Forhøjelse af Ejendomsskatternes Del, at tre Fjerdedele af Amdsraadets Medlemmer stemmer for det, — noget, der dog ikke synes direkte at have haft stor praktisk Betydning, men mulig har øvet sin Virkning derigennem, at Forhøjelser af Ejendomsskatten, der ikke kunde ventes godkendt, ikke er blevet bragt i Forslag.

Ligningsgrundlaget for Ejendomsskatterne var indtil Loven af 1903 Hartkornet, saaledes at Ejendomsskatterne næsten udelukkende paahvilede Landejendomme. Dette havde til Følge, at Stationsbykommunerne, efterhaanden som Skattebehovet voksede, ikke kunde lade Ejendomsbeskatningen bære saa stor en Del af Skattebyrden, som de almindelige Landkommuner. Efter Loven af 1903 skulde nu Hartkornsskatten afløses af Ejendomsskyld, men Overgangen fandt først Sted i Løbet af 25 Aar med $\frac{1}{5}$ hvert femte Aar. Og i hele denne Overgangsperiode gjorde derfor det samme Forhold sig gældende, at Stationsbykommunerne var nødsaget til at indskrænke deres Ejendomsbeskatning i Forhold til Personbeskatningen for ikke at lægge for tyngende Byrder paa Landejendommene.

Det skyldes navnlig dette Forhold, at Ejendomsskatternes Andel i den sognekommunale Beskatning i Aarenes Løb gik noget ned.

I Grundlaget for Paaligningen skete der efter 1903 kun i Hovedstaden en væsentlig Ændring, idet man i 1910 gik over fra den gamle Ligning efter Formue og Lejlighed til en Ratebeskatning med en efter faste Forhold stigende Skala.

Løvrigt har de Ændringer, der er sket i Lovgivningen vedrørende den kommunale Indkomstbeskatning, i det væsentlige været begrænset til en Udbygning af Reglerne for interkommunal Beskatning, — et Spørgsmaal, som den voksende Ulighed i Beskatningen navnlig mellem By og Land efterhaanden gjorde brændende, men derudover kan der næppe siges at være sket Ændringer i den kommunale Indkomstbeskatning, der har haft særlig Betydning for Fordelingen af Skattebyrden.

Af dybt indgribende Betydning for Skattefordelingen var derimod den suksessive Overgang fra Hartkornsskat til Ejendomsskyld i Følge Loven af 15. Maj 1903. Den medførte, som det var tilsigtet, at jordløse Ejendomme paa Landet blev draget med ind under Ejendomsbeskatningen. Men den Omstændighed, at man gik over fra en ren Grundbeskatning til Beskatning af Ejendomsskyldværdien, altsaa til at beskatte Bygningernes og Grundens Værdi med samme Sats, medførte ikke

blot, at denne Forskydning i Skattebyrden fra Landbrugsejendomme over til de jordløse bymæssige Ejendomme blev af en særdeles voldsom Karakter, men den medførte samtidig en ret kraftig Forskydning af Byrden fra det store Landbrug over til de mindre Jordbrugere. Det var da ikke uden gode Grunde, at Overgangen blev udstrakt over en Periode paa 25 Aar.

Man havde i Loven søgt at bøde paa Forholdet ved at give et skattefrit Fradrag paa indtil 2000 Kr. for mindre Ejendomme tilhørende Landbrugere, Fiskere eller Haandværkere. Men dette Fradrag, der kun gjaldt for Landbrug under 12000 Kr. og andre Ejendomme under 6000 Kr. Værdi, viste sig ret hurtigt utilstrækkeligt undtagen for de helt smaa Ejendomme og blev ved Loven i 1915 afløst af et Fradrag paa 2800 Kr. for alle Ejendomme med Beboelse, uden at man dog derved opnaaede et Resultat, der kunde siges at være tilfredsstillende, navnlig ikke efterhaanden som Ejendomsværdien og især Bygningsværdierne steg.

Dette var en af Aarsagerne til, at man i 1926, efter at først Statsejendomsskatten var omlagt i 1922, skred til en Omlægning af hele den kommunale Ejendomsbeskatning efter tilsvarende Linjer som for Statsskatten. Men Reformen i 1926, hvorved Ejendomsskylden blev afløst af en Grundskyld og en særlig Bygningsbeskatning med tre Fjerdedele af Grundskyldens Promille, og med Adgang for Kommunerne til at vedtage et skattefrit Fradrag af 3—5000 Kr. i Bygningsværdien, altsaa noget større end de hidtidige skattefrie Fradrag i Ejendomsskyldværdien, betød dog paa Landet ikke nogen næneværdig Forskydning i modsat Retning af den, Overgangen til Ejendomsskyld havde medført, men i det væsentlige kun, at den sidste Femtedel af Hartkornsskatten blev afløst med Grundskyld i Stedet for med Ejendomsskyld, saaledes at den hidtidige Udvikling blev standset. Da en Afløsning af Hartkornskat med Grundskyld medfører, at Landbrugsejendomme og især de højt boniterede Jorder aflastes, og Byggegrundsværdier og de daarligt boniterede Landbrugsjorder faar forøget Skat, vil i mange Kommuner, navnlig hvor Fradraget i Bygningsværdien er sat lavt, denne Lov medføre Skatteforskydninger mellem Ejendomsgrupperne, der gaar noget i samme Retning som Overgangen til Ejendomsskyld, og kun betyder Skattelettelse for de jordløse Ejendomme og de mindre Jordbrug i Sammenligning med Beskatningsforholdene, hvis Ejendomsskylden var blevet fuldt gennemført. Det begrænsede Omfang, Reformen har faaet, er derfor egnet til at give Skuffelse for de Ejendomsbesiddere, der med Rette vilde vente Skattelettelse ved en Overgang fra Ejen-

domsskyld til Grundskyld, og hvem det kun sjældent staar klart, at det skete i Virkeligheden nærmest var en Overgang fra Hartkornsskat til Grundskyld.

Denne Skattereform, hvormed Femogtyveaarsperioden sluttede, kan altsaa, med Hensyn til sin direkte Betydning, aldeles ikke sammenlignes med den dybt indgribende Omflytning af Skattebyrderne, som Skattereformen af 1903 medførte i den landkommunale Beskatning. Men som et Brud med den hidtidige Udvikling, som et første Grundlag at bygge videre paa, kan Reformen utvivlsomt faa sin store Betydning.

Direkte kan Reformen dog ventes at faa Betydning i Landkommuner med bymæssig Bebyggelse, hvor den Hindring, Hartkornsskatten dannede for en forholdsmæssig Forøgelse af Ejendomsbeskatningen, nu er fjernet. Her er der da Mulighed for en Omlægning fra Personskat til Ejendomsskat, saaledes at Skatteforholdene bringes i Overensstemmelse med Forholdet i de almindelige Landkommuner.

Større direkte Betydning havde denne Reform i Byerne, hvor den gamle Beskatning i saa udpræget Grad var en Bygningsbeskatning. Beskatning af Grundværdien med en højere Promille end Bygningsværdien ligesom paa Landet i Forhold 1 til $\frac{3}{4}$, betød i sig selv en Aflastning af Bygningsbeskatningen, samtidig med at ubebyggede Grundarealer, der tidligere havde været praktisk talt skattefri, blev inddraget under Beskatningen, men ogsaa de noget større Fradrag i Bygningsværdierne — 3—8000 Kr. i Provinsbyerne og 3—10.000 Kr. i Hovedstaden — i Forbindelse med et Fradrag af 1000 Kr. pr. Lejlighed (udover een) for Ejendomme med flere Lejligheder, bidrager navnlig i Provinsbyerne, men naturligvis i det hele for smaa Ejendomme, til at aflaste Bygningsbeskatningen.

Men nogen Udvidelse af Ejendomsbeskatningen i Byerne skete der ikke; derfor har Reformen ogsaa her en ret begrænset Rækkevidde, men det maa dog antages, at den nye Lov, fordi den giver et mere rationelt Beskatningsgrundlag, vil medføre, at Provinsbyerne nu i større Omfang vil udnytte deres Ret til at opkræve Ejendomsskat indenfor de Grænser, der fra gammel Tid har været gældende. For saa vidt vil Loven da betyde ikke blot en Forskydning fra Bygningsskat til Grundskat, men tillige en lille Forskydning fra Personbeskatning til Ejendomsbeskatning, uden at der dog er givet Byerne Mulighed for blot tilnærmelsesvis at naa til en Fordeling af Beskatningen, der svarer til Landkommunernes Beskatningsforhold, hvilket kunde bidrage til at formindske den bestaaende Forskel

i Personbeskatningen mellem Byerne og de almindelige Landkommuner.

De direkte Skatters Fordeling mellem Ejendomsskat og Personskat.

Resultatet af de Ændringer, der er sket i Grundlaget for Paaligningen af de direkte Skatter i Forbindelse med de Forskydninger, som Prisforholdene og den almindelige Udvikling medførte, har været, at Ejendomsskatterne fra at udgøre 64 % af samtlige direkte Skatter til Stat og Kommune sank ned til kun at udgøre godt 25 % i 1924—25.

	Ejendomsskatten i % af de direkte Skatter			
	1901—02	1904—05	1909—10	1924—25
	%	%	%	%
Staten	100	38	36	8
Hovedstaden	53	58	58	19
Provinsbyerne	12	16	15	8
Landkommunerne	77	63	62	58
Heraf Amtsskatten	38	25	24	23
Hele Landet	64	48	47	25

I den første Del af Perioden var det overvejende Statskatteformen af 1903, der øvede sin Virkning. Men hertil kom en Udvikling i Retning af noget mindre Ejendomsbeskatning i Landkommunerne, der dog for en meget væsentlig Del kun havde sin Aarsag i, at Amtsbeskatningen ikke steg i samme Forhold som den sognekommunale Beskatning.

Derimod var Byernes Ejendomsbeskatning i denne Periode voksende i Forhold til Personbeskatningen, væsentlig som Følge af, at Byerne i 1903 fik Adgang til at opkræve som Ejendomsskyld en Del af den Ejendomsskat, som Staten opgav.

I den sidste Del af Perioden fra 1909 var der ikke for Statens Vedkommende Tale om nogen direkte Nedsættelse af Ejendomsbeskatningen, men hverken for Statens eller for Bykommunernes Vedkommende blev der gjort noget Skridt til at lade Ejendomsbeskatningen forholdsmæssigt bidrage til de voldsomt stigende Udgifter. Resultatet var derfor en stærk Nedgang i Ejendomsbeskatningens Andel i de direkte Skatter. Derimod lod Landkommunerne i det store og hele Ejendomsbeskatningen følge Skattebehovet. Den ringe Nedgang, der her tilsyneladende har været i Ejendomsbeskatningens Andel i den samlede Beskatning, skyldes for en Del de sønderjydske Landsdele, der ikke udskriver direkte Amtsskat; dog har enkelte Kommuner med bymæssig Bebyggelse indskrænket deres Ejen-

Skatternes Fordeling.

	Samlet Skattebeløb Mill. Kr.				Skattebeløb pr. Individ i Kroner				Skattebeløb pr. Individ Pristallet Gange Skatten 1901—02 = 100			
	1901—02	1904—05	1909—10	1924—25	1901—02	1904—05	1909—10	1924—25	1901—02	1904—05	1909—10	1924—25
Staten:												
Ejendomsskat	11.0	5.2	5.6	11.5	4.5	2.0	2.1	3.4	100	44	42	27
Personskat	—	8.6	10.1	127.8	—	3.4	3.8	38.0	—	—	—	—
Andre Skatter	51.1	56.7	67.0	270.6	20.8	22.3	24.8	80.4	100	105	107	140
Tilsammen ...	62.1	70.5	82.7	419.9	25.3	27.7	30.7	121.8	100	107	109	174
Hovedstaden:												
Ejendomsskat . . .	5.2	6.8	8.8	15.9	11.5	13.5	16.2	23.1	100	115	129	73
Personskat	4.6	4.9	6.5	66.9	10.1	9.8	12.0	97.4	100	95	107	349
Andre Skatter	1.1	1.4	1.2	5.9	2.4	2.8	2.2	8.6	100	114	83	130
Tilsammen ...	10.9	13.1	16.5	88.7	24.0	26.1	30.4	129.1	100	106	114	195
Provinsbyerne:												
Ejendomsskat	0.9	1.4	1.8	5.5	1.9	2.8	3.4	7.5	100	144	161	143
Personskat	6.4	7.5	10.4	60.7	13.3	15.0	19.5	82.6	100	110	132	225
Andre Skatter	0.6	0.6	0.7	3.7	1.3	1.2	1.3	5.0	100	90	90	139
Tilsammen ...	7.9	9.5	12.9	69.9	16.5	19.0	24.2	95.1	100	112	132	209
Amtskommunerne¹⁾:												
Ejendomsskat	5.4	5.3	6.4	29.5	3.6	3.5	4.0	15.2	100	95	100	153
Personskat	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Andre Skatter	—	—	—	8.5	—	—	—	4.4	—	—	—	—
Tilsammen ...	5.4	5.3	6.4	38.0	3.6	3.5	4.0	19.6	100	95	100	197
Sognekommunerne¹⁾:												
Ejendomsskat	7.7	8.2	10.0	42.5	5.3	5.3	6.2	21.9	100	98	105	150
Personskat	6.4	8.0	10.0	51.8	4.4	5.2	6.2	26.7	100	120	127	220
Andre Skatter	0.5	0.6	0.6	2.6	0.3	0.4	0.3	1.3	100	130	90	157
Tilsammen ...	14.6	16.8	20.6	96.9	10.0	10.9	12.7	49.9	100	106	114	181
Landkommunerne ialt:												
Ejendomsskat	13.1	13.5	16.4	72.0	8.9	8.8	10.2	37.1	100	97	103	151
Personskat	6.4	8.0	10.0	51.8	4.4	5.2	6.2	26.7	100	120	127	220
Andre Skatter	0.5	0.6	0.6	11.1	0.3	0.4	0.3	5.7	100	130	90	690
Tilsammen ...	20.0	22.1	27.0	134.9	13.6	14.4	16.7	69.5	100	103	111	185
Hele Landet:												
Ejendomsskat	30.2	26.9	32.6	104.9	12.3	11.8	12.1	31.2	100	94	89	92
Personskat	17.4	29.0	37.0	307.3	7.1	10.0	13.7	91.3	100	139	175	466
Andre Skatter	53.3	59.3	69.5	291.2	22.0	23.4	25.8	87.2	100	104	106	144
Tilsammen ...	100.9	115.2	139.1	703.4	41.4	45.2	51.6	209.0	100	107	112	183

¹⁾ Der er ikke taget Hensyn til, at de sønderjydske Amter helt og forskellige andre Amter delvis ligner paa Sognekommunerne i Stedet for direkte paa de faste Ejendomme.

domsbeskatning. Amternes Udgifter var i denne Periode stærkt stigende ogsaa i Sammenligning med de sognekommunale Udgifter, men dette medførte ikke en tilsvarende stærkere Stigning i den direkte Amtsbeskatning, fordi Motorskatten blev indført.

Til nærmere Belysning af Ejendomsskatternes og Personskatternes Stilling i Skattesystemet indenfor de forskellige administrative Omraader vedføjes foranstaaende Oversigt over Skatternes Fordeling.

Skattebyrdens Fordeling mellem By og Land og mellem Landbruget og de andre Erhverv.

Fordelingen af Skattebyrden paa de enkelte Erhverv er det vanskeligt at finde nogen sikker Oplysning om, selv om man kun holder sig til de direkte Skatter paa fast Ejendom, Indkomst og Formue. Dog lader der sig med nogen Sikkerhed foretage en Opgørelse af, hvor stor en Del af de direkte

De direkte Skatter fordelt mellem Land og By.

		1901—02	1904—05 ¹⁾	1909—10	1924—25
		Mill. Kr.	Mill. Kr.	Mill. Kr.	Mill. Kr.
Byerne:					
Statsskat	Ejendomsskat . . .	3.2	1.8	2.2	5.3
	Indkomstskat . . .	—	4.3	4.9	61.1
	Formueskat	—		1.2	21.7
	Ialt	3.2		8.3	88.1
Kommune-skat	Ejendomsskat . . .	6.1	8.2	10.6	21.4
	Personskat	11.0	12.4	16.9	127.6
	Ialt	17.1	20.6	27.5	149.0
Samlet direkte Skat		20.3	26.7	35.8	237.1
Landkommunerne:					
Statsskat	Ejendomsskat . . .	7.8	3.4	3.4	6.2
	Indkomstskat . . .	—	4.3	2.5	23.0
	Formueskat	—		1.5	22.0
	Ialt	7.8		7.4	51.2
Kommune-skat	Ejen-				
	doms-				
	skat { Amt . . .	5.4	5.3	6.4	29.5
	{ Sogn . .	7.7	8.2	10.0	42.5
	{ Ialt . . .	13.1	13.5	16.4	72.0
	Personskat	6.4	8.0	10.0	51.8
Ialt		19.5	21.5	26.4	123.8
Samlet direkte Skat		27.3	29.2	33.8	175.0
By og Land tilsammen		47.6	55.9	69.6	412.1

¹⁾ De direkte Statsskatter 1905—06, idet Skattereformen 1903 endnu ikke var fuldt gennemført i Finansaaret 1904—05.

Skatter Landbruget betaler, og hvormeget der falder paa alle andre Erhverv taget under eet, og for Landbruget lader der sig da yderligere foretage Undersøgelse af Skattebyrderne gennem Aarene for Ejendomme af forskellig Størrelse saavel som af Beskatningens Størrelse i forskellige Egne af Landet, og de Forskelligheder, som navnlig findes i den landkommunale Beskatning.

Men selv ved disse Undersøgelser er man dog kun indtil en vis Grænse i Stand til at bygge paa nøjagtige Oplysninger om Skattebyrdernes Fordeling, mens man derudover maa hjælpe sig med en mere eller mindre usikker Tilnærmelse til det rigtige.

Dog lader der sig foretage en Opgørelse af, hvorledes de direkte Skatter fordeler sig paa Byerne og Landdistrikterne, idet der foreligger Oplysninger om, hvorledes Statsskatterne fordeler sig, jvfr. omstaaende Oversigt.

1924/25 Af den samlede direkte Beskatning paa 412 Mill. Kr. falder 175 Mill. Kr. eller c. 42 % paa Landkommunerne. Det er en noget mindre Andel disse repræsenterer efter Folketal, idet Landdistrikterne har 58 % af Befolkningen. Siden 1901 har Forholdene i saa Henseende forskudt sig betydeligt til Gunst for Landdistrikterne, der den Gang havde godt 60 % af Befolkningen og 57 % af Skatterne.

	Af Befolkningen		Af de direkte Skatter	
	Land %	By %	Land %	By %
1901.....	61	39	57	43
1904.....	60	40	52	48
1909.....	60	40	49	51
1924.....	58	42	42	58

Skattereformen i 1903 betød i saa Henseende en væsentlig Forskydning. Men Udviklingen siden 1909 er gaaet stærkt i samme Retning.

Skattebyrden pr. Individ er derfor i Byerne steget langt stærkere end paa Landet, nemlig siden 1901 til det ottedobbelte, fra c. 22 Kr. til c. 168 Kr., medens Stigningen paa Landet kun har været fra 18 Kr. til 90 Kr. eller omtrent det femdobbelte Beløb.

Medens Skattebyrden pr. Individ i 1901 kun var c. 20 % højere i Byerne end paa Landet, var Forskellen i 1909 vokset til 50 %, og i 1924 var Skattebyrden pr. Individ altsaa 85 % større i Byerne end paa Landet. Tager man Hen-

	Direkte Skatter pr. Individ		
	Land Kr.	By Kr.	Hele Landet Kr.
1901	18.0	21.7	19.4
1904	19.0	26.7	22.0
1909	21.0	33.2	25.8
1924	90.0	166.7	122.5

syn til Stigningen i det almindelige Prisniveau, har Stigningen i de direkte Skatter indtil 1909 kun været c. 5 % paa Landet udover, hvad Prisstigningen kunde motivere, men i Byerne 38 %, og i Perioden derefter var der en reel Stigning af c. 70 % paa Landet, men over 100 % i Byerne, saaledes at man for hele Perioden under eet finder en reel Skatte-
stigning paa Landet af godt 80 % mod i Byerne nærmere 180 %. Da Landbruget spiller en saa afgørende Rolle i Landkommunerne, kan man allerede heraf slutte, at der maa være sket en stærk Forskydning til Gunst for Landbruget.

Direkte Skatter pr. Individ:

Pristallet gange Skatten 1901—02
= 100

	Land	By	Tilsammen
1901	100	100	100
1904	103	121	111
1909	105	138	120
1924	181	278	229

Hvis man nu søger at udskille den Del af Landdistrikternes direkte Beskatning, der falder paa Landbrugerne, de selvstændige Landejendomsbesiddere i Landdistrikterne, maa man i nogen Maade tage sin Tilflugt til Beregninger, og disse Beregninger lader sig kun gennemføre med nogenlunde Sikkerhed for de Aar, hvor der foreligger Opgørelse af Indkomstens og Formuens Fordeling efter Erhverv, hvilket først i de senere Aar siden 1917 foreligger fra hvert Aar, fordi der stadig har været Uro om Skattespørgsmaalet, medens der fra tidligere Tid kun foreligger Opgørelse fra 1904 og 1909.

For Ejendomsskatterne lader Beregningerne sig forholdsvis let foretage, idet der foreligger Oplysning om, hvor stor en Del af den afgiftspligtige Ejendomsskyldværdi, der falder paa Landejendomme, og man formentlig uden store Fejl kan gaa ud fra, at ogsaa Kommuneskatten fordeler sig i Forhold til de afgiftspligtige Beløb. Hartkornsskatten er saa godt som ude-

lukkende blevet betalt af Landbruget; der er nedenfor regnet med 96 %.

Personbeskatningen volder betydelig større Vanskelighed, men for de nævnte Aar foreligger der ikke blot Opgørelser af den samlede Indkomst- og Formue-Fordeling mellem Landbruget og de andre Erhverv, men tillige Oplysning om Fordelingen efter Indkomsten og Formuens Størrelse. Ud fra denne Fordeling kan man da med Benyttelse af Lovenes Satser for Indkomster og Formuer af forskellig Størrelse med ret stor Nøjagtighed beregne, hvor stor en Del af de personlige Skatter til Staten, der falder paa de selvstændige Landbrugere.

Tilbage staar da den kommunale Skat paa Formue og Lejlighed. Her maa man imidlertid kunne gaa ud fra, at Skatten fordeler sig nogenlunde i samme Forhold som Statsskatteydernes Indtægt. Denne Antagelse er naturligvis noget usikker; Sandsynligheden taler for, at Fremgangsmaaden giver et noget for højt Skattebeløb for Landbrugere, navnlig fordi Stationsbykommunerne og lignende gennemgaaende har højere Ligningsprocenter end de rene Landkommuner, hvilket maa medføre, at en ret stor Del af Befolkningen udenfor Landbruget har en forholdsvis høj Beskatning.

Resultatet af en saadan Beregning er meddelt i nedenstaaende Oversigt, der viser, at af de c. 175 Mill. Kr. i direkte Skat, der udredes af Landdistrikterne, udredes de 99 Mill. Kr. af Landejendomsbesidderne. I 1901 var Beløbet c. 23 Mill. Kr. af c. 27 Mill. Kr. ialt.

Landbrugets direkte Skatter.

	1901—02 Mill. Kr.	1904—05 ¹⁾ Mill. Kr.	1909—10 Mill. Kr.	1924—25 Mill. Kr.
Ejendomsskat:				
Staten	6.4	2.9	2.7	5.2
Amtet	5.2	4.9	5.9	23.3
Sognekommunen	7.4	7.6	9.1	34.0
Tilsammen ...	19.0	15.4	17.7	62.5
Personskat:				
Staten { Indkomstskat ...	—	1.2	1.2	6.9
{ Formueskat	—	1.0	1.1	11.5
Sognekommunen	3.8	4.6	5.4	18.2
Tilsammen ...	3.8	6.8	7.6	36.6
Ejendomsskat og Personskat:				
Staten	6.4	5.1	5.0	23.6
Kommunen	16.4	17.1	20.3	75.5
Tilsammen ...	22.8	22.2	25.3	99.1

¹⁾ For Staten 1905—06.

Skattereformen 1903 medførte straks, at Landbrugets Beskatning gik ned med 7—8 %, medens den direkte Beskatning for hele Landet fra 1901 til 1904—05 gik op med 17—18 %. Den successive Overgang fra Hartkornsskat til Ejendomsskyld fortsatte Bevægelsen indenfor den kommunale Beskatning, og den stærke Progression i den personlige Beskatning til Staten i Forbindelse med, at Ejendomsbeskatningen ikke holdt Skridt med den almindelige Prisstigning, virkede for Statsbeskatningens Vedkommende i samme Retning.

Beregner man Skatten pr. ha Landbrugsareal, finder man, at Langbrugets direkte Skatter i 1901 udgjorde c. 7.8 Kr. pr. ha Landbrugsareal. I 1909 var Beløbet 8.4 Kr. pr. ha., hvorefter det steg til c. 29.6 Kr. pr. ha i 1924. Pr. Td. Hartkorn svarede Beskatningen 1901 til 64 Kr., men i 1924 til c. 255 Kr.

Tager man Hensyn til den almindelige Prisstigning, finder man en Stigning paa 44 % udover det Niveau, som den almindelige Prisstigning siden 1901 vilde have medført.

Landbrugets direkte Skatter pr. Td. Hartkorn.

			Pristallet gange Skatten 1901—02 = 100			
	Stats- skatter Kr.	Kommune- skatter Kr.	Ialt Kr.	Stats- skatter	Kommune- skatter	Ialt
1901—02....	18	46	64	100	100	100
1904—05....	14	48	62	76	102	95
1909—10....	14	57	71	70	112	100
1924—25....	61	194	255	123	153	144

Denne Stigning er ikke blot betydelig mindre end den, vi fandt for Byernes direkte Skatter, nemlig c. 180 %, men ogsaa betydeligt under den Stigning, vi fandt for Landdistrikterne som Helhed, og som udgjorde ca. 80 %. Skatterne for de øvrige Erhverv i Landdistrikterne maa altsaa være steget langt stærkere, og der maa være sket en stærk Forskydning af de direkte Skatter fra de selvstændige Landbrugere over til de andre Samfundsklasser.

Det samlede Skattebeløb, der udredes af andre end selvstændige Landbrugere, har i de 25 Aar udviklet sig saaledes, at Skatten pr. Individ i 1924—25 var c. 12 Gange saa stor som i 1901—02, hvilket svarer til en Stigning paa 300—400 % udover, hvad Prisforholdene har kunnet medføre.

De direkte Skatter for Landbefolkningen bortset
fra selvstændige Landbrugere.

	Ialt	Ialt	Skatten pr. Individ
	Mill. Kr.	Kr.	Skatten 1901—02 gange Prisstallet = 100
1901—02....	4.5	4.7	100
1904—05....	7.0	7.1	148
1909—10....	8.5	8.0	153
1924—25....	75.9	59.2	456

Den reelle Stigning i Beskatningen for denne Del af Befolkningen har herefter været paa det nærmeste dobbelt saa stærk som den Forøgelse i Skatterne, som Byerne udviser. Det skyldes alene den kommunale Beskatning, idet Statsbeskatningen er steget noget mindre end i Byerne. Det er i og for sig, hvad man maatte vente, at der her maatte være en meget betydelig Stigning i Skattebyrden, fordi Overgangen fra Hartkornsskat til Ejendomsskyldens Bygningsbeskatning maatte medføre en stærk Forskydning af Skattebyrden fra de selvstændige Landbrugere over til jordløse Ejendomme tilhørende Haandværkere, Handlende og andre Ejendomsbesiddere udenfor Landbruget.

Prisstigningen har sikkert ogsaa paa Landet i højere Grad end i Byerne medført, at en Mængde Smaa-indtægter, der før betalte lidt eller intet i Skat, efterhaanden er kommet til at betale ret betydelig Beløb i Kommuneskat.

Den Forskel, der findes mellem Skattestigningen for Landbruget og de øvrige Erhverv i Landdistrikterne, behøver dog ikke udelukkende at skyldes, at Landbrugets Skattebyrder er blevet flyttet over til de andre Erhverv. Det kan i denne Forbindelse anføres, at den mægtige Forøgelse, der har fundet Sted i Landbrugets Prioritetsbyrde sandsynligvis betyder, at en meget betydelig Del af Landbrugets Formue og Indkomst ikke mere er paa Landbrugernes egne Hænder, hvilket naturligt maa medføre en tilsvarende Forskydning i Skattebyrden.

Det maa ogsaa antages, at den voldsomme Stigning i Personbeskatningen i Byerne, der i et hidtil ukendt Omfang har medført Skatteflugt til Nabokommunernes Skattely, bevirker, at navnlig Statsskatten i Landkommunerne viser en forholdsvis stærk Stigning udenfor Landbruget.

Men det er en Selvfølge, at en væsentlig Del af den meget store Forskel, der findes mellem Skattestigningen for Landbruget og for den øvrige Befolkning, kun kan forklares ved, at der ogsaa alt andet lige er sket en betydelig Forskydning af Skattebyrden fra de selvstændige Landbrugere over til den

øvrige Befolkning, dels paa Landet, dels i Byerne paa Grund af Ændringerne i Skattesystemet og paa Grund af de Forskydninger, som en almindelig Prisstigning under dette Skattesystem af sig selv har medført.

Til nærmere Belysning af Forskellighederne i Skattestigningen gives hosstaaende Oversigt:

Pristallet gange Skatten 1901—02 = 100:				
	Selvstændige Landbrugere	Den øvrige Land- befolkning	Hovedstaden og Provins- byerne	Hele Landet
Statsskatten:				
1901—02	100	100	100	100
1904—05	76	177	174	118
1909—10	70	140	203	117
1924—25	123	537	634	329
Kommuneskatten:				
1901—02	100	100	100	100
1904—05	102	135	126	108
1909—10	112	160	133	121
1924—25	153	418	212	193
Stats- og Kommuneskat:				
1901—02	100	100	100	100
1904—05	95	148	121	111
1909—10	100	155	138	120
1924—25	144	456	278	229

Hvorvidt nu denne Forskydning i Virkeligheden har medført en Formindskelse af Landbrugets Byrder, eller Overvæltningen har ophævet Virkningerne af Skatteomlægningen, er et ganske andet Spørgsmaal, som senere skal blive nærmere omtalt.

Tilsvarende Forskydninger er imidlertid ogsaa til en vis Grad sket indenfor de selvstændige Landbrugeres egen Kreds, saaledes at ikke alle Landbrugere har faaet lige Del i den relative Lettelse i Skattebyrden. Alene den Omstændighed, at Hartkornsskatten er blevet afløst af Ejendomsskyld, maatte medføre betydelige Forskydninger, ikke blot de til en vis Grad mere tilfældige, der vil findes, hvor den gamle Bonitering var mangelfuld, men ogsaa mere almindelige Forskydninger mellem Ejendomme af forskellig Karakter og navnlig mellem Ejendomme af forskellig Størrelse paa Grund af den Forskel, der er i Bygningsværdiernes Andel af den samlede Ejendoms Værdi.

I 1901—02 hvilede hele Landbrugets Ejendomsbeskatning paa Hartkornet, var altsaa en ren Grundbeskatning, i 1924—25 maatte i hvert Fald mellem 20 og 25 % af Landbrugets Ejendomsbeskatning antages at falde paa Bygningsværdierne, hvilket

maatte føre til Lettelse for de store Ejendomme med forholdsvis smaa Bygningsværdier og til en højere Beskatning af de mindre Ejendomme, et Forhold som man kun delvis kunne tage Braaden af ved de skattefri Fradrag i Ejendomsskyldværdien.

Og paa samme Maade har Udviklingen af Personbeskatningen paa Ejendomsbeskatningens Bekostning medført almindelige Forskydninger i Skattebyrden indenfor Landbrugernes egen Kreds.

Af Landbrugets direkte Skatter var i 1901—02 kun en Sjattedel, i 1924—25 derimod omtrent to Femtedele personlige Skatter, og da hverken Indkomst eller Formue staar i ligefremt Forhold til Ejendommens Størrelse, men bliver forholdsvis mindre jo større Ejendommen er, vil denne Udvikling medføre en Forskydning fra de store Ejendomme over mod de smaa, hvilket ikke under alle Forhold kan opvejes ved det System af skattefrie Fradrag og stigende Skalaer, som nødvendigvis maatte udvikle sig og har udviklet sig, efterhaanden som Personbeskatningen fik større og større Raaderum.

Landbrugets direkte Skatter:

	Fordeling mellem		Ejendomsskatten fordelt paa	
	Personskat %	Ejendomsskat %	Jord %	og Bygninger %
1901—02....	16	84	100	0
1904—05....	31	69	94	6
1909—10....	30	70	88	12
1924—25....	37	63	78	22

De direkte Skatter gennem Aarene for en almindelig Bondegaard og et Husmandsbrug.

Vi skal nu nærmere undersøge, hvad Resultatet af Skatte­stigningen og Skatteomlægningen har været for et Par almindelige Ejendomstyper, et Gaardbrug og et Husmandsbrug, idet vi foreløbig kun ser paa Gennemsnittet for hele Landet, medens de lokale Forskelligheder i Beskatningen skal blive behandlet i et senere Afsnit.

Naar vi i denne Sammenhæng lader Herregaardene ude af Betragtning, er det dels fordi deres Tal er saa ringe, som det er, men navnlig fordi der synes at være sket en saa betydelig Nedgang i Herregaardsejernes økonomiske Stilling i Forhold til det øvrige Landbrug og i Sammenligning med tidligere, — maaske navnlig paa Grund af Lensafløsningen —,

at det er vanskeligt at finde et nogenlunde sikkert Grundlag for en Sammenligning med Fortiden.

Det er jo nemlig nødvendigt, at man ved en saadan Sammenligning har ikke blot nogenlunde den samme Ejendom for sig, men at ogsaa Besidderens økonomiske Stilling under Hensyn til de almindelige Ændringer i Prisniveauet er nogenlunde den samme i de Aar, der sammenlignes.

At tilfredsstille denne Fordring volder allerede visse Vanskeligheder, naar Talen er om den typiske Bondegaard og det typiske Husmandsbrug.

For Gaardene har man valgt at tage den Ejendomsstørrelse, der nogenlunde svarer til Gennemsnittet for almindelige Bondegaarde: en Gaard med 3,5 Tdr. Hartkorn, uforandret op gennem Tiden. De øvrige Tal af Betydning for Skattesvarelsen for denne Gennemsnitsejendom fremgaar af nedenstaaende Tal:

	Ejendomsskyldværdi		Grundværdi	Formue	Indtægt
	Ialt	heraf afgiftspligtig			
	Kr.	Kr.	Kr.	Kr.	Kr.
1904....	20400	20400	—	17000	1582
1909....	21800	21800	—	16500	1570
1924....	38500	35700	23000	30500	4335

Vurderingssummerne svarer her nogenlunde til Gennemsnitsansættelsen pr. Td. Hartkorn for Gaardene, Formuen til Gennemsnittet for Gaardejere med Formue i 1924 og ellers i 1909 og 1904 til Gennemsnittet for Gaardejere med mindst 600 Kr. Indtægt, Indkomsten til Gennemsnittet for Gaardejere med mindst 600 Kr. Indkomst i 1904 og 1909. I 1924 er en Del Gaardejere, der tidligere laa under denne Grænse, rykket betydeligt højere op, og man har da skaaet dem med de mindste Indkomster fra, indtil man fik et Antal tilbage, der under Hensyn til den almindelige Tilvækst i det samlede Antal Gaarde svarede til det Antal, man havde i 1909, og for disse har man da taget Gennemsnitsindtægten.

Paa ganske tilsvarende Maade er Tallene beregnet for et større Husmandsbrug, regnet til 0,6 Td. Hartkorn og med følgende Tal af Betydning for Skattesvarelsen:

	Ejendomsskyldværdi		Grundværdi	Formue	Indtægt
	Ialt	heraf afgiftspligtig			
	Kr.	Kr.	Kr.	Kr.	Kr.
1904.....	7300	5300	—	4900	843
1909.....	8000	7000	—	5300	800
1924.....	13600	10800	6000	10000	2300

Baade for Gaardejeren og for Husmanden er der regnet med Børnefradrag for Forsøgere for gennemsnitlig $1\frac{1}{2}$ Barn. Paa Grundlag af disse Tal kan vi nu beregne den gennemsnitlige Beskatning op gennem Aarene, idet vi anvender Lovgivningens Skattesatser for Statsskattens Vedkommende og for Kommuneskatten den gennemsnitlige Paaligning paa Hartkorn

	Gaardbrug				Husmandsbrug			
	Før 1904	1904 ¹⁾	1909	1924	Før 1904	1904 ¹⁾	1909	1924
	Kr.	Kr.	Kr.	Kr.	Kr.	Kr.	Kr.	Kr.
Statsskat:								
Hartkornsskat	60.94	—	—	—	10.45	—	—	—
Ejendomsskyld ...	—	22.44	23.98	6.50	—	5.83	7.70	—
Grundskyld	—	—	—	34.50	—	—	—	9.00
Indkomstskat	—	11.86	11.70	53.25	—	2.25	1.69	5.37
Formueskat	—	10.20	9.90	36.50	—	2.92	3.16	6.00
Tilsammen ..	60.94	44.50	45.58	130.75	10.45	11.00	12.55	20.37
Amtsskat:								
Hartkornsskat	52.40	52.40	49.80	59.20	8.80	8.80	8.30	10.00
Ejendomsskyld ...	—	—	10.00	158.60	—	—	3.20	49.90
Tilsammen ..	52.40	52.40	59.80	217.80	8.80	8.80	11.50	59.90
Sognekommuneskat:								
Hartkornsskat	79.70	79.70	75.80	75.80	13.50	13.50	12.90	12.90
Ejendomsskyld ...	—	—	15.20	211.80	—	—	4.90	64.10
Formue- og Lejlig- hedsskat	27.20	27.20	40.70	136.90	14.50	14.50	20.70	72.60
Tilsammen ..	106.90	106.90	131.70	424.50	28.00	28.00	38.50	149.60
Samlet Beskatning ..	220.24	203.80	237.08	773.05	47.25	47.80	62.55	229.87
Heraf Ejendomsskat.	193.04	154.54	174.78	546.40	32.75	28.13	37.00	145.90
Personsskat	27.20	49.26	62.30	226.65	14.50	19.67	25.55	83.97

og Ejendomsskyld samt den gennemsnitlige Ligningsprocent. Det vil maaske ikke give os et helt rigtigt Billede af Forholdet mellem Husmandsbruget og Gaardbruget i det enkelte Aar, men det vil give et nogenlunde rigtigt Billede af Forskydningen op gennem Aarene.

Resultatet er da, at et Gaardbrug paa $3\frac{1}{2}$ Td. Hartkorn, der før Skattereformen af 1903 svarende c. 220 Kr. i Skat, i 1924—25 er naaet op paa c. 773 Kr. altsaa det 3 à 4 dobbelte.

¹⁾ Kommuneskatten regnet helt efter de gamle Beskatningsregler.

Husmandsbrugets Skat steg i samme Tidsrum fra c. 46 Kr. til c. 230 Kr., altsaa til det femdobbelte.

Tallene giver en ret interessant Belysning af den Ændring i Fordelingen af Byrderne, som de forskellige Skattereformer og da navnlig Statsskattereformen 1903 og Overgangen fra Hartkornsskat til Ejendomsskyld i Kommunerne har medført.

For Statsskattens Vedkommende var det umiddelbare Resultat af Reformen 1903, at Gaardbruget fik en Skattelettelse paa 25—30 % i Statsskatten, idet Ejendomsskatten gik ned til kun godt en Trediedel af det tidligere Beløb, medens den nyindførte Indkomst- og Formueskat kun svarede til Halvdelen af Nedgangen i Ejendomsskatten. Husmandsbruget fik derimod straks en Skatteforhøjelse, idet Ejendomsskatten for dette kun gik ned med ca. 45 %, og denne Nedgang blev mere end opvejet af Indkomst- og Formueskatten. Indførelsen af stærkere stigende Skala for de personlige Skatter i Forbindelse med det stigende Prisniveau bevirkede i Slutningen af Perioden, at de personlige Skatter for Gaardbruget steg betydeligt stærkere end for Husmandsbruget. Grundskyldsreformen af 1922 førte i samme Retning med det Resultat, at Skatten for Gaardbruget og for Husmandsbruget kom til at staa i omtrent samme Forhold til de Beløb, der blev svaret før Reformen af 1903, og svarede til omtrent det dobbelte af dette Beløb.

For Kommuneskatten bevirkede den successive Overgang fra Hartkornsskat til Ejendomsskyld, at Ejendomsskatten for Husmandsbruget steg langt stærkere end for Gaardbruget til trods for den Udvidelse af de skattefrie Fradrag, som fandt Sted, og til trods for, at Husmandsbruget efterhaanden blev vurderet til Ejendomsskyld betydeligt lavere end Gaardbruget i Forhold til Handelsværdien. Amtsskatten steg saaledes til det syvdobbelte for Husmandsbruget, men kun til det firedobbelte for Gaardbruget, og det samme Forhold maatte naturligvis gøre sig gældende i den sognekommunale Beskatning. Denne Udvikling vilde være blevet fortsat ved Afløsningen af den sidste Femtedel af Hartkornsskatten, hvis ikke den kommunale Grundskyld var blevet vedtaget. I den personlige Beskatning til Kommunen skete der derimod ikke nogen Forskydning i Forholdet mellem de store og de smaa Brug.

Resultatet af disse Forskydninger i Skattebyrden indenfor de selvstændige Landbrugeres egen Kreds har da været, at den samlede Skattebyrde set i Forhold til den almindelige Stigning i Skatterne er blevet lettet for de større Brug, men betydeligt forøget for de mindre Brug. Vi har ovenfor nævnt, at Stig-

ningen i Landbrugets Skatter som Helhed svarede til ca. 44 % udover, hvad Prisstigningen kunde motivere. For de middelstore Gaardbrug var den reelle Stigning kun 30 %, men for Husmandsbruget var der en reel Stigning paa godt 80 % jfr. nedenstaaende Oversigt. For Husmandsbruget svarede Forøgelsen i Skatten netop til Gennemsnittet for Landdistrikterne som Helhed. Hvis den sidste Femtedel af Hartkornsskatten var blevet afløst med Ejendomsskyld, vilde den reelle Skattestigning for Gaardbruget kun have været 24 %, men for Husmandsbruget 84 %.

Denne Forskel skyldes altsaa næsten udelukkende Omlægningen af den kommunale Ejendomsbeskatning fra Hartkornsskat til Ejendomsskyld, der medførte, at Husmandsbrugets Ejendomsskat steg reelt med 128 %, medens Gaardbrugets kommunale Ejendomsskat kun viser en reel Stigning paa c. 42 %.

	Pristallet gange Skatten før Skattereformen 1903 = 100					
	Gaardbrug			Husmandsbrug		
	1904 —05	1909 —10	1924 —25	1904 —05	1909 —10	1924 —25
Statsskatten:						
Ejendomsskat.....	37	36	25	56	68	32
Personsskat.....	100	90	151	100	87	82
Ialt...	73	69	80	105	111	72
Kommuneskatten:						
Amtsskat.....	100	105	154	100	121	253
Ejendomsskat til Sognekomm.	100	105	134	100	122	212
Personsskat til Sognekomm.	100	138	187	100	132	186
Sognekomm. ialt...	100	114	147	100	127	198
Kommuneskat ialt.....	100	111	150	100	125	211
Heraf Ejendomsskat.....	100	105	142	100	121	228
Samlet Beskatning:						
Ejendomsskat.....	80	84	105	86	104	165
Personsskat.....	181	212	308	136	163	215
Tilsammen...	93	99	130	101	122	181

Naturligvis vilde denne Forskel i Udviklingen træde endnu stærkere frem, hvis man til Sammenligning tog en noget større Gaard og et noget mindre Husmandsbrug. Dog vilde Billedet sandsynligvis skifte igen, naar man kom til de meget store

Gaarde, idet den stigende Skala i Statsbeskatningen her vil medføre en stærk Stigning i de personlige Skatter, navnlig i Formueskatten, idet en ret betydelig Formue sædvanlig vil være en Forudsætning for Besiddelsen af de meget store Ejendomme. Ogsaa for de mindste Huse vil Billedet skifte noget, idet det skattefrie Fradrag i Ejendomsskylden vil betyde forholdsvis meget, samtidig med at Fradragene i Indkomsten til Statsskatteansættelsen gør sig gældende.

Kommuneskatterne i de forskellige Egne af Landet og i de forskellige Kommuner.

Den Ulighed, der findes i Kommunalbeskatningen imellem forskellige Egne og mellem de forskellige Sognekommuner paa samme Egn, er næppe tilstrækkelig paaagtet af dem, der fra det offentlige og fra Lovgivningsmagtens Side har haft Anledning til at beskæftige sig med Beskatningsspørgsmaal, og det er et Forhold, som maaske i mange Tilfælde heller ikke bliver taget tilstrækkeligt i Betragtning i det praktiske Liv til Trods for, at Forskellighederne er saa store, at de øjensynlig maa være af den største Betydning, ikke mindst ved Køb og Belaaning af fast Ejendom.

I den officielle Statistik findes der Opgørelse af den gennemsnitlige Paaligning af Amtsskatter og sognekommunale Skatter indenfor de forskellige Amter saavel som Sammenstillinger af de Ligningsprocenter og Udskrivningspromiller, der bringes i Anvendelse i de forskellige Sognekommuner, men nogen systematisk Undersøgelse af, hvad disse Forskelligheder i deres Sammenspil kommer til at betyde, hvilke Forskelligheder i det samlede Skatteniveau der fremgaar af dem, er næppe foretaget.

Uden en saadan systematisk Undersøgelse er det ikke muligt at skaffe sig Overblik over Forholdene, idet Forskelligheder i Paaligningen for de enkelte Skatter snart kan hidrøre fra forskelligt Ligningsforhold, snart fra en almindelig Forskel i Skatteniveauet. En høj Ligningsprocent i en Sognekommune kan være Udtryk for en særlig stor Skatteudskrivning, men kan maaske ogsaa blot skyldes, at der kun lignes i ringe Udstrækning paa fast Ejendom og omvendt.

For i hvert Fald at give et Bidrag til Belysning af de Forskelligheder, der findes i den kommunale Beskatning, har jeg i hvert Amt udtaget de to Kommuner, der i 1924 havde henholdsvis højest Ligningsprocent og højest Promille Ejendoms-skyld, og de to Kommuner, der havde den laveste Lignings-

procent og den laveste Ejendomsskyldspromille. Der er i hvert Fald en vis Sandsynlighed for, at man derved nogenlunde faar Udtryk for, hvor store Forskellighederne er, selv om man naturligvis ikke overalt er sikker paa at ramme de Kommuner, der som Helhed har den højeste og den laveste samlede Beskatning i Forhold til det normale Ligningsgrundlag.

Amtsraadskredse:	Gaardbrug				Husmandsbrug			
	Amts-skat	Samlet Skat til Amt og Sognekommune			Amts-skat	Samlet Skat til Amt og Sognekommune		
		Gen-nemsnit	højest	lavest		Gen-nemsnit	højest	lavest
	Kr.	Kr.	Kr.	Kr.	Kr.	Kr.	Kr.	Kr.
Københavns	304	733	1160	636	67	218	346	205
Roskilde	142	548	683	406	39	181	246	144
Frederiksborg	245	639	809	508	65	203	297	251
Holbæk	227	638	859	440	64	205	284	138
Sorø	148	535	815	330	42	175	263	112
Præstø	169	770	777	323	57	186	241	117
Bornholms	249	614	878	412	66	197	310	126
Maribo	176	525	779	298	58	171	241	96
Svendborg	194	517	736	380	54	164	277	117
Odense	229	541	781	339	63	169	251	99
Assens	174	520	715	340	49	164	244	101
Vejle	227	655	957	520	63	217	337	172
Skanderborg	234	783	1180	667	64	255	384	206
Aarhus	185	625	957	490	51	212	321	179
Randers	188	670	886	560	53	220	279	170
Aalborg	218	742	1210	498	60	239	397	168
Hjørring	226	776	1007	547	62	250	329	169
Thisted	192	626	1008	362	54	210	368	121
Viborg	334	827	1438	616	91	265	467	205
Ringkøbing	242	667	1272	530	66	240	440	182
Ribe	272	759	987	611	73	258	385	200
Haderslev	—	583	791	403	—	253	338	168
Aabenraa	—	607	868	492	—	248	347	214
Sønderborg	—	602	755	481	—	245	310	190
Tønder	—	615	941	415	—	241	393	176
Hele Landet	218 ¹⁾	642	1438	298	60 ¹⁾	230	467	96

Ved Udvalget af disse Kommuner er dog Købstadlanddistrikter og lignende Kommuner af forholdsvis ringe Udstrækning forbigaet. Her vil der ofte findes ganske abnorme Skatteforhold.

¹⁾ Uden de sønderjyske Amter.

For de Kommuner, der herefter er udtaget, har man beregnet den samlede kommunale Skattebyrde for et Gennemsnitsgaardbrug og et Husmandsbrug.

Resultatet af Undersøgelsen er meddelt i omstaaende Oversigt, Side 036.

Indenfor samme Amt betales der ikke sjældent i de Kommuner, hvor Skatten er højest, det dobbelte eller mere i Skat end i Kommunerne med den laveste Beskatning. Og sammenligner man Forholdene i forskellige Landsdele, finder man urimeligt store Forskelligheder. I den lavest beskattede Kommune i Maribo Amt kunde en Gaard med $3\frac{1}{2}$ Td. Hartkorn nøjes med at betale 298 Kr. i Skat. I den højest beskattede Kommune i Viborg Amt vilde den samme Ejendom komme til at betale 1438 Kr. Husmandsbrugets Skat vilde være henholdsvis 96 Kr. og 467 Kr. i de to Kommuner.

Nu maa det herved erindres, at der ved Ligningen af den personlige Skat i Sognekommunerne følges ret forskellige Fremgangsmaader. Den samme Ligningsprocent kan dække over højst forskellige Skatteforhold.

Endvidere kan en Del af Forskellighederne skyldes Mangler ved Ejendomsskyldvurderingen eller ved Indkomstansættelsen — der er utvivlsom store Brist her — og for saa vidt behøver den reelle Forskel i Skatteniveauet altsaa ikke at være saa stor, som de anførte Beregninger giver Udtryk for. Men det maa da erindres, at hvis Ansættelserne er for lave, aabnes der i samme Grad Spillerum for Vilkaarlighed i Ansættelsen af de enkelte Ejendomme og de enkelte Personer, ja den kan til en vis Grad vanskelig undgaas, f. Eks. vil nylig solgte Ejendomme eller stærkt belaaede Ejendomme vanskelig undgaa at blive ansat forholdsvis højt til Ejendomsskyld.

En anden Sag er, at selve Beskatningens Størrelse vil bringe den Indtægt, der lignes paa, ned og sandsynligvis ogsaa Ejendomsværdien, saaledes at Forskellen i Beskatningen for iøvrigt ens Ejendomme derved formindskes noget.

Endelig skal det ogsaa nævnes, at den meget høje Beskatning, man enkelte Steder finder, kan være af forbigaaende Karakter, men det synes i hvert Fald ikke ret hyppigt at være Tilfældet for de højest beskattede Kommuner, idet der her naturligt vil være en stærk Tilbøjelighed til at udligne alle ekstraordinære Udgifter over en længere Aarrække, for ikke at komme for højt op med Ligningsprocenten.

Men selv om der saaledes kan peges paa forskellige Momenter, der i et vist Omfang afsvækker den Forskel i Beskat-

ningsforholdene, som Skattesatserne og de ovenfor beregnede Tal giver Udtryk for, kommer man ikke bort fra, at der i Kommunalbeskatningen findes en ganske overordentlig stor Ulighed selv mellem rene Landkommuner, hvor der ikke synes at kunne være Tale om, at Forskellen i Skat i nogen stor Udstrækning opvejes af Forskel i de Goder, som Kommunerne byder sine Beboere. For at gøre Billedet fuldstændigt maa man saa hertil føje, at der indenfor hver enkelt Kommune vil findes Uligheder i Ansættelserne, ofte endda meget betydelige Uligheder, baade i Ansættelsen til Ejendomsskat og til den personlige Beskatning, saaledes at Skatteydere, der i Realiteten er ens stillede og burde svare samme Skat, bliver paalignet ret forskellige Beløb til Kommunen, og disse Uligheder gør sig gældende ogsaa i Statsbeskatningen.

Man faar da et saadant Indtryk af den Uensartethed og Vilkaarlighed, der præger de bestaaende Beskatningsforhold, at man med Undren maa spørge sig selv, hvorledes det er muligt, at disse Tilstande stadig kan opretholdes. At der ikke kommer stærkere Utilfredshed til Orde, end Tilfældet er, kræver utvivlsomt en særlig Forklaring, og Forklaringen kan næppe være anden, end at en meget stor Del af de Uligheder, der findes, i Tidens Løb er bleven neutraliseret og opsuget: det økonomiske Liv i Samfundet, Ejendomspriser og Varepriser har indstillet sig efter dem, saa at de ikke mærkes mere, eller i hvert Fald ikke føles i deres fulde Udstrækning.

Skatternes Indflydelse paa Ejendomspriserne og paa Erhvervsvirksomheden.

Det er indlysende, at en aarlig Skattebyrde, der svarer til op mod 1000 Kr. pr. Familie eller til c. 5 % af Værdien af Landets Ejendomme, ikke udredes, uden at Varepriser og Ejendomsværdier og hele Erhvervslivets Gang paa det føleligste paavirkes af denne Byrde og af den Maade, den lignes paa, overvæltet og sluttelig fordeler sig over Samfundet, og Spørgsmaalet om de forskellige Skatters Betydning i saa Henseende, taget hver for sig og i deres Sammenspil med de øvrige Led i Skattesystemet, er af den største Betydning ikke blot set fra et skattepolitisk eller et Skatteydernesynspunkt, men set fra erhvervspolitiske og almene samfundsmæssige Synspunkter.

Dette vigtige Omraade af Samfundets Økonomi er imidlertid endnu kun i ringe Grad udforsket, dels fordi de rent fiskale Hensyn saa afgjort har haft Overvægten ved Udformningen af Skattesystemet, saaledes som det efterhaanden er blevet opbyg-

get med dets Mangfoldighed af Omsætningsskatter, Told- og Forbrugsafgifter og direkte Skatter, men dels ogsaa fordi det er et meget vanskeligt tilgængeligt Omraade, fordi Skattesystemet er saa indviklet og uoverskueligt, at det maa anses for fuldkommen umuligt med nogen Sikkerhed at skaffe et samlet Overblik over, hvor Skatterne udredes, hvorledes de paavirker Varepriserne og Erhvervslivet og sluttelig fordeler sig paa Skatteborgerne.

Selv om man kun betragter de direkte Skatter, der i det hele er lettest at undersøge, og hvor Spørgsmaalet om Byrdernes Fordeling har været stærkest i Forgrunden ved Skattesystemets Opbygning, er der mange Spørgsmaal, som maa lades ubesvarede.

Af de direkte Skatter er det Ejendomsskatterne, hvis Fordeling og Virkning paa Erhvervslivet og paa Ejendomspriserne er lettest at bedømme, fordi Ligningen her er let at overskue og sammenligne, og fordi Ligningsgrundlaget her staar i saa nøje og direkte Forbindelse med den økonomiske Virksomhed i Samfundet.

Imidlertid er Ejendomsbeskatningen af væsensforskellig Karakter, eftersom Skatten lægges paa Bygningen eller paa Grunden. Afgifter, der lægges direkte som varige Grundbyrder paa Ejendommene uden Hensyn til Brug eller Benyttelse, enten det nu er Hartkornskat eller Grundskyld eller Afgifter af mere speciel Karakter, maa virke direkte og udelukkende som en Prioritet, det offentlige har i Ejendommen, — en Prioritet, hvis Rentebyrde dog i Modsætning til de almindelige Prioriteter sædvanlig kan ændre sig sammen med det almindelige Prisniveau og med Samfundets Skattekrav, og for saa vidt kan sikre Besidderne mod Konjunkturrisikoen i Modsætning til den almindelige Prioritetsbyrde.

Saadan Grundbyrder kan i Følge Sagens Natur ikke virke som nogen Hindring eller Hæmsko for den mest økonomiske Anvendelse af Jorden, være sig i Landbrugets eller i andet Erhvervs Tjeneste, saa længe de ikke overstiger Jordens Værdi, de har i den Henseende nærmest den Virkning, at de kan tilskynde Ejeren til enten selv at tage Jorden i bedst mulig Brug eller afhænde den til andre, navnlig for saa vidt de har Form af Værdiafgifter.

Ejendomsprisen og Jordprisen sænkes med saadan Afgifters kapitaliserede Beløb. Paa det Tidspunkt, da Skatten indføres, vil Ejeren altsaa lide et Formuetab, hvis der ikke iøvrigt sker nogen Forandring i de Afgifter, han har at svare. Men

enhver, som køber, bliver derimod stillet ganske, som om Afgiften ikke var der. Hvad han svarer i Skat, det sparer han i Rente.

Man forstaar da let, at Uligheder i saadanne Byrder i det lange Løb ikke vil mærkes. Disse Afgifter bør i Virkeligheden ikke betragtes som Skatter, de er at betragte som Ejendomsrettigheder, det offentlige har erhvervet i de faste Ejendomme.

Under særlige Forhold kan en Skat paa Bygninger virke paa samme Maade paa Bygningsværdien og derved paa Ejendomsværdien f. Eks. i en By, der gaar tilbage i Folketal, og hvor der derfor er Overflod af Bygninger. Men i Almindelighed og i det lange Løb vil Forholdet være det baade i Byerne og paa Landet, at der snarest er Mangel paa Bygninger, og da vil der selvsagt ikke blive opført nogen ny Bygning, før denne er i Stand til baade at betale Skatten og forrente sig.

Det er vel heller ikke utænkeligt, at en Bygningsskat under særlige Forhold kan trykke Byggepriserne og ad denne Vej sænke Bygningsværdierne. Men i Almindelighed og i det lange Løb kan man gaa ud fra, at dette ikke sker, og at Bygningerne altsaa holder deres Værdi.

Dermed er imidlertid ikke givet, at Ejendommen som Helhed holder sin Værdi. Hvis nemlig Bygningsværdierne ikke paavirkes, maa Skatten enten bæres af Ejerens eller Brugerens aarlige Indtægt, eller den maa overvælttes paa Varepriserne i den Produktion eller Omsætning, som Bygningen tjener, eller den maa bevirke en Formindskelse af Nettoindtægten af Ejendommen og dermed af Ejendommens Værdi. I dette Tilfælde maa det være Jordens Værdi, som sænkes af Skatten, hvis Bygningerne stadig maa siges at være nødvendige for Driften.

Det er tænkeligt, at Bygningsskatten, for saa vidt den hviler paa Boligen, bæres af Ejer eller Lejer som en almindelig Forbrugsskat, men det er ikke altid sikkert. Derimod maa det i Almindelighed anses for givet, at Skatter paa Bygninger, der anvendes i Erhvervsøjemed, overvælttes paa Varepriserne, hvis Skatten rammer hele Erhvervet indenfor det Omraade, hvor Konkurrencen gør sig gældende, i hvert Fald naar Skatten har virket gennem længere Tid. Hvis Bygningsskatten ikke rammer hele Erhvervet, kan den paa Grund af Konkurrencen ikke overvælttes; den maa da sænke Ejendommens Værdi.

Ud fra disse almindelige Betragtninger kan vi nu slutte for det første, at Byerhvervenes Bygningsskatter i Hovedsagen overvælttes paa Varepriserne, hvilket betyder, at Landbruget

kommer til at bære en ikke uvæsentlig Del af dem; for det andet kan vi slutte, at Landbrugets Bygningsskatter ikke kan overvælttes her i Landet, thi Landbrugets Priser bestemmes af Verdensmarkedet, ikke af det danske Landbrug alene, og Landbruget i de forskellige Lande arbejder med vidt forskellige Bygningskapital og under vidt forskellige Skatteforhold, og arbejder for saa vidt angaar det Landbrug, der særlig er Leverandør af animalske Produkter, med saa høj en Jordrente, at Produktionen ikke vil blive stærkt indskrænket ved en Fordyrelse af Driften. Da nu videre Erfaringen viser, at Landbrugets Bygninger ikke mister deres Værdi, idet nye stadig opføres, maa vi naa til den Slutning, at Landbrugets Bygningsskatter i Almindelighed virker som en Prioritet i Ejendommen paa samme Maade som egentlige Grundskatter, foruden at de virker som en Hindring for Byggevirksomheden og de Erhverv, som dermed staar i Forbindelse, og hæmmer den mest økonomiske Drift af Jorden, hvilket ogsaa maa virke til en almindelig Forringelse af Jordens og Ejendommenes Værdi. (Iøvrigt vil naturligvis ogsaa en Beskatning af Boligen i Byerne medføre noget formindsket Efterspørgsel efter Boligplads og derved indirekte øve et Tryk paa Grundværdien.)

Ganske tilsvarende Betragtninger har Gyldighed med Hensyn til de indirekte Skatter. For saa vidt de virker til at forøge Driftsomkostningerne for Landbruget, maa de formindske Landbrugsjordens Forrentningsevne og Værdi i Handel og Vandel, samtidig med at de formindsker Afsætningen og hindrer den mest økonomiske Driftsmaade.

Med Hensyn til Indkomst- og Formueskatten er Forholdet noget mindre klart. Dog synes det givet, at de Uligheder, der findes i den kommunale Personbeskatning, og som ikke opvejes ved Forskel i de kommunale Goder, der ydes, enten maa føre til, at Skatten overvælttes, eller maa paavirke Ejendomspriserne, og det vil atter sige Jordpriserne, hvis Bygningerne er økonomisk nødvendige. Sandsynligvis sker der noget af begge Dele. For Formueskatten synes man i et vist Omfang at maatte anlægge de samme Betragtninger som for Bygningsskatten. For saa vidt der til at drive et vist Erhverv normalt kræves et vist Minimum af Formue, maa Formueskatten betragtes som en nødvendig Driftsudgift, der maa lægges over paa Varepriserne, og hvor Varepriserne som for Landbruget er udefra givne Størrelser, maa Formueskatten føre til en Sænkning af Ejendomspris og Jordpris. Det synes saaledes naturligt, at den progressive Formue-

skat kan blive medvirkende til, at de store Gaarde efterhaanden realiseres og udstykkes.

Hvorvidt Formueskatten kan virke til at forøge Udlaansrenten, er et Spørgsmaal, som man i hvert Fald ikke uden videre kan afvise. Hvis dette er Tilfældet, maa det medføre en almindelig Sænkning af Ejendomspriserne, ikke blot fordi dyre Penge giver billige Ejendomme, men fordi Kapitalværdien af den Nettoindtægt, Ejendommen kan give, selvsagt er afhængig af, med hvilken Rentefod den kan kapitaliseres.

Den almindelige Indkomstskat skulde rent teoretisk ikke kunne overvælttes, hvis den var afstemt saaledes, at Skatten betød et forholdsvis lige stort Offer overalt. Men denne teoretiske Forudsætning er i Praksis aldrig til Stede, alene af den Grund, at Skatteindtægten i stort Omfang anvendes til Fordel for bestemte Klasser i Samfundet, saaledes at der for deres Vedkommende ikke er Tale om noget Offer, men maaske snarere om et Tilskud til Opnaaelse af bedre Levevilkaar. Det er derfor givet, at Muligheden for Overvæltning af Indkomstskatten er til Stede, saa snart det ikke drejer sig om en ekstraordinær og midlertidig Beskatning, men varige Forhold, som man kan disponere efter. Og for saa vidt en vis Indkomst, en vis Levefod er socialt nødvendig for at nødvendige Funktioner i Samfundet holdes i Gang, maa Overvæltningen af en uforholdsmæssig Skattebyrde i det lange Løb nødvendigvis finde Sted.

En saadan Overvæltning sker naturligvis ikke uden Vanskelighed og stor Gnidningsmodstand. Den kan ikke gennemføres, uden at der sker en Indskrænkning af Forbruget, hvilket er den naturlige Reaktion imod enhver Prisforhøjelse.

Resultatet maa altsaa være, at Virksomheden og Omsætningen indskrænkes samtidig med, at der sker en Forøgelse af Driftsomkostningerne for de forskellige Erhverv og af Leveomkostningerne i Almindelighed.

Forøgelsen i Driftsomkostningerne maa for Landbrugets Vedkommende føre til mindre Forrentningsevne og mindre Ejendomspriser. For de faste Ejendomme i Byerne maa en ganske tilsvarende Tendens gøre sig gældende omend i mindre Grad, idet Byerhvervenes Evne til at overvælte Byrdene til det bærende Erhverv gør sig gældende.

For saa vidt Overvæltning finder Sted paa denne Maade, vil altsaa Skatterne have sænket Ejendomsprisen og Jordpriserne med deres kapitaliserede Beløb, ganske paa samme Maade som en direkte Grundbyrde. Der er paa dette Punkt ikke nogen afgørende Modsætning, men kun en Gradsforskel, mel-

lem Grundskatterne og de forskellige Skatteformer, og det er da forklarligt, at selv meget betydelige Uligheder i Skatteforholdene taales og opretholdes. De er i Tidens Løb indgaaet i Ejendomspriserne, om ikke helt saa i hvert Fald i en betydelig Udstrækning, og desto mere jo større Uligheden er.

Det er dernæst ogsaa klart, at for saa vidt de forskellige Skatteformer alle bundfælder sig i Ejendomsværdierne, vil Afløsningen af direkte Grundbyrder med andre Skatteformer ikke i det lange Løb kunne føre til nogen Værdiforøgelse for det store Flertal af de faste Ejendomme, og omvendt vil heller ikke en Afløsning af disse Skatter med en ligelig og direkte Grundbeskatning medføre nogen Værdiforringelse.

Modsætningen mellem Grundbyrderne og Skatterne maa først og fremmest søges i den forskellige skattemæssige Virkning, de har paa Erhvervslivet og paa Landbrugsvirksomheden. Den direkte Grundbyrde hæmmer som sagt ikke Virksomheden lige saa lidt som Prioritetsrenterne, saa længe de ikke overstiger Ejendommens Forrentningsevne. Enhver Skat, der enten direkte eller gennem Overvæltningen medfører forøgede Driftsomkostninger, maa derimod paavirke Ejerens Dispositioner og Drift af Ejendommen til Skade for den mest økonomiske Anvendelse.

Men dernæst medfører de forskellige Skatter en forskellig Fordeling af Byrderne mellem Ejendomsbesidderne indbyrdes. Det er f. Eks. klart, at en Bygningsbeskatning i Sammenligning med en direkte og ligelig Grundafgift maa lægge forøgede Byrder paa Ejendomme med forholdsvis stor eller værdifuld Bebyggelse og mindre Byrder for Ejendomme med ringe Bebyggelse. Det intensive Landbrug saavel som den intensive bymæssige Bebyggelse af Grunden maa være interesseret i, at Byrderne lægges paa Grunden og ikke hverken paa Bygninger, Driftsmidler eller paa Produktionsudbyttet. Derfor er paa Landet de mindre Landejendomsbesiddere gennemgaaende interesserede i, at der lignes efter Princippet „lige Skat paa lige Jord“, medens de store Ejendomsbesidderes økonomiske Interesser er imod Grundbeskatningen og er bedre tjent med Bygningbeskatning eller Indkomstbeskatning, i hvert Fald, saa længe Skalaen ikke er for stærkt progressiv. Og en tilsvarende Modsætning vil der i Byerne være mellem de almindelige Ejere af velbebyggede, fuldt udnyttede Ejendomme og Ejerne af ubebyggede Spekulationsarealer eller af forældede og umoderne Ejendomme paa værdifuld Grund.

Denne Modsætning svarer nøje til den Modsætning, der, set fra et erhvervsmæssigt og et samfundsmæssigt Synspunkt,

maa være mellem saadanne Skatter, der hæmmer Erhvervslivets Gang, indskrænker Omsætningen og formindsker Udbyttet, og saadanne Afgifter, der uden disse skattemæssige Virkninger direkte og udelukkende hviler som en Prioritet paa Ejendommene.

En Omlægning af Beskatningen som den, der har fundet Sted gennem Aarene siden Aarhundredskiftet, har utvivlsomt set fra dette Synspunkt været afgjort uheldig og til Skade for Fremskridtet og den aktive Erhvervsvirksomhed, og den har sikkert ogsaa — rent borte fra den almindelige Stigning i Skattebyrden — virket i et vist Omfang som en Formueforringelse netop for dem, der repræsenterer det aktive Element i Erhvervslivet, og til en tilsvarende Formueforøgelse for dem, der mere repræsenterer den passive Besiddelses Interesser.

For Landbruget, der i det hele ikke er i Stand til at overvælde sine egne Byrder paa andre og tillige kun i ringe Grad formaaer at modsætte sig en Overvæltning fra andre Samfundsklasser af Skatter, hvis Fordeling og Ligningsmaade medfører Overvæltning, er Spørgsmaalet om den rationelle Ordning af Skattesystemet af den største Vigtighed.

Allerede de Afgifter, som Landbruget selv i direkte Skatter maa betale, er saa store i Forhold til Værdien af Landbrugets Produktionsgrundlag, at selv forholdsvis smaa Ændringer i Paaligningsmaaden bliver af stor Betydning for større eller mindre Kredse af Landejendomsbesidderne.

Landbrugets direkte Skatter svarer til c. 36 Kr. pr. 1000 Kr. ansat Grundværdi. Heraf er de 22 Kr. Ejendomsskatter, der helt og fuldt hviler som en Prioritetsbyrde paa Ejendommene. Kapitaliserer vi Skatterne med 5 %, kommer vi til et Beløb af 700 Kr. pr. 1000 Kr. Grundværdi, hvoraf Ejendomsskatten udgør de 440 Kr.

Det betyder naturligvis ikke, at det offentlige har konfiskeret mellem 440 og 700 Kr. af hvert 1000 Kr. Grundværdi. Den Værdi, som Jorden er sat til, og som skulde være Handelsprisen, svarer til, hvad Jorden kan forrente, efter at Skatterne er betalt. Og det vilde i det hele taget være forkert at sige, at Stat og Kommune har indskudt en saadan Skatteprioritet i Ejendommene forud for Ejers Del i Ejendommen, som alene er det, Handelspriserne drejer sig om, uden samtidig at gøre opmærksom paa, at Stat og Kommune gennem hele det offentlige Virksomhed ogsaa har tilført og opretholder Ejendommenes Værdi i et Omfang, som maaske endda fuldt ud svarer til Værdien af Skatteprioriteten. I saa Fald er jo Skatteprioriteten kun et simpelt Vederlag for, hvad Samfundet yder.

Men den Realitet har Skatteprioriteten imidlertid, at hvis man kunde indføre et Slags privilegeret Hartkorn igen, saaledes at enkelte kunde nyde Samfundets Goder uden at svare noget til Gengæld, saa vilde hver privilegeret Tønde Land til 1000 Kr. Værdi stige i Pris med 440—700 Kr. Dette forklarer, at der er meget store økonomiske Interesser knyttet til Skatteforskydninger til Gunst for en enkelt snæver Klasse, og man kan heller ikke benægte Muligheden af, at man ved en Skatteomlægning kan forandre denne Skatteprioritet eller endda helt ophæve den for en snævert begrænset Klasse af Ejendomsbesiddere og derved give disse Ejendomsbesiddere en Formueforøgelse, der svarer til Skattelettelsens kapitaliserede Beløb.

De tilsyneladende forholdsvis smaa Ændringer i Fordelingen af Landbrugets Skatter mellem Ejendomsskat og Personskat og mellem Grundbyrder og Bygningskatter, der er sket igennem Aarene siden 1901, har da utvivlsomt øvet en ganske betydelig Indflydelse paa Ejendomsværdierne for visse Ejendomsgrupper. Gennemgaaende maa Forskydningen antages at have været til Skade for det mindre Landbrug og det intensive Landbrug som Helhed, ikke blot paa den Maade, at der er blevet lagt stigende Hindringer i Vejen for disse Driftsformers fulde Udvikling, men ogsaa paa den Maade, at den indsatte Kapital har haft vanskeligt ved at bevare sin Værdi. Omvendt har Udviklingen begunstiget det større Landbrug og den mere ekstensive Drift, hvis Byrder er blevet lettede, og hvis Ejendomsværdier er blevet forøgede ved den større Forrentningsevne, som Skattelettelsen har medført. Kun for de allerstørste Ejendomsbesiddere maa det antages, at den stærke Progression i Indkomstskatten men ganske særlig i Formueskatten i de senere Aar har medført en Forskydning i modsat Retning, som antagelig vil bidrage til, ikke blot at Formuerne formindskes eller søger anden og mindre udsat Anbringelse, men ogsaa til at disse Ejendomme i stort Omfang vil blive solgt til Udstykning, fordi den samlede Drift af de meget store Gaarde er praktisk talt umulig uden Rygstød i en betydelig Formue. 33

Den Omstændighed, at Udviklingen i Byernes Beskatningsforhold saa afgjort hidtil er gaaet i Retning af Skatteformer, der aabner Mulighed for Overvæltning, navnlig ogsaa paa Grund af den store Forskel i Skatteniveauet mellem Land og By, har paa samme Maade som Udviklingen indenfor Landbrugets egen direkte Beskatning været til Skade for det mindre og det intensive Landbrug, men selvsagt samtidig omend i mindre Grad ogsaa til Skade for det større Landbrugs Interesser, saaledes

at den Lettelse for det større Landbrug, der var tilsigtet ved den stedfundne Omlægning af Beskatningen fra Grundskatter til Bygningsskat og Indkomst- og Formueskat, for saa vidt kun tilsyneladende er opnaaet.

Medens saaledes Omlægningen af Skattebyrderne maa antages at have paavirket Ejendomsværdierne i forskellig Retning for forskellige Ejendomsgrupper, eftersom den medførte Lettelse eller Forøgelse af Byrderne, er det et Spørgsmaal, som er meget vanskeligt at besvare, om den almindelige Stigning i Skattebyrden har virket til at sænke Ejendomspriserne i Almindelighed.

Det er naturligvis klart, at man i denne Forbindelse kan tale om den Stigning, der ligger ud over den almindelige Prisstigning. Men selvom man alene tænker paa den reelle Skattestigning, maa det erindres, at en Forøgelse af Skattebyrden ikke i og for sig behøver at medføre en Forringelse af Ejendomsværdierne. Forholdet kan være det, at Indtægten benyttes paa en saadan Maade, at der tilføres Ejendommen Værdier gennem det offentliges Virksomhed. For at tage et aktuelt Eksempel: En ikke ubetydelig Del af Stigningen i de kommunale Skatter ud over Pristallet skyldes de stigende Vejudgifter, som Automobiltrafiken har medført. Men det er meget muligt, at den lette Adgang til Rutebilforbindelser, den billigere og bekvemmere Transport af Varer fra Byen til Landet og omvendt, har nedbragt Landbrugets og dets Andelsvirksomheders Driftsomkostninger og Priserne paa Forbrugsvarer i en saadan Grad, at dette mere end opvejer Skatteforøgelsen.

Hvorvidt en Stigning i det offentliges Udgifter skyldes en Udvidelse af Virksomheden til Gavn for Erhvervslivet eller skyldes enten en uproduktiv Forøgelse af Administrationsudgifter eller Udgifter til andre uproduktive Formaal, er ikke muligt at besvare uden en dybtgaaende Undersøgelse af Forskydningerne i de offentlige Udgifter. Dog synes det givet, at for saa vidt man ved Optagelse af Laan til Dækning af Krigsperiodens uproduktive Udgifter har paadraget Skatteyderne en varig forøget Skattebyrde, maa dette have trykket Ejendomsværdien.

Ad rent erfaringsmæssig Vej lader det sig dog næppe paavise med Sikkerhed, at Ejendomspriserne er blevet sænket i Forhold til det almindelige Prisniveau. En brugelig Prisstatistik for fast Ejendom findes kun for Landbrugsejendomme, og denne Prisstatistik viser vel, at Prisen for Landbrugsejendomme uden Besætning og Inventar ikke har holdt Skridt med den alminde-

lige Prisstigning, hvilket kunde tyde paa, at Skattestigningen virkelig har øvet et Tryk paa Ejendomspriserne, men Landejendomme sælges jo i Almindelighed med Besætning og Inventar, og tager man Ejendomme med Besætning og Inventar som Udgangspunkt, ligger Stigningen ganske godt paa Højde med den almindelige Prisstigning, hvorved det samtidig maa erindres, at Frygt for den kommende Prisnedgang formodentlig i de senere Aar har svækket Priserne paa fast Ejendom noget.

Mere Vægt kunde der maaske lægges paa det Forhold, at Prisen for ubebyggede Lodder synes at være steget en Del mindre, end man efter den almindelige Prisstigning skulde vente. Men for de ubebyggede Lodder er Grundlaget for spinkelt og uensartet, til at man med Sikkerhed tør drage Slutninger herfra.

Det er imidlertid muligt, at man, naar de økonomiske Forhold er faldet til Ro i et bestemt Prisleje, af Salgspriserne for Landejendomme vil kunne drage visse Slutninger med Hensyn til Skattestigningens Indflydelse paa Ejendomspriserne.

Skatterne og Pantesikkerheden.

Saalænge Panthaveren er nogenlunde sikker paa Dækning eller i hvert Fald har bevaret Haabet, falder hans Interesser i det hele sammen med Ejerens. Laangiveren maa ved Udlaan se paa Ejendommen og dens Muligheder i Ejerens Haand med samme Øjne som en fornuftig Køber, og er Laanet givet, er Ejerens Interesse ogsaa hans, for saa vidt hans Sikkerhed berøres af Foranstaltninger til Gavn eller Skade for Ejendommen som saadan.

Ved Udlaan med Pant i fast Ejendom maa Laangiveren da sikre sig for det første, at Laantagerens Indtægt normalt er stor nok til at Renter og Afdrag kan præsteres regelmæssigt og uden Vanskelighed, og for det andet, at Pantet ved eventuel Realisation kan give Dækning for Gælden. Hovedvægten maa her altid lægges paa den første Betingelse, og det desto mere, jo mindre Margin der er mellem Laanet og Ejendommens normale Handelsværdi, fordi Erfaringen viser, at enhver tvungen Realisation af fast Ejendom er forbunden med Risiko for, at Salgsprisen kommer til at ligge betydeligt under den normale Værdi i Handel og Vandel. Specielt for Landbrugsejendomme forværres dette Forhold ved, at der tillige maa regnes med Risiko for, at Pantet forringes ved Rovdrift, ved Reduktion af Besætning, Inventar og Avl, der sædvanlig hører ind under

Pantet, og ved Udgifter og Omkostninger, inden Realisationen finder Sted. En forsigtig Laangiver vil derfor kun i ringe Grad lade sig paavirke af saadanne Forhold, der normalt vil betinge en højere Købesum, men ikke i samme Grad forøger Ejendommens Afkastning, f. Eks. Skønhedsværdier, god Beliggenhed for Kirke og Skole o. l.

Sikkerheden maa søges først og fremmest i Ejendommens indtægtsgivende Evne ved normal Drift og i Laantagerens Haand.

Det er derfor klart, at Spørgsmaalet om, hvor meget der uden urimelig Risiko kan udlaanes i en Ejendom eller til en Ejendomsbesidder, ogsaa er afhængigt af, hvilke Skatter han sidder for eller kan ventes at komme til at sidde for. I dette Forhold gælder det altsaa for Laangiveren at fastslaa, hvilke Byrder der faktisk paahviler Ejendommen og dens Ejer for Tiden og normalt vil være at svare, og at bedømme, hvilken Risiko der kan være for Ændringer navnlig i ugunstig Retning. Det vil tillige i flere Henseender være af Interesse at vide Besked med, hvorledes Skatten paalignes, og endelig er det af Betydning, hvilke offentlige Goder Ejeren og Ejendommen er delagtige i, med andre Ord, hvad man faar for Skatterne.

For at bedømme den normale Skattebyrde maa man kende de Ansættelser, der for den enkelte Ejendom ligger til Grund for Skatten og som naturligvis i det enkelte Tilfælde og i det enkelte Aar kan være unormale, hvilket maa undersøges, og dernæst maa man vide Besked med de Ligningspromiller, der anvendes. De store Forskelligheder, der findes i Beskatningen, navnlig i den sognekommunale, maa tages i Betragtning.

Dette er en forholdsvis let Sag. Vanskeligere er det at bedømme Mulighederne for Ændringer i Skattebyrden, bortset fra de Ændringer, der vil ske som Følge af planlagte Byggearbejder eller andre Forbedringer af Ejendommen, som Laanet ofte optages til Gennemførelse af. Hvis der i en Landkommune gennem en Aarrække har været en lav Ligningsprocent og lav Paaligning paa fast Ejendom, da kan der maaske nok med nogen Sandsynlighed regnes med ret gunstige Skatteforhold ogsaa i Fremtiden, men det kan ogsaa skyldes, at Vejvæsen, Skolevæsen og andre offentlige Opgaver i Kommunen ikke er plejet, som de skulde, og i saa Fald er der Risiko for, at store Udgifter senere pludselig kan melde sig og forandre Skatteforholdene, og under alle Omstændigheder vil der i Kommuner med lav Beskatning kunne være Tilbøjelighed til at

afholde ekstraordinære Udgifter ved Forhøjelse af Beskatningen et enkelt eller enkelte Aar fremfor at fordele Udgifterne over en længere Aarrække ved Optagelse af Laan.

I Kommuner med normal Skattebyrde eller med højere Beskatning vil Risikoen for større Forøgelse i Beskatningen sædvanlig være mindre, og undertiden vil der kunne være Mulighed for Nedgang.

Skattebyrden er imidlertid for den enkelte Ejendom foruden af Paaligningspromillen afhængig af de Ansættelser, der for Kommunen som Helhed lægges til Grund for Paaligningen. En høj Paaligningspromille kan have sin Aarsag i forholdsvis lave Ansættelser. Enhver, der er fortrolig med Skatteforholdene ved, at der Kommunerne imellem findes betydelige Uligheder i Niveauet for Ansættelserne saavel til Ejendomsskyld som til Indkomst og Formuebeskatning. Dette øver i og for sig ikke nogen Indflydelse paa Størrelsen og Fordelingen af de kommunale Byrder mellem de enkelte Ejendomme og Skatteydere indenfor Kommunen, saafremt Ligningen er ensartet, men lave Ansættelser medfører en Risiko for, at Berigtigelse senere kan finde Sted med den Virkning, at baade Kommune- og Statsskatten forøges, hvis det er en enkelt Mand, Berigtigelsen rammer, men i hvert Fald med den Virkning, at Statsskatten forøges, i visse Tilfælde endog med tilbagevirkende Kraft. Det er derfor for Laangiveren af Interesse at vide, om Ejendoms-skyldsansættelser eller Indkomst- og Formueansættelserne i Kommunen i Almindelighed er, som de bør være. Men navnlig er det naturligvis af Betydning at vide, om alle Ansættelser vedrørende selve den paagældende Ejendom og dens Ejer er, som de skal være, baade i Forhold til det almindelige Niveau indenfor Kommunen og efter de Regler, der efter Loven skal følges ved Ansættelse og Ligning. Selv indenfor samme Kommune kan der være stor Ulighed i Ansættelserne.

Saadan Ulighed mellem de enkelte Ejendomme og Ejendomsbesidderes skattepligtige Ansættelse har som nævnt navnlig Betingelse for at opstaa, hvor hele Niveauet er for lavt, idet den enkelte, der under saadanne Forhold bliver ansat forholdsvis højt, vil have vanskeligt ved at gøre sin Ret gældende f. Eks. ved Klage til overordnede Myndigheder. I saadanne Kommuner vil der derfor være Grund til ved Bedømmelsen af en Ejendoms Skattebyrde at vise særlig Agtpaagivenhed.

For Laangivere er det under saadanne Forhold af Vigtighed at undersøge, om den paagældende Ejendom og dens Ejer har været tilstrækkeligt højt ansat, eller i hvert Fald i Niveau med

andre Ejendomme paa Stedet, idet der i modsat Fald maa regnes med en Risiko for Ændring i Ansættelserne. Selve Belaaningen af Ejendommen kan i sig selv medføre Risiko i saa Henseende, for saa vidt som Prioriteternes Størrelse og Vurderingerne til Laaneffterretning er Momenter, der tjener til Vejledning ved Ansættelsen af Ejendomsskyldværdien.

Laangiverne er altsaa i al Almindelighed interesserede i, at de offentlige Ansættelser til Skat er ensartede, rigtige og paalidelige, Principperne for Ansættelse og Paaligning enkle og klare og fri for Vilkaarlighed, og i, at der er den videst mulige Adgang til at kontrolere Ansættelserne og sammenligne dem indbyrdes. I saa Henseende er der, baade rent faktisk og med Hensyn til, hvad der overhovedet er muligt, en betydelig Forskel mellem de forskellige Skatteformer. Ved Indkomst- og Formueskatten er der kun meget ringe Mulighed for at give en saadan Adgang, langt bedre lader dette sig gøre ved Ejendomsskatte, hvor der ikke fra Skatteydernes Side kan være det mindste i Vejen for, at Ansættelserne i alle Enkeltheder er offentligt tilgængelige, og Ejeren kun kan være interesseret i, at der er fuld Klarhed over, hvilken Fremgangsmaade Vurderingsmyndighederne følger. Det er da ogsaa allerede nu langt lettere at kontrolere, at Ansættelserne til Ejendomsskyld og Grundskyld er rigtige og indbyrdes overensstemmende, end at undersøge Indkomst- og Formueansættelserne. Men selv ved Ejendomsskatte kunde Kontrollen lettes endnu mere, end allerede sket, navnlig med Hensyn til Ansættelsen til Grundskyld, hvor man sædvanlig kan gaa ud fra, at der følges nogenlunde faste og ensartede Regler, saaledes at Sammenligning og Kontrol af Ansættelserne altid forholdsvis let kan ske.

Fordelingen af Skatterne spiller altsaa allerede paa dette Punkt en vis Rolle, men er iøvrigt af Betydning ogsaa derved, at jo mere Prioritetssikkerheden maa søges i den gode Drift af Ejendommen og i Ejerens personlige Dygtighed, det vil sige, jo højere Belaaningen er i Forhold til Ejendommens Værdi, desto mere ønskeligt maa det ved Udlaan for Laangiveren være, at Skatten ikke hviler paa Bygningerne eller andre Driftsmidler eller paa Ejerens personlige Indkomst i hvert Fald paa den Del af Indkomsten, der er nødvendig til den normale Livsførelse.

Ogsaa Stabiliteten i Skatteforholdene er en Del afhængig af, hvilke Skatteformer der benyttes. Hvis en Kommune i større Udstrækning anvender Indkomstbeskatning, da kan gunstige

Skatteforhold i Kommunen skyldes, at der i denne findes en enkelt eller enkelte større Skatteydere. Kommunens Økonomi er da afhængig af, at disse Skatteydere stadig bliver i Kommunen, og at deres Indtægter ikke svigter. I saadanne Tilfælde er det klart, at Kommunens Skatteforhold hviler paa et meget usikkert Grundlag. Bedre stiller det sig naturligvis, hvis en lav Skatteprocent skyldes almindelig Velstand, men under alle Forhold maa der regnes med, at Personbeskatningen er svingende og usikker, fordi Indtægterne kan svigte for en Del af Skatteyderne eller for bestemte Klasser af Befolkningen, og den Omstændighed, at Skatterne af et Aars Indtægt ikke afholdes før i det paafølgende Skatteaar, giver denne Usikkerhed forøget Betydning, fordi Skatteyderne ikke paa Forhaand ved, hvor stor en Del af Indtægten, der skal reserveres til Skat, og maaske møder Skatten af en stor Indtægt netop i et Aar, hvor hans Indtægter svigter.

Paa samme Maade er det uheldigt for Kommunestyret at have et saadant svingende Ligningsgrundlag; daarlige Økonomi i de gode Aar og manglende Reserver i de daarlige Aar bliver ogsaa her let Resultatet. Ejendomsskatteerne giver et mere stabilt Grundlag for Kommunens Økonomi og derfor ogsaa mere stabile Skatteforhold, fordi Skattegrundlaget ikke kan svigte.

I Kommuner med overvejende Ejendomsbeskatning kan der derfor med større Sikkerhed regnes med, at Laantageren ikke pludseligt bliver stillet over for uventede Skattekrav, men Aar for Aar nogenlunde kan regne med, at et vist Beløb eller en vis Del af Indtægten af Ejendommen maa sættes af til Skat paa samme Maade som Renter og Driftsudgifter. Det maa derfor ogsaa for Laangiver siges, at Ejendomsbeskatning i al Almindelighed maa foretrækkes for Personbeskatning, og at alt andet lige en Beskatning i Form af Grundbyrder giver den største Sikkerhed.

Disse Betragtninger tager Sigte paa de Udlaan, der paa tænkes bevilgede, men gælder naturligvis i og for sig lige saa vel for de Laan, der allerede staar i Ejendommene. Men det maa her erindres, at naar Laanet er ydet, maa der være taget Hensyn til Skattebyrdens Størrelse og til en vis Grad til de Risikomomenter, der ovenfor er omtalt, paa samme Maade som ved Køb af Ejendom.

For de Laan, der allerede er ydet, knytter Interessen sig da ligesom for Ejeren til de fremtidige og uforudselige Ændringer i Skatteforholdene. Der vil her navnlig være to Spørgsmaal, der er af Interesse, for det første, hvorledes Pantesikker-

heden paavirket af den almindelige Vækst i Skattebyrderne, og for det andet, hvad Virkningen er af en Omlægning af Beskatningen, dels ved ny Lovgivning, dels indenfor de Rammer, hvor Kommunerne har Selvbestemmelsesret.

En Forøgelse i Skatterne, der kun svarer til en almindelig Stigning i Prisniveauet, kan selvsagt ikke paavirke Pantesikkerheden ugunstigt, idet det forudsættes, at Driftsudbyttet og Ejendomspriserne følger den almindelige Stigning. Hvis Skattestigningen derimod bliver større, vil Stigningen have Tendens til at formindske Ejerens Udbytte og Ejendommens Værdi, men det kan helt eller delvis opvejes, hvis der samtidig ydes Ejendomsbesidderne flere Goder fra det offentliges Side end hidtil, navnlig hvis de er af den Natur, at de enten forøger Driftsindtægten af Ejendommen, eller de paa anden Maade sikrer Brugerne. Udgifterne til et bedre Vejvæsen vil utvivlsomt virke til en almindelig Forøgelse af Driftsudbyttet. Invalidforsikring, Ulykkes- og Sygeforsikring vil for de mindre Jordbrugere medføre en Sikring af Indkomsten, som ikke er uden Betydning for Laangiverens Stilling, hvorimod disse Goder sædvanlig er uden direkte Værdi for de større Ejendomme og Laangivere i disse. Hvis det drejer sig om Goder, som Ejeren vel kan drage sig til Nytte, men som ikke lader sig omsætte i kontant Indtægt som f. Eks. Udgifter til Skolevæsen og Sygehuse, da kan dette vel modvirke det Præfald paa Ejendommene, som Skatten i og for sig vilde medføre, men det modvirker ikke den Forringelse af Ejerens Pengeindtægter, som den højere Beskatning medfører, og bevirker for saa vidt en ringere Stilling for Prioriteterne paa samme Maade, som hvis Priserne paa det nødvendige til Livets Ophold stiger, uden at Ejerens Indtægter forøges. Hvis endelig Stigningen i Skatterne skyldes Udgifter til Formaal, der set fra Ejerens Synspunkter er uproduktive — til Fattighjælp eller anden Understøttelse, til for høje Lønninger eller anden unødig Administrationsudgift, da vil Skattestigningen medføre, baade at Driftsindtægterne forringes, og at Ejendomsprisen gaar ned i Forhold til det almindelige Prisniveau.

Skatteomlægninger maa man som Regel antage kun faar nævneværdig Indflydelse paa Driftsindtægterne for Ejendomme, der i den ene Retning eller den anden fjerner sig fra Gennemsnittet i Relation til Skatten. For den normale, den typiske Ejendom vil Byrderne i det lange Løb ikke kunne forrykkes væsentlig, og hvilket Navn eller hvilken Form Byrderne har, om det er Grundskyld, Ejendomsskyld, Indkomstskat

eller Forbrugsskat kan da være nogenlunde ligegyldigt i Henseende til Prioriteternes Stilling, og kun for saa vidt som Skattens Form paavirker Ejerens Dispositioner paa uheldig Maade eller medfører Vilkaarlighed og Usikkerhed i Beskattningen, kan en Forskydning over til de mere uheldige Skatteformer medføre en almindelig Svækkelse af Pantesikkerheden.

Dette synes paa Forhaand klart, hvor det kun drejer sig om en Omlægning til andre Former af Ejendomsskatter eller andre Skattebyrder, der udelukkende eller overvejende udredes af Ejendomsbesidderne. Men selv om Skatten ensidigt lægges fra Ejendomsbesidderne over paa andre Klasser i Samfundet, vil Overvæltningen i meget væsentlig Omfang sørge for, at Byrderne igen vender tilbage til Realværdierne. Dog vil en Skatteomlægning ikke straks øve sin fulde Virkning gennem Overvæltningen, og derfor kan Skatteomlægninger, der lægger Skatter fra een Samfundsklasse over til en anden, i en kortere eller længere Overgangstid medføre, at Ejendomsbesidderne og Ejendommene enten aflastes eller faar deres Byrder forøget eventuelt med den Virkning, at Ejendomspriserne midlertidigt stiger eller falder, men i hvert Fald med den Følge, at Pantesikkerheden selv for Gennemsnitsejendomme midlertidigt forbedres eller svækkes.

Medens saaledes den meget store Del af Ejendommene, som ligger nærmest omkring Gennemsnittet, i det lange Løb kun i ringe Grad vil berøres direkte af Skatteomlægninger, og Realkreditten for saa vidt heller ikke berøres, stiller Forholdet sig anderledes for de Ejendomme, der fjerner sig væsentlig fra Gennemsnittet. Her vil Skatteomlægningen enten forøge eller formindske Ejendommens og Ejerens Nettoindtægt og derved Ejendommens Værdi i Handel og Vandel, og Prioriteternes Stilling altsaa enten forbedres eller svækkes.

De Skatteomlægninger, der er sket i de sidste 25 Aar, gik i hele den første Halvdel af Perioden i den Retning, at de navnlig begunstigede de større Landbrug, som derfor maa antages at have faaet sine Indtægter og sine Ejendomsværdier forøget ved disse Skattereformer. Det modsatte var Tilfældet med de mindre Landbrugsejendomme og de bymæssige Ejendomme, der ikke blot direkte fik Skatteforøgelse, men indirekte maatte bære en væsentlig Del af Byrden ved de Skatter, der maatte antages at blive overvæltet paa Varepriserne. Tendensen maatte altsaa gaa i Retning af en Svækkelse af Prioriteternes Stilling for disse Ejendomme og give dem forøget Sikkerhed i de store Ejendomme. I den sidste Halvdel af Perioden kom der

en vis Reaktion herimod navnlig gennem Udbygningen af den stigende Skala for de personlige Skatter til Staten og i mindre Grad gennem den Omlægning fra Ejendomsskyld til Grundskyld, der fandt Sted, men det var dog væsentligt kun de ret store Ejendomme, for hvilke denne Omlægning blev følelig. Ved disse Ejendomme har denne Skatteomlægning sikkert forøget Usikkerheden for de Prioriteter, som under Højkonjunkturerne var anbragt for højt oppe i Ejendommene og som nu ved Konjunkturerne Nedgang er kommet til at staa paa en usikker Plads.

I det væsentlige er det ved de Tanker om Skattereformer, der stadig arbejdes med, de samme Modsætninger, der staa overfor hinanden.

I den kommunale Beskatning er der en bestandig Mulighed for og en stadig Meningskamp om Omlægning fra Ejendoms- skat til Personskat og omvendt. Da Indtægten som tidligere nævnt ikke stiger i samme Forhold som Ejendomsstørrelsen, og da Progressionen i den sognekommunale Beskatning af Indkomsten maa være forholdsvis ringe, selv hvor man udnytter Loven fuldt ud, vil de store Ejendomsbesiddere og deres Pantekreditorer overalt være interesseret i Omlægning af Ejendoms- skat til Indkomstskat og de mindre Ejendomme omvendt være interesseret i, at Indkomstskatten omlægges til Ejendoms- skat, ganske særlig vil dette være Tilfældet under svingende Konjunkturer, fordi Driftsindtægten af de store Ejendomme vil være langt mere svingende end paa de smaa Ejendomme, hvor Ejers Arbejdsindtægt, der altid vil være nogenlunde stabil, spiller en Hovedrolle. I de daarlige Aar vil de store Brug da kaste den personlige Skat over paa de smaa Brug, medens disse i de gode Aar altid maa bære deres forholdsmaessige Del. Den eneste Maade for de mindre Brug at sikre en ligelig Fordeling af Byrderne i de gode Aar med de daarlige er da selvsagt Ejendomsbeskatningen. Og de smaa Ejendommers Pantekreditorer maa være interesseret i, at Byrderne ikke forøges uforholdsmaessigt for disse Ejendomsbesiddere netop i de daarlige Aar.

Dernæst er der i den kommunale Beskatning Spørgsmaal om Omlægning af Bygningsskat til Grundskyld. Her er den samme Modsætning til Stede, saalænge Bygningsbeskatningen hviler ligeligt paa smaa og store Ejendomme. De store Ejendommers Interesse vil da afgjort være imod Omlægning til Grundskyld, de smaa Ejendomme for en saadan Omlægning. Anderledes kan det naturligvis stille sig, hvis man ved store

Fradrag faktisk har frigjort de smaa Ejendomme for Bygningsbeskatningen. Og i Kommuner med stærkere bymæssig Bebyggelse kommer der særlige Momenter til baade med Hensyn til dette Spørgsmaal og med Hensyn til Virkningerne af Forskydninger mellem Personskat og Ejendomsskat.

Baade med Hensyn til Spørgsmaalet Indkomstskat contra Ejendomsskat og Bygningsskat overfor Grundskyld vil der være en Modsætning mellem det intensive og det mere ekstensive Landbrugs Interesser. Det intensive Landbrug, der er interesseret i lave Driftsomkostninger, og sædvanlig giver den største Indtægt i Forhold til Ejendommens Værdi og specielt i Forhold til Jordens Værdi, er interesseret i, at Beskatningen i stort Omfang er Ejendomsbeskatning og helst Grundbeskatning.

I Statsbeskatningen har det i de senere Aar navnlig været Progressionen i Indkomst- og Formueskatten, der har været et staaende Problem.

De store Ejendomsbesidderes Interesser er afgjort imod Progression i Formueskatten, er i det hele imod Formuebeskatning i Sammenligning med Indkomstskatten. Indkomstskattens Progression er ikke saa følelig for de største Ejendomme som Formueskattens, og spiller maaske i det hele størst Rolle for en Ejendoms type, der vel ligger over men dog noget nærmere Gennemsnitstørrelsen. For de mindre Ejendomsbesiddere er hverken Indkomstskat eller Formueskat til Staten nogen særlig trykkende Byrde, takket være den stigende Skala og Fradragene. Deres Interesse er at bevare den stærkest mulige Progression, med mindre Overvæltningen forvalter den direkte Skat til en prisforhøjende indirekte Beskatning.

En selvsagt Ting er det, at en Overgang fra Personbeskatning til Ejendomsskat i Statsbeskatningen vil være de store Landbrugsejendommers Interesser afgjort imod, ganske særlig med Hensyn til Indkomstbeskatningen og for saa vidt Progressionen ikke er for stærk. Ogsaa det mindre Landbrug vil efter det nuværende Skattesystem faa Skatteforøgelse ved en saadan Omlægning, med mindre det kun drejer sig om Omlægning af Indkomstskatten for de smaa Indkomster.

I det Omfang, hvori den direkte Beskatning overvælttes, forvandles den faktisk til en indirekte Beskatning, og virker paa samme Maade prisforhøjende paa almindelige Forbrugsvarer og Driftsmidler. Enhver Omlægning af de indirekte Skatter til direkte Skat vil selvsagt medføre en Forøgelse af den Skat, Ejendomsbesidderne direkte maa udrede i Personskat eller Ejendomsskat. Men om Resultatet i Virkeligheden bliver en

Forøgelse eller Lettelse beror paa hvor stort Ejendommens og Ejerens Forbrug er af de Varer, hvis Priser paavirkes af den indirekte Beskatning. Selv om en Opgørelse her kan være vanskelig, maa man som Regel gaa ud fra, at de mindre Ejendomme og det særlig intensive Landbrug vil staa sig ved Overgang til direkte Skat, medens det vil være tvivlsomt for det store Landbrug og det ekstensive Landbrug.

Der er i det foregaaende hyppigst talt om Landbrugsejendomme, men i og for sig vil ganske tilsvarende Synspunkter have Gyldighed med Hensyn til Byejeendomme. Der er her snarest endnu stærkere Modsætninger mellem intensiv Bebyggelse og daarlig Udnyttelse end i Landbruget, saavel som mellem de værdimæssigt mindre Ejendomme i Beboelseskvarterne og de større Ejendomme paa Byens Forretningsstrøg.

Paa de fleste Punkter vil man saaledes se, at Ejendomsbesiddelsens Interesser staar delt og Realkreditens Interesser deler sig paa samme Maade. Men for det store Flertal af Ejendomsbesiddere, der samler sig omkring Gennemsnittet, vil Byrderne ikke paavirkes væsentlig hverken i den ene eller den anden Retning, saa længe der kun er Tale om Omlægning af Skatterne, og følgelig vil hverken Ejendomsværdierne eller Realkreditens Interesser her berøres nævneværdigt. Dissé Ejendomsbesiddere og deres Laangivere vil have deres Hovedinteresse deri, at Skattesystemet udformes paa en saadan Maade, at Ejendommenes Drift og Erhvervslivets Gang saa lidt som muligt paavirkes af Beskatningen og iøvrigt, at der hersker den størst mulige Ro og Stabilitet i Skatteforholdene.

PRODUKTIONS-KOMPONENTERNES SAMMENSETNING¹⁾

Af Karsten Lemche.

I. Problemstilling og Definitioner.

A. Det relative Udbytte. Interessen for Forholdet mellem Produktionens Udbytte og dens Omkostninger var 'fra Malthus' Tid længe koncentreret om Overbefolkningsproblemet, om det Spørgsmaal, hvorvidt Menneskenes fremtidige Forsyning med Behovtilfredsstillelsesmidler maatte ventes at blive stadig vanskeligere at tilvejebringe, og man kom da naturligt ind paa Undersøgelser af de Vilkaar, hvorunder Udvidelser kunde finde Sted i de forskellige Produktionsgrene. Man fandt, at disse Vilkaar var afgjort forskellige i Industri og Landbrug; medens Udvidelsen indenfor den industrielle Produktion bevirkede, at Forholdet mellem Udbytte og Omkostning stadig tiltog, var det relative Udbyttes Tendens i Landbruget derimod aftagende. Denne Modsætning udtrykte man da saaledes, at man opstillede Love for det relative Udbyttes Variationer, gældende hver sin Produktionsgren: det tiltagende Udbyttes Lov i Industrien, det aftagende Udbyttes Lov i Landbruget. — Den fortsatte Beskæftigelse med Problemerne har imidlertid ført til en nærmere Analyse af Produktionsprocessen, og man er herved kommet ind paa at opstille forskellige Sondringer, som man tidligere ikke havde Øje for eller dog ikke lagde Vægt paa.

a. For det første maa man naturligvis sondre mellem de forskellige Betydninger, der kan lægges i Udtrykket relativt Udbytte; det er klart, at naar man spørger om, hvorledes det

---

¹⁾ Efter nærværende Arbejdes Afslutning er jeg blevet bekendt med en af Sosialøkonomiske Studerendes Utvalg udgivet mimeograferet Afhandling af Dr. *Ragnar Frisch*: Tekniske og økonomiske Produktivitetslover.

relative Udbytte varierer som Følge af visse nærmere bestemte Aarsager, saa vil man have ligesaa mange Problemer, som man har relativt Udbytte-Begreber. Man maa altsaa undersøge, hvilke Flertydigheder der vil være Tale om for Begrebet relativt Udbytte.

Sammenligner man forskellige Forfattere, der har beskæftiget sig med dette Begreb, vil man finde, at de ikke blot i visse Tilfælde giver forskellige Definitioner af det relative Udbyttes Tæller: Produktionens Udbytte, men tillige og navnlig giver en Mængde forskellige Bestemmelser af det relative Udbyttes Nævner: Produktionens Omkostninger. Idet Tællerens og Nævnerens Flertydigheder begge gør sig gældende i Brøken, opstaar der for denne — d. v. s. for Forstaaelsen af det relative Udbyttes Begreb — et ikke helt ringe Antal Kombinationsmuligheder. Her maa først og fremmest nævnes Sondringen mellem fysiske (tekniske) og økonomiske Enheder. Udbyttet kan maales enten i Mængde eller i Penge, og Omkostningerne kan ligeledes maales enten i fysiske Enheder eller i Penge. Allerede herved er for det relative Udbytte 4 Forstaaelsesmuligheder givne. Det maa dog bemærkes, at disse ikke alle er lige praktiske. Sjældnest vil der være Brug for Begrebet Pengeudbytte pr. fysiske Omkostningsenheder, men ogsaa Begrebet Pengeudbytte pr. Pengeomkostninger er ofte kun af underordnet Interesse, i alt Fald i Sammenligning med de to øvrige Begreber, de, hvori Tælleren er maalt efter den fysiske Mængde. Det er i nærværende Fremstilling alene de to sidstnævnte Begreber, der tages i Betragtning; de betegnes henholdsvis det tekniske og det økonomiske relative Udbytte, alt efter om Nævneren — Omkostningerne — er maalt i fysiske Enheder eller i Penge.

Hermed er imidlertid lang fra alle Flertydigheder nævnt. Yderligere maa for det første anføres, at man m. H. t. den nærmere Bestemmelse af Begrebet fysiske (tekniske) Omkostningsenheder kan diskutere forskellige Muligheder: enten den Energi, hvormed Produktionsfaktorerne virker paa Produktet, eller den Energi, hvormed visse Faktorer selv er produceret, eller visse tilfældige ydre Maal som Hektar, Hestekræfter o. s. v.; Diskussionen herom optages nedenfor (II). Endvidere er det relative Udbyttes Nævner flertydigt af den Grund, at man enten kan tænke paa Omkostningen ved alle Produktionens Faktorer eller kun paa Omkostningen ved en enkelt af disse. Endelig maa som Flertydighedsgrund nævnes den Omstændighed, at der kan tænkes enten paa Gennemsnits- eller paa Grænseudbyttet;

ved det sidste Begreb forstaas Udbyttetilvæksten pr. tilføjet Enhed af Omkostninger, medens det relative Gennemsnitsudbytte er Totaludbyttet pr. totale Omkostninger.

Betydningen af samtlige Flertydigheder kan belyses ved en Betragtning af, hvilke Begreber en Række Forfattere arbejder med: Aarum (Samfundets Økonomi I p 191), Tarp (Soc.-øk. Sf. Festskr. p 104) m. fl.: Marginalt fysisk Udbytte pr. marginal fysisk Enkeltkomponent; Jantzen: (Nat.-øk. Tidsskr. 1924 p 2): totalt økonomisk Udbytte pr. Enhed af Pengeudgift til samtlige Komponenter; Bagge (Ekon. Tidsskr. 1920 p 193 ff.), Taylor (Principles 1923 p 136) m. fl.: totalt fysisk Udbytte pr. Mængdeenhed af en enkelt Komponent; Birck (Nat.-øk. Tdskr. 1921 p 144): totalt fysisk Udbytte pr. Enhed dels af en enkelt Komponent, dels af samtlige Komponenters Arbejdsomkostninger. — De anførte Begreber er dog ikke altid de eneste relative Udbyttebegreber, som de paagældende Forfattere opererer med.

Samtlige Flertydigheder ved Begrebet relativt Udbytte gælder naturligvis eo ipso Begreberne tiltagende og aftagende relativt Udbytte (*increasing* og *decreasing return*), lige saa vel som Begrebet Optimum (∴ størst mulig Værdi af relativt Udbytte).

β. Det blev ovenfor nævnt, at man m. H. t. Spørgsmaalet om, hvorledes det relative Udbytte varierer som Følge af visse nærmere bestemte Aarsager, først og fremmest maa sondre efter, hvilken Betydning der lægges i Udtrykket relativt Udbytte; men det er klart, at man for det andet maa sondre efter, hvilken nærmere Bestemmelse der gives af de forudsatte Aarsager. Spørgsmaalet er, hvorledes det relative Udbytte varierer, naar der sker dette eller hint. Men hvad er det, som man forudsætter, der sker? I Almindelighed forudsætter man, at der sker visse Ændringer i Maaden hvorpaa Komponenterne sammensættes, (og man kan atter herunder foretage Sondringer mellem forskellige Slags Ændringer, jfr. Afsn. III), — men det kan ogsaa hænde, at man ikke forudsætter noget bestemt i Spørgsmaalet om disse Ændringer, idet man nemlig da spørger om, hvorledes det relative Udbytte ændres, naar man — navnlig som Følge af Befolkningspresset — udvider Produktionen, bl. a. ved Oprettelse af nye Bedrifter. Det var som nævnt dette Spørgsmaal, til hvilket Interessen for det relative Udbytte i lang Tid alene var knyttet; da det er forskelligt fra — men dog paa den anden Side ikke ganske uvedkommende — det førstnævnte Spørgsmaal, der angaar Følgerne af visse

bestemte Ændringer i Komponenternes Sammensætning, vil det være af Betydning at belyse den indbyrdes Forbindelse mellem de to Problemer.

Det førstnævnte af disse er det mest elementære. Naar man varierer Komponenternes Sammensætning, vil man forårsage Ændringer i det relative Udbytte;¹⁾ og Interessen vil her i første Række være knyttet til den Kombination, der giver størst Værdi af Forholdet mellem Udbyttet og Pengeomkostningerne til samtlige Komponenter. Det mere komplicerede Udvidelsesproblem opstaar derimod, naar man spørger om, hvorvidt den Værdi af relativt Udbytte, der er den største (o: den største blandt de af forskellige Komponentersammensætninger betingede forskellige Værdier), naar en vis Produktmængde skal produceres, kan være forskellig fra den Værdi af relativt Udbytte, der er den største, naar man producerer en større absolut Mængde. Svaret herpaa kan som Følge af to Omstændigheder blive bekræftende. Den ene af disse Omstændigheder er Komponenternes ufuldstændige Delelighed, hvis Betydning er bekendt under Navnet „Stordriftens Fordele“, hvorom nærmere nedenfor. Den anden Omstændighed er Komponenternes Knaphed, der bevirker, at en stærkere Beslaglæggelse af disse vil forhøje deres Priser, — iøvrigt oftest i ulige Grad paa Grund af ulige relativ Knaphedsgrad. Det vil ses, at Knaphedsmomentet spiller en Rolle, naar man arbejder med et relativt Udbyttebegreb, hvor Nævneren er Komponentpriser.

Med Hensyn til de to Omstændigheder: Delelighedsmomentet og Knaphedsmomentet, er det foreløbig kun sagt, at de bevirker, at den Værdi af relativt Udbytte, der betegner Optimum, naar $n + m$ Kvantum produceres, er forskelligt fra den Værdi, der betegnede Optimum, saalænge kun n Kvantum produceredes. Men desuden vil det være naturligt at bemærke, at det saa godt som altid vil være forskellige Komponentersammensætninger, der betinger det gamle og det nye Optimum. Hvor den førstnævnte af de to Omstændigheder, Delelighedsmomentet, har virket, vil den nye Optimumskombination altid være forskellig fra den gamle, og for Knaphedsmomentets Virkning gælder det samme alene med Undtagelse af det Tilfælde, at de forskellige Komponenters Priser er steget i samme Grad.

¹⁾ Der tænkes i nærværende Afsnit paa Gennemsnits-, ikke paa Grænseudbyttet.

Det er af Betydning, at Delelighedsmomentet og Knap-hedsmomentet hyppigt paavirker det relative Udbyttes Optimumsværdi i hver sin Retning: Delelighedsmomentet vil som oftest virke i Retning af at gøre det nye Optimum (efter Udvidelsen) større end det gamle, medens Knap-hedsmomentet virker i Retning af at gøre det mindre end det gamle. Hvor stærk den sidstnævnte Virkning er, beror naturligvis paa, om forholdsvis knappe Komponenter spiller en forholdsvis stor Rolle for Produktionen af den paagældende Vare; for Varer, hvor dette er Tilfældet, vil det nye Optimum da ofte kunne blive mindre end det gamle, idet altsaa Knap-hedsmomentets mindskende Virkning er stærkere end Delelighedsmomentets forhøjende Virkning, medens det modsatte Resultat indtræder for andre Varer. Det er dette, der menes, naar der tales om *increasing* og *decreasing* return som gældende henholdsvis Industri og Landbrug.¹⁾ Men selv om det maatte være rigtigt, at der er denne Forskel mellem Industri og Landbrug, vil man dog se, at det vil være misvisende at tale om forskellige „Love“ for de forskellige Produktionsgrene; thi i alle Produktionsgrene vil Bevægelsesretningen for Optimum fremgaa som Resultat af de samme to Omstændigheders Virken, Delelighedsmomentet og Knap-hedsmomentet; det er altsaa ganske den samme Problemstilling, der gælder i alle Tilfælde, og Svaret falder kun forskelligt ud, fordi de to bestemmende Momenter kan have forskelligt Styrkeforhold.

Disse Bemærkninger har som sagt skullet gøres for at pointere Forskellen mellem det simple Komponentersammensætnings-Problem og det mere komplicerede Produktionsudvidelses-Problem. I den følgende Fremstilling er det navnlig det førstnævnte af disse Problemer, der interesserer, (Afsn. II—IV),

¹⁾ Naar Knap-heden paa en Komponent bevirker, at man maa tage daarlige Komponenter i Brug, saaledes navnlig ringere Jord, vil man i visse Tilfælde kunne opfatte dette som en Form for en i tilsvarende Grad dyrere Betaling for en nyinddraget Komponentmængde af samme Kvalitet.

Selv hvor denne Betragtning imidlertid er uigennemførlig, idet de nyinddragne Komponenter maa opfattes som artsforskellige fra de hidtil anvendte, vil der dog kun foreligge et særligt Tilfælde af Knap-hedsmomentets Virkning, saaledes at der ikke vil være nogen Grund til at supplere de i Teksten nævnte to Aarsager, Delelighedsmomentet og Knap-hedsmomentet, med en tredje Aarsag.

Afgørende for den Styrke, hvormed Knap-heden virker, er bl. a. Komponenternes større eller mindre Rørighed, se herom *G. Bagge*: Den aftagende og den tillagende afkastningens lagar, *Ek. Tidsskr.* 1920 p. 208, o. f.

medens nogle faa Bemærkninger om Udvidelsesproblemet er gjort i Afsn. V.

Tilbage staar endnu at angive, hvilket af de mange relative Udbyttebegreber der i det følgende arbejdes med. Planen er i saa Henseende den, at der successivt arbejdes med forskellige saadanne Begreber. Først diskuteres — i Afsn. II — Begrebet fysisk Udbytte maalt paa et fysisk (teknisk) Fællesudtryk for samtlige Komponenter. Dernæst behandles i Afsn. III Begrebet fysisk Udbytte maalt paa en Enkeltkomponent i fysisk Maal, og i Afsn. IV Begreberne fysisk Udbytte maalt paa Pengeomkostningen til en Enkeltkomponent og fysisk Udbytte maalt paa Pengeomkostningen til samtlige Komponenter. Endelig er det i Afsnit V om Udvidelsesproblemet alene det sidstnævnte relative Udbyttebegreb, der haves for Øje.

Gennem Undersøgelsen søges der givet et Bidrag dels til en klar Problemstilling i Almindelighed indenfor de herhenhørende Emner, dels til Spørgsmaalet om, paa hvilken Maade man med størst Fordel skal sammensætte Produktionens Komponenter.

B. Begrebet Komponent. I disse Undersøgelser vil det stadig være nødvendigt at arbejde med Begrebet en Komponent, et Begreb, der overalt spiller en saa indgribende Rolle, at en præciserende Bestemmelse deraf er paakrævet.

En enkelt Bemærkning maa straks gøres: det vil vistnok være praktisk at sondre saaledes mellem „Produktionsfaktor“ og „Produktionskomponent“, at man ved Produktionsfaktorerne forstaar de tre Hovedgrupper af Produktionsbetingelser: Jord, Kapital og Arbejde, medens Komponenter betegner alle de forskellige enkelte Bestanddele, hvori disse Hovedgrupper lader sig opdele.

Der er klar Enighed om den Sprogbrug, at man som Komponent kun betegner en saadan Foreteelse, hvis Variationer bevirker Variationer i den fremstillede Vares Mængde eller Kvalitet. Ingen andre Foreteelser vil man kalde Komponenter. Men det er tvivlsomt, om der vil være Enighed om at indbefatte under Komponentbegrebet samtlige saadanne Foreteelser, hvis Variationer paavirker Produktionsresultatet. Sæt, at der ved en Oversvømmelse trænger Vand ind i et industrielt Anlæg, saaledes at Produktionen hæmmes eller helt standses. Er en saadan ødelæggende Foreteelse en Komponent? I visse

Forbindelser plejer man faktisk at godkende dette; man taler om, at en successiv Forøgelse af en variabel Komponent, der samarbejder med et vist Sæt af fixe Komponenter, i visse Produktioner kan ændre det absolutte Udbytte, saaledes at dette efter at have naaet en Maximumsværdi atter aftager, eventuelt til Nul, som Følge af, at den variable Komponent yderligere øges. Fra det Punkt, hvor det absolutte Udbytte saaledes aftager, virker den paagældende, stadig øgede Komponent altsaa ødelæggende. Tydeligst er dette, naar en abnormt regnfuld Periode dræber Markens Spirer. Men der er jo i Virkeligheden ikke paa det teoretisk afgørende Punkt nogen Forskel mellem Vandets produktødelæggende Virksomhed i dette Tilfælde og Ødelæggelsen ved Oversvømmelse i det før-omtalte industrielle Anlæg. Man vil da enten includere i eller excludere fra Komponentbegrebet samtlige produktødelæggende Foreteelser. Her vælges det første.

Man kan begrænse Komponentbegrebet til kun at omfatte saadanne produktpaavirkende Foreteelser, for hvilke der betales en Pris. Dette er dog utvivlsomt lidet praktisk, og der er ikke i det følgende taget Hensyn til denne Begrænsning.

Af Betydning er nu endvidere det Spørgsmaal, hvorledes man skal afgøre, om der i et givet Tilfælde foreligger kun en enkelt Komponent, eller om man skal tænke sig denne opdelt i en Flerhed af Komponenter, m. a. O. hvorledes man skal sondre mellem en enkelt Komponent og et Komplex af Komponenter. Det er næppe praktisk herved at sondre efter ydre fysiske Særegenheder. Selv yderst forskellige fysiske Foreteelser bør regnes som en enkelt Komponent, forsaavidt de indenfor den betragtede Periode stadig varierer i indbyrdes samme Retning og Forhold. — Herudover er imidlertid endnu en Afgrænsningsbestemmelse nødvendig; det er klart, at hvis man definerer en Komponent som en saadan Foreteelse, hvis Variationer paavirker Produktet, vil ogsaa de saaledes definerede Komponenters Aarsager, overhovedet alle de forudgaende Led i Aarsagsrækken, falde med ind under Komponentbegrebet, hvad der naturligvis vilde gøre dette ganske værdiløst. Denne Omstændighed kræver et særligt Forbehold i Komponentbegrebets Definition.

Alt i alt skulde denne Definition da lyde saaledes:

En Komponent er en hvilken som helst Foreteelse, hvis Bestanddele varierer i indbyrdes samme Retning og Forhold, og hvis Variationer bevirker Ændringer i Produktionsudbyttet, dog med Udeladelse

af de saaledes bestemte Komponenters Aarsager og Forudsætninger.

Der kan paa dette Sted være Grund til at pege paa en Sondring mellem to Arter af Komponenter, nemlig dels saadanne, hvis Betydning for Produktet ligger deri, at de leverer Stof til dettes Dannelse, Stof-Komponenter, og dels de øvrige, som man kunde kalde Funktionskomponenter. Produktionsprocessen opfattes da saaledes, at Funktionskomponenterne skaber med Stofkomponenterne som Materiale et vist rearrangement of matter (Marshall's Udtryk); ganske tilsvarende har man, at i samme Grad som en Komponent virker ødelæggende paa Produktet, virker den i Retning af a disarrangement of matter. — Der bliver senere Anledning til at optage disse Synspunkter.

Man kunde nu sluttelig spørge, om en saa skematisk Opfattelse af Produktionsprocessen kan opretholdes helt uberørt af den Kendsgerning, at visse Produktionsgrene er organiske. I disse arbejder man jo med Forudsætninger af en ganske særegen Art, nemlig Spirene til visse Organismer, saaledes at man søger at give disse de bedst mulige Vækstbetingelser. Imidlertid maa man fastholde, at der ikke er noget til Hinder for at opfatte Spirene som Komponenter; et andet er, at det kan være vanskeligt at afgøre, om man bør henregne dem til Stofkomponenternes eller Funktionskomponenternes Gruppe, idet de jo ikke blot leverer Stof til Produktets Dannelse, men tillige som Komponenter er præget af en Ejendommelighed, der adskiller dem fra alle andre Komponenter, og som man maaske bedst kan udtrykke saaledes, at hver Art af Spirer indebærer Disposition for en ganske speciel rearrangement of matter, — ejendommelig baade ved sin Art og ved at kræve sin Tid.

II. Udbyttet maalt paa en teknisk Fællesnævner for samtlige Komponenter.

Hvad der i nærværende Afsnit skal undersøges, er, om man overhovedet med nogen Mening kan opstille et Begreb relativt Udbytte i Betydningen Udbytte maalt paa en fysisk (teknisk) Fællesnævner for samtlige Komponenter. Om Tælleren i dette Begreb, det absolutte Udbytte, er kun at sige, at man her i alle Tilfælde opererer med et vist Kvantum af en vis Vare, hvis Art maa forudsættes givet; og dette maa forstaa

strengt, saaledes at ogsaa Kvaliteten er givet. Problemet er m. a. O. koncentreret i Begrebet teknisk Omkostning.

A. Man kunde for det første spørge, om det er muligt at bestemme dette Begreb saaledes, at man derved tænker paa Komponenternes Effekt paa Produktet. Men her møder man straks den Vanskelighed, at den Energimængde, der medgaar ved Varers Produktion, ikke udelukkende leveres gennem Mennesket. Man bruger direkte Solens Energi paa Markerne, indirekte gennem Nedbøren, Vinden (Møller), Vandstrømme, den i Kullene oplagrede Energi o. s. v. Det er ofte i Diskussion om det tekniske relative Udbytte en Grund til Uklarhed, at Forestillingen om denne Naturenergi, som man kort kunde kalde den, flyder sammen med Tanken om den menneskelige Energipræstation, — at man, for at tage et Eksempel, forveksler den kemiske Energi i Gødning med Anstrengelsen ved at sprede den paa Marken. Det Begreb, der her er kaldt Naturenergi, volder imidlertid store Vanskeligheder. Hvorledes skal f. Eks. Pløjning tages i Betragtning? Tænker man paa Naturenergien, maa man jo fra det anlagte Synspunkt regne ganske ens med Pløjning og med saadanne fortidige geologiske o. l. Processer, hvorved Jorden præpareredes paa samme Maade i Henseende til Konsistens, — maaske ogsaa m. H. t. Frugtbarhed, hvad der naturligvis ud fra Naturenergi-Synspunktet maatte sættes ganske lig med Gødsning. Hvor stor en Del af disse Processers Energitransformation skulde da tænkes at være Kornets Omkostning? Man kunde maaske ville undgaa denne Vanskelighed ved at nøjes med at spørge om den Naturenergi, der tilføres gennem saadanne Komponenter, der skyldes Mennesket, altsaa den direkte Arbejdsydelses Effekt plus de producerede Komponenters (Maskiners m. m.) Effekt paa Produktet. Men heller ikke ved denne Problemstilling undgaar man Vanskelighederne. Man vil paa mange Omraader kunne finde to saadanne Virksomheder, mellem hvilke der er den Forskel, at det i den ene, men ikke i den anden, har været nødvendigt at foretage en eller anden Arbejdspræstation, maaske ret ubetydelig, men nødvendig for at etablere en saadan Tilstand, i hvilken en Strøm af Naturenergi kunde komme til at virke paa Produktet, hvad der uden en saadan forudgaaende Præstation kan ske i den anden Virksomhed. Man vilde da paa Grund af denne maaske i og for sig ubetydelige Forskel faa en langt større Omkostning i den første end i den anden Virksomhed, fordi man i den første, men ikke den anden, medregnede den omtalte Strøm af Naturenergi. — Som en yderligere Vanskelighed

kan det nævnes, at man jo ud fra Naturenergiens Synspunkt vilde være ude af Stand til at tage i Betragtning saadanne Komponenter, der — som Fabrikbygninger — overhovedet ikke har nogen i Energienheder maalelig Effekt paa Produktet. Naturenergi-Synspunktet er saaledes ufrugtbar, og man bør næppe opstille saadanne Begreber som Energidose i Betydningen Enhed af Naturenergi; noget anderledes er muligvis Forholdet, hvis man derved tænker paa Arbejdspræstationen, altsaa for Maskinernes Vedkommende ikke den Energi, de præsterer, men den menneskelige Energi, der har skabt dem.

B. Imidlertid vil det Omkostningsbegreb, man i saa Fald kommer ind paa, ligeledes frembyde afgørende Vanskeligheder. Jo mere man analyserer det, des større Uensartethed mellem dets Bestanddele viser der sig. Arbejdets Arter er jo mangfoldige, og det er næppe altid tilfredsstillende at reducere denne Mangfoldighed ved Hjælp af den Betragtning, at Arbejdspræstationernes Forskellighed skyldes ulige Grad af Uddannelse og Op træning, og at Ensartethed derfor simpelthen opnaas ved at tilregne hver Vare, der er produceret ved kvalificeret Arbejde, en Kvotadel af det paagældende Uddannelsesbesvær. Herved kunde man maaske nok tillade sig at se bort fra den Vanskelighed, at der altsaa til nøjagtig Bestemmelse af en Vares Fremstillingsbesvær maatte kræves Oplysning om, over hvor mange Præstationer i vedkommende Persons hele Levetid Uddannelsesbesværet skulde fordeles, en Beregning, der jo altid vilde være usikker, bl. a. fordi Anvendelsen af selv de mest specielle Dødelighedstavler hviler paa et Postulat, Postulatet om en vis Forbindelse mellem Fortid og Fremtid. Men det vilde yderligere være en Fejl, om man vilde se bort fra de ulige medfødte Anlægs Indflydelse, og navnlig vilde der stadig staa den Hovedvanskelighed tilbage, der ligger i de to forskellige Arbejdsarter Hjerne- og Muskelarbejde. Kan man addere disse? Kan man sige, at en Bogs Arbejdsomkostning rummer Forfatterens plus Typografens Arbejde?

Foruden Arbejdsomkostningerne indgaar der i Begrebet Varefrembringelsens Ofre endnu et Element, nemlig Venteofret. Moderne Produktion koster ikke blot Ulysten ved selve Arbejdspræstationen, men desuden Ulysten ved at vente den Tid, som Produktionsomvejen kræver; forventer man ikke dette Venteoffer betalt med en ekstra Produktmængde, vil man ikke gaa saa lang en Produktionsomvej. Venteofret er altsaa utvivlsomt en Omkostning. — Endelig kunde man maaske spørge, om man ikke bør opfatte det som et Offer ved Frembringelsen af

en vis Vare, at man derved beslaglægger en vis Kvantitet Jord, idet denne derved unddrages andre Anvendelser. Det er dog tvivlsomt, om dette „Offer“ lader sig sideordne med de ovenfor nævnte. Det maa aabenbart snarere sideordnes med „Ofret“ ved at man giver en vis Arbejdskraft eller et vist Venteoffer en bestemt Anvendelse og dermed unddrager det andre Anvendelser. Disse Unddragelsesofre vilde jo iøvrigt falde bort i en Betragtning af Ofrene ved al Produktion under ett.

Man stilles nu overfor Spørgsmaalet om det indbyrdes Forhold mellem Fremstillingsbesværets forskellige Bestanddele: Venteofret og de forskellige Arbejdsarter. Har de visse Fællesegenskaber, saaledes at man ved Abstraktion kan bestemme Begrebet tekniske Omkostningsenheder som Bærerne af disse Fællesegenskaber, eller er de inkommensurable, saa at Abstraktion er meningsløs? Afgørende er i saa Henseende to Omstændigheder, for det første, at der eksisterer forskellige Arter af Ofre, for det andet, at disse Ofre opbydes af forskellige Personer. Hver for sig vilde vistnok hverken den ene eller den anden af disse to Omstændigheder forhindre Kommensurabilitet, men tilsammen gør de den ubetinget umulig. Situationen kan skematisk illustreres saaledes, at man har 4 Begreber at operere med: Personen A's Offer af Offerarten α , Personen A's Offer af Offerarten β , Personen B's Offer af α og endelig B's Offer af β . Hvorledes kan nu disse 4 Begreber adderes? Det vil ses, at man i hvert Fald kan addere de to førstnævnte Begreber med hinanden og analogt de to sidste Begreber med hinanden. Man optæller i saa Fald vedkommende Persons Ulystenheder. Maalingen er vel behæftet med Skønsmomentets Usikkerhed, men den er ikke begrebsmæssig meningsløs. Den, der producerer eller medvirker i Produktion, vil sætte som Vilkaar, at det ham tilfaldende Udbytte byder ham et større Antal Tilfredsstillelsesheder end det af ham opbudte samlede Antal Ulystenheder. Ethvert Menneske kender saadanne Afvejninger, hvorunder subjektiv Bedømmelse paa ejendommelig Maade skaber en Fællesnævner for tilsyneladende inkommensurable Foreteelser. Altsaa 1 Persons Venteoffer + den samme Persons Besvær ved én Art Arbejde + hans Besvær ved en anden Art Arbejde + ... = et vist Antal Ulystenheder. — Nu kan imidlertid de ovenfor nævnte 4 Begreber vistnok ogsaa adderes paa den anden Led, idet man adderer A's Offer af α med B's Offer af α og ligeledes A's af β med B's af β . I saa Fald optæller man Offertimerne, et Begreb, der skal forstaas saaledes, at f. Eks.

2 Arbejdstimer m. H. t. en vis Kvalitet og Intensitet af Arbejde kan betyde enten 2 Personers Arbejde i 1 Time eller 1 Persons Arbejde i 2 Timer; man vilde altsaa bestemme, hvad en af flere Personer produceret Vare i alt havde kostet af en vis Offerart, idet man ganske saa bort fra Ulysten og udelukkende optalte Summen af Offertimer.¹⁾ Men det, som det foreliggende Problem gaar ud paa, er Addition til en eneste Sum af alle de 4 nævnte Størrelser, A's Offer af α , A's af β , B's af α og B's af β ; thi faktisk sker jo Vareproduktion ved at en Flerhed af Mennesker hver for sig opbyder forskellige Arter af Ofre. Man ser imidlertid, at de 4 Størrelser ikke er Bærere af nogen Fællesgenskab. At addere dem er da ikke muligt. Hvad saa?

Man kan naturligvis vælge en af de to mulige Additioner, saaledes at man optæller enten samtlige Ofre for een Person eller en vis Art af Ofre for samtlige Personer, for da at maale Udbyttet paa den saaledes fremkomne Omkostningssum. Det er noget saadant, der forsøges i Opstillingen af det saakaldte Energidosebegreb. Professor Birk skriver i Nationaløk. Tidsskr. 1921 p. 134: „Naar vi i det følgende bruger Ordet Energidose som Fællesudtryk for Komponenterne, reduceret til et fælles Maal, er det ikke Summen af Komponenternes Virkning, vi tænker paa, men deres Fremstillelsesbesvær“. — I dette „Fremstillelsesbesvær“ er det ganske vist ikke muligt at sammenfatte samtlige Personers Opbud af samtlige Offerarter; man kan jo kun sammenfatte samtlige Personers Ofre af en bestemt Art; men ind under denne Offerart kan man søge at anbringe intet mindre end samtlige Arbejdsarter, saaledes at man altsaa

¹⁾ At man kan optælle Mængden af Arbejdstimer m. H. t. en vis Kvalitet og Intensitet af Arbejde, er uden videre klart. Derimod frembyder Begrebet Venteoffertimer forsaavidt Vanskelighed, som det er vanskeligt at præcisere, hvad det egentlig er, der sker i de Timer, man optæller. Har man en disponibel Arbejdsmængde lig med $a \cdot b$ Arbejdstimer (a Mand à b Timer), og man da i Stedet for at anvende den til Konsumvarer sætter den ind paa en Produktionsomvej, idet man lader den fremstille en Maskine, synes det derved paatagne Venteoffer jo at maatte maales ved Størrelsen $a \cdot b$; men hvis Maskinen derpaa producerer n Varekvanta, hvoraf et vist bestemt Kvantum først fremstilles efter c Timers Forløb, hvor stort er da dette Varekvantums Venteofferomkostning? Er det $\frac{a \cdot b}{n} + c$? Eller $\frac{a \cdot b}{n} + a \cdot c$?

Begge Dele synes ret meningsløse. Men det er klart, at det maa være muligt at give ganske bestemte Svar paa disse Spørgsmaal, hvis Begrebet Venteoffer (i fysisk Betydning — altsaa uden for Pengeansættelsernes Omraade) skal kunne forstaaes som andet end blot en Sum af Ulyst. Det forudsættes i nærværende Fremstilling, at dette virkelig er muligt; derved stilles den her omtalte Vanskelighed i Bero, idet andre, mere utvivlsomt afgørende Vanskeligheder drages i Forgrunden.

med Udeladelse kun af Venteofret fæster sig ved „Fremstillelsesbesværets“ samtlige øvrige Bestanddele; det forudsættes altsaa muligt at paavise en Enhed, ved hvilken disse Bestanddele, stadig for alle Personers Vedkommende, skulde være indbyrdes kommensurable. Denne fælles Enhed er ikke Ulysten, men derimod den under Præstationen stedfindende fysiologiske Energiomsætning. Det forudsættes, at saavel Hjerne- som Muskelarbejde lader sig føre tilbage til Energitransformationer mellem Celler, og at det altsaa, selv om dets Størrelse ikke i Praksis lader sig bestemme, dog kan tænkes maalt i en fælles Enhed, jfr. Forsøgene med at bestemme Kalorieværdien af den Mængde Føde, der kræves til en vis Tids Regnearbejde o. lign. De maalte eller tænkte Energiangivelser er jo virkelig kommensurable for en Flerhed af Personer. — Man maa blot være opmærksom paa Begrænsningen i det saaledes opstillede Energidosebegræbs Anvendelighed som Følge af, at Venteofret ikke har kunnet medtages.

Vil man kort sammenfatte det hidtil fremførte, maa Resultatet siges at være dette, at Forsøget paa en Totalitetsbetragtning, der kunde muliggøre Opstillingen af det ønskede Begreb teknisk Optimum i Relation til samtlige Produktionsanstrengelser, er mislykkedes.

Kan man da ikke, i Mangel af bedre, nøjes med en Tilnærmelse? Man har ganske vist den Ulempe, at Summen af Personen A's Ofre er inkommensurabel med Summen af Personen B's Ofre o. s. v., ligesom ogsaa Summen af samtlige Personers Ofre af en enkelt Offerart er inkommensurabel med Summen af samtlige Personers Ofre af en anden Offerart o. s. v. Men kunde man ikke — idet man eksempelvis holder sig til den sidstnævnte Samling af indbyrdes inkommensurable Summer — forudsætte, at Forholdet mellem Udbyttet og den ene af disse Summer ændredes med samme Procent som Forholdet mellem Udbyttet og den anden af de nævnte Summer? I saa Fald vilde jo Udbyttet maalt paa „samtlige“ Omkostninger være ændret med den omtalte Procent; og skulde Forudsætningen om, at Ændringsprocenten var den samme overalt, ikke være ganske rigtig, kunde man maaske trøste sig med, at den herved begaaede Fejl i mange Tilfælde kun vilde være af ringe kvantitativ Betydning. Man kunde f. Eks. vælge Ændringsprocenten for en af de omtalte Forholdsangivelser som Stikprøve eller vælge en Slags Gennemsnitstal for samtlige Ændringsprocenter for saaledes at faa en brugbar Tilnærmelse til det rigtige Helhedstal. En Tankegang som den her anførte kan i

alt Fald forekomme nærliggende, naar man ser forskellige Forfattere behandle det relative Udbyttes Problemer saaledes, at de under eet tænker sig Kapital og Arbejde vokse i uforandret indbyrdes Sammensætning, for derpaa at maale Udbyttet pr. Enhed af dette Komponentkompleks; jfr. saaledes Scharling (Samfundsproduktionen p. 93), Aschehoug (I p. 249), Philippovich's svævende Udtryk Erhöhung des Aufwandes (Grdr. 1920 I p. 175), Riis-Hansen m. fl. — Imidlertid kan den omtalte Tanke om en tilnærmet Angivelse ikke opretholdes. Man kan ikke forbinde nogen Mening med en tilnærmet Værdi til det rigtige Helhedstal, hvis der ikke med nogen Mening kan tænkes et rigtigt Helhedstal. Strengt taget bør man vel end ikke, naar samtlige Størrelser tilfældigvis ændres med samme Procent, tale om, at denne Procent gælder Udbyttet maalt paa samtlige Omkostninger som en Helhed betragtet; men naar Procenterne er forskellige, er i alt Fald enhver Forestilling herom tydeligt meningsløs.

Man er altsaa lige vidt.

Situationen er forsaavidt besynderlig, som man er strandet paa en Vanskelighed, der i det daglige Liv synes at blive overvundet med Lethed; her sammenlignes jo til Stadighed forskellige Menneskers Ulyst. Rent eksempelvis kan nævnes det Tilfælde, at en Læge tager forskelligt Honorar alt efter Patienternes Evne, d. v. s. han sammenligner deres Ulyst ved at undvære visse Beløb. Paa denne Kommensurabilitet hviler overhovedet store Dele af Etikken. Men man maa være opmærksom paa, at det, der her er Tale om, er, at den Enkelte i Kraft af en særlig Evne til Forstaaelse tænker sig i en anden Persons Sted og forestiller sig dennes Lyst eller Ulyst i denne og hin Situation. Idet dette gøres overfor en Flerhed af Personer, bliver den Sammenligning mellem deres Ulyst mulig, der vel i Virkeligheden i mange Tilfælde ogsaa ligger til Grund for Interessen for det i nærværende Afsnit omhandlede Omkostningsbegreb. Kun paa denne subjektive Maade kan det afgøres, (fordi der kun er Mening i paa denne subjektive Maade at spørge om), hvorvidt Produktionens Goder efterhaanden fremstilles ved stadig mindre Besvær med Hensyn til baade Arbejdspræstationer og Venteoffer for Menneskene som Helhed, uanset at hist og her nogle Menneskers Ulyst stiger medens andres falder, og uanset at det fra Generation til Generation drejer sig om forskellige Mennesker.

Men den ud fra nationaløkonomisk Synspunkt afgørende Indvending mod at basere et teknisk Omkostningsbegreb paa

de her omhandlede subjektive Bedømmelser ligger lige for: det drejer sig om Følelser, som dels ikke kan angives ved nogen exakt Maaling, (idet man i saa Henseende kun kan opstille en vis Rækkefølge af Medlidenhedstilfælde alt efter Følelsens Styrke), — og som dels vil være til en vis Grad forskellige for de forskellige Mennesker, (idet de ikke alle opstiller ganske samme Rækkefølge).

III. Udbyttet pr. teknisk Enhed af en enkelt Komponent.

Som Nævner i det tekniske relative Udbytte bliver det da hos moderne Økonomer stadig mere almindeligt at vælge visse rent ydre Egenskaber ved en enkelt Komponent, f. Eks. Hestekræfter for Maskiner; Vægt for Gødning; Areal; o. s. v. At man ikke ved Maalinger af denne Art kan tage mere end een Komponent i Betragtning ad Gangen, siger sig selv. Det tekniske Optimum bliver altsaa et Begreb, der har Henblik paa en enkelt Komponent. Til Belysning heraf skal i nærværende Afsnit Aarsagerne til Variationerne i det tekniske relative Udbytte, saaledes som dette Begreb nu sidst er defineret, gøres til Genstand for en nærmere Betragtning.

To Produktionstilstande kan være forskellige i en af tre Henseender. Enten kan der i den ene forekomme en eller flere Komponenter af en saadan Art, der ikke forekommer i den anden. Eller, hvis dette ikke er Tilfældet, kan det kvantitative Forhold mellem Komponenterne i de to Produktionstilstande være forskelligt. Eller, hvis heller ikke dette er Tilfældet, kan der være Forskel paa Komponenternes absolutte Størrelse i de to Produktionstilstande. Den første af disse tre Forskelligheder er Forskel i Henseende til Teknik, den anden er Forskel i Henseende til Proportion, den tredje er Forskel i Henseende til Komponenternes Koefficienter.¹⁾

Denne Sondring kommer ganske naturligt til Anvendelse, naar der spørges om de mulige Aarsager til forskellige Værdier

¹⁾ Man kunde spørge, om ikke en fjerde Forskel er mulig: Forskel i Maaden, hvorpaa visse kvalitativt og kvantitativt givne Komponenter sammensættes. Denne Systematik synes dog unødigt besværlig. I selve Begrebsbestemmelsen af hver enkelt Komponent maa Sammensætningsejendommelighederne komme til Udtryk, idet hver Komponent først vil være givet, naar alle de Egenskaber, der gør sig gældende i dens Funktion, er taget med i Bestemmelsen. Forskelligartede Sammensætninger maa altsaa opfattes som Sammensætninger af forskelligartede Komponenter, d. v. s. som forskellig Teknik.

af teknisk relativt Udbytte. Den ene af disse Aarsager vil nemlig ses at være forskellig Teknik. Den anden er forskellig Proportion. Derimod er det klart, at to Produktionstilstande, der kun er forskellige i Henseende til Komponenternes Koeficienter, maa frembyde nøjagtig samme Værdi af Forholdet mellem Udbyttmængde og Mængden af en vis Komponent; i saadanne Tilfælde, hvor denne sidste Sætning tilsyneladende ikke gælder, vil det ved nærmere Betragtning ses, at den angivne Forudsætning ikke strengt taget kan siges at være til Stede.

De to Aarsager, Teknik og Proportion, skal hver for sig omtales i det følgende. En enkelt Bemærkning maa dog først gøres: Saa nødvendigt det end er at fastholde Sondringen mellem paa den ene Side kvalitative og paa den anden Side kvantitative Forskelle mellem Komponenterne, maa man dog være opmærksom paa, hvor vanskeligt det i det givne Tilfælde kan være at afgøre, hvilken af de to Slags Uligheder der foreligger. Afgørelser af denne Art maa vistnok træffes forskelligt alt efter Øjemedet for den konkrete Undersøgelse, man foretager; hvor man kun interesserer sig for Komponenternes grovere Hovedegenskaber, vil man i visse Tilfælde kunne betragte de paa-gældende Komponenter som udelukkende kvantitativt forskellige, medens man i en Undersøgelse, der ogsaa tager mindre fremtrædende Egenskaber i Betragtning, maa regne med kvalitativ Forskel. Kunde man ikke saaledes se bort fra de for Øjemedet uvæsentlige kvalitative Forskelligheder mellem Komponenterne, vilde vistnok i Virkeligheden de Tilfælde, hvor man uforstyrret af tekniske Uligheder kunde operere med varierende Proportioner mellem Komponenterne, reduceres til et ganske betydningsløst Antal.

A. Teknik. Den Bestemmelse af Begrebet forskellig Teknik, der ovenfor er givet, er ikke ganske svarende til almindelig Sprogbrug, men har fremfor denne det Fortrin at muliggøre klar og konsekvent Begrebsbehandling. Det er let at finde Eksempler paa saadanne Tilfælde, hvor der foreligger forskellig Teknik ifølge den ovenfor givne Definition, men hvor man derimod i almindelig Sprogbrug ikke vilde tale om forskellig Teknik; det er i saa Henseende tilstrækkeligt at nævne Dyrkning af Jordstykker med forskelligt Indhold af Plante-næringsstoffer. Det er jo ikke noget enestaaende Tilfælde, at det i teoretisk Arbejde er hensigtsmæssigt at give andre Definitioner, : at fastslaa en anden Sprogbrug m. H. t. visse Udtryk, end den i Dagligsproget gængse.

I Tilknytning til Bestemmelsen af Begrebet forskellig Teknik bør man maaske standse et Øjeblik ved det Spørgsmaal, hvilken Mening der kan forbindes med at betegne en vis Komponent sammensætning som højere Teknik end en anden. Ud fra Forestillingen om, at et Fællesudtryk for samtlige tekniske Produktionsomkostninger kunde være muligt, vilde det ligge nær at betegne en vis Teknik som højere eller lavere end en anden, alt efter om Forholdet mellem Produktmængden og denne tekniske Totalomkostning var større eller mindre for den første end for den anden af de paagældende to Kombinationer. Men nu er, som ovenfor paavist, et saadant altomfattende teknisk Omkostningsbegreb ikke muligt. Ganske naturligt vil da det Spørgsmaal melde sig, om den Forestilling, der i almindelig Sprogbrug knytter sig til Ordene højere Teknik, blot er en halv Tankedannelse, hvorudaf det er umuligt at faa et Begreb med Mening, eller om der virkelig lader sig opstille et holdbart Begreb højere Teknik, vel at mærke indenfor almindelig Sprogbrugs Rammer; thi den Udvej at overflytte Betegnelsen paa et helt andet Begreb vilde jo være af liden Interesse. Man kunde maaske betegne en Kombination som høj eller lav Teknik alt efter Størrelsen af det Venteoffer, som de i vedkommende Produktionssæt benyttede Komponenter har kostet at fremstille; Venteofret forstaas her som maalt i Tidsenheder, hvad man ogsaa kan udtrykke saaledes, at det er Produktionsomvejens Længde, man fæster sig ved. Det kan naturligvis indvendes, at dette Kriterium — om det overhovedet bruges — i alt Fald ikke i Almindelighed er Folk bevidst, naar de taler om højere Teknik. Af større Vægt vilde det dog selvsagt være, om man kunde underbygge den Indvending, at Venteofret som teknisk Begreb kun kan forstaas som en Sum af Ulyst (jfr. p. 420 Noten), men at det iøvrigt maa opfattes ikke som et teknisk, men som et økonomisk Begreb.¹⁾

¹⁾ Dette sidste Begreb, altsaa Renteudgiften, kunde man vel med større Klarhed anvende som Bestemmelsesgrund for Teknikens Højde. Det maa imidlertid bemærkes, at hvis man overhovedet vil anvende et Pengebegreb i denne Forbindelse, er der et andet Pengekriterium, der paatrænger sig Opmærksomheden af den Grund, at det vistnok allerede har en vis Udbredelse i almindelig Sprogbrug, nemlig de samlede Pengeomkostninger pr. Vareenhed. Selv om Begrebet højere Teknik i denne Betydning ikke ganske vil være identisk med, hvad mange tænker paa ved dette Udtryk — jfr. navnlig at Teknikens Højde jo herefter vilde variere med Komponentpriserne — har det dog i alt Fald (ligesom det ovenfor nævnte Begreb: Renteudgiften) det Fortrin at være ikke en halv Tankedannelse, men et skarpt og klart Begreb.

Det er næppe muligt at opstille nogen almenlydige Regel om, med hvilken Art af Komponenter man skal lade en vis Komponent samarbejde for at opnaa størst relativt Udbytte maalt paa denne sidstnævnte Komponent. En nærmere Efterforskning af samtlige mulige Aarsager til, at denne og hin Teknik giver en saa og saa stor Værdi af relativt Udbytte, vilde føre ind paa en Mangfoldighed af specielle Studier. Hvor saadanne ikke foreligger, maa man indskrænke sig til at konstatere det rent faktiske, at Komponentersammensætning S_1 har vist sig at frembyde større relativt Udbytte end Komponentersammensætning S_2 , hvorimod man maa være varsom med at opstille en almenlydig Teknikens Lov; thi man vilde her ved løbe Fare for kun at udtale den rent tautologiske Sætning, at størst Værdi af relativt Udbytte faas ved en saadan Kombination, der giver størst Værdi af relativt Udbytte.

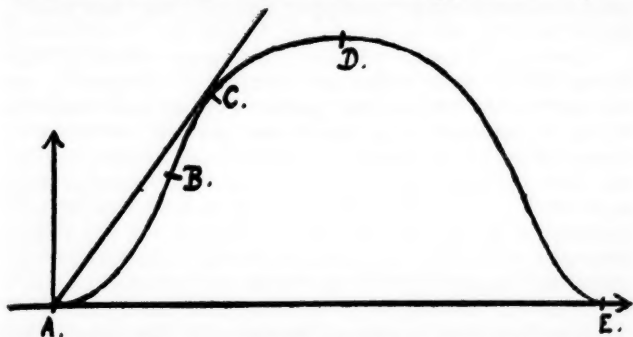
B. Proportion. Noget lettere er det at paapege visse almenlydige Tendenser, naar man undersøger Virkningen af ændret Proportion mellem Komponenterne, idet det er muligt at opstille visse Regler for Variationernes Retning; men om deres Størrelse kan man ikke vide noget apriori. Det er derfor klart, at om man vil opstille en Proportionalitetslov, maa man ligesom i det førnævnte Tilfælde være opmærksom paa, at man ikke blot udtaler den rent tautologiske Sætning, at størst Værdi af relativt Udbytte faas ved en saadan Kombination, der giver størst Værdi af relativt Udbytte.

a. Een Variabel. Produktionstilstande, der adskiller sig fra hverandre derved, at Komponenterne forefindes i varierende indbyrdes Proportion, viser Korrelation mellem paa den ene Side Variationerne i det tekniske relative Udbytte maalt paa Komponenten K_1 og paa den anden Side Variationerne i Forholdet mellem K_1 og K_2 , idet K_2 betegner samtlige øvrige Komponenter, mellem hvilke det indbyrdes Forhold tænkes fikseret. Almindeligvis illustrerer man denne Afhængighed ved en Kurve, enten saaledes at man som Ordinativærdier vælger at angive det relative Udbytte, eller saaledes at Ordinaterne angiver det absolutte Udbytte; Abscisseværdierne udtrykker den varierende Proportion mellem Komponenterne. Ved denne grafiske Fremstilling anskueliggøres visse Fællesegenskaber for al Produktion.

I hosstaaende Figur er som Ordinat afsat Udbyttets absolutte Størrelse, medens Abscisseværdierne angiver de varierende absolutte Mængder af K_1 , idet K_2 tænkes absolut fikseret. Lader man α betegne Koefficienten til K_1 , vil det absolutte

Udbytte i Almindelighed være 0 for $\alpha = 0$ (Punkt A); derefter vil det vokse, idet α vokser, indtil et Maximumspunkt (D); vokser α da yderligere, er det muligt, at Udbyttet bevarer Maximalværdien, men det kan ogsaa tænkes, at det synker, eventuelt helt til 0. Det er dette sidste Tilfælde, der er illustreret i den afbildede Kurve (Punkt E).

M. H. t. Terminologien maa et Par Bemærkninger gøres. Der er i Almindelighed Enighed om at betegne som Minimum det Punkt, hvor baade den uafhængigt variable og den

afhængigt variable er 0 (Punkt A). Ligeledes er der Enighed om, at man ved Optimum m. H. t. en vis Komponent forstaar det Punkt, der angiver den største Værdi af relativt Udbytte maalt paa vedkommende Komponent (Punkt C, jfr. ndf.).¹⁾

Hvad endelig angaar Udtrykket Maximum, er Sprogbrugen vaklende, idet man som Betegnelseskriterium snart tager det absolutte Udbytte, saaledes at Punkt D bliver „Maximum“, og snart tager α , saaledes at E bliver „Maximum“. I det følgende betegner Maximum Punkt D, medens E kaldes det øvre Minimum modsat A som det nedre Minimum.

¹⁾ Forstaaelsen af Udtrykket Optimum frembyder — bortset naturligvis fra de Flertydigheder, der skriver sig fra selve det relative Udbyttes Begreb — iøvrigt usikker Sprogbrug m. H. t. Forudsætningen om Komponenternes Delelighed, idet man ved Optimum enten forstaar den Komponent-sammensætning, der vilde give størst Værdi af relativt Udbytte under Forudsætning af Komponenternes fuldstændige Delagtighed, eller den Sammensætning, der blandt de faa, der er mulige under Forudsætning af den faktiske ufuldstændige Delelighed, giver størst Værdi af relativt Udbytte; denne Tvetydighed spiller imidlertid i nærværende Fremstilling først en Rolle i Afsnit V, idet der indtil da overalt ræsonneres under den fuldkomne Deleligheds Forudsætning. I Afsnit V er de to Optimumsbegreber betegnet henholdsvis det potentielle og det aktuelle Optimum.

Vil man ved Hjælp af Kurven for det absolutte Udbytte danne sig en Forestilling om det relative Udbyttes Variationer, skal man for et hvilket som helst Kurvepunkt K tænke sig K projiceret ned paa Abscisseaksen til Punkt Q; det relative Udbytte er da Forholdet mellem Linjestykkerne QK og AQ. Tænker man sig at ændre Proportionen mellem den variable og de fikse Komponenter, saaledes at α vokser med $p\%$, vil der naturligvis være henholdsvis increasing, constant eller decreasing return, alt efter om det absolutte Udbytte derved vokser enten med mere end $p\%$, nøjagtig med $p\%$ eller med mindre end $p\%$.

Omkring et hvilket som helst Kurvepunkt vil paa et kort Stykke Kurven være meget nær retlinjet. — Betegner C det Kurvepunkt, hvis Tangent gaar gennem A, vil — naar Punkterne V_1 og V_2 tænkes at ligge paa Kurven paa hver sin Side af C i kort Afstand — Stykket V_1V_2 paa Kurven praktisk talt til-lige være et Stykke paa Tangenten. Kaldes da Abscisselængderne til V_1 og V_2 henholdsvis x_1 og x_2 , Ordinaterne henholdsvis y_1 og y_2 , har man $x_1:x_2 = y_1:y_2$, d. v. s. naar α øges med en vis Procent, øges det absolutte Udbytte med lige saa mange Procent. Der er med andre Ord constant return ved Punkt C. Omkring et hvilket som helst Kurvepunkt K vil der være henholdsvis increasing, constant eller decreasing return i Relation til Komponentens K_1 , alt efter om K's Tangent er henholdsvis „stejlere“, lige saa „stejl“ eller „fladere“ end Linjen AK. (Ordet stejl skal naturligvis herved forstaas saaledes — ogsaa med Henblik paa Kurvestykket DE — at en Tangent siges at blive „stejlere“, saalænge den drejer sig i Retning mod Uret, og „fladere“, naar den gaar med Uret, idet et bevægeligt Punkt tænkes at glide ad Kurven fra A til E).

Det tekniske Optimum med Hensyn til K_1 er altsaa det Kurvepunkt, hvis Tangent gaar gennem A. Man ser, at Optimum (C) har mindre Abscisse end Maximum.

Naar det absolutte Udbytte kan aftage fra Punkt D at regne, idet K_1 stadig vokser, maa den Overskudsmængde af K_1 , der fra Punkt D kommer til, altsaa virke ødelæggende paa Produktet (bevirke a disarrangement of matter). Er imidlertid dette erkendt, ligger det nær at spørge, om det da ikke analogt maa gælde, at en Formindskelse af K_1 ned under en vis Mængde i Forhold til K_2 ligeledes maa have Produkt-ødelæggelse til Følge, nemlig indirekte derved at nu de relativt rigelige Komponenter K_2 vil have nedbrydende Virkning. Man vil se, at netop dette er Tilfældet paa Kurvestykket til

venstre for Punkt C; thi at man her har tiltagende Udbytte maalt paa K_1 , betyder jo, at man paa denne Strækning vil øge Udbyttet for hver Enhed af K_1 , naar man mindsker den Mængde af K_2 , som den samarbejder med; den fjernede Del af K_2 maa altsaa have virket ødelæggende. Ligesom det imidlertid er muligt, at Kurven slet ikke bøjer nedad efter Punkt D, men fortsætter i en vandret Linje, angivende, at der ikke her forekommer nogen produktnedbrydende Virkning, er det naturligvis paa den anden Side ogsaa muligt, at man ikke paa Kurvestykket før Punkt C har nogen nedbrydende Virkning. I saa Fald vil enten C falde i Punkt A, eller Stykket A C vil være retlinjet.

Da man jo kan gaa ud fra, at Producenterne altid saavidt overhovedet muligt vil undgaa saadanne Overskudsmængder af Komponenter, der vil virke ødelæggende paa Produktet, er det klart, at de udenfor Stykket C D liggende Dele af Kurven er af meget ringe praktisk Interesse. Det er Kurvestykket C D, der har den langt overvejende Betydning. Dette Betydningsforhold kommer bl. a. til Udtryk, naar man af og til taler om, at decreasing og increasing return kun er „to Sider af samme Sag“, d. v. s. at naar Udbyttet pr. Enhed af K_1 er aftagende, er dette ensbetydende med at Udbyttet pr. Enhed af K_2 er tiltagende og omvendt; det relative Udbytte er tiltagende pr. Enhed af den relativt mindskede og aftagende pr. Enhed af den relativt øgede Komponent. Det er nemlig klart, at naar dette Ræsonnement fremføres, tænkes der ikke paa hele Kurven fra A til E. Der tænkes alene paa Kurvestykket C D. Men at denne Begrænsning sjældent udtales udtrykkelig, er netop et Vidnesbyrd om, med hvilken Selvfølgelighed man anser Stykket C D som det eneste, der er Grund til at regne med.

Det relative Udbyttebegreb, hvormed der hidtil er opereret i nærværende Afsnit, kunde man mere præcist betegne som det tekniske relative Gennemsnitsudbytte med Hensyn til K_1 , idet man derved forstaar Forholdet mellem det totale (ikke marginale) Udbytte og den totale Mængde af K_1 . Det kan imidlertid være af Interesse at se, hvorledes dette Begreb forholder sig til det tekniske Grænseudbytte m. H. t. K_1 , hvorved forstaas den Tilvækst — eller, for negative Værdier, det Fradrag — i absolut Udbytte, der er Følgen af, at K_1 øges med en Enhed. Hvor den foranstaaende Kurve paa et vist Stykke maatte være retlinjet, maa Grænseudbyttet være konstant, idet der jo paa et retlinjet Kurvestykke stadig kommer samme

Ordinattilvækst for hver tilføjet Abscisseenhed. Er Kurven paa et vist Stykke buet, kan man bestemme Grænseudbyttets Variationsretning ved at tænke sig et bevægeligt Punkt glide op ad det paagældende Kurvestykke fra dets mindste til dets største Abscisseværdi. Hvis dette bevægelige Punkts Tangent derved vil svinge i Retning mod Uret, vil der paa det paagældende Kurvestykke være tiltagende Grænseudbytte, medens der vil være aftagende Grænseudbytte paa saadanne Kurvestykker, hvor Tangentens Bevægelsesretning er med Uret. Det Punkt, hvor Tangentens Bevægelse skifter fra at dreje mod Uret til at dreje med Uret, er aabenbart Grænseudbyttets Optimum (Punkt B). Det ses, at dette Punkt har mindre Abscisse end Gennemsnits-optimum C.

Dette Beliggenhedsforhold fremgaar jo iøvrigt af den elementære Betragtning, at man paa Tilvækstens Maximalpunkt (Grænseoptimum) vil have for de hidtidige Tilvækster en gennemsnitlig Værdi, der naturligvis vil være langt mindre end Maksimaltilvæksten; naar man da næste Gang faar en Tilvækst, der vel betegner Aftagen i Forhold til sin Forgænger, men som dog er større end det hidtidige Gennemsnit, vil altsaa derved Gennemsnitsværdien forhøjes. Denne Forhøjelse af Gennemsnitsværdien finder Sted, om end stadig svagere, lige til Punkt C. Først ved C vil Tilvæksten være lig med den gennemsnitlige Værdi af de hidtidige Tilvækster. Her har Grænseudbyttet altsaa samme Værdi som Gennemsnitsudbyttet, hvad der geometrisk indses ved et Blik paa Trekant $\triangle ACC_q$, hvor C_q betegner C's Projektionspunkt paa Abscisseaksen. Hvis man tænker sig en Linje parallel med Abscisseaksen tegnet i denne Trekant meget nær ved Punkt C, vil der derved blive afskaaret en ganske lille retvinklet Trekant ligedannet med $\triangle ACC_q$. I den lille Trekant vil den lodrette og den vandrette Katete angive henholdsvis Grænseudbyttet m. H. t. K_1 og den Enhed, hvori K_1 maales, (idet Trekanten kan afskæres saa lille man ønsker). Grænseudbyttet og Gennemsnitsudbyttet er da lig med Forholdet mellem Kateterne i henholdsvis den lille og den store Trekant og er følgelig indbyrdes lige store.

Grænseudbyttets Problemer har ikke mindst Betydning som Udgangspunkt for store Dele af Prislæren. Særlig interessant er i denne Forbindelse den Omstændighed, at man paa det betydningsfulde Kurvestykke mellem C og D ikke blot, som tidligere omtalt, har tiltagende og aftagende relativt Gennemsnitsudbytte paa den henholdsvis relativt aftagende og tiltagende

Komponent, men at ganske tilsvarende Sætninger gælder om Grænseudbyttet. Som allerede sagt, har man jo fra Punkt B (og altsaa ogsaa specielt mellem C og D) aftagende Grænseudbytte paa den relativt tiltagende Komponent; og man har ligeledes fra B tiltagende Grænseudbytte paa den relativt aftagende Komponent. Dette sidste er ikke umiddelbart indlysende, men kan vises paa følgende Maade:¹⁾

For Kombinationen

- (I) α af K_1 og β af K_2 kaldes det absolutte Udbytte U , og for
 (II) $\alpha (1+t^{0/0})$ af K_1 og β af K_2 " U_1 , og for
 (III) $\alpha (1+t^{0/0})^2$ af K_1 og β af K_2 " U_2 .

Da vil for Kombinationen

- (IV) α af K_1 og $\frac{\beta}{1+t^{0/0}}$ af K_2 det absolutte Udbytte være $\frac{U_1}{1+t^{0/0}}$ og for
 (V) α af K_1 og $\frac{\beta}{(1+t^{0/0})^2}$ af K_2 " $\frac{U_2}{(1+t^{0/0})^2}$

Idet t nu kan vælges saa lille man ønsker, vil Grænseudbyttet maalt paa K_1 være

i Intervallet mellem Kombinationerne (I) og (II) Størrelsen $\frac{U_1 \div U}{\alpha (1+t^{0/0}) \div \alpha}$ (kort G_{II}^I)

og " " " (II) og (III) Størrelsen $\frac{U_2 \div U_1}{\alpha (1+t^{0/0})^2 \div \alpha (1+t^{0/0})}$ (kort G_{III}^{II})

Og da Forholdet mellem Mængderne af K_1 og K_2 er lige stort i (II) og (IV) og analogt er indbyrdes lige stort i (III) og (V), har man, at der til de to paa K_1 maalte Grænseudbytteværdier G_{II}^I og G_{III}^{II} vil svare følgende to paa K_2 maalte Grænseudbytteværdier: Til G_{II}^I maalt paa K_1 svarer maalt paa K_2 Størrelsen $\left[\frac{U_1}{1+t^{0/0}} \div U \right] : \left[\frac{\beta}{1+t^{0/0}} \div \beta \right]$, der kort betegnes G_{IV}^I , og til G_{III}^{II} maalt paa K_1 svarer for K_2 Størrelsen

$$\left[\frac{U_2}{(1+t^{0/0})^2} \div \frac{U_1}{1+t^{0/0}} \right] : \left[\frac{\beta}{(1+t^{0/0})^2} \div \frac{\beta}{1+t^{0/0}} \right],$$

der kort betegnes G_V^{IV} .

Man vil se, at det, der skal bevises, er, at naar $G_{II}^I > G_{III}^{II}$, vil altid $G_{IV}^I < G_V^{IV}$. De lidt ubekvemme Udtryk vil efter et Øjebliks Reduktion

¹⁾ Som Led i en Række dyberegaaende Undersøgelser findes Sætningen bevist i Tarp's Afhandling Produktionsprocessen og de primitive Produktivitetslove, Socialøk. Samf.'s Festskr. p. 124 o. f.

blive meget simple, og begge de to opstillede Uligheder munder hurtigt ud i det samme Udtryk, nemlig $U_1(2+t) \geq U_2 + U(1+t)$; det undersøgte Sammentræf af de to omtalte Bevægelser er altsaa en begrebsmæssig Nødvendighed.

Allerede fra Punkt B er som nævnt Grænseudbyttet maalt paa K_1 aftagende og altsaa Grænseudbyttet maalt paa K_2 tiltagende, men denne sidste Størrelses Tiltagen er dog fra B til C en Tiltagen fra en negativ Størrelse op til Nul. Før C maa Værdien være negativ, fordi K_2 her som tidligere nævnt virker nedbrydende paa Produktet, ligesom Tilfældet for K_1 's Vedkommende er tilhøjre for Punkt D, hvorfra Grænseudbyttet maalt paa K_1 jo — saaledes som Kurven er tegnet — er negativt. Ligesom imidlertid K_1 's negative Grænseudbytteværdier bortfalder i det Tilfælde, at Kurven tilhøjre for Punkt D ikke bøjer nedad, men fortsætter i en vandret Linje, vil analogt K_2 's negative Grænseudbytteværdier bortfalde, naar Kurven mellem A og C er retlinjet.

Naar det for Punkt C gælder, baade at K_2 's Grænseudbytte er Nul, og endvidere som før nævnt, at K_1 's Grænseudbytte og Gennemsnitsudbytte er lige store, er det for Punkt C klart, at K_1 's Grænseudbytte multipliceret med dens absolutte Mængde maa, sammenlagt med det tilsvarende Produkt for K_2 , udgøre det absolutte Udbytte. Thi den sidste af Addenderne er jo Nul, og den første er det absolutte Udbytte samtidigt multipliceret og divideret med Mængden af K_1 . Den anførte betydningsfulde Sætning gælder imidlertid for alle Kurvens Punkter, idet man let ved Reduktion vil se, at $\alpha \cdot G_{II}^I + \beta \cdot G_{IV}^I = U$. Naturligvis kan man ligesaavel, om man vil, tage Udgangspunkt i Kombination (II), og faar her $\alpha(1+t) \cdot G_{III}^{II} + \beta \cdot G_V^{IV} = U_1$.

Naar der er talt om, at visse fremførte Sætninger kan være af betinget Gyldighed alt efter hvilken Form Kurven i det konkrete Tilfælde har, kunde det ligge nær at vende sig med Skepsis mod alle de i det foregaaende udtalte Ræsonnementer, idet man maaske heller ikke med Henblik paa Kurvestykket CD tør anse det som apriorisk givet, at alle Produktionskurver er formet saa regelmæssigt som den foran afbildede Kurve, der jo er taget som Udgangspunkt. Men der er i Virkeligheden ikke Grund til at tage noget Forbehold i saa Henseende. Hvis det absolutte Udbytte ikke mellem C og D

tiltog jævnt, men kunde slaa over fra Aftagen til Tiltagen, maatte det betyde, at en vis Mængde af K_1 selv, ved sin egen Virkning, vilde medføre Produktnedbrydelse, idet ikke desto mindre en yderligere Tilførsel af samme Komponent vilde virke produktopbyggende. Og af samme Grund vil man indse det umulige i, at det absolutte Udbytte, uden at frembyde Aftagen, skulde kunne skifte mellem langsommere og hurtigere Tiltagen, d. v. s. at man skulde kunne have tiltagende Grænse-udbytte paa K_1 efter at dets Bevægelsesretning paa et vist Stykke først havde været aftagende. (Se nærmere herom Tarp, anf. Sted p. 109).

b. Flere Variable. Naar man har valgt at illustrere den varierende Proportion mellem K_1 og K_2 paa den Maade, at man forestiller sig K_2 fikseret til en vis absolut Værdi, medens K_1 varierer, er dette naturligvis en Tilfældighed, der ikke paa-virker Resultaterne; den modsatte Opstilling vilde føre til ganske de samme Resultater med Hensyn til det relative Udbytte maalt paa K_1 og maalt paa K_2 . — Naar man nu slipper Forudsætningen om indbyrdes fast Forhold mellem de Komponenter, der hidtil under ett er betegnet K_2 , d. v. s. naar man gaar over til at operere med flere Variable, er det ligeledes klart, at det for Resultaternes Skyld er ligegyldigt, hvilken Opstilling man vælger. Men for Anskuelighedens Skyld maa man utvivlsomt helst vælge at tænke sig fikseret den absolutte Størrelse af den Komponent, der er Nævner i det relative Udbyttebegreb, som man fortrinsvis interesserer sig for. Man vil da som den Enhed, i hvilken den paagældende Komponent (K_n) regnes i det relative Udbyttes Nævner, kunne vælge netop den forudsatte fikserede Mængde af K_n ; da vil det relative Udbyttes Tal altsaa fremstaa som det absolutte Udbyttes Tal divideret med 1. Det absolutte Udbytte er derimod i og for sig selv uden Interesse for de Betragtninger, det her kommer an paa.

Det foreliggende Emne diskuteres ofte med specielt Hensyn paa den organiske Produktion, idet man fremhæver Betydningen af den liebig'ske Lov. Der kan da være Anledning til at tage Udgangspunkt i denne Lov.

Henrik Pedersen citerer i sin Landbrugspolitik (p. 5) Liebig's Formulerings af Loven: „Størrelsen af en Marks Afgrøde staar i Forhold til det for Planternes fuldstændige Udvikling nødvendige Næringsstof, som i en for Planterne egnet Form og Beskaffenhed forekommer i mindst Mængde i Jorden“. Der maa hertil straks gøres en Bemærkning. Meningen med

Udtrykket mindst Mængde kan jo ikke være mindste absolutte Vægtmængde; der maa være tænkt paa den i Relation til Plantens Behov mindste Mængde. Plantens Behov er imidlertid et Begreb, der maa opstilles ud fra Resultatet af Markens Afgrøde; og denne Omstændighed betyder vel egentlig, at „Loven“ ret beset rummer et saa fremtrædende tautologisk Element, at dens Værdi som Lov bliver problematisk, (nemlig den Sætning, at Afgrødemængden staar i Forhold til den for Afgrødemængden afgørende Mængde af ethvert Næringsstof); et andet er naturligvis, at den empiriske Bestemmelse af, hvilke Mængder af hvert enkelt Næringsstof, der er uundværlige for en given Planteart, kan have den største Betydning.¹⁾ — Ud fra de i det foregaaende anlagte Synspunkter vil Interessen imidlertid navnlig samle sig om Fortsættelsen af Henrik Pedersens Fremstilling: „Mere alment har man i nyere Tid fremstillet Forholdet saaledes: Enhver Planteart taaler, at de ydre Vækstbetingelser svinger indenfor visse Grænser. En Vækstbetingelse kan være til Stede i Minimum, d. v. s. saa utilstrækkeligt, at Planten dør; den kan være til Stede i Maximum, d. v. s. i et saa skadeligt Overmaal, at Planten ogsaa dør. Mellem disse to Ydergrænser ligger en gunstigst Middelværdi; er denne til Stede, er vedkommende Vækstbetingelse til Stede i sit Optimum“. Det tekniske Optimum, der her er Tale om, betegner altsaa en saadan Sammensætning af Vækstbetingelser, at Planten naar sin højeste Udvikling, — om man vil: giver det største Udbytte. Dette Udbytte har imidlertid i denne Forbindelse ikke Interesse ved sin absolutte Størrelse, men kun relativt, idet det tænkes maalt med en af Produktionens Komponenter som Nævner. Denne Komponent er den paagældende Planter Spire eller Frø. Det er det saaledes bestemte relative Udbytte, hvis Variationer interesserer. Man kan nu søge at bringe disse Forhold til Udtryk, gældende ikke blot Plantevæksten, men al Produktion.

Lad i et tredimensionalt Koordinatsystem x og z angive Variationerne i henholdsvis den ene (K_1) og den anden (K_2) af to fuldkommen delelige Komponenter, der tænkes at producere

¹⁾ At det ofte i Arbejdet med disse Emner er en Fristelse at opstille Tautologier, ses ogsaa af følgende „mere moderne Formulering“, som Henrik Pedersen (smst) refererer: „1) Det højeste Naturaludbytte (Høstudbytte) naas kun da, naar samtlige Vegetationsbetingelser gennem hele Plantens Vækstperiode er til Stede omkring det harmoniske Optimum. 2) Udbyttet er afgørende bestemt ved den Vækstbetingelse, som er til Stede i utilstrækkelig Intensitet“. — Begge Sætninger er utvivlsomt tautologiske.

i varierende Forhold sammen med en absolut fikseret Mængde af en tredje Komponent (K_3), medens y angiver¹⁾ Produktionsudbyttet pr. Enhed af K_3 (eller, om man vil, det absolutte Produktionsudbytte). Værdierne af y vil da, idet de ligger kontinuerligt ved Siden af hverandre, danne en bakkeformet Kurveflade, hvor et Punkt med Koordinaterne (x_1, z_1, y_1) altsaa angiver, at Udbyttet er y_1 , naar man producerer med et Sæt bestaaende af x_1 Enheder af K_1 , z_1 Enheder af K_2 samt den forudsatte konstante Mængde af K_3 . Kurvefladens Toppunkt er Optimum af det relative Udbytte med Hensyn til K_3 . Imidlertid gælder det for den heromtalte tredimensionale Kurveflade ligesom for den foran betragtede todimensionale Kurve, at det ikke er givet, at der findes noget øvre Minimum; det er m. a. O. ikke givet, at kun et enkelt Punkt frembyder den højeste Værdi af y , men dette kan gælde et stort Parti af Kurvefladen, strækkende sig som en plan Flade ud i det uendelige for alle Værdier af x og af z , der overstiger visse Størrelser.

Ligesom Koordinaterne til Optimum (eventuelt: et af Optimumspunkterne) i den tredimensionale Kurveflade er (x_t, z_t, y_t), vilde man for n samvirkende Komponenter have Optimum i et n -dimensionalt System i Punktet ($x_t, z_t, v_t, \dots, y_t$, ialt n Angivelser). For Anskueligheds Skyld maa man jo tage Udgangspunkt i det tredimensionale System, men man bør stadig overføre Betragtningerne til det almenlydige n -dimensionale System. Som anført vil den af Ordinatligningerne dannede Bakke skraane fra et højeste Punkt eller Areal af højeste Punkter ned saavel mod x -Aksen som mod z -Aksen. At $y=0$ for $z=0$ vil sige at x -Aksen kommer til at ligge i Kurvefladen. Men det er muligt, at $y=0$ ogsaa naar $z=1$ eller $z=2$ eller almindeligt $z=a$. Hvis y først faar positive Værdier for $z=a+1$, vil ifølge Sprogbrugen i foranstaaende Citat $z=a$ være „Minimum“ for Komponent K_2 . Kurvebakken vil da have naaet sin Fod, førend man fra Toppen naar ind til x -Aksen, nemlig allerede i Afstanden a fra denne; i det nærmeste Bælte udenfor x -Aksen er Kurven altsaa en plan Flade. Ganske det samme vil gælde et vist Bælte udenfor z -Aksen, naar $x=b$ er Minimum for Komponent K_1 .

Ligesom Interessen for den todimensionale Kurve som foran nævnt i alt væsentligt er begrænset til Kurvestykket CD ,

¹⁾ Det er lettest at tænke sig y -Aksen som den lodrette Akse.

vil som Regel kun det hertilsvarende Parti paa de flerdimensionale Kurver være af Betydning. Ved at anvende paa den tredimensionale Kurve saadanne Ræsonnementer, der er fuldkommen analoge til de for den todimensionale Kurve fremførte, vil man kunne bestemme Beliggenheden af det til Stykket CD svarende Parti paa den tredimensionale Kurve. Man vil nemlig saavel i x-Aksens som i z-Aksens Dimensioner faa et Kurvebælte, begrænset af Linjer, der svarer til Punkterne C og D, og man vil da i disse to Kurvebælters Skæringsomraade have det søgte Kurveparti. Hvor der forekommer flere end tre indbyrdes varierende Komponenter, svigter den geometriske Illustration, idet man for hver ny tilkommende Komponent maa operere med en ny tilkommende Dimension; man er da henvist til Analogislutninger, idet man ved at operere med Koordinatbestemmelser viderefører Ræsonnementerne til at gælde for et hvilket som helst Dimensionsantal, d. v. s. for et hvilket som helst Komponentantal.

IV. Udbytte pr. Pengeomkostning.

De forskellige Komponenter har et fælles Maal i deres Priser. Ved at sammenlægge disse kan man altsaa faa et sammenfattende Udtryk for Produktionens samtlige Omkostninger og dermed et Udgangspunkt for Bestemmelsen af en vis Produktionstilstand som værende gunstigere end en anden. Man kan forsaavidt sige, at man paa Pengeansættelsernes Omraade finder, hvad man forgæves søgte paa det tekniske Omraade.¹⁾

Der har ganske vist været rejst Tvivl med Hensyn til den ubetingede Berettigelse til at addere Priser. Skønt det jo er givet, at om Priser ikke kunde adderes, kunde Samfundet simpelthen ikke bestaa, vil det dog være paakrævet at gøre den fremførte Kritik til Genstand for en nærmere Betragtning. Navnlig Professor Birck anker jo over, at man „sammenlægger ... alle Støvlers Værdi (sammenlagt Pris) med alle Pibers og alle andre Varers, glemmende, at Værdi i denne Forstand ikke er noget konkret, ikke nogen

¹⁾ Naturligvis kan man ikke tage Prissummer og deres Ændringer som direkte Udtryk for Ulysten; dels influerer herved Indkomstfordelingen, specielt Jordbesiddelsen, dels og navnlig er Opfattelsen af Ulysten paa særlig Maade subjektivt betinget, (jfr. Afsn. II, Slutn.).

Substans, men blot et Forhold. Og Relationer kan ikke adderes¹⁾. Denne Vanskelighed kan nu sikkert ikke siges at være overvundet dermed, at man gør gældende, at Addition af Priser kun tilsyneladende er en Addition af Relationer, idet den i Virkeligheden indebærer en Opsummering af de Goder, der staar bag de optalte Pengebeløb. Dette hjælper ikke. Thi heller ikke Goderne kan i streng Forstand adderes. Ved at lægge artsforskellige Goder ved Siden af hinanden etablerer man en Tilstand, men ikke en egentlig Sum. Derimod synes en Opgørelse at maatte kunne foretages saaledes, at man i et statisk Samfund, eventuelt et Øjebliksbillede af et dynamisk Samfund, vælger et vist Kvantum af en vis Vare og derpaa optæller, med hvor mange Portioner af samtlige øvrige forefundne Goder det valgte Standardkvantum alternativt kan tænkes ombyttet efter de gældende Ombytningsforhold. En Sum af Priser har da Mening som et Antal af saadanne Portioner, idet det altsaa dels er uangivet, hvilke Portioner blandt samtlige foreliggende der er Tale om, og dels er forudsat, at der hersker de og de bestemte Ombytningsforhold mellem de forskellige Goder indbyrdes. Mellem saadanne Samfund, der er adskilte i Tid eller Rum eller begge Dele, vil Sammenligninger i Henseende til Priser da aabenbart kun have Mening i samme Grad som den Forudsætning er opfyldt, at der i Omsætningen indenfor de sammenlignede Samfund indgaar de samme Varer i de samme Ombytningsforhold. Herved maa det naturligvis være forudsat, at det „Standardkvantum“, der er Optællingens teoretiske Udgangspunkt, betales med det samme Antal Pengeenheder paa de to Tidspunkter eller i de to stedligt adskilte Samfund; Addition af Beløb i en given Møntsort før og efter en stærk Købekraftsforandring er aabenbart lige saa meningsløs som en umiddelbar Addition af f. Eks. svenske og danske Kroner paa et Tidspunkt, hvor en svensk Krone køber betydeligt mere end en dansk.

Idet det da forudsættes, at Priser og herunder specielt Komponenternes Priser med god Mening kan adderes under normale Forhold, vil der frembyde sig to Betydninger af Begrebet økonomisk relativt Udbytte, nemlig dels 1) Forholdet mellem fysisk Udbytte og Udgiften til en vis enkelt Komponent, dels 2) Forholdet mellem fysisk Udbytte og Udgiften til samtlige Komponenter.

¹⁾ L. V. Birck: Læren om Grænseværdien I p. 112.

A. Man kan for hvert af disse to Begreber opstille Spørgsmaalet om Aarsagerne til Ændringer i det paagældende relative Udbytte. Af afgørende Betydning er det herved for begge Begrebers Vedkommende at sondre mellem Hensyntagen og Ikke-Hensyntagen til Ændringer i Komponenternes Priser. Undersøgelsen vil naturligt falde i to Stadier, saaledes at man først spørger om det relative Udbyttes forskellige Værdier under Forudsætning af, at Komponenternes Priser forbliver konstante trods Ændringerne i deres anvendte Mængder, idet man da bagefter undersøger det relative Udbyttes Værdier under Hensyntagen til, at Komponenternes Priser ændres som Følge af de foregaaede Variationer. I det følgende søges alene det førstnævnte af disse Spørgsmaal belyst, idet Komponenternes Priser overalt forudsættes konstante.

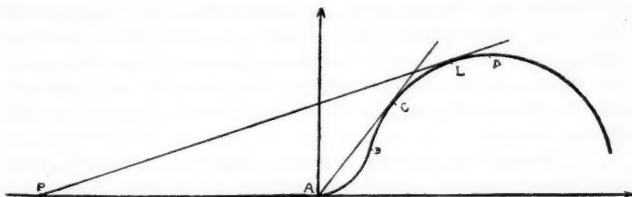
Under denne Forudsætning vil man imidlertid se, at det første af de to ovenfor nævnte relative Udbyttebegreber ikke frembyder noget nyt Problem. Er Komponenternes Priser konstante, vil Udbyttet pr. Enhed af en vis Mængde af en vis Komponent naturligvis være identisk med Udbyttet pr. Enhed af Udgiften til denne Mængde af vedkommende Komponent. Om Aarsagerne til de forskellige Værdier af dette relative Udbyttebegreb er der talt i Afsn. III. I nærværende Afsnit gælder Interessen derfor alene Begrebet Udbytte pr. Udgift til samtlige Komponenter.

Aarsagerne til forskellige Værdier af dette relative Udbytte er under de opstillede Forudsætninger de samme som de i Afsn. III omtalte Aarsager: nemlig enten forskellig Teknik eller forskellig Proportion. Tekniken er der imidlertid ikke her nogen Grund til at komme ind paa. Derimod skal Proportionsforskellighederne søges noget nærmere belyst.

Man betragter atter den todimensionale Kurve, hvor man som det uafhængigt-variable Element har Ændringerne i Forholdet mellem Komponentgruppen K_2 og Komponent K_1 , hvorved man for Nemheds Skyld kan vælge de absolutte Tal, saaledes at K_2 er fiks og K_1 variabel. Ordinaterne angiver ligesom tidligere det absolutte Udbytte, medens man derimod som Abscisse nu regner med Pengeomkostningen til K_1 ; Punkt C betegner den største Værdi af totalt Udbytte divideret med Totaludgiften til K_1 , Punkt B det tilsvarende marginale Begreb o. s. v. Det gælder nu yderligere at finde den Komponentensammensætning, der betegner størst Værdi af Udbytte divideret med Totaludgiften til $K_1 + K_2$, least cost combination, som Taylor kalder den.

Hvorledes ligger dette Punkt — Punkt L — i Forhold til Punkterne B, C og D?

Man kan tænke sig den fikse Udgiftssum til K_2 afsat ad Abscisseaksen fra Punkt A til venstre, hvorved man kommer ud til et Punkt P. Lader man nu Q betegne et vilkaarligt Kurvepunkts Projektionspunkt paa Abscisseaksen, vil altsaa for Produktion med den paagældende Komponentensammensætning Udgiften til den variable Komponent være AQ, men Udgiften til samtlige Komponenter være $PA + AQ = PQ$. Nu vil, som tidligere sagt, det Kurvepunkt, hvis Tangent gaar gennem

A, betegne Optimum, naar man maaler paa en enkelt Komponent; men paa samme Maade vil man se, at det Kurvepunkt, hvis Tangent gaar gennem P, vil betegne Optimum, naar man maaler paa samtlige Komponenter (Punkt L). Dette viser, at L vil ligge mellem C og D, altsaa mellem Yderpunkterne for det Kurvestykke, der i det foregaaende er fremhævet som langt det mest betydningsfulde; der er i denne Forbindelse Grund til at pege paa, at udenfor C og D kan henholdsvis K_2 og K_1 ikke have nogen Pris, da de her virker nedbrydende paa Produktet, hvis de da overhovedet paavirker dette.

Løvrigt kan Beliggenhedsforholdet mellem C og L udtrykkes saaledes: I den Kombination, der betegner økonomisk Optimum maalt paa en enkelt Komponent, vil denne Komponent være til Stede i forholdsvis mindre Mængde end Tilfældet vil være i den Kombination, der betegner Optimum maalt paa samtlige Komponenter. Ønsker man at opnaa det størst mulige Udbytte pr. Enhed af Udgiften til samtlige Komponenter, skal man altsaa ikke belaste nogen Enkeltkomponent med et Samarbejde med en saa stor relativ Mængde af de øvrige Komponenter, som man burde gøre, hvis man ønskede at opnaa det størst mulige Udbytte pr. Udgift til vedkommende Enkeltkomponent; kun naar samtlige øvrige Komponenter er gratis, altsaa $PQ = AQ$, vil naturligvis Optimumspunktet m. H. t.

den enkelte Komponent falde sammen med Optimumspunktet m. H. t. samtlige Komponenter.¹⁾

B. Idet man nu ønsker at opgive Forudsætningen om fixeret indbyrdes Forhold mellem de under Betegnelsen K_2 sammenfattede Komponenter, maa man indføre et n -dimensionalt eller for Anskueligheds Skyld et tredimensionalt System. Lad x og z angive varierende Mængder af to Komponenter, der i forskelligt Forhold tænkes at samarbejde med en vis fixeret Mængde af en tredje Komponent, og lad y angive Forholdet mellem Udbyttet og Udgiften til samtlige Komponenter, saaledes at dette angives for enhver Kombination. Ordinatligningerne vil da danne en Kurveflade, hvis Toppunkt er least cost combination. Dette Punkt — eller rettere det tilsvarende Punkt i et n -dimensionalt System — angiver altsaa den Kombination, hvor samtlige Komponenter er tilstede i det (i Betragtning af de forudsatte Priser) optimale indbyrdes Forhold.

I Betragtning af den Interesse, der knytter sig til denne Optimumsbetingelse, er der Anledning til at gaa ind paa de Specialbetingelser, hvori den lader sig oplede. Man finder da, at saavel 1) Stofkomponenterne (jfr. p. 65) staar i optimalt indbyrdes Forhold, — som ogsaa at 2) Funktionskomponenterne staar i optimalt indbyrdes Forhold, samt endelig at 3) Sættet af Stofkomponenter og Sættet af Funktionskomponenter staar i optimalt indbyrdes Forhold. Om hver af disse tre Bestemmelser skal der gøres et Par Bemærkninger.

1. Produktet bestaar af a Stofdele fra Raavaren (Stofkomponenten) R_1 plus b fra R_2 plus ..., og det er da klart, at om ikke $R_1, R_2, R_3, \dots$ er tilstede i Forholdet $a:b:\dots$, maa nødvendigvis en Del af de relativt rigeligt forekommende Raavarer gaa til Spilde, saaledes at den ikke kommer til at

¹⁾ Naar man som her opererer med Udbyttets fysiske Mængde, bør man ikke — som det af og til sker — indblande den Sætning, at the least cost combination er den Sammensætning, i hvilken hver Komponent's Grænseproduktivitet overensstemmer med dens Pris. Man kan jo netop kun tale om Overensstemmelse mellem Komponentens og Grænseproduktets Pris, men ikke mellem Komponentprisen og Produktmængden. At Priserne paa Produkt og Komponenter maa indstille sig saaledes, at den omtalte Overensstemmelse tilvejebringes, er klart, i alt Fald saa længe fri Konkurrence hersker; men et nærmere Studium af de herhenhørende Vekselvirkninger falder udenfor nærværende Fremstilling bl. a. som Følge af den foran opstillede Forudsætning om fikse Komponentpriser. Det skal blot bemærkes, at det ved Undersøgelsen af Spørgsmaalet vistnok vil være frugtbart at tage Hensyn til de nedenfor under 2 α og 2 β omtalte Sondringer mellem forskellige Grupper af Komponenter.

gøre sig gældende i det relative Udbyttes Tæller, medens derimod Udgiften dertil, forsaavidt der er Tale om en saadan, vejer i Nævneren.

2. Pr. Tidsenhed, fx. pr. Dag, vil en i given Størrelse foreliggende Funktionskomponent i det højeste kunne virke med en vis given Styrke, og betragter man nu først

α) saadanne Funktionskomponenter, der ikke kan variere den Styrke, hvormed de paavirker en Enhed af Produktet, vil en saadan Funktionskomponents Maximalpræstation pr. Dag altsaa kunne udtrykkes i en vis maximal Produktmængde. Men hvis nu denne Produktmængde, til hvis Fremstilling en saadan Funktionskomponent i det højeste kan medvirke, er forskellig for de forskellige i et givet Sæt værende Funktionskomponenter, vil altsaa den Funktionskomponent, hvis Maximum er mindst, sætte en Stopper for den fulde Udnyttelse af de andre Funktionskomponenter. Den uudnyttede Del af disse vil da ved sin Omkostning, forsaavidt der er Tale om en saadan, veje i det relative Udbyttes Nævner, uden tilsvarende Virkning i Tælleren, (medmindre den virker nedbrydende). Den optimale Proportion mellem Funktionskomponenterne er da den, i hvilken alle disse Komponenters maximale Produktbelastning ligger ved det samme Kvantum.

β . Imidlertid vilde man begaa en Fejl ved at forudsætte, at alle Funktionskomponenter er af en saadan Art, at de ikke kan variere den Styrke, hvormed de paavirker en Enhed af Produktet, og at deres Maximalpræstation pr. Tidsenhed derfor skulde være tilstrækkeligt angivet i en maximal Produktmængde. At denne Antagelse vilde være fejlagtig, vil man indse ved at betragte det Faktum, at Forskydninger i Komponenternes Priser medfører, at man vil ændre den indbyrdes Proportion mellem deres anvendte Mængder. Nu tilhører ganske vist Studiet af Følgerne af Ændringer i Komponentpriserne et nyt Stadium i Undersøgelsen, et Stadium, der foran er angivet at skulle holdes udenfor nærværende Fremstilling. Denne Disposition skal ogsaa stadig respekteres. Hvad der her er Tale om, er kun at anvende et Hjælpemiddel til at forstaa Nødvendigheden af at sondre mellem to Grupper af Funktionskomponenter. Hvis alle Funktionskomponenter tilhørte den under α) omtalte Gruppe, vilde enhver Afbigelse fra det optimale Forhold mellem Funktionskomponenterne betyde, at en Del af visse Funktionskomponenter saa at sige vilde hamre i Luften i Stedet for paa Produktet. Ganske uanset

Prisforskydninger vilde da altid en og samme Proportion være den optimale. Naar man imidlertid faktisk anvender forholdsvis lidt af forholdsvis dyre Komponenter, betyder dette, at visse Komponenter kan variere den Styrke, hvormed de paavirker en Enhed af Produktet (fx. Jorden i visse Tilfælde, eller et særlig tydeligt Eksempel: Tilsynsarbejde). Afvigelser fra Optimum betyder for disse Komponenter, at der foreligger en under Hensyn til de givne Priser mindre fordelagtig Beslæggelsesgrad af de paagældende Komponenter.

Baade de under α) og de under β) omtalte Funktionskomponenter — og iøvrigt ligeledes de foran omtalte Stofkomponenter — er kun betragtede indenfor en given Tidsenhed. Man maa imidlertid betragte Produktionsprocessen i hele dens tidslige Udstrækning, d. v. s. man maa tage Hensyn til, at Komponenternes ulige lange Opslidningstid rejser Problemet om et Optimum i Tidsdimensionen. Der er herved den komplicerende Omstændighed, at det kun er for Funktionskomponenterne, ikke for Stofkomponenterne, at der bliver Tale om et Optimum i Tidsdimensionen, idet der jo ikke for Stofkomponenterne ikke gør sig noget Opslidningsmoment gældende. For Funktionskomponenterne gælder det altsaa, at man maa regne med to Optima, der saa at sige ligger i hver sin Dimension: den første Dimension er den, i hvilken det ovenfor diskuterede Optimum hører hjemme, og som gælder uden Hensyn til Tiden; det er vanskeligt at finde en karakteristisk Betegnelse herfor. Den anden Dimension er Tidsdimensionen. Det blev ovenfor nævnt, at man indenfor den første Dimension maa sondre mellem to Grupper af Funktionskomponenter, alt efter om de kan variere den Styrke, hvormed de paavirker en Enhed af Produktet, eller dette ikke er Tilfældet. Man bør maaske indenfor Tidsdimensionen foretage den tilsvarende Sondring, en Tanke, der dog ikke skal forfølges. Det skal blot nævnes, at ligesom man inden for den første Dimension kan have Tomgangstab, forsaavidt som visse Funktionskomponenter helt eller delvis „hamrer i Luften“, kan man analogt i Tidsdimensionen have Tab ved Overlevelsestomgang, idet Funktionskomponenternes ulige lange Opslidningstid medfører, at nogle af dem maa henstaa ubenyttede i den sidste Del af deres Levetid.

3. At arbejde med optimalt Forhold mellem Sættet af Stofkomponenter og Sættet af Funktionskomponenter kaldes sædvanligvis at udnytte et Anlæg til fuld Kapacitet. Kapacitet vil sige Udnyttelsesmulighed, og det er klart, at Udnyttelse

af et givet Anlægs fulde Kapacitet er fuld Udnyttelse af den Funktionskomponent, der bliver fuldt belastet ved en mindre Raavaremængde, end Tilfældet er for nogen anden af Funktionskomponenterne. — Kun i det Anlæg, hvor det indbyrdes Forhold mellem Funktionskomponenterne er optimalt, vil det Sæt af Stofkomponenter, der betyder fuld Belastning af én af Funktionskomponenterne, samtidig betyde fuld Belastning af samtlige øvrige Funktionskomponenter; men det vil ses, at der ogsaa for saadanne Produktionssæt, hvor det indbyrdes Forhold mellem Funktionskomponenterne ikke er optimalt, bliver Spørgsmaal om at udnytte det givne Anlæg til fuldstændig eller ufuldstændig Kapacitet, alt efter om den „først“ belastede Funktionskomponent udnyttes fuldt ud eller ej.

Tager man tillige Opslidningsmomentet i Betragtning, kan man under ett definere et Produktionsanlægs Kapacitet som Produktet af Levetiden for den kortvarigste Komponent og det pr. Tidsenhed producerede Varekvantum, der betegner fuld Belastning af den Funktionskomponent, som er fuldt belastet ved et mindre (eller dog ikke større) Kvantum, end Tilfældet er for nogen anden Funktionskomponent. Uanset om Proportionen mellem et givet Anlægs Funktionskomponenter er optimal eller ikke, vil der naturligvis fra den mindre til den større Udnyttelsesgrad af vedkommende Anlæg være tiltagende Udbytte pr. Enhed af samlede Udgifter.

— Der har været Uenighed om, hvorvidt man nogen Sinde bør give en Enkeltkomponent maximal Belastning, altsaa hvorvidt man overhovedet bør udnytte nogen Enkeltkomponent til dens fulde Kapacitet. Dette er blevet besvaret bekræftende ud fra den Betragtning, at ufuldstændig Udnyttelse vilde medføre Tomgangstab baade for vedkommende Komponent selv og i mange Tilfælde ogsaa for flere eller færre af de øvrige Komponenter. Men Paastanden er blevet benægtet med den Motivering, at det aldrig betaler sig at tilstræbe størst mulig Værdi af Udbytte pr. Enhed af en vis Komponent, saa snart den samvirker med nogen Komponent, der ikke er gratis (p. 88 ned.).

Man vil imidlertid se, at de to tilsyneladende modstridende Paastande i Virkeligheden ikke vedrører hinanden. Hvad den sidst referede Betragtning sigter til, er, at man ikke bør vælge at anskaffe til et Anlæg en saadan Mængde af en vis kvalitativt given Komponent, at der derved opnaas størst mulig Værdi af Udbytte pr. Enhed af Omkostningerne til denne. Og at dette er rigtigt, vil vel næppe nogen bestride.

Men er Komponenten først anskaffet i den rigtige Mængde, bør naturligvis denne Mængde saavidt muligt udnyttes fuldt ud. Det var jo dog aabenbart meningsløst at anskaffe en Komponent-Del, som man ikke agtede at benytte, (medmindre den er fysisk uløselig fra den benyttede Komponent-Del, jfr. herom ndf.). Ingen Driftsherre engagerer med sin gode Vilje mere Arbejdskraft end han kan beskæftige o. s. v. Ved at udnytte til fuld Kapacitet en i rigtig Mængde anskaffet Funktionskomponent vil man faa det størst mulige Udbytte saavel pr. Enhed af Udgiften til denne Mængde som ogsaa pr. Enhed af Produktionens samlede Udgifter.

V. Udvidelsesproblemet.

Som omtalt i Indledningsafsnittet maa man sondre mellem følgende to Problemer: paa den ene Side Spørgsmaalet om, hvorledes Ændringer i Komponenternes Sammensætning ændrer det relative Udbytte (i en nærmere angivet Betydning af dette Ord), herunder navnlig, ved hvilken Kombination man opnaar størst Værdi af relativt Udbytte; og paa den anden Side Udvidelsesproblemet, der opstaar, naar man spørger om, hvorvidt den Kombination, der frembyder størst mulig Værdi af relativt Udbytte, naar en vis absolut Udbyttømængde produceres, vil være den samme som den Kombination, der er den optimale, naar en øget Udbyttømængde produceres; man kunde maaske ogsaa betegne dette sidste Spørgsmaal som det dynamiske Problem om increasing og decreasing return. Det er tidligere nævnt (p. 61), at de Optimumsændringer, der her er Tale om, dels vil skyldes Komponenternes ufuldstændige Delelighed, og dels vil skyldes Komponentprisernes Afhængighed af Produktionsskalaens absolutte Tal. — Medens man har kunnet se bort fra disse to Omstændigheder i den foregaaende Betragtning af det elementære Kombinationsproblem (Afsn. II—IV), er det klart, at et nærmere Studium af Udvidelsesproblemet maa tage saavel Delelighedsmomentet som Knaphedsmomentet op til Behandling. Om Udvidelsesproblemet skal der nedenfor fremsættes nogle enkelte Bemærkninger til Belysning af dets Forhold til det ovenfor behandlede Problem.

Naar man opererer med ufuldstændigt delelige Komponenter, betyder dette, at man ikke kan sammensætte dem paa en hvilken som helst Maade, men kun kan have enkelte

Kombinationer. Hvor den teoretiske Betragtning hidtil har arbejdet med en kontinuerlig Kurve, har man nu kun nogle isolerede Kurvepunkter. Disse Punkter kan imidlertid, naar man ændrer den absolutte Produktionsskala, øges eller i alt Fald ombyttes med andre, hvoriblandt maaske nogle mere gunstigt beliggende end de hidtil gunstigste. Saalænge Produktionsskalaen holdes indenfor en Grænse, der i Praxis vistnok sjældent overskrides, vil det være ved Udvidelse, at man saaledes opnaar Chance for at faa realiseret et Kurvepunkt nærmere ved det potentielle Optimum, end det hidtil har været muligt; man har da m. a. O. et større aktuelt Optimum nu end før. Dette betegnes ofte som Fordelen ved Stordrift.¹⁾ Man kan ved Betragtningen heraf sondre mellem 1) Opnaaelsen af ændret Proportion mellem Stofkomponenterne indbyrdes — et ret betydningsløst Moment, da Stofkomponenterne ofte er fuldstændigt eller næsten fuldstændigt delelige — 2) Opnaaelsen af ændret Proportion mellem Funktionskomponenterne indbyrdes²⁾ samt 3) ændret Proportion mellem Sættet af Stofkomponenter og Sættet af Funktionskomponenter. — 4) Betragter man Produktionsprocessen i dens tidslige Udstrækning, maa man som en fjerde Forbedringsmulighed anføre Tilnærmelsen til det tidslige Optimum, d. v. s. til et Produktionssæt bestaaende af Komponenter, der vil være opslidt samtidig; „lever“ Komponenterne K_1 , K_2 og K_3 i henholdsvis 3, 4 og 5 Aar, vil man ved at udstrække

¹⁾ Man maa sondre mellem Stordriftens Fordele m. H. t. Proportion og Stordriftens Fordele m. H. t. Teknik; kun det første Begreb er omhandlet i Texten. Dette Begreb angaar Fordelen ved at man i Stordriften kan kombinere paa gunstigere Maade Komponenter af samme Art som de i Smaadriften foreliggende, medens Stordriftens Fordele m. H. t. Teknik er Fordelen ved at man — ligeledes p. Gr. a. Komponenternes ufuldstændige Delelighed — kun ved Produktion i en vis stor Skala kan benytte en vis kvalitativt bestemt Sammensætning af Komponenter.

Med Stordriftens Fordele i Henseende til Teknik maa naturligvis ikke forvexles Fordelen ved nye tekniske Opfindelser; disse kan jo ligesaa vel komme til at frembyde Forbedringer for smaa som for store Bedrifter. Der ræsonneres ovenfor overalt, hvor Teknik er omtalt, under Forudsætning af uforandret teknisk Viden.

²⁾ For at ændre denne Proportion maa man øge den absolutte Mængde af en eller flere Komponenter. Denne Forøgelse kan tænkes foretaget enten saaledes, at man saa at sige forøger Stykantalet af den paagældende Komponent, eller saaledes, at man erstatter mindre Stykker af vedkommende Komponent med større. Herved er dog at bemærke, at den Ændring, der i sidste Fald er Tale om, i nogle Tilfælde bør opfattes som Ændring i den paagældende Komponents Art, altsaa en Ændring i Teknik. Afgørelsen er en Skønssag og maa i nogen Grad bero paa den konkrete Undersøgelses Formaal, jfr. foran p. 424.

Produktionen til „Generalnævntiden“ 60 Aar etablere det tidlige Optimum. I en saadan Betragtning maa man dog se bort fra saadanne Komponenter, der bestaar i Indstillingsarbejde, lige nødvendigt for Produktion af en hvilken som helst Mængde (f. Eks. Rydningsarbejde); disse Komponenters „Levetid“ er jo uendelig.

— Foruden af Delelighedsmomentet paavirkes det aktuelle Optimums Ændringer som tidligere nævnt af den Omstændighed, at Komponentpriserne er afhængige af Produktionens absolutte Størrelse. Det vilde føre for vidt paa dette Sted at optage en Analyse af Prisændringernes omfattende Problem; det skal blot nævnes, at Udvidelsens samlede Indflydelse paa det aktuelle Optimums Ændring maa søges som en Resultant af disse to Paavirkninger, paa den ene Side Stordriftens Fordele, paa den anden Side Ændringerne i Komponenternes Priser, — paa den ene Side Delelighedsmomentet, paa den anden Side Knaphedsmomentet.

Man kunde spørge om, hvorvidt den størst mulige Værdi af relativt Udbytte ubetinget er ønskelig. Besvarelsen heraf maa naturligvis tage i Betragtning, at man under Arbejdet med Optimumsbetingelserne kun beskæftiger sig med Profitkalkulationens ene Side: Udbyttmængden pr. totale Udgifter, eller hvad der er det samme, Produktionsudgiften pr. Udbytteenhed, om hvilken det ikke paa Forhaand er givet, om der gælder decreasing eller increasing expenses, naar Produktionen udvides; men Kalkulationens anden Side er Indtægten pr. Udbytteenhed, og denne er som Følge af Grænseefterspørgselspriserens Fald aftagende, naar Mængden øges. Hvorledes Differencen¹⁾ mellem Indtægt og Udgift, altsaa Stykprofiten, varierer, naar Mængden øges, kan selvfølgelig umuligt paa Forhaand siges. Men selv det Punkt, der angiver Maximumsprofit pr. Vareenhed, er ikke ubetinget det gunstigste Punkt. En lille Stykprofit multipliceret med en stor Omsætning kan give større Totalprofit end en stor Stykprofit multipliceret med

¹⁾ Det er klart, at det Punkt, der frembyder størst Værdi af Forskellen mellem Indtægt og Udgift (Punkt M_d) er af langt større Interesse end Punktet for den største Værdi af Forholdet mellem Indtægter og Udgifter (Punkt M_q). Dette sidstnævnte „Optimumspunkt“ er i Texten intetsteds undersøgt, og der skal her kun gøres en enkelt Bemærkning om dets Beliggenhed. For en uægte Brøk kan Differencen Tæller ÷ Nævner øges og dog samtidig Brøken mindskes; og naar Differencen Tæller ÷ Nævner mindskes, vil Brøken altid mindskes. Punkt M_q vil følgelig ligge ved en mindre Produktmængde end Punkt M_d .

en lille Omsætning. Først en Undersøgelse, der tager ogsaa denne Omstændighed i Betragtning, specielt m. H. t. Spørgsmaalet om Konkurrence- eller Monopolpriser, kan føre til en Bestemmelse af den i hvert foreliggende Tilfælde gunstigste absolutte Produktmængde og i Forbindelse dermed til en Bestemmelse af den gunstigste Kombination mellem Produktionens Komponenter.

MINDRE MEDDELELSER.

En Modbemærkning.

I sit Foredrag om „Den danske kronan efter 1914“, aftrykt foran S. 121 ff., gør Professor *Ohlin* som Indledning op med dem, hvis offentlig fremsatte Anskuelser, det danske Valutaspørgsmaal vedrørende, ikke falder sammen med hans. Og derimellem nævner han ogsaa mig. Efter at have citeret en Avisartikel, som jeg har skrevet, knytter Prof. *Ohlin* dertil sin — øjensynlig efter hans Mening afgørende — Kritik, idet han fremdrager to mig tillagte, bærende Synsmaader, hvis Urigtighed han derefter fastslaa. Den ene af disse gaar efter Prof. *Ohlin* ud paa, at jeg som afgørende Kriterium for, om der foreligger en s. k. passiv eller aktiv Inflation bygger paa, om Bevægelserne i Vekselkurserne gaar forud eller følger efter Prisniveauets Forandringer, og den anden synes at være, at jeg skulde opfatte Betalingsbalancen som selvstændig Aarsag, uafhængig af Købekraften i Landet og Nationalbankens Kreditpolitik.

Alt dette er jo imidlertid helt ved Siden af. —

Der findes hverken i de gengivne Citater eller i den nævnte Avisartikel iøvrigt nogetsomhelst, som kan give Støtte for Prof. *Ohlins* Antagelser. Ej heller er der noget Grundlag derfor, i hvad jeg har skrevet om Valutaspørgsmaalet i den seneste Udgave af Hages Haandbog i Handelsvidenskab. Tværtimod vilde blot en nogenlunde opmærksom Læser deraf (navnlig Afsnittet om Papirspenge) hurtigt blive klar over, at Prof. *Ohlin*, der henviser dertil og saaledes vel maa kende lidt til de der givne Fremstillinger, næppe er naaet længere end til Overskrifterne. Og endelig maa det forekomme givet, at Prof. *Ohlin* er ganske ubekendt med, at jeg i nærværende Tidsskrift (Aarg. 1924) har skrevet en Artikel med Titelen: Inflation, Vekselkurser og Prisniveau, der i denne Sammenhæng dog kunde være af nogen Betydning.

I den nævnte Artikel har jeg bl. a. forklaret, at det ikke for Danmarks Vedkommende kan afgøres, om der foreligger en passiv eller aktiv Inflation, ved at undersøge, om Bevægelserne i Vekselkurserne gaar forud for eller følger efter Prisniveauets Forandringer, eftersom Udslaget hos os altid først vil melde sig i Vekselkurserne (S. 421). At jeg nu af Prof. Ohlin skal se mig stukket i Skoene den modsatte Anskuelse er ganske pudsigt, men endnu snurrigere er det dog at se Professoren hæve Pegefingeren og gøre opmærksom paa, at den „observation“, som jeg — altsaa efter hans Opfattelse — mener at have gjort, slet ikke er ny, men har været diskuteret for Aartier siden, naar alt dette i Virkeligheden er mig ganske uvedkommende og kun kan siges, fordi Prof. Ohlin ikke har givet sig Tid til at undersøge, hvad han taler om.

Og paa samme Maade, m. H. t. at jeg skulde opfatte Betalingsbalancen som selvstændig Faktor. Hvor kan Prof. Ohlin tro — selv om Artiklen i Berlingske Tidende er det eneste, han kender fra min Haand om Valutaspørgsmaalet — at jeg skulde være ukendt med Sammenspillet mellem Købekraften i Landet, Nationalbankens Kreditpolitik og Betalingsbalancen, og hvorledes kan han mene, at en Fremhævelse af dette simple og anerkendte Forhold skulde rumme nogen Imødegaaelse af min Opfattelse. Det er virkelig næsten for letbenet. Jeg har faktisk for min Del intet at indvende imod, hvad Prof. Ohlin paa dette Punkt udvikler (S. 123), saa langt som dette nu gaar, hvilket vel tilstrækkelig klart godtgør, at det just ikke egner sig til Modargumenter i Forholdet overfor mig, men jeg mener ganske vist, at Prof. Ohlin gør sig skyldig i en Misforstaaelse, hvis han tror dermed at have sagt det sidste Ord. Hvad der efter min Mening mangler, kunde Prof. Ohlin (naar han nu vilde beskæftige sig med mig) godt have vidst, eftersom jeg med al Tydelighed har fremsat min Anskuelse derom (bl. a. i Hages Haandbog S. 634). Havde Prof. Ohlin ofret lidt Tid derpaa, vilde han have friet sig for at optræde som Kritiker uden at vide tilstrækkelig Besked. **K. Riis-Hansen.**

Kort översikt över nationalekonomien i Sverige¹⁾.

I slutet av 1890-talet började för den ekonomiska vetenskapen i Sverige en ny epok. Tidigare hade den fört en rela-

¹⁾ Från samlingsverket „Sverige“, Hasse W. Tullbergs förlag, Stockholm 1927.

tivt tynande tillvaro, jämfört med förhållandena i de flesta andra kulturländer. Det är svårt att ange några speciella orsaker till den begynnande livaktigheten. Stor betydelse hade utan tvivel startandet av Ekonomisk tidskrift under redaktion af David Davidson i Uppsala. Härtill kom att Knut Wicksell återvänt till Sverige efter sin långa utlandsvistelse, några år senare följd av Gustav Cassel. På lärostolarna i Uppsala, Lund och Stockholm hade därmed kommit tre män som — hur olika de än eljest voro — alla besutto skarpsinne och originalitet i ovanlig grad.

Den ekonomiska vetenskap, som Davidson, Wicksell och Cassel förde fram, var till en början i hög grad teoretiskt inriktad. I detta avseende överensstämde den med traditionerna i nationalekonomiens klassiska land, England, och med den moderna nationalekonomien i Österrike och Italien. Däremot skilde den sig i snart sagt alla avseenden från den ekonomiska vetenskap som för tillfället dominerade i Tyskland under ledning av den s. k. yngre historiska skolan. Denna var utpräglad skeptisk gentemot all teori och sysselsatte sig nästan uteslutande med rent beskrivande monografier, vilka som regel icke innehöllo mycket utöver en ren materialsamling. Om någon nationalekonomisk vetenskaplig systembyggnad kunde man i Tyskland vid denna tidpunkt alls icke tala. Däremot sysselsatte sig såväl Wicksell som Cassel med uppbyggandet av ett ekonomiskt system, en fast stomme, i vilken sedan vetenskapens mera speciella delar kunde inpassas.

Wicksells framställning av nationalekonomiens allmänna del förelåg färdig redan år 1901. I mångt och mycket påminde den om österrikarnas, men det grundläggande orsakssammanhanget framställdes på ett sätt, som närmast överensstämde med Lausanneskolans. Kanske betydelsefullast var den avdelning, som handlade om kapitalräntan, vilken knappast hos någon erhållit en så på djupet gående undersökning som hos Wicksell. Hans arbete betecknar tills vidare slutstenen på den österrikska ränteteorins byggnad, vilken haft ett revolutionerande inflytande.

Även Cassel sysslade först med kapitalränteproblemen, och utvidgade sedan sina undersökningar till hela den allmänna nationalekonomien. Hans Theoretische Sozialökonomie utkom på grund af kriget först år 1918, ehuru den författats redan före kriget. Med ovanlig snabbhet har den slagit igenom och intager utan jämförelse platsen som det i Tyskland mest uppmärksammade och som lärobok mest använda arbetet.

Också i andra länder har det mycket diskuterats och vunnit vidsträckt erkännande som det i vissa avseenden klaraste och bästa av alla nationalekonomiska systemverk. Översättningar föreligga på engelska, franska och japanska språken.

Cassels arbete karakteriseras bl. a. av att det förkastar hela värde läran såsom onödig och vilseledande; i stället bygger det direkt på prisbildningen. Utgångspunkten blir de på marknaden framträdande utbuds- och efterfrågeförhållandena, medan problemen angående de psykologiska processer, som hos varje individ bestämma hans efterfrågan, förklaras falla utanför den ekonomiska vetenskapens ramar.

Också Wicksells arbete, som år 1914 utkom på tyska, har efter kriget tilldragit sig stor uppmärksamhet. I en år 1925 av Amonn författad, bekant översikt över den på tyska språket framträdande teoriens ställning efter kriget ägnas åt Cassel och Wicksell en väsentligt större uppmärksamhet än åt några andra vetenskapsmän.

Det är knappast en tillfällighet att de båda börjat sin bana som matematici. Systembyggandet inom nationalekonomien förutsätter just den förmåga av översikt över invecklade sammanhang, som de matematiska begåvningarna äga och som tränas genom matematiska studier. Uppgiften är ju att lämna en överskådlig bild av det invecklade maskineri, prisbildningen utgör, under klargörande av det fundamentala orsakssammanhållens karaktär.

Av de yngre nationalekonomerna var det endast Fritz Brock, som före kriget hann med ett större teoretiskt arbete, „Den ekonomiska fördelningen och kriserna“, 1909. De däri antydda men icke allsidigt utvecklade tankarna, vilka delvis radikalt avviko från Wicksells och Cassels, har emellertid ej sedan dess närmare utformats eller utbyggts.

Det ligger i sakens natur att detta rent konstruktiva arbete, som gick ut på att draga upp de stora linjerna, nödvändiggjorde abstraktion från en hel del av det ekonomiska livets skiftande mångfald. I första hand gällde det, som nämnts, att få tag på det generella, de grundläggande sammanhangen, icke att beskriva enstaka ekonomiska företeelser. Mycket av den kritik, som riktats mot förkrigstidens nationalekonomi i Sverige såväl som i andra länder — i det man påstått den vara alltför verklighetsfrämmande — är obefogat. Kravet att vetenskapen skall vara konkret och praktisk samt undvika abstraherande förutsättningar är, så länge man befinner sig på det system-

byggande stadiet, uppenbart orimligt. Man kan icke gjuta betongen förrän stål skelettet till en byggnad är färdigt eller smeta på rappningen förrän väggarna finnas där. Men det är förklarligt att många praktiska affärsmän, som icke funno den önskade överensstämmelsen mellan de ekonomiska lärosatserna och sin egen erfarenhet, leddes till den oriktiga slutsatsen, att teorien icke duger i det praktiska livet. Sanningen var naturligtvis att den generella teorien behövde utfyllas, kompletteras og modifieras med hänsyn till mångfalden av speciella omständigheter i varje särskilt fall. Teorien var — och är ofta ännu — ofullständig, icke oriktig.

Det är denna komplettering av den stora systembyggnaden, som framför allt sysselsatt den svenska nationalekonomien under och efter kriget. Undersökningar över betydelsefulla specialproblem, framför allt sådana som haft aktuellt intresse, ha satt sin prägel på det vetenskapliga arbetet. Detta har därigenom helt naturligt antagit en mera „praktisk“ prägel än tidigare, då man vid specialundersökningar icke kan undgå att komma in på ett mera detaljerat studium av det ekonomiska livets mångskiftande företeelser.

Att världskriget och dess efterverkningar påskyndat denna utveckling är givet. Krigshushållningen reste en mängd ekonomiska problem, t. ex. ransonering och produktionsreglering, vilka de nationalekonomiska vetenskapsmännen icke kunde undgå att upptaga till behandling. I stället för undersökningar, som åtminstone i första hand hade blott akademisk betydelse, fick man att göra med problem, av vilkas lösning hela landets ekonomiska liv var i hög grad beroende. Framför allt gällde detta valutaproblemen. Den under kriget fortskridande inflationen medförde en kanske lika genomgripande omvälvning, som alla krigets övriga verkningar tillsammans. Att förhindra eller i varje fall begränsa den blev under några år en allt överskyggande uppgift för den ekonomiska politiken. Här kunde nationalekonomernas ord icke undgå att väga tungt i vågskålen, vilket längre fram skall närmare beröras. Som alltid följde med det växande inflytandet större känsla av ansvar och noggrannare undersökningar.

Bland resultaten av den svenska nationalekonomiens orientering i riktning mot mera konkreta och begränsade problem kunna nämnas Heckschers undersökningar rörande „Världskrigets ekonomi“ och „Svenska produktionsproblem“ samt Bagges rörande „Arbetslönens reglering genom sammanslutningar“. I stället för en abstrakt arbetslöneteor, sådan den nödvändigtvis

måste framträda i systemverk som Wicksells och Cassels, finner man i sistnämnda arbete en detaljerad undersökning över arbetsmarknadens utseende, arbetskraftens rörlighet från ett yrke till ett annat, arbetsavtalens natur m. m., det hela infogat i arbetslöneteoriens ram. Därigenom vinnes en levande bild av åtminstone vissa sidor av de dynamiska löneproblemen, låt vara att mycket material fattas för att man skulle kunna bilda sig en någorlunda exakt uppfattning om en fackförenings förmåga att uppehålla en löneförhöjning på andra arbetargrupper eller konsumenternas bekostnad.

Som redan nämnts hade undersökningarna om penningväsen och växelkurser med nödvändighet en „praktisk“ karaktär så till vida, att deras resultat måste få direkt tillämpning på penningpolitiken. Diskussionen rörde sig först och främst om orsakerna till prisstegringen och till växelkursernas variationer. Vad den förra frågan beträffar, enade sig nationalekonomerna snart om att huvudorsaken icke var varubristen utan låg på „penningsidan“. Särskild Cassel framförde med styrka denna tanke i sin bok „Dyrtid och sedelöversflöd“ år 1917. Så småningom kom man att ägna uppmärksamheten mer och mer åt de bakomliggande faktorer, som betingade den stora sedelemissionen, d. v. s. den liberala kreditgivningen. Riksbankens diskontopolitik gjordes till föremål för mycken kritik såsom icke tillräckligt restriktiv. Tankeutbytet kom därvid mer och mer in på banor, som redan på slutet av 1890-talet utstakats av Wicksell i hans på tyska utgivna arbete: „Geldzins und Güterpreise“, kanhända det mest banbrytande arbete inom penningteorin, som sett dagen det sista halva århundradet, ehuru det på många håll, t. ex. i England, först börjat tillvinna sig förtjänt uppmärksamhet efter världskriget.

Vad växelkurserna beträffar stod meningsutbytet helt och hållet i den Casselska „köpkraftspariteoriens“ tecken. Detta gäller för övrigt icke blott Sverige utan också diskussionen i de flesta andra länder. Gentemot den på många håll rådande uppfattningen, att vissa utländska valutors värde, t. ex. markens, sjunkit på grund av en s. k. ogynnsam betalningsbalans och därför snart åter skulle stiga upp till gamla pari, gjorde Cassel gällande att kursfallet berodde på en minskning av markens inre köpkraft till följd av inre inflation. Under eljest lika omständigheter måste det yttre värdet, växelkursen, röra sig parallellt med det inre värdet, köpkraften gentemot varor och tjänster.

Denna grundtanke, som för övrigt är ett axiom och som

framställt i liknande form av svenska nationalekonomer, främst P. N. Christiernin, redan på 1760-talet men sedan fallit i glömska, är numera överallt accepterad. På de flesta håll fäster man emellertid mera vikt än Cassel vid en del andra faktorer, som också påverka växelkurserna. Vare härmed huru som helst, så är det i varje fall oomtvistligt, att Cassels författarskap — en serie av böcker samt tidskrifts- och tidningsartiklar på snart sagt alla världens språk — utövat ett enormt inflytande på den allmänna meningen och därigenom på den ekonomiska politiken runt om i världen. I sällsynt grad har Cassel förstått att skaifa sig både affärsmännens och vetenskapsmännens gehör, ja tävlar med engelsmannen Keynes om äran att vara efterkrigsperiodens mest läste skriftställare på penningväsendets område.

Som exempel på andra vetenskapliga undersökningar av konkret natur kunna nämnas dels Sven Brismans och Arthur Montgomerys arbeten inom penning- och bankväsendet, Emil Sommarins, Nils Wohllins och Karl Åmarks inom jordbruket, dels åtskilliga av Socialiseringsnämndens och Tull- och traktatkommiténs undersökningar, framför allt den senares huvudbetänkande. För första gången i de många tullkomitéernas historia har ett allvarligt försök gjorts att vetenskapligt fastställa, hur det bestående tullskyddet verkat. Tyvärr äro problemen av en sådan art att ens tillnärmelsevis säkra resultat endast i undantagsfall kunna nås.

Naturligtvis ha också arbeten av uteslutande teoretisk natur sett dagen efter kriget. Till att utfylla luckorna i det stora systemet behövas specialundersökningar också av frågor, som tyvärr endast i ringa grad kunna belysas med erfarenhetsmaterial i statistik eller annan form. Dels ligger detta i problemens natur, dels är den ekonomiska statistiken ännu relativt litet utvecklad. Bland sådana arbeten kunna nämnas Erik Lindahls och Margit Cassels inom finansvetenskapen, Curt Rohtliebs inom jordbruksekonomin, Gunnar Silverstolpes om kapitalbildningen, Gustaf Åkermans om det fasta kapitalets betydelse för räntefoten, Bertil Ohlins om handeln, samt Gunnar Myrdals om den dynamiska prisbildningen. Även i dessa arbeten spåras emellertid en tendens att i görligaste mån kombinera den rena teorien med faktiskt material för att därigenom erhålla en konkret bild.

Kombination av principer och fakta kännetecknar i hög grad Eli Heckschers arbeten inom den ekonomiska historien. Man torde med ett visst fog kunna säga att de flesta tidigare

framställningar inom detta område gjorts av män, som varit mera historiskt än nationalekonomiskt utbildade, vilket försvårat en riktig värdesättning av många grundläggande ekonomiska sammanhang. I essaysamlingen „Ekonomi och historia“ liksom i andra arbeten och uppsatser har Heckscher framhävt och illustrerat betydelsen av att den ekonomiska teorien toges till hjälp vid behandlingen av äldre tiders nationalekonomiska problem. Hans insats på detta område torde kunna betecknas som banbrytande.

Om den svenska nationalekonomien på det hela taget utmärkes av en sällsynt homogenitet, så måste ett undantag därvid göras för Gustaf Steffen som intager en plats för sig såtillvida, att hans arbeten till största delen falla inom sociologien, vilken i mycket ringa grad tillvunnit sig de andras intresse. Inom denna vetenskap intager han en internationellt erkänd position. Nämnas kan hans på tyska utgivna ungdomsarbete om det engelska lönearbetersystemets utveckling, vilket allt fortfarande räknas till standardlitteraturen på detta område. — En annan svensk nationalekonom, som bedrivit sina studier i utlandet, är Sven Helander, en tid verksam i Göteborg men numera professor i Kiel. Hans inom många olika områden fallande arbeten synas ej väsentligt ha påverkats av svenska strömningar.

Till avslutning böra några ord sägas rörande den svenska nationalekonomiens betydelse för landets finansiella och ekonomiska politik. Graden av dess inflytande utgör nämligen på visst sätt ett indicium på styrkan i den ekonomiska vetenskapens allmänna utveckling. Att det förhåller sig så, sammanhänger med att nationalekonomien i motsats till många andra vetenskaper i första rummet har en praktisk inriktning. Dess uppgift är icke blott den, som är gemensam för all vetenskap, att öka vår kunskap om människorna och naturen, utan framför allt att öka våra nyttiga kunskaper om det ekonomiska livet, varigenom vi sättas i stånd att inrätta detta på ett bättre och effektivare sätt. Med andra ord, den ekonomiska vetenskapen avser att vara ett underlag för ekonomisk politik.

Vetenskapsmännens inflytande därvidlag kan vara av två olika slag. För det första kunna de själva direkt medverka vid utformandet av riktlinjerna för den ekonomiska politiken, d. v. s. lägga sitt eget ord i vågskålen. För det andra kunna de genom sin pedagogiska verksamhet öka den ekonomiska allmänbildningen och speciellt de ekonomiska kunskaperna inom bestämmande kretsar.

Vad det första beträffar torde man kunna konstatera, att den nationalekonomiska sakkunskapen under och efter kriget blivit alltmera anlitad i kommitéer och kommissioner och därvid av naturliga skäl utövat stort inflytande på vissa frågors behandling. Detta gäller t. ex. budget-, skatte-, tull-, socialiserings-, arbetslöshets- och bankkommittéerna. Även på annat sätt ha nog nationalekonomerna utövat ett direkt inflytande på den ekonomiska politiken, nämligen genom sina tidningsartiklar, vilka emellanåt synas ha påverkat de personer, som närmast haft att fatta beslut.

Långt större betydelse måste man emellertid tillmätta vetenskapsmännens pedagogiska verksamhet. Att allmänbildningen i ekonomiskt avseende i Sverige står relativt högt är ett faktum, som bekräftas från många håll. Härvidlag har en anmärkningsvärd förbättring gjort sig gällande under de tio sista åren. Just det flitiga tidningsskriveriet av pennor sådana som Bris-mans, Cassels, Heckschers och Silverstolpes tillkommer säkerligen en stor del av förtjänsten härför. Också föredragsverksamheten inom handelskamrar, köpmannaföreningar m. m. har haft sin betydelse, liksom naturligtvis den populärvetenskapliga litteraturens snabba tillväxt. Så gott som samtliga våra ledande nationalekonomer ha nedlagt ett anseeligt arbete härpå. Med undantag för de stora kulturspråken torde intet språk ha en så representativ samling populära läroböcker i allmän nationalekonomi som det svenska i Bris-mans, Heckschers, Sommarins, Silverstolpes och Hendersons bekanta arbeten, det sistnämnda översatt från engelska. Vikten av en på detta sätt spridd ekonomisk allmänbildning kan näppeligen överdrivas. I demokratiska samhällen beror fasthållandet av en sund ekonomisk politik från statens och kommunernas sida i sista hand av den stora massans förståelse för problemens verkliga innebörd och betydelse.

Bertil Ohlin.

BOGANMELDELSER.

RICHARD T. ELY m. fl.: *Nationaløkonomien i Grundtræk*. Paa dansk ved *Carl Iversen*. Kbh. 1927. 443 Sider.

Det er nu en Menneskealder siden, at Richard Ely udgav *Outlines of Economy*. Han havde ypperlige Forudsætninger for et saadant Arbejde. Under et fleraarigt Studium i Tyskland havde han havt Lejlighed til at sætte sig ind i den tyske og østrigske Nationaløkonomi, og hans Bog fik derved en Alsidighed, som man ellers let vilde komme til at savne i en Lærebog paa Engelsk. Senere er Bogen bleven udvidet og omarbejdet under Samarbejde med tre velkendte Fagmænd: Professor Adams ved Yale University, Professor Allyn Young ved Harvard og Statistikerens Max Lorenz, og den har med Rette faaet en meget betydelig Udbredelse. Den foreligger nu i en dansk Bearbejdelse ved Carl Iversen, der med kyndig Haand har gjort en Del Tilføjelser med skandinaviske Forhold for Øje, saaledes m. H. t. Kooperationen og Bankvæsenet, og den fremtræder derefter i en Skikkelse, hvorved man har havt Universitetsundervisningen i Danmark for Øje.

Det er altid meget vanskeligt at omplante en Lærebog fra Amerika til Danmark. En nordamerikansk Student møder sædvanligvis paa Universitetet med en langt ringere Kundskabsfylde end en dansk Student, og man faar ogsaa et levende Indtryk deraf ved i den ældste Udgave at gennemblæse de Spørgsmaal, som Forfatteren forudsætter, at Læseren skal kunne givet Svaret paa efter Gennemarbejdelsen af de enkelte Kapitler. Efter Omarbejdelsen fremtræder Bogen ganske vist i en Skikkelse, der stiller større Krav til Læseren, men det er dog et Spørgsmaal, om der ikke bliver et og andet tilbage, som en dansk Student vilde regne for Selvfølgeligheder, medens man til Gengæld kunde ønske, at andre Afsnit blev mere dybtgaaende. Dette gælder saaledes det første Kapitel, hvor bl. a. Nationaløkonomiens Forhold til andre Videnskaber berøres. Her kan man ikke frigøre sig for den Tanke, at der

er bleven for meget staaende af første Udgave. Saaledes nævnes Matematikens Betydning for Forsikringsvæsenet, men mon man ikke snarere kunde nævne Statistiken, der er uundværlig baade i Forsikringsvæsenet og i andre Afsnit af Nationaløkonomien. Og naar der er Tale om Nationaløkonomiens Historie, vil man ogsaa savne adskilligt. Det kan maaske være rigtigt udførlig at omtale Stuart Mill, ikke paa Grund af hans positive Bidrag til nationaløkonomisk Tænkning, men mere som Vidnesbyrd om, hvorledes et System, efter at være naaet til en tilsyneladende endelig Udformning, i Virkeligheden da ganske naturlig kommer til at vise sine svage Punkter, saa at Reaktionen kommer af sig selv; men man spørger, hvorfor en original Tænkner som Jevons nærmest kun bliver nævnt en passant, skønt hans grundlæggende Tanker har havt langt større Indflydelse paa Bogens Fremstilling af Grænsenyttelæren end den østrigske Skole. Ligesaa meget savner man en udførligere Redegørelse for den Betydning Malthus har havt. Det er som om Befolkningsspørgsmaalet er bleven trængt tilbage, og man kommer uvilkaarlig til at tænke paa en Bemærkning af afdøde N. C. Frederiksen under et Foredrag om Befolkningsspørgsmaalet (1874), at det hørte strengt taget ikke til hans Fag, det hørte ikke til Nationaløkonomien. Det er jo dog til syvende og sidst Mennesket, der er Nationaløkonomiens Hovedemne. Der er ingen som ved noget om Ely, der vil mistænke ham for ikke at have Sans for denne Side af Sagen, og man vilde ikke rette Sismondi's Bebrejdelse mod ham, naar han udbryder: „Er da Rigdom alt, er Mennesker aldeles intet?“ Men naar man gennemgaar Bogen, savner man alligevel af og til et og andet, hvor det særlig kommer til at dreje sig om Mennesker. Det forekommer mig saaledes, at Læseren skulde have en hel Del mere at vide om Arbejdslønnens forskellige Former, f. Eks. Akkordløn, for ikke at tale om de forskellige Lønningsformer, som staar i nærmere eller fjernere Forbindelse med Taylorsystemet.

Oversættelsen er foretaget med megen Omhu og sikker Sans for Sproget. Det er kun en enkelt Gang man kunde ønske et andet Ordvalg. Det gælder f. Eks., naar Oversætteren gengiver „imputed value“ ved „tilregnet Værdi“. Hvad der omtales der, er ikke det samme som det, der ellers gaar ind under Værdilærens „Tilregningsproblem“.

Harald Westergaard.

J. WILCKE: *Kurantmønten 1726—1788*. 406 S. I Kommission hos G. E. C. Gads Forlag. Kbh. 1927.

Med dette tredie Arbejde om dansk Mønt i tidligere Tider har Forf. nu skildret Tiden 1588—1670 og 1726—1788, idet undertegnede Anmelder selv i sin Tid har givet en Fremstilling af Perioden 1671—1726. Man har dermed faaet vort Pengevæsen skildret gennem to Aarhundreder, og jeg tvivler ikke om, at Historieforskningen i de kommende Aar vil vide at værdsætte det Arbejde, Dr. Wilcke med saa stor Indsigt og beundringsværdig Interesse for Emnet har udført. Selvom Udgangspunktet for Forf. i det foreliggende Arbejde saavel som i de foregaaende har været det numismatiske og han derfor interesserer sig stærkere for Møntens Udseende end den vilde gøre, der ser Betydningen af Mønthistorien i en Skildring af Pengeomløbets Historie, er det dog ikke saaledes, at denne Side af Emnet er ganske forsømt. Nationaløkonomen, der læser Bogen, vil vel ikke føle sig helt tilfreds; han mærker, at den økonomiske Side af Mønthistorien kun er sekundær i Forf.s Interesse, men selv om saa er, faar han dog meget nyttigt at vide til Bedømmelse af Tidens møntpolitiske Anskuelser og til at faa et Indtryk af, hvorledes Pengeomløbet i Virkeligheden formede sig. — At gaa ind paa Enkeltheder i større Omfang er næppe her paa sin Plads, men det maa være mig tiladt her at gøre Indsigelse overfor visse Punkter i Bogen.

Paa Grundlag af hamburgske Noteringer for dansk Mønt og Sedler beregner Forf. Værdien af en dansk Rigsdaler til de forskellige Tider, alt efter om den erlagdes i Kroner, grov Kurant o. s. v. Jeg maa mene, at det vilde have været naturligare for den Del af den her omhandlede Periode, for hvilken der findes københavnske Noteringer paa Hamborg Banco, at lægge disse til Grund for en saadan Beregning eller i hvert Fald benytte dem som Korrektur overfor den hamburgske Notering.

Den meget omtalte Møntstrid mellem Hamborg og Danmark behandler Forf. naturligvis ret indgaaende, og hans Standpunkt er det, at Hamborg havde Uret, og ikke mindst støtter han sig i saa Henseende til, at den Valuering af dansk Mønt, som Hamborg gennemførte, var altfor lav i Forhold til den danske Mønts Sølvværdi. Jeg kan ikke dele dette Synspunkt; hvorfor skulde Hamborg sætte dansk Mønt i Forhold til sig egen efter Sølvindholdet? Ja, var det saaledes, at dansk Mønt skulde gaa i Hamborg jævnsides med hamburgsk,

var det maaske naturligt at valuere efter Sølvindholdet, men netop dette ønskede man ikke fra hamburgsk Side; ganske naturligt blev det derfor de Kurser, som fremgik af Betalingsbalancen, der kom til at lægges til Grund for Valueringen, og jeg kan ikke se rettere, end at der er en Sammenhæng mellem Valueringen, der tilsyneladende er for lav, og saa den Omstændighed, som Forf. selv nævner, at Sølv her i Danmark ikke kunde købes til en lavere Pris end 12 Rd. pr. Mark fin. Da det nu samtidig paastaas, at en væsentlig Del af den nye hamburgske Mønt sloges af omsmeltet dansk, tyder alt paa, at Betalingsforholdene mellem Hamborg og Danmark paa det daværende Tidspunkt var saaledes, at Mønten gik til Hamborg, hvorfor ogsaa en Valuing af dansk Mønt her under dens Metalværdi var berettiget.

Endnu et Punkt: Jeg har tidligere hævdet, at de i 1713 udstedte autoriserede Pengesedler havde deres Forbillede i Frankrig. Forf. mener, at Forbilledet nærmest maa søges i de thor Møhlenske Pengesedler af 1695, der ogsaa autoriseredes. Dette er sikkert ikke rigtigt; Sedlerne af 1713 ligner de franske Sedler paa saa mange Punkter, som f. Eks. ved Bestemmelsen om, i hvilket Forhold Mønt og Sedler skulde gaa indbyrdes, at der næppe kan være Tvivl om, hvor Forbilledet er at søge. At Sedlerne af 1713 kaldes autoriserede ligesom Sedlerne af 1695, siger i denne Forbindelse intet — ud fra Datidens Opfattelse maatte vel ethvert Omsætningsmiddel autoriseres af Øvrigheden, der havde Eneret paa Slagning af Mønt.

Axel Nielsen.

G. WESTIN SILVERSTOLPE: *Svenskt näringsliv i tjugonde seklet*. Stockholm. Kooperativa Förbundets Bokförlag 1927. 197 Sider. Pris Kr. 3.25.

Nærværende Bog supplerer samme Forfatters tidligere udsendte „Nationaløkonomi for alle“ (for nylig oversat til Dansk). Den giver paa knap 200 Sider en kort Oversigt over det svenske Næringsliv, beregnet for en bredere Læsekreds. I Sammenligning med de større Lærebøger over samme Emne giver den selvfølgelig færre Detailler, men paa den anden Side giver den en dybere Forestilling om den dybere økonomiske Sammenhæng, som sammenbinder Landets naturlige Hjælpemidler med dets Arbejdskraft og Kapital. Bogen er illustreret med en Del Kort, som viser de forskellige Næringsgrenes geografiske Udbredelse, ligesom der findes adskillige statistiske Tabeller (med Angivelse af den Kilde, hvorfra Tallene er uddraget). Ved

Slutningen af hvert Kapitel er en Literaturfortegnelse. For danske Læsere, der ønsker at skaffe sig et kort Overblik over vort Nabolands økonomiske Forhold, vil Silverstolpes Bog være en udmærket Ledetraad.

Henry Stjernqvist.

KNUD KORST: **Samfundøkonomi**. Arbejdernes Oplysningsforbund. Socialdemokratiets Forlag „Fremad“, København 1926. 156 Sider.

Vor samfundøkonomiske Litteraturs store Mangel paa populære Vejledninger i Samfundøkonomiens Begyndelsesgrunde gør, at man paa Forhaand møder Korsts lille Bog med en Interesse, som holdes fast paa Grund af den selvstændige Maade, han har søgt at løse sin unægtelig svære Opgave paa. Titlen er lidt misvisende, fordi man tror at staa over for en samlet Fremstilling af Samfundøkonomien. Det gør man ikke. Korst har søgt at samle Studiet af Samfundøkonomiens vigtigste Problemer om visse Hovedemner, der hver behandles i sit eget af Bogens 14 Kapitler, og har helt givet Afkald paa den almindelig brugte Inddeling af Stoffet under større samlende Synspunkter. Det er gaaet ud over Overskueligheden, og adskillige vigtige Spørgsmaal er derved slet ikke blevet belyst.

Korst begynder med at omtale det økonomiske Initiativs Afhængighed af Behovene og paaviser derefter, at i vore Dage arbejder de færreste direkte for deres Behovs Tilfredsstillelse, men derimod indirekte gennem Erhvervet; i Tilknytning hertil diskuteres den private Ejendomsret og den frie Konkurrences Betydning for det økonomiske Initiativs Udfoldelse; for Frikonkurrencens Vedkommende gives der dog blot en iøvrigt klar Fremstilling af den historiske Udvikling. De følgende Kapitler behandler Erhvervsdelingen, Virksomhed og Bedrift, Karteller og Truster, navnlig det sidste er særdeles læseværdigt. Korst har søgt at give en Beskrivelse af Erhvervslivets Struktur, men samtidig om end lidt spredt og uoverskueligt behandlet Spørgsmaalet om Specialiseringens og Stordriftens Fordele. De næste Afsnit behandler Socialisering og Kooperation som Afløsere af det nuværende privat organiserede Erhvervsliv. Afsnittet om Kooperation beskriver dog kun Landbrugets Andelsbevægelse, Arbejdernes Produktionsforetagender, Brugsforeninger og Andelsboligforeninger, en Omtale af Kooperationens Grundtanker og Problemer mangler.

Afsnittet om Erhvervsbetingelser hører til de bedste i Bogen. I dette behandles særligt de naturlige Hjælpemidler og deres Betydning for den internationale Arbejdsdeling og Indu-

striernes Lokalisering. De to andre Hovedfaktorer i Produktionen — Forskellen mellem Produktion og Erhverv fremhæves ikke klart — Kapital og Arbejde behandles i hver sit Kapitel. Afsnittet om Kapital hører til Bogens svageste. Korsts eget Kapitalbegreb er, som hans Definitioner iøvrigt næsten alle, meget vagt formuleret, men heller ikke Beskrivelsen af Kapitalens Former er klar. Kun indirekte gennem Bemærkningen, at Kapitaldannelsen viser sig dels som Formueforøgelse, dels sædvanlig som en Forøgelse af Produktionsmidlerne, kommer Modsætningen mellem Erhvervs- og Produktionskapital frem, ellers er det nærmest Erhvervskapitalen, Korst tænker paa. Iøvrigt er det eneste Problem, han kommer ind paa, Kapitaldannelsen, som han paastaar kun for en mindre Del sker ved egentlig Opsparing, men derimod ved at enkelte opnaar store Indtægter; men naar man undlader at forbruge hele denne Indtægt, saa er det vanskeligt at forstaa, at det ikke ogsaa er Opsparing, noget andet er, at Opsparing ikke altid forudsætter Sparsommelighed. Korst siger, at der paa Opsparingsteorien bygges ofte megen Moraliseren. Det forekommer mig, at det gør Korst selv.

Af Omsætningsproblemerne behandler Korst kun Penge-spørgsmaalet, hele Handelspolitikken, Frihandel og Beskyttelse lader han ligge, skønt det sikkert i høj Grad kunde paaregne Interesse hos de Læsere, for hvem Bogen er bestemt. Medens Fremstillingen af Pengenes Historie er god og overskuelig, gælder det modsatte om Behandlingen af Spørgsmaalet om Pengenes Værdi. Herom siger Korst reelt ikke andet, end at Pengenes Købekraft afhænger af Varepriserne, og hvis der udstedes store Mængder af Papirpenge, vil dette hurtigt spores paa Varepriserne. Derefter følger en Fremstilling af Pengenes Kursværdi og Vekselkursernes Dannelse under Guldfoed og Papirfoed (Købekraftsparitetslæren), og det er kun i Relation til Vekselkursernes Forandringer, at Inflationsproblemet behandles „Den hyppigste Aarsag til stigende Priser er erfaringsmæssigt en for stærk Anvendelse af Kreditmidler, hvilket i sidste Instans praktisk vil sige en forøget Udstedelse af Papirpenge“ (S. 95). Her tales der pludseligt om Kreditmidler, et Begreb, der ikke har været brugt før og som ikke nærmere forklares. At Kreditmidlernes samlede Masse gennem Bankernes Laan-givning er adskillige Gange større end Seddelmassen nævnes ikke, tværtimod siges det vildledende, at Inflation ogsaa foruden gennem Statens Finansoperationer kan opstaa ved, at Bankerne under Kapitalmangel finansierer nye Foretagender ved at trække paa Seddelbanken, hvorved Seddelmassen stiger. Det er efter

en saa misvisende Fremstilling dog en Trøst, at Korst slutter med klart at fremhæve, at det er i Kreditpolitikken, at den egentlige Aarsag til Valutasvingningerne maa søges. Meget overraskende kommer umiddelbart herefter Spørgsmaalet „Hvilken Rolle spiller Betalingsbalancen da for Valutakurserne?“ Samme Balance har hidtil ikke været omtalt med et Ord. Senere vendes igen tilbage til Inflationsspørgsmaalet, denne Gang i Forbindelse med Nedskrivning af Møntværdien og Deflation.

Fremstillingen af Forløbet af Inflation henholdsvis Deflation er nærmest under al Kritik slet. Deflationspolitik defineres som en saa stærk Kreditindskrænkning, at der indtræder kunstig Pengeknaphed, selve Deflationsprocessen beskrives saaledes, „— en Deflation og dermed følgende Kreditstramning, Penge-mangel, faldende Indtægt og faldende Priser medfører Krisetilstand i Landets Erhvervsliv, idet Afsætningen og dermed Produktionen indskrænkes stærkt, hvilket atter medfører Falliter, Arbejdsløshed etc.“ Det kunde daarligt være sagt kortere, men om det giver den læge Læser blot nogen Forstaaelse af Problemet maa anses for usandsynligt. Afsnittet slutter med en Henvisning til Diskontopolitikken som Bankernes specielle Mid-del til at regulere Pengemængden, men hvad Diskontopolitik er fortæles hverken her eller senere.

Først i det følgende Afsnit „Prisforhold“, hvori behandles Varepriser og Arbejdsløn, Prissvingninger, Fordelingsomkostninger, Index-tal m. m., kommer Værdilæren til Behandling; vi faar at vide, at Tingenes Bytteværdi eller Pris er meget forskellige, og at man sædvanligvis siger, at disse Prisforskelle skyldes Tilbudets og Efterspørgslens forskellige Størrelse. Efterspørgs-len afhænger af Indtægtens Størrelse og i anden Linie af Behovet, Tilbudet af Produktionsomkostningerne og Muligheden for at opnaa en Monopolprofit, selve Prisdannelsesprocessen værdiges ikke et Ord; derimod faar man den mærkelige For-klaring, at naar to Varer med forskellige Produktionsomkost-ninger kan opnaa samme Pris, er det, fordi Efterspørgslen hyp-pig er saa stærk, at Prisen kan sættes saa højt, at den dækker ogsaa den dyrest producerende Fabriks Omkostninger; som om Prisen ikke vilde blive den samme, selv om denne Fabrik maatte sælge med Tab for at faa Varen afsat. Korst hævder, at Arbejdet i Virkeligheden er Kilden til alle Tings Værdi, skønt han selv to Sider tidligere siger, at, for at en Ting kan have Bytteværdi, maa den have Brugsværdi; det er dog selv-modsigende.

Kapitlet Indtægt og Forbrug er i og for sig velskrevet og

indeholder mange interessante Bemærkninger, det forekommer mig at være en god Idé at behandle Befolkningsforøgelsesproblemet i direkte Tilknytning til Betragtninger over Gennemsnitsindtægternes ringe Størrelse, men de to Indtægtsformer, Grundrente og Kapitalrente, er stedmoderligt behandlet; hvorledes Grundrenten opstaar forklares slet ikke. Kapitalrenten og Profiten skyldes efter Korst Ophobning af Merværdi — Korst er plus royal que le roi, idet han hævder, at Merværdien staar i ligefremt Forhold til det Antal Arbejdere, der beskæftiges —, men da Korst andre Steder i Bogen udtrykkeligt skelner mellem almindelig Kapitalrente og Profit, savner man uvilkaarligt en Omtale af Laanerenten. Bogen indeholder yderligere Afsnit om Kredit og Financiering og om Kriser og Konjunkturer.

Som Helhed virker den Stofordning, Korst har valgt, uheldigt, idet alt for ofte økonomiske Fænomener omtales og enkelte Sider af dem tages op til Undersøgelse, førend det paa gældende Fænomen er blevet beskrevet. Ogsaa synes jeg, at Korst ved at undlade at forklare Udtryk og Begreber, han anvender, ofte stiller for store Krav til sine Læseres Forhaandsviden. En omhyggeligere Afpuksning af Bogen vilde ogsaa have været heldig, mange Uklarheder vilde sikkert derved være blevet rettet og saadanne Ting undgaaet, som f. Eks. at Forklaringen paa Generalomkostninger, der til Overflod findes tre Steder (S. 21, 25 og 105), hver Gang er forskellig, eller som f. Eks., at det siges S. 36, at et Kartel nødvendigvis maa føre en saadan Prispolitik, at ogsaa de daarligste Virksomheder inden for Faget kan klare sig, medens han S. 40 endog under Henvisning til S. 36 nøjes med at hævde, at Karteller som før nævnt ofte maa holde Priserne saa højt, at ogsaa de daarligste Bedrifter kan betale sig. Det er denne Fremstilling, der er den rigtige, idet Kartellet jo undertiden gaar den anden Udvej, at betale de daarligste Virksomheder for at ligge stille.

Hovedindvendingen mod Korsts Bog er ikke, at saa mange Ting ikke er taget med — i en Bog af saa lille Omfang maa dette altid blive Tilfældet; nej, Bogens største Svaghed er, at Behandlingen af Stoffet er ujævn og af meget forskellig Værdi. Saasnt Korst beskriver det nuværende Samfunds Struktur og Organisation, forstaar han at fremstille Stoffet med betydelig Dygtighed og ofte med en forbløffende Detailrigdom. Paa dette Omraade mærker man, at han føler sig hjemme. Saasnt han kommer ind paa Begrebsforklaringer og paa Udredning af Aarsagssammenhængen, bliver Fremstillingen usikker og usammenhængende og ofte saa ufuldstændig, at man hellere maatte være

den foruden; men her laa, det maa indrømmes, ogsaa den vanskeligeste Del af Opgaven. Man kan ikke andet end anerkende det Mod, hvormed Korst har givet sig i Lag med en Opgave, som de, der var nærmere til at tage fat paa, har ladet ligge. Hans Bog er paa Forhaand sikret en stor Udbredelse gennem Arbejdernes Oplysningsforbund, og vil sikkert ogsaa gøre sin Nytte, særligt maaske, hvor den læses sammen med andre Fremstillinger af Samfundsøkonomien, fordi den indeholder en Kritik af de bestaaende Samfundsforhold, som ikke altid kommer tilstrækkeligt frem i andre populære Vejledninger paa dette Omraade.

F. v. Bülow.

Den svenske Bankkommittés Betænkning. 1924 Års Bankkommitté. Betänkande med förslag till lag om ändring i vissa delar av lagen den 22 Juni 1911 (Nr. 74) om bankrörelse m. m. Statens off. utr. 1927: 11. Stockholm 1927. 227 Sider.

Krigstidens og Efterkrigstidens vældige Konjunkturbevægelse har blotlagt adskillige Svagheder indenfor Bankvæsenet, hvilket har medført, at man saavel her i Danmark som i vore nordlige Nabolande har søgt at gøre de indvundne Erfaringer frugtbringende gennem Ændringer i Banklovgivningen, sigtende til at fastlægge Rammerne for en sundere Bankpolitik. I Danmark blev der i 1923 fremsat Forslag til væsentlige Ændringer i Bankloven af 1919, men dette Forslag blev ikke færdigbehandlet; efter et Regeringsskifte i 1925 blev der fremlagt et nyt Forslag, som i noget ændret Form blev vedtaget af Folketinget i Marts 1926 og derefter forelagt i Landstinget. Efter Regeringsskiftet i December 1926 synes Spørgsmaalet om Ændringer i den danske Banklov imidlertid at være stillet i Bero — i hvert Fald foreløbig. Erfaringerne i Norge førte i 1924 til, at dette Land fik en Lov om Aktiebanker, hvorved bemærkes, at der tidligere i Norge, bortset fra nogle enkelte Bestemmelser i andre Love, særlig i Loven om Aktieselskaber, kun var lovgivet om Sparebankernes Forhold. Paa Island oprettedes der i 1923 et Bank- og Sparekasseinspektørembede.

En i 1917 nedsat svensk Bankkommitté blev allerede opløst i 1919, inden den havde fuldført sit Arbejde, men den naaede dog at afgive en Række Betænkninger, der medførte en Del Ændringer i Lovgivningen. I 1924 nedsatte den svenske Regering en ny Kommitté af sagkyndige, som nu efter tre Aars Arbejde har afgivet Betænkning. Denne Betænkning, der er præget af sædvanlig svensk Saglighed og Grundighed i Tilrettelæggelsen af Lovgivningsarbejdet, indeholder en Rigdom af bankpolitiske og praktiske Erfaringer, Synspunkter og

Overvejelser vedrørende vigtige Dele af Kreditbankvæsenet, saaledes at den frembyder et værdifuldt Stof for enhver, der har Interesse for Bankvæsen.

De bankpolitiske Problemer, som det sidste Tiaars Begivenheder har rejst, er i Hovedsagen ens i de nordiske Lande, omend de enkelte Problemer er tillagt forskellig Vigtighed efter Landenes særlige Forhold, en Forskel, der ogsaa giver sig til Kende gennem de forskellige Forslag til Problemernes Løsning, der er fremkommet. Det er saaledes næppe nogen Tilfældighed, at den svenske Kommittébetænkning paa en Række vigtige Omraader ikke indlader sig paa at foreslaa detaillerede Lovregler, men nøjes med at opstille visse Hovedregler, idet Kommittéen iøvrigt vil overlade til Bankspektionen at gennemføre disse Regler i Enkeltheder. Denne Fremgangsmaade, hvorved der kan gives Bankerne større Bevægelsesfrihed, naar blot Realiteterne er i Orden, i Modsætning til et System af Detailregler, der let vil tvinge Inspektionen ind i en mere formalistisk Arbejdsmaade gennem Konstatering af visse Talforholds Tilstedeværelse, maa bygge paa Tillid til, at Bankspektionen har Kraft til uden Støtte af Detailbestemmelser at skaffe sine Synspunkter respekterede gennem deres indre Styrke og i givet Fald at sætte sin Autoritet igennem overfor afvigende Opfattelser hos Bankerne. Denne Kraft kan med større Ret forudsættes at være til Stede i en Bankspektion, der som den svenske er i Besiddelse af en mangeaarig Tradition, end i yngre Bankspektioner, hvor en Tradition først er under Dannelse.

I det følgende skal der redegøres for nogle Hovedpunkter i Betænkningen.

Industrien og Bankerne. Kommittéen har gjort Spørgsmaalet om Forholdet mellem Industrien og Bankerne til Genstand for særlig Undersøgelse. I 1870 forsøgedes 72 pCt. af Sveriges Befolkning af Landbrug og henvend 15 pCt. af Industri og Haandværk. 50 Aar senere — i 1920 — har dette Forhold ændret sig saaledes, at kun 44 pCt. falder paa Landbrug mod 35 pCt. paa Industri. Arbejdertallet i Industrien er steget fra 60,000 til 380,000. Antallet af HK pr. 1000 Arbejdere er steget fra 1324 HK i 1897 til nu ca. 5000 HK. En udpræget Tendens henimod Stordrift har gjort sig gældende. Denne industrielle Ekspansion er for en stor Del sket ved Bankernes Hjælp.

Ved Aarhundredskiftet optoges Spørgsmaalet om Industriens Financiering til Debat, og dette førte i 1909 til en

Lov om særlige Emissionsbanker, ligesom der i 1911 gaves Bankerne en begrænset Ret til at erhverve Aktier, hvilket tidligere havde været forbudt. Industriens øgede Krav om Kredit førte til en stærk Koncentration i det svenske Bankvæsen og til Oprettelse af et udstrakt Filialnæt for derigennem at fremskaffe den nødvendige Forøgelse i Indlaanene. Da Krigen viste sig at blive langvarig, indrettede Bankerne og Næringslivet sig efter de nye Forhold, nye Foretagender stiftedes og gamle udvidedes, alt paa Grundlag af de dengang raadende Priser paa Varer og Arbejdskraft; Sammenslutninger af hidtil selvstændige Foretagender fandt Sted, væsentlig ved Emissionselskabernes Medvirkning og ofte paa Grundlag af en stærk Overkapitalisering. Kritikken slappedes, og Bankerne stillede efterhaanden villigt Kredit til Disposition for Nyanlæg og Udvidelser, først mod Sikkerhed i Aktier, senere gennem direkte Kreditgivning. Kommittéen ser Forklaringen herpaa, dels i Industriens øgede Krav om Midler paa Grund af Pengeværdiens Fald, dels i Pengeoverfloden (særlig af à vista Midler), der var meget fremtrædende i Aarene 1917—20, men gaar iøvrigt ikke nærmere ind paa Spørgsmaalet om Inflationens Aarsager. Krigens Ophør bevirkede, at de særlige Industrier, der var skabt, dels af Krigsbehov, dels af Varemangel under Afspærringen, maatte ophøre eller omlægges, men iøvrigt fortsattes den industrielle Ekspansion, endda i forøget Omfang. Men den ventede Efterspørgsel udeblev, de østeuropæiske Markeder lukkedes, og Centraleuropas Købekraft svarede ikke til dets Varehunger. Konjunkturomslaget i 1920 blev anset for forbigaende, og Produktionen opretholdtes en Tid uformindsket. Den hurtige Stigning af den svenske Krones Værdi ramte derfor Industrien overordentlig haardt. De ophobede Varelagre faldt katastrofalt i Værdi, og Anlæg, der var foretaget under lav Pengeværdi, kunde ikke forrente sig¹⁾. Industrivirksomhedernes Egenkapital forsvandt eller formindskedes, Bankernes Pant i Industri-Aktier blev værdiløse; ogsaa de direkte Fordringer blev ofte mere eller mindre værdiløse, eller Forrentning og Amortisation kom i Fare. Herigennem kom Industrien i større og større Afhængighed af de kreditgivende Banker. Som medvirkende Aarsag hertil nævnes, at Foretagender, der i de gode Aar havde uddelt rigeligt af Fortjenesten til Ak-

¹⁾ Den her refererede Konjunkturudvikling er i meget parallel med den danske, jfr. f. Eks. den kortfattede Konjunkturbeskrivelse i Bankkommissionens Beretning pag. 54—60.

tionærerne, nu kun kunde klare de høje Skatter, der blev paa-lignede dem af de foregaaende Aars høje Indtægter — og som nu skulde afholdes i en Valuta, der var steget til det dobbelte — ved Hjælp af nye Banklaan. Medens Forholdet mellem Industrien og Bankerne ikke før Krigen havde givet Anledning til Betænkelighed, og medens Financieringen under Krigen under den — ganske vist urigtige — Forudsætning af de da-værende Rentabilitetsforholds Vedvaren ikke i og for sig i Al-mindelighed kunde betegnes som uforsvarlig, — giver det nu-værende stærke Afhængighedsforhold Anledning til Bekymring.

Kommittéen søger først at klarlægge de faktiske Forhold og har derfor foretaget en Undersøgelse af Forholdet mellem Egenkapital og Bankgæld i 1913, 1918 og 1924 i svenske Industri-Aktieselskaber (herunder ogsaa Rederier, men ikke Jernbaner og elektriske Kraftstationer) med en Aktiekapital af mindst $\frac{1}{2}$ Mill. Kr. Selskaberne deles paa Grundlag af samtlige foreliggende Oplysninger i tre Kategorier: I. Selskaber, der er uafhængige (som let kan skifte Bankforbindelse). II. Selskaber, der vel er afhængige af Bankforbindelsen, men hvor denne dog ikke kan betragtes som egentlig Ejer af Virksomheden (disse Selskaber kan ikke flytte deres Kredit til anden Bank). III. Selskaber, der paa Grund af stor Bankgæld i Virkeligheden ejes af Bankforbindelsen (og fuldstændig kontrolleres af denne). For 1913 henføres 452 Selskaber med en samlet Egenkapital paa 1246 Mill. Kr. til Gruppe I og 40 Selskaber med en samlet Egenkapital af 64 Mill. Kr. til Grupperne II og III (Bankgæld 84 Mill. Kr.); men for 1924 henføres 507 Selskaber med en samlet Egenkapital af 2594 Mill. Kr. til Gruppe I og 186 Selskaber med en Egenkapital af 654 Mill. Kr. til Grupperne II og III (Bankgæld 852 Mill. Kr.). Dette vil sige, at medens i 1913 kun 5 pCt. af Industriselskaberne, beregnet efter Egenkapital, var afhængige af deres Bankforbindelse, gælder dette i 1924 20 pCt. af Industriselskaberne, altsaa en stærkt forøget Afhængighed af Bankerne. Afhængigheden er størst indenfor Træ- og Papirindustrien, men ogsaa Grube- og Jernværks- samt Maskinindustrien viser betydelig Afhængighed, medens f. Eks. Næringsmiddel- og Gummiindustrien samt i det væsentlige Textil-, Læder- og Skotøjsindustrien er ret uafhængig.

Det vil bemærkes, at denne Undersøgelse kun omfatter Afhængighed som Følge af Kreditgivning, ikke Afhængighed som Følge af Aktie-Interesse eller lign. Kommittéen mener dog paa Grundlag af sine Undersøgelser at kunne fastslaa,

at Afhængighed som Følge af direkte eller indirekte Aktiebesiddelse i Industri-Selskaber eller gennem Belaaning af større Aktieposter i saadanne ikke behøver at tages i Betragtning i større Omfang, særlig fordi de Tilfælde, der foreligger, i Opgørelsen som oftest allerede paa Grund af Kreditydelse er henført til Gruppe III eller vedrører Datterselskaber af saadanne Selskaber.

Kommittéen har ikke fundet Støtte for den Opfattelse, at Bankerne bevidst skulde have stræbt efter Herredømme over Landets Industri; men den mener, at Bankerne i mange Tilfælde gennem uforsvarlig Kreditgivning har bidraget til, at den nuværende Tilstand er fremkommet, ligesom Banklederne har interesseret sig for meget for Emissionsvirksomhed, særlig gennem de Bankerne nærstaaende Emissionsselskaber.

En Ophævelse af den indbyrdes Afhængighed maa anses for ønskelig af flere Grunde: Bankmænd er ikke Industrimænd og har i Almindelighed ikke disse sidstes specielle Uddannelse, ej heller kan de have den fornødne Tid til at hellige sig rent industrielle Opgaver. Kommittéen rører i denne Forbindelse ved et Punkt, som forekommer mig væsentligt, og som ogsaa har givet Anledning til Betragtninger i Danmark, nemlig dette, at et Industriforetagende, der „ejes“ af en Bank, gennem den særlig lette Adgang, det har til at skaffe sig de til Driften nødvendige Midler, kan opretholde en økonomisk set urentabel Drift til direkte Skade for konkurrerende uafhængige Foretagender, som maaske i og for sig har bedre Livsbetingelser; Kommittéen tilføjer, at der ikke savnes Eksempler paa dette Forhold. Endvidere peges der paa, at set fra Industriens Side er en stærk Benyttelse af den kortfristede Bankkredit uheldig, thi selv om den kan fornyes, er Fornyelsen dog ikke paa Forhaand sikret, og endvidere kan større Renteforhøjelser helt omstyrte Kalkulationerne. Ej heller set fra Bankernes Synspunkt er det nære Forhold ønskeligt. Det har ført til store Tab, og til at Bankerne nu tynge af mange frosne Kreditter, hvis Afvikling er vanskelig, idet Panterne nu enten slet ikke kan realiseres, eller dog ikke kan realiseres uden Tab. Denne Udvikling er særlig kendetegnet ved, at oprindelige Driftskreditter er forvandlede til faste Kreditter, et Forhold, der gør det vanskeligt for Bankerne at løse deres egentlige Opgaver.

De nordiske Landes Banksystem har i Tidens Løb udviklet sig til at omfatte ogsaa lange Kreditter, og Kommittéen har sikkert Ret til at pege paa, at dette hænger sammen med Produktionsforholdene i visse indenlandske Industrier. Hermed

følger et vist indbyrdes Afhængighedsforhold, der kun kan ophæves ved en Ændring af selve Systemet. Om dette er ønskeligt, anses for tvivlsomt, i hvert Fald set fra Samfundets Synspunkt; den svenske Industris stærke Udvikling siden Aarhundredskiftet havde næppe været mulig, hvis ikke en Bankkredit af endogsaa større Omfang end sædvanligt i mere kapitalrige Lande var stillet til dens Raadighed. Det er saaledes kun den overdrevne Afhængighed, der skønnes betænkelig.

Frigørelsen fra Afhængigheden maa stort set blive de paagældende Industriens egen Sag. Det haabes, at forbedrede Produktionsforhold med Tiden skal gøre dem i Stand til at tjene tilstrækkeligt til at bringe Bankgælden ned til passende Størrelse; i visse svenske Industrigrene vil dog en Omlægning af Produktionen sikkert blive en Nødvendighed.

Hvad selve Finansieringen angaar, nævnes dels, at Nyemission af Aktier eller Udstedelse af Partialobligationer med Pant i Anlægene naturligvis kan aflaste Bankkrediten, forsaavidt disse Papirer kan placeres i Markedet. Med den endnu raadende Mistro til Aktier er den første Udvej for Tiden lidet anvendelig, medens Omlægningen af Bankgæld til Obligationsslaan under den senere Tids Lettelse paa Kapitalmarkedet sker i betydeligt Omfang. Kommittéen fremsætter derfor ikke — som tidligere paataøkt — Forslag om Oprettelse ved Statens Medvirkning af et særligt Hypothekinstitut for Industrien, men indskrænker sig til at pege paa denne Udvej, hvis Forholdene i Fremtiden skulde gøre den nødvendig. Kommittéen, der i denne Forbindelse henleder Opmærksomheden paa den i 1924 oprettede finske Hypothekbank for Industrien og redegør for dennes Organisation og Virksomhed, synes ikke at have kendt den langt ældre danske industrielle Kreditforening, idet denne tilsvarende danske Institution ikke er omtalt.

Med Hensyn til gennem Lovgivningen at hindre, at overdreven Afhængighed mellem Banker og Industri fremtidig etableres, udtaler Kommittéen, at Erfaringen synes at motivere saadanne Ændringer i Banklovgivningen, som er egnede til at styrke Modstandskraften overfor Fristelserne til at sammenblande Bankernes egentlige Opgaver indenfor Næringslivet med Industriens kommercielle, tekniske og finansielle Interesser. Samarbejdet mellem Industrien og Bankerne er nødvendigt, og begge Parter synes kun at kunne have Gavn af, at der indføres strengere Bestemmelser om Bankernes Aktieerhvervelse og Kreditgivning.

Bankernes Ret til Aktiebesiddelse. Dette Spørgs-

maal har i Sverige sin særlige Historie. Indtil 1911 var det forbudt de svenske Banker overhovedet at drive Handel med eller eje Aktier. En Lov af 1909 om Emissionsbanker tillod dog Bankerne at erhverve Aktier i Emissionsbanker, men denne Adgang blev uden Betydning, idet ingen saadanne oprettedes. Ved den nævnte Lov af 1911 fik Bankerne — foruden deres tidligere Ret til at overtage (pantsette og andre) Aktier til Beskyttelse af Fordringsrettigheder, hvilke Aktier dog snarest skulde afhændes igen — Ret til ogsaa paa anden Vis at erhverve Aktier, men dog kun indenfor ret snævre Grænser; denne Ret indrømmedes kun de større Banker. Hensigten med den saaledes givne Indrømmelse var at give Bankerne en vis begrænset Adgang til at bistaa ved Emissioner, alt til Støtte særlig for Industrien. Denne Ret blev imidlertid hurtigt misbrugt gennem Omgaaelse af Lovens Bestemmelser, idet Bankerne i vidt Omfang dannede Datterselskaber eller Søsterselskaber, der havde til Formaal at erhverve Aktier, hvortil de skaffede sig betydelige Midler fra Bankerne gennem høj Belaaning af de indkøbte Aktier. Denne uheldige Udvikling har medført, at Spørgsmaalet om Bankernes Aktiebesiddelse har staaet paa Dagsordenen i Sverige siden Loven af 1911, og gentagne Undersøgelser og Betænkninger førte i 1921 til en Ændring af Reglerne, hvorved bl. a. Retten til Erhvervelse af alm. handlede Aktier i Emissionsselskaber og holding-companies gøres afhængig af Ministeriets Tilladelse for hvert enkelt af saadanne Selskabers Vedkommende. Af de indviklede Regler skal iøvrigt anføres, at Aktieerhvervelses-Retten kun tilkommer Banker med Egenkapital paa 10 Mill. Kr. og derover, og at Retten er afhængig af Størrelsen af vedkommende Banks Dispositionsfond (i visse Tilfælde af Reservefonden), samt endelig at en Bank til enhver Tid kun maa eje Aktier til et samlet Værdibeløb, der svarer til højst 10 pCt. af Bankens Egenkapital. Aktier i Emissionsselskaber og holding-companies er nu forsvunden af de svenske Bankers Fondsbeholdninger, men ogsaa efter at Erhvervelsen af Aktier er indskrænket til andre Arter, er der lidt betydelige Tab herpaa. Aktiebesiddelsesretten har siden 1911 indført et Spekulationsmoment i svensk Bankvæsen, som efter de indvundne Erfaringer har virket til Skade for Bankernes Soliditet.

Kommittéen mener derfor, at Aktiebesiddelsesretten bør bortfalde og Retstilstanden paa dette Omraade i det store og hele føres tilbage til Forholdene før Loven af 1911. Dette vil ikke blot være i Bankvæsenets, men ogsaa ret beset i Næ-

ringslivets Interesse, idet det vil være sundere for dette, at Emissionsvirksomhed, i det Omfang den er ønskelig, drives af selvstændige Foretagender, adskilt fra Bankerne, saaledes at den finansielle Støtte, Næringslivet iøvrigt behøver, alene ydes i Form af Kredit fra Bankerne, hvorved Bankledernes Bedømmelse af Kreditanmodninger kan blive mere objektiv. Forøvrigt er Emissionsselskaberne nu praktisk taget alle brudt sammen.

Jeg ser ikke rettere, end at den foran skildrede uheldige Udvikling, der har ført til de nugældende komplicerede Lovbestemmelser, maa føres tilbage til, at man ved Loven af 1911 udelukkende har beskæftiget sig med Bankernes Aktiebesiddelse og ikke har givet Regler, der ogsaa omfattede Bankernes Aktiebelaaning og Kreditter mod Sikkerhed delvis i Aktier, under hvilke Former Aktiebesiddelse saa let kan camoufleres, og som ogsaa bortset herfra i givet Fald ikke er uden Betænkelighed som bankmæssig Kreditform.

Udlaan mod Pant i Aktier. Denne Udlaansform er ganske vist i de svenske Banker som Helhed i Aarene fra 1913 til 1919 ikke steget væsentlig stærkere end Indlaanene er steget, men en Betragtning af Tabene i de rekonstruerede Banker viser, at Forholdene i saa Henseende har været forskellige i de forskellige Banker. Saaledes udgjorde f. Eks. i Sydsvenska Kreditaktiebolaget og i Värmlands enskilda bank Tabene ved Aktielaan henholdsvis 63 og 60 pCt. af de samlede Tab, medens Tabene paa Aktielaan f. Eks. i A/B Mälarprovinsernas bank og A/B Svenska lantmännans bank kun udgjorde henholdsvis 19 og 12 pCt. af Tabene. I samtlige øvrige Banker udgjorde Afskrivninger paa Aktielaan i Perioden 1920—25 ikke mindre end 43 pCt. af samtlige Afskrivninger.

Den svenske Bankforening havde allerede før Verdenskrigen Opmærksomheden henvendt paa den Tendens til Stigning i Belaaningskurserne, som Konkurrencen mellem Bankerne let medfører, og havde opstillet en Fortegnelse over Maximums-Belaaningskurser for en Del Værdipapirer, dog kun til Vejledning for Bankerne. En Undersøgelse viser, at Børskurserne for det af denne Notering omfattede Aktiemateriale i Februar 1919 gav en Margin paa 57 pCt. af Belaaningsværdien paa samme Tidspunkt, medens en Beregning for Marts 1922 viser, at Børsværdien nu laa 43 pCt. under Belaaningsværdien i Februar 1919, saaledes at der næppe kan rejses afgørende Indvendinger mod den gennemsnitlige Belaaningsmargin som Helhed betragtet i 1919. Men det maa hævdes, at der

blandt de belaaente Aktier var mange, som end ikke med den videste Margin burde have været belaaent, særlig Aktier i Emissionsselskaber o. lign., der jo repræsenterer den usikreste Del af ofte opskruede Aktieværdier, samt Aktier i Selskaber, hvis Kapital var udvandet ved Friaktier eller paa anden Vis. Og Børskurserne blev i det Hele paa forskellig Vis drevet unaturligt højt op. Det maa navnlig bebrejdes Bankerne, at de ikke under Nedgangen holdt strengt nok paa Kravet om tilstrækkelig Margin paa Aktielaanene.

Kommittéen fremhæver, at en for liberal Kreditgivning mod Pant i Aktier til en vis Grad kan paavirke Pengeværdien i Retning af Inflation ved at lette Adgangen til gennem Aktiebelaaening at gennemføre Nyemissioner; saavel herigennem som gennem de øgede Krav til Kredit til selve de udvidede Virksomheder foranlediges der en Forøgelse i Betalingsmidlerne. Et Middel herimod er en kraftig Renteforhøjelse, særlig for Aktielaan, naar den sker i Tide; men i højere Grad maa man for Tiden sætte sin Lid til, at Erfaringerne fra Krisen skal gøre Banklederne forsigtige i Bedømmelsen af tilbudte Sikkerheder. Da tidligere Krisers Historie imidlertid viser, at saadanne Erfaringer ikke udnyttes af de Generationer, der kommer efter den, der selv har gennemlevet Krisen, maa man med Fremtiden for Øje mene, at visse Lovgivningsforanstaltninger paa dette Omraade vil fremme Bankernes Soliditet.

De Lovforanstaltninger, Kommittéen foreslaar med Hensyn til Aktiekreditter, er særdeles lempelige. De gaar ud paa, at der ved Kredittens Stiftelse skal være en efter Aktiernes Beskaffenhed og efter de øvrige Omstændigheder passende Margin mellem Markedsværdi og Kreditbeløb, at Kreditbeløbet saavidt muligt ikke paa noget Tidspunkt maa overstige Markedsværdien, og at det forbydes at belaaene egne Aktier eller Aktier i Selskaber, der driver Handel med Aktier eller driver Emissionsvirksomhed, dog at det tillades Bankerne at modtage Aktier i saadanne Selskaber til yderligere Sikkerhed for Kreditter, der paa anden Vis er behørigt sikrede. Disse Regler, som sikkert enhver vil finde stemmende med sund Bankpolitik, har særlig deres Betydning ved i givet Fald at kunne begrunde en Indskriden fra Tilsynsmyndighedens Side, en Indskriden der, naar disse Bestemmelser findes i Loven, ikke vil kunne afvises. Ordene „saavidt muligt“ — der ikke er lovteknisk heldige — tager imidlertid kun Sigte paa Tilfælde af pludselige Kursfald, hvorunder Marginen momentant kan blive negativ. Kommittéen er klar over den Fare, der kan ligge i,

at Aktielaan som Helhed faar en for stor Plads i en Banks Udlaansvirksomhed, men foretrækker at overlade til Tilsynsmyndigheden i hvert enkelt Tilfælde at paase, at Overdrivelser ikke fremkommer, og hvis dette sker, da at paatale Forholdet.

Det danske Forslag til ny Banklov indeholder i Modsætning hertil en fast Begrænsning, nemlig en Bestemmelse (§ 12, 2. Stk.) om, at en Bank ikke uden Bankinspektørens Samtykke under nogen Form maa eje eller belaae mere end 30 pCt. af Aktiekapitalen i et andet erhvervsdrivende Selskab og ikke hertil maa anvende mere end 15 pCt. af sin Egenkapital, hvorhos Bankens Aktieinteresser er medtaget under den almindelige Størrelsesbegrænsning for Engagementer. Yderligere er der i det danske Forslag foreslaaet den Begrænsning af en Banks samlede Besiddelse (egen Beholdning) af Aktier af enhver Art, at denne ikke maa overstige en samlet Værdi, der svarer til 50 pCt. af Bankens Egenkapital. De Indvendinger, Kommittéen fremfører mod Bestemmelser af denne Art, synes mig ikke overbevisende. Hovedindvendingerne er, at de med Hensyn til Selskaber, hvis Aktier befinder sig paa faa Hænder, skulde forhindre en i og for sig legitim Kredit — til Skade for Selskabet og uden at dette er nødvendigt af Hensyn til Bankens Interesser. Heroverfor synes Hensynet til at hindre skadelig Sammenblanding af Bank- og Industriinteresser eller af Bank- og Børsinteresser, samt den Omstændighed, at den Margin, som et Selskabs Aktiekapital skulde danne for Risikoen ved dets Bankkredit, indskrænkes i samme Omfang, som Banken — juridisk eller faktisk — ejer Selskabets Aktiekapital¹⁾, mig unægtelig at veje meget tungt — i hvert Fald med danske Erfaringer for Øje. Endvidere anfører Kommittéen de Vanskeligheder, som Dispensationsbeføjelsen maa give Tilsynsmyndigheden, Vanskeligheden ved at finde de rette Procenttal, og Faren for Omgaaelser (gennem Kautionslaan, hvor Kautionsisten har Sikkerhed i Aktieposten).

Noget andet er, at de foreslaaede svenske Bestemmelser rent bankteknisk naturligvis peger paa det rigtige, for saa vidt angaar de saakaldte „Kasselaan“, og at de stiller saavel Tilsynsmyndigheden som Bankerne friere end efter det danske Forslag.

Risikofordelingen. Erfaringerne fra alle Bankkriser har tilfulde vist, hvilke skæbnesvangre Følger en urigtig Risikofordeling kan faa for Bankernes Soliditet. Det er en Grund-

¹⁾ Dette Synspunkt antydes dog i anden Forbindelse af Kommittéen.

sætning for al sund Udlaanspolitik, at der ikke bør fremkomme Engagementer, der er uforholdsmæssige, og dette saavel naar der henses til Størrelsen af den laangivende Banks Egenkapital, som naar der henses til vedkommende Debtors Egenkapital og øvrige Forhold. Undersøger man de senere Aars Bankkatastrofer, saavel i Sverige som i andre Lande, vil man i mangfoldige Tilfælde finde, at Ulykkerne hidrører fra, at der er ydet uforholdsmæssig stor Kredit til en enkelt eller et Faatal af Kunder. Jo mere en saadan Kredit vokser, desto mere er Banken af Hensyn til den store Risiko, den er inde i, bundet til at tilfredsstille Virksomhedens Krav om yderligere Forstrækninger til Nyanlæg eller Udvidelser, selv om Virksomhedens Drift maaske ikke giver Overskud eller muligvis endog giver Tab, og herved forøges Bankens Risiko endmere. Forholdet kan ogsaa medføre Ulemper for hele Næringslivet, idet der ikke er Midler rede til at tilfredsstille andre Næringsdrivendes legitime Kreditbehov.

Kommittéen har til Belysning af Sagen foretaget en Undersøgelse af større Engagements Forekomst i de svenske Banker og har hertil valgt Tidspunktet den 1. Februar 1922, da Bankrekonstruktionerne endnu ikke havde taget nævneværdigt Omfang. Hovedresultaterne af Undersøgelsen for Sveriges daværende 38 Banker er følgende:

Antal Engagementer udgørende:	Industri, Handel og Skibsfart	Aktier o. lign.	Tilsammen
10 pCt. og derover af Egenkapitalen . . .	160	44	204
15 " " " " " . . .	82	31	113
20 " " " " " . . .	52	21	73
25 " " " " " . . .	31	14	45
30 " " " " " . . .	20	13	33
35 " " " " " . . .	18	10	28

Kreditter til Kommuner og til andre Banker er ikke medtaget i Opgørelsen.

Vil man søge saavidt gør ligt at forebygge fremtidige Bankkatastrofer paa Grundlag af Fortidens Erfaringer, bliver Spørgsmaalet om Risikofordelingen et af de væsentligste, og det mest nærliggende er da i selve Lovgivningen at indføre Bestemmelser om en Maximumsgrænse for det enkelte Engagement. Det er imidlertid særdeles vanskeligt at give almene Regler paa dette Omraade uden samtidig at umuliggøre Kreditter, der i og for sig er fuldt naturlige og sikre, og skal alle mulige Undtagelser finde Udtryk i en Lovbestemmelse, maa denne blive meget kompliceret.

I den norske Banklov af 1924 sættes Maximumsgrænsen for et Engagement (incl. Kautionsforpligtelser og stillede Garantier samt Aktier) til 25 pCt. af Bankens Egenkapital. I Engagementet medregnes ikke 1) Laan mod Pant i fast Ejendom indenfor Halvdelen af Skatteværdien, 2) Laan mod Pant i Skibe indenfor Halvdelen af Normalværdien, 3) Laan mod Sikkerhed i saadanne Værdipapirer, som kan medregnes i Bankens Kasse-reserve, 4) Rembourser og 5) Vareveksler. Særlige Bestemmelser er givet om Søster- og Datterselskaber.

I U. S. A. er det i Bestemmelserne af 1925 om Federal reserve banks fastsat, at et enkelt Engagement ikke maa overstige 10 pCt. af Bankens Egenkapital. Dog undtages Handelsveksler og visse særlig sikrede Laan.

I det danske Banklovforslag foreslaas der en Maximumsgrænse paa 35 pCt. af Bankens Egenkapital. I Engagementet skal dog ikke medregnes 1) Rembourser, 2) Laan, der er sikrede ved tilsvarende Indskud i Banken, 3) Laan mod 1. Prioritets Panteret i fast Ejendom indenfor Halvdelen af Ejendoms-skyldværdien, 4) Laan mod Sikkerhed i Stats- og Kreditfor-eningsobligationer, dog kun indenfor $\frac{2}{3}$ af Kursværdien, samt 5) visse Byggelaan. Bankens Bestyrelse og Direktion skal dog ved enstemmig Beslutning kunne forhøje Engagementet op til en Grænse af 50 pCt. af Egenkapitalen. Særlige Bestemmelser gælder om Datterselskaber o. lign. Bankinspektøren skal kunne give Dispensation i særlige Tilfælde.

Kommittéen er enig i det Princip, der ligger til Grund for de foran kort refererede Bestemmelser, men ikke i det Udtryk, dette Princip har givet sig i Lovgivningen. Af Indven-dinger fremhæver Kommittéen særlig det uheldige i det „Fler-banksystem“, der let bliver Resultatet af en Maximumsgrænse, og Vanskeligheden ved at sætte Grænsen rigtigt. Sættes Græn-sen relativt højt, f. Eks. til 25 à 30 pCt. af Bankens Egen-kapital, bliver den ofte — særlig hvor der findes flere saa-danne større Kreditter — uden væsentlig Betydning og kan i givet Fald virke mod sin Hensigt ved at legalisere Kreditter, der ligger op mod den fastsatte Grænse. Sættes Grænsen for lavt, hindrer den legitim Kredit og fører til Omgaelse.

Med fuld Ret gør Kommittéen opmærksom paa, at Pante-sikkerhed i en industriel Ejendom ingenlunde kan anses for fuldt betryggende, selv om den ligger indenfor Halvdelen af Ejendommens Skatteværdi, idet Pantesikkerheden her ofte vil være helt afhængig af vedkommende Industrivirksomheds Pro-

duktionsvilkaar, en Indvending, der rammer den paagældende norske og foreslaaede danske Undtagelsesbestemmelse haardt.

Kommittéen har valgt at foreslaa en generelt formet Moralregel optaget i Bankloven, nemlig et Paalæg til Bankerne om med særlig Opmærksomhed at overvaage, at der ikke ydes saa store Kreditter til enkelte eller med hinanden nært økonomisk forbundne Debitorer, at dette medfører Fare for Bankens Sikkerhed. Særlig fremhæves i denne Forbindelse store Kreditter mod Sikkerhed i Aktier i samme Selskab.

Den nærmere Gennemførelse i Praksis af denne Regel overlades af Bankinspektionen, for hvilken den naturligvis betyder en Styrkelse ved Fremsættelse af Krav om Nedbringelse af uforholdsmæssig store og risikable Engagementer. Bestemmelsens Affattelse gør det muligt for Tilsynsmyndigheden at tage alt fornødent Hensyn til Sikkerheden, af hvad Art denne end er, og til Debitors hele økonomiske Stilling.

I denne Forbindelse kan det nævnes, at det er en gammel Regel i svensk Bankvirksomhed — en Regel, der har fundet Udtryk i de stadfæstede Vedtægter for Bankerne — at der for enhver ydet Kredit skal forefindes Sikkerhed (Real-sikkerhed eller Navnesikkerhed), hvilket medfører, at Blanco-kreditter ikke forekommer i svenske Banker. Denne Regel foreslaas nu optaget i selve Bankloven, idet visse Undtagelser dog foreslaas (Kreditter til Stat, Kommuner og andre Banker, korte Driftskreditter m. v.). Sikkerheden skal være undersøgt af Banken og fundet betryggende, hvorved forstaas, at der skal foreligge gode objektive Grunde for, at Sikkerheden er taget god. Hvad specielt angaar Laan til en Banks Direktører — hvilket efter Kommittéens Udtalelse paa langt nær har forekommet i Sverige i samme Omfang som f. Eks. i Danmark — og Laan til en Banks Revisorer — eller til Foretagender, hvori saadanne har en væsentlig økonomisk Interesse — foreslaas det, at Laan til saadanne kun maa ydes mod Pupillarsikkerhed; under Bestemmelsen indbefattes Veksel- og Kautionsforpligtelser overfor Banken. En Banks Bestyrelsesmedlemmer maa kun faa Kredit i Banken mod fuldgodt Pant eller gennem Diskontering af virkelige Handelsveksler.

Tilsynsmyndighedens Opgaver og Beføjelser. Kommittéen fremhæver, at der efter hver økonomisk Kriseperiode og særlig i den nu forløbne Efterkrigstid med de store Tab for Bankerne er fremkommet Kritik mod Bankinspektionen: Den har ikke været tilstrækkelig effektiv eller har i hvert Fald ikke udnyttet sin Myndighed kraftigt nok, eller dens Indgriben

er kommet for sent. Fra anden Side har man med lignende Styrke angrebet Bankinspektionen for, at den uberettiget skulde have blandet sig i Bankernes Kreditgivning og Udbyttepolitik.

Det ligger i Sagens Natur, at en Institution med saa vanskelige og delikate Opgaver som Bankinspektionens, maa blive bedømt forskelligt; men den forskellige Opfattelse kan sikkert føres tilbage til en lignende Forskel i vedkommendes egen Stilling: om det er en Debitor-, Aktionær- eller Indskyderinteresse, der paavirker Bedømmelsen. En Bankdebitor ser i Reglen optimistisk paa sine egne Forhold og kan ikke billige, at hans Forhold kritiseres overfor Banken fra Tilsynsmyndighedens Side. Foranstaltninger, der beskærer en Banks Udbytte, vækker ikke blide Følelser hos Aktionærerne eller deres Repræsentanter i Bankledelsen. Det er efter Sagens Natur kun lidet af Tilsynsmyndighedens Virksomhed, der kommer til Offentlighedens Kundskab, særlig ikke de talrige Tilfælde, hvor Tilsynets Indgriben i Tide har forhindret eller begrænset en skæbnesvanger Kreditgivning.

Bankinspektionen i Sverige har til Hovedopgave:

- 1) At paase, at Banklovgivningens og Vedtægternes Bestemmelser overholdes.
- 2) Udviklingen har medført, at det er blevet Bankinspektionens betydningsfuldeste Opgave at undersøge Bankernes Virksomhed ud fra et Sikkerhedssynspunkt, uanset om Lov- eller Vedtægtsbestemmelser i givet Fald er overtraadt eller ikke.
- 3) At overvaage, at de Oplysninger, som ved det offentlige Medvirkning gives Publikum om Bankernes Forhold, er rigtige, og det ikke blot rigtige i formel Henseende.

Til Varetagelse af disse Opgaver er Bankinspektionen understøttet med ret vidtgaaende Beføjelser til at skride ind paa forskellig Vis.

Kommittéen mener ikke, at der kan være Tvivl om Tilsynsmyndighedens Nytte; en saadan Tvivl findes næppe nu mere i større Kredse, og den deles i hvert Fald ikke af Bankerne selv. Saa længe der findes en speciel Lovgivning om Bankerne, maa Tilsynet med denne ifølge Sagens Natur føres af en hertil særlig organiseret fritstaaende Myndighed. Tilsynsmyndigheden skal ikke være Overdirektion for Bankerne — det er disses Ledelse, der skal disponere og have Ansvaret for Virksomheden — men Bankinspektionens Myndighed maa paa den anden Side ikke begrænses for stærkt. Bankinspek-

tionen har større Forudsætninger end hver enkelt Bank for at kunne betragte Bankvæsenet under et Helhedssynspunkt og at kunne bedømme Bankernes Virksomhed paa længere Sigt, og det er gavnligt for en Bankledelse at se sin Virksomhed bedømt ud fra dette videre Synspunkt og at faa Kendskab til Bankinspektionens herudfra dannede Mening om Bankens Stilling, selv om denne Bedømmelse viser sig at være streng.

Kommittéen har fundet det rigtigt at foreslaa Bankinspektionens Opgaver og Beføjelser klarere præciseret i Loven, end det nu er Tilfældet, ogsaa for derigennem at tilvejebringe Forudsætninger for en rigtigere Bedømmelse af Værdien af Tilsynet med Bankerne. I saa Henseende kan det være af Interesse særlig at pege paa, hvad Bankinspektionen ikke skal have til Opgave. Den skal f. Eks. ikke have til Pligt at paase, at Bankerne overholder saadanne almindelige Lovbestemmelser, som i en eller anden Henseende finder Anvendelse ogsaa paa Banker. Den skal ikke have Pligt til at efterspore og opdage Bedragerier, Falsk eller andre Forbrydelser, men bør kunne gaa ud fra Bankens Dokumenter og Bogføring ved sin Bedømmelse af Bankens virkelige Stilling. Ej heller skal den være pligtig til at foretage ren Talrevision el. lign. i Bankerne, men skal dog naturligvis sikre sig, at Bankerne selv har et tilfredsstillende internt Kontrolsystem.

Herved er der redegjort for de vigtigste Punkter i Betænkningen. Det skal yderligere nævnes, at den mislykkede Lovgivning om særlige Emissionsbanker foreslaas helt ophævet, medens Spørgsmaalet om Regulering af Emissionsvirksomheden som saadan henvises til Aktieselskabs- og Børslovgivningen. Med Hensyn til Spørgsmaalet, om der i Sverige kan siges at foreligge et Bankmonopol, udtrykker Kommittéen sig med megen Forbeholdenhed og gør ikke dette delikate Spørgsmaal til Genstand for nogen særlig dybtgaaende Behandling. Efter Kommittéens Mening udøves der ikke noget Enevælde indenfor eller gennem svensk Bankvirksomhed, og det kan ej heller siges, at Konkurrencen mellem Bankerne er ophævet. Endvidere har Kommittéen underkastet Spørgsmaalet om et nærmere Samarbejde mellem Riksbanken og Tilsynsmyndigheden om særlig Undersøgelse, uden at denne Undersøgelse dog kan siges at have ført til Forslag af særlig Betydning eller Rækkevidde. I et særligt Afsnit er der kortfattet og klart gjort Rede for Bankernes Funktion i det økonomiske Liv. Endelig skal det omtales, at Kommittéen har overvejet at foreslaa Lovforanstaltninger mod de saakaldte

kunstige Indlaan, der fremkommer ved, at en Laantager i Banken faar Laanet udbetalt ikke i Kontanter, men i et Indlaansbevis, som først forfalder til Betaling om lang Tid, hvorefter Laantageren skaffer sig Kontanter ved at belaae Indlaansbeviset. Kommittéen peger paa, at slige Transaktioner kan have skadelig Indvirkning paa Pengeværdien og kan friste Bankledelserne til uforsvarlig Kreditgivning, idet der ikke straks skal udbetales Laantagerne noget Beløb, samt at Erfaringen har vist, at saadanne Indlaansbeviser, naar de ved Forfaldstid bliver præsenterede til Indfrielse, kan berede Bankerne Vanskeligheder. Kommittéen ønsker at forhindre saadanne Transaktioner, men den foreslaaede Bestemmelse i saa Henseende, nemlig en Begrænsning af Opsigelsesfristen til eet Aar fra Stiftelsen eller eet Aar fra Opsigelsestidspunktet, forekommer mig ikke at give tilstrækkelig Betyggelse mod Misbrug. Vil man overhovedet give Lovregler paa dette Omraade, synes det mig paakrævet helt at forbyde Udfærdigelse af Indlaansbeviser i Forbindelse med Ydelse af Laan. Den paagældende Transaktion, der kan misbruges til Skabelse af falske Indlaan, synes mig særdeles betænkelig, og det vilde være af Interesse at faa oplyst, om de svenske Banker virkelig i større Omfang paa en saa haandfast Maade skulde have praktiseret den kendte bankpolitiske Sætning om, at Udlaan skaber Indlaan.

Betænkningen er i det Hele præget af det Hovedsynspunkt, at al Lovgivning paa det økonomiske Omraade bør ske med en vis Varsomhed. Kommittéen anser det ikke for rigtigt — selv om det maatte kunne gennemføres i Praxis — at baandlægge Bankernes Virksomhed gennem altfor mange Detailforskrifter vedrørende Kreditgivningen, men anser det for gavnligt, at der i Lovgivningen opstilles saadanne almindelige Grundsætninger for Bankvirksomheden, som er egnede til at lede denne ad sunde Baner, og kun saadanne Restriktioner, som Erfaringen viser er berettigede, bør lovfæstes. Gennemførelsen i Enkeltheder af de opstillede Principper overlades til Tilsynsmyndigheden, der styrkes og udrustes med den fornødne Myndighed til at kunne gribe ind overfor Misligheder, hvad enten disse drejer sig om Forseelser mod Lov og Vedtægter eller mod de fundamentale Principper for Bankernes og Bankvæsenets Soliditet.

Holger Koed.

THOMAS SINDING: **Forbrukssamvirket**. Forretnings- og Organisationsprincipper. Oslo 1927. Cammermeyers Boghandel. 240 Sider.

Den skandinaviske kooperative Literatur er i de senere Aar blevet beriget med flere gode Bøger. Nu udkommer der fra Norge igen en Bog om Kooperation, som i flere Henseender er det bedste af det hidtil skrevne om Emnet. Sinding søger ved at gaa udenom Dogmer og Slagord at give en rent socialøkonomisk Skildring af Forbrugerkooperationen ud fra almindelige socialøkonomiske Synspunkter. Opgaven har dels været at give en Fremstilling af det organisationsmæssigt særegne ved den kooperative Vareproduktion og -distribution, dels at belyse de samfundsøkonomiske Virkninger af Kooperations Konkurrence med de private Virksomheder. Bogen er for største Delen almindelige Betragtninger, men indenfor disses Ramme mener Forfatteren at det skulde være Socialøkonomiens videre Opgave at foretage nøjagtige statistiske regnskabsmæssige Undersøgelser.

Nogen Definition ønsker Sinding ikke at komme ind paa, idet det som oftest er ugørligt at udtømme økonomiske Organisationsformers Væsen i samlende Formler. Man maa først beskrive faktisk forekommende kooperative Foretagender i Hovedtrækkene, hvorefter Definitionen bliver overflødig — i hvert Fald kan den højst blive en lang og indviklet Sætning, som opsummerer Beskrivelsen. Som to væsentlige Træk ved Kooperationen nævnes dog i denne Forbindelse Bevægelsens sociale Karakter og Formindsnelsen i Tallet paa Mellemlid.

Første Trediedel behandler forskellige organisationsmæssige Principper: 1) Salg til Dagspriser, 2) kontant Betaling, 3) Foreningernes Aabenhed og 4) Medlemmernes Forhold til Ledelsen.

Til Prispolitiken bemærkes, at Begrebet „Dagspriser“ for mange Varer ikke er let at angive med Sikkerhed, hvorfor Kooperationen faar et vist Spillerum i sine Prisfastsættelser. For at holde lave Priser taler Hensynet til de fattigste, som altid vil købe der, hvor de i Øjeblikket kan faa Varerne billigst. Paa den anden Side vil højere Priser — og dermed højere Dividende ved Aarets Udgang — have sin Tiltrækning paa mange og virke som en Slags tvungen Opsparing. Der er imidlertid den Fare — fra Medlemmernes Synspunkt — ved høje Dividender, at disse ofte giver Anledning til Krav fra Funktionærerne om Lønforhøjelse.

Kravet om kontant Salg muliggør lavere Priser, dels ved at spare en Renteudgift for Foreningen, og dels ved at der

undgaas Tab paa usolide Betalere. Naar der fra Kooperationens Side peges paa, at Privathandelens Kredit til Kunderne bringer disse i et Afhængighedsforhold til Købmændene, saa er dette ikke — efter Sindings Mening — en Grund for Kooperationen til ikke at give Kredit. Faren ligger nemlig tværtimod i, at Foreningen bliver afhængig af Medlemmernes Betalingsevne.

Princippet om, at alle og enhver skal have Adgang til at blive Medlem af Foreningerne, gælder ikke ubetinget. Saalænge der er ubegrænset Adgang til at faa Varer, er Foreningerne selv i Almindelighed interesseret i at faa saa mange Medlemmer som muligt; men standser Varetilførslen — som under Krigen — er det berettiget at nægte Optagelsen af nye Medlemmer, saaledes som man gjorde det i en Række norske Foreninger. Det er Sindings Opfattelse, at man ogsaa burde være gaaet denne Vej i Danmark. Endvidere rejses det Spørgsmaal, om de af Arbejderne oprettede Foreninger ikke vilde være berettigede til at standse for Tilgang fra andre Samfundsklasser, hvis de engang fik saa store Reservefonds, at Indtægten af disse vilde blive af væsentlig Betydning. Dette Formaal kan opnaas blot ved at lægge Udsalgene fortrinsvis i Arbejderkvarterer. — Om den frie Adgang til at udtræde af Foreningen bemærkes, at dette Forhold hidtil ikke har haft stor Interesse, da der har været stadig Fremgang i Medlemstallet. I det Øjeblik Bevægelsen standser sin Fremmarch, vil Spørgsmaalet imidlertid rejse sig, og man vil da sikkert i nogen Grad begrænse det enkelte Medlems Ret til ved Udmeldelse at trække væsentlige Beløb ud af Foreningen paa eengang. Iøvrigt vil store Reservefonds virke som en god Modvægt mod de skadelige Følger af mange Udmeldelser.

Under Afsnittet om Medlemmerne og Ledelsen omtales Kooperationens demokratiske Styreform, hvor hvert Medlem har een Stemme. I Oslo er det dog en Betingelse for at udøve Stemmeret, at man har købt for mindst 300 Kroner. Den formidskede Indflydelse for det enkelte Medlem forklares som den naturlige Følge af Bevægelsens Vækst. Nu har Medlemmerne kun Adgang til gennem de offentliggjorte Beretninger at følge Udviklingen, hvorimod det nærmere Kendskab til Enkeltheder forbeholdes Repræsentanterne. I Modsætning til ved Rigsdag og Kommunalbestyrelse er Medlemmerne ikke i Stand til at bedømme den enkelte Repræsentants Virksomhed, saa man ved de aarlige Kredsmøder maa kritisere Repræsentantskabet som Helhed.

I et følgende Afsnit gives en Fremstilling af de private Foretagender. Det paavises bl. a. herunder, at det man i Social-økonomien kalder for Driftsherregævinst kan betragtes ud fra to forskellige Synsvinkler: dels den Fremgang, som blot svarer til andres Tilbagegang, dels et Tillæg for selve dette at have baaret en Risiko. Iøvrigt mener Sinding, at Risikoen ved Detailomsætning er mindre end i mange andre Virksomhedsgrene. — I Modsætning til Industrien benytter Detailhandelen kun i ringe Grad Stordrift, hvilket skyldes Frikonkurrencen. Her som paa saa mange andre Omraader viser det sig altsaa, at Frikonkurrencen ingenlunde giver det største samfundsøkonomiske Udbytte. Efter forskellige Betragtninger over Detailhandelen og Varepriserne slutter Sinding dette Afsnit med at stille Spørgsmaalet: Hvor højt skal man vurdere Forbrugernes Interesse i at have en Detailhandel lige ved sin Bopæl? Det bliver en Bedømmelse af rene Konsumentinteresser, som det er vanskelig at anslaa i Penge.

Sidste Halvdel af Bogen omhandler Kooperationens økonomiske Stilling i Samfundet.

Forbrugernes Stilling som Driftsherrer er bestemt af, at det Overskud, der eventuelt fremkommer, næsten udelukkende skyldes dem selv. Det er derfor naturligt, at Overskuddet kun fordeles mellem Medlemmerne. Ofte prøver man imidlertid at gøre Funktionærerne særligt interesseret i Foreningerne ved at give dem Andel af Overskuddet under een eller anden Form. I Storbritannien har saaledes tidligere den skotske Fællesforening praktiseret dette System, men forlod det af forskellige Grunde i 1918. I Oslo har man stadigt et saadant System.

I følgende Afsnit skildres, hvorledes Kooperationen for at faa nogen Betydning maa virke hen til at koncentrere Omsætningen paa færre Led, ligesom Forholdet til Monopoler indgaaende diskuteres.

Tilslidst analyseres Overskuddet, saavel Aarsagerne dertil som dets Anvendelse. Sinding skelner mellem dynamiske og statiske Dele af Overskuddet. Som dynamiske Bestanddele nævnes 1) Besparelser ved at Bestyrerlønnen er beskeden i Sammenligning med den Godtgørelse, Købmændene faar for tilsvarende Arbejde, 2) Besparelser ved den tekniske Koncentration, 3) Renteudbytte af opsparede Fonds, 4) Besparelser ved at undgaa Arbejdskonflikter, 5) Inflationsfortjenester under Perioder med stigende Priser. I Modsætning til de dynamiske Aarsager opstilles de statiske, der fremkommer selv efter at Kooperationen har konkurreret med Privathandelen i længere

Tid. De statiske Bestanddele, som i større eller mindre Grad er Godtgørelse for Ofre fra Medlemmernes Side, er følgende: 1) Risiko for Forbrugerne (navnlig i Begyndelsen af Foreningens Levetid), 2) Kontant Salg (den vigtigste Aarsag til statisk Overskud), 3) Muligvis højere Priser, 4) Muligvis mindre „Tilgift“, 5) Forskellige Besparelser ved Lokaler og Ekspedition, 6) Fast Kundekreds. Alle disse forskellige Aarsager til Overskud behandles udførligere.

Uden at forringe nogen af de andre Bøger om Kooperationen, som er skrevet i Skandinavien, tør man dog sige, at vi her endelig har faaet det Værk, som paa en fuldtud videnskabelig Maade behandler denne vigtige Samfundsbevægelse. Hertil kommer, at Fremstillingen helt igennem er klar og letforstaaelig, saaledes at Bogen maa være selvskreven som Grundbog i Studiekredse om Forbrugskooperation.

Henry Stjernqvist.

J. MORGAN REES. **Unemployment as an international problem.** (P. S. King & Son) London. 1926 (188 S.). Pris 10 sh. 6 d.

Det er naturligt efter den sidste halve Snes Aars Erfaringer at forsøge en Behandling af Arbejdsløsheden som et internationalt Problem. Der har ikke blot i de samme Perioder været stor og langvarig Arbejdsløshed i mange Lande, hvad der jo kunde forklares ved, at ensartede indre Aarsager har virket flere Steder, og eventuelt, at en vis psykologisk „Smitte“ har faaet Ondets Udbrud til at brede sig fra Land til Land. Nej! Løjnefaldende Aarsager til Arbejdsløsheden i de enkelte Lande har været af international Natur: Grænseflytninger, Opstaaen af nye Stater og Sønderlemmelse af gamle, Ødelæggelse af Statsfinanser paa Grund af Krigens Begivenheder med deraf følgende Inflation, Krigserstatning, Europas Krigsgæld til Amerika, Tab af oversøiske Markeder, den paatrængende Eksport fra Lande med Kapitalflugt og indadtil højere vurderet Valuta o. s. v.

Det er derfor berettiget og paaskønnelsesværdigt, naar Mr. Rees har søgt at samle dette omfattende og aktuelle Spørgsmaal i en forholdsvis kort Bog. Det er dog ikke lykkedes ham at faa noget særligt værdifuldt ud af det. Der gives bl. a. Statistik over Arbejdsløsheden og Udenrigshandlen i mange Lande, store Mængder af Tabeller og Tal i Teksten, som alligevel er utilstrækkelige for en Bedømmelse af Sammenhængen mellem de to Forhold, fordi man faar meget lidt

at vide om Eksportens og Importens Sammensætning. Total-eksportens Værdi har jo ingenlunde i et Land som Danmark samme naturlige Forbindelse med Beskæftigelsesgraden som i et Land som England. Ved Behandlingen af Arbejdsløshedstallene er der ogsaa taget det mindst mulige Hensyn til de normale aarlige Svingninger. Disse ufuldstændige Samlinger af Materiale tager Plads, som mere nyttigt kunde være anvendt dels til en detailleret Analyse af en Del af Erfaringerne og dels til en rent teoretisk Undersøgelse af Spørgsmaalet. En fyldigere international Arbejdsløshedstatistik og Undersøgelse af de dermed i Forbindelse staaende Spørgsmaal findes i det internationale Arbejdsbureaus „Studies and Reports“ (se specielt „Unemployment 1920—23“ og „Unemployment in its national and international aspects“, Referat af en Konference i London 1924), som Forfatteren i stor Udstrækning har anvendt.

Forfatteren hører til de idealistiske, internationaltsindede Englændere. Løsning af Arbejdsløshedsspørgsmaalet, ikke alene i England, men ogsaa i andre Lande, er for ham et første Skridt mod Freden. Han tror, at den eneste Maade, hvorpaa Europa kan faa sin Købekraft igen er ved drastisk Ændring af Fredstraktaten, navnlig Opgivelse af Erstatningsydelser og alle Straffebestemmelser; og han udtaler klart i det ret udførlige Referat af Forhandlingerne mellem de allierede om Fredsbetingelserne, at Regningen til Tyskland blev forhøjet efter Vaabenstilstanden, bl. a. at Krigspensionerne blev føjet til „by a lawyer's trick“. Han ønsker et stabilt Prisniveau — med eller uden Anvendelse af Guldet som Basis — samt en Fordeling af Raastofferne mellem Landene til faste Verdenspriser. „Kun paa denne Basis er det muligt at løse Arbejdsløshedsspørgsmaalet. For de, der behersker Pengene og Raastofferne, bestemmer over Krig og Fred samt over Livsbetingelser og Velfærd for Verdens Befolkning“.

Forfatteren interesserer sig ogsaa for den moderne amerikanske Kreditpolitik og citerer i denne Anledning Udtalelser af H. O. Henderson og Keynes; der findes ialt Fald paa dette Punkt noget i Bogen — om hurtig Anvendelse af de bankpolitiske Midler saavel overfor for stærkt Opsving som det modsatte — som kan være nyttigt for en Del danske Læsere.

F. Zeuthen.

FRANZ OPPENHEIMER: **Der Arbeitslohn.** Kritische Studie. Jena. Verlag von Gustav Fischer. 1926. 74 Sider.

En fuldstændig Lønteori skal efter Oppenheimer bestaa af flere Dele. For det første skal den i Almindelighed forklare Aarsagen til Arbejdsindkomsternes Forskellighed. I ethvert Samfund, hvori der hersker Frikonkurrence, fordeler Indkomsterne sig nemlig efter Arbejdskraftens Kvalifikation saaledes, at Priserne i det lange Løb og i Gennemsnit, d. v. s. i det statiske Samfund, er i den „naturlige Afstand“ fra hverandre, svarende til Sjældenheden af de personlige Egenskaber. Denne Tilstand lader sig grafisk fremstille ved „Lønpyramiden“ eller en „binomial Kurve“. En saadan Teori er dog ikke tilstrækkelig til at forklare den egentlige Arbejds løn i snævrere Forstand. Karl Marx har engang sagt, at Arbejds lønnen skal ses i Forbindelse med Lønarbejde, hvilket igen vil sige Klasse-samfund og da især det kapitalistiske Klassesamfund. Dette kapitalistiske Samfund har da sine særlige Lønproblemer: Hvad er Aarsagen og hvorledes bestemmes Højden af Lønnen? Opgaven er at give en fælles Forklaring paa disse to Spørgsmaal.

Den følgende Fremstilling indledes med en kort Kritik af Fysiokraternes og Klassikernes Opfattelse og giver derefter i et længere Afsnit en Imødegåelse af Heinrich Dietzels Produktivitetsteori. I næste Kapitel faar man et kort Resumé af Oppenheimers egen Teori. I Modsætning til alle tidligere Teorier lægges afgørende Vægt paa Magtforholdene i de forskellige Epoker, medens det benægtes, at Grundrente, Kapitalrente og Arbejds løn opstaar som Følge af — og faar tilregnet en Andel i Udbyttet i Overensstemmelse med — rene økonomiske Love. Dette Grundaxiom om den oprindelige Akkumulation deles ifølge Oppenheimer af alle klassiske og efterklassiske Økonomer — ogsaa Marx. Uden iøvrigt at ville optræde som Fortolker af Marx, maa jeg dog vedrørende dette Punkt hen-vise til „Kapitalen“s Bind I Kapitel 24: „Die sogenannte ursprüngliche Akkumulation“, hvori Marx netop med bidende Haan sammenligner Vulgærøkonomernes Tro paa „die ursprüngliche Akkumulation“ med Troen paa Syndefaldet, og hvor han iøvrigt nærmere beskriver de historiske Magtforhold. — Oppenheimers Opfattelse er nu den, at samtlige historiske Stater er blevet grundlagt som Klassestater ved voldsom Undertrykkelse af et Folk gennem et andet Folk. Erobringen medfører overalt Dannelser af Klasser (Stænder) og af Storgodser. Den borgerlige Revolution ophæver de politiske Stænder, men de økonomiske Klasser vedbliver at bestaa, og efter som før ejes al

Jorden af et — ofte lille — Mindretal, medens Flertallet af Befolkningen er spærret fra Jorden — er „freier landloser Arbeiter“.

Dette er Oppenheimers Svar paa det første Problem ved den kapitalistiske Arbejdsløn: Aarsagen. Og heraf følger ogsaa Svaret paa det andet Spørgsmaal: Lønnens Højde. Det underste Lag i Lønpyramiden dannes af Landarbejderne, der — under forskellige Forudsætninger — er nødt til at nøjes med det fysiologiske Eksistensminimum. Udfra denne Lønbasis ansættes de øvrige Arbejderes Løn „nach der Seltenheit der persönlichen Vorbedingungen in der natürlichen Distanz“.

De følgende Kapitler behandler Heinrich von Thünen og Grænsenyttelæren, og i en „Kritische Nachlese“ gives en Antikritik af Paul Arndts: „Lohngesetz und Lohnarif“.

Oppenheimer diskuterer omtrent paa hver anden Side mod Dietzel, hvilket gør Bogen noget vanskelig at læse for dem, der ikke er fortrolige med Dietzels Forfatterskab. Iøvrigt faar man flere Steder den Opfattelse, at Oppenheimer ikke føler sig tilstrækkelig anerkendt. Det følger af det sagte, at man i nærværende Skrift ikke har nogen afrundet Fremstilling af „Arbejdslønnen“, men dette udelukker ikke — tværtimod — at man træffer adskillige frugtbare Tanker.

Henry Stjernqvist.

Ungarisches Wirtschafts-Jahrbuch. Budapest 1927. 372 Sider.

Den ungarske Statistiker Kőrösy skrev engang til mig om et statistisk Arbejde: „Det er desværre skrevet paa ungarsk, altsaa begravet.“ Dette Hjertesuk kunde være berettiget nok i Ungarns Velmagtsdage, men det er endnu mere begrundet nu, efter at Verdenskrigen har reduceret Landets Omraade til en Trediedel, og to Revolutioner er gaaet hen over det. Det er derfor ganske naturligt, at en Kreds af ungarske Fagmænd ved en Aarbog som den her nævnte søger at gøre Udlandet bekendt med, hvad der foregaar i deres Fædreland under de energiske Bestræbelser, der udfoldes for at bringe hele Erhvervslevet paa Fode.

Aarbogen, som nu er udkommet for tredje Gang, under Redaktion af Gustav Bokor, beskæftiger sig med alle Omraader af det økonomiske Liv. En kort Indledning af Gustav Graz, der i sin Tid var Minister under det gamle Regimente, giver Oplysning om Forfatningen med den interessante Valglov og

Deputeretkammerets mærkelig ensartede Sammensætning, der muliggør det for Grev Bethlen at regere med en kompakt Majoritet (83 pCt. af Medlemmerne). Derefter følger en Række Afsnit om de forskellige økonomiske Virksomheder og om de offentlige Finanser. Efter en ulykkebringende Inflationsperiode, under hvilken den ungarske Industri var ved at gaa til Grunde, begyndte Genrejsningsarbejdet for tre Aar siden, med finansiell Støtte fra Udlandet, hvorved Ungarn fik tilført en Del Kapital, rigtignok til en høj Rente, for største Delen $7\frac{1}{2}$ pCt. Denne Kapital kom baade Landbrug og Industri til Gode. Aarbogen giver det Indtryk, at Genrejsningsarbejdet i det store og hele giver gode Løfter for Fremtiden. Endnu var dog Arbejdernes Realløn ikke naaet op paa Højde med, hvad der gjaldt før Krigen.

H. W.

ARBEJDSLØN OG ARBEJDSLØSHED

Foredrag i Nationalekonomisk Forening den 7. November 1927

Af K. Vedel-Petersen

Ganske naturligt har den voldsomme Arbejdsløshed, der har hærget Europa siden 1921, ført til Undersøgelse af, hvilke Aarsager der har været i Virksomhed, og hvilke Hjælpe midler der kunde bringes i Anvendelse derimod. Som Hovedaarsag udpegedes almindeligt det indtraadte Prisfald, og det var derfor med en særlig Betænkelighed, at man blev Vidne til, at Arbejdsløsheden, trods Prisfaldets Ophør, faldt i Leje paa et ret konstant, men væsentlig højere Niveau end normalt. Denne lagttagelse medførte derfor ogsaa en Frygt for, at Arbejdsløsheden permanent vilde holde sig paa et Niveau, der laa to til tre Gange højere end før Krigen.

Som Aarsager til dette Forhold har man snart udpeget Krigstidens Kapitaltab, for Europas Vedkommende Tabet af de oversøiske Markeder eller Forstyrrelsen i Omsætningen ved Ruslands Isolering eller ved de nye Toldmure rundt i Verden.

Men i det seneste Par Aar har Spørgsmaalet om Sammenhængen imellem Arbejdslønnens Højde og Ledigheden været Genstand for en lidenskabelig Diskussion — baade teoretisk og praktisk — baade herhjemme og udenlands.

Aarsagsforbindelsen mellem Arbejdslønnens Højde og Arbejdsløsheden synes da ogsaa at ligge lige for, idet Problemet Arbejdsløn og Ledighed maa kunne formuleres som dette: Gælder den almindelige Lov om Relationen mellem en Vares Pris og dens Afsættelighed ogsaa, hvor Varen er Arbejdskraft og hvor Prisen er Løn? Spiller der her Forhold ind, der komplicerer Problemet og tvinger os til at moderere Erfaringerne om Prisens Indflydelse paa afsat Mængde.

Det vil være hensigtsmæssigt først at præcisere de Begreber, der skal tales om.

Ved Arbejdsløshed forstaar man det Forhold, at Tilbud om Ydelse af Arbejde paa det givne Tidspunkt og til de givne Betingelser overstiger Efterspørgslen efter Arbejdskraft. Og et Maal for Arbejdsløsheden har man i det Antal Arbejdstimer, som der faktisk i et Samfund arbejdes færre end det, som Arbejderne var villige til at præstere paa de givne Arbejdsbetingelser. Dette Maal er jo teoretisk rigtigt, men praktisk ugørligt at faa oplyst. Paa den anden Side præciseres herved, at den, der arbejder paa indskrænket Tid, faktisk er arbejdsløs i almindelig Forstand i et vist Antal Timer.

Arbejdsløshed er imidlertid en daarlig Betegnelse for dette Misforhold. Vi ynker ikke den, der er arbejdsløs — fordi han er uden Arbejde — men fordi han er uden Fortjeneste, og vi beklager det samfundsmæssigt, fordi Forholdene af en eller anden Grund hindrer ham ved sit Arbejde i selv at frembringe det Nytteoverskud, som han behøver for at eksistere.

Naar jeg anholder Ordet, er det fordi det forleder til at tro, at det væsentlige i Problemet er at fremskaffe Arbejde, og de Bestræbelser og Forslag, der kommer frem, bærer Præg af denne Misforstaaelse. Det er ikke Arbejde, der mangler, det er Mulighed for Fortjeneste, Mulighed for Produktion. Jeg ser her bort fra det menneskelige Tab, at naar Arbejdslejligheden kommer igen, da ofte ikke længere træffer samme Mand, der enten er gaaet til Bunds, eller i alt Fald er bleven af ringere Værdi.

I et Samfund gælder det jo ikke netop om at underkaste sig saa megen Anstrengelse som muligt, men derimod at gøre Arbejdet saa effektivt som muligt, saa Værditilvæksten bliver størst mulig. At give Arbejde kan være en udmærket Maade at yde Understøttelse paa baade fagligt og moralsk, men ikke økonomisk, og man løser ikke Arbejdsløshedsspørgsmaalet ad den Vej.

Problemet er derfor ikke noget Beskæftigelsesproblem, idet Arbejdets Mængde er ubegrænset, det er et Prisproblem, det er Spørgsmaalet om Produktionens Resultat og dens Omkostninger.

Men derfor bør det dog erindres, at Produktionens Formaal er at skaffe Midler til Dækning af de menneskelige Behov — ogsaa af Behovet for Ledighed. Det er en af Produktionens Opgaver at skabe Arbejdsløshed, men det er Fordelingens Opgave at gøre Ledigheden til et Gode.

Arbejdslønnen defineres som den Pris, der betales for Raadigheden over Produktionsfaktoren Arbejde.

Naar Arbejdslønnen er en Pris, er vi opfordrede til at undersøge, hvorledes denne dannes, og vi kan da ligesaa lidt betragte Arbejdslønnen som en Gave eller en social Udgift (den er tværtimod en Del af den nationale Indtægt) som vi kan se den fra Arbejderens Synspunkt, d. v. s. som Købekraft. Om Arbejderen kan hævde sin Levestandard eller ej er i denne Forbindelse irrelevant. Dernæst siger Definitionen, at Lønnen ydes for at opnaa Raadighed over Arbejdskraft, saaledes at det pointeres, at det er overladt til Køberen, hvad han kan faa ud af den. Derfor er det ikke Timelønnen end ikke Aarsfortjenesten, der her interesserer os, det er Lønnen pr. produceret Vareenhed eller Arbejdslønnen som Produktionsomkostning. For Driftsherren er Arbejdsløn Udgift pr. Vareenhed, for Arbejderen Indtægt pr. Tidsenhed; hvor Driftsherre og Arbejder bør mødes er ved lav Stykløn, der paa Grund af teknisk Effektivitet omformes til høj Ugeløn, men i sig selv er denne intet Maal for Arbejdsomkostningen.

Man kan derfor sige, at hvad Arbejderen tjener om Ugen eller i Timen bør være Arbejdsgiveren uvedkommende, idet dennes Interesse er Arbejdsløn pr. produceret Vareenhed; den almindelig anvendte Lønstatistik er da direkte skadelig, for saa vidt den frister Arbejdsgiveren til urigtige Slutninger. Jeg kunde tænke tænke mig, at en Arbejdsgiverorganisation, naar den faar Lønningslister ind, der viser f. Eks. en Timefortjeneste paa 2,25, henstiller til Brancheforeningen om ikke Akkordsatserne er for høje.

Men Arbejdslønstatistiken viser jo hverken Arbejdslønnen som Indkomst (thi Beskæftigelsesgraden er jo variabel), ej heller Lønnen som Omkostning. Derfor er da ogsaa de Sammenligninger, der foretages med 1913—14 som Grundlag, uden videre Mening, fordi derved vises jo blot, at den Arbejder, der i 1914 kunde købe f. Eks. $1\frac{1}{2}$ Pd. Margarine for sin Timeløn, i 1927 kan købe 2 Pd. Margarine. Det er klart, at dette er fuldstændig ligegyldigt som Argument i Striden om Lønnens Højde, naar man da ikke holder paa en fast, uforanderlig Realløn.

Arbejdslønnens Højde bestemmes teoretisk af Forholdet mellem Tilbud og Efterspørgsel eller af Arbejdskraftens relative Knaphed; Lønfastsættelsens Opgave er at begrænse Efterspørgselen til det disponible Tilbud og omvendt at lokke en Efterspørgsel frem, stor nok til at aftage den tilbudte Mængde.

Det menneskelige Arbejde er som bekendt en af de fire Produktionsfaktorer, hvoraf de tre andre er Produktionsmidlerne,

Jorden og Driftsherren. Hver for sig kræver de et Vederlag, og Spørgsmaalet er da, hvoraf tages dette Vederlag, og hvor stort er det tilsammen. Det er da straks klart, at saavel Arbejdsløn som Kapital, Jordrente og Driftsherregevinst maa tages af den Værdi, der skabes ved Produktionsfaktorerens Samvirken eller af Produktionsresultatet, og at deres Sum hverken kan være større eller mindre end dette, om vi gaar ud fra, at der ikke er andre Deltagere i Udbyttet end Ejerne af disse Faktorer.

Ved Produktionsresultatet forstaar jeg Forskellen mellem Værdien af det, der forbruges under Produktionen og det færdige Produkts Værdi, altsaa den Værdi, som Samfundet har vundet netop ved Produktionen — Status før Produktionen og efter Produktionen. Den samlede Værditilvækst, der opnaas ved et Samfunds produktive Virksomhed, repræsenterer Samfundets samlede Købeevne, og det er denne, der udøver Efterspørgselen efter Faktorerne, altsaa ogsaa efter Arbejdskraft. I et statisk Samfund svarer Totalprisen paa et Produkt til den samtidig skabte Købekraft, der jo netop er den Indtægt, der tilfalder Deltagerne i Produktionen.

Det er saaledes disse sidste, der gennem deres Vareefterspørgsel ogsaa efterspørger Produktionsfaktorerne, men denne Efterspørgsel udøves ikke direkte, men gennem Driftsherrene.

Driftsherrenes samfundsmæssige Funktion er da at kombinere Samfundets produktive Kræfter, og de vil i dette Arbejde være ledet af Ønsket om den størst mulige Rentabilitet, idet de vil søge at anskaffe Produktionsfaktorerne saa billigt som muligt og i de Kvantiteter, der giver størst Afkastning. Men naar Driftslederen møder med sin Efterspørgsel paa Markedet, finder han relativt faste Priser paa saavel Jord som Produktionsmidler og Arbejde. Og da disse Produktionsfaktorer dels i et vist Maal kan erstatte hinanden og dels kan bringes i Samvirke under forskellige Organisationsformer, bliver det hans Kunst at finde det mest økonomiske System, alt under Hensyn til deres indbyrdes Priser og Nytte i Systemet.

Der vil derfor i stort Omfang kunne blive Tale om Substitution af den ene Faktor med den anden, naar den enkelte Faktors Nytte i et vist Mængdeforhold er lavere end dens Pris. Særlig vil Arbejdskraften være udsat for Substitution ved Maskinkraft, en Udvikling, som dog vil være fordelagtig for Arbejdskraften i det lange Løb, for saa vidt Substitutionen betyder øget Produktion og som kun vil skabe Arbejdsløshed under den Forudsætning, at den nye Kombination er teknisk daarligere end den gamle.

Der følger endvidere heraf, at Fordelingen af det alt frembragte Produktionsresultat ingen Rolle spiller som Arbejdsløshedsaarsag, medens det er den Fordeling, der stilles i Udsigt, d. v. s. det er Priserne paa Reproduktionsfaktorerne, der er afgørende. Forsaavidt spiller de meget omdisputerede Tantiemer ingen Rolle som Arbejdsløshedsaarsag, fordi det er et Restoverskud, der fordeles, hvorimod Arbejdslønnen indgaar som en forud beregnelig Produktionsomkostning. Hermed vil jeg ikke have forsvaret Tantiemeudbetalingen, der iøvrigt viser Tilstedeværelsen af en Profitmargin, der er moden til Inddragelse i Form af højere Løn.

Den engelske Økonom Bellerby har i et Par Artikler i Internationale Labour Review fremsat den Paastand, at Arbejdslønnen skal være saa stor som Produktionen kan bære. Hans Argument er dette: En Lønforhøjelse maa bæres enten af andre Lønindtægter eller af andre Indkomstarter end Løn. Disse sidste Indkomster er Jordrente, Kapitalrente og Profit. Jordrenten og ogsaa Kapitalrenten er beskyttede ved de økonomiske Love og urørlige ligesom iøvrigt den største Del af Profitten. Dog kan der opstaa den Situation, at større Effektivitet kan øge Profitten, men i saa Fald bør Arbejdslønnen hæves, for ellers produceres et Overskud udover the consuming power. For at undgaa den derved foraarsagede Mangel paa Balance med alle dens Følger, bør Industrien frivilligt betale „hvad den kan uden at forhøje sine Salgspriser og uden at skabe Arbejdsløshed“, og præcist angivet — siger Bellerby — skal Lønnen ligge der, hvor der endnu skabes normal Profit. Fejlen er den, at hvis Varen kan sælges til en Pris, der giver Profit til Producenten — saa gaar Varen ogsaa effektivt ud i Samfundsbyttet til den Pris — er derved Købekraft — og efter-spørger Arbejde.

Begrebet Købekraft opfattes endvidere undertiden som en Størrelse, man kan forøge eller formindske efter Behag. Man forstaar umiddelbart det urigtige heri saa snart man tænker i Varer, hvoraf et Samfund ikke kan bruge mere end der produceres. Man kan bytte og derved modtage andre Varer, men kun ved at afgive af sit eget Forraad. Det paagældende Samfunds Købekraft er identisk med Samfundets Produktion, og nogen ny derfra forskellig og uafhængig Købekraft — eksisterer ikke. Pengene er kun et Omsætningsmiddel, og flere Penge forøger ikke de Varer, hvis Omsætning de formidler. Et Værelse bliver jo ikke større, fordi vi opmaaler det i Alen i Stedet for i Meter. Noget andet er — men det skal jeg

senere komme tilbage til — at man ved en Kreditydelse kan bringe Faktorer, der er ledige, i Samvirke, men Kreditten er jo i sig selv ingen Forøgelse af den reelle Købekraft, men en Diskontering af fremtidig Købekraft.

Inden jeg gaar videre, vil jeg gerne sige et Par Ord om Betydningen af Købekraftens Anvendelse. Naar vi fordeler Produktionens Udbytte til Produktionsfaktorerne, er det jo til de Individer, der ejer og altsaa repræsenterer disse Faktorer. Nu er det jo ikke hele Produktionsudbyttet, der ombyttes med Varer direkte og straks, en Del opspares. Denne Opsparing foregaar i Praksis ved Indsætning af Penge i et Pengeinstitut gennem Afskrivinger og Reservefonds o. s. v. og stilles dermed i Virkeligheden til Raadighed for andre, der ønsker at laane Købekraft. Forsaavidt der intet Laanebegær findes for disse Midler, vil Virkningen være den, at den cirkulerende Pengemængde indskrænkes, hvilket betyder lavere Priser.

Spørgsmaalet om Købekraftens Anvendelse er blevet belyst af Professor Cassel i et Par Artikler i „Sociale Praksis“ om Notstandsarbeiten oder Lohnabbau. Professor Cassel hævder heri, at selv den Anvendelse af Kapital, der medgaar til Iværksættelse af Nødhjælpsarbejder, skaber lige saa stor Arbejdsløshed som den afhjælper, fordi den anvendte Kapital jo ikke kan stemples op af Jorden, men maa tages et eller andet Sted fra, hvor Manglen af den skaber Arbejdsløshed.

Herimod kan jo indvendes, at hvis de til Nødhjælpsarbejder anvendte Midler tages fra en ganske uproduktiv Anvendelse — som f. Eks. en ren Understøttelse — forøges Samfundets Købekraft ved Nødhjælpsproduktionen og navnlig at hvis i en Depressionsperiode Kreditten er falden sammen og naar den nominelt i Penge udtrykte Købekraft forsvinder, kan Kreditudstedelse og Nødarbejder øge Produktionen, idet man da ikke drager Faktorer fra anden Anvendelse, men blot bruger dem, der ligger ubrugte hen.

Hvis man imidlertid reducerer hele Spørgsmaalet til et blot og bart Beskæftigelsesproblem, er der intet til Hinder for, at man kunstigt kan ændre Efterspørgselen, saa den rettes mere imod Varer, til hvis Produktion der kræves forholdsvis meget Arbejde, men Følgen vil da være en ringere Samfundsproduktion, en lavere Levestandard og en lavere Realløn.

Endelig vil Paastanden om, at den Fordeling af Produktionsresultatet, der giver største Opsparing, ogsaa vil være den heldigste, være begrundet derved, at Opsparingen er Betingel-

sen for et større Produktionsresultat i Fremtiden og en større Efterspørgsel efter Arbejdskraft.

Vi kan da foreløbig slaa fast, at det er et Samfunds samlede Produktionsresultat, hvorfra Efterspørgselen efter Arbejdskraft udgaar, og at Produktionsresultatets Fordeling mellem Produktionsfaktorerne er uden Betydning som Arbejdsløshedsaarsag saa længe selve Fordelingsforholdet ikke hæmmer Produktionsfaktorerne Samvirke.

Efter de sædvanlige Regler for Prisdannelse vil Produktionsfaktorerne Priser dannes ud fra Faktorerne relative Knap-
hed, saaledes at Prisen fæstnes der, hvor der opnaas Ligevægt imellem Tilbud og Efterspørgsel efter hver af Faktorerne.

Det maa dog her erindres, at Efterspørgselen efter Produktionsfaktorerne er en forenet Efterspørgsel, saaledes at den, der efterspørger den ene, f. Eks. Arbejdskraft, samtidig efterspørger baade Jord og Kapital.

Prisen paa Produktionsfaktorerne skulde herefter danne sig, saa der opnaaedes Balance imellem Tilbud og Efterspørgsel, og det vil sige saaledes, at alle de disponible og anvendelige Mængder blev taget i Anvendelse. Men Spørgsmaalet er da, om dette er muligt — om dette vil falde sammen med den tekniske Organisation, med andre Ord, om det kvantitative og det kvalitative Krav altid vil give den samme Sammensætning.

Produktionsfaktorerne indbyrdes Mængdeforhold behøver imidlertid ikke at falde sammen med det Mængdeforhold, der under Hensyn til Teknik og Organisation vil give den største Værditilvækst, det største Produktionsresultat. Dette hænger sammen med, at Kombinationen i Praksis er ganske uelastisk, idet man ikke kan anvende $\frac{1}{10}$ Arbejder, en halv Maskine eller udvide sin Bygning med $\frac{1}{2}$ eller $\frac{1}{1}$ Alen og ligeledes med, at Sædvane eller Arbejdsgivernes hele Indstilling giver Fortrin til en bestemt Kombination, selv om en anden Kombination økonomisk var heldigere for Arbejdsgiveren, d. v. s. Kapitalens tekniske Investeringsform — for at citere Professor Birck — behøver ikke at være en saadan, at al Kapital anvendes og samtidig beskæftiger, coopererer med al Arbejdskraft. For at lokke en yderligere Efterspørgsel frem, maatte Prisen paa Arbejdskraften falde meget betydeligt, men den lavere Løn vilde da bevirke, at Efterspørgselen efter f. Eks. Kapital bliver saa ringe, at denne Faktor nu rykkes ud af Balancen, idet man gaar bort fra en arbejdssparende Teknik og foretrækker at spare paa Kapitalanvendelsen. Arbejdslønnen

kan saaledes tænkes at falde saa langt, at det betaler sig at gaa over i en lavere Teknik.

Og hvis disse Betragtninger er rigtige, vil det sige, at dette, at en Produktionsfaktor ikke udnyttes fuldt ud, ikke nødvendigvis behøver at være Udtryk for, at dens Pris er for høj. Selv en Nedsættelse i Prisen vilde paa Grund af de givne Rammer ikke medføre en betydende Forøgelse i Efterspørgselen efter den, og den større ved Prisfaldet fremkaldte Efterspørgsel vilde i saa Fald netop foraarsage en Afvigelse fra den Sammensætning af Produktionsfaktorerne, der var heldigst.

Hermed — forekommer det mig — er det muligt at forstaa den store Arbejdsløshed, der herskede i England ved Industriens Gennembrud tiltrods for, at Arbejdslønnen laa under Eksistensminimet. Man kan ikke — synes jeg — der nøjes med en Henviisning til Befolkningstilvæksten, hvorved jo kun gives Forklaring paa den lave Løn, men netop ikke paa, at Arbejdsløsheden trods denne Løn dog antog det Omfang, den gjorde. Man kan maaske udtrykke dette saaledes, at Tilbudet af Produktionsfaktorer er kvantitativt bestemt, hvorfor Tilbudsprisen vil være bestemt ved Faktorenes Knaphed, medens Efterspørgselen er kvalitativt bestemt. Efterspørgselen er en samlet Efterspørgsel efter alle fire Faktorer. Dens samlede Pris vil være bestemt af Produktionens Værditilvækst, medens Fordelingen mellem dem vil være bestemt ved Faktorenes relative Knaphed. Hvor Prisen for hver af dem derfor vil komme til at ligge vil afhænge af Faktorenes indbyrdes Konkurrence, men saa længe deres samlede Pris falder indenfor Produktionsresultatets Værdi — vil Produktion finde Sted. Arbejdskraftens laveste Pris er bestemt ved denne Faktors specifikke Knaphed, dens højeste mulige Pris af Produktionsresultatet minus de Vederlag, der lige er nødvendige for at faa de tre andre Faktorer med i Samvirket. Det er Fagforeningernes Virksomhed, der har forceret Lønnen, naar den laa under, hvad den efter Ligevægtsloven skulde, d. v. s. har overvundet Gnidningsmodstanden og har holdt den oppe ved at skabe kunstig Knaphed paa Arbejdet — ved at holde en Del af dette ude af Markedet.

Spørgsmaalet er derefter, om Arbejdslønnen har beslaglagt saa stor en Del af Produktionsresultatet, at de andre Faktorer ikke kan faa den Pris, der svarer til deres Knaphed, for ligesaa vel som Arbejdet kræver sin Pris, kræver Kapitalen, Driftsherren og Jorden deres Priser, der er hverken mere eller

mindre uberettigede end Arbejdets Pris og opfylder den selv samme samfundøkonomiske Funktion som denne.

Og derfor er Betingelsen for, at en Lønforhøjelse ikke skal forårsage Arbejdsløshed den, at Lønforhøjelsen kan afholdes indenfor den af Produktionen skabte Værdi enten af de andre Faktoreres Vederlag — uden at hindre deres Deltagelse i Samvirket, eller kan afholdes af en ved større Effektivitet skabt ny Værdi, eller endelig, at Lønforhøjelsen gennem en Prisforhøjelse kan overvælttes paa andre udenfor Arbejderklassen — og dette sidste endog kun, naar Efterspørgselen efter Varer ikke derved ændrer Karakter og Omfang. —

Naar vi dernæst prøver at anlægge de Synspunkter, der er fremhævet i det foregaaende, paa vor øjeblikkelige Situation, ligger det nær at begynde med at sammenholde Reallønnens Højde i de sidste 10—12 Aar med Arbejdsløshedsprocenterne i disse Aar for at se, om der er nogen tydelig udtalt Korrelation der imellem. Man finder da det besynderlige Forhold, at Aaret 1920, der viser det højeste Indekstal for den gennemsnitlige Timefortjeneste og et Indekstal for den gennemsnitlige Realløn pr. Time temmelig nøjagtig svarende til det for 1926 udfundne, samtidig viser den laveste Arbejdsløshedsprocent siden 1916 nemlig 6,1, en Procent, der endog er den næstlaveste, saa længe Arbejdsløshedsstatistiken har været ført. I Aaret 1918 har vi en Arbejdsløshedsprocent paa 18 samtidig med, at Reallønnens Indekstal var 95. Og endelig i 1919 efter den store generelle Lønforhøjelse, der fører Reallønnens Indekstal op paa 138, falder Arbejdsløshedsprocenten fra 18,1 i 1918 til 10,7. Med andre Ord en real Timeløn, hvis Indekstal er 95, og en real Timeløn, hvis Indekstal er 162, kan forliges med Ledighedsprocenter paa henholdsvis 18,1 og 19,7, og Ledighedsprocenterne 9,7, som i 1917, og 10,7, som i 1924 kan forliges med Indekstal for den reelle Timefortjeneste paa henholdsvis 86 og 138. Den Kausalforbindelse, der er imellem Lønshøjde og Ledighed, har saaledes i disse Aar ikke været stærk nok til at overvinde andre samtidigt og modsat virkende Aarsager.

Vi maa dernæst gøre os klart, hvorledes Stigningen i Timefortjenesten er blevet udredet, og af hvilke Indkomster den er blevet baaret.

Det vil da være af Interesse at vide, om Landets Produktion er steget siden 1913, med andre Ord om det danske Samfund producerer mere eller mindre end før Krigen. Det er jo nemlig Fordelingen af denne Produktion, hvorom Striden

staar. Jeg har derfor ud af den officielle Produktionsstatistik taget ialt 71 Varer, hvis Produktion var kendt baade i 1913 og 1926, udregnet Stigningen for hver Vare og tillagt det enkelte Indekstal en Vægt svarende til Varens Produktionsværdi i 1926.

Jeg indrømmer straks, at det Tal, jeg naar til ved denne grove Metode, jo ikke maa tages altfor bogstaveligt, idet en Udregning af et saadant Indekstal frembyder meget betydelige Vanskeligheder, f. Eks. har jeg maattet udelade de Varer, der ikke produceredes i begge de nævnte Aar, og har udeladt et Par andre, hvis Stigning var altfor formidabel og som derfor vilde veje forholdsvis for tungt til. Paa den anden Side har jeg bestræbt mig for kun at faa Varer med, hvis hele Produktion er kendt baade i 1913 og 1926. Men trods disse forskellige Fejlkilder er jeg alligevel overbevist om, at selv denne summariske Beregning giver en brugbar Antydning af Forholdet mellem de to Aars Produktion.

Det samlede Indekstal er da i 1926 152 mod 100 i 1913 d. v. s. for 4 Landbrugsvarer 142 og for 67 Industrivarer 165. Tages Hensyn til, at Befolkningen samtidig er vokset med 22 pCt., faar man altsaa en reel Fremgang paa ca. 24 pCt., men som sagt, Tallet kan godt være 20 eller 30. Hovedsagen er, at Produktionen utvivlsomt er steget, saa der i 1927 er mere til Fordeling end i 1913. Som en lille Kontrol prøve jeg at tillægge de enkelte Varers Indeks en Vægt svarende til Produktionsværdien i 1913 og fandt da en mindre Stigning nemlig ca. 145, hvilket jo lyder meget sandsynligt i Forhold og viser, at den Forskydning af Produktionen, der er foregaaet, er sket til den rigtige Side. — Uden Anvendelse af Vægt var Gennemsnittet af de 71 Varers Indekstal 142. Produktionsværdien for de 71 Varer var i 1926 knap 1,7 Milliard Kr.

Hvis man nu var letsindig og gik ud fra Indekstallet for Produktionen af Industrivarer paa de 165 og lod Arbejdestyrkens Forøgelse paa ca. 20 pCt. opvejes af Indskrænkningen i Arbejdstiden ligeledes paa ca. 20 pCt., kunde man paastaa, at Produktionsforøgelsen maatte skyldes en tilsvarende Stigning i Produktionens Effektivitet, og at Produktionsfaktorerne nu havde en Produktmængde til Deling, der var 65 pCt. større end i 1913.

Jeg indrømmer, at Tallet lyder usandsynlig højt, men jeg har ikke kunnet faa det mindre. Oprindeligt havde jeg kun 52 Varer, men føjede saa 19 Varer til, der viste sig at have en Stigning, der laa noget højere, men dog i samme Plan som Stigningen for de først udvalgte 52 Varer.

Efter Lønstatistikken faar vi nu Indtryk af, at Arbejdernes gennemsnitlige Timefortjeneste er steget ret betydeligt siden 1914 — som reel Købekraft ca. 30 pCt. og som Udgift for Arbejdsgiverne ca. 50 pCt. Men som allerede nævnt foran, har den blotte Paavisning af denne Stigning i og for sig ingen Interesse i denne Sammenhæng, da det er Løn pr. produceret Vareenhed eller Arbejdslønnens Andel af Forædlingsværdien, der er afgørende, og dertil kommer, at Arbejdsløniveauet i 1914 vistnok laa ret lavt, idet en Indeksberægning viser, at Real-Aarslønnen dette Aar for faglærte i Sammenligning med 1897—98 kun var steget ca. 14 pCt., medens de ufaglærtes Realløn efter samme Berægning overhovedet ikke var steget. En anden Berægning giver dog en Stigning i Reallønnen pr. Time paa godt 10 pCt. Man kan da antagelig regne med, at der var en mindre Margin at indvinde, en Margin, som nu indregnes i den Stigning, der fandt Sted efter 1914 og gør denne Stigning større end Perioden økonomisk er ansvarlig for. Jeg vil hermed kun have sagt dette, at naar man benytter 1914 til Sammenligning, maa man gøre sig klart, hvad det er man sammenligner.

Er nu denne Stigning i Timefortjenesten opnaaet paa Kapitalrentens Bekostning? En Undersøgelse af Rentens Højde viser, at den højeste Diskonto var gældende i Aarene 1920 og 1924, da Satsen var 7 pCt., samtidig med at Arbejdsløsheden laa relativt lavt. Dette synes i Modstrid med, at Kapitalens Krav om Forrentning er afgørende for, om Produktionen bliver sat i Gang. Forholdet er imidlertid formentlig dette, at Kapitalrentens Højde baade er Aarsag og Virkning, saaledes at høj Kapitalrente samtidig med høj Beskæftigelse viser, at Arbejdslønnen har ligget lavere end Arbejdets Produktivitet gjorde muligt, medens høj Kapitalrente og stor Arbejdsløshed viser, at Kapitalens Krav om Forrentning staar i Aarsagsforbindelse med denne Arbejdsløshed. Omvendt vil lav Kapitalrente og stor Arbejdsløshed tale for, at Lønningerne ligger for højt, medens lav Kapitalrente og lav Arbejdsløshed tyder paa et sundt Samfund i Arbejde. Der synes saaledes at være nogen Grund til at tro, at Kapitalens Rentefordring kan nævnes som en Aarsag til Arbejdsløsheden i enkelte af disse Aar. Men Kapitalens Rentefordring hviler paa dens Knaphed og maa derfor betales, og man kan da sige, at den af Kapitalens Knaphedsposition skabte højere Laanerente har gjort, at den gældende Løn blev for høj til, at alle kunne beskæftiges. Men

i 1927 er det ikke Pengenes Pris, men deres delvis kunstige Knaphed, der virker hæmmende.

Profitten er sandsynligvis blevet stærkt beskaaret. Uden at kunne angive noget talmæssigt Udtryk derfor, kan den Tilbageholdenhed der vises, hvor Talen er om Oprettelsen af nye Foretagender, ligesom Antallet af Fallitter og Antallet af Virksomheder med Underskud tages som Udtryk for, at Profitten er formindsket. Det er ligeledes utvivlsomt, at de egentlige Arbejdslønninger har vundet paa Bekostning af andre Lønnede, derved at disse Klassers Indkomst ikke giver dem samme reelle Levestandard som tidligere. Dette gælder f. Eks. Handels- og Kontorpersonale, hvis Lønninger nominelt er steget 50 pCt., i mange Tilfælde mindre, og visse Funktionærer og Tjenestemænd.

At en anden eller tredie Del af Lønforhøjelsen kan motiveres ved en Effektivitetsforøgelse indrømmes af alle, men Spørgsmaalet er blot, hvor stor en Del af Stigningen der kan forklares ad den Vej. Professor Ohlin anslaaer i sin nylig udkomne Pjece om Arbejdsløsheden vel ikke direkte noget Tal, men opererer med Procenter paa 15 til 20, hvilket efter Professorens Mening motiverer en noget større Lønstigning paa Grund af den bedre Udnyttelse af den faste Kapital. Der foreligger praktisk talt intet offentlig Talmateriale til Bedømmelse heraf; hvad der foreligger er saa spredt og tilfældigt, at det højst kan vise en Tendens. Statistisk Departement har i sin Produktionsstatistik for 1926 kun udtalt, at Produktionsmængden pr. Arbejder er forøget i store Dele af Industrien i Perioden fra 1924—26, men at det iøvrigt ikke er muligt at eftervise Aarsagerne til den konstaterede almindelige Tendens til større Arbejdseffektivitet.

Det er jo imidlertid her Hunden ligger begravet, og det maa betones, at Krav om Arbejdslønnens Bevægelse ned eller op støttet paa Oplysninger om Arbejdsomkostningen pr. Vareenhed vil have stor Vægt. Jeg har derfor forsøgt at fremskaffe nogle Oplysninger herom.

For nu først at belyse Arbejdslønnens Andel af Forædlingsværdien har jeg for Landbrugets Vedkommende prøvet at undersøge, hvor stor en Del af Bruttoudbyttet der er gaaet til Arbejdsomkostninger i hvert af Aarene 1916—17 til 1924—25, d. v. s. de Aar, for hvilke der foreligger Regnskabsresultater fra det landøkonomiske Driftsbureau. Man finder da, at samtlige Arbejdsomkostninger (inclusive Ejers og Families eget Arbejde) i Gennemsnit udgjorde ca. 32 pCt. af Bruttoudbyttet

— højest i 1921—22 med 40 pCt. og lavest i det første og sidste Aar med henholdsvis 26 og 28 pCt.; eller deler man Perioden i 3 . 3 Aar, faar man henholdsvis 31, 35 og 31 pCt. Tager vi Folkeholdet alene faar vi, at Udgiften hertil udgjorde 17, 19 og 16 pCt. af Bruttoudbyttet i de tre 3-Aarsperioder. Det synes af disse Tal at fremgaa, at Arbejdsomkostningen indenfor Landbruget kun i 1921—22 har afveget betydeligt fra gennemsnitligt at udgøre ca. en Trediedel af Bruttoudbyttet. Men sætter man endelig Arbejdsomkostningen i Forhold til Forædlingsværdien defineret som Bruttoudbyttet minus Vareforbruget, der jo købes ude fra — altsaa det danske Landbrugs Nettoprodukt, der er til Fordeling, er der Forskelle fra Aar til Aar. Gennemsnitlig for de 9 Aar fra 1916/17—24/25 udgjorde Arbejdsomkostningerne 46 pCt. af Forædlingsværdien, samtidig var Udbytteprocenten 8,2, men i 1921—22 udgjorde Arbejdsomkostningerne ikke mindre end 64 pCt. af Forædlingsværdien og Udbytteprocenten faldt til 1,2. I 1918—19 var Arbejdsomkostningerne kun 38 pCt., men Udbytteprocenten 12,7. I 1925—26 steg Arbejdsomkostningerne til ca. 61 pCt. af Forædlingsværdien og Udbytteprocenten faldt til 1,5. I 1926—27 steg Arbejdsomkostningerne yderligere til 66 pCt. og Udbyttet faldt til 1 pCt. Dette skyldes, at Bruttoudbyttet stiger og falder med Priserne paa Landbrugets Salgsprodukter. Tager vi endelig Folkelønnen i Forhold — ikke til Bruttoudbyttet men til Driftsomkostningerne, finder vi en ret konstant Procent, ca. 67.

For en Maskinfabrik indenfor Sværindustrien udgjorde Arbejdslønnen i videste Forstand (med Kontorpersonale osv. op til Direktøren) i 1925 39 pCt. af Driftsomkostningerne og 60 pCt. af Forædlingsværdien, i 1926 henholdsvis 46 pCt. og 70 pCt., atter paa Grund af Forskelle i Produktets Værdi i de to Aar.

I Handelsministeriets Industriudvalgs Beretning finder man en Kalkulation over Fabrikationsprisen paa et Par Boxcalf Herrestøvler i 1914 og i 1927. Der meddeles imidlertid kun Prisen paa Materiale, Arbejdslønnen og andre Omkostninger, men ikke Fabrikens Salgspris, den maa man søge andre Steder i Beretningen og delvis beregne som en Gennemsnitspris, hvilket jo betyder en vis Fejlkilde. Det viser sig da, at Materialet siden 1914 er steget 47 pCt., Løn 77, men andre Omkostninger 91, og Forskellen mellem Omkostningerne og Salgsprisen 166 pCt. Lønnens Andel af Forædlingsværdien var i 1914 48 pCt., i 1927 kun 44 pCt.

Stigningen i Arbejdets Effektivitet kan f. Eks. belyses ved en Undersøgelse af Stigningen i Akkordsatserne sammenholdt med, hvad der faktisk er tjent ved at arbejde efter disse Satser. For Murerfaget ses det saaledes, at Stigningen i Akkordsatserne siden 1916 kun er 55 pCt., idet Prisen for 1 m³ 2 Stens Mur i 1916 var 90 Øre, men i 1927 138 Øre, medens Timefortjenesten var henholdsvis 130 og 230 Øre (eller 77 pCt.) uden forøget Effektivitet kunde Timefortjenesten kun være steget til ca. 2 Kr. Effektiviteten maa da være steget med 15 pCt. For Tømrerfaget kan paavises en lignende Stigning.

For Cigarmagere ved Haandarbejde belyses Stigningen derved, at Akkordprisen pr. Mille i 1914 var 17,50 Kr., i 1927 37,53, hvilket er en Stigning paa 114 pCt., medens Timefortjenesten paa disse Akkorder var henholdsvis 61,1 Øre og 151 Øre, hvad der igen giver en Stigning i Effektiviteten paa 15 pCt. Efter en anden Undersøgelse synes denne Stigning allerede at være indtraadt inden 1921, idet en Beregning 1914—21 viser et lignende Forhold.

I Snedkerier er Stigningen i Arbejdsintensiteten fra 1914 til 1921 opgjort til 36 pCt., idet den gennemsnitlige Timefortjeneste i 1914 var 60 Øre og i 1921 200 Øre og den gennemsnitlige Arbejdsløn for en Standardvare i 1914 var 241 Øre og i 1921 589 Øre. En væsentlig Del af denne Stigning tilskrives dog tekniske Forbedringer.

I Bomuldsvæverierne blev, for at tage en enkelt Virksomhed, 190 Væve i 1914 passet af 88 Arbejdere, i 1927 kun af 58 Arbejdere. Og de 58 havde samme Produktion pr. Væv pr. Time som de 88. Forøgelsen er da 52 pCt. i præsteret Arbejdsmængde. Samtidig steg Akkordsatsen med 75 pCt., Timefortjenesten med 179 pCt., hvilket giver en Effektivitetsforøgelse paa 59 pCt., svarende meget godt til de ovenfor fundne 52 pCt.

I Klædevæverierne finder man en lidt mindre Stigning. Vævelønnen for 1 m Serges var i 1914 70,8 Øre, i 1927 133,8 Øre, d. v. s. en Stigning paa 88,7 pCt. Timefortjenesten er steget 179 pCt., Effektivitetsforøgelsen 47 pCt. I 1919 havde man i det højeste 180.000—200.000 Skud pr. Arbejdsuge, d. v. s. Skyttens Bevægelse gennem Stoffet med en Arbejdstid paa 57—58 Timer og i 1927 har man det samme Antal Skud i 48 Timer d. v. s. en Stigning alene siden 1920 paa ca. 18 pCt.

I Trævareindustriens forskellige Brancher finder man ligeledes en betydelig Stigning. I 1914 produceres 150 Par Træ-

sko pr. Mand pr. Uge à 57 Timer, men i 1927 produceres 186 Par Træsko pr. Mand pr. Uge à 48 Timer, d. v. s. en Stigning paa 48 pCt. Arbejdslønnen pr. Par Træsko — Time-løn + Akkordløn — er steget fra 19 Øre til 33 Øre, d. v. s. en Stigning paa 58 pCt. En gros Prisen fra Fabrik er steget 140 pCt., skønt Materialet kun er steget 70 pCt., og Arbejdslønnen pr. Par med 58,3 pCt. Arbejdslønnen udgjorde da ogsaa i 1914 27 pCt. af Fabrikens Salgspris, men kun 20 pCt. i 1927. Fabrikationen af Drittelstave (2 Mand kunde i 1914 save Stave til 400 Dritler pr. Dag, 1 Mand fuge til 250, 1 Mand høvle til 400 og 1 Mand pakke Stave til 400 Dritler pr. Dag) er steget med 20—25 pCt., hvilket under Hensyn til, at Arbejdsdagen ikke længere er 9,5, men 8 Timer betyder en Effektivitetsforøgelse paa 42—48 pCt. Den samme Stigning findes for Arbejde ved Paaslaaning, idet en Mand i 1914 kunde beslaa 10 Par Kapsko eller 15 Par Træsko pr. Dag, men i 1927 henholdsvis 12 og 18 Par — i den kortere Arbejdstid. I 1914 var Arbejdslønnen pr. Par Mands-Træsko 22 + Arbejdsmands-Timeløn 12 Øre = 34 Øre; i 1927 50 + 16 Øre pr. Par, d. v. s. en Stigning paa 94 pCt. Detailprisen pr. Par Mands-Træsko var i 1914 2,50 Kr., i 1927 5,35 Kr. For Jord- og Betonarbejderne er Akkordtariffen steget ca. 70 pCt., men Timefortjenesten 148 pCt. svarende til en Effektivitetsforøgelse paa 46 pCt. Tager man et særligt Arbejde som f. Eks. Udgravning af en Villagrund af en bestemt Størrelse vilde den for Jordarbejde, for Støbning og for Opstilling af Forskalling i 1914 have kostet 500,56 Kr., men i 1927 883,06, d. v. s. at disse Akkordsatser var steget 76 pCt., hvilket i Forhold til Timefortjenesten giver en Effektivitetsforøgelse ikke som før nævnt paa 46, men paa 41 pCt.

For Bygningssnedkerne er Akkordsatserne ved Arbejdets Indstilling i Bygningen steget 50 pCt., men Timefortjenesten er steget fra 75 Øre i 1914 til 180 i 1927 d. v. s. en Stigning i Effektiviteten paa 60 pCt. I Malerfaget er Akkordsatserne steget fra 100 til 228, men Timefortjenesten fra 100 til 270, hvilket giver 19 pCt. Forøgelse af Effektiviteten. Formerne under Jernindustrien har øget Effektiviteten med op til 61 pCt. efter Forholdene at dømme paa en bestemt Virksomhed, hvis Arbejde og Teknik er den samme nu som i 1914. Akkordtariffen er steget fra 100 til 136, Fortjenesten i 1914 var 73,5, i 1927 160,6 Øre, en Stigning paa 119 pCt.

Ved Nitning er Arbejdstempoet øget fra 1920—27 med ca. 12—13 pCt., ved Nitning med f. Eks. $\frac{7}{8}$ " Nagler og under

samme Arbejdsforhold fra 52—59 Nagler pr. Time. For Stemmere paa Skibsværfterne er Effektiviteten maalt i præsteret Arbejdsmængde steget til 20—46 pCt. fra 1914—27.

Forholdet indenfor Bogbinderfaget belyses maaske bedst ved at tage et enkelt bestemt Arbejde. Som De maaske ved, har et nyt Forlag udgivet en Illustreret Verdenshistorie i 6 Bind. Hvert Bind indbindes med Skindryg og Hjørner, og Ryggen pyntes stærkt med Guldforringer og forsynes med tofarvet Titelbund. Denne Bog indbindes for 34,7 Øre pr. Bind i Arbejdsløn, alt medregnet undtagen Transport af de løse Ark til Værkstedet og de færdige Bøger fra Værkstedet. I 1914 vilde Arbejdslønnen have beløbet sig til 24,5 Øre. Teknikken nu og dengang er den samme. Akkordprisen er saaledes steget 42 pCt. Ved dette Arbejde vilde en Bogbindersvend i 1914 have tjent 50 Øre, nu tjenes 182 Øre. Tilfældet er imidlertid ikke helt rent, fordi der i 1914 var mere Timeløn end i 1927, men da Arbejdet nu udføres paa samme Maade som i 1914 er Tallet dog et Udtryk for Stigningen i Arbejdsydelse, selv om en Del skyldes Overgang fra Timeløn til Akkordløn.

Indenfor Skibsfarten stilles ligeledes større Krav til den enkelte Arbejders Arbejdsydelse ved at Besætningernes Sammensætning ændres. Et Motorskib paa 2900 Tons havde f. Eks. i 1913 1 Baadsmand, 7 Matroser, 2 Letmatroser og 1 Ungmand, men i 1927 afskaffes Baadsmanden, og 2 Matroser erstattes med 2 Letmatroser.

Det er selvfølgelig udelukket, at disse forskellige Tal skal oplyse andet end en Tendens. Det er ikke min Tro at have bevist, at Effektiviteten i Almindelighed er steget med 20 eller 30 pCt., kun skal Tallene sandsynliggøre den Antagelse, at en betydelig Del af Stigningen i Timefortjenesten er begrundet ved en Stigning i Arbejdets Effektivitet, saa meget mere som de nævnte Eksempler forudsætter samme Teknik nu som i 1914, om end Arbejdets Tilrettelægning kan være undergaaet Ændringer.

Endelig har vi tilbage den sidste Mulighed, at Lønstigningen kan være opnaaet gennem en Overvæltning paa Vareprisen. Det er da straks indlysende, at denne Mulighed ikke kan foreligge, hvor den udenlandske Konkurrence bestemmer Prisen, der jo ikke ensidigt kan forhøjes; en Lønstigning kan i disse Fag da ofte kun føre til Arbejdsløshed eller som i Landbruget dækkes ved Driftsherrens Tab, men Materiale til Bevis for denne Paastand er utilgængeligt for andre end Arbejdsgiverne selv.

Anderledes for Hjemmefagene, der har Mulighed for gennem deres lokale Monopolstilling at overvælde en Lønstigning paa Varens Pris.

Vi finder da f. Eks., at 11 udprægede Hjemmefag har en gennemsnitlig Timefortjeneste i April Kvartal 1927 paa 1 Kr. 73 Øre, medens 11 udprægede Konkurrencefag samtidig kun opnaar en gennemsnitlig Timefortjeneste paa 144 Øre.

Man undgaar ikke Indtrykket af, at den høje Timefortjeneste i Hjemmefagene i nogen Grad maa være opnaaet gennem en Overvæltning paa Priserne, selv om der allerede i 1914 var en tilsvarende Forskel i Timefortjenesten mellem disse Fag, saaledes at Hjemmefagene med andre Ord har beholdt den Fortrinsstilling, de allerede havde naaet i 1914. Naar dette har kunnet lade sig gøre, maa det enten bero paa en tilsvarende Stigning i Effektiviteten eller paa, at Stigningen har kunnet overvælttes paa Prisen, idet Profitten i disse Fag ikke beskæres, men ligeledes overvælttes. En gros Pristallet for Hjemmemarkedsvarer er da ogsaa 168 pr. Oktober 1927 mod 145 for Importvarer.

Den saaledes paabegyndte Udvikling er — som det vil være fremgaaet af det forannævnte — farlig, fordi Lønstigningen i disse Tilfælde vil blive baaret af andre Lønindtægter, hvis reelle Købekraft bliver saa meget mindre som de paa-gældende maa betale højere Pris for visse nødvendige Forbrugsgoder, saa den enes Brød bliver den andens Død.

Jeg mener hermed at have gjort sandsynligt, at den Lønstigning, der reelt er sket herhjemme, er blevet baaret dels ved Beskæring af andre Producenters Vederlag og af Driftsherregavinsten dels ved en Effektivitetsforøgelse paa mellem 20 og 30 pCt. og dels endelig ved en Prisforhøjelse for visse Varer, paa hvis Fremstilling der er lokalt Monopol.

Den Fordyrelse, som Arbejdskraften har været Genstand for paa ca. 50 pCt., synes saaledes for mindst de 30 pCt.s Vedkommende at kunne motiveres ved Stigningen i Effektiviteten, og en Del har uden Skade kunnet tages fra Driftsherregavinsten, blandt andet af den Margin, der allerede fandtes i 1914, og hertil kommer saa den Del, som Arbejderklassen har indhentet fra andre lønnede udenfor Arbejderklassen selv. Den Del af Stigningen, som ikke kan forklares ad disse Veje, beløber sig saaledes højst til nogle faa pCt. svarende til et Fald i Indekstallet for den reelle Timefortjeneste fra ca. 150 til ca. 140—45 eller deromkring. Forskellen synes ikke at motivere en generel Lønsækning, men vel nok en lokal og

speciel Tillempning her og der. For en udenforstaaende synes de danske Fagforeninger stærke nok til at variere deres Tariffer efter de enkelte Bedrifters Formaaen.

Men endnu er det vigtige Spørgsmaal om, hvorvidt en Sænkning af Lønniveauet herhjemme vil betyde forøgede Arbejdsmuligheder ikke besvaret.

Dansk Erhverv beskæftiger i Øjeblikket ca. 80 pCt. af Landets Arbejdskraft, medens 20 pCt. gaar ledige. I et Samfund vil nu praktisk talt altid 4—5 pCt. være ledige paa Grund af normale Omskiftelser, Flytninger etc., en Procent, der i Tider med stærk teknisk Udvikling vil ligge højere end naar Udviklingen er mere jævn, og paa denne Aarstid yderligere ca. 2 pCt. paa Grund af Aarstiden. Det vil sige, at vore Overvejelser i Grunden kun angaar de 12—13 pCt., som burde være i Arbejde, idet de øvrige 7—8 pCt. ikke kan ventes at komme i Arbejde uden ganske ekstraordinære Foranstaltninger eller Tilstande.

Hvorledes vil nu en Lønnedsættelse virke? Der er her forskellige Muligheder. For det første kan man opnaa en bedre Kapacitetsudnyttelse i de Virksomheder, der er i Gang. Men her er det jo rigtignok den Prispolitik, Virksomheden følger, der afgør, om en mindre Lønsænkning vil virke stimulerende for Beskæftigelsen. For saa vidt den Antagelse, Professor Ohlin fremsætter i sin Pjece, at adskillige Virksomheder har holdt en Prispolitik, der giver lille Omsætning, men en relativ stor Avance, holder Stik, er det jo et aabent Spørgsmaal, om en mindre Lønnedsættelse vil bidrage til at ændre denne Politik. Større Betydning vil en Lønsænkning vel have for Igangsættelsen af nye Foretagender — specielt som Professor Ohlin ligeledes fremhæver, hvis det gøres sandsynligt, at nu falder Lønnen ikke længere. Dette rent psykologiske Moment burde maaske understreges ved Nationalbankens Tilsgagn om, at man vilde søge at holde Priseniveauet konstant eller dog i samme Forhold til Udlandets som nu. Jeg tror dette, at Driftsherren faar Sikkerhed for, at baade Pris- og Lønniveau ligger fast, spiller en meget betydelig Rolle, hvorfor ogsaa de Forhandlinger, der skal føres, bør tilendebringes hurtigst muligt, saa længe de staar paa, bliver intet nyt paabegyndt.

Og saa er der jo endelig alle de Arbejder, hvis Værdi i og for sig er ringe, men som man lader udføre, naar Arbejdslønnen er lav, f. Eks. Husreparationer, Jordforbedring, Optagning af Sten o. lign. At Lønnen endelig skulde falde saa langt, at Driftsherren foretrak en lavere, mere arbejdskrævende

Teknik, skal jeg lade ligge som uigennemførlig og ikke ønskelig.

Om Arbejderklassen derfor som Helhed vilde tjene ved en Lønnedsættelse paa f. Eks. 10 pCt., hvis der ved denne skabtes Sikkerhed for, at Halvdelen af de Ledige fik Arbejde, er vel muligt og — jeg tror — sandsynligt, hvis ikke Lønnedsættelsen forsvinder uden at paavirke Prisniveauet.

Dr. Ernst Wigfors har ganske vist i en Artikel i et svensk Tidsskrift undersøgt Forholdet for Sverrigs Vedkommende og fundet, at Arbejderklassen som Helhed taber derved, men hans Beregninger tager netop heller ikke Hensyn til Produktionsforøgelsen og Sænkningen af Prisniveauet.

Men afgørende for, om en Lønnedsættelse vil bevirke en Nedgang i Ledigheden, er jo dernæst, om det dermed for Arbejdsgiverne skabte Incitament vil være stærkt nok til at overvinde de endnu fra Depressionstiden overleverede Ledighedsaarsager saasom Frygt for yderligere Prisfald, Vanskeligheder med forskellig unormal Import o. lign., hvilket ikke synes sandsynligt.

Men yderligere kræves, at de økonomiske Forhold formaar at tilpasse sig til de lavere Lønninger. Arbejderne skønner aabenbart paa deres Side, at Gnidningsmodstanden i Produktion og Omsætning vil være saa stor, at de foretrækker at bevare Lønniveauet og saa afvente Teknikkens og Organisationens Tilpasning til det bestaaende Lønniveau. Og der er jo intet der taler for, at Omsætningen hurtigere vil tilpasse sig til det lavere Lønniveau end Produktionen til det bestaaende højere.

Jeg kan her ikke forbigaa Detailavancen — der jo netop i denne Henseende — for Tilpasningen — spiller en Rolle. Vel har denne Avance ingen Betydning, hvor Talen er om vore Erhvervs Konkurrenceevne overfor Udlandet, for saa vidt Avancen paa hjemlige og fremmede Varer er den samme, idet det da kun er Fabrikationsomkostningerne, det kommer an paa. Men hvor Talen er om Fordelingen af et Samfunds Produktion er det klart, at Detailavancen maa afholdes af det samlede Produktionsresultat, fordi Varen gaar ud i Samfundsbyttet til Detailprisen og ikke til Fabrikspris. Det er derfor klart, at Omsætningens Avancekrav, der indgaar som en beregnelig Reproduktionsomkostning, kan hindre en Produktion og forarsage Arbejdsløshed, lige saavel som den egentlige Arbejdsløn og kan gøre det dyrere for Eksportindustrien, idet Arbejderne søger at fastholde den af Detailprisen bestemte Omkostning for Levestandarden.

Chancerne for, at en Lønnedsættelse skal bevirke en betydende Nedgang i Ledigheden, er saaledes ikke saa særlig store. Og det Professor Ohlin tilsigter med sit Forslag om en midlertidig Lønnedsættelse er jo i og for sig ikke saa meget Nedgangen i Omkostning som det psykologiske Incitament, der ligger i, at Arbejdslønnen senere skal stige igen. Dette Incitament er det væsentlige, men kan sikkert lige saa godt opnaas ved en Udvidelse af Kreditten, ved en forsigtig Inflation. Nationalbanken har jo dog i de sidste Aar vist, at den formaar at lukke Porten for Seddeludstrømningen, naar ikke netop, for at bruge Dr. Ussings Udtryk, Værtens Søn er kommet i Klemme i Porten.

DANSKE INDUSTRIELLE VIRKSOMHEDERS BELIGGENHED

Af H. N. Skade

En Ikke-Fagmands Bestræbelser for at trænge ind i industriel Virksomheds indre Forhold, organisatoriske, tekniske eller økonomiske, vil i Reglen, saafremt man ikke vil nøjes med ganske almindelige Linjer, føre til et Punkt, hvorfra der gaar næsten lige saa mange Veje, som der findes industrielle Fag. Hver af de mange Industrier gaar i Virkeligheden sin Vej, fordi de mangfoldige Forudsætninger for industriel Virksomhed aldrig er sammensat paa tilnærmelsesvis samme Maade i to forskellige Industrigrene.

Een Industri er først og fremmest interesseret i at skaffe sig saa billige Raastoffer som muligt, for en anden er det Af-sætningen, det gælder om at sikre, medens Raastofspørgs-maalet kommer i anden Række, for en tredje er den tekniske Fuldkommenhed den Livsbetingelse, der maa hævdes for enhver Pris, i atter andre Industrier er Forholdet til Arbejds-kraften det vigtigste Problem, nogle er interesseret i det uden-landske Marked, andre i det indenlandske o. s. v., o. s. v. Indstillingen overfor et bestemt Problem vil derfor yderst sjældent være ens for alle Industrigrene, og tænker man paa Stillingen overfor samtlige forekommende Problemer vil ikke to Industrier forholde sig paa samme Maade.

Forsøget paa at skaffe sig Overblik vil derfor i hvert Fald i første Omgang løbe ud i Enkeltundersøgelser, hvad der virker til Forøgelse af Vanskelighederne ikke mindst i et Land som Danmark, hvor Undersøgellesobjektet bliver saa lille, naar det bliver delt.

Med Hensyn til Spørgsmaalet om de Krav, en Industri-virksomhed stiller til Beliggenheden, møder man den omtalte Van-

skelighed i fuldt Maal. En Behandling af dette Emne lader sig dog lettere gennemføre end de fleste andre industrielle Undersøgelser, fordi de beliggenhedsbestemmende Momenter ikke saa meget er at søge i Virksomhedernes interne Forhold som i lettere tilgængelige almindelige Aarsager.

En Række Momenter kommer i Betragtning ved Afgørelsen af, hvor en paatænkt industriel Virksomhed skal anlægges. Saaledes som Industrien har udviklet sig her i Landet, er det dog kun i de færreste Tilfælde, en Virksomhed oprindeligt er anlagt som Storfabrik og med en omhyggelig Udvælgelse af Beliggenheden. Tværtimod er de fleste Fabrikker vokset op fra Haandværksvirksomheder, for hvis Beliggenhed helt andre Momenter har været bestemmende. I de fleste industrielle Fag kan man derfor ikke gaa ud fra, at de nu eksisterende Fabrikker er anbragt paa det for en saadan Virksomhed gunstigste Sted, men kun at den Bedrift, hvoraf den har udviklet sig, har været placeret forholdsvis heldigt, eller i hvert Fald ikke daarligt nok til at motivere en Flytning.

Som Faktorer, der kan være bestemmende for en industriel Virksomheds Placering, kan nævnes Hensynet til Raavarens Forekomst paa Stedet eller dens Tilførsel, Adgang til Drivkraft, Adgang til Arbejdskraft, Hensynet til Afsætningsmarkedet og endelig personlige og lokaløkonomiske Forhold, som tildels er ubekendte Størrelser, der gør Bedømmelsen af de øvrige Faktors Indflydelse mindre sikker.

I det følgende forsøges en Bestemmelse af disse forskellige Faktors Indflydelse paa de danske industrielle Virksomheders Beliggenhed.

Ganske snævert bundet til Raavarens Forekomst er Cementfabrikker, Sten- og Kalkbrud og Teglværker. Cementfabrikkerne og Teglværkerne ligger alle umiddelbart ved Lergraven, fordi det ikke kan gaa an at transportere Leret. En saadan Beliggenhed er altsaa en nødvendig Betingelse, og andre Hensyn kan kun faa Indflydelse, for saa vidt som de for Varens Borttransportering gunstigt beliggende Lerlejer har de bedste Udviklingsmuligheder. Samtlige Cementfabrikker ligger saaledes ved sejlbart Farvand, og det betydeligste Teglværksdistrikt findes omkring Egersund Fjord.

Noget mindre afhængig af Raavaren, men dog saameget, at deres Beliggenhed er begrænset til et vist Omraade, enten paa Grund af Varens Volumen eller dens Letfordærlighed, er de store Industrier, der forædler Landbrugets og Skovbrugets Raaprodukter. Savværket ligger undertiden i selve Skoven,

undertiden ved nærmeste Station, Mejeriets Opland er i Reglen nogle faa Landsbyer. Sukkerfabrikker, Kartoffelmelsfabrikker, Mælkekonserveringsfabrikker og Svineslagterier er i Stand til eller — for Sukkerfabrikkernes Vedkommende paa Grund af Anlæggets nødvendige Størrelse — tvunget til at lade Raavaren transportere noget længere, og Fabrikkerne er da altid lagt i eller ved nærmeste By for at nyde de dermed forbundne Fordele.

Man kunde i og for sig vente, at den stærke Udvikling af Transportmidlerne vilde virke revolutionerende paa de her nævnte Industrigruppers Beliggenhedsbetingelser, fordi det netop er Transporten, der volder Vanskeligheder. Endnu har de Nyanlæg, der forekommer, dog ikke vidnet om nogen Tilbøjelighed til Ændring i den her beskrevne Beliggenhedsstruktur.

Ved Afhængigheden af indenlandske Raastoffer bliver disse Industriers Tilknytning til Landet saa iøjnefaldende, at de naturligt nok for den mest umiddelbare Betragtning kommer til at staa som Danmarks naturlige Industrier i Modsætning til de mere kunstigt fremelskede. Dette Synspunkt er rigtigt nok, naar man tænker paa Forhold tilstrækkeligt langt tilbage i Tiden, men har mistet sin Berettigelse i samme Grad som Transportmidlerne er udviklet. Som vi skal se af det følgende, er Raastofspørgsmaalet af forholdsvis ringe Betydning i mange Industrier. Til Held for Danmark har vi været i Stand til at benytte de forbedrede Transportmuligheder til at indføre fremmede Raastoffer til Bearbejdning og kun i ringe Grad drevet den omvendte Forretning. Der er dog Eksempler paa dette; saaledes er der nogen Eksport af Møler ved Siden af Eksporten af brændte Produkter.

De hidtil omtalte Industrier anvender alle vanskeligt transportable eller let fordærvelige indenlandske Raastoffer. Vi kommer herefter til en Gruppe Industrier, hvis Raastoffer vel tillader en Transport, fra Indland eller Udland, men hvis Beliggenhed er bestemt af den lettest mulige Tilførsel af Raavarerne. Dette gælder Handelsmøller, Kalkværker, Svovlsyrefabrikker og Oliefabrikker. Mest usikkert er Forholdet for Handelsmøllernes Vedkommende. Paa Grund af den danske Høsts vekslende Kvantitet og Kvalitet er de store Møller afhængig af Tilførsler af Korn fra Udlandet og vil derfor opnaa den gunstigste Beliggenhed i Byer med Havne af tilstrækkelig Dybde. Men den Omstændighed, at disse Byer samtidig er de vigtigste Forbrugscentre, har dog muligvis lige saa stor

Indflydelse paa Møllernes Beliggenhed. De Kalkbrænderier, der ikke er indrettet ved eget Kalkbrud, er anbragt umiddelbart ved Havn, jfr. Kalkbrænderihavnen i København. Det samme gælder Svovlsyre- og Superfosfatfabrikker og Oliemøller. For de sidstnævnte to Industrigrenes Vedkommende er Anlægs-mulighederne yderligere begrænset derved, at Raastofferne i Reglen kommer fra oversøiske Lande med saa store Skibe, at kun Havne med stor Dybde kan komme i Betragtning. Oliemøller findes ved Havnene i København, Aalborg og Esbjerg og Svovlsyrefabrikker i København, Fredericia og Aalborg. For disse Industrier gælder det ogsaa, at de i deres nuværende Form med Hensyn til Fabrikernes Beliggenhed er paa Højde med Tidens Krav.

Der kan vistnok ikke nævnes flere Industrier end de i det foregaaende omtalte, hvis Beliggenhed overvejende er bestemt af Hensynet til Raavarene. For en Del er den forholdsvis ringe Rolle, Raastofferne spiller som beliggenhedsbestemmende Moment, en Følge af, at de udenlandske Tilførsler, som er af saa stor Betydning for den danske Industri, kan dirigeres direkte til Havnene i en hvilken som helst Del af Landet uden større Forskel i Omkostningerne. Et andet meget vigtigt Moment er den danske Industris Karakter af Forædlingsindustri, som bevirker, at de andre Produktionsfaktorer, særlig Arbejdet, kommer til at spille en forholdsvis stor Rolle. Dette vil blive nærmere omtalt nedenfor under Afsnittet om Arbejdskraften.

I ældre Tid spillede Hensynet til Drivkraften en meget stor Rolle som beliggenhedsbestemmende Moment. Før Dampkraftens Tid blev alle Fabrikker her i Landet, som skulde bruge Kraft af nogen Betydning eller anvende Vand i stort Omfang paa anden Maade, anlagt ved Vandløb. Blandt de større Industrier er Klædefabrikkerne, Papirfabrikkerne og Hammerværkerne karakteristiske Eksempler herpaa. Foruden som Drivkraft anvender Klæde- og Papirindustrien i meget stort Omfang Vand paa anden Maade i Fabrikationen. Hvis man gennemgaar de enkelte Virksomheder indenfor disse Industrier, vil man se, at der kun findes enkelte Eksempler fra den nyeste Tid paa, at Fabrikker af denne Art ikke er anlagt ved naturlige Vandløb. Af Klædefabrikkerne, som dog anvender megen Arbejdskraft, er saaledes ingen beliggende i København, medens der findes adskillige i Byens fjernere Omegn, hvor den nødvendige Vandmængde har været tilstede. Sammen med de endnu eksisterende Vandmøller repræsenterer de her nævnte Virksomheder det, der endnu er tilbage af de

danske Vandløbs Udnyttelse efter mere primitive Metoder uden større Udbygninger. I de senere Aar har man atter interesseret sig for Vandet som Drivkraft, men kun til Drift af Elektricitetsværkernes Maskiner. Det er nu lettere at arrangere Transporten af de færdige Hestekræfter end at tage de Ulemper, der følger med at anbringe en Fabrik ved selve Vandløbet.

Med Hensyn til den paa anden Maade til Fabrikationen nødvendige Vandmængde, i Klædefabrikkerne og Papirfabrikkerne til Udvaskning og Blanding, har de moderne Vandværker nu ligeledes gjort Beliggenheden ved de naturlige Vandløb og Søer upaakrævet.

Det er derfor indlysende, at de Forandringer, der er sket med Hensyn til Drivkraften ved Anvendelsen af Damp og Elektricitet, fuldstændig har forrykket Maalestokken for Beliggenhedens Hensigtsmæssighed, og det maa antages, at de her nævnte Industrier, for hvilke Anvendelsen af Vand har spillet (og eventuelt stadig spiller) en Rolle, rummer mange Virksomheder med uøkonomisk Beliggenhed. Det kan ogsaa nævnes som et sideløbende Eksempel, at et Glasværk, som oprindeligt er anlagt ved en Mose af Hensyn til Brændelet, antagelig nu ikke vilde være blevet anlagt paa dette Sted, selv bortset fra eventuelle Vanskeligheder med Fremskaffelsen af Beboelse.

Som ovenfor nævnt spiller Tilstedeværelsen af den nødvendige Arbejdskraft en overordentlig vigtig Rolle som beliggenhedsbestemmende Moment for industrielle Virksomheder. Men da Vanskelighederne ved at flytte Arbejdskraft et eller andet Sted hen dog ikke kan siges i noget Tilfælde at være uovervindelige, faar Kravet om den nødvendige Arbejdskrafts Tilstedeværelse ikke samme absolutte Karakter som de Krav Raastofferne og — tidligere — Drivkraften stiller i de ovenfor omtalte Industrier. Men er Arbejdskraften som beliggenhedsbestemmende Faktor ikke saa absolut afgørende og let iøjnefaldende som Raavaren, øver den til Gengæld sin Indflydelse i saa mange desto flere vigtige Industrier, som har nogen Bevægelsesfrihed i Valget af Anlægssted.

Naar vi nu med Omtalen af Arbejdskraften er naaet til et beliggenhedsbestemmende Moment, der drager Industrien mod Storbyen, møder vi straks Vanskeligheden ved at udskille denne Faktor fra de mange andre, der peger i samme Retning. Ved Afvejningen af de enkelte Momenter mod hinanden i de forskellige Fag, vil man dog komme til det Resultat, at Tilstedeværelsen af den i Henseende til Kvalitet og Billighed egnede Arbejdskraft er afgørende i saa mange og

store Industrier, at denne Faktor maa siges at være den vigtigste med Hensyn til Placeringen af industrielle Virksomheder. Nogle Eksempler skal anføres i det følgende.

Som Eksempler paa Arbejdskraftens Betydning i denne Henseende er to vigtige Industrigræne typiske, nemlig: Tekstilindustrien (med Undtagelse af Klædeindustrien, som er omtalt ovenfor) som skal have rigelig kvindelig Arbejdskraft, og Jærn- og Metalindustrien, som søger specialuddannet eller særlig rigelig mandlig Arbejdskraft, i begge Tilfælde Behov, som kun tilfredsstilles i større Byer.

Bomuldsindustrien egner sig derfor kun for Byer, der er tilstrækkelig store til altid at stille kvindelig Arbejdskraft til Raadighed eller hvor der findes en i andre Industrigræne optaget Arbejderbefolkning. Hvis kvindelige Medlemmer er villige til at gøre Fabriksarbejde. Herrekonfektions-, Hatte-, Handske- og Skotøjsindustrierne skal ogsaa anvende megen kvindelig Arbejdskraft, og det er antagelig for en stor Del af den Grund, at langt den største Del af disse Industrier findes i København. Trikotageindustrien har i sin nuværende Form endnu Forbindelse med de midtjyske Hedeegne, hvis Faareflokke er dens første Begyndelse. Længe efter at den danske Uld har ophørt at have større Betydning for Trikotage tilvirkningen, har den uddannede Arbejdskraft og Traditionen holdt en stor Del af denne Industri knyttet til Byerne i disse eller tilstødende Egne.

Jærnslibsværfter vil i Reglen ikke kunne udvikle sig til stort Format undtagen i større Byer, fordi det er nødvendigt, at der findes rigelig ledig Arbejdskraft i Faget til at udføre forekommende Reparationer. Naar andre Dele af Jærn- og Metalvareindustrien som Elektroplet-, Metalvare- og Jærnvarefabrikker i forholdsvis stort Omfang er koncentreret i København, er Tilstedeværelsen af den tilstrækkelige Mængde kvalificerede Arbejdskraft sikkert stærkt medvirkende. Det samme gælder Porcellænsindustrien og Pianoindustrien.

Det maa dog bemærkes, at der for disse i Anlægget mere bevægelsesfri Industrier kun er Tale om Tendenser for Beliggenheden, ikke bestemte Betingelser, som opstilles for samtlige Virksomheder i Faget. Selv om man mener at kunne konstatere, at en bestemt Arbejdskrafts Tilstedeværelse er en Hovedforudsætning, vil personlige eller organisationsmæssige Forhold ofte gøre sig stærkere gældende.

Forudsætningen for, at Fabrikker, hvis Beliggenhed bestemmes af Arbejdskraften, efterhaanden kan faa en af denne

Aarsag ufordelagtig Beliggenhed, vil i Reglen være en For-
mindskelse af Stedets Befolkning eller af en bestemt Slags
Arbejdskraft. Der kan vel tænkes isolerede Tilfælde af den
Art, men denne Vanskelighed kender Industrien ikke som
almindeligt Fænomen. Det er derfor sandsynligt, at de i
Afsnittet om Arbejdskraften omtalte Fabrikker, som har en for
Faget typisk Beliggenhed, vedblivende er placeret under de
gunstigste Betingelser.

Afsætningsmarkedets Betydning som afgørende for
en industriel Virksomheds Placering er aftagende med Trans-
portmidlernes Udvikling. For enhver Haandværksvirksomhed
er Kundekresen det afgørende Moment, men dette Hensyn
viger i samme Grad som Virksomheden vokser, eller rettere:
Virksomhedens Vækst er et Vidnesbyrd om, at den lokale
Kundekreds og den deraf bestemte Beliggenhed ikke længere
er afgørende. Afsætningsmarkedets Betydning som beliggen-
hedsbestemmende Moment er derfor for den egentlige Industri
næsten altid ringere end andre Faktorer. Her skal nævnes
Ølbrygningen, hvis enkelte Virksomheders Afsætningsomraade
tidligere var ret stærkt begrænset, men hvis Produkter nu for
nogle af Sorternes Vedkommende forsendes over hele Landet.
Man kan dog nævne nogle Fag, hvis Bedrifter oprindelig er star-
tet med hver sit lille Afsætningsomraade for Øje, hvor Smaa-
virksomhederne stadig opretholdes i stort Tal, saaledes i Sukker-
vare- og Tobaksindustrierne. Men det kan ikke siges, at
Hensynet til Afsætningen er noget særlig afgørende for disse
Industrier, idet hverken Transporten eller Produkternes Tilpas-
ning efter forskellige Kundekrese volder større Vanskeligheder,
snarere er Forholdet det, at Stordriften kun har faa Fordele i
disse Industrier, hvorfor de smaa Virksomheder har kunnet
hævde sig vedblivende.

Hastigt opdukkende Produktioner, som Fremstillingen af
Radioartikler, har en Tendens til at etablere sig haandværks-
mæssigt, nemlig overalt, hvor der er en tilstrækkelig Kunde-
kreds, førend Stordriften har faaet Tid til at organisere sig.

Paa en vis Maade er Jernstøberierne den mest typiske
Industrigren blandt dem, hvis Beliggenhed er bestemt af Af-
sætningsmarkedet. Skønt Omkostningerne ved Transporten af
Raajern og Cinders maa virke som en Begunstigelse for store
Virksomheder i Havnebyerne, selv om man regner med, at
den lille Virksomheds Drift er lige saa økonomisk som den
stores, viser Fakta, at Støberier kan trives i saa godt som alle
danske Købstæder. Fordelene ved at kunne gøre sine Bestil-

linger i et lokalt Støberi maa altsaa kunne opveje de uomtvisteligt større Produktionsomkostninger.

Til Slut skal nævnes et Eksempel paa, at de moderne Transportmidler stik imod den almindelige Tendens har forøget Afsætningsmarkedets Betydning som beliggenhedsbestemmende Moment. Dette kan iagttages i Margarineindustrien, idet der siden Krigen Aar for Aar rundt omkring i Landet er startet og opretholdt et stort Antal Smaavirksomheder beregnet paa Forsyning af et bestemt lokalt Marked i Konkurrence med de store Margarinefabrikker, der har landsomfattende Afsætning. Herredømmet over et saadant lokalt Marked opnaar den lille Fabrik ved Hjælp af moderne Trafikmidler, idet den frisk-lavede Margarine pr. Varebil bringes i Huset til Forbrugerne.

Som ovenfor omtalt maa man for en Mængde Virksomheders Vedkommende opgive at finde nogen bestemt paaaiselig for Faget typisk Aarsag til Beliggenheden. I mange af disse Tilfælde har lokaløkonomiske eller personlige Forhold været bestemmende. Det gælder saaledes for en stor Del af Maskinfabrikkerne, at de er vokset sig store ud fra den Virksomhed, en dygtig Industrimand har begyndt under smaa Forhold paa det Sted, hvor han tilfældigvis fik sin Start. Man kan saaledes selv i mindre Provinsbyer se Fabrikker, der er arbejdet op til Exportforretninger, skønt de bedste Betingelser for den Art Forretning ikke er til Stede. Lignende Eksempler forekommer indenfor den elektromekaniske Industri, Blikvareindustrien m. fl. og nævnes kan ogsaa den store Traadfabrik i Middelfart. Af andre Virksomheder, hvis Beliggenhed er blevet bestemt af lignende i erhvervsmæssig Henseende tilfældige Aarsager kan nævnes Sukkerraffinaderierne og de store Bryggerier i København samt de store Margarinefabrikker, hvoraf een voksede sig stor i en lille Stationsby.

Efterhaanden som den tiltagende Koncentration og Stordrift lader de organisatoriske Forhold faa større og større Betydning indenfor Industrien, vil de Steder, hvor Administrationen kan faa flest Hjælpemidler til sin Raadighed, faa stadig forøgede Chancer for at trække Industrien til sig. Af Industrier, hvis dominerende Virksomheder af denne Aarsag har Plads i København, kan nævnes Automobil- og Cigaretindustriene. Dette Forhold skal behandles nærmere i det følgende under Omtalen af København som Industricentrum.

Betragter man nu alle de ovenfor omtalte Industrifag under eet og undersøger, hvorledes Industrien som Helhed faktisk er fordelt mellem forskellige Lokalteter, indenfor hvilke de erhvervsmæssige Forhold er ensartede, kommer man til følgende Resultat, idet det beskæftigede Antal Arbejdere er benyttet som Grundlag.

	Antal Arbejdere	pCt.
I København	45 100	46
Byer med Havn	34 900	35
Byer uden Havn	8 100	8
Paa Landet	11 200	11
Ialt...	99 300	100

Undersøgelserne gælder hovedsagelig 1924, da de for de følgende Aar typiske Forhold antagelig er forbigaaende, og den omfatter den egentlige vareproducerende Industri — Fabriksfagene. Den omfatter saaledes ikke Bygningsindustrien, Reparationsvirksomhed o. a. Haandværk. Mejerierne er heller ikke medtaget. København omfatter Storkøbenhavn og ved Byer forstaas Købstæder og større Stationsbyer. Bygrænsen er ikke fulgt nøjagtigt, hvor Beliggenheden har kunnet konstateres; saaledes er en Fabrik lige udenfor By-Kommunens Grænse eventuelt optalt som beliggende i en By.

Som det vil fremgaa af det foregaaende findes de 11 000 paa Landet beskæftigede Industriarbejdere ved Teglværker, Kalkværker, Cementfabriker og Savværker samt i Papirfabrikker og for en mindre Dels Vedkommende i nogle Jærnvarefabrikker, Bryggerier, Møller m. m.

Ikke-Havnebyernes Industri består af Jærnstøberier og Maskinfabrikker, Træindustri, Uld- og Trikotageindustri og forskellige Fag indenfor Næringsmiddelindustrien som Sukkerfabrikker, Slagterier, Margarinefabrikker og Ølbryggerier.

I Havnebyerne, som jo omfatter de fleste og største af Danmarks Provinsbyer, forekommer alle Industrigrene, men følgende har deres Tyngdepunkt der og omfatter den væsentligste Del af disse Byers Industriforetagender: Svinelagterier, Sukkerfabrikker, Mælkekondenseringsfabrikker, Spritfabrikker, Margarinefabrikker, Tekstilfabrikker, Garverier, Jærnstøberier, Oliefabrikker, Svovlsyrefabrikker m. fl.

Vi kommer nu til Københavns Betydning som Sæde for industrielle Virksomheder. Her i Landet har vi ikke Industricentre i almindelig Forstand, d. v. s. Distrikter, som er helt præget af Industrivirksomhed, alene af den Grund at vi ikke

kan præstere de Dimensioner, der kræves for at retfærdiggøre en saadan Benævnelse. Desuden mangler vi raastofproducerende Centre og gammel industriel lokal Tradition, som vel nærmest er Forudsætningerne for en saadan Dannelse. Det eneste man kan nævne i denne Forbindelse, er Trikotageindustriens oprindelige Hjemsted i Jylland, men Hammerum Herreds Berømmelse som Sæde for Uldstrikingen hører nu næsten helt Historien til.

I god Overensstemmelse med den foregaaende Undersøgelses Konstatering af den aandelige og fysiske Arbejdsindsats som den vigtigste Faktor i den største Del af den danske Industri kommer man til det Resultat, at den By, der i hele Industriens Udviklingsperiode har haft det uden Sammenligning største Menneskemateriale, nemlig København, bliver det eneste, der kan kaldes et Centrum for dansk Industri. Som det fremgaar af Oversigten har Udviklingen hidindtil ført med sig, at 46 pCt. af Industriebefolkningen har Beskæftigelse i København. Her skal lige nævnes de Industrier, der har deres Tyngdepunkt i København; man vil saa af det foregaaende kunne konstatere, at det for en stor Del er de Industrier, for hvilke Arbejdskraften har Indflydelse paa Beliggenheden. Mindst 75 pCt. har København af Sukkerraffinaderier, Kaffesurrogatfabrikker, Konserverfabrikker, Herrekonfektions-, Hatte-, Handske-, Skotøjs-, Porcellæns-, Metalvare-, Blikvare-, Piano-, Tændstik-, Gummi- og Automobilfabrikker. Af andre Industrier med København som Tyngdepunkt kan nævnes Chokolade- og Sukkervarefabrikker, Ølbryggerier, Mineralvandsfabrikker, Sølv- og Elektropletvare-, Cykle-, Jærnvare- og elektromekaniske Fabrikker, Jærnskibsværfter og Sæbefabrikker.

Ved en Beregning af det samlede Antal industrielle Arbejderes Andel af den samlede Befolkning faar man for København en betydelig højere Industriprocent end for Provinsbyerne, endsige Landdistrikterne, og udelader man de Fabrikker, der i Følge det foran omtalte kun kan findes i og ved Provinsbyerne, bliver Forskellen endnu langt større. Industriens stærke Vækst i Hovedstaden er et Fænomen af stor Interesse. I det følgende foretages en Undersøgelse ud fra Synspunktet, om denne Vækst kan tænkes at blive fortsat.

Det er nemt at konstatere, at København øver en stærk Tiltrækning overfor industriel Virksomhed. Vanskeligere er det at faa helt udtømmende Rede paa Aarsagerne og derved danne sig en begrundet Mening om den fremtidige Udvikling. I denne Henseende skulde de seneste Aars Nyanlæg kunne give et

gavnligt Fingerpeg. Perioden efter Krigen er selvfølgelig daarligst muligt egnet til at give Stof til en saadan Undersøgelse, da den i mange Henseender har været en Afviklingsperiode og derfor frembyder mange flere Eksempler paa Nedlæggelser og Indskrænkninger end paa Nyanlæg, men der forekommer dog en hel Del Tilfælde indenfor de Industrier, der producerer i Overensstemmelse med Tidens nyeste Krav.

Først skal nævnes Automobilsamlefabrikkerne. Den Art Fabrikkers Beliggenhed bestemmes udelukkende af Hensynet til den bedste Stapelplads og vil derfor her i Landet naturligt være henvist til København. Af samme Karakter er den private Flyvemaskinfabrik, som ogsaa er lagt i København. I det hele taget vil industrielle Anlæg saavel som anden Virksomhed, udenlandske Firmaer driver her i Landet, naturligt faa i hvert Fald det forretningsmæssige Centrum i København, og naar Formaalet er Stapelvirksomhed for større Omraader, vil Fabrikationsvirksomheden ogsaa blive beliggende der. Derimod er Fabrikens Beliggenhed antagelig ikke saa afgørende, naar det gælder Forsyningen af det danske Marked. (Fra de seneste Aar kan dog nævnes Anlæg af en Sæbefabrik, ganske vist ikke i København, men i den nærmeste Omegn). I den sidstnævnte Art Virksomhed — Forsyning af det indenlandske Marked — arbejder udenlandske Firmaer omtrent under samme Forhold som danske, hvis Ledelse er koncentret, og for saadanne viser Erfaringen, at Organisationens Centralisation i Hovedstaden ikke behøver at være ensbetydende med, at Fabriksanlæggene foretrækkes anbragt der. Der foreligger Eksempler paa det modsatte i Sprit- og Svovlsyreindustriene. Antagelig vil dog Tilfældene, hvor Hovedvægten lægges paa de Fabrikker, der er beliggende i samme By som Administrationen, være langt i Overtal.

De senere Aars Storforbrug af Radioartikler og Trikotage har fremkaldt en Del ny Virksomheder i disse Fag. Naar de største af disse ligger i København, maa det sikkert tilskrives, at Hovedstaden som førende i Modeforbruget og som Sæde for en Storbefolkning altid maa faa et stærkt Forspring i Fabrikationen af den Slags Artikler. Af principiel Interesse for det her behandlede Problem er ogsaa en Udtalelse i A/S De forenede Papirfabrikkers sidste Aarsberetning, som gaar ud paa, at man som Resultat af Søgen efter en Byggegrund til et nyt Fabriksanlæg, hvortil stilledes to Fordringer, nemlig rigelig Vandtilførsel og Jærnbanespor, har valgt en Grund i København. Tidligere er omtalt Anlægget af en Mængde smaa Mar-

garinefabrikker allevegne i Landet. En Del af disse er anlagt i København, men i denne By er tillige anlagt en Fabrik i større Stil.

Foruden Hovedstaden kan man ikke undgaa at nævne et andet Omraade, hvor der ogsaa er anlagt store ny Virksomheder i de senere Aar, nemlig Sønderjylland. Her gør det specielle Forhold sig imidlertid gældende, at den almindelige økonomiske Reorganisation er Baggrunden for, hvad der foretages i denne Landsdel.

Hvis man vil driste sig til at drage nogen Slutning med Hensyn til den danske Industris lokale Placering i Fremtiden af de Nyanlæg, der er foretaget indenfor Industrien i de senere Aar, maa det blive, at Københavns Chancer som Industricentrum snarest maa faa Tendens til at vokse. Som omtalt ovenfor vil dette have Tilbøjelighed til at ske, naar udenlandske Firmaer anlægger Fabrikker, som Regel ogsaa i Tilfælde af Sammenlutninger indenfor Industrien og, endelig hvad der er vigtigst, ved Anlæg indenfor ny Industrier. Det maa nemlig antages, at Industrien som hidtil faar sine Udviklingsmuligheder ved at optage ny Felter af Luksusforsyning, og Virksomheder med den Art Produktion vil efter de gjorte Erfaringer at dømme have størst Chance for at blive startet og trives i Hovedstaden.

I det foregaaende er de beliggenhedsbestemmende Momenter kun omtalt i store Træk. Der kunde desuden nævnes en Mangfoldighed af andre mere eller mindre vigtige Hensyn, som gør sin Indflydelse gældende, og som kan bidrage til Forstaaelse af de enkelte Tilfælde. Storbyen virker i sig selv tillokkende paa Arbejdsledere som paa Arbejdere, og en Bevægelse i modsat Retning er antagelig umulig at organisere, selv om den økonomiske Forsvarlighed var til Stede. Hensyn til Beskatningens Højde gør sig ogsaa gældende. Af meget væsentlig Betydning er Hensynet til Byggegrundens Pris. Dette Problem, som er af særlig Betydning i København, løses der ved at lægge Fabrikken paa de billige Grunde i Forstaden eller i Nabokommunerne. Som omtalt i det foregaaende er den derved foraarsagede Adskillelse af Salgsadministration og Fabrik meget almindelig.

Som alle økonomiske Regler er de her udviklede udsat for at krydses af den uberegnelige Faktor, som Individet er. Man vil derfor altid være udsat for, at en enkelt Virksomhed, man har sin Opmærksomhed henvendt paa, ikke kan indføjes i de almindelige Rammer.

FRANKRIGS HANDELS- OG TOLDPOLITIK I HOVEDTRÆK UNDER OG EFTER VERDENSKRIGEN

Af J. C. Jørgensen

Før Verdenskrigen hvilede Frankrigs Told- og Handels-traktatpolitik væsentligst paa Méline-Toldloven af 11. Januar 1892, hvis Tarif var en Dobbelttarif med en Maximaltarif overfor Ikke-Traktatlande og en efter den nødvendige Beskyttelses-margin nøje afvejet Minimumstarif, der helt eller delvis kunde indrømmes Traktatlande. Tariftraktater skulde ikke mere slutes. Frankrig bød som Modydelse til andre Lande kun sin autonome Toldtarif, der omfattede alle Varer med Undtagelse af de toldfrie Raastoffer, paa hvilke der dog som forøvrigt paa de fleste andre Varer i Tilfælde af indirekte Indførsel hvilede Tillægsafgifter („surtaxe d'entrepôt et d'origine“). Til 1892-Loven var senere føjet enkelte Ændringer, navnlig ved Loven af 29. Marts 1910, der medførte en Skærpelse af Industritolden med en vidtgaende Specialisering (møntet væsentlig paa U. S. A. og Tyskland). Gennemsnitlig regnedes den franske Toldbeskyttelse i 1914 at være c. 15 % af de indførte Varers Værdi.

Paa dette Lovgrundlag var det før Verdenskrigen lykkedes Frankrig at komme i Handelstraktatforhold til 62 Stater, hvoraf de 35 opnaaede fransk Minimaltarif for samtlige Varer. Kun overfor enkelte Lande som Rusland, Brasilien, Schweiz og Japan maatte Frankrig nedsætte eller binde Minimalsatsen for enkelte Varer.

a) Handels- og Toldpolitiken under Verdenskrigen.

Under Verdenskrigen blev Frankrigs Handelspolitik selv-sagt dikteret af Krigens Krav og frembød det velkendte Billede med Ind- og Udførselsrestriktioner, Forbud mod Handel med

Fjenden, Valutakontrol, Rationering etc., Foranstaltninger, som tiltog i Omfang og Strenghed, alt som Kampen mod Fjenden skærpedes i Bitterhed og Intensitet. Ifølge Loven af 6. Maj 1916, som dannede Hovedgrundlaget for Forbudssystemet, bemyndigedes Regeringen saaledes til, saa længe Krigen varede, at forhøje Toldtarifens Satser. Denne Lov, der suspenderede Parlamentets Toldautonomi og indskrænkede dets Beføjelser til en almindelig Kontrol, blev Hovedhjørnestenen i de efterfølgende Aars Toldpolitik, idet Loven, som dog skulde forlænges fra Aar til Aar, gjaldt lige til 31. December 1922, altsaa langt længere end oprindelig paatænkt.

Som et Led i Handelspolitikken indgik ogsaa det interallierede økonomiske Samarbejde, der var tænkt som en Modvægt mod Centralmagternes „Mitteleuropa“-Planer, der befrygtedes at ville skaffe disse Hegemoni paa det økonomiske Omraade efter Krigen. Efter at være indledet i Begyndelsen af 1916 ved Udveksling af Synspunkter mellem den franske og britiske Handelsminister og forberedt ved en foreløbig Konference fik Samarbejdet sin officielle Bekræftelse ved den i Juni s. A. i Paris afholdte „Conférence économique des Gouvernements alliés“. I denne deltog Repræsentanter for Frankrig, Storbritannien, Belgien, Italien, Japan, Portugal, Rusland og Serbien, og dens Opgave begrænsede sig ikke til det umiddelbart foreliggende økonomiske Samarbejde under Krigen, men den skulde ogsaa fastlægge Retningslinierne for en permanent interallieret økonomisk Politik efter denne, som dog skulde indledes med en Rekonstruktionsperiode med midlertidige Foranstaltninger.

Under Rekonstruktionsperioden, hvis Varighed naturligvis ikke paa Forhaand kunde fastsættes, skulde der af Hensyn til de allieredes Handlefrihed ikke tilstaaes de fjendtlige Magter Mestbegunstigelsesstilling (jfr. senere Versailles-Fredstraktatens Art. 264 med ensidig Mestbegunstigelse for de allierede i Tyskland i 5 Aar), idet de allierede til Afhjælpning af de deraf flydende Ulemper gensidig skulde sikre hverandre Markeder til Erstatning. Ligeledes skulde de ved Særoverenskomster forbeholde hverandre deres naturlige Hjelpekilder, ligesom der til Beskyttelse mod Dumping og illoyal Konkurrence fra de fjendtlige Magters Side skulde kunne træffes særlige Foranstaltninger gennem Indførselsforbud eller anden effektiv Fremgangsmaade.

Med Hensyn til den permanente Ordning skulde de allierede „uden Ophold“ træffe Foranstaltninger til for Fremtiden

at frigøre sig for Afhængighed af de fjendtlige Lande med Hensyn til Raastoffer og vigtige Fabrikata. Dette skulde navnlig opnaas gennem Subventioner til de af Regeringerne ledede eller kontrollerede Foretagender; ved Begunstigelser til Fremme af tekniske og videnskabelige Undersøgelser; ved Told eller midlertidige Forbud eller ved en Kombination af disse Midler. Endvidere skulde den interallierede Vareudveksling fremmes ved Etablering af direkte og hurtige Forbindelser, Nedsættelse af Transporttakster og Udvikling af Post-, Telegraf- og andre Kommunikationsmidler etc.

Medens Resolutionen vedrørende Krigsperioden fik nogen Indflydelse, idet Frankrig maatte indføre visse Lempelser i sit Forbudssystem overfor de allierede, som forøvrigt ogsaa overfor de neutrale Stater, blev den storstilede Plan om en interallieret Økonomi foreløbig udskudt, da de enkelte Lande var alt for optaget af Krigens Førelse til at beskæftige sig med dette Spørgsmaal, som var af sekundær Betydning i Forhold til den militære Sejr. Planen var der dog og gav sig enkelte Udslag. Saaledes blev der paa det franske Handelsministeriums Initiativ rettet Henvendelse saavel til Handelskamrene som til de store Industriassociationer og -syndikater med Hensyn til den fremtidige Toldpolitik, hvorunder Spørgsmaalet om en interallieret økonomisk Entente med en Arbejds- og Produktionsdeling. Denne Enquête førte imidlertid ikke til noget praktisk Resultat, men i Foraaret 1918 blev der fra britisk Side fremsat et Forslag om, at Storbritannien for en vis, ikke nøjagtig præciseret Periode, skulde stille de til de allieredes Behov nødvendige Raastoffer til Raadighed, altsaa et Tilløb til Oplydelse af de gensidige Forpligtelser under Rekonstruktionsperioden. Medens der i Frankrig blev truffet Foranstaltninger til at opgøre, hvor stort dette Behov vilde blive, blev Tilbudet forringet derved, at Storbritannien gjorde det afhængigt af, at De forenede Stater vilde paatage sig en Del af Byrden, hvilket ogsaa fik Udtryk i den endelige Overenskomst af 30. December 1918.

Under Paavirkning af industrielle og kommercielle Kredse, der ud fra den Betragtning, at Førkrigstidens Handelstraktater ikke mere vilde svare til den økonomiske Situation under den kommende Fred, krævede disse modificerede, men vel ogsaa med Henblik paa Pariser-Konferencens Resolutioner, bestemte Regeringen sig til at nedsætte en teknisk Komité til Undersøgelse af hele Traktatspørgsmaalet saavel med Fjenderne som med de allierede og de neutrale. Denne Komité henstillede

hurtigt, at der, indtil nye handelspolitiske Retningslinier kunde udarbejdes, skulde skaffes rent Bord paa Traktatomraadet, og Regeringen besluttede den 23. April 1918, at alle franske Handelskonventioner, som indeholdt Mestbegunstigelsesklausuler eller Tarifaftaler, samt alle Traktater og Konventioner angaaende Skibsfart, Toldreglement, Handelsrejsende, Udøvelse af Handel og Industri samt endelig alle Overenskomster, der kunde hindre Iværksættelsen af en ny Handels-, Søfarts- eller Toldstatut, hvorunder Frankrig agtede at stille sig, blev opsagt. Da Hovedparten af disse Traktater imidlertid vilde udløbe eet Aar efter Opsigelsen, og en ny traktatmæssig Ordning under de givne Forhold ikke kunde forventes etableret indenfor det givne Tidsrum, besluttede den franske Regering sig til samtidig med Traktaternes Opsigelse at foreslaa, at disse skulde forlænges, enten stiltiende eller ved formel Advis.

b) Toldpolitiken efter Verdenskrigen.

Overfor en stærkt ændret verdensøkonomisk Situation stod Frankrig saaledes ved Krigens Slutning toldtarifmæssig med en paa Førkrigstiden principielt hvilende Lovgivning og handelstraktatmæssig med rent Bord, og da den noget utopiske Plan om interallieret økonomisk Samarbejde, der mere hvilede paa et politisk end et økonomisk Grundlag, trods det ved Vaabenstilstanden dannede „Conseil suprême économique des Alliés“ viste sig urealisabel — i alt Fald indenfor kortere Sigt, og navnlig efter at U. S. A. paa Fredskonferencen lod forstaa, at det ikke vilde tiltræde den ovenomtalte Overenskomst af 1918 — gik Frankrig, ligesom andre Lande, sin egen Vej, ledet af Selvforsynings- og Selvforsvarstanken, til hvilken senere knyttedes den noget modstridende Kamp om Eksportmarkeder.

Krigskontrolsystemets Afvikling — herunder de særlig skabte Organers — foregik nu forholdsvis hurtigt. Efter at Dekretet af 22. Marts 1917 (om almindeligt Indførselsforbud) var blevet godkendt ved Loven af 20. Januar 1919, udstedtes nogle Dage efter et nyt Dekret, som ophævede Indførselsforbudet for visse Varer, og ved Dekreter af 13. Juni og 17. Juli 1919 gik man videre, saaledes at der kun var en mindre Liste af indførselsforbudte Varer tilbage. Den 30. December 1920 blev den administrative Beføjelse til at udstede Importforbud ophævet. Ogsaa Udførselsforbudene, der havde eksisteret siden Krigens Begyndelse, blev hurtigt ophævet, idet

Dekret af 20. Januar 1919 begrænsede disse til faa midlertidige Forbud.

Den franske Toldpolitik blev nu stillet overfor tre Hovedvanskeligheder. For det første byggede Førkrigs-Toldlovgivningen med faa Undtagelser paa Vægttoldsystemet, saaledes at Efterkrigstidens store Prisstigning blev uden Indflydelse paa Tolden og en Ajourføring af Toldsatserne derfor blev paakrævet. Dernæst nødvendiggjorde Valutadepreciering i andre Lande, der virkede som en Eksportpræmie (Valutadumping), neutraliserende Modforanstaltninger, og endelig medførte Landets egen Valutadepreciering den Vanskelighed, at de i Papirfrancs opkrævede Toldafgifter langt fra sikrede Førkrigstidens Beskyttelsesmargin.

Naar den gennemsnitlige Beskyttelse i 1914 var ca. 15 % af Værdien, blev Beskyttelsen efter Krigens Tredobling af Varepriserne kun c. 5 % af Værdien, hvorved Vægttoldsatserne i nogen Grad nærmede sig statistiske Afgifter. Da de ustabile økonomiske Forhold paa den anden Side umuliggjorde en egentlig Toldrevision, greb man til provisoriske Midler, for hvilke man fandt Støtte i den ovenomtalte Lov af 1916. Det første Dekret af 14. Juni 1919 gik ud paa Supplerings af Vægttoldsatserne med „surtaxes ad valorem“ efter et ret simpelt Udregningsprincip. Svarede f. Eks. en Vare til en Værdi af 500 Frcs. en Told af 60 Frcs. pr. 100 kg, og Beskyttelsen følgelig før Krigen var 12 %, vilde med en tredoblet Varepris i 1919 Beskyttelsen være reduceret til 4 %, og status quo blev da oprettet ved en Tillægsafgift paa 8 % ad valorem. Dette dobbelte Beregningssystem var imidlertid toldadministrativt set upraktisk, og man gik derfor allerede ved Dekret af 8. Juli 1919 over til Koefficientsystemet, der først ved det nu foreliggende nye Toldlovsforslag søges afløst.

Ved dette System indførtes variable Multiplikatorer, som blev kalkuleret efter Forholdet mellem de tarifierede Varers Førkrigspris og deres aktuelle Pris. En Toldafgift paa f. Eks. 10 Frcs. for en Vare, hvis Værdi i 1914 var 100 Frcs., men i 1919 250 Frcs., blev multipliceret med en Forhøjelseskoefficient paa $250/100 = 2.5$, saaledes at den faktiske Told, der nu skulde betales, blev 25 Frcs. Systemet forudsætter imidlertid Ændring efter Prisfluktuationerne og er derfor vanskeligt at praktisere i en Tid med stærkt skiftende Priser. Det blev paalagt en under Finansministeriet nedsat særlig interministeriel „Commission de revision des coefficients“ at følge Prissvingningerne og give Forslag til Modifikation af Koefficienterne.

Kommissionen udførte i sin Funktionstid 1919—22 et stort Arbejde og foranledigede udstedt 65 Dekreter, der medførte Ændringer i 3294 Positionsnumre.

Af disse Dekreter skal særlig fremhæves Dekretet af 28. Marts 1921, der medførte en betydelig Forhøjelse af Maximaltarifen, idet Forskellen mellem denne og Minimaltarifen, som hidtil var 100 %, nu blev forhøjet til 300 %. Denne Lov var særlig møntet paa Lande med deprecieret Valuta, navnlig Tyskland, som ikke havde traktatmæssig Krav paa en anden Tarif, dog blev U. S. A., som ogsaa var uden Traktat, specielt undtaget, saaledes at Generaltarifen af 1910 gjaldt for dette Land. Ved Dekret af 29. Juni 1921 foretoges en almindelig Revision af Forhøjelseskoefficienterne, som blev stærkt skærpede, idet Maksimumsgrænsen, der hidtil var 3, nu blev 10, omend denne sidste Koefficient kun undtagelsesvis fik Anvendelse. Gennemsnitlig var Koefficienten mellem 3 og 4.

Foruden disse Ændringer i bestaaende Toldsatser indførtes ogsaa Ændringer og Udvidelser af Nomenklaturen med dertil svarende nye Satser ved Lov af 7. November 1919 angaaende kemiske Produkter. Disse skulde undtagelsesvis underkastes Værditold. Ligeledes skete der Ændringer i Toldtarifen i Kraft af de af Frankrig sluttede Tarifaftaler (herunder navnlig hele Mellemtarifsystemet), hvorom senere.

Da imidlertid Beskyttelsen var betinget af Forskellen mellem Produktionsprisen i Frankrig og i Udlandet, og denne Forskel ikke nødvendigvis stiger med Varernes Pris eller i samme Forhold, maatte et System som Koefficientsystemet, der, ved Toldforhøjelser proportionelle med Vareprisernes Stigning i Frankrig, a priori gik ud fra, at Aarsagerne til denne Stigning (forøgede Skatter, Arbejdsløn, Transportomkostninger etc.) var noget specifikt for Frankrig og ikke eksisterede i andre Lande, selvfølgelig blive Genstand for stærk Kritik. Saavel fra Indland som Udland fremkom der Klager, dels paa Grund af den toldmæssige Ustabilitet og dels paa Grund af den stærke Beskyttelse Systemet medførte, en Beskyttelse, der gik langt udover sin oprindelige Hensigt. Fra fransk Side hævdede man imidlertid, at dette under den økonomiske Verdenskrise i 1920—21 blev Landet til Nytte, idet det virkede som Bolværk og en haardt tiltrængt Hjælp for de under Krigen ødelagte franske Virksomheder — hvad ogsaa Handelsbalancen bar Vidne om (se Side 527).

Med Udgangen af 1922 fik Loven af 1916, der Gang paa Gang var blevet forlænget — d. 31. Decbr. 1921 dog

Aar	Indførsel	Udførsel	Handelsbalance
	Mill. Frchs.	Mill. Frchs.	Mill. Frchs.
1913.....	8 421	6 880	÷ 1 541
1919.....	35 799	11 879	÷ 23 920
1920.....	49 904	28 894	÷ 21 010
1921.....	22 067	19 772	÷ 2 295
1922.....	23 930	21 378	÷ 2 552
1923.....	32 688	30 432	÷ 2 256
1924.....	40 132	41 454	+ 1 322
1925.....	44 095	45 755	+ 1 660
1926.....	59 515	59 535	+ 20

med den af Hensyn til Handelstraktatforhandlinger vigtige Ændring, at Regeringen kunde nedsætte og ikke blot som tidligere alene forhøje Toldsatserne — Lov at udløbe, uden at nogen krævede den forlænget, idet Regeringen nemlig blev mindre og mindre tilbøjelig til at paatage sig Eneansvaret for den franske Toldpolitik. Parlamentet var derved genindsat i sine fulde Rettigheder paa Toldlovgivningsomraadet. Enhver Toldændring kunde herefter kun ske ved Lov. Man haabede, at den langsomme Parlamentsbehandling skulde medføre større Toldstabilitet og Afskaffelsen af Koefficientsystemet. Dette sidste blev dog stadig praktiseret ogsaa under det nye Regime, men det blev mere og mere aabenbart, at der maatte ske en egentlig Toldrevision. Hertil bidrog ogsaa den daværende relative Stabilitet i de indenlandske Priser.

Deputeretkammerets Toldudvalg, der allerede under Krigen havde taget Initiativet til en Undersøgelse angaaende Toldrevision efter Krigen, genoptog nu dette Arbejde, der gik ud paa en Ændring i saavel Nomenklatur som i Toldsatser. Kommissionen delte sig i flere Underkommissioner, raadspurgte Erhvervene og udarbejdede paa Basis heraf og paa supplerende Oplysninger fra Handelsministeriet en ny Nomenklatur. Koefficientsystemet foresloges bibeholdt, idet Grundtoldsatsen skulde yde det franske Erhvervsliv den permanente Beskyttelse, medens de variable Koefficienter skulde yde Kompensation for de ved Valutaforhold, Dyretid, fiskale Byrder, Transportomkostninger o. s. v. skabte specifikke Krav.

Samtidig iværksatte Handelsministeren en Enquête, idet de forskellige Erhvervsgrupper ved Cirkulære af 25. Marts 1923 blev anmodet om at udtale sig om følgende Spørgsmaal:

1. Toldnomenklaturen,
2. Toldafgifternes Paalæggelse og Fordeling (Vægttold, Værditold, Toldsatsernes Størrelse),
3. Toldafgifternes Betalingsmaade (Guldtold),

4. Særordning for de for det nationale Liv nødvendige Industrier (Nøgleindustrier etc.),
5. Forholdsregler angaaende Dumping.

Til Belysning af disse Punkter indeholdt Cirkulæret udførlige Bemærkninger, som kortelig skal anføres.

ad 1. Den siden 1892 skete industrielle Udvikling havde medført, at den gældende Nomenklatur ikke mere svarede til den aktuelle Tilstand og end ikke muliggjorde en Assimilation af de nye Varer i den eksisterende Tarif. En større Specifikation var nødvendig.

ad 2. I 1892 var som tidligere omtalt Vægttolden blevet fastslaaet som grundlæggende, og ogsaa nu udtalte Erhvervene sig til Gunst for denne. Omend der til Fordel for Værditolden talte dennes Varien efter Priserne og den ved den skabte Mulighed for en enklere Nomenklatur, havde den dog teknisk og økonomisk store Ulemper. Teknisk set medførte den Optrækningsvanskeligheder og gav let Anledning til Toldbedragerier, og beskyttelsesmæssig kunde den blive ueffektiv paa en Tid, hvor den udenlandske Konkurrence i Form af lave Priser gjorde Afgiftsførelse særlig paakrævet.

Da Afgifternes Størrelse skulde fastsættes efter Erhvervsvirksomhedernes Mulighed for en rationel Produktion, og Fordelingen finde Sted efter en nøje Afvejen af Producent- og Konsumentinteresser, kunde Erhvervenes Forslag i denne Henseende selv sagt kun blive rent vejledende.

ad 3. Ved Fastlæggelsen af en ny Tarif for en længere Periode rejste der sig naturlig det Spørgsmaal, om Toldafgiften skulde fastsættes efter Francens aktuelle Værdi, eller om man for at give Tarifen større Fasthed og Stabilitet skulde kræve Tolden betalt i Guldfrancs, saaledes at en Revision af Afgifterne kunde undgaas, naar Francen nærmede sig Pariteten. En Guld-told skulde paa een Gang eliminere en af de vigtigste Aarsager til Toldens Variens efter Varens Pris og herved overflødig gøre Koefficientsystemet samt skabe Kompensation overfor de Lande, hvis deprecierede Valuta indirekte gav disse en Art Eksportpræmie. Spørgsmaalet om Guld-told havde — formentlig foranlediget af andre Landes Anvendelse af en saadan — tidligere været fremme i Frankrig, men man havde hidtil holdt fast ved Koefficientsystemet, og som det senere vil ses indeholder det endelige ny Toldlovsforslag heller ikke noget Forslag om Guld-told.

ad 4. De under Krigen indhøstede Erfaringer gjorde det paakrævet at undersøge, om Nøgleindustrierne, d. v. s. saadanne for Nationens Liv ubetinget nødvendige Industrier — i Lighed med de af England trufne Forholdsregler — skulde nyde særlig Behandling, naar det var dem umuligt at klare sig i Konkurrence fra Udlandet ved den almindelige i Tarifen fastsatte Beskyttelse. Omend en saadan Politik er teoretisk forsvarlig, viser der sig dog ikke ringe Vanskeligheder med Hensyn til Definitionen og Begrænsningen af Begrebet Nøgleindustrier.

ad 5. Allerede Loven af 1910 indeholder Bestemmelser om Dumping, idet det i § 3 bestemmes, at der ved Dekret kan paalægges de Varer, som i Oprindelses- eller Afsendelseslandet („pays d'origines ou de provenance“) direkte eller indirekte nyder en Eksportpræmie, en Kompensationsafgift lig den nævnte Præmies Beløb.

Ved denne generelle Formulering mente den franske Regering at være dækket i alle Tilfælde af Dumping, og Handelsministeren anførte, at det havde vist sig tilstrækkeligt at henvise til Loven for at faa de Lande, der ydede deres Eksportindustri Præmier eller Subsidier, til at inddrage disse. Men man ønskede dog tillige Erhvervenes Udsagn om, om de anser Bestemmelserne for tilstrækkelige, eller om de burde kompletteres.

Vanskeligheder rejser sig imidlertid her, ligesom ved Beskyttelsen af Nøgleindustrier, ved Definitionen af Begrebet „Dumping“.

Paa Grundlag af de indhentede Oplysninger blev Handelsministeriet i Stand til at udarbejde en ny Nomenklatur og gik derefter i Gang med Fastsættelsen af de nye Toldafgifter, hvorom det ved et andet Cirkulære af 5. Juni 1925 atter indhentede Udtalelser fra de forskellige Erhverv.

Ogsaa Parlamentet beskæftigede sig paa sin Side med Toldspørgsmaalet. Foruden Fortsættelse af den af Toldudvalget paabegyndte Enquête blev der saavel i Deputeretkammeret som i Senatet rettet Interpellationer til Regeringen angaaende hvilken Told- og Traktatpolitik den agtede at føre. Regeringen svarede med Fremlæggelse af et Lovforslag af 21. November 1924 om en af Hensyn til Traktatforhandlinger partiel Toldrevision, som dog aldrig blev til Lov. Et nyt Fald i Francen havde atter gjort en Ændring i Toldsatserne nødvendig, og ved Loven af 6. April og 14. August 1926 blev Vægttoldsatserne med enkelte Undtagelser Genstand for to foreløbige generelle Forhøjelser paa 30 %¹⁾.

Den i Frankrig — ligesom i andre Lande — stadig herskende økonomiske Ustabilitet, i Særdeleshed Francens Svingninger i 1926, vanskeliggjorde imidlertid Arbejdet paa en ny Toldtarif beregnet paa en længere Aarrække. En delvis Revision af den gamle Tarif vilde let føre til Brud paa den ligele Fordeling af Afgifterne, ligesom den gamle Tarif var lidet egnet som Traktatforhandlingsgrundlag i en Tid, hvor det gjaldt om at modarbejde den i en Række Lande indførte stærke Specifikation i Tariferne, samtidig med at man skabte sig nye Afsætningsmarkeder. Hertil kom Koefficientsystemets Vilkaarlighed, Frankrigs Finansnød og de specifikke Forhold, som Rekonstruktionen af de under Krigen ødelagte Virksomheder, Elsass-Lothringens Indlemmelse i Frankrig og Skabelsen under

¹⁾ Efter de ved den økonomiske Verdenskonference i Genève i Maj 1927 foreliggende Oplysninger angives Toldbeskyttelsen i Frankrig i 1925 for samtlige Varer til mellem 9—31 %, for Industrivarer alene til 21 %; men i 1926 har der, som ovenfor nævnt, fundet Toldforhøjelser Sted, saaledes at Beskyttelsen nu er større.

og efter Krigen af nye Industrier, der udrustet med den mest moderne Teknik og heraf følgende store Kapacitet, havde Krav paa i størst mulig Udstrækning at faa sikret det indenlandske Marked, i Særdeleshed naar de udenlandske Markeder blev lukket af.

Ledet af dette tredobbelte Formaal: at skabe Beskyttelse for den indenlandske Produktion (herunder Forholdet mellem Landbrugs- og Industribeskyttelse, d. v. s. Genoprettelse af den beskyttelsesmæssige Ligevægt mellem de to Erhverv, idet Forholdet efter Krigen var forrykket i Landbrugets Disfavør; dog maatte Beskyttelsen afbalanceres under Hensyntagen til Konsumentinteresserne), at forøge Statskassens Indtægter og endelig at tilvejebringe et Traktatforhandlingsmiddel fremsatte Regeringen i Foraaret 1927 sit nye Toldtarifforslag.

Dette Forslag, hvorefter Koefficientsystemet bortfalder, bygger som hidtil paa Dobbelttarifsystemet med Maksimal- og Minimumstarif. Da denne sidste er tænkt som Modydelse ved Traktatforhandlinger, maa det formentlig være Meningen at opgive Mellemtarifsystemet (jfr. nedenfor). Der skal under Forhandlinger rent undtagelsesvis kunne træffes Aftale om Nedsættelse under Minimalkolonnen. Den ny Nomenklatur er langt mere detailleret og specialiseret, idet den indeholder 1750 Løbenumre mod 654 i Loven af 1892, og mange af Tarifsatserne har været Genstand for en betydelig Forøgelse. Ogsaa en Række Varer af aktuel Interesse for dansk Udførsel til Frankrig rammes af Forhøjelserne.

Af Forslagets enkelte Paragrafer bør navnlig fremhæves § 2 angaaende Tilpasningen af Toldsatserne i Forhold til en gros Pristallet.

Da Afskaffelsen af Koefficientsystemet gør det nødvendigt paa anden Maade at sikre sig mod Pris- og Valutasvingninger, og da der, som ovenfor omtalt, ikke var stærk Stemning for Guldtoold, er Regeringen gaaet den Vej at foreslaa Toldafgifterne reguleret (forhøjet eller nedsat) hvert Kvartal ved Dekret — og paafølgende Godkendelse af Parlamentet — alt eftersom der foreligger Stigning eller Fald i Engrospriserne, dog kun forsaavidt Prisdifferencen i Forhold til det foregaaende Kvartal er mindst 20 %. Endvidere er der foreslaaet fastsat en Grænse for Reduktionerne, idet disse ikke maa overstige 60 % af de i Tarifen nu fastsatte Satser. Valget af Engrospriserne som Beregningsgrundlag er sket ud fra den Betragtning, at disse er mere følsomme end Detailpriserne.

Toldlovsforslaget, som har mødt Protest fra adskillige

fremmede Landes Regeringer, naaede ikke at blive gennemført, inden Samlingen sluttede. Derimod lykkedes det den franske Regering i den i August 1927 med Tyskland afsluttede Handelstraktat at faa indføjet i en Tariffatale flere af de i Toldlovsforslaget optagne nye Toldsatser, som herefter i Henhold til Lov af 27. Juli 1927 ved Dekreter af August s. A. er indgaaet i den franske Toldtarif, et Forhold, der navnlig har medført Toldforviklinger med U. S. A.

c) Handelstraktatpolitiken efter Verdenskrigen.

Som allerede nævnt opsagde Frankrig den 23. April 1918 med ét Slag samtlige sine Handelstraktater, dog saaledes, at disses Varighed foreløbig forlængedes enten stiltiende eller ved formel Advis. Hensigten hermed var jo at stille Regeringen frit i en Tid, hvor Frankrig efter Verdenskrigen skulde søge Handelsforbindelserne genoptaget med et fuldstændig forandret Europa, et Forhold, som man mente krævede nye Forhandlingsmidler. Hertil kom, at der indenfor visse Kredse var en Tendens henimod at foretage en Indskrænkning i Anvendelsen af Mestbegunstigelsesklausulen, som ansaas for at være i Strid med Landets Interesser. De klassiske Argumenter mod den ubetingede Klausul blev ført i Marken, nemlig dels at det ved denne skabte Tilsagn om Ligebehandling hyppigt svækkedes ved Manglen paa materiel Reciprocitet, dels ved at Klausulens reelle Indhold var afhængigt af, hvad andre Lande opnaaede samt endelig ved at, ihvorvel Klausulen var en Garanti mod Fortrinsbehandling af tredie Land, var den samtidig en Hæmsko paa yderligere Begunstigelser, selv mod Kompensation, da disse, hvad enten de ses i Relation til den ydende eller nydende Part, uden Vederlag vilde komme alle mestbegunstigede Lande til Gode. Et saadant System, sagde man, kan være tilraadeligt i normale Tider, men er forkasteligt i en Tid med uligevægtige økonomiske Forhold.

Foruden Begrænsningen i Anvendelsen af Mestbegunstigelsesklausulen opstod ogsaa Tanken om at gøre Mestbegunstigelsen betinget af Reciprocitet. Endelig ansaas det tidligere Dobbelttarifsystem (Maksimal-Minimaltarif) heller ikke for at være tilstrækkeligt som Forhandlingsbasis, da Erfaringen jo havde vist, at man kunde blive nødsaget til at give Nedsættelser under Minimumstarifen.

Uden at fastlægge nye handelspolitiske Principer ad statutmæssig Vej tilvejebragtes ved Loven af 29. Juli 1919 et andet

Traktatforhandlingsgrundlag. Regeringen bemyndigedes til — mod Modydelser — for en begrænset Tid at tilstaa fremmede Lande Nedsættelser i Generaltarifen i Form af procentvis Nedsættelse af Marginen¹⁾ mellem Maximal- og Minimaltarifen („negociers entre les deux tarifs“). Saadanne Aftaler kunde foreløbig sættes i Kraft ved Dekret, men skulde straks forelægges Parlamentet til Godkendelse, hvis det var inde, og ellers i den følgende Samling. Medens saaledes Regeringen under 1892—1910 Ordningen kun havde to Tarifer til Raadighed, fik den Mulighed for at forhandle om en Mangfoldighed af Tarifer, idet der var teoretisk Mulighed for at skabe en ny Tarif ved hver Traktatafslutning. Og med Generaltarifens Forhøjelse i 1921 in mente var Forhandlingsmarginen bred²⁾.

Som det vil bemærkes gør Ordningen af 1919 intet Indgreb i Toldautonomien, da Parlamentet til enhver Tid kan ændre de i de to Tarifer fastsatte Satser, og kun den i hver Traktat fastsatte Procentsats bliver staaende, saa længe den paa-gældende Traktat er i Kraft. Ligeledes bemærkes, at Loven af 1919 er tavs med Hensyn til selve Principerne for den fremtidige Handelspolitik, idet den ikke udelukker Tilstaaelse af Mestbegunstigelsesklausulen saa lidt som Minimumstarifen.

Udrustet med dette Middel gik den franske Regering til nye Traktatforhandlinger med Lande med de mest forskelligartede handelspolitiske Systemer og mødte de deraf opstaaende Vanskeligheder.

Allerede Bestræbelserne for at begrænse Mestbegunstigelsen overfor det første Land, med hvilket man forhandlede, gjorde, at dette følte sig ringere stillet end de Lande, som i Kraft af gamle Traktater nød almindelig Mestbegunstigelse i Frankrig. Denne Tilstand var vel kun tænkt som midlertidig, idet alle de gamle Traktater med Tiden skulde afløses af nye, men Mellemtilstanden virkede præjudicerende. Paa den anden Side kunde Frankrig næppe vente selv at opnaa almindelig Mestbegunstigelsesstilling hos den paagældende Medkontrahent, hvad der indeholdt en stor Fare for den franske Handel.

¹⁾ Ved Dekret af 6. Oktober 1926 er dette ændret til procentvis Reduktion af Maximaltarifen, en Ændring der dog ikke betyder nogen reel Forandring i Traktatpolitikken, men kun har til Formaal at lette Toldens Beregning.

²⁾ Til Illustrering af dette System kan følgende Eksempel tjene. Er Maximaltolden for en Vare 1000 Frcs. og Minimaltolden 250, kan der paa Maximaltolden ydes en procentvis Nedsættelse, f. Eks. 50 %, paa Forskellen (750) mellem de to Toldsatser = 375. Den faktiske Toldsats bliver da $1000 \div 375 = 625$ Frcs.

Overfor Lande med Enkelttarif, hvis Satser ved Traktatforhandling kunde nedsættes uden Grænse, stod Frankrig med sin paa Forhaand fastlagte Minimumstarif, og Følgen var, at det Land, som opnaaede Tilsagn om den franske Minimal-kolonne, var mindre interesseret i et almindeligt Mestbegunstigelsestilsagn, medens Frankrig uden dette var udsat for, at Konkurrenter senere opnaaede specifikke Nedsættelser. Endvidere vilde fransk Krav om Nedsættelse af et andet Lands Enkelttarif møde Modkrav om Nedsættelse i Minimumstarifen.

En Gennemgang af Traktatforhandlingerne med de enkelte Lande vil da ogsaa vise, at Frankrig maatte kæmpe sig igennem med en Kombination af ny og gammel Praksis.

I første Række gik Forhandlingerne naturligvis ud paa at faa Traktater med de nyskabte europæiske Stater, nemlig Czecoslovakiet, Finland, Estland, Polen og Letland, som erhvervede Tilsagn om Minimaltarif og Mestbegunstigelse for nogle Varer samt Mellemtarif for andre Varer, mod at Frankrig paa sin Side fik Mestbegunstigelse for alle sine Varer i de paa-gældende Lande.

Dernæst sluttedes Konventioner med Spanien og Canada, der er af noget anden Karakter, idet de i højere Grad er materielle Reciprocitetsaftaler, og hvoraft navnlig den spanske af 1922 kan tjene til Belysning af konstruktiv Handelspolitik.

Spanien havde vel to Tarifer, men til Forskel fra Frankrig kunde Spanien give Nedsættelser under 2den Kolonne, saaledes at Frankrig i videst Udstrækning maatte søge at faa Tarifaftalerne suppleret med Mestbegunstigelse. Forhandlingerne endte med, at Spanien fik Tilsagn om Minimumstarif (d. v. s. laveste Satser, altsaa Mestbegunstigelse) for 387 Varer (Levnedsmidler, Raa-stoffer og Halvfabrikata og færdige Varer) og for Hovedparten af de øvrige Varer (c. 300) Nedsættelser fra 50 til 90 % af Forskellen mellem Maximal- og Minimaltarifen. Frankrig opnaaede paa sin Side i Spanien dels listemæssig Nedsættelse i 2den Kolonne og Mestbegunstigelse for 313 Varer, dels Tilsagn om 2den Kolonne for alle andre Varer samt endelig Mestbegunstigelse for en Række Varer (835). Da den spanske 2den Kolonne gennemgaaende var højere end den franske Minimumstarif, vilde en simpel Udvikling af Minimumstarifen ikke yde reel Ligebehandling, og Etablering af en vis materiel Reciprocitet opnaaedes da ved ovennævnte Frankrig ydede Nedsættelse i den spanske 2den Kolonne. Traktaten, der er den første rene Type i større Stil paa den franske Efterkrigs handelspolitiske Princip, fik navnlig et for fransk Handel gunstigt

Resultat, idet Handelsbalancen overfor Spanien i Modsætning til før Krigen nu blev positiv. Ogsaa Spanien opnaaede forøget Afsætning i Frankrig af Vin, Frugter etc., men da Traktaten viste sig i udpræget Grad at være i Frankrigs Favør, og Spanien tilmed ønskede sig frigjort for sit tidligere udviklede System med Toldnedsættelser og Bindinger og sin Politik ført over paa Tilsagn om Mestbegunstigelse for visse Varer samt Tilsagn om 2den Kolonne for Resten, opsigde Spanien Traktaten i 1926. De nye Forhandlinger førte til en Tillægskonvention af 14. August 1926, hvorefter Spanien fik udvidet sin Liste for Varer under fransk Minimaltarif (Mestbegunstigelse), men gav Afkald paa den tidligere visse Varer indrømmede Mellemtarif, medens Frankrig opgav sine specifikke Toldbegunstigelser mod Mestbegunstigelsesliste dannet ved Sammensmeltning af den tidligere specifikke Begunstigelsesliste og den tidligere Mestbegunstigelsesliste med enkelte Undtagelser (6 Positioner), for hvilke sidste Frankrig dog skal nyde de Begunstigelser, som Spanien herefter maatte yde noget Land eller herfor forny tidligere givne Begunstigelser udover 1. April 1927. Endvidere erholdt Frankrig den spanske 2den Kolonne for Resten af sine Varer. Som det vil ses danner denne Tillægskonvention Epoke i saavel fransk som spansk Handelspolitik, idet den er et Led henimod Spaniens Generhvervelse af Toldautonomien og Frankrigs Opgivelse af Mellemtarifen.

Endvidere har Frankrig sluttet Traktater med nogle af sine allierede fra Verdenskrigen, nemlig Belgien, Grækenland og Italien.

Med Belgien sluttedes en Konvention af 1923. Ogsaa her rejste der sig Vanskeligheder paa Grund af de to Landes forskellige Systemer, idet Belgien vel havde Dobbelttarif, men i Modsætning til Frankrig kunde give Nedsættelser under Minimumstarifen. Resultatet blev — delvis vel af politiske Hensyn, 3: Belgiens Indsats i Verdenskrigen — at Belgien opnaaede Mestbegunstigelse (altsaa Minimumstarif) i Frankrig for alle sine Varer og Toldnedsættelser — væsentlig ved Reduktion af Koefficienterne — for visse Varer samt for faa Varer Ophævelse af Koefficient eller Ændring af Værditold til Vægttold. Frankrig fik ligeledes paa sin Side almindelig Mestbegunstigelse i Belgien for alle sine Varer og Toldbegunstigelser for 267 Varer, enten i Form af Nedsættelse eller Ophævelse af Koefficienter eller Nedsættelse i Satser eller Ændring fra Værditold til Vægttold. Endelig fastsættes for begge Lande særlige Afgifter for visse Varer, der stammer eller kommer fra

Lande, der ikke nyder Minimumstarifen i de to Lande. Hensigten med denne sidste Ordning er at undgaa, at tyske Varer falskeligt indføres til et af de to Lande. Som det vil ses, er Traktaten med Belgien lidet præget af Loven af 1919 og er ved generel Ydelse af Mestbegunstigelse og Toldkonsolidering formentlig om ikke i Strid med den nye Lovordnings Bogstav saa dog med dens Aand. Traktaten blev imidlertid forkastet af Belgien. I Stedet sluttedes i 1924 en „modus vivendi“ med mere begrænsede Lister. Hertil føjedes senere Tillægsaftalerne af 1925 og 1926.

Med Grækenland, der ligesom Frankrig opsigde alle sine gamle Traktater, sluttedes først en midlertidig Aftale af 1924, der blev afløst af en endelig Konvention af 1926. I denne fik Grækenland Tilsagn om Minimumstarif (d. v. s. de til enhver Tid laveste autonome eller konventionelle Satser, altsaa Mestbegunstigelse) samt — mod Frankrigs almindelige Princip om Ikke-Konsolidering af Afgifter — Tilsagn om Ikke-Forhøjelse ad administrativ Vej for Vin, Likører og Uldtæpper, medens Frankrig forbeholder sig sin Fortrinsret med Hensyn til den ny Toldtarif; dog skal Grækenland i Tilfælde af, at det anser eventuelle Forhøjelser for altfor store, have Ret til at kræve nye Forhandlinger.

Med Italien afsluttedes først en „modus vivendi“ (af 1922), hvis Hensigt var at genoprette en vis Ligevægt mellem de to Landes Tarifpolitik, indtil en endelig Traktat kunde afsluttes. Den af de to Lande førte Toldpolitik havde fuldstændig forrykket det Forhold, der var skabt ved den gamle Traktat af 1898. Frankrig opnaaede den italienske Konventionaltarif plus Mestbegunstigelse samt specifikke Toldbegunstigelser for c. 140 Varer. Italien fik til Gengæld fransk Minimumstarif plus Mestbegunstigelse samt Løfte om, at den franske Regering ved Dekret skulde nedsætte Forhøjelseskoefficienten for en Række Varer af Interesse for Italien, altsaa som det vil ses atter et Skridt — omend vel dikteret af politiske Hensyn — til Siden fra Loven af 1919. Aftalen blev senere suppleret med en Specialaftale af 1923 for Silke og Silketøjer samt en Tillægs-konvention af 1926 og en Noteveksling af s. A. Det karakteristiske ved de sidstnævnte to Ordninger er, at visse italienske Varer fritages for de franske generelle Toldforhøjelser i 1926 paa 30 %.

Endelig skal til Slut omtales Frankrigs Handelstraktatforhold til de tidligere fjendtlige Magter: Østrig, Tyrkiet, Ungarn og Tyskland.

Forholdet til Østrig maa ses i Forbindelse med den under Folkeforbundets Auspicer foretagne Aktion til Genrejsning af Østrigs Finansforhold. Da Østrig i Henhold til Saint-Germain-Fredstraktaten var bundet til ensidig Mestbegunstigelse overfor Frankrig, bødede Frankrig, der saa med Velvillie paa Saneringen af Østrigs økonomiske Forhold, herpaa ved Dekret af 10. Februar 1923 at tilstaa Østrig — for faa Varer af særlig Interesse for Østrigs Eksport — Minimumstarif eller Reduktionen mellem 25 og 75 % af Forskellen mellem Maximal- og Minimaltarifen, en Ydelse, der fremkaldte Protest, idet der herved var ydet ensidige Begunstigelser til et Land i Strid med Loven af 1919, der kun tillod Ydelse mod tilsvarende Genydelser. Hertil kom, at Ydelser til et Land som Østrig med deprecieret Valuta delvis vilde undergrave Forhøjelserne i Maximaltarifen ved Dekretet af 28. Marts 1921. Ved Konventionen af 22. Juni 1923 blev Forholdet ordnet, saaledes at Østrig for visse Varer fik fransk Minimumstarif (indenfor et vist Kontingent) og Reduktionen paa Marginen mellem de to Tarifer (samt Tilsagn om for disse Varer at faa samme Behandling som Czekoslovakiet og Ungarn), mod at Frankrig fik Tilsagn om Mestbegunstigelse i Østrig for alle sine Varer dels med Hensyn til Told, dels med Hensyn til Importforbud samt Tariffaftale for visse Varer. En Tillægsaftale af 1924 forøgede Antallet af de tariffaftalte Varer for de to Lande.

Forholdet overfor Tyrkiet blev ordnet ved Lausanne-traktaten af 24. Juli 1923, hvorefter Frankrig ligesom de andre kontraherende Magter fik Tilsagn om den tyrkiske Toldtarif af 1916 (med nærmere fastsatte Forhøjelseskoefficienter) mod, at Tyrkiet til Gengæld faar Mestbegunstigelse. Ved en Tillægsaftale af 1924 præciseres Tyrkiets Ret til Mestbegunstigelse for visse Varer samt — med Undtagelse af Vin — for de øvrige Varer til Minimumstarif plus Forhøjelse af 50 % af Forskellen mellem Maximal- og Minimumstarifen.

Med Ungarn afsluttedes en Konvention af 1925 med Tillægskonvention af 1926, begge efter Systemet med Kombination af fransk Minimal- og Mellemtarif.

Som allerede nævnt var Tyskland ved Fredstraktaten bundet til ensidig Mestbegunstigelse overfor de allierede (herunder Frankrig) indtil 10. Januar 1925. Da Frankrig saaledes efter dette Tidspunkt vilde være uden traktatmæssig Ret i Tyskland, blev der i Oktober 1924 indledet Forhandlinger om en Handelstraktat. En af de væsentligste økonomiske Interesser, Frankrig skulde sikre sig, var paa den ene Side dets For-

syning med Kul og Koks, paa den anden Side dets Afsætning i Tyskland af fransk Støbejern og Staal (navnlig elsass-lothringssk Jern, som ligesom andre Varer i Henhold til Versaillestraktaten skulde indgaa frit i Tyskland indtil 10. Januar 1925). Hertil kom det særlige Forhold med Saardistriktets Indlemmelse fra 1925 i fransk Toldomraade. Under Hensyn til de store Interesser, der for begge Lande stod paa Spil, og det politiske Forhold Landene imellem, blev Forhandlingerne naturligt langvarige og besværlige. Den 10. Januar 1925 blev overskredet, uden at man naaede til et Resultat. Først i Februar kom en Noteveksling i Stand, der dels tog Sigte paa en provisorisk Ordning for c. 9 Maaneder, dels paa Principerne for en endelig Traktat. For Saaromraadets Vedkommende blev delvis sluttet Aftaler af 11. Juli 1925 (som dog blev forkastet af den tyske Rigsdag) og 5. August 1926, som senere blev suppleret med en Tillægsaftale af 6. November 1926. Herved sikredes Toldfrihed eller Toldlempelser — indenfor visse Aarskontingenter — for visse Varer fra Saaromraadet til Tyskland eller for visse tyske Raastoffer og Færdigfabrikata til Saaromraadet. Navnlig toldfri Indførsel til tysk Toldomraade for Saarjern var af Betydning og maa ses i Forbindelse med den d. 6. Juni 1925 afsluttede private Overenskomst mellem tyske og franske Jernindustriorganisationer. Ved en foreløbig Handelsaftale af 12. Februar 1926 opnaaede Frankrig en begrænset Mestbegunstigelsesliste i Tyskland, mod at Tyskland for visse Varer fik enten Minimumstarif eller Reduktion i Maximaltarifen i Frankrig. For nogle af de to Landes Varer var endvidere fastsat Kontingenter. Ved Tillægsaftaler af 8. April og 5. August 1926 faar Frankrig forhøjet sit Kontingent for friske Grøntsager og blev fritaget for Kontingent for en Række af de hidtidig kontingenterede Varer, medens Tyskland til Gengæld fik sine Lister udvidet. Endelig d. 17. August 1927 lykkedes det at faa en egentlig Handelstraktat — omend af provisorisk Karakter — i Stand mellem Frankrig og Tyskland. Frankrig yder herefter Tyskland Tilsagn for de vigtigste Varer om Behandling efter Minimumstarif (for enkelte Varer dog kun for et vist Kontingent, for andre vel uden Kontingent, men efter en ny aftalt Minimumstarif, der som ovenfor nævnt er blevet lovfæstet) eller Mellemtarif plus Mestbegunstigelse i begge Tilfælde. Til Gengæld opnaar Frankrig i Tyskland Tilsagn om særlig Tarifaftale plus Mestbegunstigelse for visse Varer og listemæssig Mestbegunstigelse for andre Varer. For fransk Vin er endvidere fastsat Kontingent.

Foruden de ovennævnte egentlige Handelskonventioner har Frankrig afsluttet en Række enten midlertidige Aftaler eller korte Konventioner eller Notevekslinger, saaledes med Norge, Portugal samt nogle exotiske Stater som Guatemala, Haïti, San Salvador, Nicaragua og Siam (her dog en veritabel Traktat).

Som det fremgaar af de hidtil afsluttede Traktater, har Frankrigs Handelstraktatpolitik efter Krigen i det store og hele været baseret paa Loven af 1919, som tilstræbte Begrænsning i Anvendelse af Mestbegunstigelsesklausulen og i Ydelse af Minimumstarifen og i Stedet søgte at give Mellemtarifer. Til Gengæld har Frankrig fordret fuld Mestbegunstigelse i de Lande, som praktiserede en saadan Politik, ud fra den Betragtning, at Ækvivalent i Koncessioner maatte medføre den indenfor hvert Lands System mulige bedste Behandling.

Den bedste Behandling bestod i Frankrig i

- 1) Tilsagn om Minimumstarif for et begrænset Antal Varer eller med andre Ord Mestbegunstigelse for disse Varer, da Frankrig ikke ved Traktat kan yde Nedsættelser under Minimumstarifen.
- 2) Tilsagn om Mellemtarif.

At gennemføre dette Princip i sin Renhed har som paavist ikke været muligt, navnlig var jo Belgiens Tilsagn om Minimumstarif for alle Varer fuldstændig i Strid med 1919-Princippet. Hertil kommer, at efterhaanden som Antallet af Traktater stiger, udvikles Frankrig — ligesom Spanien — i et System med en Række Tarifer, saa at den rent administrative Udførelse af Systemet er meget vanskelig, et System, som har sit Forsvar som ekstraordinært Middel under ekstraordinære Forhold.

Ved det nye Toldlovsforslag, der er beregnet paa mere normale Forhold, søger Frankrig da ogsaa at komme tilbage til det gamle System før Krigen. I Motiverne hedder det saaledes, at de to Tarifer ikke er Forhandlingstarifer. Ydelsen af Minimumstarifen, der efter Frankrigs Mening er saa moderat, at den ikke kan nedsættes, skulde være tilstrækkelig Koncession mod andre Landes laveste Tarifer, eller — hvis disse Landes Tarifniveau ligger højere end den Beskyttelse, Frankrig sætter overfor deres Varer — Konventionaltarifen, som sænker dette Niveau. Undtagelsesvis skal der dog ligesom i 1892—1910 kunne gives Nedsættelser i Minimaltarifen, naar denne

overstiger den nødvendige Kompensation i Forhold til andre Landes Produktionsbetingelser, eller den medfører en uretfærdig Hindring for Vareudvekslingen med Frankrig.

Endvidere hedder det, at omend Anvendelsen af Dobbelt-tarif er vanskelig forenelig med Ydelse de jure af Mestbegunstigelsesklausulen, kan Frankrig i det mindste yde Mestbegunstigelse de facto og i en saadan Udstrækning, at intet Traktatland skal have Grund til at klage over Diskrimination, ligesom det ogsaa som hidtil kan yde Mestbegunstigelse for de Varer, der virkelig er af Interesse for det paagældende Land.

Kildemateriale: C. J. Gignoux: *L'après guerre et la Politique Commerciale* (Paris 1924); Pierre L'hoste: *Pourquoi et comment la France doit reviser son tarif douanier* (Paris 1925); *Revue d'Economie politique* (1923, 1924); *Tarif des Douanes* (1925); *Projet de loi portant revision du tarif général des douanes* (Paris 1926); Henri Falcoz: *Rapport fait au nom de la commission des douanes et des conventions commerciales* (Deputeret-kammerets Udvalgsbetænkning 1927); J. B. Essen: *Die Politik des auswärtigen Handels* (Stuttgart 1925); Franz Eulenburg: *Neue Grundlagen der Handelspolitik* (München und Leipzig 1925); *League of Nations Treaty Series*; *Franske Handelstraktater*; *Fransk Handelsstatistik*.

BOGANMELDELSER

F. C. BOLDSSEN: *Aabenhjertige Breve om Bygge- og Boligforhold*.
G. E. C. Gad, København 1927. 51 S.

Forf. har i den foreliggende Bog taget sig for at undersøge og kritisere forskellige Forhold vedrørende den officielle danske Boligpolitik i Aarene under og efter Krigen. Det er ikke lidt, der er udrettet i disse Aar: ca. 34 000 Boliger i København og ca. 30 000 i Provinsen er opført enten direkte eller med Støtte af Stat og Kommune, og Anskaffelsessummen andrager ialt ca. 775 Mill. Kr. Det er ikke underligt, at der kan være noget at kritisere.

Forf. har Ret i, at Foreningsbyggeriet ikke har været ideelt i den omhandlede Periode. Dette blev stærkt fremhævet allerede i Boligkommissionens Betænkning af 1918, og de efterfølgende Aar har ikke gjort Kritik mindre nødvendig. Den kooperative Form har dækket over meget Byggeri, som kun var Spekulationsbyggeri — endda i den alleruheldigste Form, idet Bygherrerne, enten det nu var Entreprenører, Arkitekter eller Sagførere, har kunnet overvælde Risikoen paa Andelshaverne og derfor ikke har været interesseret i at fremskaffe det billigste og bedste Boligresultat. Saavel Stat som Kommune burde sikkert i langt højere Grad have sigtet de Foreninger, der fik offentlig Støtte. Resultatet er blevet, at Andels-Boligbyggeriet har faaet et uheldigt Skær over sig — og det er Synd, da denne Byggeform netop i Danmark har særlig gode Betingelser for at gøre sig gældende.

I Fremtiden bør man, for Andelsbyggeriets egen Skyld, søge fastere Former for denne Virksomhed. Jeg har i Boligkommissionens Tillægsbetænkning 1918 nævnt Oprettelsen af et Boligforenings-Register, og jeg er stadig af den Mening, at Vejen bør gaa gennem en Registrering efter visse Hovedlinjer af de Foreninger, der kan faa offentlig Støtte, og at der maa kræves visse varige Former for saadanne Foreninger. Derved

undgaar man, at Foreningsnavnet kun er et Skalkeskjul for almindelige Spekulationsinteresser.

Boldsen opstiller en Række Krav, som han mener, at Byggeforeninger maa opfylde. Jeg er i det væsentlige enig med ham, og jeg finder ogsaa, at hans Krav om, at den Kapitalopsamling, som foregaar i et Andelsselskab ved Afbetaling paa Prioriteter, ikke bør kunne ødelægges derigennem, at Andelshaverne kan trække deres individuelle Del af Kapitalen ud, er fuldt berettiget. Hans Forslag om, at de enkelte Andelshavere kun faar et forrenteligt Obligationskrav paa Selskabets Kapitalopsamling, synes mig tiltalende. Derved giver man netop Selskabet Mulighed for en fortsat Byggevirksomhed, uden at der alene skal leves paa laant Kapital.

I sin Omtale af mere aktuelle Forhold behandler Forf. ogsaa Spørgsmaalet om Ikrafttræden af den Løfteparagraf, som blev indsat i Loven om Statsboligfonden. Paragrafen omhandler Nedsættelsen af Renteydelsen, forsaavidt Byggepriserne synker. Dette er nu sket, og der kan vel ikke være Tvivl om, at Staten vil holde Løftet. Men Forf. har Ret i, at det synes at være noget længe, inden Staten paa dette Omraade tager „Konsekvensen af Kronestigningen“.

Om Huslejelovgivningens Ophævelse gør Forf. mange rigtige Bemærkninger. Han har Ret i, at det synes uforstaaeligt, at man ikke paa Rigsdagen har kunnet blive enig om en Form for Overførelse til det offentlige af en Del af den ufortjente Værdistigning, som efterhaanden er tilfaldet Husejerne gennem Lejestigningen. Lejernes organiserede Modstand herimod har været Grundejerns bedste Værn og Hjælp. Men hvorfor er det egentlig for sent nu at forhandle om Spørgsmaalet? I det Øjeblik, man giver Huslejen helt fri, vil den stige en Del, og selv om Grundejerne allerede har indkasseret en væsentlig Del af den indtraadte Huslejestigning, synes dette dog ikke nødvendigvis at maatte medføre, at man ogsaa giver dem hele Resten. — Jeg er ikke enig med Forf. i, at Huslejelovgivningen skal ophæves betingelsesløst, og han synes iøvrigt ogsaa selv at være i Tvivl om, hvornaar „Stødet skal tages“. Det maa ikke overses, at en Forhøjelse af Huslejen for Tiden vil føles overordentlig haardt for mange Mennesker, og hele den økonomiske Depression vil ogsaa medføre, at den ventede stærke Efterspørgsel efter nye Boliger, som en Ophævelse af Huslejelovgivningen skulde medføre, bliver betydelig mere problematisk end under noget bedre almindelige økonomiske Forhold.

C. V. Bramsnæs.

N. K. CHRISTENSEN: **Socialismens og Klassekampenes Historie.**
Socialdemokratiets Forlag „Fremad“ 1927. Pris Kr. 2,75. 178 Sider.

Arbejderbevægelsen har i de senere Aar vist stor Interesse for at skabe større Oplysning. I Danmark gav dette sig i 1924 Udslag i Dannelsen af Arbejdernes Oplysningsforbund, der som Medlemmer optager Fagforeninger, socialdemokratiske Partiforeninger samt kooperative Foreninger. Allerede i de forløbne Aar er der udført et stort Arbejde, men man er stadig stødt paa den Vanskelighed, at den danske Literatur, navnlig om økonomiske Emner, er meget fattig. For at afhjælpe dette Savn har man nu optaget et maaltbevidst Arbejde for at tilvejebringe dansk økonomisk Litteratur, idet der er startet en „Arbejdernes Oplysningsforbunds Bogkreds“, hvis Medlemmer aftager de Bøger, som Bogkredsen udgiver. Som det første Skrift i denne Række er nu udsendt ovennævnte Bog.

Forfatteren, der i en Aarrække har været Lærer paa den socialdemokratiske Arbejderskole og for Tiden er Formand for Diskussionsklubben Karl Marx, er typisk Repræsentant for de teoretisk interesserede Kredse indenfor Socialdemokratiet, som slutter sig til Marxismen, saaledes som den navnlig fortolkes af Kautsky. Det er derfor med en vis Forhaandsinteresse, at man griber denne Bog.

Paa Forhaand skulde det synes urimeligt at behandle i een Bog to saa i og for sig uvedkommende Emner som Socialismens Historie og Klassekampenes Historie. Vanskeligheden ved at bringe disse to Emner under een Hat præger da ogsaa Fremstillingens Plan. I Bogens første Halvdel vedrørende Tiden indtil det kapitalistiske Gennembrud er nemlig Hovedvægten lagt paa at skildre Samfundenes historiske Udvikling, med særligt Henblik paa Klassekampene — taget i vid Forstand. Desuden er omtalt Platons „Stat“, Klosterkommunismen, Middelalderens kommunistiske Kætterbevægelser og forskellige af de kommunistiske Utopister. I dette Afsnit er der nogenlunde fast Linie, og Forfatteren forstaar i et knapt og klart Sprog at meddele sine Læsere en Række faktiske Oplysninger. Bogens anden Halvdel synes derimod at have voldt Forfatteren større Besvær. Skildringen af Samfundenes økonomiske Udvikling er praktisk talt opgivet (Industriens Gennembrud i England behandles paa een Side, medens den økonomiske Udvikling siden lades uomtalt). Heller ikke Klassekampene behandles paa en fyldestgørende Maade, idet Behandlingen af Arbejdernes Kamp før 1850 indskrænker sig til paa to Sider at omtale de engelske Fagforeningers og Chartisters

Kamp, medens der i Tiden efter 1850 praktisk talt kun findes en Skildring af den politiske Bevægelses Udvikling. At Forfatteren saaledes i en Bog om Klassekampene fuldstændig gaar uden om Arbejdernes Fagforeninger er afgjort en stor Svaghed ved Bogen. Delvis kan dette vel forklares ved, at der paa den før nævnte Arbejderskole er et selvstændigt Fag, der hedder Fagbevægelsens Udvikling, men Fejlen kan maaske ogsaa forklares ved en af tysk Socialisme paavirket Opfattelse af Klassekampen som en hovedsagelig politisk Bevægelse. Fremstillingen af Socialdemokratiets Udvikling siden 1850 er foretaget efter nationale Linier (Tyskland, Frankrig, England, Rusland, Danmark, Norge og Sverige), men der er ikke forsøgt nogen Karakteristik af de forskellige Landes Partier. Det skulde dog synes naturligt at give en Forklaring paa, at de tre nordiske Landes Arbejderpartier har udviklet sig paa væsensforskellig Maade i Tidernes Løb.

Forinden Skildringen af de forskellige Landes Partier er givet et kort Resumé over Indholdet af den „realistiske Socialisme“, saaledes som den blev udformet af Marx og Engels. Forfatteren giver her dels en kort Fremstilling af den materialistiske Historieopfattelse, dels paa Grundlag af Engels lille Skrift: Socialismens Udvikling fra Utopi til Videnskab, en Fremstilling af den realistiske Socialismes Udviklingslære. Ejendommeligt virker det, at en marxistisk Bog om Socialisme og Klassekamp fuldstændig gaar uden om Marx' Hovedværk: Das Kapital, idet det kun i en halv Linie meddeles, at Kapitalens første Bind udkom 1867. Maaske skal dette tages som Udtryk for, at man i marxistiske Kredse ikke længere bygger paa den marxistiske Økonomilære. Men hvilken anden Lære slutter man sig da til?

Henry Stjernqvist.

WILHELM RÖPKE: Die internationale Handelspolitik nach dem Kriege. Gustav Fischer, Jena 1923. 68 Sider. Pris 2 Mk.

Forf. har i sin lille bog søgt at give et omrids af den nuværende handelspolitiske forudsætninger, midler og virkninger. De bedste afsnit er de første, hvor den politisk-sociologiske baggrund for handelspolitiken ridges op; senere er bogen enkelte steder ensidigt præget af forfatterens egen nationalitet, saaledes at den økonomiske argumentation ikke altid er objektiv, og paavisningen af virkningerne ikke alle er tilstrækkeligt underbyggede.

At politiske hensigter — mere end økonomiske overvejelser — i en afskrækkende grad har været bestemmende for handelspolitiken, er desværre sandt; den er i mange lande underordnet statens produktions- og finanspolitik. Indrepolitiske hensyn af fiskal natur har i enkelte stater gjort toldbyrden tungere; i andre har „die Verbilligungspolitik der Regierungen“ gjort det; rigtigt paavises det, at det problem, man har søgt at løse ved luksusvaretoled, i virkeligheden er et fordelings- eller skatteproblem, der ikke vedrører handelspolitiken. Naar forf. om den af staterne førte priskontrolpolitik udtaler, at de kunstigt nedtrykkede priser og lønninger gennem et fald i exportvarenes priser skulde betyde en gave til udlandet paa den exporterende stats bekostning, er dette urigtigt; snarere har forf. ret, hvor det et andet sted skrives, at „der profitierende ist derjenige, der diese an der staatlichen Verbilligung orientierten Einkommen auszahlen d. h. der Arbeitsgeber oder Unternehmer“. — Pengepolitikens daværende aktuelle problem, inflationen, vies mange sider, og interessant er her skildringen af overgangen fra krigsaarenes udførselsforbud til efterkrigstidens importrestriktioner.

Af ydrepolitiske aarsager til den protektionistiske strømning nævnes bl. a. de varige forskydninger i afsætningsmulighederne paa verdensmarkedet, i særdeleshed de oversøiske raastoflandes industrialiseringsbestrebelse, hvorom det hedder: „Es ist nur natürlich — wenn auch unökonomisch — dass angesichts der Absatzschwierigkeiten auf dem Weltmarkte jeder Land den Binnenmarkt der eigenen Produktion vorzubehalten sucht“; at man ikke kan forsvare sig mod varige forskydninger ved hjælp af en „aktiv“ handelspolitik fremgaar af bogen.

Om den tyske handelspolitik skrives, at dens opgave bl. a. er „der Anpassung der Zölle an die jeweiligen internationalen Weltbewerbsbedingungen“. Men dens vigtigste hensigt er dog, at man ved traktatmæssige indrømmelser skal kunne opnaa fordele for den tyske export. — Uholdbarheden af dette standpunkt, at man kan og skal forsvare sig mod andre landes toldforhøjelser ved selv at foretage saadanne, er paavist bl. a. i prof. Ohlins nye bog.

Mens den tyske toldpolitik saaledes forklares med nødvendigheden af hjemmemarkedets sikring, er, efter forf.s mening, den franske kun dikteret af ønsket om „wirtschaftliche Einkreisung Deutschlands“. Om dens virkninger skrives, at „der durch sie erreichte wirtschaftliche Nutzen Frankreichs ist weit geringer als der Deutschland zugefügte Schaden“; og efter

det af forf. selv fremførte teoretiske synspunkt skulde Frankrig end ikke have nytte deraf.

Om toldpolitikens udenlandske virkninger hedder det nemlig: „Dass die heimische Produktion als Ganzes gewonnen durch keine Form der Handelspolitik gewinnen kann . . . folgt logisch aus der Tatsache, dass bestenfalls nur einige Produktionszweige auf Kosten der anderen gewinnen können“. Naar forf. derefter skriver: „dass der deutsche Export der Hauptleidtragende ist“, mangler desværre sætningens underbygning.

Saafermt bogen af forf. er tænkt som et led i national-økonomernes agitation for Tysklands overgang til frihandels-tanken, har den ikke helt naaet sin hensigt, idet den ikke stærkt nok betoner, at det er for vedkommende lands egen skyld, at denne politik skal føres, ja man er efter bogen endog tilbøjelig til at mene, at f. ex. Frankrig burde opgive sin protektionistiske politik paa grund af den skade, den forvolder Tyskland!

Forf. viser sig ellers som en ivrig forkæmper for frihandelen, og haabede paa, at den daværende suspension af den tyske agrartold, var et tegn paa, at Tyskland vilde gaa frihandelsvejen, efterhaanden som exportinteressen vaagnede, men er desværre blevet skuffet af den senere udvikling.

Løvrigt rummer bogen flere interessante smaatræk; helt aktuel virker beretningen om den engelske „Safeguarding of Industry Act“, hvorefter 120 industrier havde forlangt beskyttelse, men kun 6 ubetydelige brancher bestod „Board of Trade“'s strenge prøvelse.

Uden at være epokevækkende, har bogen paa de faa sider et fyldigt indhold.

Aa. V. Strøm Tejsen.

KARL MUHS: **Anti-Marx.** Betrachtungen über den inneren Aufbau der Marxschen Ökonomik. I. Bind: Der Produktionsprozess des Kapitals. Verlag von Gustav Fischer, Jena, 1927. 571 Sider. Pris 32 M.

Karl Marx' store Værk, „Das Kapital“, bestaar af 3 Bøger: 1: Der Produktionsprozess des Kapitals. II: Der Cirkulationsprozess des Kapitals og III: Gesamtprozess der kapitalistischen Produktion. Om disse Bøger er der lige siden deres — successive — Fremkomst skrevet saa meget som sikkert ikke om noget andet Værk indenfor Nationaløkonomien. Som oftest har vedkommende Forfatter dog indskrænket sig til at behandle et enkelt eller

nogle faa af de mange Problemer, som Marx kommer ind paa. Professor Muhs fra Greifswald Universitetet har nu paataget sig at give en samlet Kritik af hele den marxiske Økonomi. I Modsætning til Kautsky, der opfatter „Kapitalen“ væsentlig som et historisk Værk, anser Muhs det hovedsagelig som et teoretisk Værk, der maa ses som et samlet Hele, hvor hver Hovedsætning er Præmis for de følgende. Saaledes bygger Merværdilæren paa selve Værdigrebet. Herfra udvikler Marx videre sin Teori om den kapitalistiske Akkumulationsproces, hvorpaa igen bygges Læren om den industrielle Reservearmé (med den videre Udvikling af Læren om Arbejderklassens fremadskridende Elendighed) og den kapitalistiske Koncentration og Centralisation. Modsætningen mellem Kapitalejendommens Centralisation og Arbejdernes Elendighed er Udtryk for Modsætningen mellem Produktivkræfterne og de kapitalistiske Produktionsforhold, der med historisk Nødvendighed fører til det kapitalistiske Samfunds Sammenbrud. Muhs stiller sig nu som Opgave at give en samlet Fremstilling af, hvorledes de enkelte Led i Marx' Værk staar i Forbindelse med hverandre, og undersøge, i hvilken Grad der er indre, logisk Sammenhæng mellem de forskellige Sætninger. Som første Del af denne samlede Kritik fremkommer ovennævnte Bog, der til Genstand har første Bog af „Kapitalen“. Om Fortsættelsen skal give en Behandling under eet af „Kapitalens“ to resterende Bøger, eller om hver af disse skal behandles i en særlig Bog, fremgaar ikke.

I det ydre fremtræder Bogen som et typisk tysk videnskabeligt Værk med gennemsnitlig to Noter paa hver Side (ialt 945 Noter fyldende Bogens sidste 83 Sider). Fremstillingen er bred og kan undertiden virke noget trættende med de lidt for mange Gentagelser.

I Indledningen behandles den marxistiske Samfunds- og Historieopfattelse. Den egentlige Behandling er delt i tre Dele: Værdien, Merværdien og Kapitalens Akkumulation.

Analysen af den marxistiske Samfundsopfattelse munder ud i, at den lige fra sine første Præmisser til sine sidste Konsekvenser frembyder en Tankemosaik af de mest dybtgaaende indre Modsigelser. Kategorien Naturlov, som Grundkategori i den historiske Analyse, fremviser en Mangfoldighed af Formuleringer, der delvis modsiger hverandre, for Flertallets Vedkommende overhovedet er uforenelig med Begrebet Lov. Den materialistiske Historieopfattelses Tankebygning bliver undergravet ved Relativitetsprincippet, der behersker de materielle

og aandelige Drivkræfter. Ved Anvendelsen af Teorien om Historiens Dialektik er der afgørende Uoverensstemmelse mellem Marx og Engels (i Anti-Dühring), idet Marx som Positionsstillingen har den paa det egne Arbejde grundede Privatejendom, der som Negation har den kapitalistiske Produktion, medens Engels som Position har det oprindelige (?) Fællesskabsamfund, og som Negation den individuelle Ejendom. For begge er Negationens Negation den samfundsmæssige Produktionsform. Endelig frembyder Konfliktteorien et Komplex af heterogene Versioner, der ikke alene fører til modstridende Konsekvenser med Hensyn til Kapitalens historiske Proces, men ogsaa modsiger Grundprincippet i den materialistiske Historieopfattelse.

Det er selvfølgelig umuligt i en Anmeldelse at komme ind paa Enkeltheder i en Bog som denne. Der skal derfor kun nævnes et Par — vilkaarligt valgte — Punkter, hvor Muhs synes at have Ret i sin Kritik af Marx.

Ifølge Marx er Arbejdskraften en Vare ligesom enhver anden Vare, og dens Værdi bestemmes ligesom andre Varers Værdi af Produktionsomkostningerne (Arbejdsmængde) ved dens Fremstilling. Arbejdskraftens Produktionsomkostninger (eller Reproduktionsomkostninger) bestemmes af de for Arbejderen nødvendige Subsistensmidler. Herved forstaar Marx imidlertid ikke det samme som Ricardo og Lasalle gjorde, idet det betones, at Arbejderens Behov kan være forskelligt alt efter de klimatiske Forhold. Endvidere maa der tages Hensyn til Landenes kulturelle Trin saavel som til Arbejdernes »Gewohnheiten und Lebensansprüche«. Med denne Fortolkning af, hvad der skal forstaas ved de nødvendige Subsistensmidler, har Marx imidlertid forladt sin egen Teori om Værdiernes rent objektive Beskaffenhed og lader i Stedet for rent sociologiske Forhold være bestemmende. Der aabnes herved Mulighed for, at Arbejderne gennem deres Organisationer kan hæve det Niveau, som anses for det nødvendige til Livets Ophold, men dette har den store Konsekvens for Merværdien, at denne ikke fremkommer som en Forskel mellem den faktiske Arbejdstid og den — faste — nødvendige Arbejdstid. Denne sidste kan variere, og der er intet til Hinder for, at man i Stedet for Marx' bekendte 6 Timer maaske kommer op paa 8—10 Timer ved en samlet Arbejdstid paa 12 Timer. Alle de Slutninger, som Marx videre drager med Hensyn til Merværdien og de deraf følgende nødvendige Ændringer i Samfundet, er saaledes alene af denne Grund forkerte. I anden Forbindelse gøres op-

mærksom paa, at Merværdi ifølge Marx' egne Forudsætninger ogsaa kan fremkomme uden at der sker nogen Udbytning af vedkommende Arbejdere. Værdien af et Produkt er nemlig afhængig af den Mængde Arbejde, som medgaar i de normale Virksomheder. I selve Begrebet normal, eller gennemsnitlig, ligger, at nogle Virksomheder kan bruge mere, andre mindre end den gennemsnitlige Arbejdstid. Dette medfører igen, at de Virksomheder, som arbejder under de gunstigste Betingelser derved faar en „Merværdi“, som imidlertid ikke har noget som helst at gøre med Merværdi i den Betydning, som Marx opfatter det. — Læren om den industrielle Reservearme, der efter Muhs danner Højdepunktet i den marxistiske Økonomi, bygger bl. a. paa forkerte lagttagelser af Samfundslivet. Marx' Paastand er nemlig den, at Maskinernes Indførelse efterhaanden gør flere og flere Arbejdere overflødige, eller for at udtrykke det i Marx' Sprog: den variable Del af Kapitalen bliver mindre og mindre. Marx' Mening er netop ikke, at Formindskelsen er relativ, saaledes at det absolutte Tal maaske kunde vokse. I denne voksende Reservearme skulde da ligge Aarsagen til, at det kapitalistiske Samfund afløses af det socialistiske. Nu kan alle se, at Arbejdernes Antal tværtimod stiger trods Indførelsen af moderne Maskiner, men ogsaa den Statistik, som Marx selv paaberaaber sig, viser en saadan absolut Fremgang. Marx anfører nemlig følgende tre Tal for beskæftigede Arbejdere i den engelske Bomuldsindustri.

1858.....	379 213
1861.....	451 569
1868.....	401 064

For det første kan man ikke af disse tre Tal for en enkelt Industri i en tiaarig Periode drage nogensomhelst almindelig Slutning. For det andet viser imidlertid disse Tal dog en Stigning fra 1858 til 1868 paa over 20 000 Arbejdere. Marx drager imidlertid den Slutning, at da Antallet er faldet fra 1861 til 1868, giver disse Oplysninger den statistiske Bekræftelse paa hans Teori.

Med disse Linier kan Muhs' Bog da anbefales paa det bedste til Brug for enhver, der ønsker at trænge nærmere ind i Marx' økonomiske Lære.

Henry Stjernqvist.

EMIL NOTZ: Die säkulare Entwicklung der Kaufkraft des Geldes.
283 Sider; Gustav Fischer, Jena 1925.

I gamle dage søgte man at maale prisændringer ved at maale forholdet mellem pengeenhedernes guldværdi paa de paagældende tidspunkter. Fra denne numismatiske betragtningsmaade gik udviklingen videre over prisniveau-metoden (Jevons, Sauerbeck m. fl.) til budget-metoden, og endelig til omsætningsligningen, som denne er blevet opstillet af Kemmerer og Irving Fisher. Endelig har man forsøgt at opstille en konsumstatistik (bl. a. ved anvendelse af de saakaldte „quets“) for derigennem at faa en sammenligningsbasis mellem forskellige tidspunkter. Forfatteren af ovennævnte værk gaar imidlertid en nyere vej, idet han hovedsagelig støtter sig til Andreas Walthers metode.

Dr. Notz bemærker med rette, at samme konsumbudgetter fra ældre tider og fra nutiden ikke repræsenterer samme sociale lag. Det er den kendte vanskelighed, alle pristeoretikere har at overvinde. Nye goder er kommet til; hvad tidligere var en luksusvare er nu blevet en nødvendighedsvare etc. De store praktiske vanskeligheder ved bestemmelsen af pengenes værdi i vidt adskilte tidsrum ved anvendelse af kvantitetsteoretisk orienterede metoder, fik Andreas Walther til at bruge en fremgangsmaade, der ved udfineelsen af pengenes værdi gaar direkte til bestemmelse af pengenes sociale købekraft, idet først og fremmest lønningsstatistiken lægges til grund for en beregning af pengenes købekraft. Han støtter sig herved særlig paa lønningsskalaer for stats- og kommunale embedsmænd. I de tidsrum, som skal undersøges, sammenlignes ganske simpelt de lønninger, som erholdes af personer, der tilhører samme sociale lag. Herved tages intet hensyn til de forandringer i levemaaden, som i det mellemliggende tidsrum maatte være indtraadt. Naar paa et eller andet tidspunkt en given løn udtrykt i gamle pengeenheder muliggjorde en existens i et bestemt socialt lag, og idag de tilsvarende medlemmer af samme sociale lag besidder en gennemsnitsindkomst, som udtrykt i nuværende pengeenheder viser sig at være det mangedobbelte, saa maa man forbinde den samme værdianskuelse med den tidligere pengeenhed, som man idag forbinder med ligesaa mange pengeenheder i nugældende mønt, som kvotienten mellem den nuværende og daværende løncifre andrager. Fik et schweizisk postbud i begyndelsen af det 19. aarhundrede en aarsløn af 480 Schwfrs., i 1912 2700

og i 1923 5229 Frcs. nuværende værdi, saa kan vi — uden at tage hensyn til de stedfundne forskydninger i levemaaden — sige, at postbudet med 480 gamle Frcs. i gamle dage forbandt samme værdianskuelse som han i 1912 og 1923 vilde have forbundet med henholdsvis 5.63 og 10.89 nuværende Frcs. Forfatteren paapeger dog, at denne fremgangsmaade kun kan anvendes for tidsrum med større mellemrum, idet lønningerne ikke altid tilpasser sig hurtigt efter prisniveauets forskydninger. Den samme metode anvendes for de enkelte varers vedkommende, og herigennem opnaar man at undgaa brydsomme numismatiske omregninger. Det er klart, at metoden ikke er ufejlbar, men den giver dog sikkert en paa-lidelig retningslinie. Dr. Notz anvender den i sin bog for Basels vedkommende i aarene 1800—1833 og 1892—1923. Hvad de nederste sociale lag angaar, beregner han forskydningerne i næringsmiddelpriserne, for det mellemste sociale lag tager han lønstatistiken for postbude, og hvad angaar det øverste sociale lag, behandler han de faktorer, der antages at have haft en væsentlig indflydelse paa forandringerne i pengenes købekraft, saasom befolkningstilstanden, toldforhold, pengeomløb m. v.

Da forandringer i pengeværdien finder sit endelige udtryk i detailpriserne, ser Forf. sig nødsaget til at opstille detaillerede tabeller over disse. Han maa dog paa grund af manglende oplysninger i den tidlige periode anvende den repræsentative metode. Det statistiske afsnit efterfølges af et historisk, indeholdende en rigdom af iagttagelser, der dog væsentlig er af lokal interesse.

Et kapitel behandler det interessante spørgsmaal om toldens indflydelse paa levnedsmidternes prisdannelse. Her naar Forf. for første periodes vedkommende til det resultat, at tolden ikke spillede nogen rolle, med undtagelse af kontinental-spærringens tariffer paa kolonialvarer. For sidste periodes vedkommende finder han, at de schweiziske levnedsmiddelindsatser udnyttes i indlandspriserne med mindst 80 % (side 179). Dette svarer til, at de i 1921 forhøjede toldsatser førte til en sandsynlig forhøjelse af prisniveauet paa ca. 3.2 %.

Resultatet af sine undersøgelser angaaende prisniveauet sammenfatter forfatteren derhen, at de generelle (sækulære) forandringer i pengenes købekraft i Basel i de paagældende perioder er at betragte som overvejende inflations- henholdsvis deflationsfænomener. Undersøgelserne over lønningerne

udviser, at de bedre lønnede arbejderes levestandard er steget, mens de lavest lønnedes levestandard ikke viser nogen tilsvarende stigning.

Bogen, der udmærker sig ved sin omhyggelige grundighed, er dog meget specielt anlagt, og kan næppe paaregne opmærksomhed udover særlig pristeoretisk interesserede kredse.

Vøgg R. Lunn.

INTERNATIONAL BOGLISTE.

Udenlandske økonomiske Skrifter, indgaaede i Juni—Novbr. 1927.

Det kgl. Bibliotek.

Cassel, G.: Theoretische Sozialökonomie. 4. Aufl. Leipzig 1927.

Webb, Sidney and Beatrice: English local government. [VII], 1: The old poor law. London 1927.

Lindgren, J.: Det socialdemokratiska arbetarpartiets uppkomst i Sverige 1881—1889. Stockh. 1927.

Reed, H. L.: Principles of corporation finance. Bost. 1925.

Dubarbier, G.: La Chine contemporaine politique et économique. Paris 1926.

Sommer, A.: Friedrich Lists System der politischen Ökonomie. Jena 1927.

Taussig, F. W.: Principles of economics, 1—2. N.Y. 1925.

Hirsch, M.: Democracy versus socialism. 2. ed. Lond. 1924.

Abbott, F. F. and A. C. Johnson: Municipal administration in the Roman Empire. Princeton 1926.

Shaw, A.: Municipal government in Great Britain. 1895.

Smart, W.: The distribution of income. 1899.

Kauffmann, W.: Welt-Zuckerindustrie und internationale und koloniale Recht. 1904.

League of Nations: Report on the standard of living of workers in various countries. 1926.

— Agricultural problems in their international aspect. 1926.

Histoire économique et social de la Guerre Mondiale. Série belge.

Mahaim, E., Le secours de chômage en Belgique pendant l'occupation allemande.

Hill, Norman: War and insurance. 1927.

Douglas, D. C.: The social structure of medieval East Anglica. Oxf. 1927.

- Burns, E. M.*: Wages and the state. London 1926.
- Wildenfeld, K.*: Gewerbepolitik. 1927.
- Brentano, L.*: Eine Geschichte der wirtschaftlichen Entwicklung Englands, I. Jena 1927.
- Colvin, D. L.*: Prohibition in the United States. Lond. 1926.
- Schacht, H.*: Die Stabilisierung der Mark. Berlin u. Leipzig 1927.
- International Labour Office, Genève.
- The Trade union movement in Sovjet Russia. 1927.
- Industrial relation in the United States (*H. B. Butler*). 1927.
- Minimum wage-fixing machinery. 1927.
- The medical inspection of labour. 1926.
- Migration movements 1920--24. 1926.
- Scientific management in Europe (*P. Devinat*). 1927.
- Aftalion, A.*: Monnaie, prix et change. Paris 1927.
- Ashley, W.*: Commercial education. London 1927.
- Dampier-Whetham, C.*: Politics and the land. Cambr. 1927.
- Cunow, H.*: Allgemeine Wirtschaftsgeschichte, I. Berlin 1926.
- Gide, C.*, et *Daudi-Bancel*: De la lutte contre la cherté. Paris 1926.
- Die Regelung der Arbeitsverhältnisse im Kriege. Wien 1927.
- Renouvin, P.*: The forms of war government in France. New Haven 1927.
- Augé-Laribé, M.* et *P. Pinot*: Agriculture and food supply in France during the War. New Haven 1927.
- Aereboe, F.*: Der Einfluss des Krieges auf die landwirtschaftliche Produktion in Deutschland. Stuttgart 1927.
- Lotz, W.*, Die deutsche Staatsfinanzwirtschaft im Kriege. Stuttgart 1927.
- Köhler, L. v.*: Die Staatsverwaltung der besetzten Gebiete, I. Belgien. 1927.
- Fayle, C. E.*: The war and the shipping industry. London 1927.
- Fontaine, A.*: French industry during the War. New Haven 1926.
- Steels, J.*: La banque à succursales dans le système bancaire des États-Unis. Gand 1926.
- Dorn, H. A. van*: Government owned corporations. N. Y. 1926.
- Sée, H.*: Les origines du capitalisme moderne. Paris 1926.
- Pirou, G.*: Les doctrines économique en France depuis 1870. Paris 1925.
- Mitzakis, M.*: Le relèvement financier de la Hongrie et la Société des Nations. Paris 1926.
- Ashley, W.*: Business economics. London 1926.

- Factors in industrial and economical efficiency. London 1927.
- Branting, Hj.*: Tal och skrifter. IV. 1927.
- Brisman, S. o. a.*: Sveriges Riksbank 1668—1918.
- Walsh, Correa M.*: The four kinds of economic values. Cambr. U. S. A. 1926.
- Davenport, H. J.*: The economics of enterprise. N. Y. 1925.
- Muziol, R.*: Karl Robertus als Begründer der sozialrechtlichen Anschauungsweise. Jena 1927.
- Stalin, J.*, Auf dem Wege zum Oktober. Berlin 1927.
- Hunter, M. N. and G. S. Watkins*: The background of economics. N. Y. 1923.
- Franck, L.*: La stabilisation monétaire en Belgique. Paris 1927.
- Strieder, J.*: Studien zur Geschichte kapitalistischer Organisationsformen. 2. Aufl. München u. Leipzig 1925.
- Seligman, E. R. A.*: The shifting and incidence of taxation. 5. ed. N. Y. 1927.
- Amonn, A.*: Objekt und Grundbegriffe der teoretischen Nationalökonomie. 2. Aufl. Leipzig u. Wien 1927.
- Büchner, R.*: Die Finanzpolitik und das Bundessteuersystem der Vereinigten Staaten von Amerika von 1789 bis 1926. Jena 1926.
- Taylor, C. C. and B. F. Brown*: Human relations. N. Y. 1926.
- Marshall, L. C.* ed. a. o.: Materials for the study of elementary economics. Chic. 1926.
- Hayes, Jj*: Problems and exercises in economics.
- Cooks, M. L.*, ed.: Public utility regulation. N. Y. 1924.
- Hamilton, W. H.*: Current economic problems. 3. ed. Chic. 1926.
- Marshall, L. C.*: Readings in industrial society. Chic. 1925. 2354.

Statistisk Laboratorium.

- International labour office*: The third international conference of labour statisticians at Geneva Oct. 1926. Geneva 1927. 122 S.
- Riksskogstaxeringens resultat för Norrland*. Stockholm 1927. 40 S.
- Herkner, H.*: Steuernotwirtschaft, Steuerreform und Finanzausgleich. Jena 1926. 32 S.
- Thorell, Erik*: Riksskogstaxeringen, des förhistoria samt organisation och arbetsmetoder. Stockholm 1926. 60 S.

- Heckscher, Eli F.*: Nationalekonomien. Stockholm 1927. 110 S.
- Karleby, Nils*: Socialismen og Virkeligheden (oversat af Henry Stjernqvist). Kbhvn. 1927. 269 S.
- Sinding, Thomas*: Forbrukersamvirket. Oslo 1927. 240 S.
- Myrdal, Gunnar*: Prusbildningsproblemet och föränderligheten. Uppsala 1927. 254 S.
- Pietri-Tonelli, Alfonso de*: Traité d'Economie rationnelle (Traduit par H. Gambier). Paris 1927. 640 S.
- Bousquet, G. H.*: Essai sur l'Evolution de la Pensée Economique. Paris 1927. 314 S.
- Wicksell, S. D.*: Sex proportion and parental age. Lund og Leipzig 1926. 88 S.
- Anderson, Benjamin M.*: The gold standard versus „a managed currency“. New York 1925. 39 S.
- State and municipal borrowing in relation to the business cycle. New York 1925. 18 S.
- The progress of French finance. New York 1927. 37 S.
- Burth, Philip*: Railway rates (Principles and problems). London 1926. 167 S.
- Page, Thomas Walker*: Making the tariff in the United States. London 1924. 281 S.
- Evans, Alfr. D. and Kirkaldy, A. W.*: The history and economics of transport. London 1927. 426 S.
- Adils, Jón J.*: Den danske Monopolhandel paa Island 1602—1787 (oversat af F. A. Brekkan). Kbhvn. 1926—27. 726 S.
- Borgedal, Poul*: Intensitetsproblemet i det norske jordbruk. Frederikshald 1926. 344 S.
- Brown, Harri Gunnison*: The economics of taxation. New York 1925. 344 S.
- Report on an investigation into the employment and insurance history of a sample of persons insured against unemployment in Great Britain.* London 1927. 108 S.
- Layton, Walter T.*: Europas ekonomiska framtid. Stockholm 1927. 30 S.
- Cassel, Gustav*: Memorandum till den internationella ekonomiska konferensen i Geneve 1927. Stockholm 1927. 124 S.
- Lindahl, Erik*: Penningpolitikens mål och medel. Malmø 1924. 98 S.
- Leaf, Walter*: Banking. London 1927. 255 S.
- Lindahl, Erik*: Jämförande undersökning av industriens beskattning i Sverige och utlandet. Stockholm 1927. 57 S.

- Guinchard, J.*: Storstadens bostadsfråga. Stockholm 1927. 111 S.
- Clare, George*: The A. B. C. of foreign exchanges. London 1926. 234 S.
- Ashley, William*: Business economics. London 1926. 71 S.
- Francis, Francis*: The free trade fall. London 1926. 132 S.
- Wade, A. S.*: Modern finance and industry. London 1926. 124 S.
- Keynes, J. M.*: The end of laissez-faire. London 1926. 54 S.
- Wedervang, I.*: Om inntektsanvendelsen særlig opsparingen i Norge. Oslo 1927. 76 S.
- Bosse*: Norwegens Volkswirtschaft vom Ausgang der Hansaperiode bis zur Gegenwart I—II. Jena 1916. 458—783 S.
- Bosse*: Arbeidslæren. Det økonomiske Arbejde. I—II. Oslo 1927. 1048 S.
- Leroy, L. M.*: Auguste Walras. Paris 1923. 388 S.
- Hantos, Elemér*: La monnaie, ses systemes et ses phénomènes en Europe Centrale. Paris 1927. 260 S.
- Bouniation, Mentor*: La loi de variation de la valeur et les mouvements généraux des prix. Paris 1927. 155 S.
- Social insurance, papers on (Oversigt over Lovgivningen i 23 Lande).
- Lampe, Adolf*: Notstandsarbeiten oder Lohnabbau. Jena 1927. 130 S.
- Agricultural Tribunal of Investigation, Final Report. London 1925. 405 S.
- Nash, L. R.*: The economics of public utilities. New York 1925. 430 S.
- Silverstolpe, G. Westin*: Svenskt näringsliv i tjugonde seklet. Stockholm 1927. 192 S.
- Nielsen, Axel*: De autoriserede Pengesedler i det nordenfjeldske Norge 1695—96. (Særtryk af Bergens Historiske Forenings Skrifter Nr. 33, 1927). 51 S.
- Betänkande med Förslag til Lagstiftning ang. in- och utländska försäkringsanstaltens verksamhet. Stockholm 1897. 71 S.
- Zahn, Friederich*: Wirkung der deutschen Sozialversicherung. München, Berlin und Leipzig 1915. 116 S.
- Harmaja, Laura og Leo*: Folkhushållningens grunddrag. Helsingfors 1915. 114 S.
- Friis, Astrid*: Alderman Cockaynes project and the cloth trade. The commercial policy of England in its main aspects 1603—25. Kbhvn. and London 1927. 511 S.
- Undersökning af dodeligheten enligt erfarenheten hos sjutton*

- svenska liffförsäkringsbolag 1895—1906. Stockholm 1915.
78—432 S.
- Nationalekonomiska Föreningen 1877—1927. Stockholm 1927.
236 S.
- Laur, E.*: Einführung in die Wirtschaftslehre des Landbaus.
Berlin 1920. 287 S.
- : Grundlagen und Methoden der Bewertung, Buchhaltung
und Kalkulation in der Landwirtschaft. Berlin 1922.
600 S.
- Snyder, Carl*: Business cycles and business measurements.
New York 1927. 326 S.
- Black, John D.*: Introduction to production economics. New
York 1926. 975 S.
- Levy, Hermann*: Monopolies, cartels and trusts in British in-
dustry. London 1927. 356 S.
-

NATIONALØKONOMISK FORENING

Generalforsamling November 1927

Tirsdag den 8. November 1927 afholdt Foreningen sin aarlige Generalforsamling.

Formanden, Generaldirektør Koefoed, aflagde Regnskabet for 1926, der viste en

Kassebeholdning ved Aarets Begyndelse...	5 448 Kr. 63 Øre
Indtægt i Aarets Løb	6 173 - 41 -

Tilsammen... 11 622 Kr. 04 Øre

Udgift i Aarets Løb	6 834 - 39 -
---------------------------	--------------

hvoraf Underskud ved Tidsskriftet: 3 078 Kr. 89 Øre

Kassebeholdning ved Aarets Udgang.....	4 787 Kr. 65 Øre
--	------------------

Kassebeholdningen er saaledes i Aarets Løb formindsket med 660 Kr. 98 Øre, væsentligst som Følge af, at Underskudet ved Tidsskriftet, efter at dette atter er kommet nærmere ved sit normale Omfang, som anført, var over 3 000 Kr. For 1927 er det ikke sandsynligt, at dette Underskud bliver mindre, da Abonnementsprisen fra 1. Januar 1927 er nedsat til 8 Kr. for Medlemmer af Foreningen, og da der, formodentlig bl. a. som Følge af Nedsættelsen af Redaktionsudvalget, har været en stigende Interesse for at yde Bidrag til Tidsskriftet. Tidsskriftets Økonomi maa saaledes give Anledning til nogen Bekymring, og det vilde være ønskeligt om de Medlemmer, der ikke var Abonnenter, saa deres Lejlighed til at holde Tidsskriftet, og at Medlemmerne i det hele vilde hjælpe til at øge Tidsskriftets Cirkulation.

Foreningens Revisor, Direktør Winkel Smith, har gennemgaaet Regnskabet og forsynet det med følgende Paategning:

Foranstaaende Regnskab for 1926 med tilhørende Bilag har jeg gennemgaaet og har intet fundet imod Regnskabet at erindre. Tilstedeværelsen af Kassebeholdningen den 31. December 1926 har jeg konstateret.

København, den 3. November 1927.

Winkel Smith.

Da ingen havde noget at indvende mod Regnskabet, godkendtes dette af Generalforsamlingen.

Hvad dernæst angaar Nationaløkonomisk Forenings Fond, hvis Midler forvaltes af Sparekassen for Kjøbenhavn og Omegns Forvaltningsafdeling, havde dette ved Udgangen af 1926 den statutmæssige Størrelse af Kr. 50 000 nominelt. Paa Rente-kontoen henstod ved Aarets Udgang Kr. 3 061,13. I Løbet af 1926 var der for Besvarelsen af Prisopgaven om Arbejderklassens Kaar i Danmark i de sidste 50 Aar, som allerede meddelt paa Generalforsamlingen i Fjor, udbetalt 2 600 Kr. For Aaret 1927 er der udsat en ny Prisopgave, saalydende: Der ønskes en Undersøgelse af Bevægelsen i Fragtraterne og af Aarsagerne hertil og paa Grundlag heraf en Fremstilling af Transportomkostningernes Betydning for Produktionens internationale Lokalisering og for Udenrigshandelen. Prisen herfor er fastsat til 2 500 Kr. Besvarelsen skal være indleveret inden 1. Juli 1928 (jfr. Nationaløkonomisk Tidsskrift, 1926, S. 483). I indeværende Aar har Fondet til Belønning af den af Socialøkonomisk Samfund udsatte Prisopgave om Husmandsbevægelsen tildelt cand. polit. Jørgen Pedersen de udlovede 1 000 Kr. Denne Besvarelse vil blive offentliggjort i Socialt Bibliotek.

Af Bestyrelsen afgik efter Tur Departementschef Adolph Jensen og Fuldmægtig H. Koed. Departementschef Jensen kunde efter Lovene ikke genvælges. Bestyrelsen foreslog Generalforsamlingen at genvælge Fuldmægtig Koed og at nyvælge Vexellerer C. O. Henriques. Disse Valg fandt Sted, hvorefter Formanden hævdede Generalforsamlingen.

Medlemsliste 1. December 1927.

MF = Medlem af Folketinget. — ML = Medlem af Landstinget. — MB = Medlem af Københavns Borgerrepræsentation. — MFK = Medlem af Frederiksberg Kommunalbestyrelse. — MVS = Medlem af Videnskabernes Selskab. — En Stjerne (*) foran Navnet betyder, at Vedkommende er Medlem af Nationaløkonomisk Forenings Bestyrelse.

Æresmedlemmer:

Falbe Hansen, V., Dr. jur., Konferensraad, Direktør i Forsikringsselskabet „Danmark“.
Westergaard, Harald, Dr. polit., fhv. Professor ved Universitetet.

Medlemmer:

<i>Abel, Kjeld</i> , stud. polit.	<i>Bang, Axel</i> , Overretssagfører.
<i>Abrahamsen, Axel</i> , Grosserer.	<i>Bang, F. D.</i> , Toldinspektør. Aarhus.
<i>Aggesø, H. Lund</i> , stud. polit.	<i>Bang, Nina</i> , f. <i>Ellinger</i> , fhv. Undervisningsminister. ML.
<i>Ahlmann-Ohlson, H.</i> , Kaptajn.	<i>Barlyng, H.</i> , Kæmnerfuldm. Viborg.
<i>Amtrup, V. M.</i> , Sparekassedirektør.	<i>Bech, J.</i> , Fuldm. i Finansminist.
<i>Amsinck, Johs.</i> , Kontorchef i Københavns Sparekasse.	<i>Bendix, Adam B.</i> , Kontorchef, Næstved.
<i>Andersen, Axel</i> , Kontorchef under Kbh.s Magistrat.	<i>Bendix, Georg S.</i> , Grosserer.
<i>Andersen, C. F.</i> , Skibsmægler.	<i>Benzon, Aa. v.</i> , Prokurist.
<i>Andersen, Carl</i> , statsaut. Revisor.	<i>Benzon, Alfred</i> , Apoteker.
<i>Andersen, Ferd.</i> , Grosserer.	<i>Berg, C. J.</i> , cand. polit., aut. Revisor.
<i>Andersen, Helge</i> , statsaut. Revisor.	<i>Berg, V.</i> , Direktør i „Bikuben“.
<i>Andersen, N. P.</i> , Direktør, Lektor.	<i>Berg, Vilh. C.</i> , Direktør.
<i>Andersen, P. O. A.</i> , Departementschef, Statsgældsdirektør.	<i>Berlin, Knud</i> , Dr. jur., Prof.
<i>Andersen, R. G.</i> , Direktør.	<i>Berner, J. A.</i> , Fuldmægtig i Indenrigsministeriet.
<i>Anderskov, C.</i> , Overtoldinspektør.	<i>Bertelsen, E.</i> , Kontorchef.
<i>Angelo, A.</i> , Direktør.	<i>Berthelsen, S.</i> , Godsinspektør.
<i>Arendrup, G.</i> , Kontorchef i Erhvervsministeriet.	<i>Bierbum, R. P. C.</i> , Bankdirektør. Holbæk.
<i>Arnborg, H.</i> , Revisor.	<i>Bing, Kaj</i> , Ingeniør.
<i>Asmussen, J.</i> , Grosserer.	<i>Bing, Otto</i> , Overretssagfører.
<i>Atlung, Knud</i> , Kontorchef.	<i>Birck, L. V.</i> , Dr. polit., Professor.
<i>Axt, P.</i> , Grosserer.	<i>Birger-Christensen, E.</i> , Vexelerer.
	<i>Birkmose, A.</i> , Kontorchef i Arbejderforsikringsraadet.
<i>Bache, C.</i> , Kammerherre, Stiftamtmand. Aalborg.	<i>Birkmose, Harriet</i> , Afdelingschef i Arbejderforsikringsraadet.

Bjarne, H., Finanshovedbogholder.
Bjerke, Kjeld, stud. polit.
Bjørting, E. G., Fuldmægtig i Arbejderforsikringsraadet.
Black, Clara, Kontorchef i Arbejdsdirektoratet.
Bloch, Kay, Generalkonsul, Grosserer.
Boldsen, F. C., Direktør.
Bonde, C. N., Sekretær i Stat. Dept.
Bondesen, S. V., cand. polit.
Bonnevie, A. E., cand. polit., kgl. Pakhusforvalter.
Borch, Oscar, Direktør.
Borch Johansen, E., stud. polit.
Boserup, H. W., Direktør.
Brahe-Christensen, L., Kontorchef.
Bramsen, Eigil, Direktør.
*Bramsnæs, C. V., fhv. Finansminister.
 ML.
Breuner, Ove, Revisor.
Brock, Henrik, Grosserer.
Brock, Jørgen, cand. jur. & polit., Kaptajn.
Brosted, C., Direktør.
Brorson-Christensen, H., Fuldmægtig.
Brun, Alice, stud. polit.
Braun, Erna, Frue.
Braun, Frans, Revisor.
Bryning, Sven, Depotchef.
Buhl, Vilh., Skattedirektør.
Busck-Nielsen, G., fhv. Departementschef.
Bülöw, Edvard, Direktør.
Bülöw, F. v., cand. polit., Genève.
Bülöw, Frits, Højesteretssagfører.
Bülöw, J., Departementschef i Sundhedsministeriet.
Byrdal, V., Overretssagfører.
Bützow, O., Vexelerer.
Bøgebjerg, E., cand. polit.
Bøgh-Nielsen, Frede, cand. polit.
Bøker, Gudrun, stud. polit.
Børresen, Johs. E., Belysningsdirektør.
Børsholt, V., Kontorchef.
Bottern, L. J. Winchell, Konsul.

Christensen, Emma, Sekr. i Arbejderforsikringsraadet.
Christensen, H. Krøyer, Grosserer.
Christensen, Leif, stud. polit.
Christensen, M., Bankfuldmægtig.
Christensen, Sigurd, stud. polit.
Christensen, Ulf, Direktør.
Christoffersen, M., cand. polit., Sekretær i Ø. K.
Clan, J., Kammerherre.
Clausen, C. C., Bankdirektør.
Clausen, V., Ingeniør.
Cohn, Einar, Kontorchef i Statistisk Departement.
Cohn, Frantz, Grosserer.
Cohn, Harald, Fabrikant.
Collstrop, A., Grosserer.

Dahlgaard, B., Kontorchef. MF.
Dalgaard, K., cand. polit.
Dalgas, Fr., Direktør.
Dalhoff, J., Departementschef i Handelsministeriet.
Dall, Ove Holten, stud. polit.
Dam G., cand. polit., Afdelingschef i Arbejderforsikringsraadet.
Damm, E., Bankdirektør.
Daniel, H., Kontorchef i Sygekasseinspektoratet.
Daugaard-Jensen, J., Direktør for Styrelsen af Kolonierne i Grønland.
Dessau, Benny, Direktør.
Dich, Jørgen, cand. polit.
Dige, Einar, cand. polit.
Drachmann, Poul, cand. polit. Redaktør. MF.
Dreyer, B., Direktør.
Drucker, Robert, Grosserer.

Ehlers, A., Direktør.
Ehrenreich-Hansen, N. J., Fuldmægtig i Handelsministeriet.
Eigtved, V., Bankdirektør. Medlem af Grosserer-Societetets Komité.

Einfeldt, Robert, Sekretær.
Elberling, V., Fuldmægtig i Statistisk Departement.
Ellbrecht, A. G. v., Kontorchef i Generaldirektor. for Postvæsenet.
Elsass, Ludvig, Direktør.
Enevold Sørensen, K., cand. polit.
Engel, Axel, Fabrikant.
Engell, W., Dr., Ingeniør.
Engell Jensen, P., cand. polit.
Eskelund, Karl I., Redaktør.
Essen, H. v., Bankdirektør.
Estrup, L., cand. polit., Redaktør.

Fabritius, L., Sekretær.
Falbe-Hansen, V., Overretssagfører.
Falkesgaard, J., cand. jur., Kontorchef.
Fasting, L. V., Kontorchef.
Faurholt, O. P., Bankassistent.
Frandsen, G., stud. polit.
Frandsen, M. F., Ingeniør.
Freisleben, Elise, stud. polit.
Frils, Arne, stud. polit.
Frils, E., Grosserer.
Friis-Skotte, J., fhv. Trafikminister. MF.
Frørup, Holger, Prokurist.
Funder, K., Sparekasseassistent.

Gamborg, V. E., Forsikringsdirektør.
Gammelgaard, Hj., cand. polit., Kontorchef.
Gammeltoft, C., Direktør.
Gammeltoft, C., Konferensraad.
Garde, Axel, Direktør.
Gjessing, Aa., Direktør i Københ.
 Hypotekforening.
Gjessing, H., Grosserer.
Gloerfeldt-Tarp, B., cand. polit., Kontorchef.
Gloerfeldt-Tarp, Kristen, Fabriksinspektør.
Glückstadt, Hans-Jørgen, cand. polit.
Godske-Nielsen, Bankdirektør.
Godske-Nielsen, O., Ekspeditionssekretær i Marineministeriet.
Godvin, Svend, stud. polit.

Goldschmidt, A., Grosserer.
Goldschmidt, Valdemar, Bankier.
Gormsen, Joh., Direktør.
Gosch, G. J., Grosserer.
Graae, Erik, Underdirektør i Københavns Sparekasse.
Gran, Rigmor, cand. polit.
Gredsted, M., Kontorchef i Telegrafdirektoratet.
Green, H., Nationalbankdirektør.
Greisen, A. C. P., Toldkasserer.
Griis, H. K., Sparekassebogholder.
Groes-Petersen, N. C., Grosserer.
Groth, K. V., Toldkontrollør.
Græssler, Herbert, cand. polit.
Grøn, A. Howard, Forstkandidat.
Grønvald, F. C., cand. jur.
Grønvald, Fr., Direktør i „Danmark“.
Grønvold, P. R., cand. polit., Fuldmægtig i Tolddepartementet.
Gyde-Jørgensen, H. J. E., cand. polit.
Gyde-Jørgensen, S. D., Frue.
Gyring, J. N., Sparekassedirektør.

Hage, C., fhv. Minister.
Hage, H., Direktør.
Hagemann, E. S., Ingeniør.
Hagen, Gunnar Kühnel, Sekr., cand. polit.
Hammerich, H., cand. polit., Fuldm. i Arbejderforsikringsraadet.
Hansen, Anna-Sophie, Frue, stud. polit.
Hansen, C. P. M., Kabinetsekretær, Kammerherre.
Hansen, Enrico E., cand. polit.
Hansen, Frederik, Grosserer.
Hansen, Gregers, cand. polit.
Hansen, H. J., cand. polit.
Hansen, Hannibal, Overretssagfører.
Hansen, Hans Jacob, Fuldmægtig i Udenrigsministeriet.
Hansen, Henning, cand. polit., Ekspeditionssekretær.
Hansen, J. S., Grosserer.
Hansen, Jens Heinrich, Kontorchef.

Hansen, Johan, Generalkonsul.
Hansen, M., Direktør.
Hansen, Meta, cand. polit., Fuldmægtig i Statistisk Departement.
Hansen, Niels, Fuldmægtig i Landsoverskatteraadet.
Hansen, S. V., Fuldmægtig i Marineministeriet.
Hansen, Wilh., Etatsraad, Direktør i „Hafnia“.
Harhoff, Poul, Underdirektør i Landmandsbanken.
Harreschou, Vald., Kontorchef i Finansministeriet.
Hartogsohn, Siegfried, cand. polit.
Hartz, G. E., Direktør i Industriraadet.
Hassing, V., Direktør.
Hedebøl, Peder, Borgmester.
Heiberg, Esther, stud. polit.
Heilbuth, H., Direktør.
Heilbuth, Niels, stud. jur.
Heinemann, F., Prokurist.
Helper, A., Kontorchef i Handelsministeriet.
Helsted, V., Direktør i Landbrugsministeriet.
Hemmingsen, P., Fuldm. i Generaldirektoratet for Postvæsenet.
Henius, Hugo, Kontorchef.
Henriksen, V., Sparekassebestyrer.
*Henriques, C. O., Vexelerer.
Henriques, Ellis, Overretssagfører.
Henriques, J., cand. jur.
Henriques, Otto, Vexelerer.
Henriques, Walter, Bankier.
Hentzen, C., Overingeniør.
Hertz, Alfred, Direktør.
Hertz, Emil, Bankdirektør.
Hertz, Jørgen, cand. polyt.
Hertz, Karsten, cand. polyt.
Hessel, Karen, Frue, Protokolfører i Rigsdagen.
Heyman, N., Redaktør.
Hillrup, Axel, Godsejer. Gl. Kirstineberg.

Hiort-Lorenzen, F. P., Raadsformand.
Hiort-Lorenzen, R., Baneingeniør.
Hirschsprung, Holger, Direktør.
Hjerl-Hansen, H. P., Direktør.
Hjort, Victor, Direktør.
Hjorth Hansen, Georg, Sekretær ved Jernindustriens Sammenslutning.
Hoffmann, U. O., Fuldmægtig i Telegrafdirektoratet.
Holbæk, Svend A., Sekretær i De danske Spritfabrikker.
Holm, Aug., Direktør.
Holm, Axel, cand. polit.
Holm, C. P., Bankdirektør.
Holmblad, V., Kontorchef i Generaldirektoratet for Postvæsenet.
Horn, Max Wm., Bankier.
Hornbech, H. T., Fuldmægtig i Finansministeriet.
Horwitz, Alfred, Vexelerer.
Hostrup-Schultz, Jens, cand. polit., Sekr. i Invalideretten.
Hude, Eiler, Kontorchef i Skatte departementet.
Hulegaard, Axel, Overretssagfører.
Hærning, Keld, stud. polit.
Hoffdåing, Aage, Grosserer.
Høst, Harald, cand. polit., Fm. i Statistisk Departement.
Høyer, A. E., Kontorchef i Arbejdsgiverforeningen.
Høytrup, C. A., cand. polit., Vice-direktør.

Ingholt, Poul, Fuldmægtig.
Ipsen, Kai, cand. polit.
Iversen, C. A., Direktør for Københavns Brandforsikring.
Iversen, Carl, cand. polit.
Iversen, L., Dr. phil., Direktør i Statsanstalten for Livsforsikring.
Iversen, Mads, Dr. rer. pol., Sekr. i Statistisk Departement.

- Jacob, E. F.*, Fabrikant.
Jacobsen, Grete, Frøken.
Jacobsen, John, Grosserer.
Jacobsen, Lis, Frue, Dr. phil.
Jacobsen, P., Direktør.
Jacobsen, Poul, Overretssagfører.
Jansen, M. J., Direktør.
Jantzen, Ivar, Ingeniør.
Jarl, C. F., Ingeniør.
Jensen, Aa., Direktør.
Jensen, Adolph, Chef for Statistisk Departement.
Jensen, C. V., stud. polit.
Jensen, Carl, cand. polit.
Jensen, Eggert, Hypotekforeningsdirektør.
Jensen, Else, stud. polit.
Jensen, Ernst, Muremester.
Jensen, J., Overpræsident.
Jensen, J. C., Direktør i „Absalon“.
Jensen, Torkel, Bankassistent.
Jeppesen, Z. F., Bankassistent.
Jepsen, Ove, cand. jur., Kontorchef.
Jespersen, C., statsaut. Revisor.
Jespersen, H., Fuldm. i Handelsm.
Jespersen, V., Direktør i Kjøbenhavns Magistrat.
Johannsen, Fr., Telefondirektør.
Johansen, A., Hovedkasserer for Dansk Smede- og Maskinarb.forb.
Johansen, J. M., Formand for Hovedstadens Brugsforening.
Johansen, Jens, Forretningsfører.
Johansen, Kjeld, cand. polit.
Johansen, Oskar, Overretssagfører.
Johansen, T. V., Postmester.
Johnsen, A. C., cand. jur. Kontorchef i Generaltolddirektoratet.
Johsen, C., cand. polit.
Junker, Thomas, Godsejer, Avnøgaard.
Jørgensen, Alb., Direktør.
Jørgensen, Einar, Ingeniør.
Jørgensen, Georg, Revisor.
Jørgensen, J. A., Kontorchef.
Jørgensen, J. C., cand. polit., Sekretær.
Jørsboe, P., cand. polit.

Kaarsen, A. C., cand. polit., Redaktør.
Kalckar, M., cand. polit., Sekretær u. Frederiksberg komm. Forvaltning.
Katvig, Svend, Sekretær.
Kauffmann, Ernst, cand. polit.
Keller, Inger, stud. polit.
Kiellerup, K., Sparekassekasserer.
Kier, Fr., Bankdirektør.
Kirchhoff, M., Prokurist.
Kjørboe, H., cand. polit., Fuldm. i Arbejderforsikringsraadet.
Kjørboe, Henning, Kontorchef i Landmandsbanken.
Kjørboe, V. O., fhv. Generaldirektør for Postvæsenet.
Kjær, C. V., Grosserer.
Kjær, Edith, cand. polit., Sekr. i Invalideforsikringsfonden.
Kjær-Hansen, Max, Docent, Dr.
Klein, Johs., Grosserer.
Klitgaard, J., Departementschef i Finansministeriet.
Knudtzon, H., Sekretær.
Koch, C. H., Handelsgartner.
Koch-Jensen, Peder F., cand. polit.
*Koed, Holger, cand. polit., Fuldm. i Banktilsynet.
Koefoed, Leif, cand. jur.
*Koefoed, Michael, Generaldirektør for Skattevæsenet.
Kofod, A., Formand for Forsikringsraadet.
Kofoed, O. B., Kontorchef i Statistisk Departement.
Korsgaard, K., cand. polit.
Korst, Knud, cand. polit., Sekr. i Statistisk Departement.
Krabbe, Jon, Kommitteret.
Krabbe, Oluf H., Professor.

- Krag, Erik*, Direktør i Østfløernes Kreditforening.
- Kragh, Oluf*, Dr. phil., Indenrigsminister. MF.
- Krarup, A.*, Direktør.
- Krause, Vilh.*, Fabrikant.
- Kretz, Poul G.*, Sekretær i Finansministeriet.
- Krieger, A.*, Kammerherre, Kabinetssekretær.
- Kristensen, K. J.*, cand. polit., Fuldm. i Statistisk Departement.
- Krøger, V. A.*, Bankdirektør.
- Kærbøl, Johs.*, Form. f. Dansk Smede- og Maskinarbejderforbund.
- Koedt, A. Peschcke*, Grosserer.
- Lacoppidan-Jensen, Kai*, Sekretær.
- la Cour Andersen, C. R.*, cand. polit., Inspektør.
- *Langkjær, H.*, Bogtrykker.
- Langkjær, Sven*, stud. polit.
- Larsen, Aa.*, Fuldm. i Privatbanken.
- Larsen, Albinus*, Direktør.
- Larsen, Andreas*, Sekretær.
- Larsen, Chr.*, Hovedbogholder.
- Larsen, Gustav*, stud. polit.
- Larsen, H.*, Grosserer.
- Larsen, Helge*, stud. polit.
- Larsen, L. P.*, Kontorchef i Landbrugsministeriet.
- Larsen, O. H.*, Professor ved Landbohøjskolen.
- Larsen, W.*, Kontorchef i Generaldirektoratet for Postvæsenet.
- Lehmann, T. A.*, Grosserer.
- Lemcke, Fritz*, Sekretær.
- Lenk, H.*, Fuldmægtig.
- Lerche, C.*, Fuldm. i Finansministeriet.
- Lerche, Otto*, Baron, Ingeniør.
- Lersey, H.*, Bankbestyrer.
- Levin, A. M.*, Kontorchef under Københavns Magistrat.
- Levinsen, J. O.*, Overretssagfører.
- Levysohn, Albert*, Grosserer.
- Levysohn, William*, Grosserer. Medlem af Gross. Soc. Komité.
- Levysohn, Willie W.*, Grosserer.
- Lindberg, J. Kr.*, Nationalbankdirektør.
- Lindgren, E.*, cand. polit.
- Lindhardt, Marie*, cand. polit.
- Lippmann, Kai*, Grosserer.
- Lissner, Ove*, cand. polit.
- Ljungberg, P.*, Direktør.
- Locher Andreassen, Bodil*, stud. polit.
- Lohse, Th.*, cand. polyt., Fabrikingeniør.
- Ludvigsen, H. P.*, Direktør.
- Lund, A.*, Toldinspektør.
- Lund, Carl*, cand. polit.
- Lund, Finn*, dansk Konsul i S. Franchisco.
- Lund, Sv. Aa.*, Ingeniør.
- Lundbye, J. T.*, Professor.
- Lundbye, Ove*, cand. polit., Sekretær.
- Lunding, E.*, Forpagter.
- Lunn, Vøgg K.*, cand. polit.
- Lütken, Ove*, Bankkasserer.
- Lytting, C. F.*, Kontorchef.
- Löppenthien, Fritz*, Direktør.
- Madelung, P.*, Godsejer. Taarnborg.
- Madsen, Hjalmar*, Fabrikant.
- Madsen, Svend Aa.*, Arbitrageur.
- Madsen, Willy*, Skotøjsfabrikant.
- Madsen-Mygdal, Th.*, Godsejer, Statsminister. MF.
- Maegaard, E.*, cand. jur., Direktør.
- Mahler, A.*, Bankbestyrer.
- Markman-Hansen, G.*, Bankdirektør.
- Marstrand, E.*, cand. polit.,
- Marstrand, Jacob*, fhv. Borgmester.
- Marstrand, Vilh.*, Ingeniør.
- Martensen-Larsen, Fr.*, Departementschef i Indenrigsministeriet.
- Melchior, C.*, Grosserer.
- Melchior, J. H.*, Grosserer.

Melchior, Johan Adolf, stud. jur.
Melchior, Moritz, Grosserer.
Melchior, Otto, stud. polit.
Meyer, Ernst, Grosserer. Formand for
 Grosserer-Societetets Komité.
Meyer, Ernst, Mægler.
Meyer, Holger, Grosserer.
Meyer, Karsten, Højesteretssagfører.
Meyer, Knud, Ingeniør.
Meyer, Louis, Grosserer.
Meyer, O. J., Ingeniør.
Meyer, Otto, Ingeniør.
Meyer, Phil. Mik., Vicedirektør.
Meyer, Richard, Underdirektør.
Michelsen, J., Direktør for Revisions-
 og Forvaltningsinstituttet.
Moesgaard-Kjeldsen, C., Godsejer.
 Lidse.
Mogenssen, H. P., cand. jur.
Molde, F., fhv. Skattedirektør.
Monies, Kaj, cand. polit.
Mossin, Viggo, cand. polit.
Munch, Ove, Direktør.
Møller, A. P., Skispreder.
Møller, H. C., Vexelerer.
Møller, Poul, statsaut. Revisor.

Neergaard, N. T., Finansminister,
 MF.

Nelson, Mauritz O., Bankchef.

Nielsen, Anna, Kontorchef i Arbejds-
 direktoratet.

Nielsen, Anton E., cand. polit., Di-
 rektør.

Nielsen, Axel, Dr. polit., Professor.

Nielsen, H. C., cand. polyt.

Nielsen, J. Chr., Kontorchef i Gene-
 raldirektoratet for Postvæsenet.

Nielsen, Johan, Kontorchef ved For-
 eningen „Dansk Arbejde“.

Nielsen, K. M., Hospitalsdirektør.

Nielsen, N. P., Møntdirektør, cand.
 polyt.

Nielsen, Oluf, Bankdirektør.

Nielsen, Svend, cand. polit., Sekr.
 i Statistisk Departement.

Nielsen, Vilh., Direktør.

Nordentoft, Sv., cand. polit.

Nybølle, H. Cl., Kontorchef i Stati-
 stisk Departement.

Nyholm, Carl, Fuldmægtig i Skatte-
 departementet.

Nørgaard, F., Etatsraad, Bankdirektør.

Nørlund, N. E., Dr. phil., Professor
 ved Universitetet. MVS.

**Ohlin, Bertil*, Professor ved Univer-
 sitetet.

Olesen, A., Sagfører. Nørresundby.

Olesen, Chr. H., Direktør.

Olsen, Albert, Bogtrykkeribestyrelse.

Olsen, Axel, cand. polit., Sekr. i
 Sygekasseinspektoratet.

Olsen, Chr., cand. polit., Fuldm. i
 Statistisk Departement.

Olsen, Elly, stud. polit.

Olsen, H. F. V., Fuldmægtig i Spare-
 kasseinspektoratet.

Olsen, O. L., Grosserer.

Oppermann, A., Professor ved Land-
 bohøjskolen.

Ottesen, Carl J., Fabrikinspektør.

Oxholm, V. T., Kammerherre, Stift-
 amtmand. Nykøbing F.

Palsby, L., Vexelerer.

Panduro, Holger, cand. polit., Rigs-
 dagsstenograf.

Parkov, Inger, Frk., cand. polit.

Pedersen, Jens, Dr. polit., Direktør.

Pedersen, Jørgen, cand. polit.

Permin, P. H., cand. polit., Fuldm.
 i Sygekasseinspektoratet.

Petersen, E., Bogholder i Kbhvn.s
 Sparekasse.

Petersen, Jørgen, Skotøjsfabrikant.

Petersen, L. C., Toldinspektør.

Petersen, Wald., Redaktør. Slagelse.
Phillipson, Paul, Vekselmægler.
Pio, Frantz, Dr. polit., Overretssagfører.
Piper, Ellen, Frk., cand. polit.
Polack, Ivan, Grosserer.
Poulsen, Andr., cand. polit.
Poulsen, Sønn, Redaktør.
Poulsen, Gudrun, cand. polit.
Priemé, Ernst, cand. polit.
Prytz, C. V., Professor ved Landbohøjskolen.
Prætorius, S., cand. polit., Sekr. i Arbejderforsikringsraadet.

Raffel, Fritz, Bankassistent.
Raffenberg, Mogens, Overretssagfører.
Rasmussen, Inga, stud. polit.
Rée, Dorrit, cand. polit.
Rée, J. M., Vekselerer.
Reimann, V., Vekselerer.
Repsdorph, H., Overretssagfører.
Riemann, G. E., cand. polit., Kontorchef.
Riis-Hansen, K., fhv. Departementschef.
Riis-Magnussen, H., statsaut. Revisor
Ringlöv, Poul, cand. polit.
Ringsted, E., Direktør.
Ringsted, S., Ingeniør.
Risgaard, M., Tømrermester.
Rist, Torben, Ingeniør.
Rode, Ove, fhv. Indenrigsminister.
Rode, Sv., Fuldmægtig i Statistisk Departement.
Rosenkrantz, H. C. O., Lensbaron, Nationalbankdirektør.
Rosentoft, Aa. M., Grosserer.
Rothe, Fr., cand. polit.
Rothe, Tyge, Direktør.
Rubin, Carl, Bankfuldmægtig.
Rubin, D., Fabrikant.
Rubow, Axel, Dr. polit. Paris.
Rubow, Sven, stud. polit.
Rudfeld, J., cand. polit.

Røgend, S., cand. polit., Lektor.
Renne, Ove, cand. jur., Kontorchef i Østifternes Kreditforening.
Renne, P. M., Hovedbogholder i Haandværkerbanken.
Rønne, S., Fuldmægtig.

Sachs, Aa., cand. jur., Fuldm. i Finansministeriet.
Sak, Søren, cand. pharm., Direktør.
Salomon, Jacob, cand. jur. & polit.
Sarp, Erik, cand. polit.
Saxild, K. W.
Schaarup, Johannes, Direktør i Københavns Magistrat.
Schaldemose, Ib, Sekr. i Indenrigsministeriet.
Scheitel, Viggo, Underdirektør.
Schlichtkrull, C. E., fhv. Amtsforvalter.
Schlotfeldt, V., Fuldmægtig i Hypotekbanken.
Schmidt, Axel, Grosserer. Medlem af Grosserer-Societetets Komité.
Schmidt, C. F. W., Ekspeditionssekretær.
Schou, Ragna, f. Wieth-Knudsen, cand. polit., Fabrikinspektør.
Schou-Nielsen, V., cand. jur., Kontorchef i Generaltolddirektoratet.
Schovelin, Jul., Børskommissær. ML.
Schrøder, Harald, Vekselerer.
Sehested, Jørgen, cand. jur., Direktør.
Sehested-Hansen, P., Prokurist.
Sehested Rasmussen, Einar, cand. polit., Sekr. i Arbejderforsikrings.
Sevel, Aa., Fuldmægtig.
Simonsen, Jacob, Vekselerer.
Simonsen, O., Bankbestyrer.
Simonsen, Ole, stud. merc.
Simonsen, Poul, Direktør.
Sindballe, K., Dr. jur., Professor ved Universitetet.
Skade, Gerda, Frue.

- Skade, H.*, cand. polit., Fuldmægtig i Statistisk Departement.
Skou, Martin, Prokurist.
Skrivner Svendsen, Niels, cand. polit., Kontorchef i Arbejdsanvisningen.
Smith, Helge, cand. polit., Inspektør ved Tobaksbeskatningen.
Smith, Oscar, Direktør.
Smith, Winkel, Direktør i Sparekassen for København og Omegn.
Smitt, A. Wagner, Ingeniør.
Sonne, Chr., Forpagter.
Spur, O., cand. polit., Fuldmægtig i Sygekasseinspektoratet.
Späth, J. v., Fuldmægtig i Sparekassen København og Omegn.
Stampe Frølich, Einar, cand. polit., Sekr. i Arbejderforsikringsraadet.
Stauning, Th., fhv. Statsminister. MF.
Steenstrup, Carl, cand. polit., Sekretær i Statistisk Departement.
Stibolt, J. P., Hospitalsinspektør.
Stjernqvist, Henry, cand. polit.
Storm-Eriksen, Fuldmægtig.
Strobel, J. P., statsaut. Revisor.
Strøm Tejsen, Aa. V., cand. polit.
Sundberg, J. C., Bankdirektør.
Sunde, Ole, Direktør.
Sveinbjørnsson, E., cand. polit.
Svejstrup, P. P., Sekretær, cand. polit.
Søndergaard, Ax. R., Gaardejer.
Søgaard, Galten.
Sørensen, Carl Johan, cand. polit.
Sørensen, Eigil, Sparekasseassistent.
Sørensen, Frode, cand. polit., Handelsgartner. Emdrup.
Tafdrup, Ax., Fabrikant.
Tetens, Sv., Bankinspektør.
Thalbitzer, C., cand. polit., Redaktør.
Thalbitzer, V., cand. jur., Kontorchef i Finansministeriet.
Thamsen, Sigurd, Højesteretssagfører.
Thiele, V., Direktør.
Thomsen, Anton, stud. polit.
Thomsen, D., Konsul.
Thomsen, T. C., Direktør.
Thorborg, Johs., cand. polit.
Thorkildsen, Aa., Kontorchef i Finansministeriet.
Thorsen, Chr., cand. polit., Redaktør.
Thott-Hansen, Sekretær i Finansministeriet.
Thrane, Agnes, stud. polit.
Thygesen, A., stud. polit.
Thøgersen, L., stud. agric.
Tiemroth, Chr., Overretssagfører.
Tillge-Rasmussen, Sven, cand. polit., Journalist.
Tillisch, C. J., Vekselerer.
Tobiesen, Poul, Kontorchef i Københavns Magistrat.
Toftegaard, Jens, cand. polit., Inspektør.
Topsøe, V., Kontorchef i Indenrigsmin.
Tork, J. A., cand. polit.
Trap, Cordt, fhv. Chef for Københavns Statistiske Kontor.
Trier, Adolph, Grosserer.
Trier, L., Bankier.
Trier, Sven, Direktør.
Ussing, Alf, Underdirektør i Store Nordiske Telegrafelskab.
Ussing, C. Th., Dr. jur., fhv. Nationalbankdirektør.
Waage, H., Departementschef i Landbrugsministeriet.
Wad, T., cand. jur. Fuldmægtig.
Valeur, E., Afdelingschef i Udenrigsministeriet.
Wandel, Ejnar, Grosserer.
Warburg, Alexander, Grosserer.
Warburg, C., Kontorchef, i Forsikringsselskabet „Danmark“.
Warming, Jens, Professor ved Universitetet.

- Vedel, Henrik*, Form. for Arbejderforsikringsraadet.
- Vedel-Petersen, K. O.*, Chef for Københavns Arbejdsanvisningskontor.
- Wegener, Einar*, cand. polit., Kontorchef i Arbejdsdirektoratet.
- Weltemeyer, Erik*, cand. polit.
- Werner, Johs.*, Overretssagfører.
- Werner, Poul*, stud. polit.
- Werner, Sigvart*, Grosserer.
- Werner, Viggo*, Grosserer.
- Wesche, Oskar*, Grosserer.
- Wessel, A.*, Bankassistent.
- Vestberg, Jens*, Sekr. i Grosserer-Societetets Komité.
- Westergaard, Bryde*, stud. polit.
- Westergaard, N.*, Kommunaldirektør.
- Vibæk, M.*, Direktør for Købmands-skolen.
- Willingaard, Robert*, Kontorchef.
- Wilcke, J.*, Dr. polit., Kontorchef i Landbrugsministeriet.
- Wilkens, Cl.*, Dr. phil., fhv. Professor ved Universitetet.
- Wilkens, Fritze*, cand. polit., Fuldm. i Arbejderforsikringsraadet.
- Vinding, M.*, Expeditionssekretær.
- Vinding, Povl*, Brandinspektør.
- Winther, Jens*, fhv. Nationalbankdirektør.
- Visby, Frits*, Afdelingschef.
- Woldbye, Ernst*, cand. polit., Redaktør.
- Vollmond, Carl*, Kontorist.
- Wulff, Nic. Hertel*, Hovedrevisor.
- Wærum, E.*, Legationssekretær. Tokio.
- Vöhtz, Aa.*, Ingeniør.
- Zahle, C. Th.*, fhv. Statsminister. MF.
- * *Zeuthen, F.*, cand. polit., Fuldm. i Indenrigsministeriet.
- Østerberg, A. L.*, cand. jur.
- Østerberg, H.*, Ingeniør.
- Østergaard, O.*, Direktør.

Ialt: 614 Medlemmer.

